

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

**НАУКА ТА СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
ЛЮДСТВА У ЦИФРОВУ ЕРУ
(з нагоди 30-річчя проголошення
незалежності України та 25-річчя прийняття
Конституції України)**

**МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції**

21 травня 2021 року

У двох томах

Том 1

Одеса
2021

УДК 001"312"(477)(063)
НЗ4

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 18.05.2021 р.)

За загальною редакцією С. В. Ківалова

Відповідальний за випуск М. Р. Аракелян.
Матеріали видано в авторській редакції.

НЗ4 **Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Т. 1. – 736 с.**

ISBN 978-966-992-505-3

У першому томі збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) відображено філософські основи права та держави, актуальні питання загальнотеоретичної юриспруденції, історичні дослідження держави і права, актуальні проблеми соціально-політичних процесів. Висвітлюються питання соціально-психологічного забезпечення інтеграційного розвитку українського суспільства, теоретичні та практичні проблеми сучасного конституціоналізму, актуальні проблеми міжнародного та європейського права і порівняльного правознавства, морської, митної та інформаційної політики сучасної України. Розглянуто питання забезпечення розвитку економічної політики та менеджменту в епоху індустрії 4.0, сучасні проблеми трудового права та права соціального забезпечення, теоретичні та практичні проблеми земельного, аграрного та екологічного права, проблеми інформатизації суспільства та захисту інформації, актуальні проблеми кібербезпеки у сучасному суспільстві, проблеми сучасної правової лінгвістики, перекладу та педагогіки, сучасного стану та перспектив розвитку лінгвістики права та ЗМІ та виклики сучасної журналістики.

Збірник розраховано на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також правників, які цікавляться проблемами сучасної юриспруденції, галузевими напрямками розвитку права та державного будівництва.

УДК 001"312"(477)(063)

ISBN 978-966-992-504-6 (у 2 т.)
ISBN 978-966-992-505-3 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2021
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2021

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С. В. КІВАЛОВА

Шановні колеги та учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру»!

Щиро вітаю усіх, хто приєднався до цього урочистого наукового заходу, який вже традиційно об'єднує у стінах Національного університету «Одеська юридична академія» провідних науковців та практиків з усіх куточків нашої країни та з-за кордону для обговорення найбільш актуальних питань суспільно-політичного життя.

Дуже приємно констатувати, що незважаючи на складнощі, викликані поширенням пандемії коронавірусу COVID-19 та карантинними обмеженнями, вчені продовжують плідно працювати задля розвитку сучасної вітчизняної та світової науки. Підтвердженням цього є проведення низки наукових заходів, зокрема Всеукраїнського форуму «Україна-30», що спрямований на комплексне вирішення актуальних проблем сьогодення. До таких визначних заходів належить і наша конференція, яка є флагманом дослідницької роботи.

2021 рік є особливим для нашої держави, оскільки цього року відзначаються річниці двох найважливіших у державотворенні й побудові України як правової та демократичної країни подій: 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України. Важливість цих дат наголошена, в тому числі, в указах Президента України від 21 жовтня 2020 р. «Про відзначення 30-ї річниці незалежності України» та від 30 березня 2021 р. «Про відзначення 25-ї річниці Конституції України». Цей рік є визначним для України й іншими пам'ятними датами, зокрема 30-річчям із дня проведення Всеукраїнського референдуму на підтвердження незалежності України, 30-річчям із дня створення Збройних Сил України, 25-річчям із дня введення в обіг національної грошової одиниці – гривні, 25-річчям із дня заснування Конституційного Суду України. Крім того, у світі відзначається й 75-річчя з дня створення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти,

науки і культури (ЮНЕСКО). Усім зазначеним важливим датам та подіям, в тому числі, приурочується організація та проведення конференції.

Розвиток сучасної науки неможливий без обміну досвідом між представниками різних наукових шкіл та течій, без жвавих дискусій та особистих зустрічей, обговорень, без презентації результатів наукових досліджень. Окремого значення набуває той факт, що конференція є вдалою інформаційною платформою і для юристів-практиків. Адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, слідчі, детективи, прокурори, судді та інші правники активно долучаються до обговорення наявних проблем правозастосування та висвітлення власних пропозицій щодо розвитку законодавства. Для аспірантів та молодих вчених ця конференція, безумовно, – прекрасна можливість для презентації своїх наукових доробок та апробації їхніх результатів.

Події останніх років демонструють, що глобалізація об'єднує народи світу навколо не тільки досягнень науки та техніки, але й міжнародних загроз та проблем. Україна не є винятком. Стрімкі зміни в політиці, міжнародних відносинах, законодавстві та економіці потребують швидких та вивірених кроків у системі державного управління.

Посилення темпів поширення COVID-19 внесло свої корективи у звичний ритм суспільного життя. Пандемія коронавірусу тимчасово повністю чи частково закрила національні кордони між державами, натомість остаточно зруйнувала віртуальні обмеження та суттєво збільшила комунікативні можливості.

Поширення та доступність комп'ютерних технологій призвели до появи суспільства нового типу – інформаційного. Ера цифрових технологій, безумовно, має велике значення й для науки. По-перше, вона є продуктом наукової думки та, по-друге, значно розширює межі сучасних наукових пошуків. Вчені усього світу мають можливість для швидкої кооперації, пошуку, обміну інформацією та презентації результатів своїх досліджень.

Наша конференція проводиться з метою обговорення найбільш актуальних проблем юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, а також доктрини журналістики та кібербезпеки. Цьогоріч участь у заході приймають понад 450 науковців з усіх регіонів України та зарубіжних країн. За результатами роботи конференції видано два томи матеріалів, що складаються з наукових доповідей, у яких відображені філософські та історичні основи дослідження держави та права; актуальні

питання загальнотеоретичної юриспруденції; проблеми політичних та соціальних процесів; соціологічні дослідження сучасного суспільства; соціально-психологічне забезпечення інтеграційного розвитку українського суспільства; проблеми розвитку окремих галузей права, криміналістики, кримінології, детективної та оперативно-розшукової діяльності; питання розвитку економічної політики; проблеми сучасної лінгвістики, перекладу та педагогіки; проблеми менеджменту та інформаційно-комунікаційних технологій, інформатизації суспільства та захисту інформації, ролі засобів масової інформації, а також інші актуальні питання.

Філософське осмислення держави і права є основою формування професійного світогляду юриста. Не менш важливим воно є й у практиці державного управління. Ухвалення справедливих, соціально орієнтованих та демократичних нормативних рішень є неможливим без розуміння сенсу права, його сутності, цінності та значущості в житті людини. Звернення до світоглядних основ праворозуміння вкрай необхідне у процесі побудови демократичної держави. Матеріали цієї секції присвячені філософсько-культурологічному осмисленню феномену синхроністичності, комунікативній філософії, філософсько-правовому аспекту феномену інквізиції, сутнісним особливостям правової свідомості, розкриттю онтогносеологічного змісту процесу дистанційного навчання тощо.

Беззаперечне фундаментальне значення мають дослідження у сфері загальнотеоретичної юриспруденції, а також історії держави та права. В умовах стрімких змін суспільно-політичного життя, глобалізації та інтернаціоналізації політичних процесів розуміння закономірностей зародження, розвитку та функціонування держави і права є нагальним та затребуваним. Це також дозволяє країнам визначити свою культурну ідентичність та правову належність, не заперечуючи інтеграцію з міжнародним співтовариством.

Поряд із дослідженнями теорії та історії держави та права не можна не відзначити конституційно-правову тематику. Встановлення конституційного ладу, правопорядку, розподіл державної влади, існування справедливого суду, системи стримувань і противаг неможливе без дослідження та популяризації фундаментальних цінностей демократії. Крім того, захисту потребують громадянське суспільство, права та свободи людини та громадянина. Як складна політико-правова система, конституціоналізм реалізується через норми Основного Закону, як консенсус між державою та суспільством, державою та громадянином.

Інтенсифікація процесів міжнародної співпраці, створення наднаціональних органів управління, євроінтеграційні прагнення України, світові виклики та інші обставини актуалізували наукові пошуки у галузях міжнародного та європейського права, а також порівняльного правознавства. Імплементация міжнародних правових норм, уніфікація законодавства, стандартизація системи управління та правосуддя вимагають накопичення знань щодо особливостей правових культур різних країн світу. А пошук балансу між міжнародними зобов'язаннями та пріоритетністю національних інтересів потребують чіткого розуміння механізму міжнародних відносин, прагматичного мислення та дипломатичного хисту.

Серед галузей публічного права окремої уваги заслуговують дослідження адміністративно-правової тематики й проблематики фінансового права. Матеріали відповідної секції стосуються інституційно-правових засад карантинного режиму в Україні, питань підвищення рівня професійної компетентності державних службовців як складової проходження державної служби, адміністративного нагляду в умовах концепції людиноцентризму, трансформації принципів адміністративного контролю, структури адміністративно-правового статусу громадянина, проблематики делегування повноважень у сфері публічного адміністрування, антикорупційного декларування як засобу фінансового контролю чи контролю за фінансами, а також інших актуальних питань доктрини адміністративного та фінансового права, практики державної служби та державного управління.

У контексті реформування сфери кримінальної юстиції, проведення пенітенціарної реформи, появи нових правоохоронних інституцій та перегляду й удосконалення повноважень органів, що проводять оперативно-розшукову та детективну діяльність, дізнання та досудове слідство, актуальними є дослідження кримінально-правової дійсності. Провідне місце у її структурі належить науковим розробкам у сфері кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, а також таких прикладних наук, як кримінологія, криміналістика, судова експертиза, судова психологія та медицина тощо.

У цифрову еру проблематика інформатизації суспільства та захисту інформації набула особливо великого значення. Правовідносини, так само як і правопорушення, у цій сфері не знають національних кордонів. Вони постійно розвиваються та видозмінюються, а їхні регламентація та контроль вимагають наявності спеціальних знань. Саме тому в більшості країн світу створюються відповідні

центри кібербезпеки, які в наш час є вагомим суб'єктом, функціонування якого спрямоване на захист територіальної цілісності та державного суверенітету.

В умовах інформаційного суспільства важливе значення мають і наукові дослідження у сфері приватного права. Актуальними вбачаються звернення учасників конференції до проблем цивільного та сімейного права, права інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Реформування господарського законодавства, захист права власності, енергетичної сфери, підприємницької діяльності та інші питання є важливими в контексті розвитку ринкової конкурентної економіки, а також налагодження співпраці з міжнародними партнерами й кредитними інституціями.

Перспективи розвитку вітчизняної науки в умовах європейської інтеграції та в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру прямо залежать від дослідницької роботи, адже саме завдяки ентузіазму вчених світ розвивається. Велика увага науковій роботі приділяється й у Національному університеті «Одеська юридична академія». Хочеться подякувати науковій спільноті за працю та вагомий внесок у становленні правової незалежної держави.

Щиро вітаю усіх науковців з професійним святом – Днем науки! Хочу побажати здоров'я, плідної роботи, наснаги, натхнення, нових наукових звершень та досягнень! Дякую вам за плідну роботу та внесок у розвиток Одеської наукової школи!

Сергій КИВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

*Керівник секції: завідувач кафедри філософії, д. філос. н.,
професор О. М. Єременко*

*Секретар секції: доцент кафедри філософії, к. філос. н.,
доцент І. В. Шамина*

ЕРЁМЕНКО АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой философии, доктор философских наук, профессор*

ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ФЕНОМЕНА СИНХРОНИСТИЧНОСТИ

В поздний период своего творчества К. Г. Юнг заинтересовался феноменом синхронистичности. Главным критерием синхронистичности является одновременное возникновение двух или нескольких событий, связанных не причинно, а по смыслу. Её не следует путать с синхронностью, которая означает простую одновременность протекания двух или нескольких событий [1, с. 217–218]. «Стало быть, синхронистичность означает одновременное протекание определённого психического состояния с одним или несколькими внешними событиями, которые выглядят смысловыми аналогами моментального субъективного состояния...» [1, с. 218].

К. Юнг приводит множество примеров синхронистичности, наиболее известными из которых являются, пожалуй, случай со скарабеем и случай с птицами. В первом случае пациентка рассказывает Юнгу о своём сне, в котором ей вручают золотого скарабея. В это время слышится тихий стук в окно кабинета. Юнг открывает окно и ловит хруща обыкновенного, который представляет собой близкий аналог скарабея [1, с. 214]. Во втором случае жена одного пациента рассказывает Юнгу, что в момент смерти её матери и бабушки за окном их комнаты собралось множество птиц. К. Юнг обнаруживает у пациента симптомы сердечной болезни и направляет его к кардиологу. По пути от кардиолога домой пациент теряет сознание и падает. Когда его приносят домой, жена находится в состоянии тревоги, поскольку на крышу их дома садится стая птиц. Дома пациент умирает [1, с. 214–215].

Разумеется, во всех этих случаях существуют причинные объяснения. Теоретически можно проследить каузальные цепи, обуславливающие сон пациентки, прилёт скарабеевидного жука, смерть пациента и прилёт стаи птиц. Маловероятным, почти невероятным является совпадение этих событий.

По мнению К. Г. Юнга, существуют некие «смысловые совпадения», которые являются настолько невероятными, что между параллельными событиями, в которых проявляются эти совпадения, нельзя проследить никакой взаимной причинной связи. Единственной заметной связью между ними мы вынуждены признать общность смысла [2, с. 192]. К. Юнг полагает, что помимо причинно-следственной связи в природе существует некий фактор упорядочивания событий, и этот фактор есть смысл. Он бросает смелый вызов стереотипам современного рационалистического сознания: «Мы должны помнить, что рационалистический западный подход не является единственно возможным и всеобъемлющим, зато отличается предубеждённостью, которая требует поправки» [1, с. 268].

По мнению К. Г. Юнга, «необъяснимость» синхронистических событий «проистекает не из того, что причина их неизвестна, а из того, что разум попросту не может себе представить такой причины» [1, с. 305]. Такой причиной является смысловое совпадение. Синхронистические феномены предполагают случайность как «извечно существующий вселенский фактор, и отчасти, как сумму происходящих во времени бесчисленных индивидуальных актов творения» [1, с. 305].

Ниже мы предложим три гипотезы объяснения феномена синхронистичности, которые являются взаимодополнительными.

Событемы как хранилища виртуальных событий. Мы ввели понятие «событёма» в научный оборот в ряде статей и достаточно детально разработали его в монографии «История как событийность» [3]. Событёма есть абстрактная возможность единичных событий. Событёма есть виртуальная ячейка, которую заполняют реальные события истории. Иногда в трактовке К. Юнгом синхронистичности можно усмотреть своего рода предвосхищение событиемного подхода. Рассматривая случаи синхронистичности психических образов с будущими событиями, Юнг отмечает: «Они явно не синхронные, а синхронистические, поскольку они ощущаются как психические образы в настоящем времени, как будто объективное событие уже существует» [1, с. 221]. Эти случаи вполне органично вписываются в теорию событёма: в событёме как бы «упакованы» будущие события. Они существуют там в виртуальном модусе, а их осуществление есть как бы «кристаллизация» реального из виртуального благодаря деятельности акторов. Но некоторые субъекты способны заранее кристаллизовать эти события в виде психических образов.

Мир как сюжет. Синхронистические события как авторские знаки. Отождествление мира с текстом имеет разнообразные варианты: «мир – пьеса», «мир – роман», «мир – поэма», «мир – книга» и т. п. В мировоззрении средневековых или в философии Г. Сковороды Библия

является «символическим миром», то есть, Мир – это в некотором смысле Библия. Но для объяснения синхронистичности предпочтительнее варианты метафоризации мира как художественного текста.

Один из признаков мастерства писателя – умение разбросать по сюжету своеобразные авторские знаки: различные совпадения, соответствия, предзнаменования. В «Мастере и Маргарите» Аннушка разливает масло в нужное время в нужном месте. В «Идиоте» при первой встрече с Настасьей Филипповной Мышкину кажется, что он ранее видел её в сне; подобное чувство возникает и у Настасьи Филипповны. В «Анне Карениной» в эпизоде знакомства Вронского с Анной железнодорожный служащий случайно раздавлен паровозом. Одна из наиболее ярких сцен в романе – объяснение в любви, когда Левин и Кити угадывают смысл фраз по первым буквам составляющих их слов.

Б. Пастернак построил сюжет «Доктора Живаго» как сложную эстетически выверенную систему совпадений, соответствий, предвосхищений и предчувствий. Будущий друг Юрия Живаго Михаил Гордон едет в поезде, из которого выбрасывается отец Юрия, покончив самоубийством. Мадмуазель Флери, которая предчувствовала роман Юрия и Лары, наблюдая за ними в мелюзеевском госпитале, идёт рядом с трамваем, в котором едет умирающий Юрий. Он видит мадмуазель Флери из окна трамвая, но не узнаёт её; при этом он размышляет о сплетенье судеб. Когда Юрий Живаго и Тоня Громеко едут по Камергерскому переулку, Юрий видит в окне одного из домов горящую свечу. Ему на ум приходят строки: «Свеча горела на столе, Свеча горела». В этой комнате в этот момент происходит свидание Лары с Пашей Антиповым. В конце романа Лара заходит в ту самую комнату и видит на том самом столе тело умершего Юрия [4].

Нам могут возразить: «Мастера и Маргариту» сочинил М. Булгаков, «Идиота» – Ф. Достоевский, «Анну Каренину» – Л. Толстой, «Доктора Живаго» – Б. Пастернак. Если автор объясняет синхронистичность в реальном мире, сравнивая её с сюжетом художественного произведения, то реальный мир тоже кто-то сочинил? Мы вынуждены дать положительный ответ на этот вопрос. Синхронистические совпадения возможны тогда и только тогда, если реальный мир есть сюжет, сочинённый неким Автором. Синхронистические совпадения есть авторские знаки, разбросанные в тексте под названием «Мироздание».

Синхронистичность и калейдоскопичность. Некоторые метафоры пронизывают мировую культуру, словно спицы, на которые нанизывается пряжа смысла. Мировое древо, мир как человеческий организм, колесо фортуны, мир как театр, мировые часы и т. п. Для ещё одного объяснения феномена синхронистичности мы предлагаем метафору «мир как калейдоскоп».

Вообразим, что процесс мирового развития представляет собой не последовательную и постепенную смену событий внутри различных каузальных цепей, то расходящихся, то пересекающихся, а смену целостных «картинок». Эти картинки есть как бы целостные состояния мира – своеобразные мировые гештальты. Это напоминает

разнообразные фигуры, складывающиеся из цветных стёклышек при повороте калейдоскопа.

На первый взгляд кажется, что та или иная фигура обусловлена взаимодействием стёклышек. Разумеется, такое взаимодействие имеет место. Но настоящей причиной является вовсе не соударение стёклышек – подлинной единой причиной фигуры является рука Играющего, повернувшая калейдоскоп. Соударения – иллюзорная каузальность.

В калейдоскопическое объяснение синхронистичности неплохо вписываются случаи, подобные видению Сведенборгом пожара в Стокгольме [1, с. 261, 263]. Некоторые люди могут обладать способностью видеть целостную картинку калейдоскопической фигуры. При повороте мирового калейдоскопа такой человек в одно мгновение видит все детали целостной фигуры. И он в одно мгновение видит все совпадения, соответствия, согласования и т. п.

Гипотеза мирового калейдоскопа привносит причинность в синхронистичность, правда эта причинность трансцендентна.

Список использованной литературы:

1. Юнг К. Г. Синхронистичность: акаузальный объединяющий принцип / К. Г. Юнг. Синхронистичность. – М. : РЕФЛ-БУК ВАКЛЕР, 1997. – С. 194–307.
2. Юнг К. Г. О «синхронистичности» / К. Г. Юнг. Синхронистичность. – М. : РЕФЛ-БУК ВАКЛЕР, 1997. – С. 180–194.
3. Ерёменко А. М. История как событийность: В 2-х т. – Луганск : РИО ЛАВД, 2005. – Т. 1. – 544 с.; Т. 2. – 496 с.
4. Поливанов К. Скрещения судеб в «Докторе Живаго» / К. Поливанов. – Режим доступа: <https://arzamas.academy/courses/16/2>

Ключові слова: синхроністичність, К. Г. Юнг, метафора, каузальність, смисловий збіг.

Ключевые слова: синхронистичность, К. Г. Юнг, метафора, каузальность, смысловое совпадение.

Key words: synchronicity, C. G. Jung, metaphor, causality, semantic coincidence.

СУМАРОКОВА ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент*

КОММУНИКАТИВНАЯ ФИЛОСОФИЯ: ИСПЫТАНИЕ ПРАКТИКАМИ

Появление коммуникативной философии явилось ответом на многие вызовы XX века и стало заметным событием, изменившим взгляды философов на человека, его сознание и на бытие в целом. Термины «интерсубъективность», «диалог», «коммуникативное действие»,

«дискурсивная коммуникация», «коммуникативная рациональность», «сила («принуждение») лучшего аргумента», и др. стали общеизвестными, а принципы дискурсивной коммуникации Ю. Хабермаса (свободное и равное участие каждого коммуниканта); направленность на взаимопонимание; обязательное следование принятым исходным положениям и правилам; наличие некоторого общего «жизненного мира» или общего горизонта смыслов) легли в основу многих теорий, касающихся коммуникации, в особенности аргументативной коммуникации. Однако наряду с широким признанием идей коммуникативной философии возникает и ее критика, порой достаточно жесткая. И это вполне естественно: без появления альтернативных идей, без детального критического рассмотрения всех составляющих любой концепции, без оценки результатов ее принятия и применения невозможен процесс развития философии как полилога идей и концепций.

Вместе с тем, как представляется, критика коммуникативной философии сама иногда нуждается в оценке со стороны ее релевантности, обоснованности и убедительности. В особенности это касается сближения понятия коммуникации с понятием глобализации, что нашло отражение в появлении термина «глобальная коммуникация» («тотальная коммуникация»), которое многими считается оправданным и общепризнанным явлением. Понятия и принципы коммуникативной философии (Ю. Хабермас, К.-О. Апель, Ст. Тулмин, К. Ясперс и др.) плавно перешли в контексты «глобальной коммуникации», которая «творит глобальный мир». Эти процессы нашли свое отражение в обстоятельном труде трех украинских авторов [1], где объясняется, почему как идея глобализма, так и идея глобальной коммуникации встречают мощное сопротивление в современном обществе, в культуре. «Саме культура спричинила головний опір глобальної комунікації, якщо під цим розуміти не тільки передавання віртуальних повідомлень та образів або «інтерацію, опосередковану символами (Ю. Габермас)» [1, с. 7]. Иными словами, «сопротивление культуры» направлено не на собственно коммуникативную философию или не только на нее, но на некоторую концепцию «глобальной» коммуникации, возникшую в качестве определенной интерпретации коммуникативной философии и/или в качестве ее экстраполяции на реальные коммуникативные процессы, понимаемые гораздо шире, чем это делал Ю. Хабермас. Коммуникация понимается не только как диалог, как взаимодействие идей, но и как «материальное» взаимодействие, имеющее своё экзистенциальное и онтологическое измерения. Это вызывает вопрос: насколько ответственна сама коммуникативная философия за последствия новой ее интерпретации и новых ее экстраполяций?

Понятия и принципы коммуникативной философии были сформулированы в качестве обозначения того *должного*, того *идеала*, активное стремление к которому может привести к объединению коммуникативного сообщества ради решения общих жизненных важных задач. Условиями успеха является не только наличие общего жизненного

мира («общих смыслов»), но и установки на взаимопонимание, не только соблюдение принятых норм и принципов общения, но и принятие и соблюдение исходного морального правила, которое предшествует любой «технологии» коммуникации [2]. Не случайно создателями коммуникативной философии оказались, в основном, немецкие мыслители, которые искали пути и механизмы формирования самосознания немецкого общества после второй мировой войны. Многие видят причину возрождения Германии преимущественно в мощной внешней экономической поддержке. Но были и процессы нравственного очищения, предполагающие способность покаяния и способность прощать. Без огромной внутренней духовной работы обрести единство и достойно включиться в мировое сообщество было бы невозможно. Вклад философов в этот процесс был значителен. При этом «глобализация» не была концептом этого направления философии, хотя здесь и признавалась принципиальная возможность ее применения не только внутри сообщества, принадлежащего к единому жизненному пространству, к одной культуре, но и в случае диалога представителей разных миров и культур, если при этом окажется возможным свободное принятие и выполнение сторонами исходных условий и принципов, сформулированных в коммуникативной философии. Достаточно глубокое теоретическое осмысление возможностей коммуникации как интерсубъективной деятельности, произведенное в рамках этого философского направления, позволяло расширить «поле зрения» для различных наблюдателей и участников реальных коммуникативных практик. Вот почему сторонники движения глобализации так охотно использовали понятия и принципы коммуникативной философии, при этом нередко забывая, что речь идет о *должном*, что далеко не всякая коммуникация приводит к взаимопониманию и единству взглядов и действий. Наличие действительной свободы и действительного равенства предполагает взаимодействие сознаний коммуникантов, а не их отождествление, нивелирование и, тем самым, исчезновение. Проблема сохранения самоидентичности субъектов коммуникации при их объединении в новое единство, которая была ключевой для Хабермаса, меньше всего волновала глобалистов, что, в конечном счете, и вызвало протесты со стороны многих социальных групп, вынужденных стать антиглобалистами именно перед лицом угрозы «культурной смерти», аналогичной «тепловой смерти» Вселенной.

Принципы коммуникативной философии направлены на достижение единства людей, стремящихся к одной цели и защищающих одни ценности. А если единство не достигается и не возникает общих смыслов? Что если вместо ожидаемого согласия возникает протест и сопротивление, часто не имеющие явно высказанного рационального оправдания, но являющиеся результатом накопления отрицательных эмоций и чувств в процессах реального сосуществования и взаимодействия? Почему вместо рационально взвешенных аргументов в коммуникации нередко появляются спонтанно возникающие

действия, быстро приобретающие символические протестные смыслы, не всегда находящие логическое оправдание? Один из ответов на эти вопросы может быть такой: здесь ситуация онтологически такова, что принципы Хабермаса и постулаты Грайса оказываются неприменимыми, и не потому, что они плохи, а потому, что отсутствуют условия и предпосылки для их применения. Например, у участников коммуникации может не быть согласия с постановкой такой общей цели, которая требует от них пожертвовать своей субъектностью (личностной или социальной).

А между тем сегодня бытует другой ответ на эти вопросы, суть которого состоит в том, что виноваты во всем правила и принципы «идеальной коммуникации» Хабермаса и постулаты Грайса, требующие искренности, честности и добросовестности от участников аргументативных дискурсов. Они, говорят нам, утопичны и слишком далеки от реальности. Но в том, что идеал далек от реальности, могут быть виноваты те, кто эту реальность создавал и поддерживал. Сам факт невыполнения законов не всегда свидетельствует о ненужности или «утопичности» этих законов. Само стремление к коммуникации может оказаться нерациональным, если при этом заведомо не могут быть выполнены условия и правила «идеальной коммуникации» Ю. Хабермаса хотя бы в их отдаленном приближении, начиная с принятия главного морального требования. К идеалу надо хотя бы стремиться. Иначе коммуникация становится хаотичной и безрезультатной. В таких случаях разумно сделать паузу, приостановить коммуникацию. Для восстановления нормальной коммуникации нужны значительные усилия сторон по созданию условий, при которых «правильная» коммуникация – в понимании Ю. Хабермаса – будет возможна.

Список использованной литературы:

1. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. – К. : Дух і літера, 2020. – 416 с.
2. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. – СПб : Наука, 2001. – 382 с.

Ключові слова: комунікативна філософія, «глобальна комунікація», умови, принципи та правила «ідеальної комунікації».

Ключевые слова: коммуникативная философия, «глобальная коммуникация», условия, принципы и правила «идеальной коммуникации».

Key words: communicative philosophy, «global communication», conditions, principles and rules of «ideal communication».

КАПУСТИНА НАДІЯ БОРИСІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент*

ФЕНОМЕН ІНКВІЗИЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Однією з основоположних характеристик середньовіччя є вплив католицької церкви на життя суспільства. Церква була невід'ємною частиною суспільства того часу, яка підкоряла своєму пануванню духовне життя, культуру, науку, мораль, освіту, філософію. Специфікою середньовічного суспільства було домінування християнської релігії, де віра середньовічної людини в Бога була «постулатом, нагальною потребою всього її бачення світу і моральної свідомості. То була найвища істина, навколо якої групувалися всі її уявлення і ідеї, істина, з якою були співвіднесені її культурні і суспільні цінності, кінцевий регулятивний принцип всієї картини світу епохи» [3, с. 19]. Для середньовіччя було характерно те, що філософія була практично ідентична релігії, знання було поставлено на службу християнської релігії та теології, етика і право представляли собою тільки подальшу розробку абсолютних заповідей християнства, політична організація в її духовної та світської сферах була переважно теократичною. Зосередивши в своїх руках земельні багатства і закріпивши за собою важливі політичні прерогативи, духовенство чинило значний вплив і на державну владу і на правову систему. Канонічне право і церковна юрисдикція успішно змагалися зі світським правом і світським феодальним правосуддям.

Судовий процес в усі історичні епохи служить свого роду візитною карткою суспільства і правової системи. Стадії процесу, підсудність, апеляції і касації, судові інстанції, положення учасників процесу – всі ці інститути судового процесу притаманні як середньовічним, так і сучасним державно-правовим інститутам. Судовий процес розглядається не тільки як правовий інститут, але і як соціальне явище, пов'язане з політичною системою тієї чи іншої держави. У 2-й чверті XIII–XIV століттях в церковному і світському праві була створена законодавча база для переслідування ересі і сформована судова система переслідування еретиків. Створюється і особливий слідчий і судовий інститут – інквізиція, як каральний орган католицької церкви створений для боротьби з ересю та еретиками. В середні віки еретиком вважався той, хто продовжував пропагувати свої погляди або свою релігійну практику, незважаючи на неодноразові умовляння і напоумлення з боку священнослужителів, які вказували цій людині на те, що її переконання або практика є помилковими і суперечать вченню, прийнятому католицькою церквою. Розрізняли три види еретиків: еретики, які відмовилися від ересі і повернулися до Церкви, піддавалися тільки церковним карам – покаєнню; еретики, в зверненні яких були обґрунтовані сумніви – підлягали довічному ув'язненню; еретики, що упиралися

в ересі або відмовившись від неї, знову повернулися до неї, передавалися державній владі [2].

До безкомпромісної боротьби у свій час з єретиками закликав Августин, який апелював не тільки до церкви, але і до держави. Ф. Аквінський з цього приводу писав: «Що стосується церкви, вона сповнена милосердя і прагне звернути тих, хто помиляється; тому вона не одразу засуджує, але після першого і другого умовляння, як вчить апостол. Якщо ж єретик і після цього продовжує стояти на своєму, церква, не сподіваючись на його звернення, піклується про порятунок інших, усуває його з церкви за допомогою відлучення, а потім передає його світському судді, щоб він усунув його із світу за допомогою смерті» [1, с. 476]. Єресь, стверджував Фома, є гріх, ті, хто його здійснюють, заслуговують не тільки виключення з церкви, але виключення з життя шляхом смерті [3, с. 19].

Інквізиція – один з тих історичних інститутів, діяльність якого протягом багатьох століть чинила значний вплив на суспільні відносини. Діяльність інквізиції була спрямована на розслідування злочинів проти релігії. До цих злочинів, головним чином, відносились як вже було вказано різні ересі, які полягали в спробах усвідомити і провести в маси населення альтернативні уявлення про релігійний світогляд, релігійний культ і ставлення до інституту церкви. У Середні віки, коли світогляд більшості населення значно відрізнявся від сучасного, єресь вважалася набагато більш серйозним злочином, ніж політичні та кримінальні злочини. В ті часи християнська ідеологія була державною ідеологією, релігія розглядалася не тільки як основа моральності, а й взагалі, як основа суспільного порядку. Інквізиція була незалежна від органів і установ світської влади, інквізиційний процес відрізнявся особливою системою доказів, суддя і слідчий поєднувався в одній особі. Виділялися три форми порушення інквізиційного переслідування: звинувачення, донос і розшук. Звинувачення, як форма порушення судового переслідування, була швидко усунена, оскільки вона могла викликати суперечки і дати обвинуваченому можливість захисту. Це було неприпустимо, тому що Свята Церква не могла помилятися, а на обвинуваченого взагалі дивилися, як на вже винного, вже хоча б тому, що він викликаний на суд Інквізиції. Завдання інквізиційного судочинства полягала тільки в уточненні ступеня вже встановленої вини обвинуваченого і, головне, в примусі його до каяття і зречення від ересі [5, с. 133]. Донос хоча і використовувався але на практиці не був широко поширений і був, скоріше, наслідком розшуку. Розшук став єдиною формою порушення справи і з нього починався процес інквізиційного переслідування. У XVII–XVIII століттях процес приймає закінчений вигляд таємного, нічим не обмеженого розшуку щодо запідозрених у скоєнні злочину громадян, позбавлених майже всіх процесуальних прав, в тому числі захисту.

Інквізиційний судовий процес можна розбити на наступні стадії: арешт підозрюваного на підставі результатів розшуку, допит і наслідок, вирок, покарання. Розшук увійшов в практику духовних судів ще до

установи інквізиції, а в канонічному праві існувало положення, що у випадках неявки підозрюваного, для його звинувачення без дебатів і захисту цілком було достатньо відомостей здобутих розшуком [5]. Далі йшли арешт, допит і слідство. Інквізитор був уповноважений і підготовлений до того, щоб суд його був короткий, він скорочував процес судочинства, позбавляючи обвинуваченого звичайної можливості сказати хоча б слово на свій захист, при цьому тортури застосовувалися як джерело отримання доказів, допустимо було насильство в справі утвердження та очищення віри. Головною метою допитів було домогтися від обвинуваченого свідчень і каяття. Найбільш переконливим доказом щирості каяття була видача одностумців. Також не допускалося наполягати на своїй невинуватості. Якщо при наявності свідoctв проти нього, обвинувачений продовжував наполегливо наполягати на своїй невинуватості, його розглядали як закоренілого еретика. Так що єдиним засобом врятуватися для обвинуваченого було «щире розкаяння» і згоду на будь-яку покуту (духовне покарання), яке на нього могли накласти [4].

Судочинство інквізиції по суті було формальним оскільки інквізитор мав усі можливості представити будь-яку справу так, як сам її розумів. Вирок виносився на підставі встановленого ступеня причетності обвинуваченого до ересі. Що до покарання, теоретично, в завдання інквізиції не входило накладення покарань, її місія полягала в порятунку душ і наставлянні на шлях істинний. Інквізитор ніколи не засуджував до смертної кари, він просто позбавляв заступництва Церкви закоренілого і нерозкаяного еретика шляхом відлучення від церкви, при цьому оголошувалося, що для засудженого було зроблено все, щоб врятувати його душу. Після відлучення еретика від церкви, він передавався державній владі, і її судовий орган розглядав справу відлученого від церкви з точки зору державного права і відповідно до законів засуджував винного до передбаченого законом покарання. Якщо державним правом за злочини проти церкви і держави передбачалася смертна кара, то злочинець піддавався страті. Таким чином, інквізиція нікого до смерті не засуджувала а тільки визначала вину людини і при небажанні злочинця виправитися, відлучала його від церкви і передавала державній владі на її розсуд. Покарання призначалось за вироком державного суду, каральними органами держави.

Сама тривалість періоду діяльності інституту інквізиції говорить про його стійкість і історичну необхідність, де в умовах Середньовіччя ересь, проти якої була спрямована інквізиція, несла смертельну загрозу непорушності системи «Церква-Держава». У початковий період свого існування інквізиція виконувала покладену на неї роль щодо збереження централізованої духовної влади Св. Престолу яка похитнулася, однак для виконання своїх завдань інквізиція була наділена надмірної владою, а після знищення основної сили еретичних рухів цю владу з інквізиції так і не зняли, що призвело в подальшому до серйозних зловживань інквізиції. А саме інквізиційне судочинство мало багато негативних моментів: по-перше – це презумпція явною винуватості

обвинуваченого, на якій ґрунтувався весь процес інквізиційного судочинства, по-друге, відсутність чіткої кваліфікації злочинів і процесуальних положень і, отже, цілковита свобода інквізиторів в тлумаченні матеріалів і фактів у справі, по-третє, цілковита таємничість інквізиційного судового процесу яка позбавляла обвинуваченого будь якої можливості захисту.

Список використаної літератури:

1. Аквинский Фома. Сумма теологии. Часть II. – I. Вопросы 49–89 / Фома Аквинский. – К. : Ника-Центр, 2008. – 536 с.
2. Величкина В. Очерки истории инквизиции / В. Величкина. – М., 1906. – 304 с.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М., 1984. – 350 с.
4. Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. – К. : Основи, 2000. – 1464 с.
5. Никонов В. А. Сущность уголовного наказания с точки зрения христианства // Правовая политика и правовая жизнь. 2003. № 1. С. 147–154.
6. Ли Г. Ч. История инквизиции в Средние века / Пер. с франц. А. В. Башкирова. – Смоленск : Русич, 2002. – 640 с.

Ключові слова: Середньовековье, инквизиция, ересь, еретики, инквизиционный судебный процесс.

Ключевые слова: Середньовіччя, інквізиція, ересь, еретики, інквізиційний судовий процес.

Key words: Middle Ages, inquisition, heresy, heretics, inquisitorial trial.

ШАМША ИГОРЬ ВЛАДИМИРОВИЧ

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент*

ОНТО-ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОЦЕССА ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Пандемия COVID-19 в корне изменила процесс обучения. Если еще несколько лет назад дистанционное обучение было одним из *дополнительных* способов передачи знаний студенту, то сейчас – в периоды карантина, процесс обучения полностью перемещается в виртуальное пространство. В результате, ситуация тяготеет к тому, что дистанционное обучение – для преподавателя – превращается в *основной* способ передачи, а для студента – освоения знаний. Рассмотрим онто-антропологические особенности дистанционного обучения, определяющие переживание преподавателем своего присутствия в мире.

Несмотря на то, что субъективный идеализм не является самым сильным направлением классической онтологии [3, с. 78], главная посылка философии Дж.Беркли проявляется как раз в процессе дистанционного обучения. Только проявляется она на эмоциональном уровне, к чему мы вернемся ниже. Для Беркли, как известно, существовать – это быть воспринимаемым. В «Философских заметках» он пишет: «Существование наших идей заключается в их воспринимаемости, воображаемости и мыслимости, и всякий раз, когда они воображаются или мыслятся, они существуют» [2, с. 44]. Это Дж.Беркли говорит об идеях (ощущениях). А вот относительно независимых от человека вещей в «Трактате о принципах человеческого зрения», он высказывается следующим образом: «Их *esse* есть *percipi*, и невозможно, чтобы они имели какое-либо существование вне духов или воспринимающих их мыслящих вещей» [1, с. 172]. Субъективный идеализм был довольно быстро опровергнут благодаря крупнейшему достижению трансцендентального идеализма И. Канта, которое принято называть «коперниканским поворотом», состоящее в том, что субъект познания оказался сдвинутым с «мертвой точки», и стал мыслиться как активный. Этот теоретический момент надолго определил судьбу философских поисков, дав начало эпохе трансцендентализма, продолжавшейся вплоть до середины XX века.

Но – мы отвлеклись. Понятно, что преподаватель, который осуществляет дистанционное обучение, при помощи технологии ZOOM, или любой другой, воспринимает свои идеи (и ощущения, и – мысли), которые он озвучивает. Значит, они существуют. А вот с подтверждением существования независимых от человека вещей, и вообще внешнего мира, возникают затруднения. Студенты в студенческой группе относятся для преподавателя к внешнему, независимому от него миру – их воспринимаемость преподавателем, и воспринимаемость преподавателя студентами – приобретают специфические черты, зависящие от онтологического устройства человеческого сознания и психики.

У человека имеется несколько смысловых, так сказать, «контуров», регулирующих отношения человека с миром. Как известно, это рассудок, разум и душа человека. Проблем с подтверждением существования объективного, независимого от человека мира, или отдельных его участков, не возникает, когда эти смысловые «контуры» взаимодополняют, подтверждают друг друга. Проблемы возникают тогда, когда не совпадает информация, поступающая благодаря одному, или двум элементам сознания – с информацией, поступающей благодаря третьему. Именно это, на наш взгляд, происходит во время дистанционного обучения.

Эмоциональный «контур» смысла остается недогруженным при перегруженности – рациональных. Более того, информация, поступающая благодаря рассудку и разуму, входит в жесткое противоречие с психикой человека, его душой.

Следует отметить, что *противоречие* – этот элемент внешнего мира, можно даже сказать – феномен присутствия человека в мире, играет свою конструктивную роль на уровне *разума*, поэтому – совершенно справедливо – и является ключевой категорией диалектической логики. Но его роль на уровне *рассудка* и *психики* человека – конструктивной назвать трудно.

На уровне рассудка противоречие подлежит всяческому искоренению в соответствии с аристотелевским законом запрета противоречия – не могут быть одновременно истинными два, противоречащих друг другу суждения. И Карл Поппер, пытавшийся критиковать диалектику с помощью аристотелевской логики [4], прав в том, что противоречивая теория как результат деятельности ученого, никуда не годится, это – так сказать, «бракованная» теория [4]. Неправота Поппера состоит в том, что он подменил *теорию противоречия* – *противоречивой теорией*, и весь шквал своих аргументов направил на, якобы, «диалектику», хотя на самом деле аргументы К. Поппера работают против противоречивой теории, которой диалектика никогда не была.

На уровне психики противоречие также играет деструктивную роль. В отличие от разума, психика не может выполнять две противоречащих друг другу задачи одновременно. Эта особенность психики положена в основу приема, называемого «двойное послание», который применяется на различных сложных бизнес-переговорах, когда есть необходимость убедить вторую сторону принять невыгодное для себя решение. Применение «двойного послания» создает ощущение «почвы, уходящей из-под ног», «плывущей» реальности. И пока оппонент пребывает в плену этого ощущения, ему можно навязать все, что угодно.

Как раз такое «двойное послание» психика преподавателя получает в процессе педагогической деятельности, осуществляемой дистанционно. Разум понимает, что он работает с реальным потоком студентов, на котором присутствуют, скажем – 60 человек. Но это понимание входит в противоречие с эмоциональным переживанием происходящего – в условиях отсутствия видеосвязи со студентами, или с большинством студентов. Эмоционально – это два разных потока – тот, который находится в аудитории, и тот, который на связи, установленной с помощью платформы ZOOM. Разум осознает, что на лекции присутствуют 60 студентов, но зрительный анализатор показывает, что их всего 3, или вообще – ни одного. Между тем, особенности общения с 60-ю людьми, и с 3-мя – значительно отличаются для любого человека. И преподаватель, таким образом, оказывается запертым в плену собственного восприятия.

Как известно, универсальный способ борьбы с любой «плывущей» реальностью – активный субъект познания, который и позволил И. Канту опровергнуть субъективный идеализм. Именно принцип деятельности, применяемый во взаимодействии с внешним миром, заставляет организовать в единое целое работу всех органов чувств, а также – эмоций, рассудка и разума. В результате этого, мир осознается как действительный, объективный. Педагогическая деятельность

выступает полноценным видом деятельности, а значит предполагает активное целеполагание, постановку задач, анализ приемов эффективного достижения поставленной цели – создания человека в трансцендентальном смысле слова. Для того, чтобы во время дистанционного учебного процесса, реальность не «плыла», необходимо в большем количестве применять приемы, актуализирующие именно активность преподавателя. К ним можно отнести – задавание вопросов студентам, проверка обратной связи с помощью юмористических, или абсурдных высказываний, постановка заданий перед студентами, которые они должны выполнить сразу же, диалог, и т. д.

То есть, разум должен при помощи осуществляемой деятельности, «завязывать» в единую систему пошатнувшееся равновесие между рассудком, разумом и психикой. Как во время управления самолетом в условиях нулевой видимости – по приборам. Или, можно было бы привести еще такой пример. Как и водитель, постоянно поворачивающего вправо автомобиля, вынужден все время выравнивать это средство передвижения относительно дороги, преподаватель должен с помощью разума компенсировать недостаток эмоциональной информации, и вопреки эмоциональному впечатлению, что он разговаривает с компьютером, или смартфоном, проводить полноценную лекцию с реальной аудиторией.

Возвращаясь к тому, с чего мы начали, скажем, что, по мнению Дж. Беркли – существовать – это быть воспринимаемым. Дистанционное обучение на (по крайней мере) эмоциональном уровне лишает человека элементарного антропологического комфорта – чувствовать себя существующим. И разум при помощи деятельности вынужден это восполнять. Это и есть – особенность онто-антропологического переживания собственного присутствия в мире преподавателем, который осуществляет обучение дистанционно. Гносеологически – преодоление негативных антропологических последствий дистанционного обучения, состоит в активной деятельности роли субъекта познания. Понятно, что это тяжелее, чем проводить занятия «вживую», но другого выхода нет.

На уровне практических выводов, следует отметить, что минимизировать ущерб от элементов, осложняющих дистанционный процесс обучения, возможно, если стремиться проводимые занятия максимально приближать к занятиям, проводимым в реальном мире – всем сторонам взаимодействия выходить на видеосвязь и более усиленно вести диалог, занимать активную позицию.

Список использованной литературы:

1. Беркли Дж. Трактат о принципах человеческого зрения / Джордж Беркли // Сочинения / Сост., общ. Ред и вступит. Статья И. С. Нарского. – М. : Мысль, 1978. – С. 149–249.
2. Беркли Дж. Философские заметки / Джордж Беркли // Сочинения / Сост., общ. Ред и вступит. Статья И. С. Нарского. – М. : Мысль, 1978. – С. 39–49.

3. Ивакин А. А. Диалектическая философия: Монография / Алексей Аркадиевич Ивакин; Издание 2-е, перераб. и доп. – Одесса : Феникс; Сумы : Университетская книга; М. : ТрансЛит, 2007. – 440 с.
4. Поппер К. Что такое диалектика? / Карл Поппер // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kph.ffs.npu.edu.ua/e-book/clasik/data/vopros/50.html> (10.05.2021).

Ключові слова: суб'єктивний ідеалізм, Дж. Берклі, розсудок, розум, існування, суперечність, дистанційне навчання, принцип активності суб'єкта.

Ключевые слова: субъективный идеализм, Дж. Беркли, рассудок, разум, существование, противоречие, дистанционное обучение, принцип активности субъекта.

Key words: subjective idealism, J. Berkeley, reason, mind, existence, contradiction, distance learning, the principle of the subject's activity.

СОЛЯНИК СВІТЛАНА ФЕДОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат філософських наук*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Стрімке поширення інформаційно-комунікаційних технологій та соціальні трансформації, що відбуваються під їх впливом, надають все зростаючий вплив на особистість. Сучасне суспільство все більше набуває рис інформаційного. З'являються нові вимоги як до людини, так і до її освіти в широкому сенсі цього слова: до її професійних та особистісних якостей, творчих, креативних можливостей, її знань і умінь оперувати ними, постійно оновлювати, розширювати та будувати нові. Тому гарантом майбутнього інтелектуального потенціалу нації стає інформатизація освіти.

Першим, хто спробував зрозуміти що відбувається в сучасному суспільстві, оцінити значення інформації і розвиток комунікаційних технологій був американський соціолог Деніел Белл. Вчений справедливо підкреслював, що для розвитку суспільства важливе значення мають теоретичні знання, причому не самі по собі, автілені в технологіях, в інтелігенції як носіїв цих знань. На думку Д. Белла інформаційне суспільство – це перш за все «суспільство знання», суспільство, в якому інформація перетворюється в джерело зміни всієї соціальної системи [1].

Питанню інформатизації освіти присвячено значну кількість публікацій вітчизняних вчених, зокрема: В. Ю. Бикова, Я. В. Булахової, М. І. Жалдака, М. З. Згуровського, М. П. Лещенка, В. І. Лугового, Н. В. Морзе, С. М. Ніколаєнко, В. В. Олійника, А. Ю. Пилипчука, О. В. Співаковського, О. М. Спіріна та ін.

На думку сучасного вченого, академіка В. Ю. Бикова, ступінь впровадження інформаційно-комунікативних технологій в освіту значною мірою відбиває глибину і масштаби інформатизації суспільства, а сам цей процес має всеохоплюючий характер відносно системи освіти. Саме тому впровадження ІКТ в освітній процес сприяє виконанню більшості завдань, що стоять перед всією системою освіти. Таким чином, реалізація головної мети інформатизації освіти багато в чому співпадає з загальними цілями розвитку освіти [2].

Сучасними тенденціями інформатизації освіти є: створення єдиного освітнього простору; активне запровадження нових засобів і методів навчання, що орієнтовані на використання інформаційних технологій; синтез засобів і методів традиційного та комп'ютерного навчання; створення системи випереджальної освіти; виникнення нового напрямку діяльності викладача – розробка інформаційних технологій навчання та програмно-методичних комплексів; зміна змісту діяльності викладача: з передавача знань до розробника нової технології (що, з одного боку, підвищує його творчу активність, а з іншого – потребує високого рівня технологічної та методичної підготовки); формування системи безперервного навчання як універсальної форми діяльності, що спрямована на постійний розвиток особистості протягом усього життя [3].

В Україні недостатньо розроблений комплексний підхід до вирішення питання єдиної стратегії розвитку інформатизації освіти. Процес розроблення організаційно-нормативних й організаційно-правових механізмів управління інформатизацією та їх упровадження відбувається досить повільно. Найповніше на сьогоднішній день концепція інформатизації освіти відображена в таких нормативних документах: Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», Законах України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки, «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Державній цільовій науково-технічній програмі «Впровадження і застосування грідтехнологій на 2009–2013 роки», Постанові Кабінету Міністрів України від 17 березня 2004 р. № 326 «Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державній програмі «Вчитель», «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір»; концепції розвитку дистанційної освіти в Україні [4], де запропоновано вирішення низки завдань та проблем інформатизації національної освіти.

Демонструючи зростаюче значення інформації та інформаційних технологій в житті сучасної людини, досить часто не враховується той стан в якому знаходиться країна. Тому саме в умовах переходу України до інформаційного суспільства гостро постає проблема визначення цілей, цінностей і сенсу освіти, оскільки освіта є особливим видом людської діяльності, головним завданням якої є трансляція культури,

передача досвіду і знань від одного покоління до іншого, розвиток особистості людини, її культурного потенціалу, формування її як творця нової культури.

Обравши вектор євроінтеграції, Україна визнає необхідність підвищення рівня системи освіти до світових стандартів. Підвищення ефективності видів діяльності в освітянському просторі безпосередньо залежить від створення й використання сучасних інформаційних інновацій. Наростаючий інформаційний вал призводить до того, що виникають нові сфери людської діяльності, нові професії, а значить, і нові культурологічні та соціальні завдання. В умовах становлення інформаційного суспільства необхідна модель освіти, що «запускає» процеси саморозвитку, самоосвіти, самоорганізації, які забезпечують адаптацію особистості до умов швидко змінюваного зовнішнього середовища. Це має бути така модель, в якій заходи, орієнтовані на формування у студента підприємницьких умінь, готовності жити в ринкових умовах, оскільки відставання у сфері інформатизації в цілому та самій системі освіти може мати незворотні наслідки. Завдяки проникненню комп'ютерних технологій у всі сфери життєдіяльності людини змінюються класичні цінності освіти, пропонуючи якісно нові проблеми елементарної, так званої комп'ютерної грамотності. За таких обставин інформатизація освіти розглядається сьогодні як абсолютна та обов'язкова умова створення інтелектуальної бази інформаційного суспільства.

Однією з головних тенденцій інформатизації освіти стає поширення неперервної освіти яка буде орієнтуватися на останні досягнення науки та техніки, в тому числі на сучасні інформаційні технології які здатні задовольнити зростаючий попит людей на якісні знання. Надати таку можливість зможе дистанційна освіта, яка вже зарекомендувала себе та знайшла широке застосування у світі. Це нова, прогресивна форма навчання, яка володіє більшими потенційними можливостями. Сфера можливого застосування дистанційного навчання досить широка: від цілісної підготовки фахівців до окремих курсів та фрагментів дидактичного забезпечення під час різних видів занять. Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання студентам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі дослідницької діяльності [5].

В Україні вже зроблені перші кроки впровадження дистанційних технологій в навчальний процес. Епідемія COVID-19 прискорила цей процес. Поступово йде накопичення науково-методичного, кадрового та виробничого потенціалу, інформаційних ресурсів і технологій. «Однак не можна не бачити, що при всіх своїх позитивних моментах інформаційне суспільство не тільки провокує, а й посилює споживацьке ставлення людей до світу, оскільки сприяє оцінюванню будь-якого явища лише з точки зору утилітарної корисності його знання, і, отже, породжує небезпеку інформаційної залежності, формування інформаційно-одновимірної людини. Крім того, створювана інформаційним

суспільством, середовище знань стає для деяких їх носіїв певною віртуальною реальністю, яка нерідко опиняється більш значущою, ніж сама дійсність. У зв'язку з цим гостро постає питання про культуру людини в суспільстві інформації» [6].

Формування нової людини – «людини інформаційної» – це одна з базисних характеристик інформаційного суспільства. У цій характеристиці особливо важливим і значущим є те, якою повинна бути особистість в умовах інформатизації. В умовах розгортання інформатизації кожне з діалектично взаємозв'язаних начал людини – фізичне, психічне й соціальне – вимагає спеціального врахування, оскільки тільки в цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для розвитку людини. Без урахування специфіки цих начал людини інформатизація здатна викликати негативні суспільні наслідки [7].

Отже, сучасний університет – це інноваційний університет, який забезпечує реалізацію трьох найважливіших складових: освітню, наукову та інноваційну діяльність. Основним завдання якого є підвищення якості освітніх послуг, забезпечення їх відповідності національним, європейським і міжнародним фаховим стандартам. Тому ідеєю, яка представляє собою аксіологічний фундамент освіти в умовах інформаційного суспільства, може стати ідея формування цілісної особистості, здатної і готової до інновацій і самореалізації в процесі трудової діяльності, яка має професійну культуру, що об'єднує в собі професіоналізм діяльності та професіоналізм особистості; а системоутворюючим принципом – принцип цілісності.

Список використаної літератури:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М. : Academia, 2004. 956 с.
2. Биков В. Ю. Основні концептуальні засади інформатизації освіти і головна парадигма майбутнього суспільства знань [Текст] / В. Ю. Биков, ред. кол.: І. А. Зязюн та ін.; упоряд.: О. М. Отич, О. М. Боровік // «Я-концепція» академіка Н. Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр.; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2014. – С. 32–42.
3. Дослідження світових тенденцій розвитку інформатизації освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ivo.kneu.edu.ua/ua/dosl_glot/projects_sglot/proj_soit/informedu/
4. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua> (дата звернення 15.03.2020).
5. Шаран Р. В. Провідні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні / Р. В. Шаран // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 5. – С. 220–224. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_50
6. Грехнёв В. С. Информационное общество и образование [Текст] / В. С. Грехнёв // Вестн. Московского ун-та. Сер. 7: Философия. – 2006. – № 6. – С. 88–106.

7. Дзьобань О. П. Соціокультурний простір інформаційного суспільства як середовище буття сучасної людини / О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2014. – № 2 (21). – С. 12–21.

Ключові слова: інформаційне суспільство, освіта, комп'ютерні технології, дистанційне навчання, інноваційна діяльність.

Ключевые слова: информационное общество, образование, компьютерные технологии, дистанционное обучение, инновационная деятельность.

Key words: information society, education, computer technology, distance learning, innovative activity.

МАТЮШИНА ІННА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук*

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ТЗНПК ДЛЯ ВСТУПУ В МАГІСТРАТУРУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО»

Система вищої освіти в Україні а останнє десятиліття зазнає постійних змін, ці зміни, в тому числі, характеризуються формалізацію та систематизацією вимог до здобувачів вищої освіти, яке, на думку реформаторів, має привести до реального підвищення рівня тих, хто буде навчатися у вищих навчальних закладах.

Одним із суттєвих кроків до підвищення якості відбору здобувачів вищої освіти магістерського рівня зі спеціальності «Право» є введення вступних випробувань не тільки з іноземної мови та правових дисциплін, але з «Тесту на загальні навчальні правничі компетенції», а саме: критичного, аналітичного та логічного мислення. Ми вже писали про певні об'єктивні складності підготовки студентів до цього тесту, але робота зі студентами 4-го курсу по підготовці до розв'язання цих тестів постійно надає матеріал для роздумів над суб'єктивними складнощами підготовки до тестування та над шляхами подолання цих складнощій. (Адже практична робота з і студентами в аудиторіях – це справжня робота по спостереженню як за процесами мислення, які сформувались у цих студентів, так і з'ясування типових проблем та помилок мислення, які заважають не тільки успішному складанню тестів, а й якісній майбутній професійній діяльності.) На нашу думку, однією з проблем, яка не дозволяє складати тестування успішно, це недостатній рівень справжнього критичного мислення у певної частини студентів 4 курсу, який неможливо усунути за декілька місяців підготовки, оскільки ця компетентність має розвиватися протягом багатьох років навчання й у школі, й у вищому навчальному закладі. Але з іншого боку, ми можемо суттєво підвищити ефективність мислення, в тому числі

критичного мислення, якщо розберемо його складові, та навчимося ефективно застосовувати закономірності, загальні принципи мислення, які, як вже неодноразово доводили багато дослідників, спираються на загальні принципи логічного мислення.

Суперечки щодо того, що є критичним мисленням та з яких складових складається критичне мислення, точаться давно як серед зарубіжних авторів, так і серед українських дослідників. Ми згодні з позицією українського дослідника А. В. Тягло, що критично мислити – це: усвідомлювати проблему, вміти бачити зв'язок між суперечностями; доводити, тобто добирати прийнятні, відповідні та несуперечливі докази; знаходити контраргументи; помічати факти, що суперечать власній думці; обґрунтовувати; оцінювати, тобто співвідносити об'єкт дослідження з певною системою цінностей (існуюче з належним); вибирати одну із багатьох альтернатив; усвідомлювати обмеження, що накладаються на висновок (істинність висновку за певних умов); використовувати різні критерії та контексти; спростовувати (принцип фальсифікації); узагальнювати; висувати гіпотези; робити висновки [1, с. 67]. Як бачимо, перед нами великий комплекс розумових процедур, в основі яких лежать принципи логічного мислення. Але крім цього достатньо загального списку вмінь, критичне мислення включає в себе ще такі елементи як неупередженість, принцип тотального сумніву та культуру контролю мислення, як зазначає Н. Бородіна [2, с. 31–34].

Пропонуємо звернути увагу на неупередженість та на культуру контролю мислення як на важливі елементи (принципи) критичного мислення (до речі, Н. Бородіна виводить принцип неупередженості як головну рису критичного мислення [2, с. 32]). Неупередженість, крім інших елементів, включає в себе здатність зрозуміти позицію опонента максимально близько до його власного розуміння, не приписувати опонентові тих позицій та тих думок, яких він не висловлював. Принцип культури контролю мислення можна інтерпретувати у наступний спосіб: коли ми маємо справу з умовиводами, або з доведенням чи спростуванням, ми маємо розуміти, що висновок (теза, підсумок) виводиться тільки із засновків (аргументів), у висновку має бути те, що було у засновках, там не може міститися інформації, яка не була представлена. Контроль за відповідністю цих елементів дає нам можливість говорити про коректність висновків (тез) або про відповідність аргументів тезі. Слідування цим двом принципам підвищує рівень критичного мислення і дає можливість правильно інтерпретувати та правильно розв'язувати завдання тесту на Загальні навчальні правничі компетентності.

Наведемо декілька прикладів з тестових завдань останніх років. Одним із стандартних завдань з частини «Логічне мислення» є завдання, коли здобувачам пропонується знайти аргумент, якого не вистачає для аргументації:

«Історик: Одним із найбільш корисних суспільних інструментів є гроші, універсальність яких можна порівняти хіба що з мовою. Проте якщо мова своїм виникненням укорінена в природній здатності

людини, то гроші є штучним винаходом людей. Тому цілком імовірним є те, що в різних суспільствах гроші виникали незалежно.

Питання: Яке з наведених нижче тверджень, якщо воно істинне, є необхідним, щоб висновок історика був логічно обґрунтованим?

А. Деякі суспільства були географічно ізольованими, тому не могли зазнавати впливу інших суспільств.

Б. Мови виникли незалежно в різних суспільствах у різні часи історії людства.

В. Універсальні властивості суспільств укорінені в природних особливостях людини.

Г. Якби гроші не були настільки корисні, вони не були б настільки поширені.

Д. Жодне із суспільств, яке почало використовувати гроші, ніколи не відмовилося від них» [3].

Головний принцип у розв'язанні задач такого типу полягає в тому, що висновок містить тільки ті елементи, які були закладені у засновках. Ми маємо проаналізувати, які поняття (сміслові елементи) містяться у висновку та побачити, яких понять бракує у засновках. У цій задачі висновок містить поняття «гроші» та поняття «незалежність виникнення у суспільствах». При аналізі засновків, які присутні у тексті, ми бачимо, що бракує засновку про незалежність суспільств. Отже, засновок, якого не вистачає, міститься у відповіді А.

Ще одне стандартне завдання: з'ясувати, яка інформація безпосередньо виводиться з тексту:

«**Освітній аналітик:** Результати міжнародного дослідження якості освіти PISA, які досліджують готовність 15-річних громадян країн-учасниць бути активними членами суспільства, показали велике різноманіття національних освітніх традицій. Наприклад, залученість батьків у справи школи (за показником середньої кількості однокласників, яких батьки знають на ім'я) коливається в діапазоні від 8 в Грузії до 2 у Гонконзі. Дослідження також показало, що в більшості країн батьки, чії діти навчаються в соціально благополучних школах, знають більше друзів своїх дітей, ніж батьки, чії діти навчаються в неблагополучних школах.

Питання: Яке з наведених нижче тверджень логічно впливає з інформації, наведеної **освітнім аналітиком**?

А. Якщо в деякій школі познайомити батьків з усіма однокласниками їхніх дітей і батьками цих однокласників, то така школа перетвориться на соціально найблагополучнішу школу країни.

Б. У соціально благополучних школах освітня політика сприяє тому, що батьки знайомляться з однокласниками своїх дітей і батьками цих однокласників.

В. У Грузії батьки учнів у середньому знають на ім'я в чотири рази більшу кількість однокласників своїх дітей, ніж батьки учнів у Гонконзі.

Г. Залученість батьків у справи школи сприяє соціальному благополуччю школи.

Д. Вирівнюванню соціального благополуччя в школах сприяє розподіл дітей по школах випадковим чином» [4].

Головний принцип розв'язання цих задач – неупередженість, не потрібно додавати інформацію, якої не було в тексті, ми можемо спиратися тільки на те, що нам запропоновано, а не на те, які висновки ми би змогли зробити, спираючись на наше власне уявлення про певну ситуацію. Отже, відповідь – В.

Як ми бачимо, аналізуючи складові елементи критичного мислення, спираючись на принципи логічного мислення, ми можемо як навчити студентів правильно розв'язувати тестові завдання, так і в цілому підвищити рівень критичного мислення у майбутніх спеціалістів з права.

Список використаної літератури:

1. Тягло А. В., Воропай Т. С. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века. Х. : Изд-во Ун-та внутренних дел, 1999. 284 с.
2. Бородіна Н. Шляхи розвитку критичного мислення. *Філософія та гуманізм*. 2017. Вип. 1 (5). С. 29–37.
3. Тест правничої компетенції (ТЗНПК), 2019 рік, основна сесія. URL: <https://zno.osvita.ua/master/tznpk/368/> (дата звернення 4.05.2021).
4. Тест правничої компетенції (ТЗНПК), 2020 рік, основна сесія. URL: <https://zno.osvita.ua/master/tznpk/409/> (дата звернення 4.05.2021).

Ключові слова: критичне мислення, логічне мислення, культура мислення, тестування.

Ключевые слова: критическое мышление, логическое мышление, культура мышления, тестирование.

Key words: critical thinking, logical thinking, culture of thinking, testing.

ПАЛІЙ ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук*

КАТЕГОРІЯ ПІДСТАВИ ПРИ ПІЗНАННІ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Дійсність в конкретному розумінні – це розумно здійснена можливість, розумно організована, при цьому «розумно» означає ефективно, досконало, згідно сутності здійснюваного.

Цю об'єктивність щодо права можна визначити так, що в зовнішньому відношенні людини до людини є якась єдина і об'єктивна правота, яку можна пізнати лише через внутрішній досвід, через справжнє, предметне випробування та розкриття природного права [3, с. 157].

Природне право є не просто право людини на життя, свободу і власність, як це часто декларується в науковій і філософській літературі, в багатьох політичних і правових документах, а на гідне і осмислене життя, що дозволяє людині через розвиток свого мислення, волі і творчості реалізувати свою сутність, на свободу «для» досягнення цієї мети і – на власність передовсім – духовну власність. За своєю сутністю природне право людини – це її право і обов'язок вільно розвиватися в істинному напрямі [2, с. 297].

Говорячи про дійсність як про здійсненність, якісну повноцінність необхідної можливості, слід враховувати причини, умови та підстави діяльності.

Якщо причина породжує, спонукає дію; умова є сполучною ланкою між даною особливою системою та іншим навколишнім світом, то підстава обґрунтовує.

У даному випадку уваги потребує категорія «підстава». «Підстава є підстава лише остільки, оскільки вона обґрунтовує; але те, що сталося з підстави, є лише воно ж саме» [1, с. 281].

Ми бачимо, наприклад, електричне явище і питаємо про його підставу. Якщо ми отримуємо відповідь, що підстава цього явища – електрика, то це той же самий зміст, який ми безпосередньо мали перед собою і вся різниця тільки в тому, що зміст тепер переведено в форму внутрішнього.

Але далі слід зауважити, що підстава не тільки просто тотожна з собою, але також і різна, і можна тому вказати різні підстави для одного і того ж змісту; ця різниця підстав, згідно поняттю відмінності, здійснює подальший поступальний рух і переходить в протилежність, в форму підстав за і проти одного і того ж змісту. Якщо ми розглядаємо, наприклад, який-небудь вчинок, скажімо крадіжку, то він являється змістом, в якому можна розрізнити кілька сторін. Цей вчинок є порушення права власності; проте крадій, який потребував, завдяки цьому вчинку отримав кошти для вживання своїх потреб, і може статися, що той, кого обікрали, не робив доброго вживання зі своєї власності [1, с. 283].

Підстава ще не має в собі і для себе певного змісту і, отже, не самодіяльна і не може нічого виробити [1, с. 284]. Таким чином, можуть обґрунтовуватися, різні за своїм характером вчинки, можуть виправдовуватися як несправедливі дії, так і справедливі. «У наш багатий рефлексію і резонуючий час людина, яка не вміє вказати хорошу підставу для всього, що завгодно, навіть для самого поганого і хибного, повинна бути вже дуже недалекою. Все, що є в світі зіпсованого, зіпсовано на хороших підставах» [1, с. 286].

Тому виникає необхідність посеред постійної текучості у стійкості, тій основі, яка допоможе віднайти об'єктивність.

Поняття ж є таке в собі і для себе визначене і, отже, являє самодіяльний зміст [1, с. 284].

Необхідно виходити з справедливості, добра, всезагального взагалі. Тоді будуть необхідні підстави для необхідних дій. На стадії

правотворчості прийматимуться такі можливості, які дозволять відтворити в нормах позитивного права право природне. На стадії ж правозастосування розпізнаватиметься, правильно тлумачитиметься цей об'єктивний зміст і застосовуватимуться правові приписи таким чином, щоб право діяло за своєю природою.

Таким чином, керуючись об'єктивністю, розуміючи її, дії суб'єкта правозастосування будуть відповідними. Так, рішення, прийняте в одній справі, може виявитися несправедливим щодо іншого випадку: наприклад, недостатньо визначити розмір заподіяних збитків, важливо врахувати, наскільки вони шкідливі для потерпілого; встановивши, що злочин вчинено, необхідно врахувати, умисно він вчинений чи з необережності, здатний злочинець його вчинити ще раз чи ні; мало знати, що податок не сплачено, слід установити, чи не було певних нечасних причин, з якими боржник згодом упорається тощо. Право не повинно застосовуватися безоглядно, у сліпій байдужості і без жодної поблажливості до людської слабкості і невігластва. Необхідно, щоб усюди, де тільки можливо, враховувалися особисті властивості суб'єктів і їх наміри; щоб усюди, де тільки право може виступити на підтримку моралі і добрих звичаїв, застосування норми служило б цій вищій меті. І, нарешті, щоб той, хто застосовує право, мав на увазі тільки одне – праве і вірне рішення і не піддавався ніяким міркуванням стороннього характеру: упередженням, підлецуванням або, тим більше, користі [3, с. 100]. Кінцевою метою правозастосування є гармонізація відносин у суспільстві. Така гармонізація може здійснюватися лише підготовленим, цілісним, розвинутим суб'єктом.

Список використаної літератури:

1. Гегель Г.В. Ф. Энциклопедия философских наук. М.: Мысль, 1974. Т. 1. 455 с.
2. Ивакин А. А. Диалектическая философия: монографія. О.: Фенікс, 2007. 440 с.
3. Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы. М.: Русская книга, 1994. Т. 4. 624 с.

Ключові слова: об'єктивність, дійсність, природне право, підстава, змістовність.

Ключевые слова: объективность, действительность, естественное право, основание, содержательность.

Key words: objectivity, reality, natural law, base, meaningfulness.

ТОКАР ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії

КАУЗАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК КРИТЕРІЙ ІСТИННОЇ ПРАЦІ

В класичному розумінні, каузальність виражає одну з об'єктивних «генетичних» форм зв'язку і обопільну обумовленість явищ, одне з яких виступає причиною: «діюча», «активна сторона»; інше: «обумовленим, породжуваним наслідком (або дією)» [1, с. 376]. Перед людиною, як суб'єктом пізнання в його об'єкті-природі розгортається наступна послідовність каузального зв'язку: в дії, через неї та в її наслідках постає очевидним логіка самого руху, проглядається сама ідея. **Причина** → **дія** → **ідея**: саме так визначається **пряма каузальність**. Людина, в її антропологічному значенні, здатна в своїй цілеспрямованій діяльності зовнішні та внутрішні умови підлаштовувати під мету своєї дії, при цьому, дія не відбувається допоки всі елементи не просочуються самою ідеєю мети. Тому, коли об'єктом пізнання постає соціальне буття, каузальність розгортається в іншій – оберненій формі: людина, як суб'єкт праці, постає активною **причиною** → мета майбутньої дії, виступає **ідеєю**, вона ж і постає генетичним зв'язком між причиною і дією, та, врешті, → праця, як активна **дія**. В результаті такого безперервного ланцюгу перетворень та спричинень, забезпечується рух та розвиток соціального буття.

Якщо брати за взірць соціальну форму буття: схему людської трудової діяльності, то в причинності самого Буття проявлятиметься причинність, яку ми попередньо назвали оберненою каузальністю. Саме так, в об'єктивно-ідеалістичній моделі Буття, в початку будь-якої речі та вчинку споглядається певне вихідне знання та вольове зусилля. «Деміург спочатку задумує дещо, а, потім втілює це згідно плану» [2, с. 71]. Слід звернути увагу на наступне: на відміну від причинності, при дослідженні каузального зв'язку акцент зміщується зі структури і послідовності на внутрішній генетичний зв'язок, яким він обумовлений. Система, яка втрачає такий зв'язок, хоча, при цьому, структурно і нагадує певну послідовність у часі, в дійсності втрачає каузальність.

Гегель наголошує: «лише в дії причина дійсно і є причиною» [3, с. 331] і в людській діяльності ці слова набувають особливого значення та змісту. Саме в діяльності людина постає тим деміургом: створюючою силою, волею бути причиною і сенсоутворюючим початком. Але, причина постає собою саме завдяки такій дії, яка є втіленням сутності самої причини. Дія, яка не виражає сутність, не є дією причини, і це призводить до того, що «причина» перестає бути причиною. Тому, не будь-яка людська діяльність є виразом каузального зв'язку. Праця, в її сутнісному значенні, постає саме таким її виразом: від людини-причини через ідею, втілену в цілеспрямованій дії до наслідку

у вигляді перетворення природи. Праця, в єдності її матеріально-перетворюючої та ідеально-перетворюючої діяльності є не що інше, як вища форма умови і способу буття суспільства серед оточуючих її систем. Нажаль, небажання «слухати» Логос: логіку буття, бажання рухатися в мисленні не від загального до одиничного, призводить до спотвореного сприйняття сутності праці. І це постає однією з причин, чому праця, явлена в дійсності, досить часто втрачає каузальний зв'язок. Таким прикладом може слугувати сприйняття праці в якості мірила рабів. Загалом, ситуація досить очікувана, адже раб в давньогрецькій дійсності не втілював у собі людську сутність, отже, і праця, яка на той час ототожнювалася із працею рабів, не могла сприйматися як спосіб реалізації цієї сутності. Людина-раб перетворюється із суб'єкта праці, як активної рушійної сили, на пасивний (щодо визначення мети, та усвідомленого прагнення до дії) об'єкт. В каузальному зв'язку в сфері людського буття причина (людина) постає активною силою у визначенні ідеї (ідеалу, мети) і рушійною силою та першопричиною самою дії, але в рабській праці цей внутрішньо обумовлений зв'язок, втрачається. І історії людства відомо чимало форм праці, в якій людина перетворювалася із активної причини у засіб та знаряддя, яке використовували для досягнення певної мети, а праця поставала обумовленою самою працею та виробничими потребами, в нескінченій тавтології виробництва. Тому, важливим є відійти від ототожнення праці з певними її формами відчуженої праці, проявленими в дійсності, які поставали віддзеркаленням певного рівня розвитку і економічних можливостей суспільства. У відчуженні праці, людина, як творча, свободна, цілеспрямована, дієва причина усувається. В цьому неспинному колесі трудового процесу ще мерехтить бліда подоба людини-причини, але, не вона, байдужа непізнана необхідність в дійсності постає спонуканням до дії. Здавалося б, збережено сам процес, досягається певний результат, зберігається причинність. Проте, нам залишається спостерігати формальний причинно-наслідковий зв'язок, в якому відбувається втрата каузальності.

В праці виражається внутрішня обумовленість людини своєю сутністю. Праця – це унікальний спосіб-умова існування людини зі світом; в ній людина розгортає свою індивідуальну, і родову сутність, шляхом усвідомленого та цілеспрямованого перетворення природи, що дає можливість суспільству бути і розвиватися. В процесі трудової діяльності людина відкриває, породжує нові сенси, чим продовжує, розгортати логіку буття. Тому, правильне розуміння праці: в сутнісному його значенні дає змогу створити такі робочі місця, які б відповідали людській сутності і, тим самим, сама праця буде розвиватися в бік свого ідеалу. Прикладом таких зрушень є формування ідеї «гідної праці» в трудовому праві.

Етапи еволюції праці, пов'язані з поступовим відходом суспільства від таких її форм, в яких не відображається людська сутність. Ці форми відчуженої праці є своїм іншим праці, що становить внутрішнє заперечення і є необхідною умовою її розвитку (руху в напрямку

дійсної (істинної праці). Кожна з форм відчуженої праці є історично достовірною їх існування обумовлене проблемою виживання людства, а не ідеєю розгортання людської сутності. Але, експлуатація, як модель відносин, на яких базується більшість форм відчуженої праці ще зберіглася, набуваючи чудернацьких форм, в яких її спотворена сутність завуальована. Не дивно, що праця і в наш час, у свідомості людини сприймається, насамперед, як необхідність, опосередкована зовнішніми по відношенню до неї, часом навіть ворожими, факторами. При цьому з'являється особлива гострота протиріччя в формі відчуженої праці.

Потрібно ще раз підкреслити, що в праці реалізовується і розкривається сутність людини, але тільки в тій її формі, в якій проявляється каузальний зв'язок, а не формальна причинність. До прикладу, споріднена праця постає певним ідеалом, вектором розвитку всієї трудової сфери. Вона є якісно новою формою і новий етап людського буття: етап вільної і творчої праці в якій є діалектична єдність, і ідеал – зразок і вектор розвитку. Не будь-яка форма праці здатна стати спорідненою за своєю природою, але це не означає, що спорідненість не притаманна праці, як явищу, що розвивається. Головне, щоб те щастя, яке, допоки, випало на долю небагатьох, набуло згодом універсального характеру. Споріднена праця допомагає перейти людині з царства необхідності в царство свободи, яка в людській свідомості набуває рис необхідності, але вже в оберненій каузальності, притаманній людському буттю. Більш детально проблему спорідненої праці було досліджено у статті «Сущность труда как воплощение диалектики единичного, особенного и всеобщего» [4].

Ще однією з причин втрати каузального зв'язку в праці є викривленні цінності і орієнтири в суспільстві споживання. Цінність праці визначається не за критерієм її соціальної корисності чи спорідненості, а за розміром оплати. Якщо в епоху індустріального суспільства відчувався певний дисбаланс в бік виробництва, то на даний час, культурні акценти змістилися на споживання, що в свою чергу позначилося на соціальній реальності. Тікаючи від міфу «праця заради життя», суспільство створює новий: «життя заради споживання». Людина втрачає бажання орієнтуватися на ідеал. Логіка речей її турбує виключно в площині можливості використання в нескінченній тавтології споживання. Саме споживання створює нову зовнішню необхідність, стає вихідною в цілепокладанні людини. І людина в праці перестає бути самою причиною, що продукує мету та ідею діяльності. Знову відбувається втрата каузального зв'язку. Залишається місце формальній причинності. Окрім цього, праця в суспільстві споживання, подекуди стає важчою, аніж в індустріальну епоху, адже тепер працівника експлуатує не тільки роботодавець, але і сам працівник в гонитві за споживчими цінностями, створюючи сферу нерозумної «необхідності».

Одним із прикладів втрати каузальності може слугувати підміна людини, як основної причини та метаутворюючого суб'єкта в людській діяльності на штучний інтелект. Намагаючись замінити людину як

основну, похідну причину в системі каузального зв'язку, суспільство крок за кроком створює іншу реальність, в якій штучний інтелект поступово перетворюється з засобу досягнення цілей, які обирає людина до повноправного партнера. Штучний інтелект – чужорідний в людському соціумі. Намагаючись впорядкувати хаос в соціосфері, технічно приборкати матерію силами штучного інтелекту, людство створює собі нову безпорадність. Штучний інтелект індиферентний до людської природи і проблем, у нього відсутнє розуміння «зв'язаності» людей в соціум, як певної взаємопроникненої єдності. Такими діями людство добровільно усуває себе як причину. Більш детально проблема штучного інтелекту та спроби підміни професійних суддів ними були розглянуті в статті «Штучний інтелект на варті справедливості: утопія чи перспектива людства».

Зміни в майбутньому неминучі, але від людства залежить яке місце в ньому буде займати людина і чи буде в цілеспрямованій діяльності людини розгортатися сутність людського буття чи породжуватиметься «байдужа дійсність».

Список використаної літератури:

1. Сабитов М. С. Причинность // Дialeктическая логика: Категории сферы сущности и целостности. – Алма-Ата : Наука, 1987. – С. 374–389.
2. Ивакин А. А. Дialeктическая философия : монография / Алексей Аркадьевич Ивакин. – [издание 2-е, перераб. и доп.]. – Одесса : Феникс; Суми : Університетська книга. – М. : ТрансЛит. 2007. – 440 с.
3. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. М. : «Мысль», 1974. – 452 с.
4. Токар Л. В. Сущность труда как воплощение диалектики единичного, особенного и всеобщего // Право і суспільство: Науковий журнал. – 2014. – Вип. 1. – С. 56–62.
5. Токар Л. В. Штучний інтелект на варті справедливості: утопія чи перспектива людства // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2020. – № 2. – С. 273–275.

Ключові слова: каузальність, споріднена праця, відчуження праці, діяльнісна сутність людини, штучний інтелект, суспільство споживання.

Ключевые слова: каузальность, причинность, сродный труд, отчужденный труд, деятельная сущность человека, искусственный интеллект, общество потребления.

Key words: causality, kindred labor, alienated labor, active human essence, artificial intelligence, consumer society.

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії*

СУТНІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Визначення та розуміння змістовного наповнення соціально-правового феномена правосвідомості дає можливість розкрити закономірності взаємозв'язків соціуму та індивіда у сфері функціонування права та відповідних йому інституцій, беручи до уваги мінливість буття, динамічність актуальної юридичної дійсності. Правова свідомість розкривається та розвивається, функціонує поряд з іншими формами свідомості. Це зумовлює схожість тенденцій їх трансформацій відповідно до умов соціального життя держави, відчутний двосторонній взаємовплив цих явищ. Правосвідомість віддзеркалює юридичні умови існування суспільства поряд з реально наявними політичними, економічними, культурними факторами, але має свій власний об'єкт відображення – право як систему юридичних норм та основоположних принципів, правовідносини, тобто правове життя у всій своїй різноманітності.

Розуміємо, що правова свідомість є органічною складовою загальної суспільної свідомості. Її структурні та функціональні особливості оформлюються у сфері становлення феномена свідомості загалом, віддзеркалюючи хронологічні та логічні аспекти його розвитку. Зокрема, Н. В. Хамітов вважає, що «свідомість – це спрямована розумова активність, що відображає та трансформує буття. Змістом свідомості є образи, уявлення, припущення, переконання, поняття. Свідомість може бути спрямована і на зовнішній світ, і на себе, стаючи самосвідомістю. Постійна зміна зовнішньої та внутрішньої спрямованості свідомості – сутнісна особливість людини. Це означає, що свідомість не тільки виражає, а й визначає буття людини» [6, с. 177].

Розглядаючи специфічні риси правосвідомості, необхідно зазначити, що вона має активний, творчий характер. Стосовно цього В. О. Рибаків зазначає: «Наріжним каменем розуміння процесу пізнання є положення про правосвідомість як активно-творче відображення юридичної дійсності. Така властивість свідомості проявляється не тільки протягом створення та зміни «картини світу», а й в предметно-перетворювальній роботі щодо задоволення потреб людини, якій необхідний адекватний образ навколишнього середовища для того, щоб її діяльність була ефективною. Ця особливість свідомості являється ще одним підтвердженням формули: “свідомість не тільки відображає світ, а й бере участь у його творенні”» [5, с. 25]. Безсумнівно, їй належить значна роль в різних сферах юридичного буття суспільства: у правотворчій діяльності – в процесі створення позитивних юридичних норм; у правозастосовній практиці органів державної влади – при

вирішенні конкретних життєвих ситуацій відповідними посадовими особами; при виборі варіанту поведінки усіма іншими суб'єктами правовідносин.

Досліджуваний феномен можна розглядати наслідком, результатом віддзеркалення суспільних правових явищ у вигляді ідей та переконань громадян після їх опосередкування правом, або ж – основним елементом саме творення таких явищ, «каталізатором» актуалізації суспільної юридичної дійсності, джерелом права, яке бере участь у формуванні та трансформації відповідної сфери буття загалом. Однією з ключових ознак правосвідомості, на думку Л. П. Расказова, є те, що вона «орієнтує суб'єктів відносин в соціально-правових ситуаціях, виступає своєрідним «внутрішнім» посилом для вибору та прийняття можливих варіантів юридично значущої поведінки» [4, с. 490]. Активно впливаючи на діяльність людей, що відбивається у формуванні їх ставлення до окремих явищ та цілісного суспільного правового життя на основі наявних знань та юридичного досвіду, правова свідомість бере участь у формуванні юридичної дійсності – системи норм, зафіксованих документально (право належне), актуальних юридичних відносин (право чинне), процесів творення «бажаного» права та його подальшої реалізації.

Носій правосвідомості здатний оцінювати все: від діяльності органів та інститутів державної влади – до своєї власної поведінки як учасника правовідносин. Процес визначення свого ставлення до певних явищ та процесів, їх оцінки за допомогою правової свідомості здійснюється у взаємодії з іншими формами, за участю відповідного категоріального апарату. М. І. Абдулаєв з цього приводу вважає, що «Зміст правосвідомості беззаперечно обумовлений її оцінювальним характером. Ця форма свідомості визначає, перш за все, якими повинні бути декларовані норми права. З цією метою співвідносить їх з реально функціонуючими суспільними відносинами, інтересами особистості, її моральними уявленнями. Далі правова свідомість встановлює, чи є чинні юридичні норми належними, тобто чи відповідають вони вимогам регулювання актуальних значущих правових відносин у суспільстві. І нарешті, вона виробляє певне ставлення до дотримання або недотримання норм права. Результат оцінки суб'єктом своїх дій, вчинків інших учасників відносин надалі виступає мотивом його особистої поведінки» [1, с. 160].

Правосвідомість не завжди описує, характеризує саме актуальні юридичні процеси, віддзеркалюючи, подекуди, перспективи розвитку буття, а також ретроспективні моменти його становлення. Виникає враження певної «неадекватності», невідповідності правової свідомості реаліям наявної юридичної дійсності. Але В. М. Карташов переконаний, що «Така риса є суттєвою для розуміння та правильного розв'язання питань юридичної спадковості, правонаступництва. Ідеї про правову державу, природні права людини, верховенство закону, справедливість, які виникли в далекому минулому та не «покидають» нашу свідомість

дотепер, безсумнівно залишаються актуальними до тих пір, доки існує державно-правова організація соціуму та людської цивілізації» [2, с. 13].

Фіксуючи ознаки активності та динамічності, розуміємо, що правосвідомість, водночас, – доволі статичний, консервативний феномен, який в процесі модернізації економіки, розвитку політичного та культурного життя, еволюції науки та мистецтва відтворює усталений тип суспільно-правового мислення. Ця властивість правосвідомості має розглядатися «як монета з двома сторонами», несучи в собі як позитивний зміст, що допомагає в процесі реформування саме правової системи та юридичного життя загалом, так і негативний вплив на окремі соціально-правові явища.

З одного боку, «закоренілість» окремих правових уявлень та переконань у свідомості членів соціуму є чинником, що згубно впливає на впровадження в життя відповідних сучасним умовам юридичних реформ. В цьому випадку правова свідомість, а особливо втілені в ній нерозвинуті погляди неправового характеру гальмуватиме не лише розвиток нормативно-правових відносин, а спотворюватиме, деформуватиме й усі інші сфери, області соціального буття. З іншого боку, правосвідомість можна характеризувати як категорію, що вбирає в себе особливості попередніх етапів свого функціонування, історичного перебігу явищ суспільного буття. М. В. Пампура чудово розуміє, що правова свідомість є важливим елементом політико-юридичного життя соціуму. Вона є духовним віддзеркаленням сфери юридичного буття суб'єкта – всієї різноманітності плюралістичних проявів правової дійсності. Завдяки правосвідомості індивіди пристосовуються до актуальної юридичної дійсності та отримують можливості для реалізації особливих функцій тісної соціальної взаємодії. Правосвідомість не розглядається чимось застиглим та «закостенілим», навпаки, – під впливом процесів соціального розвитку вона форматується та постійно прогресивно видозмінюється. Це, безумовно, віддзеркалюється на змістовному та функціональному наповненні цієї форми свідомості [3, с. 139]. Підсумовуємо, що стійкість і спадкоємність правової свідомості є стабілізаційним чинником, що нівелює несприятливі наслідки значних коливань правового життя, характерних для перехідних періодів становлення держави. Знову ж таки, ця властивість найбільш яскраво описується шляхом розкриття змістовного навантаження досліджуваного явища, виокремлення найпоширеніших прогресивних або недорозвинених його якостей.

Правова свідомість є особливою формою суспільної свідомості, яка забезпечує осмислення, проникнення до сутності соціально-правової дійсності, юридичних явищ. Правосвідомість – це стійкі та, разом з тим, динамічні переконання та юридичні уявлення, що мають регулятивне наповнення та, відповідно, здійснюють координаційний вплив відносно повсякденної поведінки людей, виражають ставлення громадянина до правових процесів, що відбуваються в суспільстві. Розвинена правосвідомість проявляється в усвідомленні особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, свідомому ставленні до законів та державної влади. Поряд

з тим, що правова свідомість віддзеркалює юридичну дійсність, вона бере участь також і в активних трансформаціях останньої, змінює, розвиває, удосконалює її.

Список використаної літератури:

1. Абдулаев М. И. Теория государства и права : учебник для высших учебных заведений / И. М. Абдулаев. – М. : Финансовый контроль. – 2004. – 410 с.
2. Карташов В. Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие. В 2 т. Т. II / В. Н. Карташов. – Ярославль : ЯрГУ. – 2006. – 491 с. (Серия «Ярославская юридическая школа начала XXI века»).
3. Пампура М. В. Правосвідомість у суспільстві, що трансформується: функціональний аспект / М. В. Пампура // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 139–143. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_25.pdf (21.04.2021).
4. Рассказов Л. П. Теория государства и права: углубленный курс : учебник (Высшее образование: Бакалавриат) / Л. П. Рассказов. – М. : РИОР: ИНФРА-М. – 2015. – 559 с.
5. Рыбаков В. А. Правосознание: к вопросу о понятии / В. А. Рыбаков // Вестник Омского университета. Серия «Право». – Омск : Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского. – 2015. – № 3 (44) – С. 23–28.
6. Хамітов Н. В. Філософський словник. Людина і світ / Н. В. Хамітов, С. А. Крилова. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури. – 2007. – 264 с.

Ключові слова: правова свідомість, юридичні переконання, соціально-правовий феномен, розвиток буття, юридична дійсність, форми свідомості.

Ключевые слова: правовое сознание, юридические убеждения, социально-правовой феномен, развитие бытия, юридическая действительность, формы сознания.

Key words: legal consciousness, legal convictions, social and legal phenomenon, evolution of being, legal reality, forms of consciousness.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ГРАНИ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Керівник секції: в. о. завідувача кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, д. ю. н., професор А. Ф. Крижановський

Секретар секції: аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції В. Є. Іванчук

КРИЖАНОВСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ: ШЛЯХ З ДВОСТОРОННІМ РУХОМ

Від епохи, яку у історії юриспруденції сміливо можемо назвати епохою Ганса Кельзена (приблизно 50–70-ті роки XX століття), коли ідеї чистого вчення про право стали відомими усьому юридичному світу (в Радянському Союзі воно піддавалося нещівній критиці), нас відділяє кілька десятиліть, які, проте, кардинально змінили технічний і інтелектуальний ландшафт. Епоха постмодерну переоформувала координати науки, ламаючи ще донедавна міцні мури наукових фортець, відкриваючи шляхи міждисциплінарного досягнення складної взаємопов'язаної і взаємодіючої реальності. То ж, у процесі підготовки цього тексту у мене виникло таке собі невинне питання: цікаво, як трансформувались би погляди самого Ганса Кельзена, якби він міг у наш час спостерігати за процесами інтеграції права і політології, економіки, психології, природничих і технічних наук? Питання, звісно, риторичне, але воно акцентує проблематику динаміки взаємодії і взаємопов'язаності права з різними соціальними явищами і процесами, і детермінованими цим імперативами доктринальної правової рефлексії.

Юриспруденція у нинішніх умовах не може ігнорувати те, що обличчя сучасного нам світу все більше і більше визначають квантові обчислення, блокчейн і криптовалюта, штучний інтелект, доповнена реальність, машинне навчання і робота з великими даними, діяльність людини у космосі та інші, які стають домінуючими детермінантами

правового життя суспільства, вимагають правового опосередкування і наукового осмислення.

Як зазначає засновник всесвітнього форуму у Давосі Клаус Шваб, світ трансформується. Стрімко, до невпізнання... Ми перебуваємо на порозі революції, яка докорінно змінює плин нашого повсякдення, способи роботи та взаємодії... Нічого схожого на четверту промислову революцію людство досі не переживало... Новітні технології міцно поєднують фізичний, цифровий та біологічний світи... З'являються нові бізнес-моделі, перебудовуються системи виробництва, споживання, транспортування і постачання. Ці зміни – ні більш ні менш – трансформують людство, тому треба вчитися ними керувати» [1, с. 3].

Потужна інерція предметності, у руслі якої розвивалася і стверджувалася юриспруденція та уточнювалося її предметне поле, вироблявся і шліфувався методологічний інструментарій (що, власне, і утвердило її самостійне і самодостатнє місце у системі наук), залишається тлом, яке утримує юридичну науку у рамках предметно-методологічного комплексу права, правового життя і правової культури. Разом з тим очевидно, що сучасна юриспруденція впритул підійшла до тієї межі, за якою вона має усвідомити себе не тільки як аналітичну, але й як синтетичну дисципліну, здатну до конструктивної перебудови напрямків і методології своїх досліджень та «рутинного» застосування різноманітних методологій до проблематики, яка вимагає виходу за рамки суто-предметності.

Очевидно, що розвиток міждисциплінарності не має протиставлятися «системоутворюючому» предметному підходу. Як справедливо зазначає Ю. М. Оборотов, «...все більш широке використання міждисциплінарного підходу в юриспруденції пов'язане, з одного боку, з появою все нових і нових напрямків правового регулювання, функціонування інститутів держави під впливом інших сфер людського буття (інформаційне право, міграційне право, енергетичне право, інститут медіації, міністерство меліорації і т. д.), з іншого боку, впровадження власне юриспруденції у інші дисциплінарні області, з метою забезпечення перспектив розвитку професійної юридичної сфери за допомогою запозичення підходів, методів, категорій, технік» [2, с. 1–12]. Звідси виходить, що предметність і міждисциплінарність юриспруденції, як рівноправні взаємопідсилюючі зрізи правової рефлексії, стають перспективою вибудовування «двоєдиного» підґрунтя динамічного розвитку правових досліджень.

То ж, впровадження міждисциплінарності – рух у двосторонньому напрямку. Це означає, що юриспруденція має створювати своєрідні «коридори», через які нею будуть здійснюватися міжпредметні комунікації. Досить поширеним, як зазначають дослідники, є спроби виявити основу для поєднання різних дисциплін у рамках міждисциплінарного дослідження шляхом схематизації її предмета. Так, Ч. Мак-Клеланд, розвиваючи ідею М. Леві щодо відмінностей конкретних і аналітичних структур, сприймає міждисциплінарне дослідження у методологічному відношенні як спробу звести у одній точці кілька аналітичних

категорій, які співвідносяться у нього з «центральною організуючими ідеями» у схемі запропонованій Б.Малиновським, де, відносно, наприклад, історії, як «області знання», в ролі «центральної організуючої ідеї» (аналітичної категорії у Ч.Мак-Клеланда) виступає **час**, а в ролі «основної концептуальної одиниці» – **подія**, в політичній науці – **влада і держава**, в економіці – **потреба/дефіцит і ринок** та ін. [3, с. 179]. Ці категорії можуть стати тими каналами, які здатні поєднувати право з зазначеними науковими дисциплінами.

Разом з тим, і юриспруденція здатна, ідучи шляхом схематизації свого предмета, запропонувати суміжним дисциплінам такі концентровані змістовно-символічні аналітичні категорії, які стануть для фахівців неюридичного профілю орієнтиром, що чітко презентує ідею права, і вирізняє його серед інших соціальних феноменів. У праві у якості центральної організуючої ідеї може виступати **поведінка людей**, а у якості основної концептуальної одиниці – **норма права**.

Поведінка суб'єктів права є, на мою думку, саме тією аналітичною категорією, яка є центральною організуючою ідеєю права, оскільки основним призначенням права є регулювання такої людської поведінки у рамках суспільних відносин. Життєдіяльність соціуму є міріадами різноманітних дій людей, які спілкуються і взаємодіють у сім'ї, у громадському просторі, комунікують і співпрацюють у процесі виробництва і інших видів суспільно корисної діяльності, у сфері політики і релігії і б.і. Та чи інша поведінка по-різному корелюється з суспільними потребами та інтересами, а відтак, і по-різному оцінюється правом. Право може бути індиферентним до тих різновидів людської поведінки, яка не торкається суспільних інтересів, не є суспільно корисною чи суспільно шкідливою, і тому не потребує регулювання з боку права (така поведінка може бути названою правондиферентною). Відносно іншої, яка торкається суспільно значущих інтересів (здатна приносити користь чи заподіювати шкоду цим інтересам), право вдається до різних способів її регулювання (заохочення, дозволи, приписи, заборони та ін.). Така поведінка, оскільки вона здатна породжувати юридичні наслідки, може бути названою правозначущою. У свою яергу, у залежності від наслідків, які породжує правозначуща поведінка, вона поділяється на правомірну, правопорушуючу і правозловживаючу.

Аналітичною ж категорією, яка здатна у правовій сфері бути основною концептуальною одиницею, на мою думку, є **норма права**. Не правова норма, як «первинна клітинка», чи «цеглинка» права (за С. С. Алексєєвим), а саме норма права. Категорія норми є властивою багатьом сферам суспільного життя (етика, логіка, мистецтво, мова), вона відображає найбільш загальні і значущі закони природи, суспільства і мислення. Спроби сформулювати універсальну дефініцію норми, що є цілком логічним, здійснювалися, передусім, у філософії, де це поняття визначається як «правило, якому підпорядковується певний процес чи його результат» [4, с. 218], «припис, дозвіл чи заборона діяти певним чином» [5, с. 584], або як «зразок, правило для наслідування,

середня величина» [6, с. 419]. У юриспруденції утвердилося поняття норми саме у значенні «правила» – як правової норми, первинного елемента права. Норма права ж, як гранично загальна категорія, слугує певним масштабом, що транслюється на усі правові явища. Так, проголошений ще давньоримськими юристами принцип «*Pacta sunt servanda*» (угоди мають виконуватися), втілюється у кодексах, законодавстві, правових нормах і приписах, пронизує усі рівні правової реальності (об’єктивне право, правову свідомість і поведінку), наділяючи їх властивістю всезагальності, якщо не трансцендентності. Норма права у цьому сенсі є запорукою стабільності і тягlosti права, хоча, як кожен діалектичний феномен, характеризується суперечністю і складністю. Норма права у концентрованій формі виражає стандарт свободи, справедливості і формальної рівності, які є масштабом та «інструментом» правового регулювання, розмежування права і неправа, правозначущої і правоіндиферентної поведінки, а також правомірної, правопорушної і правозловживаючої.

Список використаної літератури:

1. Клаус Шваб. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Київ : Видавництво «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 416 с.
2. Методологія та інноватика загальнонотеретичної юриспруденції : монографія. За ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.
3. Бушковская Е. А. Междисциплинарная интеграция как феномен философии и стратегии обучения. Молодой ученый. 2009. № 5. С. 178–182.
4. Краткий словарь по философии. М. : Политиздат, 1982. 432 с.
5. Философия : энциклопедический словарь. М. : Гардарика, 2004. 1072 с.
6. Новейший философский словарь. Ростов н/Д : Феникс, 2005. 672 с.

Ключові слова: методологія юриспруденції, міждисциплінарні дослідження, схематизація предмета науки, правозначуща поведінка, норма права.

Ключевые слова: методология юриспруденции, междисциплинарные исследования, схематизация предмета науки, правозначимое поведение, норма права.

Key words: jurisprudence methodology, interdisciplinary studies, schematization science subject, legally significant behavior, rule of law.

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор*

ЦІНІСНИЙ ВИМІР ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Юридична техніка як збірне, систематичне поняття, означає спосіб не тільки правоутворення і правореалізації, але і певний спосіб праворозуміння. Від якості цього способу залежить ефективність чи неефективність правового регулювання. У цьому полягає цінність опрацювання проблеми юридичної техніки для правознавства в цілому.

Термін «техніка» з грецької мови перекладається як майстерність, мистецтво, вправність, досвідченість. Це система засобів, вимог, правил та прийомів, застосовуваних у якійсь справі. Тож, у первісному, споконвічному розумінні термін «техніка» не несе суто матеріально-технічного навантаження, а передбачає передусім ще й інтелектуальну вправність, сферу мислимого, свідомого. Для нас очевидно, що класичне розуміння «техніки» має бути повернене в теперішнє українське правознавство і поширене в ній. Це обумовить інший предмет національної юридичної техніки й інші її цілі.

В опрацюванні зазначеної проблематики слід визнати величезний внесок відомого німецького юриста Рудольфа Єринга.

Право, за Єрингом, – цільове поняття. Включення нормативно-етичних елементів в поняття права необхідне для досягнення певної мети, ідеї права, справедливості. Неможливо пізнати право, не усвідомивши його мети. Мета органічна складова поняття права і праворозуміння в цілому.

Вимога справедливості впливає і визначає характер методології і теорії права, включно і його техніки. Ця вимога також визначає напрям тлумачення, доповнення і виправлення законів.

Техніка, за Єрингом, це юридичне мистецтво, або вміння, вправність, майстерність праворозуміння, правоутворення і правореалізації. Техніка – це і вимоги, правила, засоби та прийоми цього мистецтва. Вирішальною є майстерність праворозуміння, оскільки від відповіді на запитання, що таке право, залежить засаднича підстава здійснення юридичної практики. Різні думки про те, що є правом, обумовлюють різні результати (судові рішення). Мистецтво розуміння права обумовлює якість правоутворення, визначає напрям удосконалення законів.

Тож, головним завданням юридичної техніки, за Єрингом, є пізнання права, оволодіння і застосування його до конкретного випадку [1, с. 16–17].

Наукова задача позитивного юриста полягає у зведенні юридичних норм до загальних понять і, з другого боку, до виведення з цих понять

логічних наслідків. Це суто логічна праця думки. Для її виконання немає інших засобів, крім логіки, дедукції, виведення часткового із загального.

Однак, право не є цілком раціональною наукою, яка вирішує усі питання через просте застосування логіки в семантиці. Правові поняття мають розглядатися у контексті світогляду юриста. Йдеться про живу онтологію юридичного судження, про те, що право є сферою цінного, а не сферою безоціночних істин суто теоретичного розуму (Кант). З герменевтичної точки зору це означає тлумачення правових норм у контексті мети, принципів, а не суто екзегезно.

«Дух права» має переважувати його «букву». У разі протиріччя між (загальним) принципом і (спеціальним) законом треба виходити з пріоритету принципу перед законом.

Норми – принципи, якими керується учасник у процесі винесення і обґрунтування рішення, є обов'язковою складовою частиною процедури і цим самим правової системи. Обґрунтування невід'ємне у процедурі. Складову частину права утворюють не тільки спеціальні правила юридичного обґрунтування, але і загальні правила нормативно-етичної аргументації. Ідея справедливості має характер регулятивної ідеї як мета, до якої необхідно прагнути. Ще є ідеальним виміром право-застосування, що породжує проблему вміння і здатності майстерно обґрунтовувати.

Телеологічне (цільове) тлумачення, яке зорієтоване на принципи, є узгодженістю з етично-правовим чи етично-ціннісним контекстом. Важливі ціннісні орієнтири містить передусім конституція, особливо та її частина, в якій йдеться про основні права як безпосередньо діюче право. До етично-правового контексту належать уявлення про справедливість, правову державу, загальні принципи права. Останні мають (як каже Кант) особливу «регулюючу функцію», що полягає в тому, аби «зорієнтувати міркування на певні цілі». У праві вони служать «основними поняттями» і мають особливу вагу для тлумачення [2, с. 18–32]. Якщо певна норма вочевидь служить реалізацією певного принципу, то слід дбати про якнайширшу реалізацію цієї мети.

Тож, у техніці права необхідно розрізняти правила (норми) і принципи. Правила мають регулювати той чи інший конкретний, описаний нормою випадок, ситуацію. Що ж до принципів, то вони спонукають переслідувати і якнайповніше втілювати в життя ті чи інші загальні цілі в кожній конкретній ситуації.

Список використаної літератури:

1. Иеринг Рудольф фон. Юридическая техника / Пер. с нем. Ф. С. Шендорфа. С.Пб., 1905. – 318 с.
2. Кант И. Метафизика нравственности. Сочинения в 6 томах. М., 1965. Т. 4.4.2. – 416 с.

Ключові слова: право як цільове поняття, техніка як юридичне мистецтво, норми і принципи права, вимога єдності права.

Ключевые слова: право как целевое понятие, техника как юридическое мистецство, нормы и принципы права, требование единства права.

Key words: law as a target concept, technique as legal art, norms and principles of law, the requirement of unity of law.

РЯЗАНОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, доцент*

АРТЕФАКТНІСТЬ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Сучасні підходи до осмислення права та складових, які входять в його поле, наразі осмислюється як «процес збереження, відтворення, розвитку й постійного відновлення» [1]. Сполучним матеріалом цих процесів виступає правова спадщина, роль якої – забезпечення процесу породження й самопоновлення права на кожному етапі його розвитку.

Тут доречним буде розглядати усю правову спадщину в рамках інформаційно-семіотичного підходу, в якому вона представляється як система знаків, образів, що отримали «юридичне означення», і відтворюються людьми у практиці. Під «юридичним означенням» мається на увазі створення правових артефактів – спеціальних знакових засобів, за допомогою яких здійснюється кодування й трансляція інформації про правову реальність.

В сучасній науці існують різні трактування терміну «артефакт», а саме у широкому та вузькому сенсах. У вузькому сенсі артефакт означає матеріальний об'єкт, виготовлений людиною. Широке розуміння артефакту передбачає його осмислення, як продукту історії людства, що включають ідеальне й матеріальне. Широке розуміння артефакту, по-перше, було обумовлене тим, що у культурологічній школі під «знаряддям» розумілась, наприклад, мова, явище очевидне і не матеріальне. В будь-якому сенсі, слід констатувати що артефакти існують в межах соціуму, а отже по своїй суті, по своєму походженню й розвитку – соціальні. Відповідно в праві, під правовими артефактами можна розглядати феномени, які створені людиною та суспільством у правовій сфері: предмети, засоби і способи діяльності, символи, знаки, образи [2, с. 145]. У свою чергу, В. А. Бачінін визначає артефакт як пізнавальну модель, результат інтелектуальної творчої діяльності людини, його мислей, уяви, інтуїції. На думку дослідника, правові артефакти відображають ті реалії, які стояли поза ними, відповідно усі правові артефакти – це джерело інформації про об'єкти правової спадщини та колізії: особливості які відійшли у минуле [3, с. 12].

При цьому артефакти знаходяться не тільки поза людиною, а імпліцитно функціонують у ній. Саме з них індивід бере смисли,

мотиви та значення своєї правової поведінки. Більшість правових артефактів є концептами, тобто їх значущість і зміст визначаються не через онтологічні якості та параметри їх буття, а через наявну традицію права [4, с. 56]. Таким чином, артефакт це система, що позначає, мінімальну репрезентативно-конструктивну одиницю штучного світу, а отже, є елементарною частиною будь-якого семантичного простору, в тому числі і права.

Правовий артефакт як узагальнююча категорія позначає всі типи й варіації об'єктів правової спадщини. Таким чином, коли ми говоримо о феноменах правової спадщини, що мають принципово різну як матеріальну, так і репрезентативну організацію, ми говоримо про те, що вони представляють собою певні артефакти, а саму правову спадщину визнаємо – артефактною.

Нас, у першу чергу цікавить відношення ідей, інформації до об'єктивованого світу артефактів. Базове, принципове припущення, будується на тому, що артефакти є знаковими формами, значеннями яких виступають пов'язані з ними, з їхнім формування, їх використанням деонтичних (поведінкових) норм, ідей, цілей, планів [5, с. 49].

На думку Л. Буразіна, природа буд-яких артефактів, визначається наміром «автору» артефакту визначити його зміст. Іншими словами, артефакт це об'єкт, який був навмисно створений для досягнення певної мети, яка повинна бути досягнута згідно передбаченого плану реалізації (інтенціональний і функціональний аспекти артефакту). На думку дослідників артефактів, план реалізації (у їхній термінології – план використання) є змістом авторської мети артефакту. Більше того, саме мета виступає основою артефакту й вона повинна бути прослідкована в її історичному розвитку, в процесі їх створення й наступної модифікації [6]. Необхідно відзначити, що артефакти можуть бути переінтерпретовані, змінені, можуть здобувати нові функції й втрачати старі. Тому історія намірів, що лежить в основі реальності артефакту, не обмежується оригінальним творчим процесом. Це послідовність укорінених процесів створення, переосмислення й модифікації.

Таким чином, поняття наміру, плану дій і історії конкурують між собою, претендуючи на визначення онтології артефактів. Подібна конкуренція відзначається сучасними юристами в теорії права. Концепції наміру законодавця, мети норми, історії законодавства й соціального плану вже давно намагаються, як окремо, так і в різних комбінаціях, урахувувати як специфічну реальність правових інститутів. Багато правових інститутів ведуть своє походження від авторитетного акту, який є навмисним, зміст якого часто в тій або іншій формі реконструюється для інтерпретації найбільш проблемних аспектів конкретного застосування цього інституту. Але намір – це ще не все. Ідея про те, що закон не може бути просто винаходом законодавця, й що він повинен бути зафіксований у соціальному житті, тим самим переслідуючи певні соціальні інтереси й мету, є однією з найважливіших. Подібно цьому в теорії права прийнято говорити про те, що правову норму не можна тлумачити ізольовано, і що кожний

правовий інститут повинен розглядатися у світлі всієї правової системи або навіть у світлі її «законодавчої історії». У даному судженні можна чітко визначити паралелізм між областю правових артефактів і областю правових інститутів.

Багато правових артефактів виходять зі звичних дій, що не мають явного й усвідомленого змісту, тобто не відповідають критерію «усвідомленого авторства». Правовий артефакт, згідно наведеного визначення, характеризується особливим використанням, тому що ціль його існування залежить від навмисних цілей індивіда/суспільства підтримувати його [7].

Як зазначає І. Л. Честнов, прийняття закону чи формування «локального» звичаю ще не гарантує його перетворення в діюче право, його входження в реальний правовий порядок. Для цього потрібно фактичне використання цього нововведення як правозастосовувачем, так і широкими народними масами. Саме за конкретними людьми залишається завершальне слово у питанні щодо того, чи буде відібрана історією відповідна правова інновація [8].

Експлікація правових артефактів є більш складною й абстрактною, ніж експлікація матеріальних артефактів, тому що правова система є абстрактним інституціональним об'єктом, який зберігається згодом через ті ж дії, які пояснюють його появу в першу чергу [8].

Виходячи із цього, класифікація артефактів може проводитися за характером їх навмисності, тобто навмисні артефакти – цілеспрямовано створювані (прийняття закону) і рецидивні артефакти – явища створювані в результаті цілеспрямованих дій, але не були наміром створити артефакт подібного роду (правовий інститут).

Способом класифікації правових артефактів може виступати їх роль в визначенні і встановленні загальнообов'язкових правил, способу офіційно закріплення на:

- 1) нормативні правові артефакти – об'єкти наділені обов'язковим дотриманням, містять норми поведінки і санкції за порушення встановленої моделі. До нормативних правових артефактів доречно віднести – закони, інститути, канонічні норми та інші;

- 2) ненормативні правові артефакти – об'єкти які відіграють відповідну правову роль в регуляції поведінки, але не містять в собі зобов'язань чи встановленої реакції з боку держави чи групи осіб. До них можна віднести міфи, ритуали, міфологеми.

Представлені варіанти групування видів правових артефактів безумовно не вичерпні. Існують і інші характеристики, які можуть бути використані у подальшому наукою для класифікації та систематизації правових артефактів. Зазначені види правових артефактів – це лише спроба представити їх у якості мінімально репрезентативно-конструктивного елементу правової спадщини. Поряд з цим, правові артефакти є багатогранними і поліморфними, оскільки вони несуть в собі певну інформацію кожного періоду свого існування.

Список використаної літератури:

1. Леонов И. В., Филиппова-Стоян Л. Е. Историко-культурные структуры артефактов: методы изучения, критерии идентификации и практики сохранения. *Человек. Культура*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-kulturnye-struktury-artefaktov-metody-izucheniya-kriterii-identifikatsii-i-praktiki-sohraneniya>
2. Красноглазов А. Б. Функционирование артефакта в культурно-семантическом пространстве : дис. ... д-ра философ. наук : 17.00.08. Российский институт культурологии. Москва, 1995. 398 с.
3. Бачинин В. А. Метафизическая культурология права и юридические артефакты. *Формирование дисциплинарного пространства культурологии*. Материалы научно-методической конференции. 16 января 2001 г. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. Вып. 11. С. 10–20.
4. Овчинникова А. П. Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 212 с.
5. Рязанов М. Ю. Правові артефакти та культурний код права. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 46–51.
6. Roversi Corrado. Legal Metaphoric Artifacts (March 18, 2014). DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2410790>
7. Культуральные исследования права: монография / под общ. ред. И. Л. Честнова, Е. Н. Тонкова. СПб. : Альейя, 2018. 431 с.
8. Burazin Luka Can There Be an Artifact Theory of Law? *Ratio Juris*. Vol. 29, № 3, 216. P. 388. URL: https://www.pravo.unizg.hr/_news/26511/Burazin-2016-Ratio_Juris.pdf

Ключові слова: артефакт, правовий артефакт, семіотика, знак, правовий інститут.

Ключевые слова: артефакт, правовой артефакт, семиотика, знак, правовой институт.

Key words: artifact, legal artifact, semiotics, sign, legal institution.

ТІЩЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук*

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МІФУ

У сучасній філософії права розгляд питань існування правових міфів і виокремлення їх місця у правовій реальності здійснюються у руслі системи методологічних підходів, концепцій і ідей.

Розуміння сутності правового міфу досягається, зокрема, шляхом дослідження природи і змісту міфу як феномена культури за допомогою культурологічного підходу. Правовий міф при цьому розглядається і у взаємодії

з культурним середовищем, і як його невід’ємна частина, здатна впливати на культуру у цілому. Використання культурологічного підходу припускає розгляд правового міфу як феномена культури, який містить відповідну специфіку, і тому відрізняється від інших феноменів культури, сприяє виявленню та аналізу культурних факторів, які лежать в основі виникнення і функціонування правових міфів, показує співвідношення міфу як феномена культури і правового міфа як елемента правової культури, створює можливість з’ясувати їх спільні основоположні риси і виокремити специфічні характеристики правового міфу.

Як відомо, правові міфи з’явилися в соціальній міфології, і виступають специфічними культурними архетипами. Культурні архетипи – це базисні елементи культури, що формують константні моделі духовного життя. Їх зміст становить типове в культурі, і в цьому плані культурні архетипи інтерсуб’єктні і трансперсональні. Формування культурних архетипів відбувається на рівні культури всього людства і культури великих історичних спільнот у процесі систематизації та схематизації культурного досвіду.

Культурні архетипи глибинно пов’язані з правовими міфами, оскільки саме в цьому найбільш яскраво простежуються різноманітні аспекти сприйняття правової дійсності, заснованої на апеляції до глибинних переживань, емоційно забарвлених ситуацій, що завжди має в своїй основі певні стійкі міфологічні форми.

Універсальний характер міфу настановує на думку, що він є позачасовою константою культури. Так, А. Я. Гуревич відзначає основні універсальні категорії культури, притаманні свідомості різних епох і цивілізацій. Ці універсальні поняття в кожній культурі пов’язані між собою і утворюють своєрідну «модель світу» – ту «сітку координат», за допомогою якої люди сприймають дійсність і «будують образ світу, що існує в їхній свідомості». З моделлю світу, існуючою у свідомості людей, тісно пов’язана їх поведінка, а також цінності і ідеали, якими вона мотивується. За допомогою її складових людина відбирає імпульси і враження, що йдуть від зовнішнього світу, і перетворює їх у свій внутрішній досвід [2, с. 16–20].

Вивчення правового міфу передбачає розгляд цього феномена правової дійсності у антропологічному, герменевтичному та семіотичному зрізах, які А. П. Овчиннікова вважає суттєвими напрямками культурологічного підходу до права [3, с. 197–200]. Простеження ключових методологічних параметрів дозволяють відокремити правовий міф від інших форм міфологічної свідомості та дослідити властивості і специфічні риси правового міфу, виявити його правову природу і визначити поняття правового міфу як правової категорії.

Урахування соціокультурних особливостей міфу потребує звернення до антропологічного підходу, завдяки якому правовий міф може бути розглянутим у нових ракурсах, зокрема, в аспекті його ритуалізації та існування у колективній підсвідомості. Крім того, антропологічний підхід до вивчення правових міфів дозволяє виявити особистісний вимір правового міфу.

Антропологічна складова правової міфології містить у собі весь спектр проблем соціального сприйняття права і його легітимації. Правові міфи несуть на собі відбиток психоментальності особливостей певного колективу людей, а тому їх слід розглядати як вираження глибинно-психологічних характеристик етнічної спільності людей, нації, народу загалом. Проблема соціально-психологічного дослідження правових міфів має й інший важливий аспект. Потребуючи легітимації своєї політики, соціальної підтримки своєї активності, демократична держава зацікавлена у створенні сприятливих соціально-психологічних умов, для чого вона нерідко використовує методи, що ведуть до досягнення мети через створення різноманітних міфологізованих структур.

Герменевтичний підхід до вивчення правового міфу можна використовувати як для виявлення сутності поняття правового міфу через охоплення різномірних аспектів розуміння цього феномену, а також в процесі спроби інтерпретації змісту, заглиблювання у підтексти з метою пошука іноді прихованих сенсів конкретних правових міфів.

Герменевтичний напрям у вивченні правових міфів дозволяє осмислити, як їх існування пов'язане з проблемою розуміння і пізнання. На противагу позитивістській орієнтації філософів, які відстоювали пізнання як не визначене передумовою розуміння, М. Хайдеггер розглядає останнє як вихідну, необхідну і надзвичайно важливу підставу будь-якого процесу пізнання, позаяк передумова розуміння утворює скелет всякого людського пізнання. Вона передує пізнанню, формує той онтологічний базис, поверх якого надбудовується вторинне розуміння і наукове пізнання взагалі.

Можно проілюструвати, яким чином використовується герменевтичний підхід у вивченні правових міфів на прикладі міфу про справедливість існуючих законів. Цей міф можна інтерпретувати як своєрідну моральну універсалью, що властива певній спільноті людей, соціуму, колективним уявленням, яка переходить від одного покоління до іншого, сягаючи своїм корінням у минуле. Це одночасно і уявлення, і віра, і пережита бажана реальність. Міф про справедливість законів, що існують у сучасному суспільстві, укорінений у свідомості людей, який має свою символіко-знакову структуру, є певним ціннісним орієнтиром у суспільстві та наділен можливістю ідеологічного впливу на масову свідомість. Водночас, жодний конкретний закон окремо чи сукупність законів тієї чи іншої держави не є ідеальною мірою і оптимальним способом встановлення справедливості в регулюванні суспільних відносин.

Абсолютна справедливість, як і всі інші соціальні абсолюти, неможлива. У зв'язку з розчаруванням в справедливості народжується міф про загальну несправедливість закону, що є іншою граничною міфологією. Таке уявлення про закон відображено в фольклорному праві у вигляді приказки: «Закон як дишло, куди повернеш, туди й вийшло».

Незважаючи на наявність основних принципів, які визначають загальноправові цінності, зокрема права людини, слід відзначити, що закон найчастіше втілює волю еліти, яка перебуває при владі, і тому не відображає волю всього народу держави. Право слід розуміти як

засновану на балансі різномірних інтересів систему норм, цінностей і принципів. Виходячи з розуміння права як балансу інтересів у конкретних історичних умовах, слід зазначити, що закон, який відображає, як правило, волю конкретної соціальної групи, не завжди збалансовану з інтересами інших груп, а це викликає негативну напругу в суспільстві.

Семіотичний аспект культурологічного підходу до вивчення правових міфів застосовується у зв'язку з тим, що культура являє собою спосіб людського буття, яке опосередковано знаково-символічними формами.

З боку такого підходу оригінальне розуміння правової міфології пропонує І. М. Грязін. Він переконаний, що право як певний текст спочатку допускає міфологічність, а правовий міф постає і вивчається як правовий текст, тобто сукупність знаків [1, с. 73]. Ця міфологічна природа права, на думку автора, пов'язана з існуванням деяких універсальних правових максимів, які в цілісності складають зміст правових міфів.

Правовий міф, володіючи всіма характеристиками міфу взагалі, такими як *догматичність, соціальність, внетемпоральність, закономірність, ірраціональність та інші*, наділений деякими додатковими властивостями. Правовий міф оперує юридичними поняттями або їх метафоричними аналогами; правовий міф націлений на підвищення авторитету права шляхом його відокремлення від інших соціальних систем; правовий міф характеризується потенційною формально-нормативною забезпеченістю.

Таким чином, антропологічний, герменевтичний та семіотичний зрізи культурологічного підходу дозволяють проникнути у сутність міфологічних проявів сучасної правової реальності, а правовий міф виокремити як невід'ємну її частину і на підставі цього зазначити, що *правовий міф являє собою особливий феномен, що існує на раціональному і чуттєвому рівнях правосвідомості, а також, у відображувальній формі, у правових текстах, виражає ціннісні або антиціннісні правові установки і спрямований на легітимацію правових явищ*. Правові міфи виступають незмінними супутниками кожної розвиненої правової системи, оскільки вони є простором несвідомого звернення до фундаментальних правових ідей.

Список використаної літератури:

1. Грязин И. Н. Право есть миф / И. Н. Грязин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2011. – № 5. – С. 72–95.
2. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
3. Овчинникова А. П. О культурологическом подходе к праву / А. П. Овчинникова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія ПРАВО. – Випуск 30. Том 2. – Ужгород, 2015. – С. 197–200.

Ключові слова: міф, культурні архетипи, правовий міф, властивості правового міфу, культурологічний підхід, антропологічний підхід, герменевтичний підхід, семиотичний підхід.

Ключевые слова: миф, культурные архетипы, правовой миф, свойства правового мифа, культурологический подход, антропологический подход, герменевтический подход, семиотический подход.

Key words: myth, cultural archetypes, legal myth, properties of legal myth, culturological approach, anthropological approach, hermeneutic approach, semiotic approach.

БАЛЬЖИК ІРЕНА АНАТОЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
кандидат юридичних наук, доцент*

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В СВІТЛІ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Християнство виходить з розуміння цінності як абсолютного блага, що має значущість в будь-якому відношенні і для будь-якого суб'єкта. Християнські цінності не зводяться тільки до євангельських заповідей і моральних правил. Вони складають цілу систему.

Загальна класифікація цінностей християнства може бути представлена наступним чином: *онтологічні* – Бог, буття, безсмертя (вічність); *антропологічні* – людина, душа, свобода волі, віра, надія, любов, спасіння, *етичні* – благо, любов до ближнього і ворога свого, непротивлення злу, прощення, страждання, мучеництво, святість, чеснота; *естетичні* – краса як вираз Бога в світі, прекрасне як форма добра; *когнітивно-містичні* – Священне Писання і Передання, молитва, благодать; *символічні* – Церква, ікона, богослужіння, обряди і ритуали; *соціальні* – християнська громада, соборність, людство [1, с. 70].

Перш за все звернемося до розгляду цінностей онтологічних, антропологічних та етичних, оскільки саме вони мають визначальне значення для формування і інших їх форм. Вищим благом, що є джерелом і всіх інших цінностей, для християнина є Богоодкровенна істина про Пресвяту Трійцю як про абсолютно досконалий Дух. Божество є не тільки абсолютним Розумом і Всемогутністю, але і вседовершеною Благостю і Любов'ю. Ця істина, підтверджена багатовіковим духовним досвідом, становить як би вищу ланку в ієрархії християнських цінностей, бо є джерелом віри, яка є початком християнського світогляду. В системі християнських цінностей відводиться найважливіше місце також вченню про унікальність людської особистості як безсмертної, духовної істоти, створеної Богом за Своїм образом і подобою. Християнське вчення відкриває високий сенс і ціль життя людини – блаженство в Царстві Небесному. Вчення про спасіння також займає найважливіше місце в системі християнських цінностей. На цьому шляху Слово Боже

закликає до всебічного, духовного вдосконалення (*будьте досконали, як досконалий Отець ваш Небесний*). Досягається це спільною дією Божественної благодаті і вільної волі. Цінність євангельських заповідей, визначається тим, що вони дані Господом, як духовні закони, виконання яких вводить в вічне життя. Під релігійними цінностями прийнято розуміти абсолютні духовно-моральні джерела набуття особистістю (людиною) зв'язку з трансцендентним, досягнення вищої форми вдосконалення, благодаті, спасіння. Особливе положення в ціннісній ієрархії християнства займає людина. У християнстві сутність людини, її місце у світі, сенс її життя як центральні світоглядні питання тлумачаться на основі ідеї божественного творення людини і відзначені певними рисами: визначальний вплив надприродного на людину, «божественне одкровення», уявлення про посмертне існування душі, прокляття й порятунок тощо. Отже, основним принципом християнства є геоцентризм, що пояснює сутність людини актом божественного творіння, але водночас характерний й антропоцентризм, оскільки людина тлумачиться як вінець божественного творіння [2, с. 27].

Сьогодні, в епоху постмодерну, має місце розрив людини з християнською традицією (не розсіювання християнських цінностей, як це було в епоху премодерна в XVIII ст., і навіть не підміна християнських цінностей цінностями ліберального гуманізму, як це було в XX ст.), а саме розрив, і перш за все, з виробленої традицією системою цінностей і уявлень, особливо, що стосується єдності людини з Богом як Творцем усього сущого. Протягом багатьох століть орієнтація людини на Христа, на розвиток своєї Боголюдської природи визначала всю свідому діяльність людини.

Це дозволяло йому не тільки залишатися в єдності з самим собою і з усім навколишнім світом, але і досягати якісної трансформації в собі як Богоуподоблення, святості, обоження. Іншими словами, це забезпечувало онтологічне еволюціонування людини, його внутрішнього та зовнішнього, що називається, преображення. Все разом це забезпечувало успішний розвиток і усього суспільства. Тобто, завдяки стійкій системі християнських цінностей, уявлень про людину і Бога відбувалося вирішення всіх пов'язаних з людиною проблем [3, с. 23].

Перенесення аксіологічної проблематики в соціальну (а особливо правову) сферу сьогодні проходить під знаком того, що, за твердженням М. М. Бахтіна, усі елементи буття-співіснування пронизані ціннісним значенням, а тому людина є його ціннісним центром [4, с. 130].

Ціннісне ставлення до людини містить у собі почуття її цінності та моральної самобутності (М. Боришевський), оскільки розвинене ставлення до іншої людини як цінності означає: по-перше, прагнення і здатність індивіда співпереживати її радості та горю; по-друге, бажання її зрозуміти; по-третє, всіляке сприяння досягненню нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності [5, с. 17].

Актуалізація антропологічної проблематики виводить на глибинні аксіологічні проблеми буття [6, с. 12].

Антропологія права налаштована на вивчення правових форм і умов життя людини в суспільстві, стан якої у сучасному праві є досить проблематичним. Захищеність людини від правових експериментів, від нав'язування чужих моральних ідеалів і цінностей за допомогою права є актуальним викликом юриспруденції. Сучасне бачення християнських класичних цінностей, багато в чому сприйнятих неортодоксально, дозволяє побачити без ідеалізації і догматизму те загальнозначуще, що необхідно зберегти в сучасному світі плюралізму і розмаїття.

Список використаної літератури:

1. Баева Л. В. Классические христианские ценности с позиции современной экзистенциальной антропологии / Л. В. Баева. – С. 70.
2. Пирог Г. В. Особливості системи християнських цінностей / Г. В. Пирог // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 29. – С. 21–29.
3. Телиженко Л. Християнские ценности в современной науке и образовании / Л. Телиженко // Релігія та соціум. – 2015. – № 4. – С. 22–29.
4. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники : ежегодник. – М. : Наука, 1986. – С. 130.
5. Карпюк Ю. Я. Християнські цінності – непересічні орієнтири духовного розвитку особистості людини / Ю. Я. Карпюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 2. – С. 17.
6. Горобець К. В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс : моногр. / К. В. Горобець. – Одесса : Фенікс, 2013. – 218 с.

Ключові слова: християнські цінності, антропологічні цінності, онтологічні цінності, аксіологія, юридична антропологія.

Ключевые слова: христианские ценности, антропологические ценности, онтологические ценности, аксиология, юридическая антропология.

Key words: christian values, anthropological values, ontological values, axiology, legal anthropology.

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРАВНИЧОГО ТЕКСТУ

Право завжди потребує текстуальної форми, адже воля правотворця чи правозастосувача, яка фіксується у писемній формі, описує матеріально-правову реальність, точно й чітко виражає правові приписи, спрямовує безпосередній владний вплив на поведінку людини. Правничий текст як вища форма юридизації мовлення – це поєднання змістової та формально-мовної сторін. Правничий текст – це продукт відображення об'єктивної правової реальності. Можливо стверджувати,

що правничі тексти є наслідком історичного процесу стабілізації певних суспільних відносин, і разом з цим є виразом правових відносин. Правничі тексти займають особливе місце серед інших видів текстів. Текстові прояви буття правової матерії мають стати об'єктом прискільки уваги правничої науки, що надасть можливість збагачувати арсенал правознавства, і буде сприяти удосконаленню технології текстового вираження права. На думку С. О. Швачко та І. К. Кобякової, правничі тексти детермінують поведінку адресатів – країн, організацій, установ, фірм, громадян. Такі тексти наказують, забороняють, дозволяють, рекомендують, змінюють, описують реальний світ та поведінку людей [1, с. 49].

Текст виступає як ключове поняття філософської герменевтики, семіотики, культурології та інших наук. У самому загальному плані текст це дискурсивна єдність, яка має багатосмислову структуру, яка, в свою чергу, сприяє породженню нових смислів. Текст – це соціальний простір в модусі знакового спілкування. Текст слугує цілям зберігання та передачі соціально значущого змісту. Семіотика та лінгвістика визначає текст як послідовність знаків (мови або іншої системи знаків), яка утворює єдине ціле. Якщо дати загальну характеристику правничого тексту, то вона буде мати приблизно такий вигляд. *Правничий текст* – це повідомлення владно-державного або приватно-правового характеру, яке об'єктивоване у вигляді письмового документа, оброблено відповідно з типом цього документа, має особливу смислову єдність, яка визначається різними типами лексичних, граматичних, логічних та правових зв'язків, а також має певний модальний характер та прагматичну настанову.

Основними властивостями правничого тексту є логічна послідовність, інформативність, умотивованість, вольова модальність висловлювання, цілісність композиції та структури, завершеність, цілеспрямованість.

У правничому тексті слід уникати різного роду побажань, сумнівів, роздумів, емоційно забарвлених та експресивних одиниць. Стиль викладу має бути термінологічно суворим, а мова – нейтральною, щоб не викликати непотрібних емоцій і не відволікати увагу від суті змісту. Правничі тексти актів слід позбавляти від інформаційної надлишковості, яка буває змістовою (двозначне тлумачення тексту/його окремих елементів: синонімія, полісемія, оціночні слова і терміни) та лінгвістичною (надмірність необхідної для фіксації змісту тексту акта інформації: повтор, плеонастичні і тавтологічні конструкції).

Окрім лексичної основи правничого тексту (терміни, словосполучення, речення) в структурний його склад входить також логічна основа. Її утворюють правила та закони формальної логіки. Без логіки неможливо сформулювати більш чи менш складне речення, абзац, чи то текст в цілому.

Іншою складовою частиною правничого тексту є графічні стандарти, які надають тексту локальність виразу, чіткість, а також певну структуру. Важлива також граматика тексту, яка є елементом не тільки

його «естетичної культури», але й важливою умовою його ефективного впливу на суб'єкта.

Отже, складові, які ми розглянули, надають правничому тексту ще і таку властивість як прагматизм – цільова спеціальна спрямованість [2, с. 16]. Особливе значення зв'язку прагматики та тексту надає І. Р. Гальперін, який називає прагматичне настановлення в тексті «...умовою його правильності» [3, с. 24]. Будь-який текст є засобом передавання інформації адресату, виконуючи роль «інструмента спілкування», «активізатора» поведінки адресата [2, с. 79]. Правничий текст, його якість залежить від характеру інформації та техніки її передавання, організаційного оформлення. Є і зворотний зв'язок – текст як спеціальне явище зі своїми законами здатен впливати на якість інформації, рівень її прагматизму.

Право здатне проявити себе зовні тільки через мову, тому саме під об'єктивацією права у мові слід розуміти результат здійснення мовою онтологічної функції по відношенню до права. Більш того, право неможливо розглядати як самостійну знакову сутність, тому що уся її знаковість є мовна знаковість і правовий знак є, перш за все, мовний знак. В цьому положенні ще раз проявляється лінія «ідея (воля) – мова – право», наприклад, через волю держави ідея отримує знакову сутність (виражається у знаках) і подалі вона знов-таки через волю держави отримує вже не просто знакову оболонку, але і правовий зміст.

У процесі розвитку правничий текст проходить три стадії: рівень реальної поведінки, рівень культури і суспільної свідомості, і власне права як особливої форми суспільної свідомості, коли письмова фіксація джерел права стає його традицією.

Текст права в онтологічному прочитанні має вигляд ієрархії окремих форм правничих текстів. Відомо, що всі правничі тексти поділяються на тексти чинних нормативно-правних актів і метамовні тексти, які включають у свій склад наукові тексти, тексти, що з'явилися у наслідок правничої практики державних органів, повсякденні висловлення про тексти чинних законів. Такі критерії правничої герменевтики, як правна традиція, соціум, влада, а також правові судження і поняття формують її дослідницький базис. Більш того, вони грають істотну роль при формуванні значення правничого тексту. Інтерпретація не є тільки і виключно логічною процедурою. Кожний її випадок включає вибір і мотив, елемент «гри значень», що само по собі передбачає її варіанти.

Гносеологічний аспект правничого тексту виступає як проблема розуміння тексту права, як його сприйняття суб'єктом, що пізнає світ. Пізнання як практична діяльність суб'єкта визначається цілями і задачами, має свою спрямованість і завжди мотивовано. При розгляді процесу розуміння правничого тексту можливо окреслити два напрямки. Перший передбачає описання процесу розуміння через виділення типу правничого дискурсу у декількох жанрах правничої писемності. Перший тип дискурсу містить безперервні елементи у поєднанні з дескриптивними, другий – головним чином дескриптивні. Ці два типи правничого дискурсу можливо співвіднести з двома різновидами

правового мислення: один орієнтований на події і їх учасників, він ближче до повсякденного мислення, інший – науковообразний, при якому мислення оперує категоріями учасників, які перебувають у певному стані.

Розуміння права є соціальне розуміння тексту перш за все правової норми стосовно до конкретної ситуації, пов'язане, як правило, з її порушенням. Прикладом розуміння тексту норми права може бути будь-який судовий процес. Принцип змагальності, який полягає в основі судового процесу, зайвий раз підтверджує можливість різної інтерпретації правового сюжету. У суді тексту норми надається більш вузьке значення, ніж у нього вкладав законодавець, хоча, як ми зазначили вище, розширюється його смисл.

Процес розуміння правничого тексту неминуче включає у себе елемент оцінки. У цьому випадку розуміння є універсальною оціночною категорією, що існує у мисленні як правника, так і людини яка не компетентна у галузі права, і які співвідносяться і виявляють взаємодію таких «модулів» як використання мовного значення, побудова і верифікація моделей інтерпретації, співвіднесення інтерпретації з прецедентом і значенням існуючої норми.

Якщо підвести деякі висновки, можливо з упевненістю стверджувати, що гносеологічний аспект правничого тексту припускає розгляд його у декількох площинах: аналізу смислу та значення тексту; інтерпретаційної діяльності суб'єкта (текстова форма); співвіднесення правових понять зі зовнішнім контекстом; логічної структури правничого тексту; співвіднесення правничого тексту та правової реальності; сутності правових понять. При цьому даний процес припустимо на трьох рівнях сприйняття: рівні формування загальносвітоглядних позицій відносно природи і форм буття права, рівні логічної природи правових понять та рівні окремих методологічних програм тлумачення тексту.

Список використаної літератури:

1. Швачко С. О., Кобякова І. К. Поверхнева та глибинна структури юридичних текстів. *Право і лінгвістика: матер. міжнар. наук.-практ. конф.: У 2 ч. Сімферополь-Ялта. 2003. – Ч. 1. – С. 49–54.*
2. Портянников В. А. Структура текста как результат реализации коммуникативной и прагматической направленности процесса текстообразования. *Вопросы нормы и нормативности в реализации языковых средств. Межвузовский сборник научных трудов.* Горький, 1988. С. 109.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981. С. 124.

Ключові слова: текст, правничий текст, правовий дискурс, мова права, правнича герменевтика, інтерпретація, правова реальність.

Ключевые слова: текст, юридический текст, правовой дискурс, язык права, юридическая герменевтика, интерпретация, правовая реальность.

Key words: text, legal text, legal discourse, right language, legal hermeneutics, interpretation, legal reality.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент*

СИНЕРГЕТИКА У ДОСЛІДЖЕННІ АНОМАЛІЙ ПРАВОВОЇ СФЕРИ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Юриспруденції на сучасному етапі розвитку необхідні інтелектуальні інвестиції в формі залучення до новітніх технологій дослідження. Розширення понятійного апарату, збагачення науки новими термінами, формулами, ідеями дозволить прогнозувати і передбачати майбутнє правової науки [1, с. 4–12].

Все більшої актуальності набуває пошук нових пояснень негативним соціальним процесам і явищам, що існують у суспільстві, а також способів їх усунення. Так, актуалізується проблематика аномалій у правовому полі.

Сьогодні відбувається активний пошук нової парадигми знань по всьому спектру гуманітарних наук. Наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти. Усім науковим дослідженням притаманні спільні методологічні підходи й універсальні послідовні процедури.

Методологія дослідження аномалій правової сфери має деякі особливості. Вони зумовлені як багатогранністю та міждисциплінарністю об'єкта і предмета дослідження, так й їх порівняною новизною. Аномалії правової сфери – складний соціально-правовий феномен, який охоплює правові, філософські, культурологічні, соціологічні, економічні та інші аспекти, кожен з яких має свою специфіку. Наукова проблематика предмету дослідження зумовила розширення меж її правового пізнання та зумовила вибір системи гуманітарно-філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів. Синтез філософського, соціологічного, соціально-правового та інших підходів, заснований на принципі множинності й всебічності знань, забезпечує системне уявлення про досліджуване явище. Тобто, систему методології дослідження аномалій правової сфери складають загальнонаукові методи дослідження, формально-юридичний підхід, а також додаткові підходи, теоретичні прийоми і методи: соціально-гуманітарних наук (філософії, соціології, антропології, правознавства), ідейною основою і системоутворюючими цінностями яких є гуманізм, ідеали добра, справедливості, істини, краси, досконалості, свободи тощо, та природничо-гуманітарних (психології, психіатрії, девіантології, соціальної медицини), сукупність знань яких розширює правовий сегмент аномалій правової сфери, а сукупність їх методологій забезпечує комплексний, міждисциплінарний підхід до вирішення поставлених завдань.

Сукупність і спільна дія цих методологічних підходів як система взаємозв'язаних і взаємообумовлених методів, способів теоретичного пізнання міждисциплінарного характеру, направлених на вивчення взаємних зв'язків і результатів взаємодії між елементами теорії права, в результаті чого науково обґрунтовуються певні правові явища, представляє собою синергетичний підхід [2, с. 35].

Синергія (від грец. *synergia* Synergos – (syn) разом; (ergos) діючий, дія) – це сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їх дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми [3]. Синергетика як теорія самоорганізації локальних систем і методологія міждисциплінарної спрямованості досліджень відіграє на сучасному етапі еволюції науки, за словами В. Вагуріна, системоутворюючу роль головної основи нової революційної концепції пізнання. Інтегруючись з іншими сучасними теоріями динамічних процесів складних систем, вона кладе початок радикальному зрушенню мислення від досліджень статичного стану систем і структур до розуміння процесів їх еволюційної динаміки. На відміну від класичних і некласичних парадигм, синергетика націлює на дослідження не того, що стало, а того, що стає, не на буття, а на динаміку процесів його еволюції [4, с. 216].

Основоположними елементами синергетичного бачення світу є нові принципи формування складного еволюційного цілого з частин, побудови різного типу складних структур із простих [5, с. 232]. Розмиваючи традиційну відмінність «точних» і «якісних» наук синергетика здійснює цілісний погляд на проблему, причому не спрощенням, а інтеграцією новітніх досягнень сучасного знання. Синергетика свідчить про вихід свідомості людини на рівень розуміння єдності всього суцього. Саме синергетика за допомогою дійсно складних і маловживаних соціологами, політологами та правниками понять створює можливості для продуктивного аналізу таких масштабних соціальних явищ, як смута, революція, перебудова тощо, тобто синергетичні категорії допомагають по новому осмислити проблеми соціального розвитку [6, с. 3–16].

Найпоширенішим є тлумачення синергетики як міждисциплінарної науки, яка лежить в основі комплексного моделювання як природних, так і соціальних процесів, що базується на загальній теорії систем і теорії еволюції. У межах синергетики відбувається формування нової пізнавальної парадигми самоорганізації як нового міждисциплінарного напрямку досліджень складних систем, що самоорганізується [7, с. 344–347].

Сучасна синергетика є математично досить складною теорією аналізу нелінійних динамік в складних нерівноважних системах, до яких слід віднести і право. Розкриваючи різні напрями докладаючи синергетичних уявлень до питань права, А. Венгеров підкреслює, що застосування синергетичної методології – не кон'юнктура данина моді, а спроба реалізації найгострішої потреби «рушити від словесних тверджень про важливість синергетики для пізнання права до зміни всієї методологічної парадигми та застосування її положень в необхідних і допустимих областях юридичного знання» [8, с. 528].

За синергетикою в юриспруденції поступово закріплюється методологічний статус. Так, В. Шишкин стверджує, що синергетика – новий науковий напрям, який виступає в якості методологічної основи для розкриття теорії самоорганізації в сучасному праві. Синергетика, на його думку, орієнтована на пошук якихось універсальних законів еволюції і самоконструювання складних правових систем, законів еволюції відкритих нерівноважних систем будь-якої природи. Синергетична методологія в теорії права актуальна в зв'язку з ростом кількості нормативних правових актів, розширенням їх кола дії і закріплення в них різномірних, часом конфліктуючих один з одним, суспільних інтересів. Синергетична методологія в теорії права розвиває концепцію самоорганізації права, підкреслюючи зростаючу небезпеку дезорганізації. Вона вказує на причини непередбаченої реакції суб'єктів при функціонуванні правовідносин [9, с. 35]. На нашу думку, синергетика здатна забезпечити нові ракурси дослідження правової сфери за допомогою механізмів спонтанного формування і виявлення її складних явищ, зокрема аномалій правової сфери, як різного роду відхилень від норм.

Зазначене дає підстави стверджувати, що синергетичний підхід у дослідженні аномалій правової сфери може стати методологічним засобом, який відкриє у цьому правовому феномені нові грані і характеристики.

Список використаної літератури:

1. Сулов В. А. Герменевтика права // Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 4–12.
2. Шишкин В. В. Синергетический подход в теории права : автореф. дисс. канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве / Нижний Новгород, 2007. – 35 с.
3. Синергія // Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Синергія>
4. Вагурин В. А. Синергетика эволюции современного общества / послесл. М. П. Семесенко, Н. Н. Скорохода // Москва : КомКнига. 2007. 216 с. (с. 6–7).
5. Князева Е. Н. Основания синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : Ком Книга, 2006. – 232 с. (с. 147).
6. Дзьобань О. П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2011. – 2011. № 9. – С. 3–16.
7. Боршук Є. М. Системний підхід і синергетика // Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.
8. Венгеров А. Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
9. Шишкин В. В. Синергетический подход в теории права : автореф. дисс. канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права

и государства; История учений о праве и государстве / Нижний Новгород, 2007. – 35 с.

Ключові слова: аномалія, правова аномалія, метод, методологія, синергія, синергетика.

Ключевые слова: аномалия, правовая аномалия, метод, методология, синергия, синергетика.

Key words: anomaly, legal anomaly, method, methodology, synergy, synergetics.

ДУДНИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук*

РОЗВИТОК КОМПЛЕКСНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА В УКРАЇНІ

Правове життя сучасної України підтверджує необхідність виділення в системі права комплексних галузей, оскільки сучасна практика переконливо свідчить про те, що крім галузей права, які упорядковують однорідні суспільні відносини, реально існує регламентація комплексних, різномірних соціальних відносин в відповідних життєво-важливих сферах, що потребують правового регулювання. Саме правове регулювання різноманітних відносин: освітніх, господарських, екологічних, житлових, банківських, інвестиційних, митних, морських, повітряних, космічних та інших і спричинило формування комплексних галузей українського права [1, с. 314].

Чимало дискусій серед вчених викликає необхідність появи комплексних галузей права, яка подекуди зводиться до питання існування комплексної галузі як перехідного етапу до становлення її як самостійної та основної. На думку автора, така позиція є хибною, оскільки в основі комплексної галузі права не лежать абсолютно нові правові відносини та норми, а дещо модифіковані вже відомі та врегульовані, проте не в такій мірі як того вимагає сучасний стан розвитку таких відносин.

Формування комплексної галузі права супроводжується наявністю певних передумов, серед яких варто зазначити наступні:

1) повторювані суспільні відносини, що підлягають регулюванню та здатні бути об'єктом зовнішнього контролю;

2) соціальна необхідність комплексного регулювання цих відносин (такі суспільні відносини мають зачіпати інтереси більшості суб'єктів права та бути актуальними у відповідних умовах суспільного життя, що забезпечує розвиток законодавства);

3) наявність державного інтересу та державної підтримки цих відносин (або підтримки їх захисту);

4) узагальнення та формування нормативів поведінки у суспільстві.

Каталізатором формування галузі права можуть бути суспільні або політичні перетворення у державі, різноманітні події та катаклізми. Факторами, що впливають на процеси трансформації системи права є культура, традиції правового регулювання певної держави, а також процеси глобалізації [2, с. 15].

Процес формування, визнання та нормативного закріплення нових комплексних галузей права є проявом активної правотворчої політики держави, що здійснюється з метою впорядкування суспільних відносин та реалізації концептуальних напрямів, що формують загальні тенденції та закономірності державно-правового розвитку на рівні створення правових норм як базового елемента системи права.

Наприклад, наразі актуальним є запровадження в усі сфери життя людини інформаційних технологій, які вносять корективи в предмет правового регулювання будь-якої галузі. Так, комплексність інформаційного права полягає в тому, що воно регулює відносини, що виникають практично у всіх областях людської діяльності, пов'язаної з інформацією чи з діяльністю в інформаційній сфері [3, с. 55].

В основі інформаційного права (інакше право інформаційних технологій або ІТ-право) лежать положення та постулати науки теорії держави та права, а також норми конституційного, адміністративного, а особливо цивільного права. Так, питання регулювання майнових та немайнових відносин щодо інформації і інформаційних об'єктів в інформаційній сфері неможливо врегулювати поза межами дії цивільного права, а використання інформації, здійснення органами державної влади та/або місцевого самоврядування обов'язків у галузі масової інформації, формування інформаційних ресурсів і надання інформації широкому колу суб'єктів інформаційних відносин – без застосування методів адміністративного права.

Основне практичне призначення системи права – бути фундаментальною доктринальною юридико-логічною моделлю для практики правозастосування, видання відповідних нормативно-правових актів, їх раціонально організованого обліку та систематизації [4, с. 63].

Система права в певній мірі досі розглядається в лінійній побудові її галузей, проте таке бачення є застарілим та таким, яке не відповідає нинішнім реаліям. Так, система права являє собою складне комплексне об'ємне утворення, яке потребує розвитку та розуміння в новій іпостасі. Логістика системи українського права передбачає об'єднання різних галузей в цілісний побудований на єдиних принципах повноцінний елемент такої системи. Формування та розвиток комплексних галузей права можна вважати результатом функціонування механізму перетворення, удосконалення права, створення в ньому нових конфігурацій, що раніше не користувалися попитом. Таким чином, у зв'язку зі зміною суспільних відносин в ритмі сучасного життя, а отже і характеру правового регулювання таких відносин, потреба в запровадженні, визнанні та розвитку комплексних галузей права є невідворотною.

Крім того, загальне визнання та запровадження комплексних галузей права пришвидшить темпи розвитку таких галузей, що в свою

чергу призведе до створення налагодженого механізму врегулювання конкретних правовідносин в межах окремої комплексної галузі.

Список використаної літератури:

1. Хряпченко В. П. Від критеріїв поділу системи права на галузі до комплексних галузей права / В. П. Хряпченко // *Актуальні проблеми політики*. – Вип. 55. – 2015. – С. 307–317.
2. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / Т. Є. Мураховська. – Х., 2011. – 19 с.
3. Хахановський В. Структура та завдання навчальної дисципліни «Інформаційне право» / В. Хахановський // *Правова інформатика*. – № 3 (11). – 2006. – С. 54–58.
4. Саннікова М. Комплексні галузі права: до постановки питання / М. Саннікова // *Вісник Національної академії правових наук України*. – № 4 (79). – 2014. – С. 59–64.

Ключові слова: система права, комплексна галузь, суспільні відносини.

Ключевые слова: система права, комплексная отрасль, общественные отношения.

Key words: system of law, complex branch, public relations.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ У США

Церква і армія завжди були з народом, разом відстоювали життя і свободу кожного громадянина, зберігали культуру, традиції, духовну спадщину. Характерною особливістю сучасної релігійної ситуації в Україні є процеси поширення впливу релігії в Збройних Силах. Саме тому, аналіз досвіду функціонування і нормативно-правового забезпечення інституту військових священників (капеланів) зарубіжних армій має величезне значення для його впровадження в українській армії.

Військові капелани сьогодні є у більшості армій світу. Законодавчо їхня присутність заборонена тільки в арміях Китаю і Північної Кореї та ще в деяких державах світу [1, с. 14].

Діяльність капеланів регламентується як внутрішнім законодавством відповідної держави, так і міжнародними договорами. Так, основні права та обов'язки духовного персоналу, який знаходиться при збройних силах визначені в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року

та Додаткових протоколах до них. Але, незважаючи на наявність норм міжнародних договорів, які мають універсальний характер, в кожній правовій системі світу питання щодо впровадження інституту військового духовенства (капеланів) в збройних силах, його діяльності та правового регулювання, мають певні особливості.

Однією з провідних держав сучасного світу в військовій сфері є Сполучені Штати Америки. Рівень релігійності населення США є достатньо високим. Соціологічні опитування показують, що більше 90 % американців дають позитивну відповідь на питання: «Чи вірите ви в бога?» [2, с. 33]. У Збройних силах країни рівень релігійності в цілому відповідає загальнонаціональному. Тому, необхідність присутності священників у військових підрозділах США не викликає сумнівів.

В американській армії інститут військових священників, що отримав назву «служба капеланів», був створений спеціальним законом від 29 липня 1775 року за рекомендацією Джорджа Вашингтона [2, с. 31]. В даний час в США діє близько трьох тисяч різних релігійних об'єднань, і представлені майже всі конфесії існуючі в світі. Солдати і офіцери американської армії сповідують сотні різних релігій, багато з яких не є традиційними. Хоча в своїй переважній більшості капелани представляють основні конфесії: протестантів, католиків, православних, іудеїв, мусульман, і відповідають, в першу чергу, за свою конкретну паству [2, с. 38].

Відповідно до законодавства Військово-морський флот, Сухопутні війська і Військово-повітряні сили США зобов'язані мати капеланські служби. Кожну капеланську службу очолює головний капелан, який підпорядковується безпосередньо Міністру оборони. Робота капеланських служб координується Радою капеланів Збройних сил США [3, с. 65–66].

Діяльність військових капеланів регулюється нормами Міжнародного гуманітарного права, конституційного права США, статутного права США, актами Міністерства оборони та видів Збройних сил, а також внутрішніми положеннями релігійних організацій [3, с. 67].

Основними документами, які встановлюють порядок призначення та вимоги до військових капеланів в американській армії є:

- Директива Міністерства оборони США № 1304.19 від 11.06.2004 р. «Призначення капеланів у військових відомствах» [4];

- Інструкція Міністерства оборони США № 1304.28 від 11.06.2004 р. «Керівництво з призначення капеланів у військових підрозділах» [5].

Згідно з даними документами військові капелани є уповноваженими священниками (пасторами, рабинами або імамами), що рекомендовані до служби в різних родах військ відповідними релігійними організаціями. Капелани повинні відповідати тим самим вимогам, які пред'являються до офіцерського складу, зокрема – віковим, освітнім, фізичним тощо, а також мати додаткові спеціальні знання та навички, пов'язані з їх духовною діяльністю [5].

Крім загального законодавства, кожен вид Збройних сил США має власну систему нормативно-правових актів, що визначають особливості функціонування капеланської служби. Наприклад, діяльність

армійських капеланів в США регулюється, головним чином, наступними актами:

- Звід законів США (Титул 10 «Збройні сили») [6];
- Армійський регламент № 165-1 від 23.06.2015 р. «Діяльність армійського капеланства», затверджений Міністром оборони США [7].

Аналогічна нормативна база існує і в межах Військово-повітряних сил США, Військово-морських сил США, Корпусу морської піхоти США і Берегової охорони США [3, с. 74].

У Зводі законів США визначені загальні положення, що стосуються капеланської служби (структура капеланської служби, загальні обов'язки капеланів тощо) [6].

Армійський регламент № 165-1 «Діяльність армійського капеланства» (далі «Регламент») детально визначає правовий статус армійських капеланів [7].

Так, у підпункті «а» пункту 3-1 Регламенту визначено, що капелан є релігійним служителем – фахівцем, який затверджується відповідною релігійною організацією у випадку, якщо його кваліфікація відповідає вимогам, «Керівництва з призначення капеланів у військових підрозділах».

Далі в Регламенті зазначається, що армійські капелани є військовослужбовцями, що мають відповідні військові звання, але без права командування. Посади капеланів не можуть бути цивільними або контрактними, оскільки передбачається можливість виконання обов'язків і в бойових умовах.

Згідно з підпунктом «а» пункту 3-5 Регламенту, під час проведення релігійних обрядів капелан вправі носити військову форму або вбрання, встановлене правилами або практикою релігійної організації. Деякі елементи свого церковного вбрання капелан вправі носити разом з військовою уніформою.

Армійські капелани безпосередньо впливають на моральний стан особового складу Армії і тому повинні завжди відповідати найвищим професійним, моральним і етичним стандартам (підпункт «г» пункту 2-2 Регламенту).

У підпункті «а» пункту 2-3 Регламенту зазначено, що капеланський корпус Армії США здійснює забезпечення релігійної підтримки на всіх рівнях і під час будь-яких операцій Армії. Ця підтримка включає, зокрема, проведення богослужінь, релігійних обрядів, таїнств, організацію і забезпечення релігійних свят і днів, що мають релігійне значення, здійснення пастирської опіки і наставництва, а також організацію релігійної освіти.

Згідно з підпунктом «с» цього ж пункту, на капеланському корпусі лежить виконання трьох наступних ключових місій: виховання і підтримка живих, турбота про поранених, шанування загиблих (померлих).

В Армії США функціонує досить розвинена структура капеланства та його підрозділів. До цієї структури відносяться такі посади (відповідно до ієрархії): Головний капелан; заступник Головного капелана;

помічник Головного капелана з питань мобілізації та боеготовності; помічник Головного капелана Національної гвардії США; полковий сержант-майор Капеланського корпусу; комендант Капеланського центру і школи Армії США; старші капелани; гарнізонні капелани [3, с. 79].

Армійські капелани виконують дві основні ролі: як професійні військові релігійні лідери і як професійні військові радники з релігійних питань (підпункт «Б» пункту 3-1 Регламенту). Відповідно, капелани мають подвійне підпорядкування. Вони підзвітні і командуванню військової частини, і Головному капелану.

Якщо узагальнити функції військових капеланів, то до них слід віднести:

- проведення релігійних обрядів для особового складу частин, забезпечення релігійної підтримки, пастирської опіки, підвищення морального і духовного стану військовослужбовців частини;
- проведення або надання допомоги в організації похоронних служб;
- служіння особовому складу своєї частини, незалежно від релігійної приналежності капелана або військовослужбовців;
- проведення богослужінь відповідно до вимог релігійних організацій;
- релігійна підтримка військовослужбовців в місцях позбавлення волі;
- проведення певних релігійних заходів відповідно до планів і наказів військової частини;
- управління церковними майном, спорудами та ін., що використовуються для організації надання релігійної підтримки;
- участь у діяльності консультативних капеланських рад, програмах розвитку парафій, навчанні церковних волонтерів;
- участь у підготовці капеланів і фахівців з релігійних питань;
- підтримка програми набору особового складу, що реалізується Головним капеланом [3, с. 83–84].

Слід зазначити, що оскільки в Збройних силах США не існує посад офіцерів з виховної роботи, то питання психологічної та виховної роботи з військовослужбовцями покладені саме на капеланів. Крім того, під час діяльності за межами держави (наприклад, у складі миротворчих контингентів) в їх обов'язки входить консультування військового командування з питань культів і звичаїв місцевого населення, а також встановлення зв'язків з релігійними і благодійними місцевими організаціями [8, с. 22].

В цілому, нормативно-правове регулювання правового статусу військових капеланів США направлено на забезпечення оптимального функціонування цього інституту в умовах військової служби та дозволяє подолати можливі колізії у відносинах між священиками, які відносяться до різних конфесій, упорядкувати взаємодію капеланів з військовим керівництвом збройних сил, а також з особами, які потребують надання духовної підтримки.

Аналіз досвіду нормативно-правового регулювання діяльності капеланів в іноземних арміях, особливо в тих, що мають тривалу історію існування військового духовенства, є вкрай важливим. Цей досвід, в певній мірі, може слугувати зразком для побудови власної моделі військового капеланства в ЗС України.

Список використаної літератури:

1. Челпанова Т. М. Зарубежный опыт правового регулирования статуса и деятельности капелланов в вооружённых силах: конституционно-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. – Белгород, 2019. 22 с.
2. Стрелецкий А. Служба военных священников Сухопутных войск США. *Зарубежное военное обозрение*. 2008. № 2. С. 31–38.
3. Челпанова Т. М. Зарубежный опыт регулирования правового статуса и деятельности военных капелланов. М. : Буки Веди, 2018. 165 с.
4. Department of Defense Directive № 1304.19 of June 11, 2004 «Appointment of Chaplains for the Military Departments». URL: <https://biotech.law.lsu.edu/blaw/dodd/corres/pdf2/d130419p.pdf>
5. Department of Defense Instruction № 1304.28 of June 11, 2004 «Guidance for the Appointment of Chaplains for the Military Departments». URL: <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/130428p.pdf?ver=2019-02-26-152326-953>
6. U. S. Code: Title 10. «Armed Forces». URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10>; <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-B>
7. Army Regulation 165–1 of June 23, 2015 «Army Chaplain Corps Activities». URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/r165_1.pdf
8. Колесов П. Роль института военных священников в вопросе укрепления морального духа военнослужащих иностранных армий. *Зарубежное военное обозрение*. 2008. № 3. С. 21–28.

Ключові слова: військово-релігійні відносини, військовий капелан, служба капеланів у Збройних силах США.

Ключевые слова: военно-религиозные отношения, военный капеллан, служба капелланов в Вооружённых силах США.

Key words: military-religious relations, military chaplain, service of chaplains in the US Armed Forces.

КОРМИЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат історичних наук, доцент*

ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Соціальна спрямованість формування та реалізації стратегічного курсу нинішньої України визначається як інструментами створення сучасних правових доктрин і вдосконалення законодавчої бази, так і практикою суспільних реформ.

Таке спрямування чітко окреслене Конституцією, стаття 1 якої характеризує Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [2]. Спроможність держави моделювати і реалізовувати такі завдання, впроваджувати інноваційні рішення і попереджувати або долати можливі негативні наслідки визначає ступінь ефективності функціонування всіх державних інституцій та їх відповідність змісту суспільних запитів. Таке спрямування підтверджується домінуванням концепції людиноцентризму в сучасних правових доктринах та впровадженням концепту «сервісної держави» на даному етапі розвитку. За таких умов в основі як правотворчості так і правозастосування має бути сучасне розуміння прав і свобод людини, їх гарантії, завдяки чому людина і стає головною соціальною цінністю. Згідно Конституції нашої держави права і свободи людини «є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21) і не можуть бути скасовані або звужені щодо змісту та обсягу (ст. 22). Тут держава виступає гарантом.

Слід також зазначити, що такі принципи, як «рівність, солідарність та субсидіарність є важливими цінностями європейської інтеграції» [4, с. 17] та виступають базою формування моделі соціальної політики усіх країн-членів ЄС.

При цьому, залишаючись активним правомочним суб'єктом, держава через систему допомоги, стимулів, гарантій забезпечує становлення суб'єктності суспільства як ініціатора державного розвитку. Бо лише ефективне функціонування тандему держава-суспільство обумовлює успіх всіх трансформаційних процесів. Важливими принципами мають бути адресність допомоги, доступність послуг, ефективність стимулів і, головне, прозорість та відкритість рішень, що приймаються та контролюваність результатів і досягнень.

Важливо, що творення соціальної держави повною мірою відповідає національним інтересам суспільства. Адже цей процес передбачає створення продуктивного потенціалу соціуму, перехід до інноваційного типу конкурентоспроможної економіки, системність реформ в різних сферах життєдіяльності суспільства тощо.

Утвердження соціальної держави обумовлює, що трансформації, насамперед, стосуються соціальної сфери і мають узгоджуватись з ресурсною базою, часовими та просторовими моделями розвитку, глобальними технологічними вимогами. Результатом має стати самодостатня система зі стійким імунітетом щодо існуючих чи потенційних загроз, викликів, кон'юнктурних коливань і, разом з тим, гнучка і відкрита до вдосконалення на вимогу динамічним потребам суспільства та така, що відповідає новим можливостям, які виникають в процесі державного розвитку.

Перебудова соціальної сфери охоплює цілий ряд важливих напрямів життєдіяльності. Вона включає реформування системи освіти і науки та галузі охорони здоров'я, завершення пенсійної реформи і створення ефективної системи соціального страхування, трансформацію політики доходів, зміни в соціальній інфраструктурі на якісно нових засадах.

Важливими інструментами реалізації таких цілей повинні виступати громадська активність та інтеграція українського суспільства, чому сприятиме сучасна правова база, орієнтована на потреби різних верств суспільства; інституційні зміни, завдяки впровадженню кращого світового досвіду; конструктивна співпраця державних і громадських інституцій, ефективна управлінська діяльність, яка використовує інноваційні підходи.

На шляху до високих соціальних стандартів існує нагальна потреба в змінах багатьох параметрів та сутнісних характеристик розвитку, що відображається в нових стратегіях та планах, які впроваджують більш сучасні та досконалі підходи до процесу демократичного транзиту України.

Темпи соціальних трансформацій мають бути адекватними як наявним можливостям держави так і зростаючим суспільним потребам і завдяки ефективності створювати сприятливі умови для перспективного розвитку. Реалізація такої мети потребує комплексного підходу з постійним моніторингом ситуації, чітким прогнозуванням та проектуванням, при поєднанні можливостей централізованого державного управління з ефективним децентралізованим самоуправлінням. Останнє дозволяє об'єднувати ресурси держави і окремих громад для досягнення цілей розвитку та покращення рівня і якості життя людини.

Процес розбудови соціальної держави передбачає формування консолідованої моделі взаємозв'язків і взаємовпливів держави і суспільства як складної, багатовимірної, динамічної системи. Це передбачає як використання власного національного досвіду так і впровадження ефективних моделей соціальної політики найбільш успішних економік світу, насамперед, країн-членів Європейського Союзу, враховуючи наші євроінтеграційні стратегії. Подібні запозичення сприятимуть реальній модернізації соціальної сфери розвитку України на сучасному етапі, прискорять проведення реформ, які забезпечать зростання всіх позитивних параметрів життя соціуму. Це, в свою чергу, складає основу внутрішньополітичного розвитку та забезпечує зовнішньополітичну стійкість і держави, і суспільства.

В умовах нових викликів і загроз українській державності з боку агресивного сусіда – РФ, успішне вирішення проблем соціального розвитку набуває особливого значення, укріплюючи довіру суспільства до держави та стимулюючи його готовність відстоювати власну державу. Також досягнення в соціальній сфері стануть дієвим важелем для ефективної реінтеграції тимчасово окупованих територій України – Криму та окремих територій Донецької і Луганської областей. Адже соціальне процвітання – найбільш привабливий чинник для значної частини населення.

Таким чином, можна констатувати, що розбудова України як соціальної держави являє собою важливу складову її існування і в якості суверенної, демократичної, правової держави, та сприятиме її європейській інтеграції в якості рівноправного суб'єкта. Тому, мобілізація усіх ресурсів на досягнення такої мети має виступати одним з пріоритетів державного розвитку, на чому, цілком аргументовано, наголошують українські науковці [1; 3]. То ж, дана тематика потребує постійної уваги, враховуючи динаміку соціальних змін. Науковий доробок, створюючи теоретичні моделі, стає необхідною базою успішних практичних перетворень.

Список використаної літератури:

1. Бадида А. Ю. Соціальна держава в умовах глобалізації. Ужгород, 2019. 200 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996 р., № 30. Ст. 141.
3. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. К., ІДП НАН України, 2000. 600 с.
4. Diversity and Commonality in European Social Policies: The Forging of a European Social Model. Eds. S. Golinowska, P. Hengstenberg, M. Zukowski. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, Friedrich Ebert Stiftung, 2009. 427 p.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна сфера, суспільні трансформації, стратегії розвитку, правові доктрини.

Ключевые слова: социальное государство, социальная сфера, социальные трансформации, стратегии развития, правовые доктрины.

Key words: welfare state, social sphere, social transformations, development strategies, legal doctrines.

СЕРЕБРО МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук*

СВІТСЬКИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Однією з тенденцій розвитку загальнотеоретичної юриспруденції сьогодні є актуалізація досліджень в рамках державознавства, що пов'язано, у першу чергу, зі змінами, які відбуваються в самій державі. Все більше наукових публікацій звертаються до ідеї сучасної держави, що пов'язано з беззаперечною констатацією науковим товариством змін, які відбулися або продовжують відбуватися. Та все ж дискусійним залишається питання сутнісних характеристик цих змін та проведення чіткої межі між сучасною та досучасною державою [1]. Так, однією з визначальних характеристик «сучасності» виділяють світський характер держави [2, с. 90].

Ідеї світської держави не нові. Їх формування відбувалося, головним чином, у Франції та США протягом XVIII–XIX століть і отримало широке практичне поширення та нормативне втілення у XX столітті. Саме в цей час встановлюється заборона переслідування за релігійні переконання й основи права на свободу совісті та віросповідання. Але лише сьогодні дані положення отримують своє реальне втілення, адже саме в ретроспективі їх формування на перший план виходило суто прагматичне прагнення утвердження ідеї повного державного суверенітету поза будь-якого впливу церкви.

Світськість раніше означала не скільки протилежність релігії, скільки характеристику позадуховно-релігійного змісту (світська людина, світський раут, світський захід та ін.). З часом поняття світського та секулярного почали використовуватися рівнозначно, хоча вони мають певну сутнісну відмінність.

Брайан Уілсон визначав секуляризм, дуже яскраво підкреслюючи його сучасну основу: «це процес, в ході якого релігійне мислення, практика і релігійні інститути втрачають свою соціальну значимість» [3, с. 14].

Незважаючи на проголошення світськості в багатьох сучасних державах, її реалізація проходить по-різному. Так, виділяють серед основних типів наступні: класичний, індіферентний та преференційний.

Проблемною залишається різна міра участі церкви в політичному житті сучасних держав. Супроводження державних заходів якими-небудь релігійними обрядами та церемоніями призводить до сакралізації політики, що має негативний вплив. У дискусіях подібного роду більшість не бачить особливої проблеми, виділяючи тут елемент традиції та високе етичне начало. Але особливістю сучасних релігій є конфесійний плюралізм, що в такому випадку породжує порушення

принципу рівності. Та й загалом окрему увагу привертає питання монополізації церквою етичності та моральності, які можуть бути цілком поза релігійними та при цьому не втрачати своєї сутності.

Також необхідним виявляється й акцент на так званій моделі атеїстичної держави. На думку багатьох дослідників, вона не є світською і навіть протистоїть її ідеалу, що означає наявність інституціоналізованого закріплення вільнодумства та світоглядного самовизначення [4, с. 12]. При цьому акцентується увага на формуванні в атеїстичній державі загальнообов'язкової ідеології та силовій боротьби з релігією. Така трактовка вбачається дещо заангажованою та виходить за рамки самого розуміння атеїзму, який далеко не завжди набуває своїх «войовничих» характеристик, які втілював в життя Радянський Союз.

Більш глибокий аналіз відносин сучасної держави з церквою показує відсутність однозначності в цьому питанні. Так, один з найвідоміших дослідників даної проблематики Жан Баберо пропонує різнорівневий вимір світського характеру держави [5, с. 38]:

1. Перший рівень досягається тоді, коли громадянство стає незалежним від приналежності до якої-небудь релігії, навіть якщо при цьому вона все ще залишається одним з механізмів соціалізації та важливим джерелом суспільної моралі. В політиці стверджується релігійний плюралізм, хоча, звичайно, далеко не абсолютний.

2. Другий рівень означає більш глибоке інституціональне розділення, зокрема, відділення школи від церкви; по мірі розвитку секуляризму, релігія стає все в більшій мірі приватним вибором, навіть в країнах, де подібно тій же Англії, зберігається офіційна релігія; також світські звичаї та норми починають домінувати, а принцип свободи совісті остаточно стверджується.

3. Третій рівень характеризується деінституціоналізацією самої церкви, кризою моральної соціалізації та новою постановкою проблеми ідентичності, пов'язаної з глобалізацією, коли вже не скільки релігійні інститути, скільки релігія як така стає помітним суспільним ресурсом. Мова тут іде про постсекулярну державу, в якій відмирає інститут церкви, але залишається сам релігійний культ.

Високоєвристичним виявляється сам «рівневий» вимір світськості, але не зовсім аргументованим вважається виділення останнього її рівня. Не заперечуючи певну морально-духовну кризу сучасного постіндустріального суспільства, варто зазначити, що релігія точно не претендує на реванш, швидше необхідно виявляється філософська рефлексія над питаннями універсалізації моральності всього людства, де раціональність переважає над емоційністю.

Окремої уваги заслуговує питання повернення до концепції «симфонії влад». Сьогодні така форма відносин між державою та церквою аж ніяк не може вважатися світською, адже «в такому випадку стирається чітка грань між державою та церквою: вони зливаються в єдине утворення – церковну державу, кінцевою метою якої є досягнення божественного царства. Держава, яка прагне втілити в життя релігійні ідеали, яка бере на себе виконання зовнішніх релігійних функцій та яка

визнає юридично рівну силу за церковним та світським правом по своїй суті є теократичною» [6, с. 16].

Ознаками світського характеру сучасних держав є наступні вимоги, які є нормативно закріплені, як правило, на рівні конституцій та законів.

1. Релігійні об'єднання є відокремленими від держави.
2. Неприпустимим виявляється встановлення загальнообов'язкової релігії.

3. Держава не втручається в діяльність церкви і навпаки.

4. Усі віросповідання та релігійні організації є рівними.

Інші характеристики прямо або опосередковано виходять із вищезазначених.

Сучасний стан поліконфесійності та високого рівня напруженості, пов'язаного з глобалізацією та уніфікацією всіх сфер життя, виявив амбівалентні сторони релігійної свідомості, які багато в чому виявляються факторами нестабільності. Тому сучасна держава змушена шукати загальноцивілізаційні основи єднання в духовно-культурному плані. Таким чином, будучи спочатку породженням боротьби за державний суверенітет, ідея світськості виходить на новий рівень.

Світськість починає означати не тільки свободу віросповідання, але й свободу думки, яка передбачає однакове правове відношення до релігійної віри та невірування, а також забезпечення доступу до знань, які дають можливість критично ставитися до різних ідеологічних систем. Саме це означає, що тепер ідентифікація особистості перетікає з сфери релігійної в виключно соціальну, стаючи повністю «світською» [7].

Для загальнотеоретичної юриспруденції та філософії права постають нові проблеми, які не можуть бути охоплені старою моделлю простого невтручання держави в релігію, адже з активним розвитком концепту прав людини постають питання співвідношення «права на віру» та «права на невіру», що яскраво простежуються, наприклад, у юридичному вимірі питання співвідношення прав віруючих (в розрізі захисту їх релігійних почуттів) й свободою слова та ін.

На рівні даного дослідження можливим вбачається не скільки вирішення, стільки постановка проблеми сучасного виміру світської держави та констатація проміжних висновків: по-перше, світська держава є логічним підсумком тривалого історичного розвитку, по-друге, вона є однією з важливих характеристик сучасної держави, по-третє, з пасивної форми свого втілення, світськість має перейти у активну, для утвердження ідеї загальнолюдських цінностей, що має стати ідеологічною основою громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю. Н. Современное государство: основы теории : учебный курс. Одесса : Астропринт, 1998. – 132 с.

2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : підручник; Практикум. Тести : підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
3. Wilson B. R. Religion in Secular Society: a Sociological Comment / B. R. Wilson. – Edinburgh : Morrison and Gibb, 1966. – 252 p.
4. Сергеев А. Н. Секулярная и атеистическая модели взаимоотношения церкви и государства / А. Н. Сергеев // Вестник ПАГС. – 2014. – № 3. – С. 11–15.
5. Баберо Ж. Светский характер государства. [Електронний ресурс] / Ж. Баберо // Франция сегодня: справки и анализ. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ambafrance.ru/rus/looks/france_today/laicite.asp
6. Салыгин Е. Н. Теократическое государство / Е. Н. Салыгин. – М., 1999. – 128 с.
7. Музыкаина Е. В. Взаимосвязь религии и государства в современную эпоху. [Електронний ресурс] / Е. В. Музыкаина // Дискуссия: политематический журнал научных публикаций. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.journal-discussion.ru/publication.php?id=35>

Ключові слова: сучасна держава, світська держава, атеїстична держава, секуляризм.

Ключевые слова: современное государство, светское государство, атеистическое государство, секуляризм.

Key words: modern state, secular state, atheistic state, secularism.

НІТЧЕНКО АЛЛА ГРИГОРІВНА

*Національний університет «Чернігівська політехніка»,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент*

КРЕС НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Чернігівська політехніка»,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня*

ПРИЧИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ

Проблема впливу професії та службової діяльності на особистість в наш час не є новою. Швидкий темп світового розвитку, впровадження науково-технічних досягнень, пришвидшення темпу життя, підвищення попиту на ту чи іншу діяльність, висока конкуренція, необхідність професійних рішучих дій в екстремальних ситуаціях без належної психологічної підготовки – впливають на працівників тих чи інших галузей, породжуючи таке поняття, як «професійна деформація працівника».

На сьогодні дана проблема знайшла своє відображення у працях таких вчених: А. М. Бабенко, П. П. Баранов, С. П. Безносів, А. А. Бондарев,

Н. Л. Грант, А. В. Грошев, Б. Д. Новіков, А. П. Плешаков, В. П. Федоров, А. І. Худяк та ін.

З метою позначення негативного впливу службової діяльності на людину, ще на початку ХХ ст. Питирим Сорокін ввів таке поняття, як «професійна деформація». Цей термін набув доволі широкого значення.

У широкому розумінні, під професійною деформацією (від лат. *deformatio* – викривлення) розуміють модель поведінки, яка суперечить всім загальноприйнятим законам поведіння у соціумі.

У вузькому розумінні – зміну якостей особи, що передбачає зміну стереотипів, цінностей, характеру, поведінки, притаманного способу спілкування особистості під впливом виконання певних службових обов'язків.

Причини професійної деформації працівників юридичної сфери класифікуються на об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних відносять: наявність владних повноважень і примусу; правову регламентацію; постійний контакт із злочинним середовищем; дефіцит часу і перевантаження; помилкову корпоративність; виникнення конфліктних ситуацій; недоліки в організації управління юридичною діяльністю та ін. До суб'єктивних – перевтому; низький професійний рівень; завищену самооцінку; відсутність особистого контролю своєї поведінки; позицію власної винятковості; емоційне вигорання та ін.

До основних форм професійної деформації працівників юридичної сфери слід віднести: правовий нігілізм, правовий ідеалізм, формалізм, емоційне вигорання, почуття власної важливості тощо.

Правовий нігілізм проявляється в зневажливому відношенні до ряду вимог закону, довільному тлумаченні закону й підзаконних нормативних актів. Правовий ідеалізм навпаки, – в переоцінці реальних можливостей форм права.

Професія юриста ставить доволі високі критерії відбору, висуває підвищені вимоги до психічної, інтелектуальної, емоційно-вольової підготовки особи. Працівники всіх сфер правозастосовчої діяльності так чи інакше стикаються з проблемою появи стресу через наявність тривалого та насиченого робочого дня (який, іноді не визначений, не нормований), різними конфліктними ситуаціями, які потребують правового рішення, усвідомлення можливості впливу злочинного середовища на моральність та етичність діяльності юриста.

Робота з людьми породжує додаткове навантаження, адже до основних професійних вимог щодо діяльності юриста як фахівця, додається потреба у вмінні спілкування з людьми, знаходити до кожного індивідуальний підхід. Адже, як зазначає Юрій Нечаєв: «Оскільки до юристів (як і до лікарів) клієнти достатньо часто звертаються вже тоді, коли проблема «перезріла» та її вирішення стало невідкладним, юристу важливо постійно бути на зв'язку з клієнтом, щоб у клієнта не було враження, що він залишився сам на сам зі своєю проблемою. Це питання доступності 24/7 та наявності у юриста сильних комунікативних навичок» [Цит. по 1]. Слід зазначити, що на цьому етапі професійна

деформація юристів може виражатися у формальному, суґубо функціональному відношенні до людей, спрощенні ділового спілкування.

Відчуття вседозволеності (своєї безкарності) працівниками юридичної сфери породжує почуття власної важливості. Усталені стереотипи (які можуть змінюватись в результаті впливу інших суб'єктивних думок) також виступають каталізаторами у процесі формування «професійної деформації юриста». Реформи, що проводяться в правовій системі, виконання повноважень не властивих юристу, глобалізація актуальності проблеми корумпованості суспільних сфер, зниження статусу професії юриста у суспільстві часто призводить до втрати ентузіазму в роботі та професійної деформації. Цю тезу підтверджує думка Михайла Гуріна, який зазначає: «Як і в будь-якій професії, коли робота пов'язана зі спілкуванням з людьми, професійна деформація може набувати рис втрати інтересу до цієї роботи. Професійна деформація проявляється в тому, що ти починаєш сприймати свого клієнта чи кейс просто як елемент роботи. Таке ставлення може бути результатом або перевантаження, або зневіри у досягненні якихось вагомих результатів, або певних внутрішніх професійних проблем» [Цит. по 1].

Однією із причин професійної деформації також може бути негативний авторитет керівника. Більшість психологів стверджують, що авторитет керівників відіграє визначальну роль у ефективності та темпі реалізації завдань поставлених перед колективом, яким він безпосередньо керує. Саме негативний приклад керівника, його безпринципність у службових відносинах, низький рівень правової та етичної культури, висунення особистих світоглядних переконань, як загальнообов'язкових може стати причиною психологічної деформації колег та нести за собою інші негативні наслідки (від незначних непорозумінь між співробітниками до появи конфліктних ситуацій).

Юридична практична діяльність потребує одночасного використання знань і навичок, володіння своїми емоціями та думками, юрист повинен висловлюватися чітко, не піддаватися думкам більшості.

Саме нестача професійного досвіду та практичної підготовки може слугувати причиною дезорієнтації юриста-фахівця у своїх функціях, які покладені на нього. Тому, окрім фізичної підготовки, у процесі навчання повинні бути присутні методи професійно-психологічної, емоційно-вольової, кваліфікаційної підготовки, з метою передбачення появи елементів деформації моральної свідомості працівників юридичної сфери.

Отже, професійна деформація працівників юридичної сфери може проявлятися в професійній діяльності або при особистому спілкуванні, може носити епізодичний або стійкий характер. Подолати будь-яку деформацію допоможе самовдосконалення особистості, розвиток здатності і здібності до самопізнання, самоаналізу, самооцінки та самовиховання. Головним бар'єром на шляху професійної деформації працівників юридичної сфери є висока моральна культура юристів.

Список використаної літератури:

1. Трішичева А. #Яжурист: професійна деформація в юридичній професії. Юридична газета online. Всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання. 09 жовтня 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/yazhyurist-profesiyna-deformaciya-v-yuridichniy-profesiyi.html> (дата звернення 22.04.2021).

Ключові слова: професійна деформація, юридична професія, юридична практична діяльність, юрист, працівник юридичної сфери, дефекти правової свідомості.

Ключевые слова: профессиональная деформация, юридическая профессия, юридическая практическая деятельность, юрист, работник юридической сферы, дефекты правового сознания.

Key words: professional deformation, legal profession, legal practical activity, lawyer, employee of the legal sphere, defects of legal consciousness.

АНТОШИНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук*

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СФЕРУ ОСВІТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сьогодення характеризується тим, що інформація стає предметом масового споживання. Надзвичайно динамічний розвиток інформаційних технологій останнім часом визначає магістральний напрям розвитку практично усіх сторін життя сучасного суспільства, роль і значення впливу інформації на економічні та політичні, культурні і правові сфери життя.

Зміна способів передачі інформації безпосереднім чином обумовлюють трансформацію інститутів влади. Одним з напрямків реалізації влади в умовах цих змін є управління інформаційними потоками. Засобом здійснення інформаційної влади все частіше розглядаються інформаційно-комунікаційні технології.

Протягом усього 2020 року практично всі сфери життя суспільства змінилися під впливом глобальної пандемії, викликані вірусом COVID-19. Ця всесвітня криза змусила трансформуватися багато, здавалося б, усталених суспільних інститутів, в тому числі соціальної влади, зокрема інформаційної влади. Інформаційна влада, як одна з найбільш впливових та ефективних різновидів влади реалізується за допомогою цілого ряду інструментарію, який змінив різні області людської активності. Серед них особливо виділяється сфера освіти. Так, система освіти, яка спирається на вимоги другої половини ХХ століття, не відповідає сучасним реаліям і не в змозі в повному обсязі задовольнити освітні потреби людства. Необхідно відзначити,

що і до нинішньої глобальної кризи існували значні проблеми в сфері реалізації права на освіту – одного з основних прав сучасної людини, але масштаби цих проблем не були такими глобальними, оскільки через пандемію, за даними ООН, більше 94 % претендентів освіти всіх рівнів – від дошкільнят до студентів вищих навчальних закладів, зіткнулися з цією проблемою. В умовах пандемії поширилася нова форма нерівності, яка обумовлена нерівним доступом до інформаційно-комунікаційних каналів, технологій та ресурсів. Станом на вересень 2020 року 63,3 % населення планети має доступ до Інтернету. З понад 800 млн учнів і студентів, половина від їх загальної кількості, не відвідують школу через пандемію COVID-19 і не мають доступу до комп'ютера, а 43 % не мають доступу до Інтернету в домашніх умовах, в той час як цифрове дистанційне навчання в більшості країн використовується для забезпечення безперервності освіти.

Безумовно, і до кризи, яка викликана пандемією, у багатьох країнах застосовувалися інформаційно-комунікаційні технології на всіх рівнях освіти. Нинішня криза стала стимулом для інновацій в освітній сфері. Як наголошується в аналітичних документах, розроблених в рамках ООН, відзначається, що «завдяки оперативним заходам реагування, прийнятим для організації безперебійного навчального процесу урядами і партнерами по всьому світу, в тому числі в рамках Глобальної коаліції з питань освіти під егідою ЮНЕСКО, були розроблені рішення для дистанційного навчання» [1].

Поширеним є розуміння дистанційної освіти як, перш за все, використання нових мультимедійних технологій з Інтернету для підвищення якості навчання шляхом полегшення доступу до ресурсів і освітніх послуг, а також як інтенсифікація обміну і співпраці в освітній сфері.

Перші спроби нормалізації підходів до дистанційної освіти на міжнародному рівні були закладені наприкінці 90-х років XX ст., Зокрема, у Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI ст., прийнятої ЮНЕСКО в 1998 році. Так, в ст. 12 зазначається, що «нові технології відкривають можливості для оновлення змісту навчання та методів викладання, а також для розширення доступу до вищої освіти, всебічного використання інформаційних та комунікаційних технологій в цілях освіти. При цьому особливу увагу слід приділяти усуненню проявів нерівності, існуючих як між країнами, так і по відношенню до доступу до нових інформаційних комп'ютерних технологій і виробництва відповідних ресурсів» [2]. Надалі в таких документах, як Окінавська хартія, Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» та інших документах вказувалося на необхідність сприяти застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій на всіх рівнях освіти [3; 4].

Перша міжнародна організація, діяльність якої полягає у сприянні міжнародному співробітництву в цій сфері, є Міжнародна рада по відкритому та дистанційному навчанню (ICDE), яка заснована в 1938 (до 1982 р. вона називалася Міжнародна рада по заочній освіті).

В даний час налічується більше 60 організацій по всьому світу, діяльність яких спрямована на просування дистанційної освіти як важливого напрямку формування знань, особливе місце серед яких займає ЮНЕСКО. В рамках цієї організації у 2020 було створено Глобальну коаліцію за освітою, яка об'єднує національні уряди і приватний сектор, головна мета якої – розширення можливостей для інклюзивного навчання молоді, надання дистанційної освіти, адаптованої для всіх учнів і студентів [5].

Необхідно відзначити, що в Національній стратегії розвитку освіти у сучасній Україні на період до 2021 рр. до напрямків вдосконалення структури системи освіти віднесено «дистанційне навчання, в тому числі для осіб з особливими освітніми потребами та дітей, які перебувають на тривалому лікуванні». Як зазначалося раніше, глобальна криза, яка викликана пандемією, стала поштовхом до прискорення розробки програм з дистанційного навчання. В Україні, де нормативне регулювання дистанційної освіти розвивалося досить повільно, дистанційна освіта асоціювалася переважно з заочно-дистанційною формою навчання. Україна як повноправний член всесвітнього і європейського освітнього простору, має належним чином імплементувати міжнародні стандарти надання освітніх послуг у форматі дистанційної освіти. Зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вказується, що однією із необхідних умов вступу України в ЄС є «реформування і модернізація систем вищої освіти» (ст. 431) та «розвиток співробітництва в сфері дистанційного навчання» (ст. 433) [6].

Таким чином на надціональному та національному рівнях майже сорок років вибудовується механізм регулювання дистанційної освіти. Криза, яка викликана COVID-19, стала стимулом для інновацій в освітній сфері та вдосконаленням механізмів регулювання дистанційної освіти як вплив інформаційної влади у сучасних умовах на сферу освіти.

Список використаної літератури:

1. Образование в эпоху COVID-19 и в последующий период. Концептуальная записка / ООН. 2020. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf
2. Всемирная Декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры от 9 октября 1998 года: принята 9 октября 1998 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901839539>
3. Окинавская Хартия глобального информационного общества: от 22 июля 2000 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text
4. Декларация принципов «Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии»: от 12 декабря 2003 г. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57#Text
5. Global Education Coalition / UNESCO. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition>

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: 27 червня 2014 р. / *Офіційний вісник України*. – 2014. – № 75, т. 1. – Ст. 2125.

Ключові слова: інформація, інформаційна влада, освіта, дистанційна освіта, інформаційні технології.

Ключевые слова: информация, информационная власть, образование, дистанционное образование, информационные технологии.

Key words: information, information power, education, distance education, information technology.

БОНДАРЕНКО АЛІНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП ПРАВОВАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Венеціанською Комісією дотримання прав людини визнається вимогою верховенства права, яка, проте, розмежовує ці поняття, констатує, що «дотримання верховенства права і дотримання прав людини не обов'язково є синонімами. Проте великою мірою обидві концепції збігаються між собою» [1, с. 15]. І дійсно, не всі права людини можуть бути виражені через верховенство права, і навпаки. В. В. Лемак, аналізуючи зв'язок каталогу людських прав із доктриною верховенства права, також підкреслює, що верховенство права не може мати своєю вимогою захист усіх без винятку прав.

У теорії верховенства права статус прав людини як елемента чи вимоги верховенства права є доволі дискусійним. Однак навіть якщо вважати, що верховенство права таки потребує втілення міжнародних стандартів прав людини в національному законодавстві й реальній практиці їх поваги й захисту, постає питання, які саме права становлять мінімум такого зобов'язання? Чи повинна правозахисна функція сучасної держави бути орієнтованою на реалізацію усього пакету прав, які сьогодні визнаються міжнародною спільнотою? І чи можливо це за умов різкої соціально-економічної нерівності між державами? А особливо – чи можливо це з урахуванням різних політичних орієнтацій урядів сучасних держав? Наприклад, США відомі своїм неоднозначним ставленням до права на охорону здоров'я. По суті, за американським законодавством охорона здоров'я не є правом, вона є радше привілеєм, який купується за вельми великі гроші (ціна на медичну страховку в США є найвищою в світі). Це пов'язано передовсім із політичними нюансами й протистоянням двох ключових американських партій,

а також специфікою політичної традиції цієї країни, де охорона здоров'я завжди розумілася як дещо радикально «ліве».

Зауважимо, що Європейський суд з прав людини традиційно є більш обережним у справі визнання тих чи інших прав такими, які потрібно поважати й імплементувати незалежно від культурних відмінностей. У цьому сенсі справа *Oliari and others v. Italy* [2] є показною, бо в ній Суд вперше визнав відмову офіційного оформлення одностатевих стосунків порушенням прав людини.

Можна виділити три форми правозахисту, скеровані на соціальну сферу. Перша форма – мінімальна, яка сумірна з найменшим колом державного правозахисту, – це так звана позитивна держава, де соціальне забезпечення базується на індивідуалізмі та захисті корпоративних інтересів. Соціальна політика тут є лише засобом контролю, «амортизатором» соціальних конфліктів, а на соціальні потреби виділяється доволі незначна частка коштів державного бюджету. З юридичної точки зору ця модель характеризується відсутністю розвинутої системи соціального законодавства, натомість діють численні програми соціальної підтримки населення, до яких постійно вносяться поточні коригування. По суті, така форма соціальної держави не передбачає активного правозахисту в соціальній сфері, а лише мінімальну участь державного механізму в гарантуванні й забезпеченні соціальних прав. Однак така модель є достатньою з тієї точки зору, що вона передбачає егалітаристський підхід до проблем соціальної рівності, і тому держава, хай навіть побіжно й несистемно, але долучається до соціального процесу соціального вирівнювання. Це дає змогу, з одного боку, дотримуватися міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, а, з іншого – лишатися в ідеологічному полі верховенства права, базованому на ідеях рівності й індивідуальної автономії. Найбільш показовою країною, яка використовує таку модель соціального правозахисту, є США [3, с. 36–36].

Однак сфера державного правозахисту в соціальній сфері може бути суттєво розширена. Інше концентричне коло, яке визначає активність держави у правозахисті, – це «держава соціальної безпеки», що проводить політику повної зайнятості, забезпечує усім громадянам гарантований мінімальний рівень життя і рівність шансів, але не матеріальну рівність (Франція, Великобританія, Іспанія) [4, с. 425]. Така модель визначається більш активним правозахистом у соціальній сфері. По суті, правозахист тут пов'язаний не лише з безпосереднім захистом прав, але й зі створенням соціально-економічних передумов їх непорушення. Соціальні й економічні права можуть гарантуватися тоді, коли для цього створено належні передумови, і вони не можуть вичерпуватися лише формальною рівністю й індивідуальною автономією, як того вимагає верховенство права. Тобто в рамках цієї моделі держава вже певною мірою виходить за межі базових вимог верховенства права.

Нарешті, третя, найширша модель – «держава загального добробуту», в якій забезпечується рівність, кооперація і солідарність усіх членів суспільства. Соціальна політика щодо всіх без винятку є однаковою. Характерними рисами такої моделі є зменшення

різниці у заробітній платі, повна зайнятість, забезпечення трудящим домінуючого становища у політиці (скандинавські країни) [5]. Тут правозахист певною мірою збігається з соціальною політикою як такою, і є немислимим без неї.

Отже, зв'язок проблем верховенства права, соціальної справедливості й прав людини зумовлює необхідність побудови інтегральної моделі правозахисної функції сучасної держави, моделі, яка достатньо адаптивна для того, щоби бути доступною для держав з відмінним рівнем економічного розвитку, і водночас такою, що передбачає активний державний правозахист. Цей правозахист не може обмежувати політичними і громадянськими правами, на чому традиційно акцентується увага в рамках доктрини мінімальної держави, а неодмінно має охоплювати і соціальні права, бо вони, які і громадянські й політичні права, можуть визначати сучасне розуміння верховенства права як егалітаристської ідеології, пов'язаної з людською гідністю. Соціальна справедливість сьогодні стає рушійним фактором відновлення ідеї соціальної держави, переосмислення її засад з точки зору верховенства права і системи прав людини. У цьому сенсі майбутнє соціальної держави полягатиме у створенні інтегральної системи державного правозахисту, в рамках якої різниця між негативними і позитивними правами як предметом правозахисної функції буде несуттєвою.

Список використаної літератури:

1. Верховенство права: Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6bb6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/\\$FILE/CDL-AD\(2011\)003rev-ukr.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6bb6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/$FILE/CDL-AD(2011)003rev-ukr.pdf) (дата звернення: 10 квітня 2017 р.)
2. Oliari and others v. Italy (Applications nos. 18766/11 and 36030/11). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: \[«001-156265»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: [«001-156265»]})
3. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. 2013. № 3. С. 34–46.
4. Намчук В. А. Розвиток соціальної держави в країнах ЄС. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 2. С. 423–430.
5. Богданов В. С. Ідея справедливості в соціальній політиці сучасної демократичної держави: політико-правовий вимір. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 58. С. 30–37.

Ключові слова: верховенство права, правозахисна діяльність, державний правозахист, права людини, сучасна держава, Європейський суд з прав людини.

Ключевые слова: верховенство права, правозащитная деятельность, государственная правозащита, права человека, современное государство, Европейский суд по правам человека.

Key words: rule of law, human rights activities, state human rights protection, human rights, modern state, European Court of Human Rights.

КОВБАСЮК СТЕПАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ІНСТИТУЦІЙНА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ЦІЛІСНІСТЬ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Проблема цілісності держави бачиться, як вельми актуальна для державознавства. Це зумовлене тим, що дослідження складних структур є неможливим без визначення такої їх властивості як цілісність. Методологічною основою дослідження цілісності виступає холізм, вихідним положенням якого є розгляд цілого як якісно нового утворення яке має властивості і природу не тотожну властивостям і природі частин які утворюють ціле.

Як зазначали І. В. Блауберг та Б. Г. Юдин у своїй роботі «Понятие целостности и его роль в научном познании», на перше місце в наборі характеристик цілісних об'єктів різного роду слід поставити властивість інтегративності: цілісність характеризується новими якостями і властивостями, які не були притаманні окремим частинам (елементам), а виникають в результаті їх взаємодії в певній системі зв'язків. Це дійсно найважливіша особливість цілісних утворень, що дозволяє зрозуміти і всі інші специфічні риси цілого. До цих рис належать: виникнення нового в процесі розвитку; поява нових типів цілісності; поява нових структурних рівнів і їх ієрархічна підпорядкованість [1, с. 16].

В юриспруденції дослідження категорії цілісності акцентують увагу на таких характеристиках цілісності як стабільність, єдність та інтегративність. Філософське осмислення взаємозв'язку цілісності та стабільності систем виступає новою гранню усвідомлення сучасної картини світу, в якій ці категорії виражають ідею неподільності як матеріального, так і духовного світу. Основними корелятами цілісності в залежності від типів цілісності вважаються: внутрішню єдність і розвиток цілісності (діалектика), несуперечність (системна парадигма), відкритість (як можливість подолання гносеологічних бар'єрів класичного філософствування – постмодерн) [2].

Цілісність відноситься до числа атрибутивних параметрів будь-якої держави, характеризуючи єдність таких її ознак, як територіальна визначеність, внутрішня впорядкованість і взаємозумовленість структур і функцій, публічна влада і самоорганізація, адаптивність і відтворюваність, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Саме цілісність є запорукою дієздатності, історичного довголіття держави як системи [6, с. 353].

В рамках нашого аналізу варто спрямувати основну увагу на дослідження інституційної стабільності як основи побудови цілісної держави. Стабільність можна визначити як стан системи, за якого всі

її елементи збалансовані, здатні до збереження основних властивостей і цілісності. Стабільний стан системи не означає її незмінність. Будь яка система може і повинна розвиватися. Але при цьому зберігається її основа, сутнісні характеристики.

У системному сенсі вираз «стабільність» має досить чітке значення. Стабільність передбачає сталість інституційних зв'язків у суспільстві, наявність необхідних інститутів, в рамках яких формуються стійкі зв'язки між індивідами, а також цілей, стимулів і зворотних зв'язків, які є спонукальними мотивами або демотиваторами (інгібіторами) соціальної поведінки [4, с. 27–30].

Слід мати на увазі той факт, що якою б не була організація держави, її цілісність ніколи не може бути ідентичною цілісності всього суспільства, як явища, значно складнішого. Вони повинні відповідати та доповнювати один одного, але не можуть дорівнювати або бути тотожними один одному. За певних умов система цінностей суспільства, моральні та етичні норми, формування яких не завжди підпадає під раціональне теоретичне осмислення, можуть виявитись причиною глибоких перетворень. Тому політична, економічна та будь-яка цілісність держави завжди повинна будуватися від цілісності суспільства. Першочергове значення тут має цілісність політичної системи суспільства.

Ступінь стійкості і стабільності будь-якої системи визначається, як правило, її здатністю ефективно здійснювати прямий і зворотний зв'язок. Перша з них – це здатність системи впливати на суспільство за допомогою наявних в її арсеналі важелів управління. Друга передбачає максимально раціональне використання системою сигналів, що йдуть знизу (від суспільства), і коригування відповідно до них характеру управління. Чим якісніше використовується зворотний зв'язок, тим більш гнучка система, а значить, стійка і стабільна.

Можна виділити три основні складові інституційного чинника, що впливає на політичну стабільність:

- 1) рівень політичної активності населення;
- 2) рівень політичної інституалізації;
- 3) модель інституційної структури.

Особливо важливий третій компонент. Залежно від інституційної ієрархії (моделі інституційної структури), той чи інший владний інститут може робити визначальний внесок у забезпечення стабільності.

За своїм глибинним змістом інституалізація представляється своєрідною формою заміни непередбачуваної і спонтанної поведінки на передбачувані форми активності, які піддаються контролю і регулюванню. Як складний соціальний процес, інституалізація тягне за собою значні перетворення суспільно-політичного життя. Наслідки інституалізації проявляються в тому, що система інститутів служить надійним захистом від політичного екстремізму, непередбачуваності, волонтаризму, забезпечуючи високоорганізовані форми протікання політичного процесу. Також інституалізація політико-владних відносин розширює області, де політичні актори і перш за все особистість-

громадянин, вільні від свавілля, несподіванок, обмеження своїх прав і інтересів [7, с. 150].

Ключ до стабільного стану політичної системи в світовій історії мав різні види, але як мінімум одна складова залишалася незмінною в будь-якому суспільстві – політичні інститути. Потенціал їх впливу не тільки на стан політичної системи, а й суспільство в цілому незаперечно великий. Саме в здатності влади побудувати правильну (таку що відповідає вимогам політичної культури суспільства) інституційну структуру або ж модифікувати колишню без розриву з традиціями криється запорука успіху в досягненні політичної стабільності [3, с. 132].

Можна констатувати, що стабільність інституційної системи і відповідно цілісність політичної системи і держави значною мірою залежать від ефективності інститутів. Функціонування будь-якої соціальної системи виявляється успішним там, де її інститути ефективні і справедливі. За відсутності згоди щодо того, що справедливо і що несправедливо, індивідам важче координувати свої плани досить ефективно для досягнення взаємної вигоди. І навпаки, неефективні політико-правові інститути не можуть забезпечити справедливості і втрачають свою легітимність. Саме тому будь-якій великій соціальній реформі повинні передувати заходи, що забезпечують правову справедливість як умова її успіху. Бо тільки в цьому випадку така реформа може зустріти схвалення і підтримку громадян [5, с. 196].

Створення нової перспективнішою парадигми цілісності держави пов'язане з радикальними змінами і уявленнями про шляхи досягнення єдності суспільства. У менталітеті політичної еліти панує орієнтація на гомогенну цілісність держави, що виключає будь-яке інакомислення, відмінність в мовах, в той час як справжня єдність політичної нації ґрунтується на спільності економічних зв'язків, взаємної зацікавленості в задоволенні матеріальних і духовних потреб за допомогою нарощування ефективності спільних зусиль різних за своїм етнічним і соціальним складом регіонів країни.

Найважливішою умовою зміцнення цілісності держави виступає подальше вдосконалення демократичного механізму оптимізації інтересів центру, який уособлює загальний рівень потреб суспільства і регіонів, що представляють специфічні інтереси окремих частин країни. При цьому важливо не загострювати вимоги гомогенізації суспільства, а створювати сприятливі умови для подолання тих відмінностей, які перешкоджають об'єднанню на все міцнішою економічною і соціокультурною основі [2].

Отже забезпечення інституційної стабільності та цілісності сучасної держави повинно ґрунтуватися на створенні системи інститутів держави здатних здійснювати прямий і зворотній зв'язок із суспільством в першу чергу в рамках політичної системи суспільства. Основою такої системи повинні стати сучасні правові цінності свободи справедливості і рівності, а основою державного управління повинні стати демократичні інститути.

Список використаної літератури:

1. Блауберг И. В., Юдин Б. Г. Понятие целостности и его роль в научном познании. М., 1972. 48 с.
2. Бобкова Е. М. Укрепление целосности государства как условие устойчивого социально развития. *Теория и практика общественного развития*. 2017 № 1. [Режим доступа] http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2017/1/sociology/bobkova.pdf
3. Гаджиев Х. А. Роль политических институтов в обеспечении политической стабильности. *Теории и проблемы политических исследований*. 2016. № 3. С. 123–135.
4. Лагутін В. Д. Інституційна природа суспільної стабільності в Україні. *Економічна теорія та право*. № 1 (32). 2018. С. 23–37.
5. Максимов С. И. Справедливость и эффективность как критерии оценки права. *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб.* Харків, 2001. Вип. 49. С. 195–204.
6. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В. В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 1996. 472 с.
7. Рыбаков А. В. Общественные эффекты институционализации политико-властных отношений. *Социально-гуманитарные знания*. 2004. № 2. С. 146–156.

Ключові слова: держава, цілісність, інституційна стабільність, інститут, інституціо-налізація.

Ключевые слова: государство, целостность, институциональная стабильность, институт, институционализация.

Key words: state, integrity, institutional stability, institution, institutionalization.

ВОЛЬВАК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

*Національна академія Служби безпеки України,
старший викладач*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ІНДУСТРІЇ 4.0

Слід відзначити, що єдиного підходу до визначення терміну «правове регулювання» у зв'язку з його історичним та діалектичним розвитком у юридичній літературі до цього часу не склалось. В одному випадку правове регулювання – це вплив, який здійснюється за допомогою права та інших юридичних засобів впливу на суспільні відносини [1, с. 92–93], або здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення охорони і розвитку [2, с. 229]. В інших випадках правове регулювання розглядається як впорядкування суспільних відносин за допомогою норм права та інших правових засобів [3, с. 151]; юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів [4, с. 342]; впорядкування поведінки учасників

суспільних відносин за допомогою юридичних засобів [5, с. 82]; процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового регулювання [6, с. 134]. Існує також більш вузьке розуміння, відповідно до якого правовим регулюванням виступає спрямовуюча та закріплююча діяльність держави в особі її уповноважених органів та посадових осіб, а також суспільства, яка здійснюється у процесі підготовки та прийняття, зміни та відміни правових норм, їх послідовна реалізація у конкретних суспільних відносинах, а також застосування міри державного примусу до правопорушника з метою встановлення та підтримання стійкого та ефективного правопорядку для забезпечення збереження та оптимального розвитку суспільства та особистості [7, с. 207–208]. Окремі науковці, визначають правове регулювання через його механізм, за допомогою якого та в результаті його дії учасники соціальних відносин отримують взаємообумовлені права та обов'язки [8, с. 194]; через дію права, під якою розуміє інформаційний, ціннісно-мотиваційний та безпосередній регулюючий вплив на суспільні відносини в межах визначеного простору, часу та колу осіб [9, с. 91] або як одну із форм впливу права на суспільні відносини – впливу за допомогою специфічних правових засобів: норм права, правовідносин, актів реалізації [10, с. 414].

Вказані визначення правового регулювання зумовлені різними за своєю сутті підходами до правового регулювання (інструментального, механістичного, позитивістського, системного тощо). Можливо погодитись з позицією В. В. Денисенко та М. А. Капустиною, що теорія правового регулювання повинна виходити з обумовленості норм соціально-культурними факторами [11, с. 23].

Враховуючи викладене, на нашу думку, правове регулювання можливо визначити, як цільовий вплив держави, членів та інститутів громадянського суспільства правовими засобами на суспільні відносини в результаті якого вони отримують взаємні права та обов'язки [12, с. 8].

З 2016 року, коли Клаусом Швабом введено у повсякдення життя термін Індустрія 4.0 пройшло майже п'ять років але термін Індустрія 4.0 або четверта промислова революція та її принципи вже охоплюють практично усі сфери суспільного життя в т. ч. буття правової матерії.

Наразі, ми перебуваємо на завершальному етапі епохи цифрової революції, яка почалась у другій половині минулого століття та була пов'язана із впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій та переходимо до Індустрії 4.0, яка передбачає повну автоматизацію господарських відносин в т.ч. і правових, коли керівництво всіма процесами здійснюється в режимі реального часу з урахуванням мінливих зовнішніх умов, через штучний інтелект за допомогою інтернет технологій. Кіберфізичні системи контролюють фізичні процеси, приймають децентралізовані рішення іздатні до саморозвитку та самоконтролю поза межами управління з боку людини.

У зв'язку з цим, постає питання розробка концептуальних основ правового регулювання суспільних відносин в умовах технологій Індустрії 4.0, в той час, як завданням прикладного характеру є створення відповідної системи регуляції господарських відносин в період неоіндустріалізації.

З розвитком електронного цивільного обігу актуальним є питання уніфікації правил поведінки господарюючих суб'єктів та створення відповідних, на самперед, у сфері економічних відносин підходів до правового регулювання.

Індустрія 4.0 дає змогу в режимі реального часу відстежувати результати правового регулювання на структурні елементи самої Індустрії 4.0, що на нашу думку, є революційним у теорії правового регулювання та оцінки його ефективності.

Таким чином, впровадження Індустрії 4.0 у правову сферу надасть змогу удосконалити правове регулювання шляхом, зокрема:

- впровадження дієвого механізму контролю за законопроектною роботою (створення моделей правового регулювання суспільних відносин та прогнозування їх розвитку у майбутньому, з урахуванням зовнішніх та внутрішніх умов розвитку держави та відповідних критеріїв ефективності правового регулювання);

- спрощення відносин між державою та суспільством шляхом уніфікації та інформатизації взаємовідносин між ними;

- удосконалення контролю (в т. ч. у режимі реального часу) з боку держави за членами суспільства;

- оптимізації процесів управління суспільними відносинами з боку держави.

Список використаної літератури:

1. Общая теория государства и права под ред. проф. Марченко М. Н. В 3-х томах. – Москва, из-до «Норма», 2007, Т. 3.
2. Теория государства и права под ред. Бабаева В. К. – М., 2006.
3. Рабинович П. М. Основы общей теории государства и права. – К., 1995.
4. Черданцев А. В. Теория государства и права. – М., 2001.
5. Тарахонич Т. І. Ефективність правового регулювання.
6. Теорія держави і права, за ред Петришина О. В. – Х., 2014.
7. Загальна теорія держави і права, за ред. Цвіка М. В., Петришина О. В. – Х., 2009.
8. Проблемы теории государства и права под ред. В. М. Серых. – М., 2008.
9. Табарин И. В. Современная теория права. – М, 2008.
10. Проблемы общей теории права и государства под ред. Нерсисянца В. С. – М., 2006.
11. Денисенко В. В., Капустина М. А. Правовое регулирование: системный подход // Вестник Воронежского государственного университета, 2014, № 1.
12. Вольвак О. М. Теоретичні аспекти правового регулювання в мусульманському праві // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2017, № 6.

Ключові слова: правове регулювання, ефективність правового регулювання, Індустрія 4.0.

Ключевые слова: правовое регулирование, эффективность правового регулирования, Индустрия 4.0.

Key words: legal regulation, efficiency of legal regulation, Industry 4.0.

ВОЙТКОВА АЛІСА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ПРОБЛЕМА ЦІЛІСНОСТІ МОРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах глобалізаційних процесів ствердження України як сильної та незалежної європейської держави особливого значення набуває її становлення як дієздатної морської держави. Досягнення цієї стратегічної мети вбачається досить проблемним без забезпечення цілісності морського законодавства, яке б опосередковувало безпосередню участь держави та її органів, посадових осіб і уповноважених організацій у всіх процесах провадження морської діяльності. Це вимагає створення на національному рівні правової та нормативної інституційної бази, імплементації та забезпечення функціонування провідних міжнародних стандартів і норм до норм чинного законодавства. Також, це створення уповноважених органів та організацій, наділення їх необхідними функціями і ресурсами для реалізації збалансованої морської політики, яка була б здатною забезпечити врегулювання як зовнішніх, так і внутрішніх відносин, що виникають у процесі провадження морської діяльності.

Цілісність морського законодавства є визначальним фактором, своєрідною платформою в системі державного і наддержавного механізму забезпечення морської діяльності, оскільки, забезпечення провадження морської діяльності є неможливим без належного законодавчого регулювання, активної участі держави та уповноважених нею органів, реалізації ними владних повноважень з морської політики.

Важливим є комплексний підхід у формуванні законодавчої морської нормативної бази, котрий ґрунтуватиметься в тому числі і на нормах міжнародних угод та відповідатиме їм. Морська діяльність за своєю природою є переважно міжнародним видом правової активності держави, що охоплює велику кількість країн світу та здійснюється на потужній, сформованій упродовж століть міжнародно-правовій основі.

У сучасних умовах морське законодавство України переважною мірою знаходиться лише на етапі міжнародно-правової уніфікації стандартів у сфері здійснення морської діяльності, а також, містить суттєві недоліки нормотворчої техніки галузевого морського законодавства.

Це значною мірою спричинене його слабким концептуальним проробленням. І хоча саме цьому питанню з початку ХХ століття віддається перевага дослідників, й досі залишаються поза увагою науковців такі важливі теоретичні і прикладні питання, як визначення понять морської держави, моря як стратегічного ресурсу держави, інституціоналізації української морської держави. Поступове, але всебічне охоплення науковою спільнотою теоретичної сфери сучасної України як морської держави уможливить всебічно розвинути її теоретичне підґрунтя та привернути увагу законодавця до необхідності уніфікації морського законодавства України.

Враховуючи євроінтеграційний вектор нашої держави, виглядає досить дивним те, що нормативно-правове забезпечення України як морської держави не містить цілісної законодавчої морської бази. На разі, в Україні прийнято лише поодинокі нормативно-правові документи, але й вони, по суті не виконуються, оскільки носять номінальний характер та не мають реального механізму здійснення, зокрема через відсутність відповідних державних органів, котрі б визначали, забезпечували та контролювали здійснення морської діяльності. Таке прикрє становище зумовлює важливість якнайшвидшого прийняття невідкладних законодавчих рішень та правових заходів у сфері морської діяльності, підтримання її в стані готовності до будь-яких зовнішніх загроз та економічних криз.

За тридцять років незалежності України, перші кроки в розбудові морської законодавчої правової бази були зроблені у 2008 році у відповідності з Указом Президента «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави», однак жодних змін у системі управління морською діяльністю не відбулося [1].

Наступним кроком в становленні дієвої правової та інституційної бази стало прийняття Морської доктрини України на період до 2035 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року № 1307 [2]. Даний документ вперше на законодавчому рівні закріпив такі ключові поняття, як морська діяльність, напрями морської політики держави, її мету та завдання, а також поняття морського потенціалу України. Зазначена Доктрина відповідала реаліям того часу і була сприйнята фахівцями як перший масштабний програмний документ, що визначив основні напрямки розвитку України як морської держави. Визначення, загальні засади, принципи реалізації, мета та завдання державної морської політики України та багато інших фундаментальних зрушень: прийняття Морської доктрини України стало визначною подією у визначенні нових підходів української держави до формування основних цілей і завдань, форм і методів правової реалізації морської політики та розвитку законодавства у цій сфері. Проте, спрямована на забезпечення та розвиток морського потенціалу України Морська доктрина України 2009 року в нинішніх умовах вже не відповідає ні політичним, ні економічним, ні правовим реаліям сучасної України. Вона звісно залишається фундаментальною основою у цій сфері, однак для встановлення правових основ здійснення дієвої

морської політики для нашої держави, доцільно приділити увагу розробленню цілісного морського законодавства, формування інституційної системи органів державної влади та наданні їм відповідних повноважень, впровадженні нових правових норм та спрямування коштів на розбудову системи забезпечення морської діяльності, ствердження України як морської держави.

Форми і методи здійснення морської діяльності в Україні мають особливості, особливо, зважаючи на значний вплив міжнародних стандартів та імператив дотримання норм угод, договорів та конвенцій, які є обов'язковими для будь-якої морської держави. Відсутність внутрішньодержавних імплементаційних механізмів у сфері здійснення морської діяльності суттєво вповільнює в тому числі і євроінтеграційні процеси, котрі на разі відбуваються в Україні.

Формування цілісного морського законодавства в Україні має здійснюватися за такими основними блоками:

- 1) створення єдиної правової бази та організаційних заходів для функціонування ефективної інституційної системи державних органів, підприємств та організацій в сфері морської діяльності, що матимуть повноваження комплексного реального імперативного впливу на формування системи забезпечення морської діяльності, котрий буде включати чітке і деталізоване правове регулювання за допомогою контрольно-наглядових повноважень;

- 2) формування бази програмних документів морської галузі з визначенням напрямів державної морської політики України;

- 3) розроблення нормативної бази, спрямованої на ефективну імплементацію міжнародних норм та стандартів забезпечення здійснення морської діяльності з метою формування ефективної системи морського законодавства;

- 4) формування системи державного нормативного регулювання та реагування, спрямованої на регулювання відносин, які складаються в акваторії Чорного та Азовського морів.

Також щодо шляхів вдосконалення правового механізму забезпечення морського законодавства необхідно віднести чіткий розподіл повноважень між усіма державними суб'єктами системи здійснення морської діяльності в Україні, формування на державному рівні дієвих та ефективних структур здійснення морської діяльності на зразок до провідних морських держав, а також усунення дублювання повноважень між органами державної влади; відпрацювання узгоджених механізмів державної політики у сфері морської діяльності. Необхідним є створення постійних консультативних органів за участю відповідних інститутів системи державних органів, ефективна контрольна діяльність таких органів. Важливим є і забезпечення необхідного фінансування морської діяльності України. Доконано очевидно є концептуальна модернізація й удосконалення стратегічного планування заходів, спрямованих на оновлення механізму здійснення морської діяльності в Україні, визначення першочергових завдань на короткострокову перспективу за чітко окресленими напрямками та з визначеними термінами і обов'язково

з вказівкою на конкретного виконавця, а також забезпечення провідної ролі Морської адміністрації.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента № 463/2008 (463/2008) від 20.05.2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави». [Електронний ресурс: шлях доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463/2008#Text>].
2. Морська доктрина України на період до 2035 року затв. постановою КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307. [Електронний ресурс: шлях доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п#Text>].

Ключові слова: морське законодавство України, морська доктрина, морська політика України, морська діяльність України, українська морська держава, інституціоналізація української морської держави.

Ключевые слова: морское законодательство Украины, морская доктрина, морская политика Украины, морская деятельность Украины, украинское морское государство, институционализация украинского морского государства.

Key words: maritime legislation of Ukraine, maritime doctrine, maritime policy of Ukraine, maritime activities of Ukraine, Ukrainian maritime state, institutionalization of the Ukrainian maritime state.

ЛУК'ЯНЧУК ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ГЕРМЕНЕВТИКА ПРАВА: ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ

Будучи результатом розвитку науки, наукові поняття і методологія наукового дослідження акумулюють знання і виступають відносно самостійним рівнем його систематизації. Подальше застосування систематизованого в поняттях наукового знання перетворює їх на універсальний науковий засіб, спрямований на подальший розвиток пізнавального процесу і практичної діяльності. Тому закономірним є той факт, що кардинальні перетворення науки постають як радикальна зміна наукової методології і в ситуації зміни наукових парадигм її методологічний апарат конструюється як об'єкт спеціального аналізу. Націлений на виявлення закономірностей формування та вдосконалення методологічних засобів, подібний аналіз слугує подальшому розвитку пізнавального процесу, виступаючи внутрішнім фактором його оптимізації та ефективності реалізації як в фундаментальному, так і в прикладному напрямку розвитку правової науки. Так, посилюється значення герменевтики права як напряму сучасної думки та

методологічного прийому, в рамках якого розробляються теорії інтерпретації та пізнання права.

Термін «герменевтика» в перекладі з грецького означає мистецтво тлумачення та розуміння. Його походження традиційно пов'язують з ім'ям грецького бога Гермеса, вісника богів Олімпу, якому було доручено тлумачити божественну волю людям.

Слово – це знак і засіб комунікації, тому початкова постановка герменевтичних завдань знаходиться в тісному взаємозв'язку з розвитком граматики, риторики, логіки та педагогіки, оскільки в сфері грецької освіченості значна роль надавалась тлумаченню гомерівської поезії в школах. Згодом, перехід від первіснообщинного ладу до ранньокласового суспільства, розвиток філософії та інших наук сприяли формуванню нового світорозуміння, що призвело до витіснення пошуку в класичних поемах Гомера міфів та образів пошуком прихованих (алегоричних, моральних) сенсів. Це був період «алегоричної» інтерпретації.

Активізація контактів між стародавніми культурами та мовними регіонами, формування загальноживаних, на той час, мов – грецької, латинської, арабської спричинили виникнення проблеми перекладу і мовного взаєморозуміння, а грецькі софісти, пов'язували питання герменевтики з теоретичними питаннями мовознавства і словесного вираження, що називався «граматичною» інтерпретацією. Поряд з представниками античної риторики (Цицерон, Квінтіліан) та бібліографії (Каллімах, Феокрит, Аполлоній Родоський), софісти розробили реальний філологічний та історичний підходи до розуміння твору з застосуванням граматики-риторичних поглядів на мову, стиль, літературну композицію, систему метафор і поетико-риторичних прийомів тощо. Тут вперше була виділена і підкреслена мовна сторона розуміння і тлумачення. Варто згадати працю Арістотеля «Про тлумачення», де проблеми інтерпретації розглядаються в світлі логіки, тобто мова йде, перш за все, про логічні форми суджень з точки зору їх істинності чи хибності.

У Середньовіччя герменевтика застосовується під час тлумачення та пояснення Святого Письма і, на відміну від античності, формується як самостійне вчення, хоч і в якості допоміжної дисципліни по відношенню до богослов'я. В даний період панувала алегорична інтерпретація, яка спиралася на ідеї античної риторики.

Епоха Відродження також стимулювала звернення до ідей античності та пожвавлення інтересу до античних методів інтерпретації та розуміння. Майже одночасно на факультетах європейських університетів постала проблема найбільш ефективного і правомірного способу тлумачення та формулювання його правил.

Переломний момент в розвитку герменевтики починається з кінця XVIII ст., коли вона стала орієнтуватися на філологію як на історичну науку і перебудовується за типом історичних досліджень (Й. А. Ернесті, Ф. Аст). Тоді ж мали місце перші спроби об'єднання спеціальних доктрин в єдине вчення – загальну герменевтику (І. М. Хладеніуса,

Г. Ф. Майер). Однак це вдалося тільки Ф. Шлейермахеру, який надає герменевтиці серйозне філософське значення, міцно пов'язуючи її з загальною проблемою розуміння.

На рубежі ХХ століття В. Дільтей розширює логіко-філософське трактування герменевтики, надаючи їй статус методології гуманітарних наук. Він розглядав розуміння як процес, в якому ми з чуттєво даних знаків осягаємо внутрішнє, а герменевтику – як мистецтва тлумачення писемних пам'яток, тобто найбільш універсальних проявів людського духу.

Після Дільтея філософська герменевтика переживає занепад і відроджується на Заході, по суті, лише на початку 60-х років ХХ століття з появою книги Г. Г. Гадамера «Істина і метод» (1960 р.). Починаючи з цього часу, герменевтика нерідко розглядається не тільки як метод гуманітарних наук, а й, перебільшено, – як оптимальний шлях розвитку сучасної науки взагалі.

Герменевтичні теорії Дільтея та Гадамера підтверджували, що будь-яке розуміння сенсу здійснюється в рекурсивному вигляді: необхідно завжди щось знати, щоб мати можливість щось зрозуміти. Ніхто не може відкласти власне попереднє розуміння. Люди розуміють вислови інших крізь призму власних знань. Розуміння настає тоді, коли ми представляємо картину в цілому. Наше уявлення про ціле змінюється з кожною новою деталлю, яку ми приймаємо до відома.

Важливий крок до вирішення проблеми герменевтики в інтерпретації права здійснили Т. Адорно та Ю. Хабермас. Засновуючись на теоріях М. Шелера дослідники вважали, що оскільки повного і точного значення тексту не існує, право не може бути вільним від ціннісного підходу. Інтерпретація не є нейтральною або аполітичною процедурою. Ціннісні судження інтерпретатора, або його процес мислення, або його соціальне середовище нерозривно вплетені в процес інтерпретації.

З цього приводу варто погодитись зі словами А. М. Бернюкова: «загалом же, представники сучасної філософії та теорії права виступають саме за методологічне розуміння герменевтики в сфері юриспруденції. Як відомо, особливо активно ця точка зору нині просувається відповідним напрямком німецького «методологізму». Саме на таку позицію можна знайти численні посилання, зокрема, у поглядах багатьох передових вчених-правників нашого часу з Німеччини, таких як К. Інгіш, Е. Форштхоф, К. Лоренц, Дж. Ессер, М. Кріл, Ф. Мюлер тощо. Сьогоднішнє призначення методу герменевтичної інтерпретації в юриспруденції цими науковцями бачиться головним чином у використанні її в якості противаги (альтернативи) позитивістській та аналітичній школам [1, с. 191].

Слід визнати, що сучасна філософська герменевтика є філософсько-логічною базою теорії інтерпретації права, що означає:

1. Герменевтика розробила систему загальних принципів інтерпретації текстів, які можуть бути використані в процесі тлумачення юридичних текстів.

2. Герменевтика сформувала деякі моделі вирішення юридичної справи – методологічні та пізнавальні прийоми, що діють шляхом взаємного уточнення і конкретизації знань про фактичні та правові аспекти правильного вирішення юридичної справи.

3. Герменевтика сформулювала поняття інтерпретації права як особливого різновиду пізнавальної діяльності, супутнього процесу людського буття в правовій сфері суспільного життя. Даний погляд може збагатити наші уявлення і допомогти по-новому поглянути на традиційні проблеми інтерпретації права.

Список використаної літератури:

1. Бернюков А. М. До питання про співвідношення юридичної та філософської герменевтики / А. М. Бернюков // Європейські перспективи. – 2015. – С. 187–192.
2. Дудченко В. В. Легітимність і легальність: проблеми співвідношення [Електронний ресурс] / В. В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.apdp.in.ua/v26/09.pdf>
3. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. С фр. и вступит. ст. И. Вдовиной / П. Рикер. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2002. – 624 с. (Серия «Канон философии»).

Ключові слова: герменевтика, герменевтичне коло, інтерпретація, тлумачення, інтерпретація права.

Ключевые слова: герменевтика, герменевтический круг, интерпретация, толкование, интерпретация права.

Key words: hermeneutics, hermeneutic circle, interpretation, interpretation of law.

АРАКЕЛЯН РАЗМІК МІНАСОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

МОРАЛЬНІСТЬ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК КРИТЕРІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Зазвичай, коли говорять про державний примус, завжди згадують про законність, обґрунтованість, та відповідність процедурі, як його обов'язкові критерії. Йдеться про очевидні критерії, закріплені в законі. Однак, легітимність державного примусу визначається відповідністю не тільки букві, але й духу закону, який спирається на існуючі в суспільстві ідеали справедливості і моралі.

Справедливість в повсякденному розумінні визначається через спеціальну по відношенню до моральності категорію неупередженості, а з позиції філософії – як моральна санкція, спосіб обґрунтування

розподілу між індивідами вигід і тягарів при спільному існуванні в рамках єдиного соціального простору [5, с. 66]. Категорія справедливості є більш конкретною і містить в собі недвозначну вказівку на регламентацію асиметричних відносин між суб'єктом і об'єктом примусу. Тому її активно використовують в своїй аргументації багато сучасних дослідників. До обставин, що дозволяють визнавати конкретний акт примусу справедливим, належать відповідність негативних наслідків примусу суспільної небезпеці вчиненого діяння, тобто застосування до оцінки застосування заходів державного примусу критерію пропорційності, що відображає вимогу справедливості примусу.

Реалізація державної влади в формі державно-правового примусу повинна здійснюватися з урахуванням його співвідношення (пропорційності) з тією небезпекою для держави, суспільства, чи окремого громадянина, якій запобігає державний примус. Вплив влади в формі державно-правового примусу не повинен бути надмірним, тобто не допускати надмірної жорсткості по відношенню до особи, яка піддається примусу, або занадто м'яким. По-перше, як перше, так і друге не відповідає справедливості – родовий категорії для пропорційності в досліджуваному значенні. По-друге, як перше, так і друге здатне ініціювати у суспільства в цілому, суб'єкта та об'єкта примусу делегітимізаційні тенденції у ставленні до держави через незадоволеність її функціонуванням (порушенням прав і свобод окремої особи, необґрунтовано жорстокі засоби примусу, надмірну жорсткість державного впливу у формі державного примусу, або навпаки, порушення прав більшості у суспільстві через надмірно м'які заходи примусу, які не забезпечують достатнього впливу, спрямованого на захист державного, суспільного, чи особистого інтересу. Такі тенденції можуть призвести до послаблення держави та руйнації її інститутів, що потягне за собою і відсутність справедливості для суспільства [4, с. 125].

В принципі, ідея про обмеженість державного примусу вимогами справедливості походить від запропонованого ще Ш. Монтеск'є принципу економії репресії, сутність якого полягає у взаємозалежності інтенсивності державного примусу і обставин справи у всій повноті, яка встановлюється з урахуванням чинних у даному суспільстві моральних ідеалів [1, с. 56].

На нашу думку, є вірним вважати відповідність важливою умовою, що дозволяє відмежовувати припустимий державно-правовий примус від неприпустимого. Разом з тим, структурним елементом справедливості як критерію допустимості державно правового примусу є обґрунтованість його застосування. Остання визначається як обумовлена легітимністю держави наявністю права діяти від імені всього суспільства для досягнення поставлених цілей, або, іншими словами, уповноваження держави суспільством на реалізацію державно-правового примусу [3, с. 6].

З наведеного випливає, що, зрештою, міру державного примусу при реалізації державних правових політик визначає не держава, а суспільство. Відсутність прямого чи непрямого уповноваження

держави на застосування державного примусу з боку суспільства тягне за собою неправомірність такого примусу, і неприпустимість його в правовій державі. Однак, такий критерій слід розуміти широко, включаючи повноваження держави не тільки як сам факт наявності у держави делегованого їй суспільством права на державний примус, а й підстави, та порядок застосування державного примусу, його зміст. Останні, своєю чергою, мають ґрунтуватися на праві, розвиток якого відображає поточний стан суспільного розвитку. В цьому сенсі справедливність державного примусу набуває нового зв'язку з вимогами моральності. Щодо цього Л. І. Каленіченко зазначає, що легітимність державного примусу «полягає у ставленні суспільства та світового співтовариства до державної влади як такої, та до застосовуваних нею примусових заходів. При цьому, легітимна влада й державний примус завжди вимагають легалізації, проте не будь-які легалізована влада та заходи державного примусу є легітимними» [2, с. 24].

Список використаної літератури:

1. Денисова Т. А. Санкції та покарання в новому Кримінальному кодексі України: програмні настанови та їх реалізація. *Актуальні проблеми кримінального права*. 2019. Вип. 2. С. 54–58.
2. Каленіченко Л. І. Поняття та ознаки державно-правового примусу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 3. С. 21–30.
3. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки, 2018. № 889, випуск 17. С. 4–10.
4. Рябчук М. Специфічна сила «слабкої держави»: інституціоналізація авторитаризму в пострадянській Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 4. С. 105–126.
5. Тобота Ю. А. Поняття та критерії «справедливого судового розгляду» у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2013. № 1086, Вип. 2. С. 65–68.

Ключові слова: справедливість, моральність, державний примус, моральність права, критерії державного примусу.

Ключевые слова: справедливость, моральность, государственное принуждение, моральность права, критерии государственного принуждения.

Key words: justice, morality, state coercion, morality of law, criteria of state coercion.

ІВАНКОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

РЕЦЕПЦІЯ ТА ПРАВОВИЙ ДОСВІД: ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ

Процеси, які відбуваються, на цей момент в Україні, підтверджують необхідність вивчення та вдосконалення законодавства, особливо з тих питань, які стосуються права. Така необхідність виникає, через розмаїття поглядів та надалі складність вибору орієнтирів нормотворчості у різних галузях. Більшість європейських країн вже пройшли цей складний етап свого розвитку, тому звернення до їх досвіду – це важливий етап у формуванні законодавства нашої країни.

Досить популярною категорією, яку використовують для імплементації в національне законодавство є «рецепція». Дане поняття досить широко розглянуто, але й досі виникає багато непорозумінь через багатоманітність та багатогранні категорії рецепція. Найбільш поширеними є такі тлумачення терміну «рецепція»:

- право, що було елементом певної культури, яка вже не існує на цей час та не залишила за собою наступників;
- правові запозичення, передові ідеї та інші особливості;
- «юридико-технічне запозичення»;
- запозичення, пов'язане із законодавчою політикою (наприклад, створення судів у справах неповнолітніх);
- інституційне запозичення (наприклад, умовне засудження, як сурогат режиму пробації послідовно сприйнято з технічними модифікаціями багатьма країнами)» [3].

Досить широкий спектр розумінь зумовлює необхідність доречного застосування категорії рецепція, тому розглянемо більш детально різницю та схожість з категорією правовий досвід.

Як зазначають дослідники, рецепція, «...будучи елементом загального процесу відродження відійшовшої високої цивілізації, полягає у впливі права, як її елемента, на менш розвинену правову систему, що формується у новій культурі» [1, с. 122]. Таким чином право, яке існувало в стародавні часи, пристосовують до нині діючої правової системи.

Ж. Карбоньє, описуючи рецепцію як особливу форму акультурації, вжив інший термін – «культурна мутація» [2, с. 198–201], чим підкреслив його характерну рису змінюваності при застосуванні у чинній правовій системі. До цього дотичний правовий досвід, який є мало дослідженою категорією. Як зазначає С. М. Скуріхін, «...правовий досвід розглядається в якості певної соціально-правової пам'яті народу. Розгляд правового досвіду в такому ракурсі властивий, перш за все, представникам позитивізму в юриспруденції» [5, с. 225]. Важливим аспектом в розумінні рецепції є те, що вона викликається до життя

необхідністю вдосконалення, покращення діючої правової системи, а, відтак досвід певних поколінь та їх правова та культурна пам'ять ту є також дуже важливими.

М. Ю. Рязанов, вказує, що правова спадщина органічно входить в систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів осягнення самої правової культури, з іншого боку – її своєрідною «правовою пам'яттю». Таким чином, діалектика розвитку правової культури забезпечує «природний», відбір того, що слід зберігати, а від чого відмовитися, оскільки пам'ять правової культури, сформована багато в чому завдяки об'єктам правової спадщини, які виражені у вигляді правових цінностей, як статичних елементах, та правовому досвіді. Останній знаходить своє вираження в предметних правових формах (юридичні інститути, суд, юридичні спеціальності; нормативно-правові акти і т. п.), в способах юридичної діяльності, юридичної мови, термінології; в системі правовідносин (суб'єкти, об'єкти правовідносин), формах і способах юридичного мислення індивіда, правових теоріях і ідеологіях тощо. Отже, правова культура не є пасивним сховищем правової пам'яті, а повинна бути підхоплена іншими індивідами, щоб не бути схильною до зникнення [5].

Багатоманітність розуміння рецепції права, її змісту, є одним із самих проблемних питань. Досить багато вчених звужують розуміння рецепції до правового запозичення з чинних систем права. Так, німецький правознавець Ф. Вієкер вважає, що «термін «рецепція» більш правильно вживати для позначення сприйняття будь-яким правовим порядком діючих норм сучасної йому юридичної системи» [6, с. 5]. О. В. Тимофеев, надіндивідуальний (об'єктивований) юридичний досвід визначає як, досвід, який було збережено в соціально-правовій пам'яті суспільства і виражений у формі юридичних знань, накопичених в ході історичного розвитку суспільства на основі фіксації (об'єктивації), перетворення, впорядкування, збереження, трансляції і відтворення даних особистого юридичного досвіду» [5, с. 225]. Дані підходи до розуміння категорій правового досвіду та рецепції показують, що правовий досвід – це правові знання, які необхідні країні та були збережені її правознавцями, а категорія рецепція, може бути застосована у результаті конкретної життєвої потреби, вона є певним заохочувальним фактором, який прискорює процес розвитку тієї чи іншої правової системи.

Т. Ю. Кулапова розглядає правовий досвід як узагальнені, колективні знання, що містяться в правоположеннях, та становлять сукупний результат доконаної матеріально-перетворюючої юридичної діяльності, і використовується для пізнання правової дійсності та збалансованого задоволення сучасних суспільних і індивідуальних інтересів [4, с. 225].

За словами німецького правознавця Ф. Прінгшайма, рецепіюється не тільки чуже право, а й чужий науковий метод, чужий філософсько-правовий підхід. Поняття «рецепція», на думку цього автора, настільки широкі за своїм значенням, що легше назвати те, чого воно не позначає [5, с. 5].

Категорії «рецепція» і «правова спадщина» характеризуються певними спільними рисами, до них відносять: 1) використання досвіду поколінь, який має певні особливості, застосовується у певний проміжок часу; 2) розвиток у певній системі права, який забезпечується положеннями законодавства. Категорії «рецепція» та «правова спадщина» спрямовані на такі зміни правових систем, які призводять до покращення життя суспільства саме на національному рівні. Відмінність цих категорій полягає у тому, що у процесі рецепціювання норма береться в початковому вигляді, а для того, щоб вона почала працювати, в новій системі її необхідно змінити (тобто проводиться складний процес пристосування норми права до умов і особливостей діючої правової системи). При застосуванні правової спадщини також використовується історичний досвід, але на заваді можуть стати певні особливості етносу країни-носія спадщини, які не сприймаються ментальністю етносу країни, якій необхідні зміни.

Список використаної літератури:

1. Бартошек М. Римское право. Пер. с чешск. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.
2. Карбонье Ж. Юридическая социология. – М. : БГК им. И. А. Бодэна, 1998. – С. 352.
3. Очерки сравнительного права / под ред. В. А. Туманова. – С. 63.
4. Рязанов М. Ю. Правова спадщина як складова правової культури. [Електронний ресурс] / М. Ю. Рязанов // Концептуалізація та використання правової спадщини : матеріали Всеукр. круглого столу (26 грудня 2018 р., м. Одеса) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. загальнотеорет. юриспруденції. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/11300/11604> – Назва з екрана.
5. Скуріхін С. М. Співвідношення правового досвіду та правової спадщини [Електронний ресурс] / С. М. Скуріхін // Концептуалізація та використання правової спадщини : матеріали Всеукр. круглого столу (26 грудня 2018 р., м. Одеса) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. загальнотеорет. юриспруденції. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/11300/11606> – Назва з екрана.
6. Томсинов В. А. О сущности явления, называемого «рецепцией римского права» // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 1998. № 4. С. 3–17.

Ключові слова: категорія, рецепція, правовий досвід, юридичний досвід, правові знання.

Ключевые слова: категория, рецепция, правовой опыт, юридический опыт, правовые знания.

Key words: category, reception, legal experience, legal experience, legal knowledge.

КАРАМАН МИКОЛА ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РИТУАЛІВ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Існування ритуалів як частини специфічного соціального регулятора, а саме «права», повністю відповідає природно-правовим теоріям праворозуміння. Адже вихідним пунктом доктрини природного права є утвердження ідеї природних, невідчужуваних прав людини, які не даруються їй державою, а належать від природи нарівні з розумом та іншими людськими якостями. Завдання держави відповідно до доктрини природного права полягає у визнанні та забезпеченні прав людини, що здійснюється, зокрема, через їх закріплення у конституціях, інших законодавчих актах та формування механізмів і процедур реалізації й захисту прав людини. Відповідно до концептуальних підходів цієї доктрини правом може вважатися лише те нормативне явище, яке відповідає суспільним уявленням про справедливість, рівність, свободу. Аморального права не може існувати взагалі, як не може бути права «тоталітарного», «фашистського» чи «расистського» [2, с. 33–34].

Ритуал, як тисячі років тому, так і сьогодні, є невід'ємним засобом організації життя суспільства. Перш за все, це явні дії особи або групи осіб, що звертають увагу оточуючих на певне явище або факт. Для цього повинна мати місце відповідність ряду умов: загальновизнана умовність комплексу ритуальних дій, суспільна значущість події або факту, що підкріплюється ритуалом і усвідомлена мета ритуалу. Остання умова зберігає своє значення тільки завдяки звичаєвій нормі, з якою ритуал тісно пов'язаний. Іншими словами, якщо підтримується звичаєва норма – ритуал важливий, його мета усвідомлена. Якщо звичаєва норма забута, ритуал втрачає значну частку сенсу і відтворюється (якщо відтворюється взагалі) тільки «за інерцією», не усвідомлено. Природно, що в традиційних суспільствах, ритуали, як і раніше, є регуляторами суспільного життя.

У суспільстві, яке є досить секуляризованим важко виявити та побачити вплив ритуальної діяльності на наші правила та переконання, а також легко відкинути ритуал як рудиментарний залишок попередньої ери, що вже вижив себе в ізолюваній сфері людської діяльності, яку можна узагальнити терміном «релігія». Однак, звуження концепції ритуалу до формальних релігійних практик ігнорує поширеність ритуальної діяльності в «світських» аспектах людської діяльності – «світських ритуалах». Якщо осмислити живі звичаї та надати їм форми усвідомленої всезагальності, то природне право («право саме у собі») набуває вигляду закону. Кожний індивід знаходить у законі формулу своєї істинної предметної сутності, бо закони розкривають і повідомляють

йому те, що він доти лише невиразно відчував у глибині своєї істоти. Тож підпорядкування істинним законам не в змозі притиснути його свободу. Кожний істинний закон за Г. В. Ф. Гегелем є свободою; він є виговореною сутністю вільної волі і знає в ньому себе. Ті ж закони, які не узгоджені із вільною волею людини, залишаються порожнім зобов'язанням [1, с. 79].

Ритуали регулюють широке коло відносин у суспільстві, призначаючи соціальні ролі та наділяючи учасників відносин правами та обов'язками, притаманними тій чи іншій соціальній ролі. Ритуал допомагає створювати і підтримувати неформальні соціальні норми, він одночасно забезпечує найважливіший, а в багатьох випадках, єдиний засіб для формування наших уявлень про вищі цінності, безперечні авторитети і, зрештою, про сакральне, як у релігійній, так і в світській сферах. Як наслідок, ритуалізація (або деритуалізація) соціальних норм неминуче впливає на питання моралі, легітимності та справедливості, що виходять за рамки самих норм. Прикладом того, як ритуали в правовій сфері впливають на соціальне життя є норми безпечного дорожнього руху в частині світлофора. Послідовність зупинки і початку руху на світловому трафіку є довільною і суто умовною, вона заснована на загальній зручності та загальній практиці. Сенса червоних і зелених сигналів світлофора можна було б обміняти місцями, за умови, що достатня кількість людей погодилася б дотримуватися нових умов.

Будь-яка регулятивна практика, в даному випадку ритуалізація, формує і забезпечує існування цінностей, інтерпретацій та розуміння, які лежать в основі кожної системи правових норм. Ритуал допомагає індивіду ідентифікувати себе в якості члена «нормативної спільноти». Ритуальні церемонії народження, смерті, укладення шлюбу, віросповідання – можна знайти у всіх відомих нині культурних сім'ях. Вони виражають ті культурні цінності, про які дбає суспільство.

Мета ритуалу, перш за все, психологічна. Будь-яка значна подія або факт вимагає визнання в очах оточуючих. В першу чергу, це стосується індивідуальних переживань кожного окремого спостерігача, через те, що кожен оцінює оточуючі його події зі своєї особистої точки зору, за особистими критеріями. Отже, може існувати безліч особистих думок щодо, наприклад, проведення судового засідання. Індивідуальна свідомість людини, що володіє спеціальними знаннями (в даному випадку юриста) буде сприймати те, що відбувається з позиції відповідності нормам процесуального права, свідомість інших спостерігачів може також відзначати незначні деталі, які з формально-юридичної точки зору не мають значення. Проте, всі спостерігачі, незалежно від відсутності або наявності спеціальних знань, будуть оцінювати те, що відбувається з точки зору належного виконання ритуалу, з точки зору традиційних стереотипів, що передаються з покоління в покоління. Поведінка учасників, їх емоційне ставлення до подій, черговість виступів, навіть зовнішній вигляд – за такими ознаками формується ставлення до подій. Суд – це незалежний орган, який встановлює істину на підставі права, тобто довіра суспільства до судового процесу має бути

непохитною. Такою вона може бути тільки за умови ретельного дотримання всіх судових ритуалів. В іншому випадку недовіра до такого суду лише сприяє зміцненню правового нігілізму в суспільстві і державі. Розвиток досліджень про ритуали, як про регулятори соціальних процесів, розглядає В. Кабо в своїй роботі «Походження релігії: історія проблеми»: «Велике місце в сучасній західній етнографії належить вивченню ритуалу як одного з найдавніших компонентів релігії, дослідженню його співвідношення з міфологією та соціальною організацією» [3].

Ритуали, наділяючи учасників ритуаловідносин соціальними ролями, відповідно наділяють їх правами та обов'язками, необхідними для забезпечення соціального блага або забезпечення будь-яких інтересів. Адже максимальне забезпечення соціального блага та забезпечення задоволення інтересів більшості членів певного суспільства – це ключ до процвітання суспільства.

Короткий огляд ритуалів, що міститься в даній доповіді, можна назвати його «правовою функцією», оскільки дія ритуалів має спільні риси з дією законів та норм соціального регулювання. Закони та норми соціального регулювання слугують загальним цілям збереження структури соціального співробітництва та стимулювання тенденцій, відповідно до яких певним індивідам доведеться відмовитися від власних егоїстичних інтересів задля збереження соціального порядку. Однак ритуали виконують дану функцію дещо по-іншому, ніж норми закону та різні норми соціального регулювання. Ритуали потребують меншої кількості затрат задля їх забезпечення. У індивідів виникають негативні емоції, коли вони вступають у протидію відчуттю їх особистої ідентичності. Норми закону є більш затратними в частині забезпечення їх виконання через необхідність механізмів їх зовнішнього санкціонування – держава створює та забезпечує накладення санкції за невиконання норм закону.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В. В. Плюралістична теорія джерел права: нові можливості в осягненні права / В. В. Дудченко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2010. – Т. 9. – С. 78–88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npronua_2010_9_10
2. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. – К. : Баїре, 2015. – 392 с.
3. Кабо В. Происхождение религии: история проблемы. – Канберра : Алчеринга, 2002. Електронний ресурс – [Режим доступу]: http://aboriginals.narod.ru/origins_of_religion.htm

Ключові слова: соціальний контроль, право, правова функція, ритуал, функції ритуалів, ритуаловідносини.

Ключевые слова: социальный контроль, право, правовая функция, ритуал, функции ритуалов, ритуаловидносыны.

Key words: social control, law, legal function, ritual, functions of rituals, rituals.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В українській системі освіти, наразі, відбуваються істотні зміни, що зумовлюють необхідність переходу від опису стану освіти як об'єкта дослідження до пояснення того, що відбувається з даним об'єктом і прогнозування його майбутнього. Суттєві перетворення суспільного життя сприяють змінам у системі освіти щодо формування особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно і вільно орієнтуватися в інноваційній діяльності. Успішність проведення будь-якого наукового дослідження щодо особливостей розвитку національної освіти великою мірою залежатиме від методологічних основ. Одним з ефективних методів дослідження є порівняльно-правовий.

Питанням стосовно наявності та ефективності функціонування механізму захисту прав учасників освітнього процесу, дослідженням порівняльно-правового методу на теоретичному рівні займаються як видатні зарубіжні так і вітчизняні дослідники. Серед них О. Скакун, В. Заєць, Ф. Погорілко, В. Боняк, О. Мельничук, Х. Юркевич, О. Огієнко, І. Міма, Н. Іванюк та ін.

У умовах розвитку євроінтеграційних процесів, «болонізації» освіти перспективним для дослідження права на освіту є застосування порівняльно-правового методу. Він дає змогу з'ясувати забезпечення права на освіту як на національному рівні, так і в контексті європейських країн. Даний метод сприяє виявленню загальних причинно-наслідкових зв'язків розвитку права на освіту, розкриттю унікальності, особливості аналізованого права в окремо взятій країні, наприклад, Україні, Австрії, Німеччині, Франції, Великобританії, Нідерландах тощо. Він допомагає виявленню спільних і відмінних рис, позитивних і негативних сторін у розвитку досліджуваного явища в різних країнах, що, натомість, робить спроможним врахування і застосування позитивного досвіду для конституційно-правового забезпечення права на освіту в Україні [1, с. 82].

У загальному розумінні порівняльно-правовий метод – це метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних правових норм, інститутів, принципів тощо та практики їх застосування [2, с. 157].

Використання порівняльно-правового методу є необхідним під час вивчення світового досвіду, пізнання конституційно-правових явищ у контексті наявних концепцій праворозуміння. На сучасному етапі вітчизняного розвитку в ході проведення правових реформ метод особливо актуальний, оскільки одним із найважливіших завдань

науки конституційного права є виявлення загального й особливого в розвитку правових систем. І досягається воно передусім шляхом порівняльного зіставлення конституційно-правового устрою різних країн. За допомогою зазначеного методу спрощується також й об'єктивна оцінка місця та ролі досвіду кожної країни в розвитку конституційного права й науки про нього. Динамічність і гнучкість інструментів порівняльно-правового методу вказують на великий потенціал у формуванні і становленні альтернативних підходів до дослідження, оснований як на синтезі наявних підходів, так і на абсолютно нових ідеях і міждисциплінарних [2, с. 159].

Сьогодні дослідження у сфері освіти, спрямовано на розкриття їх значних потенційних можливостей для підвищення ефективності національних систем освіти; дозволяє не тільки вивчати, узагальнювати та використовувати міжнародний досвід, а й визначати стратегічний напрямок розвитку освіти з урахуванням національних особливостей [3, с. 151].

У більшості європейських країн суворо регламентовані відносини у сфері вищої освіти. Держава з метою захисту прав та інтересів суб'єктів навчання конкретизує права і обов'язки викладаючи їх зміст у нормативно-правових актах, що у свою чергу є способом захисту права на освіту. Розвиток інтеграційних процесів сприятиме вдосконаленню адаптаційної взаємодії міжнародного та національного права, підвищить ефективність механізмів правового регулювання суспільних відносин, забезпечення та захисту прав людства, народів, прав і свобод людини й громадянина. Норми міжнародного права, як дієві регулятори суспільних відносин, визначають перспективи розвитку не тільки права, а й демократичних процесів, аргументують процес акультурації суспільства та сучасної держави в умовах глобальних інтеграційних процесів [4].

Зазначене дає підстави стверджувати, що порівняльно-правовий метод є одним з найефективніших засобів дослідження світового досвіду здійснення захисту прав учасників освітнього процесу. Порівняльно-правовий метод доводить свою дієвість не лише під час дослідження права на освіту, захисту прав учасників освітнього процесу в межах декількох країн, але й всередині національної правової системи.

Список використаної літератури:

1. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду: дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.02. К., 2015. 459 с.
2. Юркевич Х. Порівняльно-правовий метод в конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 2. С. 156–160.
3. Огієнко О. І. Методологія порівняльних досліджень у галузі освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Вип. 2 (9). 2014. С. 145–153.

4. Міма І. В., Іванюк Н. В. Порівняльно-правовий аналіз взаємозв'язку національного та міжнародного права в умовах інтеграційних процесів. URL: <http://chernvisn.onua.edu.ua/index.php/chern/article/view/153/188>

Ключові слова: право на освіту, захист прав учасників освітнього процесу, метод, порівняльно-правовий метод.

Ключевые слова: право на образование, защита прав участников образовательного процесса, метод, сравнительно-правовой метод.

Key words: right to education, protection of the rights of participants in the educational process, method, comparative legal method.

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК КАТЕГОРІЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У сфері права моніторинг – спеціальне поняття, яке відображає специфіку досліджень права, й має яскраво виражений методологічний сенс. У сучасних умовах дієвість системи нормативно-правових актів розглядають як індикатор розвитку держави разом із показниками економічного зростання, благополуччя громадян, національної безпеки. Необхідно констатувати, що сучасний стан законодавства України не повною мірою відповідає кваліфікованим характеристикам права як стабільного, системного регулятора суспільних відносин. Окремі галузі національного законодавства можна охарактеризувати як нагромадження численних змін і доповнень, не завжди відповідних з точки зору змісту та форми або нікчемних за правовими наслідками. Деякі закони містять застарілі норми, або не передбачають механізму реалізації, створюють юридичні колізії чи не долають прогалин у правовому регулюванні. До зазначених недоліків національного законодавства долучається й питання ефективності. Виявленню цих та інших вад законодавства і має сприяти правовий моніторинг.

Правовий моніторинг являє собою сучасний інструмент забезпечення якості нормативно-правових актів. Це спеціальна діяльність державних органів, котра складається з аналізу стану нормативного матеріалу, що регулює ту чи іншу сферу суспільного життя, узагальнення практики застосування нормативно правових актів та здійснення на цій основі конкретних та дієвих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання соціальної реальності.

Проте, досліджуючи квестію правового моніторингу, в юридичній літературі можемо зустріти доволі широке та різнобарвне коло визначень цього терміну, а саме:

– система спостережень, оцінок та прогнозів стану та динаміки правових процесів [1, с. 256];

- діяльність щодо здійснення збору, аналізу та узагальнення інформації про стан законодавства, практики його застосування з метою виявлення їх співвідношення до результату правового регулювання, що планується, а також сподіванням учасників законотворчого процесу [2];
- система інформаційних спостережень, котра дає можливість аналізувати та оцінювати результати нормотворчого процесу, якість нормативно-правових актів та ефективність їх дії [3, с. 136];
- інформаційно-оціночний інститут, котрий прямує по всім стадіям функціонування управління [4, с. 10];
- науково-методично обґрунтована система комплексної оцінки форм, зміст та реалізація нормативних актів здійснюється за допомогою спостереження, отримання різноманітних видів інформації, різноманітних тренінгів, моніторингових аналізів та прогнозів [5, с. 15].

Не дивлячись на певні розбіжності у визначеннях, можна вивести загальні характеристики правового моніторингу та визначити його як:

- дієвий засіб контролю за якістю нормативно правових актів;
- форма оцінки ефективності нормативно правового регулювання;
- канал зворотного зв'язку між нормативно правовими актами та результатами їх дій;

- інструмент вироблення обґрунтованих пропозицій щодо корекції законодавства, підвищення його якості та ефективності застосування.

Отже, в результаті застосування такої категорії юриспруденції як правовий моніторинг, трансформується у реальність можливість теоретичного характеру щодо ретельного та глибокого відстеження стану законодавства тієї чи іншої країни. Стає дійсною реальністю можливість побачити фактичну картину його роботи, проаналізувати слабкі та сильні сторони цього процесу, виявити причини та підстави, котрі гальмують (або можуть гальмувати) процедуру досягнення правових цілей. В результаті застосування сукупності вище перелічених дій формується здатність щодо встановлення рівня якості та добротності правових норм та правового регулювання.

Розкриваючи квінтесенцію правового моніторингу як категорію юриспруденції, необхідним є зазначити його важливість саме для суб'єктів нормотворчої діяльності. Отже, застосування моніторингу в цій сфері дозволяє побачити основні тенденції правового регулювання певних суспільних відносин; надати оцінку якості складу та структури нормативно правового матеріалу; виявити достатність (або недостатність) рівня правового регулювання в певній сфері суспільного життя; встановити наявність або відсутність в правовому регулюванні колізій, неясностей, неточностей або інших нормотворчих помилок; оцінити ефективність правових рішень та посилити інтелектуальну складову нормотворчої діяльності, шляхом формулювання аргументованих пропозицій та реалізації дієвих засобів правового регулювання.

Щодо об'єктів правового моніторингу, то їх широкого кола можна віднести: правові галузі та інститути, котрі регулюють відповідні сфери суспільного життя; сукупність нормативно правових актів, що регулюють окремі області суспільних відносин; окремі нормативно правові

акти. Надаючи таку класифікацію об'єктів правового моніторингу, можемо помітити, що основним критерієм, за яким вона здійснюється виступає мета його здійснення.

Розкриваючи питання змісту правового моніторингу, необхідно зауважити на тому, що до основних його елементів відносяться три самостійні напрямлення, а саме: спостереження, аналіз та вироблення. Так, *спостереження* впроваджується за суттю та за змістом діючого нормативно правового регулювання відповідної сфери суспільного життя. В процесі здійснення процедури такого наглядового характеру стає можливим досягнути розуміння стану правового урегулювання суспільних відносин. Важливим моментом при цьому є забезпечення многосторонності такого дослідження завдяки застосуванню різноманітних соціологічних та експертних методів. Інформація, котра використовується в процесі здійснення спостереження не є лише вузько-правовою, вона наділена й економічними, статистичними та науково-технічними властивостями, що є однією з необхідних умов для забезпечення об'єктивності такої процедури.

Щодо аналізу, то така процедура є доволі об'ємною та широкомасштабною, оскільки включає в себе значну кількість даних спостережень щодо нормативної діяльності, в результаті аналітичної обробки яких здійснюється певна оцінка стану нормативної діяльності та її ефективності (або неефективності). Сама квінтесенція моніторингового аналізу полягає в доволі детальному осмисленню та глибокому розумінню усіх якостей та властивостей об'єкта, що підлягає спостереженню. В процесі здійснення моніторингового аналізу зазвичай робиться оцінка ефективності норм права, а саме – встановлюється рівень їх направленості на досягнення соціально корисних результатів та забезпечення умов для реалізації громадянами та організаціями своїх прав та законних інтересів.

У разі низького рівня, або так би мовити, неефективності норм права – задля вирівняння положення, або у разі ефективності, проте з метою покращення такого стану, впроваджується вироблення конкретних та дієвих пропозицій щодо правового регулювання суспільних відносин, котрі можуть бути внесені в якості змін в законодавстві та корегування правозастосовної практики.

В якості *суб'єктів* правового моніторингу виступають органи державної влади, їх посадові особи, а також певні структури, що були ними створені. Що ж стосується визначення кола учасників правового моніторингу, то до них можна віднести організації, в тому числі й суспільні, проте які наділені юридично значущою можливістю брати участь у здійсненні державного контролю за станом законодавства.

Моніторинг – це нова методологічна модель. Дія правового моніторингу спрямована не на відкриття об'єктивної реальності, а на організацію дослідного процесу в сфері права й відстеження його динаміки, результатом чого є знання. Сферою дії моніторингу є наука та соціальний досвід. Особливо складні пізнавальні у своїй основі функції здійснює моніторинг у складі системних, комплексних, глобальних

досліджень. У цілому правовий моніторинг можна охарактеризувати як перспективний метод пізнавальної практики та дослідної науки, як інструмент для вирішення конкретних життєвих завдань і управління ситуацією, особливо в умовах сучасної модернізації. Проведення моніторингу нормативно-правових актів є завданням правової політики багатьох зарубіжних країн. Сьогодні така система застосовується не тільки у розвинутих країнах, а й у країнах, що переживають кардинальні перетворення (Болгарія, Хорватія, Сербія, Румунія, Естонія та ін.), а також у пострадянських країнах [6, с. 54].

Список використаної літератури:

1. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия. Изд. 5-е, доп. и перераб. / под ред. М. Ю. Тихомирова // М., 2001. – С. 502.
2. Мониторинг права – важнейшее средство повышения эффективности государственного управления. Разд. 1. Совет Федерации, 2004.
3. Горохов Д. Б. Правовой мониторинг: концепция и организация // Материалы по правовым проблемам преодоления коррупции. – М., 2008. – С. 235.
4. Тихомиров Ю. А. Организация и проведение правового мониторинга // Право и экономика. 2006. – № 10. – С. 13.
5. Арзамасов Ю. Г. Роль мониторинга нормативных актов для систематизации российского законодательства // Юридическая техника. Ежегодник» // Н. Новгород, 2008. – С. 32.
6. Глазкова М. Е. Оценка эффективности действия нормативных правовых актов: современные подходы / М. Е. Глазкова, С. Б. Нанба // Журн. рос. права. – 2011. – № 9. – С. 78.

Ключові слова: правовий моніторинг, юриспруденція, методологія, нормативно-правовий акт.

Ключевые слова: правовой мониторинг, юриспруденция, методология, нормативно-правовой акт.

Key words: legal monitoring, jurisprudence, methodology, legal act.

БОБРОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ПОЗИТИВНА ТА НЕГАТИВНА СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Відповідно до словника Блека терміном «судова правотворчість» (judicial lawmaking – «право, що створено суддями») або «суддівське право» (judge made, judicial or case law) позначаються судові рішення, в яких шляхом тлумачення змінюється зміст законодавства, або

встановлюється значення, яке законодавець ніколи не закладав при прийнятті нормативно – правових актів [4, с. 9]. Судову правотворчість можна поділити на два типи: позитивну й негативну. Пояснення такого розмежування доцільно навести на прикладі здійснення конституційного судочинства при винесенні правових позицій судом.

Так, С. В. Шевчук зазначає, що саме термін «правова позиція» відображає феномен судової правотворчості, коли певна частина мотивації суду, де обґрунтовуються причини (не) конституційності законів, висновки, яких дійшов суд при наданні офіційного тлумачення, суддівського розуміння норм права тощо стає обов'язковою не тільки для сторін у справі або для суб'єкта права на конституційне подання та звернення, але й опосередковано для всіх суб'єктів права [4, с. 515].

Негативну правотворчість не можливу одразу виявити, оскільки вона перебуває у постійному взаємозв'язку з позитивною. Мається на увазі, що необхідність розгляду конституційної скарги породжує судову правотворчість взагалі, проте одразу (без завершення конституційного провадження) зрозуміти буде судова правотворчість позитивною чи негативною не можливо. Необхідно завершити процес розгляду справи у Конституційному суді і тільки маючи результат відміни нормативно – правового акту або його частини можна сказати, що відбулась саме «негативна» правотворчість.

Професор Аллан Р. Бревєр Каріс вніс суттєвий вклад в вивчення даного питання. Він розвинув статус конституційних судів від «негативних правотворців» до «позитивних». Вчений зазначає, що у всіх демократичних державах конституційні суди, які традиційно наділені повноваженнями скасовувати неконституційні закони, покликані тлумачити і застосовувати Конституцію для збереження її панування і забезпечення переважання основних прав. У цьому сенсі вони традиційно вважалися «негативними законодавцями», нездатними замінити законодавців, або прийняти законодавчі положення, які не можуть бути виведені з Конституції. Проте, у деяких випадках конституційні суди виступають в якості «позитивних правотворців», видаючи тимчасові правила, які будуть застосовуватися до прийняття законодавства. Вданий час конституційні суди беруть на себе роль помічників законодавця, створюючи положення, які вони виводять з Конституції за наявності законодавчих упущень [1, с. 21]. Таким чином, бачиться перехід від «негативного правотворця» до «позитивного» при цьому абсолютно не заміщаючи законодавчий орган влади.

Погоджуючись з даним висновком, слід внести уточнення стосовно того, що якщо суд здійснює виключно тлумачення, без визначення певної норми як такої, що (не) відповідає Конституції, то така діяльність носить характер позитивної правотворчості, оскільки норма права при цьому не втрачає свою юридичну силу.

Б. В. Малишев називає рішення органів конституційної юрисдикції квазіпрецедентами, серед яких також виділяє: рішення органів конституційної юрисдикції з визнання неконституційними

нормативно-правових актів та з надання офіційного тлумачення [2, с. 54].

Тобто, з одного боку, судді Конституційного суду здійснюють повноваження щодо офіційного тлумачення Конституції України, яке закріплене ст. 150 Основного закону держави, що є проявом функції позитивного правотворця. Так, С. П. Чередниченко розглядаючи види судової правотворчості визначає, що позитивна судова правотворчість пов'язана з «виробленням» відповідних правових приписів судом чи їх зміною. У випадку позитивної правотворчості, суд, по суті, створює норму права чи змінює її, і створена таким чином нова норма органічно вливається в процес правового регулювання і займає власне місце в системі діючих правових норм. Подібна діяльність має місце при тлумаченні правових норм, їх подальшій конкретизації, а також аналогії права [3, с. 21].

З іншого боку, суд, на підставі своїх повноважень у рамках процедури перегляду конституційності законів обмежується їх скасуванням, коли вони суперечать конституції або іншому нормативно – правовому акту вищого рівня, що виключає їх із правової системи. Ця судова роль і є функцією «негативного законодавця».

При цьому відбувається привнесення нової якості в процес правового регулювання, оскільки воно відбувається дещо по-іншому, ніж здійснювалось до визнання такого акту неконституційним. Конституційний суд здійснює значний вплив на правове регулювання суспільних відносин усуваючи в ньому невідповідності. Відбуваються зміни основи правового регулювання, і у цьому сенсі й проявляється негативна судова правотворчість [3, с. 21].

Доводиться констатувати, що «прогалини в законодавстві, що утворилися в результаті визнання правових норм неконституційними, протягом тривалого часу не усуваються органами, уповноваженими приймати закони і здійснювати правове регулювання в межах їх компетенції. І виходить, що в період між прийняттям Судом рішення про невідповідність окремих положень нормативно-правового акта Конституції і моментом внесення законодавцем змін до нормативно-правового акту діють норми, що містяться в акті Конституційного Суду. За допомогою цього, негативна правотворчість, що здійснюється безпосередньо Конституційним Судом, серйозним чином підвищує рівень регулювання таких відносин, надаючи їм динамічний характер. Хоча, в такому випадку, правотворчість Конституційного Суду, безумовно, набуває позитивного характеру.

Отже, виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що судова правотворчість є особливим видом правотворчості, яка фактично існує, але не закріплена законодавчо. В залежності від виконання судом своїх функцій виділяють позитивну та негативну правотворчість, кожна з яких має не тільки свою правову природу, характерні риси, але й певні особливості.

Список використаної літератури:

1. Brewer-Carias A. R. Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study // A. R. Brewer-Carias. – Cambridge University Press; July 11, 2013. – 962 p. – URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Constitutional-Courts-as-Positive-Legislators%3A-A-Brewer-Car%3ADas/a625e2aab81c6d13e7955959f4c43bd951c34032>
2. Малишев Б. В. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя / Б. В. Малишев // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1. – С. 47–62.
3. Чередниченко С. П. Судебное правотворчество: сравнительно – правовое исследование : дис. канд. юр. наук: 12.00.01 / Чередниченко С. П. – Москва, 2005. – 206 с.
4. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

Ключові слова: правова позиція, негативна правотворчість, неконституційність, судова правотворчість, позитивна правотворчість.

Ключевые слова: правовая позиция, негативное правотворчество, неконституционность, судебное правотворчество, позитивное правотворчество.

Key words: legal position, negative lawmaking, unconstitutionality, judicial lawmaking, positive lawmaking.

ГОРДІЄНКО АНАСТАСІЯ ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Проблематика соціальної справедливості має давні витоки, а її дослідження – багаті традиції. І до теперішнього часу вона є предметом теоретизувань багатьох вчених. Починаючи з філософських робіт Платона, Аристотеля та закінчуючи Спенсером, Кантом, Марксом тощо. Не можна не згадати і про роботи Р. М. Акутаєва, І. Н. Гаврилової, О. А. Гулевича, Ю. В. Деньгуба, В. В. Кочеткова, Є. Ю. Леонтьєвої, К. О. Магомедова, Г. М. Мунтяна, Г. С. Панасенко, Л. П. Шумної, які в своїх дослідженнях розглядають соціальну справедливість як концепт і як актуальну складову переходу до концепції сталого розвитку.

Цей базовий принцип розглядається і як соціальна цінність, і як елемент морально-етичної, психологічної, релігійної рефлексії та правових міркувань, як імператив при оцінці економічних, політичних і правових відносин. Відповідно, соціальна справедливість може мати місце та проявлятися в самих різних сферах суспільного життя, тобто, можна говорити, що можливі й правомірні різні варіанти підходу до

дослідження проблеми соціальної справедливості. Сьогодні в публікаціях і наукових обговореннях соціальна справедливість найчастіше розглядається через призму найбільш наочного, проявленого і підлеглого аналізу прояву як образ певного, бажаного суспільно-політичного та економічного устрою.

Не вдаючись до глибокої дискусії щодо інтерпретації самого поняття, можна навести визначення соціальної справедливості, яке найбільш повно та широко характеризує суть цього явища. Так, соціальна справедливість – це узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння і зміст якого змінювалося протягом історії, і сьогодні немає єдиного тлумачення. При визначенні соціальної справедливості найчастіше її співвідносять із соціальною рівністю, і в цьому контексті соціальна справедливість розуміється як міра рівності і нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ у суспільстві, статусів і влади, а також у життєвому положенні різних суспільних груп [1].

Насправді ж, актуальність питання соціальної справедливості має трансчасовий характер та є пріоритетною темою державної політики у соціогуманітарній сфері в усьому світі. Сучасна європейська соціальна модель заснована на моделі соціальної справедливості. Вона передбачає єдність дій держави і громадянського суспільства, спрямованих на задоволення основних матеріальних потреб усіх громадян, на їхню участь у житті суспільства та на посилення соціальної згуртованості. Початок формування соціальної політики країн Європейського союзу пов'язаний із набуттям чинності Маастрихтського договору щодо його заснування, який доповнив Договір про заснування ЄЕС розділами VIII «Соціальна політика, освіта, професійне навчання і молодь» і XIV «Економічне і соціальне з'єднання», а також його додатків – Угоди про соціальну політику й Протоколу про соціальну політику, передбачали певні зміни інституціонального характеру й визначили правові основи для здійснення комунітарної соціальної політики. Власне процес розробки Маастрихтського договору супроводжували дослідження проблем, пов'язаних із запровадження європейської соціальної політики, за результатами яких було підготовлено Білу книгу про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість: виклики і шляхи для вступу в XXI ст. (Growth, competitiveness, employment, 1993 p.), Зелену книгу (Green Paper – European social policy, 1993 p.) і Білу книгу (European Social Policy – A Way Forward for the Union, 1994 p.) [2, с. 16].

Не є секретом той факт, що криза, спричинена поширенням коронавірусної хвороби, має наслідком цифрові та екологічні перетворення в економіці кожної держави світу. Тож поруч із іншими наслідками глобалізації, все більш нагальною є проблема бідності та безробіття, що і стала предметом обговорення на соціальному саміті Євросоюзу в Португалії 07 травня 2021 року. Представники ЄС, профспілок та роботодавців підписали документ, що передбачає досягнення конкретних соціальних цілей в об'єднанні до 2030 року. Лідери країн Євросоюзу на соціальному саміті в Порту підтвердили прагнення того, щоб до

2030 року у майже 80 % громадян ЄС віком від 20 до 64 років була робота. Це є однією з трьох основних цілей на період до 2030 року, визначених Єврокомісією в плані дій з соціальних прав. Цілі передбачають, що, по-перше, 78 % громадян ЄС віком від 20 до 64 років повинні мати роботу. По-друге, не менше 60 % усіх дорослих повинні щорічно брати участь у заходах безперервного навчання. Третя мета присвячена боротьбі з бідністю: кількість людей, що перебувають під загрозою бідності або соціальної ізоляції, має бути скорочена, як мінімум, на 15 млн, серед них не менше 5 млн дітей [3].

Зазначені дії представників ЄС є неабияк важливими і актуальним в епоху глобальних викликів сучасності. Негативні наслідки глобалізації потребують докладати значно більше узгоджених зусиль, спрямованих на вирішення таких проблем. Слід також акцентувати увагу на тому, що соціальна справедливість є не тільки свого роду основною соціальною політикою, яка залежить від державних органів та міжнародних організацій, але й фундаментальним принципом, яким мають керуватися громадяни. Вважається, що соціальна справедливість має стати центральною ланкою у взаємодії «громадянин – держава». Так, Г. С. Панасенко слушно зазначає, що центральною у взаємодії «людина – суспільство» є проблема людини як громадянина; як основного елемента суспільства. Оскільки процес взаємодії людини і суспільства в умовах глобального розвитку є джерелом розвитку та становлення індивіда [4, с. 67].

На жаль, сучасні процеси глобалізації внесли певні корективи в роль людини, яка сьогодні є засобом для досягнення політичних, ідеологічних, економічних та інших цілей. І це, звичайно ж, негативно впливає на розвиток особистості, оскільки відбувається процес мінімізації людського фактору. Саме тому кожен з нас має розуміти важливість соціальної солідарності та індивідуальної соціальної відповідальності. Вимоги посилюючих глобалізаційних процесів вимагають від нас пристосування до них та максимального самовдосконалення у всіх сферах суспільного життя, проте потрібно не забувати, що саме ми створюємо умови нашої реальності і тільки громадяни, які прагнуть до самопізнання, самоповаги і самосприйняття можуть робити ці умови якісними та соціально справедливими.

Не можливо не погодитись з тим, що лише самореалізація дає можливість людині продемонструвати власний внутрішній потенціал, який необхідно використовувати для подальшого розвитку суспільства, тому останнє повинно стимулювати процес самореалізації кожного свого члена. Нехтування такою настановою негативно позначається на розвитку соціуму. Сучасний період розвитку людства робить акцент на людину багатосторонню, соціально здорову, мотивовану до самореалізації [4, с. 73].

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1) поширення коронавірусної хвороби, яке має наслідком цифрові та екологічні перетворення в економіці кожної держави світу, стало ще

однією проблемою глобалізації, що кинула виклик для кожного члена суспільства;

2) соціальна справедливість є як основою соціальної політики, яка залежить від державних органів та міжнародних організацій, так і фундаментальним принципом, яким мають керуватися громадяни;

3) глобальні виклики сучасності змушують людей докладати все більше зусиль для сталого розвитку і справедливої глобалізації;

4) сучасна європейська соціальна модель заснована на моделі соціальної справедливості, а тому дана проблематика й надалі потребує комплексного дослідження з боку правників та науковців.

Список використаної літератури:

1. Шумна Л. П. Соціальна справедливість як один із основних принципів надання соціальних послуг. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1241/Shumna.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення – 17.05.2021).
2. Окладна М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. URL: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf> (дата звернення – 17.05.2021).
3. Європейський соціальний саміт у Порту визначив головні цілі ЄС до 2030 року. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/742660.html> (дата звернення – 17.05.2021).
4. Панасенко Г. С. Сучасна взаємодія людини і суспільства в умовах глобального розвитку: національні інтереси / Г. С. Панасенко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Вип. 9, 2019. – С. 67–74.

Ключові слова: соціальна справедливість, глобалізація, соціальна цінність, само-реалізація, соціальні права.

Ключевые слова: социальная справедливость, глобализация, социальная ценность, самореализация, социальные права.

Key words: social justice, globalization, social value, self-realization, social rights.

СЕКЦІЯ 3

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Керівник секції: доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н.,
доцент Н. В. Єфремова*

*Секретар секції: лаборант кафедри історії держави і права
Д. Ю. Войцехівська*

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри історії держави і права
доктор юридичних наук, професор*

АФГАНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ВІХИ

– У 1923 р. вперше в історії Афганістану була прийнята Конституція – Основний закон Високої Афганської держави, яка складалася з преамбули і 118 статей, закріпивши незалежність країни (ст. 1) [1]. Вона оголосила еміра носієм верховної влади, задекларувала деякі цивільні права і свободи. Найважливішими досягненнями Конституції 1923 року було проголошення і закріплення індивідуальних прав і свобод: свободу ЗМІ (ст. 10), свободу приватного підприємництва (ст. 11), свободу освіти (ст. 14), правовий статус державної служби (ст. 17), право власності (ст. 19). Були заборонені тортури і примусову працю (ст.ст. 22 і 24). Прогресивні реформи через сильний спротив ісламського духовенства, який користувався великим впливом в афганському суспільстві, не були реалізовані, і емір Аманулла-хан щоб уникнути кровопролиття відрікся від престолу і покинув країну. До влади в 1929 р прийшов король Надер-шах, підтриманий релігійним духовенством і вождями пуштунських племен.

– У жовтні 1931 р. Лойя Джирга прийняла нову Конституцію Афганістану [2], яка складалася з преамбули і 110 статей, особливу увагу в якій було приділено правам і привілеям короля Надир-шаха і його династії (ст. 5–7). Король затверджував склад кабінету міністрів, мав право вето на закони, здійснював зовнішню політику, мав повноваження оголошення війни, укладення миру. Нова Конституція, по суті, зміцнила ісламсько-релігійні основи життя суспільства. Вона повідомляла іслам офіційною державною релігією і особливо підкреслювала її

роль у вирішенні державно-правових питань в країні: «релігією Афганістану є священна релігія ісламу, а її офіційним і загальним для всіх сповіданням є ханафітське вчення. Король Афганістану повинен сповідувати цю релігію» (ст. 1).

Проголошувалася рівність всіх підданих перед законом, декларувався ряд цивільних прав і свобод, були скасовані всі станові обмеження, гарантувалася недоторканність приватної власності, свобода торгівлі, промислової та сільськогосподарської діяльності. Був сформований двопалатний парламент. Більшість членів Верхньої палати (Рада знаті, Сенат) призначалося королем з середовища великих землевласників, вождів племен і верхівки духовенства. Нижня палата (Національна Рада) представляла собою виборний орган (ст. 27).

– Широкомасштабні політичні та економічні зміни в світі, також всередині афганського суспільства зажадали відповідних змін в законодавчій сфері, в результаті чого в 1964 р. в Афганістані була прийнята остання монархічна Конституція [3], що складається з преамбули, 11 глав і 128 статей, закріпивши основи конституційно-монархічного ладу. Вона була відображенням ліберальних реформ короля Захір-шаха, спрямованих на політичне та соціально-економічне розвитку Афганістану. Прогресивним явищем вважалося надання громадянам Афганістану політичних прав і свобод, зокрема права на створення політичних партій і громадських організацій, розширення прав жінок, надання їм можливості брати участь в державних і суспільних справах країни.

Одна з найважливіших цілей Конституції – встановлення балансу між світським законодавством і нормами ісламського права. Принципи і норми ісламського права були проголошені складовою частиною правової системи. При цьому чітко розмежовувалися сфери дії звичаєвого права і ісламського права. Так, норми ісламського права діяли тільки в тому випадку, якщо по виниклого питання були відсутні законодавчі норми (ст. 69).

– В результаті військового державного перевороту в 1973 р. монархія була скасована, і Афганістан став республікою. Цей процес зажадав трансформацію всього державного ладу, що зумовило розробку нової конституції, яка б законодавчо закріпила такі значні зміни. У 1976 р. Лойя Джирга прийняла нову республіканську Конституцію Афганістану [4], що складалася з преамбули, 13 глав 136 статей. Конституція проголосила Афганістан «республіканським, демократичним, незалежним, єдиним і неподільною державою» (ст. 20). На чолі держави стояв Президент з широкими повноваженнями. Форма правління в цей період нагадувала суперпрезидентську республіку з однопартійною системою (правлячою партією «Національної революції»). Конституцією був підтверджений статус ісламу як державної релігії. Ті громадяни, які сповідували іслам, могли вільно здійснювати свої релігійні обряди в межах, визначених законами, відповідно до суспільною мораллю і громадською безпекою (ст. 22).

– У квітні 1978 р. в Афганістані стався збройний переворот, в результаті чого до влади прийшли ліві прорадянські сили і була утворена Демократична Республіка Афганістан (ДРА). У 1980 р. було прийнято «Основні принципи ДРА», які замінять Конституцію в країні [5], що складаються з преамбули, 10 глав і 68 статей. Вони закріпили статус Народно-демократичної партії Афганістану: «НДПА – авангард робітничого класу і всіх трудящих країни – є керівною і спрямовуючою силою суспільства і держави» (ст. 4). Було визначено ставлення держави до ісламської релігії, підкреслювалося, що «в ДРА забезпечується повага та захист священної релігії іслам; всім мусульманам гарантується і забезпечується повна свобода у відправленні релігійних обрядів ісламу» (ст. 5).

– Після приходу до влади президента Наджібулли змінилася політика держави, спрямована на припинення в країні багаторічної громадянської війни. Ці зміни отримали закріплення в новій Конституції, прийнятої на засіданні Лоя Джирга в 1987 р. [6], що складалася з преамбули, 13 глав і 129 статей. Вона закріпила політику «національного примирення», фактично означала відмову від колишнього лівого революційного курсу. Конституція закріпила провідну роль ісламу і норм ісламського права в правовій системі і суспільно-політичного життя країни. «У Республіці Афганістан не може бути прийнятий закон, що суперечить основам священної релігії іслам і інших цінностей, закріпленим цією Конституцією» (ст. 2).

– У 1990 р. попередня Конституція 1987 р. піддалася ревізії, тому деякі дослідники називають її новим Основним законом Афганістану. Зміни переслідували мету зміцнити курс держави, спрямований на національне примирення. Ще більше посилилася позиція ісламу, в суспільно-політичному житті, визначивши Афганістан як «незалежну, єдину, неподільну, ісламську державу, що має суверенітет на всій своїй території», в той час як Конституція Афганістану 1987 р. визначала його тільки як «незалежну, єдину, неподільну держава, що має суверенітет на всій своїй території» (ст. 1).

– З приходом до влади в 1996 р. руху Талібан правова система Афганістану зазнала тотальної ісламізації. Формування і функціонування правової системи ґрунтувалося на принципах установи «справді ісламської держави» і встановлення «справедливого ісламського порядку», в рамках якого релігійне ісламське духовенство, за прикладом ісламського халіфату при праведних халіфів на початковому етапі становлення Арабського Халіфату (632–662 рр.), зосередило державну владу. Що стосується законодавства, то винятковим регулятором суспільних відносин було визнано ісламське право.

– У результаті контртерористичної операції проти режиму талібів в Афганістані цей режим був повалений. Нова влада поставила перед собою завдання відродження політичного, соціально-економічного і духовно-культурного ладу країни і вихід національної правової системи з ортодоксального релігійного стан. З цією метою в 2004 р. Лоя Джирга була прийнята нині чинна Конституція Афганістану [7],

яка багато в чому увібрала в себе багато положень Конституції 1964 р. Афганістан проголошується «ісламським республіканським державою» (ст. 1), офіційне найменування – Ісламська Республіка Афганістан. Вона закріпила основи сильної президентської республіки. Вищі органи держави (президент, парламент, уряд) є виборними і змінюваними» (ст. 1).

Список використаної літератури:

1. The Constitution Of Afghanistan 1923 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html>
2. The Constitution of Afghanistan 1931 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://afghantranslation.checchiconsulting.com/documents/constitution/Constitution_1931-1310_ET.pdf
3. The Constitution of Afghanistan 1964. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html>
4. The Constitution of Afghanistan 1976 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afghan-web.com/history/const/const1976.html>
5. Основные принципы ДРА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/?p=37>
6. The Constitution of Afghanistan 1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afghan-web.com/history/const/const1987.html>
7. The Constitution of Afghanistan 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afghan-web.com/history/const/const1990.html>

Ключові слова: Конституціоналізм, Конституція, Афганістан, Афганський право, Ісламське право.

Ключевые слова: Конституционализм, Конституция, Афганистан, Афганское право, Исламское право.

Key words: Constitutionalism, Constitution, Afghanistan, Afghan law, Islamic law.

АНИЩУК НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри історії держави і права
доктор юридичних наук, професор*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО ПЕРЕСС: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Палата лордів Британського парламенту до сьогодні залишається унікальною серед парламентських палат демократичних держав. Вона досі є Палатою, що не обирається, і це може здатися аномальним, недемократичним і анахронічним фактом в іншому демократичному суспільстві [1, с. 251–252]. Якщо досліджувати Палату лордів з гендерної

точки зору, то заслуговує на увагу проблема гендерної рівності у цій палаті. У цьому контексті доцільно проаналізувати історичний розвиток конституційних актів Великої Британії щодо пересс.

Жінок, які увійшли до Палати лордів британського парламенту, не рідко називають перессами. Цей термін, зокрема, застосовано британськими законодавцями у конституційних актах. Зокрема, ст. 6 Акту про перів 1963 р. Великої Британії має назву: «Звання пересси за власним правом» й стосується представництва жінок у Палаті Лордів Британського парламенту. Щоправда, слід зазначити, що цей термін є значно ширшим. Так, у Лінгвокрайознавчому словнику «Велика Британія» поняття «пересса» трактується у двох значеннях. Із цього словника випливає, що англійський термін «peeress» – це, по-перше, дружина або удова пера і по-друге, жінка-пер, пересса у своєму праві, пересса по собі (володіє титулом не по чоловіку і з 1963 р. має право бути членом Палати лордів [House of Lords] [2, с. 317].

Варто нагадати, що парламент з'явився у середньовічній Англії в XIII ст. як станово-представницькі збори при монарху. В XIV ст. парламент став ділитися на 2 палати: Палату лордів (місце тут передавалось у спадок) і Палату громад, до якої обиралися делегати із числа лицарів і городян. До другої половини XX ст. Палата лордів британського парламенту була представлена сутто чоловіками. Під впливом фемінізму відбулися зміни, що призвели до включення жінок до Палати лордів британського парламенту.

Перший конституційний акт Великої Британії, що надав дозволу жінкам бути перессами, став Акт про пожиттєвих перів 1958 р., який має повну назву: Акт, що уповноважує представляти титул пожиттєвого пера із правом засідати і голосувати у Палаті Лордів (30 квітня 1958 р.). Згідно із цим документом британським жінкам уперше було дозволено отримати пожиттєве перство. Про це йдеться у п. 3 ст. 1. «Повноваження представляти пожиттєве перство із правом засідати і голосувати у Палаті лордів» вищезгаданого документа, де зазначається про те, що на підставі цієї статті пожиттєве перство може бути пожалувано особам жіночої статі [3, с. 17].

Даний Акт надав Короні можливість жалувати титули пожиттєвих перів за порадою Прем'єр-міністра як чоловікам, так і жінкам, які досягли певних визнаних успіхів у громадському житті без права передання титулів у спадок. Данні перські титули втрачалися після смерті їх власника [1, с. 224–225].

Першими, кому було подаровано титули пожиттєвих перів, стали чотири жінки, які вперше відкрили дорогу до Палати лордів представницям своєї статі [1, с. 225]. Першою жінкою у Палаті лордів стала баронеса Вуттон оф Абінджер. Вона з'явилася у цій Палаті в 1958 р., хоча спроби вживалися задовго до цього ще в XIX столітті [1, с. 273].

Отже, Акт про пожиттєвих перів 1958 р. відкрив представницям жіночої статі шлях до Палати лордів, що відома своїм консерватизмом і традиціоналізмом. Тим не менш, аж до середини 90-х рр. пожиттєві пери значно перевершували за кількістю пожиттєвих пересс [1, с. 259].

В 1962 р. у британському парламенті було створено спільний Комітет двох Палат, яким було надано рекомендації щодо проведення реформи, зокрема, щодо пересс. Суть реформи полягала у тому, що пересси, які отримали титул у спадок, мали отримати й права засідати у Палаті лордів і мають піддаватися тим же обмеженням у правах щодо виборів до Палати громад, як і спадкові пери [1, с. 226]. Вищезгадані рекомендації отримали закріплення в Акті про перів 1963 р.

Отже, наступним конституційним актом Великої Британії щодо пересс, став Акт про перів 1963 р. Так, згідно ст. 6 «Звання пересси за власним правом» цього акту жінка, що володіє званням пера в перствах Англії, Шотландії, Великої Британії або Сполученого королівства, буде (у яких би виразах жалуваної грамоти це звання пера не зазначалося) мати то ж право отримувати королівський рескрипт про явку на засідання Палати лордів, приймати участь у засіданнях і голосувати в цій Палаті, і вона підпадає під ті ж обмеження щодо членства у Палаті громад і щодо обрання у цю Палату, що й чоловіки, що володіють званням пера [3, с. 19]. Відтепер всі пересси, що отримали титул у спадок, були прийняті у Палату лордів поряд з усіма шотландськими перами [1, с. 226].

Отже, спадкові пересси були допущені до Палати лордів в 1963 р. Першою такою пересою, що переступила поріг Палати лордів, була баронесса Стрендж оф Нокін [1, с. 275–276].

Отже, чоловіки традиційно історично домінували в британському двохпалатному парламенті. Починаючи з другої половини ХХ ст. у Великій Британії існує гендерна рівність щодо представництва жінок у Палаті лордів британського парламенту. Першими конституційними актами, що відкрили дорогу британським жінкам до Палати лордів парламенту Великої Британії, стали Акт про позитивних перів 1958 р. та Акт про перів 1963 р. Із появою цих документів Палата лордів британського парламенту поповнилася перессами, які нарівні із перами, мають усю повноту прав відповідно до законодавства Великої Британії.

Список використаної літератури:

1. Алексеев Н. А. Палата Лордов Британского Парламента: от Суда Короля Эгберта до революции Премьера Т. Блэра (825–2003 гг.) – М.: Издательство БЕК, 2003. – 432 с.
2. Великобритания: Лингвострановедческий словарь / Р. У. Рум, Л. В. Колесников, Г. А. Пасечник и др. – М.: Рус. яз., 1978. – 480 с.
3. Конституционные акты Великобритании // Конституции зарубежных государств: учебное пособие / Сост. проф. В. В. Маклаков. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, 2002. – С. 3–25.

Ключові слова: британський парламент, Палата лордів, конституційні акти, пересси, гендерна рівність.

Ключевые слова: британский парламент, Палат лордов, конституционные акты, пэрсы, гендерное равенство.

Key words: British parliament, House of Lords, constitutional acts, peeress, gender equality.

БАРАБАШ НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізького факультету, кандидат історичних наук, доцент*

МОМОТ ВІРА ІГОРІВНА

*Криворізька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 72,
вчитель історії*

ДОСЛІДЖЕННЯ РОМСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПОШУК СПЕЦІАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Для позначення масштабних історичних подій існують особливі, спеціальні терміни, що відіграють важливу роль як в науці, так і в суспільному світосприйнятті. Широко відомі такі поняття як Реформація, Відродження, Велика депресія. Важливо зазначити, що з'являючись у відповідному національному середовищі, термін може отримати всесвітню поширеність.

Друга світова війна призвела до появи в лексиконі нового слова «геноцид». Багато десятиліть потому Міжнародний трибунал по Руанді назвав геноцид «злочином злочинів», а Наукова асоціація дослідників геноциду / Association of Genocide Scholars назвала ХХ століття «століттям геноциду».

Слово «геноцид» має подвійне походження: від латинського «geno» – «група» або грецького «genos» – «рід, плем'я» та латинського «cid» – «вбиваю». Першим це слово ввів в загальний ужиток в 40-ві роки ХХ ст. Рафаель Лемкін [3, с. 416].

Серед злочинів, які мали стати об'єктом розгляду в процесі роботи Нюрнберзького трибуналу – першого в історії міжнародного кримінального суду, було передбачено дії, що згодом почали кваліфікувати саме як геноцид, хоча самого цього поняття ще не вживали.

Але якщо мова буде йти про трагічне масове знищення людей у ХХ столітті, то перш за все, ми згадаємо такі терміни, як Голокост і Голодомор. Ці укоріненні терміни виявилися дуже важливими для самопізнання та історичної пам'яті євреїв і українців. Безсумнівно, вони виконують консолідуючу функцію.

Чимало дослідників вважають геноцидом і політику, що її Німеччина проводила стосовно ромів. Визнання геноцидом нацистської політики по відношенню до ромів (циган) відбувається на сьогодні на рівні окремих європейських держав, серед яких вже понад 10 щорічно відзначають скорботні дні з цього приводу. З 2004 року таким днем в Україні визначено 2 серпня [6].

В січні 2005 року Європейський парламент ухвалив резолюцію про голокост та антисемітизм, однак відмовився включити до цього

документу спеціальну згадку про голокост відносно ромів та антиромські настрої у Європі. Президенти Ізраїлю та Польщі продемонстрували винятково відмінне ставлення під час церемонії вшанування пам'яті загиблих в Освенцимі, згадавши ромів, які стали жертвами геноциду. Відмова частини вчених визнавати антиромську політику геноцидом обумовлюються в їхніх поясненнях тим, що певні дії нацистів мали геноцидарний характер радше за своїми наслідками, ніж за намірами. А отже, не було свідомої планомірної політики винищення етносу, заснованої на нацистській расовій теорії, хоча не робилося спроб пом'якшити політику, побічним наслідком якої став геноцид [3, с. 408].

Оскільки спостерігається значна схожість між нацистською політикою по відношенню до євреїв і циган, національні активісти поступово усвідомили потребу в особистому еквіваленті терміну «Голокост». Ініціатором запровадження терміну «Пораймос», що трактується як «знищення», став американський професор Ян Хенкок. Завдяки використанню на міжнародних циганських конгресах, термін «Пораймос» отримав певну популярність. Незабаром історики різних національностей стали використовувати його в своїх працях.

На жаль, більшість дослідників не володіють справжнім трактуванням слова «Пораймос», що має для циган глибоко образливе значення. Автор терміна поверхнево знав циганську лексику та її семантику. Відчувши необхідність створити еквівалент «Голокосту», Ян Хенкок використав для конструювання нового терміну іменник *poravipe*. Між іншим, циганською мовою це перекладається як «згвалтування». Тому є очевидним, що термін «Пораймос» ніколи не використовувався тими циганами, хто пережив окупацію і розповів про геноцид, тільки тому, що вважається образливим.

Щоб зрозуміти, чому склалася така парадоксальна ситуація, треба пояснити, що циганська мова не має спільної літературної норми. Оскільки народ індійського походження багато століть тому розпався на безліч етнічних груп, виникло декілька десятків несхожих між собою діалектів. Аж до кінця XIX століття циганська мова була виключно розмовною. Відіграла роль і вікова роз'єднаність. В результаті носії різних діалектів розуміють один одного набагато гірше, ніж, наприклад, слов'яни. Відмінності між польською, сербською, білоруською та українською мовами великі, але в циганській мові вони ще більш різочі. Отже, для циган є нормальним, якщо вони не можуть достовірно зрозуміти один одного у між груповому спілкуванні. Саме це зіграло негативну роль на циганських конгресах, на які з'їхались активісти з різних регіонів Європи. Скоріш за все, після презентації терміну «Пораймос» кожен із активістів вирішив, що воно запозичене з невідомого йому діалекту. Саме тому ніхто не став сперечатися, довірившись президіуму [1, с. 73–74].

Не всі ромологи погодилися із цією термінологією. Російський етнограф та лінгвіст Лев Черенков вважав термін «Пораймос» образливим, адже з волоського діалекту романі він перекладається як «широко розкривати», що асоціюється із діями сексуального характеру [5, с. 100].

Ще раніше, в 1988 р. Г. Паксон і Д. Кенрік запропонували назву «Berša Bibahtale», що в перекладі означає «нещасливі роки». Ще одним варіантом, яким користуються громадські діячі, є назва «Калі Траш» (Kali Traš), що перекладається як «чорне жажіття». Болгарські дослідники Єлена Марушиакова та Веселін Попов зауважили використання термінів «Голокост», «Пораймос», «Самударипен», «Калі Траш» в побутовому обігу та показали їхню роль у міфологізації історичної пам'яті ромів [5, с. 101–102].

Отже констатуємо, що сучасні дослідники ще не дійшли згоди у використанні термінології; тому згадані визначення «Пораймос», «Самударипен», «Калі Траш» використовують переважно громадські діячі, а в більшості наукових публікацій, присвячених дослідженню ромської трагедії в роки Другої світової війни, зустрічаємо термін, який не має політичного або емоційного забарвлення, – «геноцид».

Список використаної літератури:

1. Бессонов Н. Об использовании терминов «Пораймос» и «Холокост» в значении «геноцид цыган». *ГОЛОКОСТ І СУЧАСНІСТЬ*. № 1. 2007. С. 71–82.
2. Гон М. М., Мельник А. М. Співмірність понять «геноцид» та «геноцидальний процес» (на прикладі Голокосту та Пораймосу). *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції для викладачів та студентів «ІСТОРИЧНІ УРОКИ ГОЛОКОСТУ ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ (до 70-річчя початку другої світової війни)», 23–24 жовтня 2009 року: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2010. С. 58–62.
3. Зіневич Н. Проблеми дослідження геноциду ромів (циган) на українських землях у роки Другої світової війни. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 16. К., 2008. С. 415–439.
4. Кенрик Д., Паксон Г. *Цыгане под свастики: Пер. с англ.* М.: Текст, 2001. 205 с.
5. Козакова О. Дослідження проблеми геноциду українських ромів у зарубіжній історіографії. *Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація: Матеріали науково-практичної конференції м. Київ, 4 жовтня 2016 р.* Київ, 2016. 230 с. С. 99–110.
6. Постанова Верховної Ради України від 8 жовтня 2004 р. № 2085-IV «Про відзначення Міжнародного дня голокосту ромів». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2085-IV#Text>

Ключові слова: геноцид, геноцид ромів, Пораймос, Голокост, Друга світова війна.

Ключевые слова: геноцид, геноцид ромов, Пораймос, Голокост, Вторая мировая война.

Key words: genocide, Roma genocide, Poraymos, Holocaust, World War II.

СФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ГАВРИЛОВИЧА СОКУРЕНКА

Сьогодні ми все частіше говоримо про оформлення окремого наукового напрямку в межах історико-правової науки України, в якому досліджуються питання становлення та розвитку вітчизняної школи права, наукова спадщина та юридична біографістика видатних представників цієї школи. Досвід їхньої діяльності стає повчальним та важливим матеріалом для сучасників. Між іншим, такі знання допомагають відшукати відправні пункти існування наукових установ та сприяють створенню насправді ефективної системи вищої школи. В цьому контексті професор І. Б. Усенко зазначив, що: «Введення до наукового обігу нової інформації про юристів минулого і сучасності відкриє всю багатогранність українського правознавства, позбавить картину його розвитку випадковості і фрагментарності. Водночас біографічний жанр, як ніякий інший, може посприяти захисту національних пріоритетів у розвитку юридичної науки, врешті-решт дозволяє зробити свій внесок у формування історичної пам'яті та національної гордості народу» [1, с. 10–11].

Джерельною базою більшості біографічних студій слугували офіційні джерела, та праці самої особи як «автобіографічний» факт. Залучення усної інформації, мемуарів, щоденників, епістолярної спадщини хоча й не заперечувалися, проте мало далеко неповний характер. Це зумовлювалося «незручністю» користування тими джерелами, що могли зменшити міру надійності в виведенні «об'єктивного» перебігу подій із посиланням лише на офіційні джерела. Цю ситуацію допомагає виправити проведення різноманітних наукових заходів за участі безпосередніх очевидців: колег, родичів, учнів науковця. Так, підчас проведення наукових конференцій можна отримати цінні матеріали для більш об'єктивного і глибокого уявлення про особу вченого та його діяльність. Важливими вони є і для підтримки наступності між різними поколіннями вчених, для збереження та збагачення вітчизняної школи права.

28 січня 2021 року відбулась Всеукраїнська наукова конференція, присвячена святкуванню 100 ювілею з дня народження видатного вітчизняного вченого, д. ю. н., професора Володимира Гавриловича Сокурєнка. І хоча я особисто не була з ним знайома, вважаю своїм моральним обов'язком згадати людину, яка пройшла важкі випробовування свого часу, досягла значних наукових досягнень і виховала не одне покоління талановитих учнів.

Володимир Гаврилович Сокурєнко народився 28 січня 1921 року у селі Бранкованове Ширяївського району Одеської області у сім'ї робітників. Закоханий у небо і техніку молодий хлопець поступає спочатку до Запорізького авіаційного технікуму, а потім – до Вольського військового авіаційного училища. Трагічні події 1939 року зв'яжуть долю Володимира Гавриловича з військовою службою, яку він завершить у 1946 році. Страшні повоєнні роки ставили перед 25 річним юнаком нові завдання і він вирішує поступити на юридичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Неочікуване рішення стало доленосним у житті талановитого юнака, який ще слабо собі уявляв світ юридичної науки в умовах жданівських чисток.

Хочу нагадати, що відродження Львівського університету розпочалося з літа 1944 року [2, с. 52–53], в умовах важкої повоєнної руйни. Бракувало професорсько-викладацьких кадрів. У той же час влада ініціювала впровадження реформи юридичної освіти. Так, у зв'язку з виконанням постанови ЦК ВКП(б) від 5 жовтня 1946 року «Про поліпшення і розширення юридичної освіти в країні», у стінах юридичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка почали з'являтися нові педагогічні кадри, збільшено фінансування закладу та кількість студентів факультету.

У 1946 році Володимир Гаврилович поступив на юридичний факультет. Великий вплив на формування молодого дослідника здійснив його вчитель – професор Петро Омелянович Недбайло. Знаний фахівець у галузі теорії держави і права, з 1 квітня 1946 р. він став деканом юридичного факультету, а з грудня 1950 року очолив об'єднану кафедру історії та теорії держави і права [3, с. 195]. Того ж року Володимир Гаврилович завершив з відзнакою своє навчання і поступив до аспірантури юридичного факультету ЛДУ імені Івана Франка, а його науковим керівником було призначено професора П. О. Недбайла. У грудні 1953 року Володимир Гаврилович захистив кандидатську дисертацію і був зарахований на посаду старшого викладача тієї ж кафедри, а у червні наступного року – на посаду доцента. Наукова діяльність молодого вченого була активною. У червні 1955 року він отримав науковий ступінь кандидата юридичних наук та продовжував активно досліджувати матеріали, пов'язані з історією політичних та правових вчень, теорією держави і права. Молодий вчений В. Г. Сокурєнко активно підтримував науково-дослідну роботу студентів, які любили і поважали свого викладача. Так, наприклад, згадуючи свої студентські роки, професор П. М. Рабінович розповідав, що приблизно у 1955–1957 роках доцент В. Г. Сокурєнко та Н. І. Тітова очолювали студентський науковий гурток, що діяв при кафедрі теорії та історії держави і права. Помігивши великі наукові здібності Петра Мойсейовича ще у часи коли той був старостою цього гуртка, Володимир Гаврилович запросив молодого дослідника працювати на юридичному факультеті ЛДУ імені Івана Франка.

У грудні 1957 року В. Г. Сокурєнкові ВАК СРСР присвоїв вчене звання доцента [4, оп. 3, спр. 2949, арк. 33], а у квітні 1960 року, за конкурсом

Вчена рада університету обрала його завідувачем кафедри теорії і історії держави і права. 28 березня 1962 року його було обрано деканом юридичного факультету, де він пропрацював до кінця 1967 року, а у квітні 1965 року його повторно обрали на посаду завідувача кафедри [3, с. 199].

У серпні 1966 року доцент В. Г. Сокурєнко був скерований як стипендіат ООН від України на наукове закордонне стажування до США, Канади й Англії. Воно тривало півроку, після чого вчений почав працювати над книгою «Прогрессивные политические идеи на Украине». (Рецензію на цю книгу підготував тоді ще доцент В. В. Копейчиков, після чого її було видано у другому номері журналі Радянське право за 1968 р. на ст. 88–90. – Є. Н.). У цій роботі вже були відчутні питання, пов'язані з визначенням та осмисленням достатньо нової на той час проблеми – «права людини та способи їхнього захисту». Цей напрямок набирив своєї популярності у світі, свідченням чому наприклад стала Всесвітня асамблея з прав людини, що відбулась в університеті Монреалю наприкінці березня 1967 року. Її завданням, між іншим, організатори визначили у практичній підготовці до участі у майбутній Міжнародній конференції ООН з прав людини у Тегерані.

На нашу думку, цілком обґрунтованим вбачається припущення, що звернення В. Г. Сокурєнка до таких дефініцій як «свобода» та «права людини» у теорії держави і права в 60-х роках ХХ століття було не випадковим. Як відомо, після ухвалення Організацією Об'єднаних Націй Загальної декларації прав людини 1948 року, категорія прав людини перейшла зі сфери винятково національного законодавства на новий, міждержавний рівень, ставши предметом міжнародного права. В той же час політичне протистояння між комуністичним та капіталістичним світами сприяло ускладненню процесу активізації позитивного вирішення цієї проблеми у праві у 1950-х роках. У свою чергу це гальмувало і вироблення нових стандартів прав людини і їхнього захисту. Але однозначно, що ця тема набирала нового звучання і в СРСР, де уряд відважився на впровадження політики десталінізації, обравши курс на «відлигу».

12 грудня 1963 року Генеральна Асамблея ООН виступила з ініціативою провести Міжнародний рік прав людини, приурочивши його двадцятиріччю з часу ухвалення Загальної декларації. Цей захід передбачалось використати для досягнення «максимально можливого прогресу» у забезпеченні основних прав свобод і людини. Задля цього 20 грудня 1965 року ГА ООН у своїй резолюції 2081 задекларувала бажання скликати Міжнародну конференцію з метою «сприяння подальшій реалізації принципів Загальної декларації прав людини, розвитку та гарантування політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав; припиненню дискримінації і порушення прав людини та фундаментальних свобод на ґрунті раси, кольору шкіри, статі, мови чи релігії» [5, р. 44]. Отже перебуваючи за кордоном СРСР на науковому стажуванні В. Г. Сокурєнко не міг не чути обговорення процесу підготовки до цієї події, але навряд чи він міг уявити, що

невдовзі він буде приймати особисту участь у цій конференції. Наукова спадщина В. Г. Сокурєнка – об'ємна і ґрунтовна. Окремі його роботи і сьогодні викликають жвавий інтерес, але не всі знають що на життєвому шляху Володимир Гавриловича його надійною помічницею була його дружина і колега по факультету Алоїза Миколаївна Савицька.

1981 року у співавторстві з чоловіком, професором В. Г. Сокурєнком, вона видала монографію «Право. Свобода. Равенство» [6]. Через рік, на її основі було допрацьовано та видано у Львові монографію А. М. Савицької «Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием», яка отримала схвальні відгуки не лише у радянській правничій науці, а й за кордоном. Схвальна рецензія з'явилася навіть в одному з американських журналів, що на той час було справжнім дивом. Як Володимир Сокурєнко так і його дружина Алоїза Миколаївна за життя здобули велику шану та любов колег і учнів та залишили по собі добру пам'ять та змістовну наукову спадщину.

Список використаної літератури:

1. Усенко І. Б. Юридична біографістика: проблеми становлення нового напрямку наукових досліджень. Юридична біографістика: історія, сучасність та перспективи. Матеріали VIII Міжнародної конференції істориків права 15–18 вересня 2002 р., м. Феодосія. С. 10–21.
2. Львівський університет / відп. ред. проф. В. П. Чугайов. Львів : Вища школа, 1986.
3. Тищик Б. Кафедра історії держави, права та політико-правових учень і її завідувачі (до 230-річчя утворення і діяльності кафедри). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 190–209. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_61_25
4. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Оп. 3, спр. 2949, арк. 33.
5. Resolutions adopted by the General Assembly during its Twentieth Session, 21 September – 22 December 1965 / United Nations Official Records: Twentieth Session. Supplement No. 14 (A/6014). New York, 1966. 96 p.
6. Сокурєнко В. Г., Савицька А. Н. Право. Свобода. Равенство : монографія. Львов : Вища школа. 228 с.

Ключові слова: юридична біографістика, професор В. Г. Сокурєнко, вчені Львівської школи права.

Ключевые слова: юридическая биографистика, профессор В. Г. Сокурєнко, ученые Львовской школы права.

Key words: Legal biographer, Professor V. G. Sokurenko, Scientists of the Lviv School of Law.

ОСТАПЕНКО ТИМУР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

На українських землях правова система сформувалася на основі синтезу місцевого звичаєвого права і нормативних актів у вигляді судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв та інших нормативно-правових актів Польського королівства і Великого князівства Литовського. Роль звичаєвого права в регулюванні суспільних відносин була досить значною. Тривалий час воно діяло поряд з нормами писаного права. Особливо помітно це було у Польському королівстві, де звичаєве право широко використовувалося навіть в умовах шляхетської Речі Посполитої [1, с. 342]. Польське право не було з'єднане однією системою. Спроби кодифікації робилися неодноразово, однак вона так і не була здійснена. Замість цього у Польському королівстві створювалися збірники, які охоплювали видані раніше статутні конституції, а також норми звичаєвого права.

У 1569 р. за Люблінською Унією, відбулось об'єднання Польської Корони і Великого князівства Литовського і створена єдина держава Річ Посполита. На територію українських земель поступово було поширено форми і порядок укладання актів, які існували в Польщі. Єдине, чим цей порядок відрізнявся від існуючого, була лише мова укладення і запису документів у судові книги. Це свідчить про те, що договірне право на українських землях цього періоду розвивалося на традиціях, закладених руським звичаєвим і писаним правом, проте з урахуванням західноєвропейських традицій, які формувалися під впливом римського права [7, с. 67].

Різні правочини, угоди, договори, зобов'язання майнового чи особистого характеру, щоб набрати сили безспірних актів, мали бути заявлені учасниками перед судом і внесені в записові книги. Сюди вносили записи про продажні, орендні, закладові, дарчі, боргові, духовні заповіти та інші. Крім того, вписували королівські жалувані грамоти і привілеї, сеймові конституції, постанови повітових сеймиків і конфедерацій, статuti про податки і мито, люстрації, інвентарі та інше – словом, різного роду важливі і не дуже акти і документи приватного і суспільного характеру.

Треба мати на увазі, що доступ до актових книг був відкритий для всіх і кожного, прийом заяв у край полегшений до крайньої міри. Кожен міг особисто з'явитися в канцелярію суду чи навіть прислати свого слугу чи приятеля і зробити заяву на словах чи письмово –

і її без обмежень вносили в книги в тій самій формі, у якій вона була зроблена [3, с. 33].

Укладення Статуту Великого князівства Литовського 1588 р. мало на меті узгодити литовське право з польським, закріпити після акту Люблінської унії 1569 р. правове становище та привілеї нового стану – шляхти, а також – зміни в соціально-економічній структурі суспільства й розвиток товарно-грошових відносин..

Литовський статут 1588 р., як і попередні Статуту 1529 і 1566 рр., визначив форму і порядок учинення договорів, встановив умови припинення зобов'язань, терміни позовної давності тощо.

Статут 1588 р. визначив загальний порядок спадкування за законом та за заповітом; форму і порядок укладення та посвідчення договорів, зокрема обов'язкове письмове оформлення договорів купівлі-продажу маєтків, землі, договорів позики на загальну суму понад «десять коп. грошей», визнання майна виморочним тощо.

За загальним правилом, договори на українських землях у XVI–XVII ст. укладали в усній формі. Проте Литовські статуту передбачали низку випадків, коли для договору була обов'язкова письмова форма, наприклад, для договору позики на суму понад десять кіп грошей.

Жорсткіші вимоги Литовські статуту висували щодо відчуження землі. Коли власник продавав або дарував батьківські, материнські, вилучені, куплені чи іншим способом набуті маєтки, він повинен був скласти запис про цей правочин, скріпивши його своєю печаткою та ще печатками трьох або чотирьох свідків шляхетського походження. Потім цей запис робили в книгах гродського суду. Під час сесії земського суду відповідний запис переносили з книг гродських до книг земських. Ця юридична процедура була обов'язковою також для договору позики та застави.

Запис, який переносили до земських книг, мав засвідчуватися не менш ніж двома підписами посадових осіб місцевих органів державної влади. Згідно з ст. 2 сьомого розділу Третього Литовського статуту 1588 р. запис, укладений із порушенням зазначених норм, вважався нікчемним і не спричиняв жодних цивільно-правових наслідків [2, с. 9].

Варто ще раз підкреслити, що ці книги зумовлюються писаним правом як єдиний шлях для забезпечення суспільних інтересів у правовій сфері, перетворюючись на невід'ємний чинник будь-якої правової дії з боку зацікавлених сторін. Загалом можна зробити висновок, що Статуту Великого князівства Литовського були результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, положень римського, німецького, польського права, а також звичаєвого права Литви, Польщі, України. Якщо ж врахувати, що німецьке та польське право того часу формувалось під помітним впливом римського права, то можна дійти загального висновку про рецепцію римського права в Україні в XVI ст. Особливостями її було те, що відбувалося начебто «подвійне накладання» римсько-правових ідей – через давньоруське право, яке зазнало часткового впливу візантійського (опосередковано-римського) права, та через німецьке та

польське право, де римське право було рециповане за західноєвропейським типом [6, с. 23].

Особливістю цивільного права за Литовськими статутами було те, що власник маєтку чи землі мав спеціальні обов'язки, які стосувалися виключно цього маєтку чи землі. При переході права власності на таке майно до іншої особи ця особа разом з правом власності отримувала відповідні спеціальні обов'язки.

Основними підставами для виникнення зобов'язань за Литовськими статутами були договори та делікти. Крім того, зобов'язання могли виникати для феодално залежних людей на підставі розпорядження їхнього поміщика. Зобов'язання могли виникнути й відповідно до рішення суду.

Як правило, договори на українських землях укладалися в усній формі вприсутності свідків і з виконання деяких символічних дій та обрядів, які сформувалися під впливом звичаєвого права і здійснювалися на підтвердження і закріплення договору.

Литовські статuti передбачали низку випадків, коли для договору була обов'язковою письмова форма, наприклад, для договору позики на суму понад десять кіп грошей. Обов'язковість письмової форми Литовські статuti вимагали щодо угод про відчуження землі.

У Третньому Литовському Статуті знаходять своє місце деякі види договорів: купівлі-продажу, обміну, застави, покладу, найму майна тощо. Найчастіше застосовувалися договір міни і договір дарування, договір купівлі-продажу, насамперед рухомого майна, а потім і нерухомого.

Гарантія виконання зобов'язання забезпечувалася різними засобами. У деяких випадках договір скріплювали присягою, зокрема про це згадується в статті 30, розділу 7 «Про записи і продажі»: «...на підтвердження істинності даних від заставодавця або зберігача вимагалася присяга». Використовувалася також застава, яка була водночас цивільним договором забезпечення виконання зобов'язання та одним із речових прав на чуже майно. У цьому полягала її подвійна природа. Форма договору застави залежала від предмета застави. Договір застави нерухомого майна, а також рухомого майна, яке мало велику матеріальну цінність, повинен був укладатися лише письмово. Письмовий договір був основним доказом при поверненні заставодавцем заставленого майна [5, с. 36].

Список використаної літератури:

1. Бандтке Е. С. История государства Польского: в 2 т. / Т. 1. СПб.: Тип. Император. Российской акад., 1835. 687 с.
2. Бедрій М. Особливості розгляду цивільних справ в українському копно-му судочинстві (XIV–XVIII ст.). *Підприємництво, господарство і право*, 2011. № 10. С. 9–10.
3. Бойко І. Й. Польське право як важливе джерело Статутів Великого князівства Литовського (1529–1588 рр.). *Актуальні проблеми держави*

і права: Збірник наукових праць. Вип. 49. Одеса : Юридична література, 2009. С. 33–44.

4. Бойко І. Й. Регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV–XVI ст.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, 2013. Випуск 58. С. 10–16.
5. Товстоліс М. М. Розуміння застави в звичаєвому праві України. *Праці комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. К., 1928. С. 36–39.
6. Шевченко О. О. Історія держави і права України: хрестоматія. К. : Вентурі, 1995. 588 с.
7. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Генеза, 1997. 722 с.

Ключові слова: Королівство Польське, Річ Посполита, договір, приватне право, джерела права.

Ключевые слова: Королевство Польское, Речь Посполитая, договор, частное право, источники права.

Key words: Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, contract, private law, sources of law.

ПОПСУЄНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент*

ШЕВЧУК ЯНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Дослідження витоків державності свідчить, що в X–XI ст. на території сучасної Латвії в областях Курземе, Земгалє та Латгалє виникають невеликі самостійні князівства, що були ранньодержавними утвореннями місцевих племен [1, с. 108]. У X–XIII ст. на території сучасної Східної Латвії утворилися три латгальських князівства – Кокнесе, Ерсіка і Талава. Тоді були створені перші адміністративні одиниці ранньофеодальних державних утворень – волості і округи з укріпленими замками в центрі. Державні утворення більш інтенсивно розвивалися в Східній Латвії, на землях латгалів.

З середини XVI і до другої чверті XVIII ст. Латвія «була яблуком розбрату між трьома сильними сусідками: Швецією, Польщею та Росією» [2, с. 73]. Об'єднання сил Росії і Польщі призвело до поразки Швеції в ході Північної війни. За умовами Ніштадського мирного договору 1721 р. Ліфляндія відійшла до Росії, герцогство Курляндське залишилося

васалом Польщі. У 1795 р. решта території Латвії була приєднана до Росії. Латвія входила до числа, так званих, «балтійських лімітрофів» – держав, в яких початок ХХ в. було ознаменовано гострою класовою боротьбою [2, с. 73].

Так, в 1915 р. в Латвію прийшла Перша світова війна, розділивши її територію лінією російсько-німецького фронту. У вересні 1917 р. німецькі війська зайняли Ригу, а в лютому 1918 р. – всю Латвію [3, с. 59–60]. Під впливом революційних подій в Європі і, перш за все, в Росії активізувалася боротьба між буржуазно-демократичними революційно-пролетарськими силами Латвії.

В кінці липня 1917 р. Збори представників латвійського народу висловилося за повну політичну автономію Латвії. Латвійська Національна рада, створена в середині жовтня 1917 р., що складалася з 39 представників різних партій і груп, за винятком комуністів і німців, проголосила 18 листопада 1918 р. незалежну Латвійську Республіку. Акт про проголошення незалежності Національна рада визначила єдиним носієм суверенної влади Латвійської держави, що встановила республікансько-демократичну форму правління і заснувала тимчасовий уряд [2, с. 73].

Національна рада висунула, так звану, Політичну Платформу (програму), що передбачала: якнайшвидше скликання Установчих зборів, єдину демократично-республіканську Латвію, гарантії прав національних меншин, незмінність соціального ладу. Після активізації класового протистояння, 17 грудня 1918 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд Латвії на чолі з П. І. Стучкою видав Маніфест про встановлення в країні радянської влади.

15 січня 1919 р. З'їздом об'єднань робітників і стрілецьких депутатів Латвії була прийнята Латвійська радянська Конституція, згідно з якою проголошувалася Латвійська РСР. Основний закон складався з трьох частин і за змістом був близький до Конституції РРФСР. У ньому визначався характер відносин Латвії та Росії, організація центральної і місцевої влади.

Однак у травні 1919 р. радянський режим занепадав, в липні 1919 р. влада перейшла до тимчасового уряду Карліса Улманіса. 31 грудня 1919 р. було відновлено дію дорадянських законів, а в квітні 1920 р. – обрано Установчі збори. На їх засіданні 27 травня 1920 р. була прийнята Декларація незалежності Латвії, яка підтвердила незалежний демократичний характер Республіки, суверенна влада в якій належить латвійському народові. Відтак, усі зовнішньополітичні зусилля були спрямовані на досягнення міжнародного визнання незалежності Латвії. Це сталося 26 січня 1921 р., коли Вища рада Антанти визнала Латвію *de-jure* [3, с. 60]. Тоді ж незалежність отримали Польща, Литва, Естонія, Фінляндія [4, с. 463].

1 червня 1920 р., як перехідний документ, була прийнята тимчасова Конституція. Вона містила 12 статей, в яких визначалися взаємини Установчих зборів і Кабінету міністрів, а також позначалися основні права громадян [2, с. 74].

Конституційна історія Латвії починається в січні 1919 р. Наслідком нестійкості в розташуванні політичних сил був тимчасовий характер прийнятих в той період актів конституційного значення. Формально першими такими документами були Латвійська радянська Конституція 1919 р. і тимчасова Конституція 1920 р.

Розробка ж «повноцінної» Конституції Латвійської Республіки була доручена Конституційним зборам. Вони склалися з 150 членів, обраних за результатами загальних виборів. Вихідний законопроект був ретельно опрацьований Конституційним комітетом і складався з двох частин: перша визначала діяльність державних інститутів, друга – права і обов'язки громадян.

Комітет надав результат своєї роботи 20 вересня 1921 р. Перша частина основного закону була прийнята 15 лютого 1922 р., в той час як друга була відхилена 5 квітня 1922 р. 20 червня 1922 р. був прийнятий закон, згідно з яким, нова Конституція (без другої частини) вступала в силу о 12:00 7 листопада 1922 р. [2, с. 74].

Конституції 1922 р. внаслідок наступних історичних подій судилося стати символом національної державності Латвійської Республіки. Саме її, зазвичай, розглядають як першу Конституцію Латвії, що відповідає загальним параметрам актів такого рівня і стандартам ліберально-демократичного конституціоналізму першої чверті ХХ ст.

У 1934 р. дію Конституції 1922 р. було призупинено в зв'язку з державним переворотом Карліса Улманіса. Було встановлено авторитарний режим, який можна охарактеризувати як консервативну модернізацію. Парламент був розпущений у безстрокову відпустку, частину депутатів тимчасово заарештували, були заборонені всі політичні партії, стала проводитися яскраво виражена національна політика. Функції парламенту передавалися Кабінету міністрів аж до розробки нової конституції (яка так ніколи і не побачила світ). Такий конституційно-правовий статус-кво в Латвії зберігався аж до 1940-х рр.

Однак, такі рішучі кроки до побудови власної держави були, як відомо, призупинені 23 серпня 1939 р., коли між СРСР і Німеччиною відбулося підписання Пакта Молотова-Ріббентропа. Згідно з його секретним протоколом, Східна Європа була розділена на сфери впливу; Прибалтика увійшла в радянську сферу.

Невизнання окупації і анексії тривало до 1991 р., коли Латвія, поряд з Литвою та Естонією, знову здобули свою незалежність і повну самостійність.

Список використаної літератури:

1. Чорногор Я. О. Латвія. Країни Північної Європи. Країни світу і України : енциклопедія: в 5 т. / редкол.: А. І. Кудряченко (голова) та ін.; – ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. Т. 1. Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор 1-го тому А. Г. Бульвінський. 564 с. URL: http://elibrary.ivinas.gov.ua/470/1/Entsyklopedia_verska-107-127.pdf

2. Кацев М. И. Конституционно-правовая система Латвийской республики: становление и современное состояние. *Право и управление. XXI век.* 2010. № 1 (14). С. 73–79. URL: http://pravo.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/010_kacevmi.pdf
3. Скабсонс Е. Латвійсько-українські зв'язки за доби УНР. *Український історичний журнал.* 2006. № 2. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/2/6.pdf>
4. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.) : навч. посібн. Львів : Світ, 2016. 720 с.

Ключові слова: Латвійська Республіка, національна державність, становлення національної державності, Конституція Латвійської Республіки.

Ключевые слова: Латвийская Республика, национальная государственность, становление национальной государственности, Конституция Латвийской Республики.

Key words: Latvian Republic, national statehood, formation of national statehood, Constitution of Latvian Republic.

КОРНІЄНКО ІРИНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПОКОЛІНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Концепт «права людини» – порівняно недавній винахід в історії людської цивілізації, це правила, котрі забезпечують захист свободи та гідності окремої людини. Зародження і розвиток уявлення про права людини пережило багато етапів і історичних важливих для людства подій, перш ніж закріпилося в сьогодинішньому вигляді, а виник цей термін у 1945 році після створення Організації Об'єднаних Націй, при цьому кожна держава представляла свою правову теорію особистості як суб'єкта права і кореспондуючих обов'язків держави.

Революційні рухи і перетворення держав в XVII–XVIII ст., пов'язані з англійською, американською та Великою Французькою революціями, які подарували світові ідею про громадянські і політичні права. Сповнені філософією ліберального індивідуалізму, де права і свободи будь-якої людини стають вищою цінністю, були проголошені і законодавчо врегульовані права, що відносяться до категорії «природних і невідчужуваних», які виявилися зосереджені навколо ідеї свободи. До першого покоління прав людини відносять: право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу совісті та віросповідання, свободу від рабства або експлуатації, свободу від катувань, свободу пересування і проживання, право на захист честі і гідності, право на справедливий і відкритий суд, право на власність. Всі ці положення отримали закріплення у Загальній декларації прав людини [1; 2].

Друге покоління прав людини стало реакцією на несправедливий розподіл благ у суспільстві і усвідомленням потреби в соціальному захисті людини в державі. Ідея про комплекс соціальних прав, при якому держава забезпечує певний рівень життя людини з'явилася у початковий період індустріалізації на початку XIX століття в період формування соціалістичних традицій, що прокотилися в Європі. Друге покоління прав людини ґрунтується на необхідності механізму, що гарантує реалізацію своїх прав. Вони включають, принаймні, право на освіту та право створювати і утримувати сім'ю, а також і багато інших прав, які часто вважаються «громадянськими», такі як: право на відпочинок, медичне обслуговування, недоторканність приватного життя, свободу від різноманітної дискримінації. Права другого покоління відображають той факт, що певний мінімальний рівень матеріального забезпечення необхідний для гідності людини, а також той факт, що, наприклад, відсутність роботи або житла може бути принизливим. Юридичне визнання цього покоління прав людини необхідно відносити до 20–30 роках XX століття.

Список міжнародно-визнаних прав людини не залишається статичним, незмінним, а є досить рухливим, динамічним. Хоча жодне з прав, перерахованих у Загальній декларації прав людини, не піддавалося сумніву або запереченню за більш ніж 70 років її існування, нові документи прояснили і розвинули деякі з основних концепцій, які були викладені в цьому первісному документі. Третє покоління прав людини виникло на рубежі 70-х років XX ст. і включає в себе право на розвиток, право на мир, право на роззброєння, право на здорове навколишнє середовище, на гуманітарну допомогу і т. д. Ці права мають колективний характер права солідарності і можуть реалізовуватися людьми або асоціаціями спільно. Так, право на самовизначення, яке стало складатися ще в роки буржуазних революцій, служило правовою основою антиколоніальної боротьби народів Азії, Африки та Латинської Америки. Права третього покоління відрізняються ще й тим, що права цієї категорії знаходяться на стадії становлення в якості звичайних норм міжнародного права. Вони містяться тільки в резолюціях міжнародних організацій: (в Декларації про права народів на мир, проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН в 1984 р. [3], і Декларації про право на розвиток, прийнятої Генеральною Асамблеєю в 1986 р.) [4].

Нові наукові відкриття в кінці XX ст. і початку XXI ст. підняли ряд питань, що стосуються етики та прав людини, зокрема, в галузі генної інженерії, а також щодо трансплантації органів і тканин. Питання про саму природу життя і про можливість захисту і якості життя людини доводиться вирішувати в результаті технічних досягнень в кожній з цих областей. Четверте покоління прав називають соматичними – право на евтаназію, репродуктивні права та права, пов'язані з розпорядженням органами і тканинами, права в сексуальній сфері. Правове регулювання обсягу цих прав різниться в кожній державі, про що свідчить практика Європейського суду з прав людини.

Варто зазначити, що науково-технічний прогрес привідкрив, змусив дивитись по-новому на наукові пошуки у сфері прав людини. Але він (науково-технічний прогрес) має не тільки позитивні, а й негативні сторони. Позитивне науково-технічного прогресу – це якісне покращення рівня життя людей, а зворотній бік досягнення біології, генетики, медицини, трансплантології і т. д., які поставили сучасну людини в якісно інше, нове становище. У зв'язку з цим сучасне суспільство виявилось у новій стадії розвитку, що дозволяє нам говорити про необхідність наукового вивчення нового, четвертого покоління прав людини [5].

При ще не ясній картині і не чіткому уявленні про четверте покоління прав людини перед людством виник новий виклик – життя людини і захист його прав в умовах нового кіберпростору. Багато вчених припускають п'яте покоління прав людини, пов'язане з безпекою в інтернет просторі й інших аспектах життя. Дана категорія прав людини ще до кінця не оформлена і регулюється, у більшій мірі, національним правом держав. Але ця тема подальших досліджень вчених правників, соціологів, психологів та інших напрямків науки.

Список використаної літератури:

1. Всеобщая декларация прав человека : принята и провозглашена Резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
3. Декларації про права народів на мир: Генеральною Асамблеєю ООН, 12.11.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_817
4. Декларації про право на розвиток: Генеральною Асамблеєю ООН, 04.12.1986. URL: tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301
5. Абашидзе А. А., Солнцев А. М. Новое поколение прав человека: соматические права. «Московский журнал международного права». – 2009 – № 1. С. 59–60.

Ключові слова: права людини, покоління прав людини, етапи історії.

Ключевые слова: права человека, поколение прав человека, этапы истории.

Key words: human rights, generation of human rights, stages of history.

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЙНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ШЕРШЕНЬКОВ ВОЛОДИМИР СТАНІСЛАВОВИЧ

*Національна гвардія України,
заступник командира військової частини 3012, полковник*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Сьогодні дуже важливу роль у процесі державотворення відіграють органи охорони правопорядку. Варто приділити увагу їх розвитку у Західноукраїнській народній Республіці.

Так, ЗУНР відводила досить важливе місце органам охорони громадського порядку у процесі державотворення. Після розпуску австрійської жандармерії функції органів охорони громадського порядку були покладені на народну міліцію. Дана структура не була ефективною, оскільки основна мета через яку особи зобов'язувалися виконувати покладені на них повноваження, це бажання уникнути відправки на фронт.

У зв'язку з цією ситуацією влада 1918 р. приймає рішення про створення Державної жандармерії ЗУНР. За основу було взято австрійський закон про жандармерію 1894 р. [2, с. 270].

Державна жандармерія ЗУНР отримала таку структуру: очолила жандармерію Команда Української Державної Жандармерії (Головний командант), нижче стояли окружні й повітові команди та міські й сільські станиці. У 1919 р. було створено залізничну жандармерію, яка мала забезпечувати безпеку на залізницях. На службу в жандармерію ЗУНР залучалися добровольці й резервісти, які відповідали певним вимогам.

15 лютого 1919 р. Українська Народна Рада ЗУНР прийняла Закон «Про державну жандармерію» (передбачав вимоги відбору осіб на службу, підстави звільнення, умови та порядок отримання соціального захисту). Державна жандармерія увійшла до складу Державного секретарства внутрішніх справ. На території держави діяли двадцять три відділення жандармерії.

Особи, які виявили бажання нести службу в Державній жандармерії мали бути громадянами ЗУНР, позитивні моральні якості, вікові рамки 20–40 років, неодружений або бездітний вдівець, грамотний (читає, пише, уміє рахувати), володіє двома мовами, тобто державною і мовою більшої частини населення, яке проживало на даній території. Обов'язково всі кандидати складали присягу.

Перед тим як приступити до виконання своїх обов'язків кандидати на посади проходять один рік випробування, потім цей період зараховувався до загального стажу жандармської служби. Кандидати на службу до Державної жандармерії складали іспит. До комісії яка приймала іспит входили представники з місцевої адміністрації та жандармерії.

Особи, котрі вступали до Корпусу жандармерії, зобов'язанні були служити чотири роки. Особовий склад жандармерії за званнями й правами були прирівняні до армійських. Всі носили формений одяг одноманітний за конструкцією і суворо регламентований на вигляд (однострій).

Слід зазначити, що всі витрати на утримання особового складу жандармерії здійснювалися із Державного Секретаріату внутрішніх справ [3, с. 471–474].

Були прийняті нормативні документи які визначили структуру та діяльність жандармерії, професійну діяльність особового складу. Громадяни, які служили у Корпусі звільнялися від служби у війську, а час перебування в жандармерії, зараховували у військову службу.

Чітко було визначено підстави звільнення з Корпусу жандармерії:

- 1) за станом здоров'я;
- 2) за сімейними обставинами;
- 3) за вчинений злочин;
- 4) за службову провину;
- 5) за скороченням штатів;
- 6) після завершення строку служби;
- 7) не відповідає вимогам займаній посаді.

Слід зазначити, що в цей період було запроваджено інститут «пробних жандармів». Пробні жандарми мали проходити навчання протягом п'яти місяців, а потім сім місяців продовжували підготовку в станичній команді. Після стажування і відповідності професійним якостям таких кандидатів зараховували на постійну службу до Корпусу.

Жандарми отримували звання вахмайстра (I, II класу) отримували випускники школи станичних комендантів, котрі склали іспит і шість місяців успішно керували станичною командою. Ступінь повітового вахмайстра отримували особи, які шість місяців займали посаду повітового команданта. Повітові вахмайстри могли складати іспит на старшин, але лише тільки у випадку, що вони отримали професійну освіту. Кандидати на посаду, які склали відповідний іспит називалися хорунжими та були направлені в старшинську службу.

Варто додати, що іспити на жандармських старшин, станичних комендантів і на пробних жандармів приймала комісія до складу якої входили державні службовці й жандармські старшини.

Армійські старшини, які були переведені до Державної жандармерії проходили стажування протягом одного року (три місяці навчання, три місяців ознайомлення з практикою, шість місяців самостійне виконання обов'язків команданта відділу), а після складали іспит на відповідність до керівної посади в Державній жандармерії [1, с. 438–439].

Також відповідно до закону жандарми та члени їх сімей мали соціальний захист. Їх забезпечували житлом, призначали пенсію за вислугу років й у зв'язку з втратою працездатності під час служби, виплат вдовам і дітям жандарма у разі його загибелі під час служби тощо.

У липні 1919 р. Державну жандармерію було перейменовано на Народну Сторожу, а на початку 1920 р. Державна жандармерія ЗУНР припинила своє існування одночасно з Українською Галицькою Армією.

Отже, забезпечення в Західноукраїнській народній Республіці належали органам охорони громадського порядку – народній поліції та Державній жандармерії. Нормативно-правова база визначила їх місце в державному будівництві, порядок прийняття та звільнення, підвищення професійної підготовки та питання соціального захисту жандармів та членів їх сімей.

Список використаної літератури:

1. Історія держави і права України: підручник. В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін.; за ред. В. Д. Гончаренка. Х.: Право, 2013. 704 с.
2. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. 6-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 471 с.
3. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. К.: Атіка, 2011. 944 с.

Ключові слова: правоохоронні органи, охорона громадського порядку, жандармерія, Західноукраїнська народна Республіка.

Ключевые слова: правоохранительные органы, охрана общественного порядка, жандармерия, Западно-украинская народная Республика.

Key words: law enforcement agencies, public order protection, gendarmerie, Western Ukrainian People's Republic.

ЧЕНКОВА КАТЕРИНА ПИЛИПІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ВИТОКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ УЧАСТІ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Згідно п. 2 ст. 77 Додаткових протоколів до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., сторони міжнародних збройних конфліктів вживають усіх можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали участь у воєнних конфліктах. Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні утримуватись від вербування їх до своїх збройних формувань, надаючи перевагу особам старшого віку [3].

Безумовно, прийняття Конвенції про права дитини було значним кроком вперед щодо становлення захисту прав дитини загалом, та у збройних конфліктах, зокрема. Положення Конвенції передбачали створення спеціалізованого Комітету з прав дитини, з метою здійснення контролю за виконанням державами-учасницями зобов'язань, взятих відповідно до цієї Конвенції. У першому пункті статті 38 Конвенції задекларовано: «Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання» [5].

У другому пункті статті 38 Конвенції зазначається: «Держави-учасниці вживають «всі можливі заходи» для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [5]. Таке формулювання може тлумачитися як таке, що добровільна участь дітей у бойових діях повністю не заборонена. Вважаємо, більш надійний захист могло б гарантувати формулювання «всі необхідні заходи».

Така ж ситуація склалася й навколо формулювання про «безпосередню участь у військових діях». Виходячи з такого змісту, можна зробити висновок, що випадки опосередкованої участі дітей (наприклад, збір чи передача військової інформації, транспортування зброї тощо) стаття не охоплює, а відтак і не забороняє її. Як наслідок, стаття 38 Конвенції лише частково гарантує захист прав дітей, а не так, як це закріплено в Протоколі I і навіть «робить крок назад» у порівнянні з Протоколом II, що забороняє вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, до збройних сил чи групи, а також їх участь у військових діях.

Третій пункт статті 38 Конвенції дублює пункт другий статті 77 Протоколу I. У ході дискусій, що точилися навколо цієї статті, були запропоновані поправки щодо підвищення мінімального віку осіб, які призиваються на військову службу, з 15 до 18 років. Проте, в результаті 15-річний вік був встановлений, як мінімальний вік учасника бойових дій. Попри врахування, що при вербуванні осіб у віці від 15 до 18 років перевага повинна надаватися особам більш старшого віку, на нашу думку, в такому універсальному документі слід було б розширити вікову межу до 18 років, як це встановлено в національному законодавстві більшості держав світу.

В пункті четвертому статті 38 Конвенції міститься положення про те, що «згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави – учасниці зобов'язані вживати всі можливі заходи з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [5].

Таким чином, у статті 38 Конвенції, знаходимо ряд прогалин. Цілком ймовірно, що саме наявність таких прогалин прискорила ратифікацію Конвенції такою кількістю держав (192), оскільки ними були помічені можливі варіанти невиконання прийнятих на себе зобов'язань.

Між тим, в міжнародному праві існує навіть термін «діти-солдати» – «особи допризовного віку, які є членами або приписані до збройних сил

держави чи до будь-яких інших регулярних або нерегулярних озброєних формувань, груп і які беруть чи не беруть участь в збройному конфлікті» [1].

У звіті The United States Department of State 1916 року зазначається, що українському урядові стало відомо про дитячий «Батальйон ім. Святого Георгія Побідоносця», в якому наявними були діти 12-річного віку. Набір дітей до рядів батальйону здійснювали бойовики на підконтрольній Україні території і в місцях, де не забезпечувалися міжнародні та національні положення щодо заборони участі й використання дітей у збройних конфліктах [8, с. 186].

Тож розв'язання проблеми забезпечення заборони участі й використання дітей у збройних конфліктах в Україні має стати одним з пріоритетних завдань держави, поруч із забезпеченням невід'ємних та невідчужуваних прав дітей, що закріплені в Декларації прав дитини 1959 р., Конвенції про права дитини 1989 р., Конституції України 1996 р., Законі України «Про охорону дитинства» 2001 р., тощо [2; 5; 6; 4].

Важливим є також проведення в Україні публічних заходів для популяризації ідеї протигидії участі дітей у військових конфліктах для підтримки дітей, позбавлених гідного життя та розвитку через збройні конфлікти.

Список використаної літератури:

1. Вісник ДКВС. Діти-солдати. URL: www.mercury.ethz.ch/bg_ChildSoldiers
2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Закон України «Про охорону дитинства» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Конвенція про права дитини // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
6. Конституції України 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 23.06.2004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795
8. Чеховська М., Нечитайло І. Участь дітей-солдатів у бойових діях у зоні проведення антитерористичної операції / Visegrad Journal on Human Rights. 3, 2016. – С. 185–189.

Ключові слова: правова охорона дитинства, захист прав дітей, діти-солдати, збройний конфлікт, вербування.

Ключевые слова: правовая охрана детства, защита прав детей, дети-солдаты, вооруженный конфликт, вербовка.

Key words: legal protection of childhood, children's rights protection, child-soldiers, military conflict, recruitment.

ДЖУГАН ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Кожна з держав Стародавнього світу, в тому числі Індія, має свою історію розвитку держави та права. Переважно науковці розрізняють два шляхи виникнення держави: Європейський (Афіни, Рим, Давньогерманська держава) та Східний або Азійський (Єгипет, Вавилон, Китай, Індія). До особливостей виникнення держав східного типу належали: 1) основу економічних відносин становила державна форма власності; 2) приватна власність набула другорядного характеру; 3) державна влада була монархічною, має теократичний або деспотичний характер; 4) численний апарат чиновників; 5) відбулася сакралізація (освячення) влади монарха [1, с. 14]. При цьому, виникнення права обумовлено тими ж самими причинами, що й виникнення держави. Крім того, формуванню права активно сприяє майнове розшарування суспільства.

Дослідженням питань історії держави і права країн Стародавнього Сходу займалося багато науковців: Бостан Л. М., Бостан М. К., Грубінко А. В., Дурнов Є. С., Кузьминець О. В., Мудрак І. Д., Орлова О. О., Сокур Ю. В., Сотниченко В. М., Талдікін О. В., Хома Н. М. тощо, однак вивчення історії Стародавньої Індії залишається актуальним вже більше 150 років.

Дана доповідь присвячена особливостям державно-правового розвитку Стародавньої Індії. Для досягнення цієї мети слід виконати завдання: охарактеризувати державний та суспільний лад Стародавньої Індії, вказати джерела права цієї держави та зробити відповідні висновки.

Періодизація історії розвитку держави в Стародавній Індії включає чотири періоди: 1. Індський (Харапський, Доведійський) (XXIII–XVIII ст. до н. е.); 2. Ведійський (XIII–VII ст. до н. е.); 3. Буддійський (VI–III ст. до н. е.); 4. Класичний (II ст. до н. е. – V ст. н. е.) [2, с. 64].

У цілому типову соціальну структуру давньосхідних суспільств становили: а) особисто вільне населення (панівні верстви, до яких належали жерці, чиновники, військова знать та простолюди (ремісники, торговці та селяни-общинники), а також б) особисто залежне населення [3, с. 22].

Основу соціальної структури Стародавньої Індії становила община. Її суспільство поділялося на варни (замкнені групи): 1-ю варною були брахмани (двічі народжені) – лише вони визнавали волю богів, вивчали священні тексти, здійснювали жертвоприношення, обряд коронації правителя, вони звільнялися від повинностей, податків і тілесних ушкоджень; 2-ю групою були кшатрії (двічі народжені) – ними були

воїни, з яких походили племінні вожді, які з виникненням держави стали царями, вони становили основну частину верхівки чиновників (правителів, воєначальників), в їх руках була військова влада; 3-ю варною були вайші (селяни, ремісники, торговці); 4-ю варною були шудри, які не проходили обряду посвячення, вони були особисто вільними, але служили вищим варнам, вони становили основну масу найманих людей, слуг, ремісників. Найнебезпечніше становище займали чандали і парії (позаварнові), які вважалися покидьками суспільства і виконували найбрудніші, принизливі роботи. Вони жили за межею поселення чи міста. В Стародавній Індії існував інститут рабства, джерелом якого були війни, злочинці, боржники.

Структуру органів державного управління становили: 1) Царі (радкі) і князі (мажариджі) управляли за участю брахманів. Їх влада обожнювалася. Брахмани вчили, що цар є бог або намісник бога, і його розпорядження потрібно виконувати як такі, що походять від бога; 2) Три відомства (фінансове, військове, громадських робіт), на які глава держави опирався при здійсненні управління державою; 3) Рада (матринарішад), яка складалася з верхівки світської знаті та інших урядовців; 4) Радники царя (мантрини і махаматри та деякі вищі чиновники, їх призначав цар з числа «хоробрих, досвідчених, шляхетного походження та випробуваних» людей); 5) Військова рада (складалася з 30 членів, розділених на 6 колегій). Колегії керували різними родами військ, постачанням та транспортом.

Індія в той час ділилася провінції, якими керували сини правителя – царевичі. Провінції ділилися на округи на чолі з окружними начальниками. До складу округів входили сільські поселення та міста. Сільське управління здійснювали старости десятків, двадцятків, сотень та тисяцькі. Села очолювали старости, обов'язком яких було управління жителями, життям поселення, нагляд за порядком, боротьба зі злочинцями. Найважливіші питання сільської громади вирішували на сходах жителів, були також ще Ради старійшин. Міста очолювали управителі міста, при яких діяла міська рада у складі 30 осіб (їх ділили на 6 колегій). Діяльність місцевих органів управління контролювали спеціальні урядовці на чолі і окремим міністром. Існували ще таємні царські інформатори та агенти, які наглядали за урядовцями різних рангів та за злочинцями, які відбували покарання [2, с. 70].

Суд не був відокремлений від адміністрації. Правосуддя здійснював цар як найвища судова інстанція, який розглядав справи за участю брахманів. Цар був також вищою апеляційною інстанцією. Судочинство здійснювали також царські радники, міністри, кожному із яких для розгляду справ виділяли трьох учених брахманів. На місцях судочинства здійснювали правителі провінцій, округів, міст спільно з брахманами. У сільській місцевості на чолі громадського суду стояв староста. Якщо рішення суду не задовольняло сторони, то вони могли звернутися до апеляційної інстанції.

В Індії існувала професійна армія, поділена на піхоту, кінноту, колісники та бойові слони, збройні сили мали флот. При необхідності скликалося ополчення, в яке йшли усі вільні люди, крім брахманів.

До джерел права Стародавньої Індії належали: звичаї, Закони Ману, Дхамашастра, Архашастра, нарада та веди. Найдавнішим джерелом права в Індії був звичай. Однак з розвитком держави важливого значення почали набувати закони. Так, основними історико-правовими пам'ятками Стародавньої Індії є Закони Ману (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) та Артхашастра Каутільї (I ст. до н. е. – I ст. н. е.). Закони Ману є найбільш відомою із дхармашастр (збірником релігійних, моральних і правових настанов), укладення якої пов'язують з іменем міфічного прашура людей – Ману. Цей документ складається з двадцяти глав, кожна з яких містить велику кількість статей (всього 2 685), які написані у вигляді ритмічної прози. Закони Ману в Індії не були обов'язковими до виконання, носили рекомендаційний характер і містили норми, на які спиралося все індійське суспільство. Другий трактат Артхашастра Каутільї про мистецтво політики й управління державою вважають, що належить перу Каутільї – раднику царя Чандрагупти із династії Маур'їв (IV–II ст. до н. е.). Цей твір є кінцевим результатом розвитку світської літературної традиції артхашастр [4, с. 37–38].

Отже, держава в Стародавній Індії мала чіткий поділ населення на вільне та невольне, а також поділ на 4 варни, залежно від якої визначався обсяг прав та обов'язків. Індія була Східною деспотією з організованим державним устроєм та монархічною формою правління. Індія мала чітко визначену систему вищих органів управління та місцевих органів управління. Найвідомішими джерелами права Стародавньої Індії були: звичаї, Закони Ману, Архашастра.

Список використаної літератури:

1. Орлова О. О., Талдикін О. В. Історія держави і права зарубіжних країн : конспект лекцій. Міністерство внутрішніх справ України. Дніпропетровський університет внутрішніх справ. Факультет фахівців для підрозділів превентивної діяльності. Дніпропетровськ : Дніпро, 2008. 392 с.
2. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє видання, стереотипне. Львів : Новий Світ-2000, 2008. 480 с.
3. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 392 с.
4. Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник) : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. – 242 с.

Ключові слова: Стародавня Індія, державний лад, суспільний лад, функції держави, джерела права, правовий звичай, закони Ману, закони Архашастра.

Ключевые слова: Древняя Индия, государственный строй, общественный строй, функции государства, источники права, правовой обычай, законы Ману, законы Архашастра.

Key words: Ancient India, state system, social system, functions of the state, sources of law, legal custom, Manu laws, Archashastra laws.

БРАГА ТЕТЯНА

Болгарська академія наук, докторант

«ЗАКОН СУДНИЙ ЛЮДЕМ» – НАЙДАВНІШИЙ БОЛГАРСЬКИЙ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ПАМ'ЯТНИК ЕПОХИ ХРИСТИЯНСТВА

1. «Закон судний людям» (далі – ЗСЛ) – найдавніше джерело болгарського права, він є найстарішим письмовим законодавчим пам'ятником також серед слов'янських народів. Це правовий документ часів Першої болгарської держави, яку історики називають Дунайська Болгарія, щоб відрізнити її від Поволзької Болгарії, спочатку була ханством, а від Симеона I Великого – царством на Балканському півострові з 681 по 1018 рр. Її засновником був хан Аспарух [11], категорична перемога якого у битві при Онгалі 680 р. призвела до підписання мирного договору, за яким Візантія фактично визнала новостворену державу і була змушена платити їй податки [9]. Столиця – Пліска, а з IX століття – Великий Преслав. Після підкорення Київською Русью наприкінці X ст. – столиці Скоп'є та Охрид.

2. Після похрещення у Болгарії спочатку застосовувались візантійські юридичні збірники: «Еклог», збірник законів, виданий у 726 р. імператором Левом III, створений на основі законів імператора Юстиніана та «Номоканон», збір церковних канонів та світських (імперських) законів [1, с. 269–270]. Ймовірно, саме Борис I (842–888 р.) їх замінив на ЗСЛ, який здебільшого є доповненням і модифікацією частин «Еклоги».

3. «Закон судний людям» здавна став предметом дослідження істориків та мовознавців різних, переважно слов'янських країн, як один з найдавніших пам'ятників правової думки. Вчені дають різні переклади назви цього старовинного болгарського пам'ятника. Г. Т. Данайлов перекладає його як «Закон за съдене на хората» [7]. С. С. Бобчев віддає перевагу «Закон за съдене на людите» [4, с. 230] і у своїй праці «Староболгарські правові пам'ятники» зупиняється на визначенні «Закон про суд над мирянами (громадянами)». Чеський вчений Vasić J. [14, с. 12] також використовує слова «миряни», «лаїцїї» у перекладі назви давнього болгарського пам'ятника, протиставляючи їх духовенству. Він називає його «Судовим законом лаїцїїв».

На наш погляд, обидва переклади не зовсім точні. Оскільки деякі слова в назві Закону у розвитку болгарської мови набувають нової семантики. Слово «хора» має досить туманне значення в болгарській мові, означає «всі людські істоти, незалежно від їхнього відношення до певної території, певного місця або певної влади» [13, с. 186]. Слово «люде», яке вживається у староболгарських правових пам'ятниках, якраз і вказує на такий тип відносин. Церковна влада здавна використовує слово «народ» для позначення населення, яке проживає і прикріплюється до земель, переданих монастирю у феодалну

власність [5, с. 122]. Про термін «люде» в значенні залежного населення говорить також Д. Ангелов [2, с. 34].

За нашу думку, для більш точної назви даного Закону необхідно було б опустити слово «людемъ», і на перший план поставити слово «судний», яке означає «судовий». А досліджуваний нами правової пам'ятник на сучасному болгарською мовою мав би назву «Судовий закон». Тому як по суті ЗСЛ є єдиним судовим законом Середньовічної Болгарії. А «соуднимъ», «судовим» його назвали з метою розмежувати від інших законів, отриманих від Візантії. Наприклад «Земеделского закону», «Градського Закону», «Номоканона».

4. **Походження.** ЗСЛ своїм джерелом мав візантійські закони, але був значно переробленим відповідно до особливостей слов'янського звичаєвого і раннедержавного права. Питання про те, чи був закон розроблений у Болгарії чи прийнятий Моравією, є предметом наукових дискусій, є кілька точок зору. **Болгарська версія:** Загальноприйнятою є думка про болгарське походження ЗСЛ. Вперше його висловив російський дослідник Г. А. Розенкамф [12]. Згідно з цією версією пам'ятник був створений в Болгарії за князювання Бориса I незабаром після прийняття болгарами християнства в 865 році. Це був період розвитку болгарської держави, посилення державної влади, запровадження християнства як офіційної державної релігії, яка санкціонувала правопорядок. Введення в Болгарії християнства супроводжувалося введенням єдиного нового права, яке регулювало суспільні і виробничі відносини і сприяло їх подальшому розвитку.

Моравська версія: Чеський учений І. Вашіца [14, с. 12] висунув гіпотезу про появу Закону в Великоморавській державі в період діяльності там слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія. Прихильники моравського походження вважають, що його склав Мефодій. Ця версія підтримана сучасним російським філологом К. А. Максимовичем [10]. М. Н. Тихомиров запропонував гіпотезу про російською походження широкої редакції Закону судного.

5. Тут треба сказати про Болгарію предхристиянської епохи. Найдавнішим і єдиним законодавчим пам'ятником дохристиянського періоду, що дійшов до нас є «Закони хана Крума» (початок IX ст.). Текст законів на грецькій мові зберігся в візантійському словнику другої половини X ст. (Так званий «словник Свида»). Згідно з переказами, перед тим, як видати закони, болгарський хан допитав полонених аварів, цікавлячись їхньою думкою про причини ослаблення і загибелі аварської держави. Серед інших причин бранці назвали клеветництво, продажність суддів, широке поширення пияцтва. Так були прийняті Крумові закони, які були спрямовані на зміцнення авторитету центральної влади, в країні вводилося централізоване судочинство. Закони Крума були обов'язкові для всього населення, незалежно від етнічних відмінностей. Реформа послабила вплив місцевої знаті, пом'якшила правові відмінності між слов'янами і праболгарами і сприяла слов'янізації праболгар.

6. Після прийняття християнства широке поширення в Болгарії отримали візантійські законодавчі збірники, а незабаром після цього швидше за все, під час правління князя Бориса був складений ЗСЛ. Утвердження християнства як офіційної державної релігії вплинуло на зміст «Закону судного людем». Цим, зокрема, можна пояснити суворі покарання для язичників, а також жителів сіл, де відбуваються язичницькі обряди. Язичники продавалися в рабство, їх майно продавалося, а гроші роздавалися бідним. Село, де ховалися язичники, несло колективну відповідальність і з усім майном віддавалася церкві. За статеві злочини, що порушують християнську мораль, встановлювалися такі покарання, як членушкодження (відрізання носа), побиття, грошові штрафи. В якості альтернативи світським покаранням використовувалися церковні покарання (тривалий пост на термін від 7 до 15 років).

7. Староболгарський письмовий правовий пам'ятник ЗСЛ не дійшов до нас у своєму первісному вигляді. Оригінальний текст його невідомий і сучасної право-історичній науці. Він відомий нам в своїх пізніших списках, всі ці списки неоднакові, пам'ятник набув широкого поширення в старій російській писемності. Число списків ЗСЛ велике, понад 50 списків.

При першому знайомстві з «Законом судним людем» стає ясно, що всі його списки, зіставлені з предметного змісту, можуть бути розділені на три основні редакції, які умовно назвемо короткою – 32 статті, простою (обширною) – 77 статей і зведеної. Давнішою є Коротка редакція, яка, швидше за все, була складена під час правління князя Бориса при введенні християнства в Болгарії (865 р.). В нашій роботі ми використовуємо Софійський список ЗСЛ короткої редакції на староболгарській мові.

8. В даному правовому пам'ятнику відсутня чітке угруповання статей по об'єкту правового регулювання, а норми матеріального права чергуються з нормами процесуального права. У Короткій редакції «Закону судного людем» в основному містяться норми кримінального права. Умовно юридичні тексти ЗСЛ можна розділити на чотири групи:

- постанови, що стосуються язичників;
- постанови про організацію судів та судочинство;
- норми цивільного законодавства;
- кримінально-правові норми.

«Закон судним людем» – найцінніший болгарський та слов'янський законодавчий пам'ятник епохи християнства. Саме на основі таких рукописних пам'яток Болгарії IX–XI століть можна простежити передумови та формування правової системи Болгарії в епоху царя Бориса I та Симеона Великого.

Список використаної літератури:

1. Ангелов Д. Образуване на българската народност / Ангелов Д. // София : Наука и изкуство, 1971. – С. 269–270.

2. Ангелов Д. Зависимо население в Македония през XIV в. / Ангелов Д. // Исторически преглед. – София, XIII, 1957, кн. 1. – С. 34.
3. Андреев М. Към въпроса за произхода и същността на «Законъ судный людѣмъ» / Андреев Д. // Годишник на Софийския университет. Юридически факултет», т. 49. – София, 1958. – С. 1–60.
4. Бобчев С. С. Един паметник на старобългарското право / Бобчев С. С. // Критика върху ист. догматичната студия на Г. Т. Данаилов «Законъ судный людѣмъ». – София, 1901. – С. 330.
5. Ганев В. Историческо развитие на търговско право / Ганев В. // София: Държавна печатница. – 1921. – С. 122.
6. Ганев В. Законъ судный людѣмъ / Ганев В. // Правно-истор. и правно-аналитични проучвания. – София, 1959. – С. 289–321.
7. Данаилов Г. Т. Един паметник на старото българско право – ЗСЛ / Данаилов Г. Т. // Сборник за народното умотворение, наука и книжнина, кн. XVII. – София, 1901.
8. Дубенский Д. Н. Русскія достопамятности / Дубенский Д. Н. // Москва : Тип. Лазаревихъ, 1843. – С. 34–52.
9. Златарски В. История на Първото българско Царство. I. Епоха на хуно-българското надмощие (679–852) / Златарски В. // София : Наука и изкуство, 1970.
10. Максимович К. А. «Законъ судный людѣмъ» / Максимович К. А. // Ист. и лингвистические аспекты исследования славянского юридического памятника. – Москва, 2004.
11. Петър П. Хан Аспарух – основоположникът на българската държава / Петър П. – София : Знание, 1994.
12. Розенкамф Г. А. Обзорение Кормчей книги в ист. виде / Розенкамф Г. А. – Москва : О-во истории и древностей при Моск. ун-те, 1829.
13. Старославянский словарь под ред. Цейтлин Р., Вечерки Р., Благоевой Э. – М. : 1994. – С. 186.
14. Vasica, J. Origine cyrillo-methodienne du plus ancien code Slave dit «Zakon Sudnyj ljudem» / Vasica, J. // Byzantinoslavica. – Prague, 1951. – V. 12.

Ключові слова: Закон судный людем, Перша болгарська держава, Закони хана Крума, Еклог, Номоканон, болгарський та слов'янський законодавчий пам'ятник, епоха християнства.

Ключевые слова: Закон судный людем, Первая болгарская государство, Законы хана Крама, Эклог, Номоканон, болгарский и славянский законодательный памятник, эпоха христианства.

Key words: Law of judgment by people, First Bulgarian state, Laws of Khan Kram, Eclog, Nomokanon, Bulgarian and Slavic legislative monument, the era of Christianity.

БРАНОВСЬКИЙ ПЕТРО ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права*

СТАНОВИЩЕ ЕТНОСІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Підхід до національностей в Австро-Угорській дуалістичній імперії визначався знаменитою XIX статтею австрійської конституції. Основний закон широко декларував загальні демократичні права людей: рівність перед законом, недоторканність приватної власності, свободу совісті, слова, друку, зборів, створення політичних і громадських об'єднань, право на освіту і вільний вибір професії, право на захист особистої свободи. Конституція визнала рівноправність усіх народів імперії та їх непорушне право зберігати і розвивати свою мову. Імперії та їх непорушне право зберігати і розвивати свою мову [4]. Однак стаття XIX в частині про рівноправність народів та їх мов не отримала детального роз'яснення в законодавстві і трактувалася по-різному – в залежності від політичної ситуації. Нації як такі не розглядалися як суб'єкти права, хоча передача права вирішення в індивідуальних питаннях місцевим автономним органам влади на практиці визнавала нації саме такими. Окрім цього, багато рішень, заснованих на XIX статті, ненавмисно викликали шкідливий ефект, оскільки відчували нації одну від іншої та від ідеї єдиної держави. Результатом цього стала подальша етнізація австрійської політики, яку пізніше було перенесено в політичне життя держав-наступниць імперії Габсбургів [1].

Імперська влада більш охоче робила поступки в національному питанні консолідованим польським силам, ніж організаційно розпорошеним українцям. 1861 року Галичина отримала автономію з крайовим сеймом і крайовим урядом, але поляки мали в них переважну більшість. Від 1867 року урядовою мовою в королівстві стала польська. Спроби поділу краю на українську і польську частини успіху не мали. Польські організації не бажали ділитися територією. До того ж в межах автономії, наданої Галичині, поляки перетворилися на групу, яка домінувала не тільки соціально, але й політично в цій етнічно різномірній провінції [2].

Польські політичні еліти упродовж усього дуалістичного періоду були для Відня майже ідеальним партнером – вони завжди надавали перевагу компромісам і були готові на тимчасові поступки, тобто повністю відповідали Відню у стилі підходу до національних проблем. Однак внутрішньополітичні суперечності з українцями та загроза адміністративного поділу провінції за етнічним принципом суттєво обмежували радикалізм польських вимог на адресу Відня. Поляки були змушені обирати між жорсткою опозицією дуалізму і послідовними

вимогами федералізації імперії і пошуками компромісу в межах дуалістичної моделі. При тому, що федералістські настрої домінували серед галицьких поляків, вибір, не без внутрішньої боротьби, було зроблено на користь компромісу з Віднем [3].

Відносини між імперським центром – Віднем і периферійними територіями, зокрема – Галичиною, підтверджують тезу про те, що падіння імперії починається відразу після того, як імператор задля збереження цілісності держави наділяє усі чи деякі периферійні території більшим ступенем автономії від центру. Така стратегія невідворотно призводить до зростання регіональної ідентифікації підданих і зростання вимог протонаціоналістичних регіональних еліт, які спільними зусиллями послаблюють центр, делегітимізують імперську ідеологію і прискорюють розвал імперії. Оскільки до 1914 року. Відень переживав крах як імперський центр, політика імператора і його оточення не мала впливу в цілій імперії і навіть у Цisleйтанії. Влада перемістилася на периферію імперії, до націоналістичних політичних сил у нових центрах – в Прагу, Краків, Загреб і Львів, які «дрейфували» від метрополії. Імператор та його двір ставали все безпораднішими перед цими силами, династична держава перетворювалася на абстракцію, а влада імператора ставала все більш символічною. За таких умов «австрійські» Галичина і Буковина виплекали в собі певні традиції крайової демократії, організованого суспільно-політичного життя, політичну еліту, традиції багатопартійності, змагань і дискусій політичних ідеологем. Саме за такої етнополітичної ситуації населення західноукраїнського регіону еволюційно дозріло до самостійного державного життя [4].

Враховуючи, що на імперському просторі Габсбургів другої половини XIX на практиці було застосовано чотири моделі міжетнічних взаємин – інтеграційну, сегрегаційну, асиміляційну і маргінальну, можна припустити, що три останні практикувалися лише тоді, коли в міжнаціональних відносинах спостерігалися серйозні деформації, і було це притаманне у нашому випадку лише Галичині. Найпродуктивнішою стала інтеграційна модель, притаманна Буковині. Однак сьогодні ці судження потребують змістовного обґрунтування в царині як політичної історії, так і етнополітології та імперіології Дунайської монархії.

Список використаної літератури:

1. Монолатій І. Н. Етнополітична ситуація в дуалістичній імперії, 2009. – С. 3.
2. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – С. 102.
3. Цольнер Е. М. Історія Австрії / пер. з нім. А. Онишко та ін. – Львів : Літопис, 2001. – С. 415.
4. Монолатій І. Міжетнічні компроміси та консенсуси в АвстроУгорщині: історична ретроспектива та етнополітичне значення // Буковинський журнал. – 2007. – № 2–3. – С. 137–139.

Ключові слова: етнос, демократичні права, політичні еліти, дуалізм, інтеграція, сегрегація, асиміляція, рівність перед законом.

Ключевые слова: этнос, демократические права, политические элиты, дуализм, интеграция, сегрегация, ассимиляция, равенство перед законом.

Key words: ethnos, democratic rights, political elites, dualism, integration, segregation, assimilation, equality before the law.

ВОЙЦЕХІВСЬКА ДАРИНА ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права*

ВПЛИВ ВИЗНАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗАКОНОДАВСТВІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

Визнання України демократичною і правовою державою на конституційному рівні визначило за собою обов'язки держави, які спрямовані на гарантуванні та забезпеченні прав громадян і свобод людини. В свою чергу становлення держави у світовому масштабі викликало потребу створити систему на міжнародному рівні, яка б регулювала правовий механізм захисту, забезпечення прав і свобод громадян України всіх національностей. Основною задачею демократичної і правової держави повинно бути створення умов, що дозволяють виражати, зберігати самотність будь-якої особи, яка належить до національної меншини. Важливо визначити сутність самого поняття «національна меншина». Г. В. Ф. Гегель зазначав «чим багатший предмет визначення, тобто чим більше сторін він пропонує для розгляду, тим різноманітніше можуть бути представлені на їхній основі визначення» [1, с. 86]. Ф. Капоторті, вважає, що національною меншиною є: «група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням, чи то своєю національністю, чи то своєю мовою, чи то своєю релігією; за своєю кількістю поступається основній групі населення; не займає домінуючої позиції в країні; демонструє бажання зберігати свою самотність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; не складається з недавніх емігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання» [2, с. 96]. В. Євтух, характеризує поняття «національна меншина» за взаємодією з іншими етнічними групами населення країни проживання, під час якої визначається статус у відносинах, які складаються в поліетнічному суспільстві, етнічна меншина є своєрідним різновидом спільноти людей, яка ґрунтується на їхньому соціальному походженні, межі терміну «етнічна меншина» визначаються його співвідношенням із терміном «етнічна група» та «національна група» [3, с. 159].

Офіційним документом, що запровадив поняття меншини, став Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. У ст. 27 він проголосив принцип, згідно з яким «у тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» [4]. У повному обсязі права меншин набули юридичного закріплення в Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. [5]. Положення міжнародних правових актів набули розвитку і систематизованого закріплення в Рамковій конвенції про захист національних меншин, прийнятій Комітетом міністрів Ради Європи на сесії в Страсбурзі 1 лютого 1995 р. Україна підписала Рамкову конвенцію 15 вересня 1995 р. і надала їй чинності. Україною була підписана Декларація прав національностей України 1991 р. та прийнято Закон України «Про національні меншини в Україні» в 1992 р. Основою всіх прийнятих надалі документів законодавчого рівня стало закріплення в Конституції України статті 11: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [6].

Незважаючи на низку прийнятих законодавчих актів, К. М. Вітман, зазначає, що в Україні питання національних меншин та їх прав всіляко виводилося за межі політичного дискурсу протягом 1990-х років [7, с. 336]. Особливе значення має забезпечення прав національних меншин. Наразі це є однією з найважливіших проблем, які постають перед державою, особливо це питання стає актуальним з огляду адаптації українського законодавства до європейських стандартів. Забезпечення прав та захист інтересів національних меншин виступають фундаментом для формування складної правової, соціальної, релігійної системи результатом якої є пошук взаємної співпраці та поєднання державних та етнічних інтересів, серед яких збереження етнокультурної спадщини та самобутності меншин, визначення їхнього статусу. В. Петков і С. Петков слушно зазначають, що «необхідність подальших розробок загальнотеоретичних проблем, пов'язаних із визначенням правового статусу представників різних національностей, що мешкають в Україні, полягає в тому, що результати досліджень можуть бути використані при внесенні змін та доповнень до існуючого законодавства та при розробці державної програми стосовно національних меншин та корінних народів України [8, с. 44–56].

Отже, визнання національних меншин на законодавчому рівні виступає вихідним моментом та передумовою формування системи захисту прав меншин, які в свою чергу спрямовані на створення та удосконалення необхідної законодавчої бази, гарантуванні

забезпечення свободи громадян України всіх національностей та збереження і розвиток культурної, релігійної, мовної, національної самобутності.

Список використаної літератури:

1. Гегель Г.В. Ф. Наука логики. – М., 1995. – С. 349.
2. Capotorti, F. Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities. – New York, 1979, p. 452.
3. Євтух В. Б. Етнічна меншина: поняття, ознаки, функції / В. Євтух // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 1-2. – С. 252.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Прийнято 18 грудня 1992 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text
6. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 року Верховною Радою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Вітман К. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми : монографія. – К. : Логос, 2007. – С. 336.
8. Петков В. П., Петков С. В. Питання наукової розробки проблеми правового статусу національних меншин в Україні // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 1998. – № 2. – С. 44–56.

Ключові слова: Національні меншини, захист прав національних меншин, міжнародно-правові документи, забезпечення прав.

Ключевые слова: Национальные меньшинства, защита прав национальных меньшинств, международно-правовые документы, обеспечения прав.

Key words: National minorities, protection of the rights of national minorities, international legal documents, ensuring rights.

СЕМЕНОВА АЛЬБИНА ПАВЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права*

ІНСТИТУТ АЛІМЕНТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СЬОГОДЕННЯ

Створення дієвого механізму реалізації права на отримання аліментів було та залишається актуальним питанням для законодавців. 28 серпня 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне

утримання». Даний нормативний акт вніс суттєві зміни до чинних законів в частині врегулювання питання стягнення аліментів, посилення відповідальності за несплату аліментів та встановлення додаткових гарантій для отримувачів аліментів [7]. Незважаючи на такі заходи, аліментні спори залишаються однією із найпоширеніших категорій справ, що розглядаються судами України, а стягнення аліментів найчастіше є предметом проваджень державних та приватних виконавців. Тому на сьогоднішній день вивчення історичного досвіду застосування відповідальності до аліментних боржників, врахування позитивного та негативного досвіду, залишається важливим напрямком дослідження науковців та практикуючих юристів з метою визначення наступного вектору розвитку українського законодавства в сфері аліментної відповідальності.

Основи кримінальної відповідальності за несплату аліментів були закладені в Кримінальному кодексі УСРР, затвердженому ВУ ЦВК УСРР 08 червня 1927 року та введеному в дію 01 липня 1927 року.

Стаття 161 Кримінального кодексу УСРР 1927 року передбачала кримінальну відповідальність за злісне ухилення від сплати присуджених судом аліментів на утримання дітей та передбачала стягнення або у вигляді позбавлення волі до шести місяців, або штрафу у розмірі 300 карбованців, або примусових робіт до 6 місяців. Частина друга цієї ж статті передбачала відповідальність за залишення батьками малолітніх дітей без усякої підтримки і спонукання до жебракування та встановлювала відповідальність у вигляді позбавлення волі до 6 місяців або штрафу 300 карбованців [1, с. 112].

Президія Найвищого суду УРСР на засіданні 13 грудня 1927 року надала роз'яснення порядку застосування статті 161 Кримінального кодексу УСРР. Зазначалося, що ця стаття має спеціальний характер та направлена на захист інтересів лише дітей, а не дорослих. Тому не можна було застосовувати за аналогією кримінальну відповідальність до дітей чи одного із подружжя за несплату аліментів [2, с. 34].

Аналіз норм Кримінального кодексу УСРР 1927 року дає підстави стверджувати, що відповідальність за несплату аліментів на утримання батьків, одного із подружжя або інших непрацездатних членів родини могла застосовуватися за статтею 160 Кодексу. Так, зазначалося, що «за неподання або за відмову подати допомогу хворому без уважливих причин з боку особи, що повинна цю допомогу подавати по закону або за спеціальними правилами» застосовувалося покарання у вигляді примусової праці або штрафу до 500 карбованців. Обтяжуючими обставинами цього діяння були небезпечні наслідки для хворого. В такому випадку санкція статті передбачала покарання у вигляді позбавлення волі або примусової праці терміном до одного року або штраф до 1000 карбованців [2, с. 111].

Подальший розвиток кримінальної відповідальності за несплату аліментів знайшов свій розвиток у Кримінальному кодексі УРСР, прийнятому 28 грудня 1960 року та введеному в дію з 01 квітня 1961 року.

Стаття 114 Кодексу встановлювала, що у випадку злісного ухилення від сплати аліментів встановлених рішенням суду або постановою народного судді на утримання дітей (аліментів), а також злісного ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, застосовувалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року або виправні роботи на такий же строк [3].

Окремо Кодекс передбачав кримінальну відповідальність дітей за ухилення від сплати аліментів для батьків. Так, стаття 116 Кримінального кодексу УРСР 1960 року передбачала, що злісне ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків каралося виправними роботами на строк до одного року або громадською доганою [3]. Під громадською доганою розумілося публічне висловлення судом догани через засоби масової інформації або іншим способом.

Варто зазначити, що вперше на законодавчому рівні з'являється кваліфікуюча ознака цього кримінального діяння у вигляді «злісного ухилення», яка присутня і в чинному Кримінальному кодексі України. Встановлення цієї ознаки, як однієї з обов'язкових умов притягнення до кримінальної відповідальності, призводить до покладання додаткових обов'язків доказування на обвинувача та потерпілого факту наявності у діяннях боржника саме злісного ухилення. На практиці це означає, що, якщо в процесі досудового слідства або розгляду справи в суді неможливо довести наявності в підозрюваного або обвинуваченого будь-яких доходів, такий боржник аліментів звільняється від кримінальної відповідальності за цією статтею.

Наступний етап розвитку кримінальної відповідальності за несплату аліментів пов'язаний із прийняттям 05 квітня 2001 року Кримінального кодексу України, який містить дві статті присвячені відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та на утримання непрацездатних батьків. Норми Кодексу передбачають більш суворе покарання за скоєння даних злочинів: від штрафу, громадський та виправних робіт до арешту та обмеження волі строком до трьох років [5].

Адміністративна відповідальність за несплату аліментів з'явилася за часів незалежної України. Правова норма, яка встановлювала відповідальність за несплату аліментів, була включена в Кодекс адміністративного судочинства України лише в 2017 році. Так, стаття 183-1 Кодексу регламентувала, що у випадку несплати аліментів, що призвело до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищував суму платежів за шість місяців, до платника аліментів могла бути застосована відповідальність у вигляді виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин [4].

Подальший розвиток адміністративної аліментної відповідальності здійснювався шляхом внесення змін до статті 183-1 Кодексу адміністративного судочинства України. В 2018 році стаття 183-1 Кодексу була доповнена частинами другою та третьою, які посилювали адміністративну відповідальність за несплату аліментів дітям, які хворіють та

потребують медичної допомоги та за повторну несплату аліментів протягом двох місяців з дня відбуття адміністративного стягнення [4].

Революційним етапом у розвитку аліментної відповідальності в Україні стало прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів». Був впроваджений новий вид адміністративної відповідальності за несплату аліментів у вигляді суспільно корисних робіт, які полягають у виконанні правопорушником оплачуваних робіт [7]. Оплата за виконані суспільно корисні роботи одразу перераховується для погашення заборгованості за аліментами. Були розширені повноваження виконавців у провадженні за стягнення аліментів. Так, до боржника можуть встановлюватися обмеження у вигляді тимчасової заборони виїзду за кордон, керування транспортними засобами, користування зброєю та полювання [6].

Таким чином, дослідження етапів розвитку адміністративної та кримінальної відповідальності за несплату аліментів свідчить про те, що розвиток аліментних відносин ставив перед законодавцем завдання пошуку нових засобів забезпечення реалізації права на утримання. Історичний шлях генезису аліментної відповідальності показує нам, що санкції статей за несплату аліментів ставали більш жорсткішими, а види відповідальності більш різноманітними.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс УСРР в редакції 8 червня 1927 року. – Х. : Юрид. видав. Наркомюсту УСРР, 1927. 156 с.
2. Кодекс законів про родину, опіку, подружжя та про акти громадянського стану зі змінами станом на 1 жовтня 1929 р. Коментар за ред. Ю. П. Мазуренко. – Х. : Юрид. видав. Наркомюсту УСРР, 1929. – 162 с.
3. Кримінальний кодекс УСРР. Закон від 28 грудня 1960 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення 04.05.2021).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон від 7 грудня 1984 року № 8073-X// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 04.05.2021).
5. Кримінальний кодекс України. Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1091> (дата звернення 04.05.2021).
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» Закон від 7 грудня 2017 року № 2234-VIII // База даних

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text> (дата звернення 04.05.2021).

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання». Закон від 3 липня 2018 року № 2475-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#n383> (дата звернення 04.05.2021).

Ключові слова: аліменти, утримання, кодекс, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.

Ключевые слова: алименты, содержание, опека, кодекс, уголовная ответственность, административная ответственность.

Key words: alimony, retention, guardianship, code, criminal liability, administrative liability.

УЖИТЧАК АНАСТАСІЯ ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави і права*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ (40–60 РР. ХХ СТ.)

Питання злочинності серед неповнолітніх та боротьби з нею в радянський період є малодослідженим. На сьогодні злочинність такої категорії суб'єктів віднесено до найбільш актуальних проблем, так як існує необхідність розробити найбільш ефективну методіку попередження та протидії злочинності серед неповнолітніх. Виділяючи злочинність неповнолітніх, у науці приділяють особливу увагу певним віковим закономірностям розвитку особистості у суспільстві, це питання широко розглядає віковою психологією, принципом якої є індивідуальний підхід до розвитку психіки особи. Соціологи та психологи виділяють різні життєві цикли, що відрізняються зміною в інтересах індивіда і його відносин з іншими людьми. Розглядаючи післявоєнну Україну можливо виділити специфічні причини зростання злочинності серед дітей. Необхідність профілактики злочинів серед неповнолітніх зумовлена тим, що актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому суспільстві, навіть незважаючи на позитивний показник зменшення злочинності серед заданої групи населення у сьогоденні.

Для визначення основних понять необхідно розглянути діюче законодавство. Відповідно до СК України 2012 року у ст. 6 вказано, що неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус

дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки [1].

У часи УРСР проблема злочинності серед неповнолітніх мала нестабільний характер, спостерігалось то зростання злочинів, то спадання. Якщо на завершальному етапі Другої світової війни і в перші повоєнні роки основними причинами було важке матеріальне становище й безпритульність значної маси дітей, то в 1950-х рр. основними причинами стають не стільки матеріальні проблеми, скільки безконтрольність з боку батьків, педагогічних колективів, громадських і комсомольських організацій за дозвіллям неповнолітніх, а також їх прагнення до самовираження. Тому основну категорію неповнолітніх злочинців становлять бездоглядні діти. Крім того, зміни у показниках дитячої злочинності пояснюється і реагуванням відповідних органів у боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинністю яка посилювалася на певний період одразу ж після виходу чергових постанов чи указів вищих радянсько-партійних органів та силових структур і через деякий час їхня активність зменшувалася о чергової постанови чи указу, а злочинність, відповідно, починає зростати [2, с. 32].

У перші післявоєнні роки основними криміногенними умовами були безпритульність, бездоглядність підлітків та важке матеріальне становище країни. Внаслідок цього до неповнолітніх правопорушників широко застосовувалися виховні заходи. Так, постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 17 лютого 1948 р. «Про застосування Указів від 4 червня 1947 р. по відношенню до неповнолітніх» судовим органам пропонувалося у випадку здійснення розкрадання в незначних розмірах неповнолітніми у віці від 12 до 16 років ставити на обговорення питання про припинення справи в кримінальному порядку за недоцільністю застосування заходів кримінального покарання та направляти обвинувачуваних у виховно-трудова колонії, нагадаємо що до цього за особливо тяжкі злочини, передбачені в постанові від 7 квітня 1935 р. неповнолітні віком від 12 до 14 років підлягали кримінальним покаранням [3, с. 17].

Суттєвих змін радянське кримінальне законодавство зазнало 25 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, які стали базою для розробки і прийняття Четвертою сесією Верховної Ради Української РСР п'ятого скликання 28 грудня 1960 р. Кримінально-процесуального кодексу Української РСР. Істотною відмінністю нового законодавства було те, що на 2 роки був підвищений вік, з якого наставала кримінальна відповідальність. За загальним правилом, кримінальній відповідальності, згідно зі ст. 10 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, підлягали особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років, або з 14 років за деякі злочини. Законодавство орієнтувало правоохоронні органи на застосування заходів виховного характеру, а не кримінального покарання у випадках вчинення злочину невеликої тяжкості, що не несе суспільної небезпеки (ч. III і ч. IV ст. 10

КК УРСР). Кримінальне законодавство 1958–1961 р. регламентувало широке залучення громадськості до роботи з виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників, а також попередження вчинення ними злочинів. Так, п. 6 ст. 63 КК УРСР у якості однієї із примусових заходів виховного характеру передбачав передачу неповнолітнього під нагляд трудового колективу, громадської організації або окремого громадянина, або призначення громадського вихователя відповідно до Положення про громадських вихователів неповнолітніх [4, с. 360].

Злочинність серед неповнолітніх у 1940–1960 рр. носила нестабільний характер, то зростала, то поступово зменшувалася під впливом попереджувальної діяльності правоохоронних органів та кримінально-правової політики держави. Було розглянуто законодавчу базу сучасної України та радянської України. Були виявлені основні причини зростання злочинності у післявоєнний період та зазначен вік настання кримінальної відповідальності для неповнолітніх. Дослідивши історію змін у кримінальному законодавстві стосовно відповідальності неповнолітніх можемо стверджувати, що необхідно вдосконалювати діюче кримінальне законодавство відносно індивідуалізації виконання кримінальних покарань неповнолітніми злочинцями; встановлювати більш м'яке виконання кримінальних покарань неповнолітніми; розробити більш ефективні заходи щодо запобігання злочинності неповнолітніх.

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України: станом на 15 черв. 2012 р. (відповідає офіц. текстів). – Х.: Одиссей, 2012. – (Серія «Закони України»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 1.05.2021).
2. Андрухів О. І. Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2017. Вип. 4. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_6 (дата звернення: 1.05.2021).
3. Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Санкт-Петербург. 1888. Часть Общая. С. 974.
4. Куц І. Г. Історико-правові засади злочинності неповнолітніх. Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 8. С. 362. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/53.pdf (дата звернення: 1.05.2021).

Ключові слова: діти, неповнолітні, злочинність, радянське законодавство, бездоглядність, війна.

Ключевые слова: дети, несовершеннолетние, преступность, советское законодательство, безнадзорность, война.

Key words: children, minors, crime, Soviet legislation, neglect, war.

СЕКЦІЯ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

***Керівник секції:** завідувач кафедри політичних теорій, д. і. н.,
професор Л. І. Кормич*

***Секретар секції:** доцент кафедри політичних теорій, к. політ. н.,
доцент І. М. Милосердна*

КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор*

ГАРАНТІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Взаємопов'язаність сучасного світу, інтенсивні процеси глобалізації унеможливають спроможність окремої країни самостійно вирішувати складний комплекс безпекових проблем. Безпековий вектор внутрішньополітичних та зовнішньополітичних стратегій неодмінно пересікаються, потребуючи аналізу та оцінки всієї сукупності важелів впливу на реальний стан речей з боку різних суб'єктів світової політики.

Для України особливе значення має позиція європейських країн, головне – членів ЄС та НАТО, враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави. Саме європейський контекст визначає шляхи та технології реагування на загрози національній безпеці в сучасних умовах. Це стосується всіх ракурсів: як суто політичного і оборонного, так і економіко-фінансового, інформаційно-комунікаційного, культурного. Відбувається як зміна тенденцій розвитку так і трансформація змісту і форм процесів такого розвитку. І надзвичайно важливо за цих умов прогнозувати і моделювати перспективу створення цивілізованого і сприятливого навколишнього середовища, попереджуючи ескалацію напруженості та конфлікти або знаходити шляхи їх вирішення.

Слід зазначити, що дана проблематика має двосторонню направленість у європейському контексті. Адже український фактор значною мірою призвів до переформатування безпекової політики ЄС та США. Так, українська криза призвела до підвищення ролі європейського

напрямку у стратегії національної безпеки США, підсилила позицію НАТО щодо стримування та захисту, обумовила перебудову безпекової політики на протистояння гібридним загрозам тощо [1, с. 41–42]. Серед п'яти базових принципів, що наразі визначають політику ЄС щодо Російської Федерації, два безпосередньо стосуються безпеки України (наполягання на виконанні Мінських домовленостей та невизнання анексії Криму; підсилення відносин в рамках східного партнерства, включаючи Україну) [2; 3].

Для України інтенсивність обміну товарами, послугами, інформацією з країнами ЄС значно зростає, що є позитивною тенденцією, яка, в свою чергу, розширює зону зовнішньої підтримки нашої держави і сприяє зміцненню безпекового простору. Адже таке співробітництво поширює передові технології стійкого розвитку, прискорює процеси зростання оборонного потенціалу, підвищує ефективність та удосконалює механізми функціонування оборонного сектору тощо. Особливої ваги при цьому набуває координація політичних, правових, інституційно-організаційних, економічних, інформаційних механізмів, задіяних в процесах функціонування системи національної безпеки, яка виступає складовою систем міжнародної та регіональної безпеки.

Ставши об'єктом агресії з боку РФ з 2014 року, Україна вимушена підтримувати два стратегічні напрями забезпечення безпеки – захисту і укріплення. Маємо виявляти і долати існуючі небезпеки і загрози та виключати можливості появи нових, зміцнюючи власну державу і суспільство як об'єкт загроз і з позицій об'єктивних ресурсів, і в аспекті суб'єктивних факторів.

Програмні документи, такі як Стратегія національної безпеки та Стратегія воєнної безпеки України адаптуються до змін, що відбуваються, збалансовуючи всі види безпеки та змінюючи пріоритетність реалізації конкретних завдань регулятивного, організаційного, комунікативного, ідеологічного, функціонального характеру. Основними завданнями виступають досягнення нової якості стабільного розвитку, навіть за наявного збройного конфлікту та з урахуванням усіх існуючих або потенційних загроз [3; 4].

Безумовно, гарантії могла б забезпечити повноправна участь України в загальноєвропейській системі колективної безпеки через членство в ЄС та НАТО, але цей шлях потребує часу і зусиль. Тому сьогодні ми використовуємо наявні можливості дієвої підтримки через Нормандський формат, Мінські угоди, двосторонні договори щодо оборонної галузі, поступово адаптуючи національне законодавство до європейських стандартів (ЄС і НАТО), беручи безпосередню участь у спільних військових навчаннях, миротворчих операціях, інших заходах, що демонструють догичність до європейської безпекової політики, підсилюючи параметри надійності існування України як суб'єкта міжнародних відносин.

Таким чином, в основі національної безпеки лежить як власний розвиток, так і інтеграційна взаємодія, що обумовлює потребу оцінювати

рівень безпеки України саме в контексті євроінтеграції, яка реалізується сукупністю політичних, правових, економічних інструментів.

Тому, розглядаючи власні досягнення щодо укріплення безпеки, ми надаємо належне реальній підтримці з боку європейської спільноти в рамках такого інституту як ОБСЄ чи міжнародних фінансових структур, через вплив санкцій, накладених на РФ стосовно ряду проєктів, товарів, компаній тощо. Реальна фінансово-економічна, технологічна і політична підтримка реформ в Україні також спрямовані на розширення безпекових можливостей нашої країни в сучасних умовах.

Національна безпека в такий спосіб виступає гарантією нормальних умов функціонування як окремої особи так і суспільства в цілому та національної держави як суверенного суб'єкта. Вона стає частиною національних інтересів і міжнародної стабільності, що ще раз підкреслює потребу оцінки даної категорії з урахуванням як внутрішньополітичної так і зовнішньополітичної ситуації. Тобто, національна безпека є багатовимірною і складною системою з багатофакторністю впливів на її стан, що обумовлює постійну потребу як розробки нових концептуальних підходів так і постійного моніторингу практики реалізації задля пропозицій оптимальних моделей та шляхів впровадження.

Адже гібридний характер сучасних конфліктів, асиметричність стратегій, комплексність інструментарію обумовлює складність розв'язання безпекових завдань, потребуючи спільних зусиль країн, зацікавлених в стабілізації системи міжнародних відносин з метою сприяння цивілізаційному розвитку. І Україна сьогодні опинилась на вістрі цього процесу, маючи активізувати власні зусилля і, разом з тим, потребуючи міжнародної підтримки. Результат залежить і від прискорення реформування нашої держави, і від ефективності міжнародної співпраці в напрямку європейської інтеграції, і від гармонізації міжнародних відносин.

Список використаної літератури:

1. Larrabee F., Wilson P., Gordon J. The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States and U. S. Army. Santa Monica: RAND Corporation, 2015. 66 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt15sk8s2>
2. Russel M. The EU and Russia: Locked into confrontation. PE 652.030. Brussels : European Parliament, 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652030/EPRS_BRI\(2020\)652030_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652030/EPRS_BRI(2020)652030_EN.pdf)
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 р. № 392/2020. Офіційний вісник України. 2020 р., № 75, стор. 127, стаття 2377, код акта 100870/2020.
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25.03.2021 р. № 121/2021. Офіційний вісник України. 2021 р., № 27, стор. 33, стаття 1321, код акта 103814/2021.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, міжнародна стабільність, європейська інтеграція.

Ключевые слова: национальная безопасность, национальные интересы, международная стабильность, европейская интеграция.

Key words: national security, national interests, international stability, European integration.

ВІТМАН КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Центру підготовки магістрів публічної служби
і професійних суддів, професор кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор*

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ В УКРАЇНІ

Проблематика україно-угорських етнополітичних взаємин ніколи не втрачала актуальності і завжди перебувала в полі зору як українських вчених, так і українських політиків. Науковий інтерес до неї обумовлений цілою низкою чинників. По-перше, впродовж кількох століть Закарпаття (наразі однойменна область) входило до складу Угорщини. У XX ст. Закарпаття під назвою Підкарпатської України (згодом Карпатська Україна) було самопроголошеною державою, а потім автономією у складі Чехо-Словаччини (Другої Чехо-Словацької республіки) в 1938–1939 рр. А як відомо, серед аксіом етноконфліктології фігурує історична наявність власної держави або автономії в етнополітично проблемного регіону, яка вказує на високу ймовірність сепаратистських проявів та відновлення його боротьби за незалежність. При цьому не має жодного значення, як давно це було, як саме ця держава (автономія) була створена, як довго проіснувала і що призвело до втрати незалежності, – стверджує А. Кіссе [1, с. 89]. Однакового це підвищує ймовірність виникнення етнотериторіального конфлікту.

Україна зацікавлена інтегрувати угорську меншину в сучасні державотворчі процеси, тому й надалі буде створювати умови для вільного опанування державною мовою представниками угорської національної меншини. Однак посиляючись на мовну дискримінацію етнічних угорців в Україні, Угорщина намагалася перешкодити євроатлантичній інтеграції України, заблокувавши роботу Комісії Україна-НАТО з питань оборони та зажадавши перегляду Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Втім, за кілька років Будапешт втратив надію на принципову зміну мовної освітньої політики України щодо національних меншин, Угорщина почала активно фінансувати розбудову у місцях компактного проживання угорців в Закарпатті приватної освітньої інфраструктури [2]. У своїх етнополітичних та етнотериторіальних претензіях до

України Угорщина значно перевершила Румунію, час до часу вимагаючи автономізації Закарпаття, надання представниками угорської меншини подвійного громадянства всупереч законодавству України.

Територія України, де проживає угорська національна меншина, локалізована у Закарпатській області, тривалий час залишається об'єктом етнотериторіальних претензій Угорщини. Ідея створення Притисянського угорського автономного округу на території Закарпаття має тривалу історію і веде свій початок з приєднання регіону до складу СРСР і утворення на його базі Закарпатської області, де й опинилися території з компактним майже моноетнічним угорським населенням, яке досі підтримує тісні культурні та економічні зв'язки з Угорщиною, демонструючи найнижчий рівень володіння українською мовою по країні (менше 50 % населення). Об'єднання угорців, наразі розселених в різних районах Закарпаття, в межах одного району, спільний проект організації угорської національної меншини та правих партій Угорщини. Його суть зводиться до зміни адміністративних меж кількох районів Закарпаття і формування на їх базі одного (поки з тими ж функціями, що й будь-яка інша адміністративно-територіальна одиниця України), який охоплював би якнайбільшу кількість угорців області, які компактно проживають вздовж річки Тиса.

Зрозуміло, що об'єднання закарпатських угорців в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці є першим етапом, підготовкою фундаменту до подальшого висування вимог щодо надання національно-територіальної автономії угорцям, які начебто компактно проживають в межах цієї одиниці. Останніми роками проект Притисянської угорської автономії перейшов у площину практичної реалізації. Спочатку у вигляді створення єдиного мажоритарного угорського виборчого округу. Спираючись на громадські організації угорської національної меншини та проугорських українських політиків, Будапешт розпочав інформаційну кампанію на підтримку Притисянського виборчого округу як цілком демократичного інструменту волевиявлення закарпатських угорців, який дозволить їм мати представника своїх національних інтересів у Верховній Раді України. Ідея забезпечення Україною умов для проходження до парламенту представника угорської національної меншини обговорювалася також Змішаною угорсько-українською міжурядовою комісією з питань забезпечення прав національних меншин, однак не набула практичної реалізації.

Слід зазначити, що в Угорщині жодне рішення, яке навіть опосередковано стосується національної меншини, не може бути прийняте без її згоди, навіть не може бути ініційоване без консультацій з нею, для чого передбачена ціла низка інституційних механізмів безпосередньо в системі органів державної влади. Угорщина вважає, що проводить найбільш ліберальну, найбільш дружню політику щодо національних меншин, вона має одну з найкращих у Східній Європі законодавчих баз забезпечення прав національних меншин і вимагає дзеркальних кроків від держав-сусідів щодо забезпечення прав угорців, які проживають на їх теренах [3, р. 253].

Втративши підстави для створення угорського виборчого округу, закарпатські угорці вирішили використати можливість, яка надає реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади – децентралізація державного управління, яка наразі завершується в Україні. В межах компактного проживання закарпатські угорці утворюють нові об'єднані територіальні громади, що є підставою для створення нових виборчих округів. Наслідком створення угорських об'єднаних територіальних об'єднань і став резонансний проект адміністративного устрою Закарпатської області, де фігурує укрупнений Берегівський район. Оскільки цей район охоплює всі ОТГ з кількісним переважанням угорського населення, в його ініціюванні українські політики і представники громадянського суспільства побачили обриси майбутньої угорської автономії.

Оцінюючи стан та перспективи формування угорської (Притисянської) національно-територіальної автономії в Україні в Закарпатті на основі районів компактного проживання угорської національної меншини, слід зазначити що, угорська національна меншина за потужної підтримки етнічної батьківщини – Угорщини змінила стратегію і тактику формування автономії угорської національної меншини в Україні. Вони не відмовилися від етнотериторіального принципу, позаяк території компактного проживання угорців у Закарпатській області розташовані вздовж ріки Тиса і межують з Угорщиною, але змінили підхід – від радикальних заяв та деструктивних кроків (на зразок блокування євроатлантичної інтеграції України) до діалогу та використання всіх можливих демократичних механізмів, передбачених українським законодавством, які можуть бути використані для поступової автономізації (створення угорського виборчого округу, зміни адміністративного устрою Закарпатської області з утворенням угорського району на базі ОТГ з компактним проживанням національної меншини).

Список використаної літератури:

1. Кіссе А. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз : монографія. Київ : Логос, 2006. 380 с.
2. Тужанський Д. П'ять причин для Угорщини: чому та як Будапешт змінює тактику щодо України. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/18/7106497/>
3. Sansum J., Dobos B. Cultural Autonomy in Hungary: Inward or Outward Looking? Nationalities Papers. 2020. Vol. 48. Issue 2: Special Issue on National Cultural Autonomy in Diverse Political Communities: Practices, Challenges, and Perspectives. P. 251–266.

Ключові слова: Угорщина, Закарпаття, національно-територіальна автономія, національна меншина, децентралізація, етнополітичний конфлікт.

Ключевые слова: Венгрия, Закарпатье, национально-территориальная автономия, национальная меньшинство, децентрализация, этнополитический конфликт.

Key words: Hungary, Transcarpathia, national-territorial autonomy, national minority, decentralization, ethnopolitical conflict.

КРАСНОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент*

МИЛОСЕРДНА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ІНДИГЕННА ДЕМОКРАТІЯ» ТА «ЛОКАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ»

Демократизація країн світу пов'язана з реформою децентралізації та широким розвитком повноважень місцевої публічної влади, що сприяє впровадженню локальної демократії та розширенню механізмів її впровадження. Науковий інтерес до останньої нещодавно зростає. Світова практика на даному етапі виробила чималий інструментарій локальної демократії від громадських обговорень питань місцевого значення до широкого залучення громадськості до прийняття політичних рішень щодо вирішення питань місцевого значення. Проте в останні роки в науковій політологічній літературі виникає новий термін «індигенна демократія», який пов'язаний з демократичними процесами на місцях. Розглянемо співвідношення даних понять та перспективи впровадження в практику.

Слід зазначити, що активні наукові дослідження проблем локальної демократії розпочалися лише у ХХ ст. Науковці розглядають локальний рівень демократії як «сферу, де можуть втілюватися певні демократичні принципи поведінки суб'єктів політики, оскільки саме тут можлива безпосередня участь громадян при одночасному виборі ними локальних керівників» [4, с. 11].

Локальна демократія – відповідно до визначення Д. Бернса – це система здійснення влади на локальному рівні, за якої громадяни мають право та засоби для контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування й безпосередньо беруть участь в ухваленні рішень. На думку автора, місцева влада тільки тоді буде більш ефективною та демократичною, коли громадяни активно визначатимуть локальну політику, оскільки місцеві представницькі органи не представляють усього суспільства [8, с. 963].

На думку С. Були, ознаками локальної демократії є: «організація життя територіальної громади на принципах рівності, участі, публічного діалогу; залучення громадян до ведення справ громади, поширення практик місцевих ініціатив, референдумів; самоорганізація населення» [2, с. 37]. Однією з важливих її складових є громадський контроль. Розвиток локальної демократії сприяє, в тому числі, і подоланню корупції, яка є однією з основних проблем сучасної демократії [11, с. 1505].

Впровадження локальної демократії базується на нормативно забезпеченій спроможності територіальної громади брати активну участь у вирішенні питань місцевого значення, як на загальнодержавному та локальному рівнях. Отже, на думку М. І. Цумарева, «до згаданих С. Булою «демократичних механізмів» та «інструментів прямої демократії» слід віднести законодавчо визначені механізми прямої демократії, здійснення яких відбувається в межах територіальної громади» [7, с. 54].

Аналізуючи праці щодо механізмів участі членів територіальної громади можна виокремити основні з них: громадські слухання; загальні збори громадян за місцем проживання; місцеві ініціативи; консультації з громадськістю; ОСН [5, с. 7–8], а також створення і діяльність органів самоорганізації населення, місцевий референдум, громадська експертиза та місцеві електронні петиції [6, с. 5].

Варто погодитись з М. І. Цумаревим у тому, що «системоутворюючим чинником для локальної демократії є культурний зміст» [7, с. 54]. Автор розглядає культуру локальної демократії як складову соціокультурного простору, що отримує розвиток поряд еволюцією політичних, соціальних та культурних реалій.

Саме врахування культурних та соціальних реалій передбачає інша наукова категорія – «індигенна демократія». Якщо локальна демократія є основою функціонування місцевого самоврядування, то індигенна демократія (*indigenous democracy*) тісно пов'язана з поняттями «корінне населення» і «самовизначення».

Г. С. Белолюбська вважає, що про індигенну демократію можна говорити тоді, коли мова йде про «культурно-складні суспільства», в яких існує культурне, етнічне протиставлення місцевих громад домінуючому культурному простору в державі. На думку автора, на відміну від локальної демократії «*indigenous democracy* пов'язана з антропологічним підходом і покликана врахувати культурно-етнічний фактор локальних спільнот» [1].

Дослідниця також справедливо відзначає, що індигенна демократія і локальна демократія виявляються по різні боки в дихотомії «громадянське суспільство – держава». Місцеве самоврядування, що базується на ідеї локальної демократії, – це інститут і рівень влади, в той час як індигенна демократія є основою громадянського суспільства.

У розвинених країнах інституціоналізована ідея виділення спеціальних прав корінних народів, включаючи особливі права на територію проживання та інші особливі колективні права, прийнято називати терміном «індигенна перспектива» (*indigenous perspectives*) [9, с. 65]. До таких народів в Україні належить корінний народ Криму [10, с. 253]. Можна також погодитися з Г. С. Белолюбською, що індигенна демократія є незамінною при розгляді проблем розвитку корінних народів, які в першу чергу живуть традиційними видами господарства, що знаходяться у віддалених куточках країни; «індигенна демократія дозволить підійти до вивчення цих питань не з точки зору влади, а з позиції людей, локального співтовариства» [1].

На думку Р. Ніцена, підтримка, яка надається світовою спільнотою руху індигенних народів, створила новий інструмент боротьби проти прагнення держав нівелювати культурні особливості національних спільнот, що входять до них, а також проти державної підтримки націоналізму. Автор зазначає, що «індигенізм відрізняється від етнічного націоналізму тим, що його концепція самовизначення передбачає існування в рамках національної держави [12, с. 122].

Варто відзначити, що в кінці ХХ ст. в світі відбулися важливі інституціональні зміни у ставленні до корінних народів, у визнанні володіння ними особливими правами, перш за все на територію, і статусом. Як справедливо зазначає В. Владимірова: «Міжнародний індигенний активізм створює простір для формування більш широкої індигенної ідентичності, інкорпорує єдність і універсальність корінних народів на глобальному рівні, ґрунтуючись на аналогічних історіях гноблення і колоніального панування і триваючої в даний час маргіналізації в усьому світі, підтверджуючи при цьому політику відмінностей на місцевому рівні» [3, с. 47].

Таким чином, використання терміну «індигенна демократія» та впровадження її принципів в політику багатонаціональних держав, що мають території компактного проживання корінного населення, має значні перспективи. Так, термін «індигенна демократія» має можливість значно поглибити розуміння соціально-економічних, культурних, етнічних, політичних процесів, які спостерігаються в локальних спільнотах світу. Індигенна демократія може демонструвати різницю між традиційним світоглядом і класичними західноєвропейськими уявленнями демократичного устрою суспільства, що дозволить краще зрозуміти існуючі перешкоди в розвитку сучасних демократій. Крім того, вона може допомогти виділити місцеві етнокультурні особливості та сприяти вирішенню етнонаціональних конфліктів.

Отже, індигенна демократія може змінити загальний дослідницький підхід, в центрі якого будуть не інститути або організації, а людина; пропонуючи аналіз ситуацій «від часткового до загального», вона дасть можливість по-новому поглянути на проблеми розвитку демократії в багатонаціональних полікультурних державах на національному рівні.

Список використаної літератури:

1. Белолубская Г. С. Индигенная демократия: подходы к определению и возможности использования в российском научном пространстве [Електронний ресурс] / Г. С. Белолубская // *Общество : политика, экономика, право*. 2017. № 12. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/indigenная-demokratiya-podhody-k-opredeleniyu-i-vozmozhnosti-ispolzovaniya-v-rossiyskom-nauchnom-prostranstve>
2. Була С. П. Теоретико-методологічний аналіз локальної демократії як умови та інструменту становлення консолідованої демократії як перехідних суспільствах (на прикладі України): дис. ... к-та наук:

- 23.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2012. 233 с.
3. Владимирова В. Транснациональные индигенные организации, либеральный мультикультурализм и нарративы об «индигенном сепаратизме» на Севере России. *Сибирские исторические исследования*. 2015. № 1. С. 23–56.
 4. Майко Т. С. Міська рада як інститут локальної демократії в Україні : дис. ... к-та наук : 23.00.02 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 231 с. Режим доступу: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/3972/4005>
 5. Місцева демократія в Україні: нові стандарти / Укр. незалеж. Центр політ. дослідж.: М. В. Лациба, І. М. Лукеря, О. Л. Ващук-Огданська. К. : Агентство «Україна», 2013. 236 с.
 6. Стан локальної демократії в містах України: роль громад та органів місцевого самоврядування. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування у сфері розвитку локальної демократії»; під ред. В. І. Брудного, А. С. Крупника, О. С. Орловського. Одеса : ХОБІТ ПЛЮС, 2008. 168 с.
 7. Пумарев М. І. Формування громадянської культури локальної демократії в сучасній Україні : дис. ... к-та політ. наук: 23.00.03 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 245 с. – Режим доступу: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Tsumariiev.pdf
 8. Burns D. Can Local Democracy Survive Governance? *Urban Studies*. 2000. V. 37, № 5/6. P. 963–973.
 9. Huntington H., Fox Sh. The Changing Arctic: Indigenous Perspectives. *Arctic Climate Impact Assessment*. Eds by C. Symon, L. Arris, B. Heal. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. P. 62–95.
 10. Kormych L. I., Afanasieva M. V., Kuli-Ivanchenko K. K. The Crimean Tatar National Movement. Historical Retrospective 20–21 cent. [Електронний ресурс] / L. Kormych, M. V. Afanasieva, K. K. Kuli-Ivanchenko // History Pages. – 2019. – V. 48. – P. 252–263. – Режим доступу: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/09/48_19_Afanasjeva.pdf
 11. Kornuta L., Goloyadova T., Zavhorodnia Yu., Reva Yu. Anti-Corruption Declaration as a Measure of Control for the Activities of Subjects of Public Authorities [Електронний ресурс] / Liudmila Kornuta, Tetiana Goloyadova, Yuliia Zavhorodnia, Yurii Reva // Journal of Environmental Environmental Techniques. 2020. Volume 8. Issue 4. P. 1504–1509. Режим доступу: <http://www.jett.dormaj.com/docs/Volume8/Issue%204/Anti-Corruption%20Declaration%20as%20a%20Measure%20of%20Control%20for%20the%20Activities%20of%20Subjects%20of%20Public%20Authorities.pdf>
 12. Niezen R. Recognizing indigenism: canadian unity and the international movement of indigenous peoples. *Comparative Studies in Society and History*. 2000. 42 (1). P. 119–148.

Ключові слова: локальна демократія, механізм локальної демократії, культура локальної демократії, індигенна демократія, корінні народи.

Ключевые слова: локальная демократия, механизм локальной демократии, культура локальной демократии, индигенная демократия, коренные народы.

Key words: local democracy, mechanism of local democracy, culture of local democracy, indigenous democracy, indigenous peoples.

ПЕХНИК АЛЕВТИНА ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент*

КРОЙТОР АРТЕМ ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук*

РОЗУМІННЯ ТА СУТТЄВІ ФАКТОРИ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

У більшості випадків поняття «ризик» (політичний, соціальний) визначають як імовірність небажаних подій. Термін «політичний ризик» з'явився як характеристика ситуацій в діяльності «зарубіжних транснаціональних компаній та банків, коли вони зазнавали істотних фінансових втрат на зарубіжних ринках, особливо в країнах з так званою перехідною економікою. Ризик вивчався для оцінки соціальної та політичної ситуації в країнах можливого вкладення своїх інвестицій. Під політичним ризиком розумілися ризики, яким піддавалася діяльність компаній в інших країнах, оцінювалися як погіршення економічної діяльності суб'єктів на зарубіжних ринках в результаті впливу політичних чинників: конфліктів, нестабільності, зростання націоналізму, фундаменталізму.

В усіх випадках мова йде про негативний вплив політичних причин на економіку. Таке розуміння політичного ризику закріпилося в сучасній політичній науці. Але, слід зазначити, що така позиція є дуже вузькою та відображає тільки утилітарні інтереси та цілі країни-інвестора. А в залежності від мети можуть змінюватися й оцінка рівня ризику та підходи до дослідження факторів ризику» [0, с. 27].

Можна виділити наступні напрямки аналізу ризику: культурно-символічний напрям (М. Дуглас [0]), концепція «суспільства ризику» (У. Бек та Е. Гідденс [0]) та концепція «калькулятивної раціональності». В кожному з зазначених підходів існує помірний та радикальний лінії розуміння ризику. Прихильники помірної концепції вважають, що ризик є об'єктивно-суб'єктивним відображенням існуючої небезпеки. Прихильники радикальної теорії стверджують, що ризику як такого не існує. Можна лише говорити про суб'єктивне сприйняття ризику, яке обумовлене економічними, духовними, політичними та соціальними факторами і умовами, які характерні для конкретної соціальної або політичної ситуації. Цікаві моделі соціологічних досліджень ризику також запропоновані К. Гавриловим [0, с. 42].

Незважаючи на те, що не представляється можливим встановити загально визнане визначення предметної області поняття «ризик», більшість науковців відзначають наступні сутнісні ознаки ризику.

- Ризик виходить з принципової невизначеності реальності. Недостатність інформації, спонтанність багатьох явищ, що відбуваються

в житті людей, обмеженість ресурсів при прийнятті та реалізації рішень, а також наявність антагоністичних тенденцій у соціально-політичному розвитку вносить елементи невизначеності та хаосу, створюючи умови для виникнення ризику. Категорія невизначеності є основою інформаційного підходу до розуміння сутності ризику.

- Ймовірнісний характер настання як несприятливих, так і сприятливих наслідків ризику. Це означає, що ризик не можна обмежувати тільки ймовірною шкодою або втратами. Ризик несе в собі не тільки негативні, а й позитивні можливості, урахування та використання яких є важливим моментом у процесі прийняття рішень про ставлення до тих чи інших ризиків. Ці два аспекти ризику – його негативна та позитивна сторони – виявилися вже в новий час. Ймовірність, в даному випадку, визначається як об'єктивна можливість появи події.

- Відносність досягнення поставлених цілей та результатів. Діяльність людини відбувається під впливом факторів, сутність і сила яких не завжди може бути об'єктивною та вимірною в абсолютних показниках. Постійна зміна пріоритетів одних інтересів по відношенню до інших породжує ситуації, коли, досягнення яких-небудь результатів раніше вважалося релевантним та продуктивним і за певних обставин, може набути зворотнього значення серед учасників політичного процесу. Відсутність впевненості у суб'єкта може призвести до сваволі та помилок в оцінці характеру особистих і групових інтересів і в конфліктних ситуаціях.

- Орієнтація на майбутнє. Ризик отримує своє вираження в реальності, що включає в себе елементи цілепокладання, прогнозування та планування очікуваних станів, процесів та явищ. Враховуючи сучасну ситуацію пов'язана з пандемією COVID-19, прорахування ризиків при розробці політичних рішень з прогнозуванням у майбутньому їх наслідків стає достатньо складним завданням. Адже пандемія впливає на всі сфери соціальних відносин, а її протікання є достатньо не прогнозованим. Варто погодитись із думкою Ю. Завгородньої, А. Крусян, І. Задоян та Я. Маслової які зазначили: «Обмеження свободи пересування, прийняті державами в боротьбі з пандемією COVID-19, є практичним методом, необхідним для зупинки розповсюдження вірусу, запобігання перевантаженню в системах охорони здоров'я і тим самим рятуючи життя людей. Однак ізоляція може мати дуже серйозні наслідки для зайнятості, економічної ситуації, доступу до послуг, включаючи доступ до медичного обслуговування, харчування, води, освіти та соціальних послуг, а також для безпечного домашнього середовища, гідного рівня життя та сімейного життя» [2]. Тобто, ризик з'являється як реакція на ситуацію, що склалася. В результаті, компонент майбутнього в ризику робить його найважливішою установкою в процесі прийняття рішень та центральною категорією в описі майбутнього. Ризик слід розглядати як специфічну форму соціально-політичної комунікації, спрямовану до оцінку невідомого майбутнього в сьогоденні.

- Суперечливість. Ризик сприяє здійсненню ініціатив, новаторських ідей, соціальних експериментів. Це дає шанс подолати інертність,

стереотипи та обмеження, що перешкоджають впровадженню нововведень. З іншого боку, це може призвести до волюнтаризму, недооцінки істотних сторін життя, до тих чи інших політичних, соціально-економічних, правових і моральних конфліктів. Особливо, якщо рішення приймається без адекватних закономірностей розвитку ситуації підготовчих заходів.

- **Альтернативність.** Ризик передбачає вибір з двох та більше варіантів рішення. При відсутності вибору ризик як такий неможливий. Найважче в цьому випадку ситуація може бути охарактеризована станом «визначеність». Але, слід підкреслити, що відмова від вибору – це також варіант вибору, альтернатива. Варто погодитись з Кройтором А., Яковлевим Д. та Алексєнцев-Тимченко К., що «Вибір потребує не лише «диктатора», який обирає, але й осмислення історичного контексту, причин і наслідків того чи іншого вибору в умовах історичного роздоріжжя, на якому перебуває суспільство» [1]. Залежно від конкретного змісту ситуації вибору альтернативність має різний ступень складності та структурується різними засобами. Для цього використовується класифікація проблемних ситуацій, що вимагають вибору тієї чи іншої альтернативи. Це три типи завдань: добре структуровані, погано структуровані та неструктуровані. Кожному типу завдань відповідає певний набір методів і технологій аналізу, оцінки та формулювання рекомендацій.

- **Еволюційність.** Як зовнішні, так і внутрішні ризики здатні еволюціонувати. Серед ризиків існує природний відбір та безліч механізмів трансформації, обумовлених природою тих об'єктів, в яких вони повинні бути. Вплив на ризик передбачає відповідь зниження його рівня, однак повністю ризик виключити неможливо, тому, що початковий ризик буде змінений та може перетворитися на цілий ряд інших ризиків.

Таким чином, ризик – це поняття, що має певний науковий статус. В результаті багатоаспектності та універсальності ризик є об'єктом багатьох міждисциплінарних досліджень, а сам термін – загальнонауковим поняттям. Перетворення абстрактного поняття в конкретні терміни на основі суб'єктивних переваг і перехід від концептуального осмислення до операціонального розкриття проблеми – це головне завдання будь-якої науки.

Список використаної літератури:

1. Kroytor A. «Apostles» of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice in the secondary education (based on analysis of expert interviews) (Ukr) [Електронний ресурс] / А. Кройтор, Д. Яковлев, К. Алексєнцев-Тимченко // IDEOLOGY AND POLITICS. – 2019. – С. 128–147. – Режим доступу: [https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/Full%20Version%20\(13\)%202019%20.pdf#page=127](https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/Full%20Version%20(13)%202019%20.pdf#page=127)
2. Yuliia V. Zavhorodnia The Institutional and Legal Justification of the Restriction of Freedom of Movement in Conditions of Counteraction the Spread of the Covid-19 Pandemic [Електронний ресурс] / Anzhelika R. Krusian,

- Ivanna I. Zadoia, Iana I. Maslova, Yuliia V. Zavhorodnia // Revista San Gregorio. – 2020. – Núm. 42. – Режим доступу: <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/1560>
3. Бек У. От индустриального общества к обществу риска / У. Бек // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 161–168.
 4. Гаврилов К. А. Социологический подход к анализу риска / К. А. Гаврилов // Социологический журнал. – 2007. – № 3. – С. 40–58.
 5. Дуглас М. Чистота и опасность: анализ представлений об осквернении и табу / М. Дуглас // М. : КАНОН-Пресс-Ц, Кучково Поле, 2000. – 286 с.
 6. Пехник А. В. Актуалізація дослідження політичних ризиків в сучасних політичних процесах / А. Пехник // Актуальні проблеми політики. – 2018. – № 62. – С. 26–36.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, політичний процес, політична діяльність, влада, суспільство, держава, нестабільність, конфлікт.

Ключевые слова: риск, политический риск, политический процесс, политическая деятельность, власть, общество, государство, нестабильность, конфликт.

Key words: risk, political risk, political process, political activity, power, society, state, instability, conflict.

СУШКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент*

ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАНОВЛЕННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Метою дослідження є з'ясування основних аспектів взаємозв'язку елементів політичної культури сучасного суспільства, які стали домінуючими для розвитку політичних процесів в демократичних країнах. Аналіз окремих аспектів даної проблематики є предметом дослідження в працях В. Добіжи, В. Корнієнко, Б. Цимбалістого, Г. Щедрової, С. Берези та інших науковців.

Досліджуючи концепції та методологічні підходи щодо аналізу становлення та функціонування політичної культури сучасного демократичного суспільства слід зазначити, що майже не розглядаються фактори взаємовпливу еволюційних процесів у становленні всієї багатогранності культури, що мають вплив на розвиток політичних інститутів та напрями політичного процесу в цілому. Досить фрагментарно досліджена така грань політичної культури як відношення громадян до діяльності політичних рухів та суспільних організацій, що демонструє зрілість суспільства.

Процес переходу до демократії досить неоднозначний і має певні стадії, а в процесі трансформації, реформування завдання та терміни перетворень вирішуються по різному. Політики, як правило,

недооцінюють фактор неоднозначності майбутнього і сам шлях подальшого розвитку має фактор невизначеності. В сучасних реаліях перед науковцями, особливо актуально стає проблема пояснення трансформацій, розриву, певної опозиції до попереднього досвіду. Зрозуміло, що зміни політичної культури мають різні причини і науковці по різному їх визначають. Характерно, що в дослідженнях різних аспектів цієї проблематики свій внесок зробили і вчені інших країн [1].

Особливість української культури, виходячи з історії та реалій геополітики полягає в тому, що наша країна завжди була об'єктом між цивілізаційного впливу. Це дає підстави багатьом дослідникам розглядати нашу цивілізацію як розколоту і по різному трактувати цей фактор. Одні, використовують лінії розколу маніпулюючи суспільною свідомістю, що на практиці призводить до людських жертв і тимчасової окупації частини території України. Інші, розцінюючи фактор «розколотості» як наявність більших можливостей соціокультурного вибору для особистості. Даний підхід дозволяє аналізувати «цілісність у багатоманітності» і тим самим даний фактор служить каталізатором утвердження і зміцнення основ демократії у нашому суспільстві, а науковцям дозволяє активізувати пошук інтелектуальних інваріантів. Це важливо для сучасного стану політичної культури, коли соціокультурна біполярність вже окреслює розмежування між її різними частинами. Крім того, для України, яка по багатьох параметрах політичної свідомості ще залишається частиною пострадянського простору подібна ситуація значно обтяжує шлях побудови сучасної правової демократичної держави, так і пошук гідного місця серед демократичних країн світу.

В суспільствах перехідного характеру від особливостей свідомості громадян залежать і характер і темпи становлення політичної демократії в практику повсякденного життя та отримання її інститутами необхідної міцності в цих складних умовах. В політичній сфері найбільш перспективними є трансформації партисипаторної демократії в напрямку до демократії взаємодії, що, зокрема, підвищує ефективність взаємодії органів влади і громадянського суспільства. Для нашої країни в даному аспекті важливими є різноманітні форми активності громадян, що доповнюють функції управління як, наприклад, волонтерство, різні інституції громадського контролю і тому подібне. Основними принципами організації та модернізації політичного процесу в умовах сучасного українського суспільства стають дієва політична активність громадян та процеси децентралізації. В той же час слід погодитись з думкою значної частини науковців, що частина громадян України, особливо будучи носіями пострадянської політичної культури, не вдаються до широкої партисипації.

Влада по суті не виробила ефективну систему гуманітарного впливу на настрої різних соціальних груп з урахуванням регіональних особливостей. І наш соціум не має консолідуючих ідеологічних орієнтирів. Цю працю слід розпочати з підтримки терпимості як поступливості, примирливості до чужих думок, що і дозволить перейти до толерантності,

як терпимості усвідомленої й побудованої на чітких світоглядних принципах, з цивілізованим ставленням до різномислення як суспільної цінності.

На думку фахівців наші вчені-гуманітарії приділяють чимало уваги констатації феномену постгуманітарної солідарності, як варіанту між-культурних відносин сучасності, а також способу її «текстуалізації» в інформаційному просторі. Йдеться, насамперед, про нове розуміння солідарності і появу її змагальних (агоністичних) моделей [2]. Цінність у багатоманітті і тим самим цей фактор служить каталізатором утвердження демократії у нашому суспільстві.

Для нашої культури соціокультурна біполярність по одній з культурно-історичній традиції – проєвропейській чи проросійській вже провела рубіж між різними її частинами. До того ж, для України, яка по багатьох параметрах ще залишається частиною пострадянського простору подібна ситуація – значне утруднення на шляху побудови як сучасної держави так і в пошуку власного місця в сучасному світі.

Особливість української культури, виходячи з історії та реалій геополітики, полягає в тому, що територія нашої країни завжди була об'єктом міжцивілізаційного впливу, що дають підстави багатьом дослідникам розглядати нашу цивілізацію як розколоту [3]. Цей фактор по різному трактується при аналізі соціокультурного розвитку суспільства. Одні, використовують лінії розподілу маніпулюючи суспільною свідомістю, що привело до людських жертв та тимчасової окупації частини території України. Інші розцінюють фактор розколотості як наявність більших важливостей для особистості. Даний підхід дозволяє аналізувати політичну культуру однією з визначальних сфер, котра виступає фактором формування та діяльності нових соціально-політичних рухів. Саме їх функціонування формує нові соціальні цінності, насамперед такі як свобода, культура та відповідальність особистості. Нові рухи у сучасній Україні виступають по-перше, однією з форм реалізації самоврядування, тому що є осередком активного функціонування суспільних зв'язків, у їх діяльності відображається і рівень політичної культури. По-друге, виступаючи формою реалізації суспільних інтересів вони стають повноправними учасниками діалогу з органами державної влади та місцевого самоврядування. І, нарешті, вони найбільш активно відстоюють пряму участь кожного громадянина у прийнятті всіх соціально-політичних рішень.

Від особливостей свідомості громадян залежить термін утвердження політичної демократії в практику повсякденного життя, отримання її інститутами необхідної міцності в умовах перехідного періоду. В цьому процесі роль держави та її інституцій на місцях – дати можливість на перехід від діяльності певних громадських організацій до здійснення громадського контролю та доповнення функцій управління. В політичній сфері ці зрушення означають розвиток партиципаторної демократії в напрямку до «демократії взаємодії».

Слід погодитись з думкою науковців, що і в цілому громадяни України будучи здебільшого носіями пострадянської політичної культури, не

вдаються до широкої партисипації. Це влаштовує значну частину панівної політичної верхівки, дозволяє їй досягти власних корпоративних інтересів. Відкидаючи погляди на нездатність громадян до вироблення суспільної політики, прийняття (та сприйняття) важливих державних рішень науковці, активісти громадянських рухів ведуть активний пошук засобів прилучення спільноти до процесу осмислення необхідності запровадження нових процедур функціонування політичних інститутів держави. Є розуміння процесу зростання значення активної особистості на етапі трансформації суспільства до демократії, коли доля багатьох починань напряду залежить від настрою та свідомості більшості громадян країни.

Особливістю функціонування політичної культури в сучасних умовах є поєднання духовності традиційної, класичної з постмодерністською, що стало парадигмою ХХІ ст. Культуроцентричність як новий онтологізм сучасного світу сприяла гармонізації міжлюдських стосунків. Це співпадає з інтерпретацією ХХ сторіччя як періоду коли ідеї попередніх епох проникають в маси і нарешті зачіпають на практиці історичні процеси та визначають їх, що характерно для процесу становлення демократії в країнах перехідного типу як Україна.

Таким чином, в процесі становлення демократії важливим чинником є нова політична культура, яка формується як сукупність взаємовідносин між всіма суб'єктами політичного процесу сучасного суспільства. По суті, це перехід в Україні від фрагментованої і патріархальної політичної культури до громадянської, яку можна визначити як сукупність історично сформованих, відносно стійких політичних уявлень, оцінок та орієнтацій, а також відповідні моделі і норми політичної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Перекл. з польськ. А. Бондар (передм., розд. I–III), М. Боянівської, У. Боянівської, Н. Римської, О. Сливинський (розділи IV–VI); Заг. ред. М. Боянівської; Показчик Т. Цимбала. Український науковий інститут Гарвардського університету; Інститут Критики. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
2. Нагорна Л. П. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал / Л. П. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 379 с.
3. Калакура Я. С. Ментальний вимір української цивілізації / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – Київ: Генеза, 2017. – 560 с.

Ключові слова: політична культура, демократичне суспільство, політичний процес, політична свідомість, Україна.

Ключевые слова: политическая культура, демократическое общество, политический процесс, политическое сознание, Украина.

Key words: political culture, democratic society, political process, political consciousness, Ukraine.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук*

СУЧАСНІ СПОСОБИ ПРОТИБОРСТВА В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Представники політичної еліти в провідних країнах світу формують вектор світового політичного процесу. Поява інформаційного впливу на політичні процеси допомагає швидко та ефективно забезпечувати суспільство інформацією про стан дипломатичної взаємодії в геополітичному просторі. Зміна сучасних форм взаємодії змінює й елементи протиборства в політичних процесах. А тому, виникає необхідність деталізації сучасних шляхів протиборства під час прийняття або реалізації політичних рішень.

Можливі способи впливу на конфліктну активність в політиці варто використовувати відповідно до його характерних особливостей, стадії розвитку та суспільної цінності [1]. Оскільки, аналіз конфліктної ситуації дозволить зрозуміти допустимі межі конфліктної активності та сторін та говорити про його значимість для суспільства. Переважна більшість конфліктів, які відбуваються в політичних процесах досить відчутно впливають на економічний, культурний, соціальний розвиток громадян.

Сучасне українське суспільство характеризується високим рівнем озлобленості, зубожіння та байдужості до потреб інших громадян. Причиною такої агресії та знервованості є саме політичні рішення та політичні дії, які внаслідок призводять до загальносуспільної апатії.

Під час прийняття політичних рішень у сучасній Україні дуже важко серйозно вплинути, а тим більш кардинально на хід політичного процесу з максимальною зосередженістю влади в одній політичній силі. А тому, політичні групи, які представлені меншістю у парламенті намагаються публічно, через засоби масової інформації, донести до суспільства політичну волю представленої більшості.

Сучасні прояви протиріч у політичному процесі набувають нових форм як на державному, так і на міжнародному рівнях. Все частіше та активніше обговорюється протиборство політичних суб'єктів в інформаційному просторі. Яскравим прикладом є політичне звернення Президента України Володимира Зеленського до Президента Росії Володимира Путіна, розміщене в мережі Інтернет, з метою публічної зустрічі для обговорення подій та військової активності на Сході України.

Такі політичні звернення з однієї сторони показують публічний характер та відкритість політичних акторів. Однак, з іншої точки зору, це показник відсутності впливу на спонукання суб'єктів політики до конкретних дій та рішень, через публічний розголос.

Значимість для сучасного українського політичного процесу розкрито авторським колективом через актуальне питання реформування охорони здоров'я [3]. Т. Краснопольська наголошує, що українська структура охорони здоров'я, побудована на централізовано контрольованих засадах, а тому стикається з затяжною кризою, оскільки модель взаємодії самих органів управління повинна бути змінена, а структура охорони здоров'я реформована докорінно [3].

Важливим елементом взаємодії в політичному процесі та прийнятті політичних рішень відіграє політична свідомість, на яку сильно впливає релігія, навіть у сучасних прогресивних реаліях. Про проблему релігійного вибору зазначають А. Кройтор та Д. Яковлев, які говорять, що «проблема релігійного вибору України – складна та суперечлива, вона є чи не основною складовою цивілізаційного поступу принаймні для декількох країн центральної та східної Європи» [4].

Американські вчені ще з дев'яностих років здійснюють детальний аналіз інформаційних потоків, систематизують та тлумачать типологізацію інформаційного протистояння, яка містить у собі інформаційні конфлікти, тобто активні форми протидії зацікавлених сторін, такі як: інформаційно-пропагандистські та інформаційно-психологічні. Окрім того, виділяють мережеві конфлікти, які поділяють на кіберконфлікти та конфлікти з залученням соціальних мереж. Також розрізняють інтегровані конфлікти і організаційні конфлікти [2].

Джозеф Най та Уільям Оуенс акцентують увагу на те, що інформаційні конфлікти передбачають можливість створення елементів захисту проти інформаційних атак, що створює об'єктивні переваги у можливості розвитку інформаційної війни [2]. Тому, використання системи постійного контролю над інформаційними потоками сторін з різними політичними поглядами відповідно до міжнародно-правових норм щодо інформаційної безпеки є невід'ємним елементом для діяльності сучасної політичної системи.

Інформаційний вимір сучасності яскраво демонструє необхідність постійної інформаційної активності політичних суб'єктів та розвитку системи інформаційного озброєння для державної системи, з метою миттєвої реакції на будь-які інформаційні атаки. Окрім того, важливо ефективно функціонування міжнародних організацій та їх публічне визнання інформаційних озброєнь, як небезпеки ХХІ століття, яка потребує створення міжнародних форм для протидії і попередженню активних конфліктних дій.

Враховуючи усе вищезазначене, можемо дійти підсумку, що сучасні способи протистояння в політичному процесі відрізняються своєю швидкістю до розповсюдження в масах, формування суспільного усвідомлення політичної події, небезпекою не лише державного, але наддержавного рівня, під час інформаційної атаки. Політична еліта слідує сучасним трендам публічного спілкування в соціальних мережах.

Однак, протистояння політичних акторів в інформаційному просторі може трактуватись в різних формах та різними суб'єктами політики з власною вигодою. Для української наукової спільноти дослідження

політичних подій в різних інформаційних формах є необхідною умовою для формування вітчизняних механізмів для захисту суспільства від інформаційних атак та формування політичної свідомості.

Список використаної літератури:

1. Завгородня Ю. В. Форми впливу на політичний конфлікт: теоретичний аналіз. [Електронний ресурс] / Ю. В. Завгородня // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2020. – Вип. 65. – Режим доступу: <http://app.onua.edu.ua/index.php/app/article/view/300/308>
2. Най Д. С. Главная сила Америки – ее информационные возможности. [Електронний ресурс] / Джозеф С. Най, Уильям А. Оуэнс // Глобальные Вопросы. Электронные журналы ЮСИА. – 1996. – Том 1, № 12. – Режим доступа: <http://www.4uth.gov.ua/usa/russian/information/gjcom6.htm>
3. Томчук-Пономаренко Н. В., Лозова Г. М., Пашнюк Л. О. та Краснопольська Т. Трансформація державного управління соціально-економічною політикою в Україні на прикладі реформування охорони здоров'я. [Електронний ресурс] / Н. В. Томчук-Пономаренко, Г. М. Лозова, Л. О. Пашнюк та Т. Краснопольська // Журнал техніки екологічної обробки. – 2021. – № 9 (2). – С. 421–427. – Режим доступу: <https://dormaj.org/index.php/jett/article/view/135>
4. Kroytor A. «Apostles» of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice in the secondary education (based on analysis of expert interviews) (Ukr) [Електронний ресурс] / A. Kroytor, D. Yakovlev, K. Aleksentseva Timchenko // IDEOLOGY AND POLITICS. – 2019. – С. 128–147. – Режим доступу: [https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/____Full%20Version%20\(13\)%202019%20.pdf#page=127](https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/____Full%20Version%20(13)%202019%20.pdf#page=127)

Ключові слова: протистовбуство, політичні процеси, інформаційна війна, кіберконфлікти, релігійний вимір, медична реформа, міжнародні організації.

Ключевые слова: противоборство, политические процессы, информационная война, киберконфликты, религиозное измерение, медицинская реформа, международные организации.

Key words: confrontation, political processes, information war, cyber conflicts, religious dimension, medical reform, international organizations.

КОВАЛЬ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат політичних наук, доцент*

КИСЛЯК ЛЕСЯ НЕСТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського юридичного інституту*

СУЧАСНИЙ СТАТУС ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Українська православна церква була найбільш західна з усіх православних церков. Річ Посполита об'єднувала між собою представників різної аристократії: католицької, православної та лютеранської. Тому тогочасна Річ Посполита мала найбільший релігійний плюралізм – там осідали представники всіх християнських деномінацій, яких не приймали в Європі. Так само на територію Речі Посполитої масово прийшли й євреї, які тікали з Європи через релігійні війни.

Україна має традиції плюральності, оскільки вона була в складі Речі Посполитої, де між собою завжди знаходили баланс православні, католики і протестанти.

Можна погодитись із твердженням Хосе Казанова, професором факультету соціології Джорджтаунського університету, керівником Берклійського центру релігії, що Православна церква України може стати державною, чи пак національною. Серед греко-католиків дуже сильно розвинута українська національна ідентичність виключно на православ'ї не вийде. Крім того, до національної палітри інтегровані й багато протестантів, що додає специфіки для України.

У Росії також існують відмінні від православ'я конфесії, проте їх представників немає в уряді, і тому там зовсім інша динаміка. Тому, сила громадянського суспільства в Україні – релігійний плюралізм [1].

Підтвердженням цього наративу Хосе Казанова свідчать результати дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 17 по 21 січня 2020 року. Так, найчастіше громадяни України відносять себе до вірних Православної церкви України – 34 %. 13,8 % назвали себе вірними Української православної церкви Московського патріархату, 8,2 % – Української греко-католицької церкви, 0,7 % – Протестантських та Євангелічних церков, 0,4 % – Римо-католицької церкви, 0,6 % – інших релігій та конфесій. Значна частина опитаних – 27,6 % зазначили, що вважають себе православними, але не відносять до якоїсь церкви. 8,8 % – не відносять себе до жодної з конфесій, а ще 5,6 % визначили себе як невіруючі.

В Україні створено всі умови для вивчення мов національних меншин, розвитку їх національних культур. Але «охорона і розвиток

регіональних мов, або меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх», – наголошується в Європейській хартії регіональних мов або меншин.

Частка вірних деяких конфесій та церков відрізняється серед представників електорату окремих політичних партій. Так, серед представників електорату партії «Європейська солідарність» більше, ніж у середньому по масиву опитаних, вірних ПЦУ (52 %) і УГКЦ (17 %). Серед представників електорату партії «Опозиційна платформа – За життя» більше, ніж загалом по масиву респондентів, вірних УПЦ МП 27 %, тих, хто вважає себе православним, але не відніс себе до жодної конфесії або є невіруючим (20,8 %). Серед представників електорату партії «Слуга народу» більше, ніж загалом серед опитаних, тих, хто вважає себе православним, але не відносить себе до якоїсь церкви (35 %). Електорат інших партій не аналізувався через недостатню представленість у масиві [2].

Цю найважливішу статтю мовної Хартії повністю ігнорують кремлівські апологети. Слід згадати, що в історії відомо 480 агресивних антиукраїнських циркулярів, указів, постанов, рішень, розпоряджень, щодо заборони і знищення української мови.

Релігія може займати різні позиції в суспільстві. В українському суспільстві вона є не тільки приватною справою громадян, але й вагомю частиною публічного життя, рушієм різноманітних соціальних змін. Анексія Криму, агресія Кремля на Донбасі докорінно змінила відношення громадян до автокефальної, канонічної церкви – ПЦУ, до державного статусу української мови та кремлівської фейкової пропаганди.

По-перше, автокефальний статус ПЦУ дозволяє подолати стан ізоляції та стати суб'єктом релігійного співтовариства. По-друге, створення ПЦУ виявилось каталізатором певних процесів у Всесвітньому православ'ї. Потрібно зазначити, що УПЦ МП втрачає не лише парафії, але і свій клір. По-третє, отримання автокефалії вплинуло на поглиблення співробітництва між ПЦУ та УГКЦ та плідну працю в різних суспільних сферах, що в майбутньому призведе до об'єднання.

По-четверте, ПЦУ відіграє роль важливого маркера національного єднання та суспільної мобілізації по захисті української мови, культури, антиукраїнської пропаганди кремлівської агентури.

Важливо, щоб ПЦУ мала не тільки підтримку громадянського суспільства, а і чинної сьогодишньої влади в Україні. І підсанкційні удари, які отримали апологети Кремля в Україні, підтримані більшістю громадянського суспільства, сприяли консолідації та єдності українського суспільства та державотворчим процесам в Україні.

Список використаної літератури:

1. Хосе Казанова. Сила українського громадянського суспільства – релігійний плюралізм. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29946986.html>

2. Конфесійна та церковна належність громадян України січень 2020 р. Соціологія. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>
3. Хосе Казанова. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*. Львів : Видавництво УКУ, 2019. 348 с.
4. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. Інформаційні матеріали. Електронний ресурс. Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf

Ключові слова: православна церква, автокефалія, релігійний плюралізм, громадянське суспільство.

Ключевые слова: православная церковь, автокефалия, религиозный плюрализм, гражданское общество.

Key words: Orthodox church, autocephalous, religious pluralism, civil society.

ДРОБЧАК АЛЛА ЛЕОНІДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціально-політичних
та економічних дисциплін Криворізького факультету*

ЮЩЕНКО ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка 4 курсу Криворізького факультету*

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE PANDEMIC IN UKRAINE

In the new millennium, humanity is faced with infectious diseases that no one knew about. Plague and typhus were replaced by dangerous viruses. Changes in the environment, climate warming, an increase in population density and other factors provoke their appearance, and the high migration activity of the population contributes to their spread throughout the world. Truly, infections know no boundaries.

The main part: In 2003, a dangerous coronavirus with a very high mortality rate went outside China and spread to several countries. Within eight months of the detection of the virus, it was stopped. SARS turned out to be a mysterious new coronavirus, it killed about 10 percent of those infected. Most of the patients died from respiratory failure, their lungs were filled with fluid [2, p. 15].

Civet has become infected with the coronavirus, which is believed to be common among bats. A man in southern China became infected from this animal. Viruses can be transmitted from animals to humans through the inhalation of contaminated particles of animal sputum, the consumption of

food contaminated with animal excrement, or the so-called exchange of body fluids (for example, if a butcher with a wound on his arm is working with the carcass of an infected animal).

Transmission of a virus from one species to another is common. However, the coronavirus, which contracted «patient zero» in 2002, mutated and acquired the ability to easily spread from person to person. This threatened with a pandemic [5, p. 15–18].

The new disease has affected dozens and then hundreds of people in China, but the country's Communist Party has tried to hide the scale of the unfolding crisis. Doctors were forced to remain silent, travel and travel continued without any restrictions and control [8, p. 34].

Chinese scientists say it is still difficult to understand why the new type of coronavirus that causes COVID-19 has spread so quickly. This is evolution. The new coronavirus has spread rapidly, causing many asymptomatic cases and, in some cases, death. He has other characteristics.

The COVID-19 epidemic («coronavirus disease 2019») has already gone down in history as an emergency of international importance. Coronavirus infection is an acute viral disease with a predominant lesion of the upper respiratory tract, caused by an RNA genomic virus of the genus Betacoronavirus of the Coronaviridae family.

Coronaviruses (Latin Coronaviridae) are a family of 40 types of RNA-containing complexly organized viruses with supercapsid as of January 2020. They are combined into two subfamilies that affect humans and animals. The name is associated with the structure of the virus: from the supercapsid protrude large spine-like processes in the form of a club, which resemble a crown [9, p. 156].

In this regard, at the regional and national level in Ukraine, a number of regulations have been adopted against the emergence and spread of coronavirus disease (COVID-19). The relevant norms are spelled out in the bill on preventing the spread of coronavirus, which was adopted by the Verkhovna Rada on March 17, 2020. For people who may be infected with coronavirus, administrative liability is provided for unauthorized leaving of the place of observation (quarantine). For this, from 1000 to 2000 non-taxable minimum incomes of citizens are provided (that is, 17–34 thousand hryvnia, approximately \$ 640–128).

Earlier, the Ministry of Internal Affairs clarified that we are talking about a violation of the observation conditions for people with suspected coronavirus. If such actions (violation of the observation conditions) led to the infection of other people, then the bill provides for criminal liability in the form of a fine from 1,000 to 3,000 non-taxable minimum incomes of citizens (17–51 thousand hryvnia, approximately \$ 640–1920), or imprisonment restriction of freedom, or imprisonment for up to 3 years [1, p. 67].

If these actions led to the death of people, then the punishment will be from 5 to 8 years in prison.

All countries should be ready for coordinated actions to prevent the emergence and spread of infections, to timely diagnose them, to develop methods of treatment and prevention, and to create vaccines. The COVID-19

epidemic has highlighted important links in the global biosafety framework. Humanity must learn to resist these threats and clearly regulate the legislative framework.

The biological threats associated with infectious disease epidemics are global in nature. The COVID-19 epidemic is not the last threat in the 21st century. Environmental change, climate warming, an increase in population density, the development of biotechnology and other factors provoke their emergence, and the ever-increasing migration flows and processes of economic globalization contribute to the spread of infections.

References:

1. 2019 Novel Coronavirus Review (2019-nCoV), CDC, February 1, 2020 Content source: National Center for Immunization and Respiratory Diseases (NCIRD), Viral Diseases Division; <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-nCoV/summary.html>
2. Hui, David S.; Azhar, Esam EI; Madani, Tariq A.; Ntoumi, Francine; Kock, Richard; Dar, Osman; Ippolito, Giuseppe; Mchugh, Timothy D.; Memish, Ziad A. The continuing epidemic threat of novel coronaviruses to global health – the latest novel coronavirus outbreak in Wuhan, China // International Journal of Infectious Diseases: journal. – 2020. – 14 January (vol. 91). – P. 264–266. – ISSN 1201-9712. – DOI: 10.1016/j.ijid.2020.01.009
3. Thrombotic-inflammatory syndrome in COVID-19. The place and role of anticoagulant therapy in the treatment of COVID-19 / Sugraliev A. B., Plinio Cirillo // Zh. Meditsina. – No. 3 (213) 2020.
4. Undiagnosed pneumonia – China (HU) (01): wildlife sales, market closed, RFI Archive Number: 20200102.6866757. Pro MED mail. International Society for Infectious Diseases.
5. Guidance COVID-19: investigation and initial clinical management of possible cases / <https://www.gov.uk/government/publications/Updated> 27 April 2020.
6. ZhonghuaJie, He He, Hu Xi, ZaZhi. Clinical features of 2019 novel coronavirus pneumonia in the early stage from a fever clinic in Beijing. Article in Chinese; Abstract available in Chinese from the publisher.
7. Jonas F. Ludvigsson. Systematic review of COVID-19 in children show milder cases and a better prognosis than adults. Acta Paediatrica. First published: 23 March 2020. <https://doi.org/10.1111/apa.15270>
8. Laboratory testing for 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) in suspected human cases Interim guidance 17 January 2020.
9. Temporary guidance. Prevention, diagnosis and treatment of new coronavirus infection (COVID-19). Version 7 (06/03/2020), p. 165.

Ключові слова: пандемія, правові акти, захворювання, вірус, еволюція, епідемія, законопроект, відповідальність, інфекція, профілактика, безпека, норми, вакцина, карантин.

Ключевые слова: пандемия, правовые акты, заболевание, вирус, эволюция, эпидемия, законопроект, ответственность, инфекция, профилактика, безопасность, нормы, вакцина, карантин.

Key words: pandemic, legal acts, disease, virus, evolution, epidemic, bill, responsibility, infection, prevention, safety, norms, vaccine, quarantine.

БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Зовнішньополітичний вибір будь-якої країни завжди передбачає не лише визначення напрямку та стратегії інтеграції. Його важливою складовою є дезінтеграція – послаблення, або й повне розірвання зв'язків у політичних, економічних, культурних та інформаційних відносинах між країнами чи групами країн. Інтеграція у одному напрямку має супроводжуватись дезінтеграцією в іншому, адже неможливо інтегруватися в усі сторони одночасно. Цей та інші аспекти зовнішньополітичного вибору України стали предметом дослідницької уваги таких авторів, як В. Горбулін, І. Артьомов, Ф. Барановський, О. Власюк, Л. Кочубей, О. Прийдун, І. Рафальський.

Зовнішньополітичний вибір України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції відбувається одночасно з дезінтеграційними процесами в іншому напрямку – щодо Російської Федерації. Саме тому у дослідженні зовнішньої політики України у сучасних геополітичних умовах видається важливим зробити акцент на політичних теоріях, які виходять із поняття вибору, аналізують ситуацію вибору та його альтернативи. Теорія раціонального вибору широко застосовується у міжнародних відносинах, її представники стверджують, що «Результат вибору передбачений самою системою соціальних координат: вибір не може вийти за межі альтернатив, запропонованих гранд-наративом та закладених у картині світу. Тобто, вибір дійсно є частиною соціальної взаємодії, її невід'ємною складовою» [4, с. 159].

І якщо до 2014 року одними із основних питань зовнішньої політики Україні були економічні й соціокультурні, то на сьогодні головне – гарантії безпеки. Це комплексне поняття, яке включає не лише військову складову. На авансцену виходить зовнішній інформаційний вплив, який становить пряму загрозу національній та глобальній безпеці. Погоджуючись із попередньою цитатою, слід зробити важливе уточнення – соціальна взаємодія залежить від інформаційних впливів, визначається ними.

Л. Кочубей відзначає такі вектори маніпулятивних технологій, спрямованих проти України в інформаційній сфері: гібридна війна, кібератака, «сіре» та «чорне» дезінформування, комунікативні стратегії тощо [3].

Метою інформаційної агресії є маніпуляційний вплив на громадську думку, як всередині України й країни-агресора, так і формування сприятливого інформаційного середовища у США, КНР та ЄС, як глобальних

гравцях, а також в інших країнах. Тобто, інформаційна війна практично не має меж, адже її адресатом є глобальна громадська думка.

Відносно України інформаційний вплив передбачає: «...поступове пониження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення; відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики «керованого хаосу»; формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу; домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації за одночасного витіснення української мови та культури» [3].

Маніпуляції в інформаційному просторі, як елемент гібридної війни, лягають на благодатний ґрунт об'єктивних складнощів, з якими стикається країна у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції. Адже європейська інтеграція для України це, передусім, проект національного самовизначення. Погодимося із наступним: «...європейський вибір як проект національного самовизначення зіткнувся з низкою суперечностей та з невідповідністю взаємних очікувань суб'єктів цього процесу, що призвело до кризи всього проекту та політичних криз в Україні. На перешкоді реалізації євроінтеграційного плану постала низка чинників – від внутрішньої нестабільності орієнтації на Захід у самій країні, неготовності членів Європейського союзу до подальшого розширення, й до масованої протидії з боку Росії, яка прагне утримати Україну у своїй політичній орбіті» [2, с. 194].

Формування простору безпеки як складова зовнішньополітичного вибору має ґрунтуватись на раціональних засадах. Це передбачає чітке визначення напрямків та механізмів інтеграції з ЄС й дезінтеграції з РФ на основі інформованості та аналітичності, оцінюванні витрат і вигід, урахування преференцій основних глобальних та регіональних гравців.

У цілому, необхідно наголосити на одній із головних проблем сучасної української політики – еклектичності. Якраз застосування теорії раціонального вибору може сприяти чіткому окресленню простору вибору, а головне – визначенню альтернатив. Наразі ж маємо констатувати, що поєднання несумісних елементів у внутрішній та зовнішній політиці заважає формуванню безпекової стратегії країни, визначенню послідовних кроків щодо інтеграції і одному напрямку та дезінтеграції в іншому. Погодимося: «Сучасна модель національної безпеки України є еклектичною нестійкою сумішшю, поєднуючи в собі несумісне: війну й переговори, санкції й торгівлю, агресивну пропаганду й щире прагнення донести «свою правду». Ця еклектична нестійка конструкція тримається на такому само хисткому фундаменті: дотаційній економіці часткових реформ; крихкій політиці ситуаційних коаліцій та вибіркової деолігархізації; культурі пошуку нової національної ідентичності, європеїзації, протистояння «руському миру». Подібна еклектика є свідченням тимчасовості, яку слід сприймати в контексті спровокованого кремлівською агресією переходу України від дегенеративної олігархії до плюралістичної демократії «широкої участі» [1].

Формування раціональної зовнішньої політики у першу чергу залежить від політики внутрішньої. Тут варто наголосити на темпоральному дефіциті у процесі прийняття рішень в умовах електоральної демократії, адже українські президенти обмежені одним, максимум двома термінами перебування на посаді. І це на відміну від їх російського візаві та сформованих навколо нього еліт. Також погодимось з тим, що «...замість розмов про ірраціональність політичної поведінки індивідів та груп, слід шукати раціональні основи такого вибору» [5].

Таким чином, безпековий аспект зовнішньополітичного вибору України формується в умовах процесів інтеграції/дезінтеграції, однією із основних загроз для національної безпеки є інформаційна війна, а відповіддю має стати раціональне формулювання безпекової стратегії з урахуванням усіх переваг та недоліків, вигід та витрат на цьому шляху, окреслення альтернатив та вибір однієї з них.

Список використаної літератури:

1. Власюк О. С. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України / О. С. Власюк, С. В. Кононенко // Стратегічна панорама. – 2017. – № 1. – С. 17–23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spra_2017_1_5
2. Рафальський І., Рафальська Т. Європейський вибір України: передумови, зміст і основні чинники / ІНТЕРМАРУМ: історія, політика, культура. – 2019. – Вип. 6.
3. Україна у пошуку стратегій суспільно-політичного розвитку (1991–2018 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. – 352 с.
4. Яковлев Д. В. Aleajactaest: вибір як елемент соціальної взаємодії / Д. В. Яковлев // «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у 21 столітті»: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Херсон, 27–28 лютого 2015 року). – С. 155–159.
5. Яковлев Д. Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин / Д. Яковлев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27684/24799>

Ключові слова: національна безпека, зовнішньополітичний вибір України, інтеграція, дезінтеграція, інформаційна війна, раціональність, раціональний вибір.

Ключевые слова: национальная безопасность, внешнеполитический выбор Украины, интеграция, дезинтеграция, информационная война, рациональность, рациональный выбор.

Key words: national security, foreign policy choice of Ukraine, integration, disintegration, information war, rationality, rational choice.

ВОРОБІЙОВ ВІТАЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО: ПРОТИРІЧЧЯ, ЗАГРОЗИ, ЕКСПЕКТАЦІЇ

Сучасну демократію відрізняє від її попередніх форм переважно представницький характер. Народ реалізує владу через представників. Термін «представницький мандат» характеризує особу, обрану на певну посаду. Представницький мандат дозволяє особі говорити від імені тих, хто її обрав – виборців.

Модель представницької демократії передбачає, що інтереси народу, або певної групи захищає обраний за результатами виборчих змагань представник. Конституційний Суд України наводить перелік таких осіб: «згідно з Конституцією України представницький мандат мають народні депутати України (частина друга статті 78), Президент України (частина четверта статті 103), депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, що прямо зумовлено представницьким характером цих органів (статті 136, 140, 141). Міський голова є головною посадовою особою територіальної громади міста (частина перша статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») з представницьким мандатом» [5].

Низку наукових праць присвячено дослідженню особливостей вітчизняного політичного представництва. Ці особливості обумовлені переходом від «догматів тоталітарної ідеології» (М. Чабанна [4]) до політологічної концептуалізації курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Йдеться, передусім, про дослідження Ю. Ганжурова, М. Чабанної, О. Рафальського, Г. Зеленько, В. Медяника, Ю. Древалю, Л. Кочубей, Н. Заяць, Н. Бедрак, ін.

Слід відзначити, що проблематика політичного представництва охоплює як дослідження політичних режимів та діяльності окремих інститутів (партій, парламенту тощо), так і політичної участі, електоральних кампаній, політичної довіри, політичних технологій, політичного вибору й політичних комунікацій. На окрему увагу заслуговують питання організації публічної політики та процесу публічного адміністрування. Погодимося із Н. Заяць: «Конституційна природа народного представництва полягає в тому, що, з одного боку, воно розглядається як органічний елемент у системі влади, а з іншого, – надає можливість громадянам брати участь у правлінні загальними, насамперед державними, справами через своїх представників» [3, с. 131]. Одними із головних загроз для демократії в Україні (передусім, для представницької демократії) є «партія влади» та медіакратія. Їх розвиток свідчить про монополізацію представництва у руках штучних політичних утворень:

партійної номенклатури та власників медіа-холдінгів. Дійсно, сьогодні розвиток інформаційних технологій та мережових комунікацій є не лише благом, а й викликом. Відзначимо: «Демократія, яка утворила дієвий механізм політичного обговорення (іншою мовою – політичних торгів), довела свою здатність забезпечити економічний розвиток країни через створення конкурентного політичного середовища. Проте, залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політику складніше (кількісно і якісно) процедуру раціонального політичного вибору, а один із сучасних трендів – медіатизація політики – змінює систему представництва громадських інтересів відповідно до вимог формату та рейтингу мас-медіа... Це призводить до виникнення нових викликів представникам мас-медіа (перетворення суспільно важливої інформації на товар, відсутність структурних змін у відносинах держава – мас-медіа, перетворення політики на медіа-процес)» [6, с. 200].

Представництво демократія потребує постійної комунікації між соціальними групами й політиками. Мас медіа здатні як покращити цей зв'язок, так і спотворити його. Н. Бедрак наголошує на двох протиріччях системи політичного представництва. «По-перше, протиріччя між наявністю власної політичної позиції у представника, уявлень про справедливість та загальне благо (свободою дії політичного актора) та необхідністю дотримуватись настанов виборців, керуватись їх уявленнями, інтересами, наказами. По-друге, сферою, яку охоплює представництво: кого саме представляє політичний актор – усіх виборців окремого округу, найбільш активних з них, жителів області (регіону), країни в цілому, інтереси партії, лобістських груп чи груп тиску? Дані проблеми політичного представництва вирішуються у комунікативній взаємодії між представниками та суспільством за участі «інформаційних посередників» – мас-медіа... Дуалістична природа політичного представництва вимагає особливої уваги до комунікативних механізмів політичної взаємодії між виборцями та обранцями, що має сприяти постійному діалогу між політиками та суспільством з визначення порядку денного діяльності політичних акторів. Недостатня увага до політичних комунікацій, або нерозвиненість комунікативної складової взаємодії політичних акторів та громадян може призвести до відчуження влади від суспільства» [1, с. 180].

Саме відчуження стало однією із головних характеристик радянського політичного режиму і призвело до краху. Серед основних причин відсутності дієвої системи політичного представництва – відсутність реального розподілу гілок влади та напівпрофесійний статус органів політичного представництва. Хоча, як відзначає Ю. Древаль Верховна Рада УРСР була «важливим елементом тогочасного суспільного розвитку та помітним явищем української історії. Вона була складовою частиною української та загальносоюзної радянської політичної системи, і відобразила складність і суперечливість тогочасної епохи, що не дозволяє оцінювати її якось однозначно» [2].

Подолання відчуженості – це програма-мінімум для підвищення ефективності політичного представництва в Україні. Соціальні

очікування (експектації) щодо поведінки делегованих осіб відносно публічної репрезентації інтересів соціальних груп формуються у процесі комунікації між обранцями та виборцями. У комунікативному просторі, на перетині горизонтальних та вертикальних політичних відносин, експектації визначають легітимність політичних акторів. Але не слід забувати, що усе це відбувається за активної участі мас медіа, які сьогодні є апологетами індоктринації (маніпулятивного впливу на громадську думку з метою переконання у вірності певної доктрини, вигідної представникам правлячого класу). Останні є однією із детермінант формування спотвореної системи політичного представництва в Україні, адже громадяни, які знаходяться під впливом мас медіа просто не здатні подолати індоктринацію. Єдина відповідь – це критичне сприйняття інформації та запровадження дебатів між політиками у мас медіа.

Завершити хотілось би цитатою, яка відноситься до освіти, але може стати дороговказом на шляху формування демократичної системи політичного представництва в Україні: «Враховуючи розповсюдженість інформаційних технологій та активне використання учнями матеріалів із мережі інтернет, на заваді індоктринації може стати впровадження аргументованих дискусій між учнями з метою формування критичного мислення та раціональної оцінки альтернативних джерел інформації» [7].

Список використаної літератури:

1. Бедрак Н. М. Комунікативний вимір політичного представництва / Н. М. Бедрак // *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.); НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2014. – Вип. 53. – С. 173–183.
2. Древаль Ю. Д. Радянська модель політичного представництва. [Електронний ресурс] / *Державне будівництво*. – № 2. – 2012. Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/1/01.pdf>
3. Заяць Н. В. Конституційно-правовий інститут народного представництва та його роль у демократизації суспільства / *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – Випуск 83 (Частина II). – 2009. – С. 130–138.
4. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса – К. : Парлам. вид-во, 2016. – 704 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) від 6 липня 1999 року № 7-рп/1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ccu.gov.ua/en/node/17314>

6. Яковлев Д. В. Оппоненты демократии: роль «партии власти» та медіакратії у пострадянській політиці // *Молодий вчений*. – 2014. – 12 (9). – С. 198–201.
7. Kroytor, A. V., Yakovlev, D. V., Aleksentseva-Timchenko, K. (2019). 'Apostles' of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice of Ukraine in the system of secondary education (based on analysis of expert interviews). *IdeologyandPolitics* (2), p. 127–146.

Ключові слова: політичне представництво, експектація, представницька демократія, відчуження, політична комунікація, індоктринація, мас медіа.

Ключевые слова: политическое представительство, экспектациям, представительная демократия, отчуждение, политическая коммуникация, индоктринация, масс-медиа.

Key words: political representation, expectation, representative democracy, alienation, political communication, indoctrination, massmedia.

ШТУРМАРЕВИЧ ДМИТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

«ДОКТРИНА ГОРБАЧОВА»: КРАХ ІМПЕРІЇ ЧИ ПЕРЕМОГА НОВОГО МИСЛЕННЯ?

Актуальність даної теми зумовлена розвитком протиріч на міжнародній арені, причини яких було закладено наприкінці 80-х років ХХ століття. Головною метою є освітлення цієї теми та можливість простежити вплив «Доктрини Горбачова» на сучасні політичні процеси у пострадянському просторі.

«Доктрина Горбачова» була озвучена вперше у 1988 році на Генеральній асамблеї ООН. Це принципи щодо зміни управління комуністичною державою, які мають вплив і на сьогоднішній день. «Доктрина Горбачова» означає принципи гласності, економічного прискорення і «нового мислення», які були озвучені ще в 1986 році на XXVII з'їзді КПРС. Вони здійснили великий вплив не тільки на внутрішньодержавний устрій, але і на світову спільноту.

Як вважав П. Б'юкенен :»Головним чином варто відзначити що сама ідея про «перебудову свідомості» і трансформації як держави, так і міждержавних відносин була своєчасною. Однак реалізація задумів і їх оцінка на сьогоднішній день залишається предметом дискусій» [1, с. 118].

Дану проблематику в своїх дослідженнях висвітлювали: Дж. Метлок, М. Полинов, О. Гуськова, О. Стикалін, П. Б'юкенен, Д. Чобіт, О. Яковлев, Д. Яковлев, Ю. Шаповал та інші.

Прийнято вважати «Доктрину Горбачова» виключно інструментом зовнішньої політики, однак спочатку вона виходила з перетворень всередині СРСР. З моменту початку перебудови і аж до 1988 року,

М. Горбачов впроваджував зміни, які мали фундаментальний характер для самої держави і для всього світу. Взаємне ядерне роззброєння, пом'якшення напруженості між блоками НАТО і ОВД. Все це можна вважати саме наслідком впровадження М. Горбачовим його доктрини. У 1988 році на Генеральній асамблеї ООН було проголошено про добровільне виведення збройних сил СРСР з країн Варшавського договору, і відмову від принципів Доктрини Брежнєва. На думку О. Яковлева: «Саме через неї СРСР міг втручатися у внутрішні справи держав і країн Центрально-східної Європи, які входили до соціалістичного блоку, щоб забезпечувати стабільність політичного курсу, що будувався на базі реального соціалізму і спрямованого на тісну співпрацю з СРСР. Крім того, вона характеризувалася за всіма кількісними показниками, курсом військового співробітництва з країнами соціалістичної орієнтації на планеті. Назву доктрини зв'язали з прізвищем партійного керівника СРСР тих років Л. І. Брежнєва» [4, с. 54].

Всього за період існування СРСР налічувалося три зовнішньополітичних доктрини. «Доктрина Хрущова», «Доктрина Брежнєва» і «Доктрина Горбачова». Вони відрізнялися одна від одної ступенем наростання протистояння з капіталістичним табором. Якщо при Н. Хрущові СРСР був налаштований рішуче до протистояння і поширення свого впливу по всьому світу, то за часів Л. Брежнєва був змінений принцип, в першу чергу спрямований до політики «розрядки». Відстоювання свого впливу в країнах Центральної та Східної Європи. При М. Горбачові стратегія зовнішньої політики була побудована на основі самовизначення союзників СРСР, натомість була досягнута домовленість з США про нерозповсюдження впливу НАТО на Схід.

В цілому, як зазначає Д. В. Яковлев «Позиція Горбачова пролягала у тому, що одразу після дефектного (реального) комунізму можна побудувати справжній, ленінській комунізм. Але йому довелося рухатись далі. До 1991 року М. Горбачов припинив «холодну війну», відкрив кордони. Він опинився перед вибором, у якого були суттєві обмежувачі: здійснювати економічні реформи та рухатись до демократичної політичної системи» [2].

Як відзначає Д. Чобіт: «Також відносини всередині держави набули іншого формату. З розвитком гласності та переглядом принципів управління в СРСР почалися демократичні процеси. На цьому тлі виникли проблеми, які відображають наслідки «Доктрини Горбачова». А саме: проблема міждержавних конфліктів на пострадянському просторі» [3, с. 8]. Деякі з них почалися ще за часів правління М. Горбачова, такі як конфлікти в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, в Чечні й Інгушетії. Також тривають сьогодні конфлікти між Грузією і Росією, Україною і Росією, Азербайджаном і Вірменією. Наслідком доктрини управління державою, яку обрав М. Горбачов, також є процес суверенізації республік СРСР, які спричинили за собою бажання більшої самостійності і, як результат, відділення і остаточне припинення існування СРСР.

Також наслідком політики М. Горбачова, окрім розпаду СРСР є те, що всі проблеми в період «перебудови» відбилися і на Україні. Окупація Криму, війна на Донбасі, внутрішні економічні проблеми, культурні протиріччя мають спільне історичне джерело. Все це можна вважати наслідком половинчастих реформ, які проводив М. Горбачов. Однак варто зазначити, що саме за часів правління М. Горбачова Україна отримала державний суверенітет, ще в 1990 році. Це є важливою віхою у подальшому здобутті державної незалежності.

Таким чином багато сучасних політичних процесів, які відбуваються на пострадянському просторі є наслідком «Доктрини Горбачова».

Список використаної літератури:

1. Бьюкенен П. На краю гибели. – Neoclassic, АСТ, 2008. – 352 с.
2. Яковлев Д. В. «Батько поразки»: вибір останнього генсека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593621.pdf>
3. Чобіт Д. В. Горбачов як генератор Нашої незалежності. – Літературна Україна. – 2016 – № 32. – 14 с.
4. Яковлев А. Н. Перестройка: 1985–1991. Неизданное, малоизвестное, забытое. – М. : Международный фонд «Демократия», 2008. – 312 с.

Ключові слова: протистояння, перетворення, доктрина, перебудова, політика, політичний процес, політична трансформація, пострадянський простір.

Ключевые слова: противостояние, преобразования, доктрина, перестройка, политика, политический процесс, политическая трансформация, постсоветское пространство.

Key words: confrontation, transformation, doctrine, perestroika, politics, political process, political transformation, post-Soviet space.

ДМИТРИЄВ ВАДИМ ВАДИМОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ПОЛІТИЧНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Сучасний світ характеризується розмаїттям ідентичностей. Це обумовлено поступовим формуванням у другій половині ХХ – перших десятиліттях ХХІ ст. простору політичної свободи, плюралізму та демократії. Свобода слова у мас медіа є одним із фундаментальних чинників конструювання ідентичностей у сучасному суспільстві. З одного боку, це сприяє самовираженню та самовизначенню індивідів у просторі вільного вибору та конструювання ідентичностей. З іншого боку, плюралізм політичних ідентичностей стає першим кроком до появи полярних ідентичностей, які неминуче спричиняють глибокі

конфлікти у суспільстві. У цілому, «Ідентичність постає рухомою категорією, що завжди вписана в соціокультурний контекст і зберігає певний інваріантний зміст, набуваючи ознак відкритої системи» [1].

Проблематика, пов'язана із формуванням політичних ідентичностей, впливом мас медіа на цей процес знайшла відображення у працях Б. Андерсона, П. Бергера та Т. Лукмана, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Ф. Фукуями, Р. Брюейкера та М. Кастельса. Серед українських авторів, які досліджують сьогодні політичну ідентичність варто відзначити праці Г. Боровської, Н. Кірієнко, Л. Нагорної, Н. Пелагеші, В. Малініна, Ю. Тищенко, ін.

У дослідженнях ідентичності, поряд із політичною ідентичністю визначено такі види, як територіальна, регіональна, цивілізаційна, національна, громадянська, соціокультурна, релігійна тощо. Слід наголосити, що мас медіа впливають на процес формування усіх типів ідентичностей. Цей вплив обумовлений потребою у визнанні для індивідів, які відносять себе до певної ідентичності. Вони прагнуть, аби їх голос було почуто у суспільстві, а роль мас медіа у презентації ідентичностей у соціальному просторі – одна із визначальних. Від мас медіа залежить подальший розвиток подій: або відбудеться діалог між представниками різних ідентичностей (власне, для політиків цей діалог має проходити у визначеному форматі політичних дебатів), або виникне конфлікт. У залежності від теоретичних підходів, дослідники виокремлюють індивідуальну або колективну ідентичності. Саме остання поділяється на етнічну та політичну. В умовах глобалізації політична ідентичність громадян формується під впливом цивілізаційної ідентичності.

Політична ідентичність маніфестує себе як асоціювання індивіда із певною соціальною групою. На одному із етапів політичного розвитку це була партійна ідентичність, на іншому – національна або ідеологічна ідентичності. В умовах інформаційного суспільства така групова ідентичність формується у межах аудиторії відповідного джерела масової інформації. Саме мас медіа володіють необхідними ресурсами для впливу на аудиторію: створення та подальшого розвитку групових смислів, конструювання символічної та ідеологічної матриці для підтримки єдності тощо.

Як зазначає В. Малінін: «У процесі теоретичного аналізу політичної ідентичності необхідно враховувати такі характеристики, як історичні умови, особливості етнічного складу населення, релігії та конфесії, представлені на даній території, рівень урбанізації, політичну культуру та рівень інституціоналізації влади та громадянського суспільства» [2].

Під впливом мас медіа політичні ідентичності індивідів здатні суттєво трансформуватись. Для цього в арсеналі мас медіа – сенсації, медіа-скандали, маніпуляції та комунікативні технології. Основна небезпека для національної держави полягає у тому, що в умовах глобалізації зростає вплив транснаціональних медіа-корпорацій, соціальних мереж, глобальних провайдерів. Їх продукція є якісною, здатною не просто охопити, а й впливати на загальносвітову аудиторію. Конкурувати з ними національним медіа вкрай важко. В якості прикладів

та символів глобальної індустрії мас медіа можна навести Фейсбук, Нетфлікс, Голівуд. На думку О. Кірієнко»...сучасний індивід не здатний сконструювати стійку політичну ідентичність, яка опиралася б на інститути (наприклад, державу чи демократію), оскільки вони виникли в межах структури об'єктивної (політичної) реальності, що характеризується критичною трансформативністю, і постійно змінюються, піддаючись ерозії з боку транснаціональних сил переважно анонімного характеру» [1, с. 7].

Під впливом мас медіа, які спричиняють появу феномену медіакратії – влади медіа-магнатів, орієнтованих на прибуток та збільшення політичного впливу – трансформуються не лише політичні ідентичності. Змінюється система представництва політичних інтересів, відбувається віртуалізація політики. Погодимося: «Партії втрачають функцію представників громадськості. Боротьбу за владу в політиці перенесено з ідеологій, організацій та програмних положень у сферу віртуальних іміджів... В результаті інформаційних кампаній влада переходить до тих, хто вдало використовує можливості мас медіа, а не до тих, хто вміє урядувати» [3, с. 366].

Таким чином, мас медіа формують простір політичних ідентичностей, опосередковано впливають на партійну ідентичність та електоральний вибір громадян в Україні, визначають інші форми їх політичного самовизначення.

Список використаної літератури:

1. Кірієнко О. Д. Принципи трансформації політичної ідентичності індивіда в умовах глобалізації [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Кірієнко Оксана Дмитрівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2016. – 19 с.
2. Малінін В. В. Процес формування політичної ідентичності в умовах глобалізації: особливості та складові / В. В. Малінін // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОН України, НУ ОЮА. – Одеса, 2013. – Вип. 49. – С. 194–199.
3. Яковлев Д. В. Трансформації політичної влади в інформаційну добу // Вісник ОНУ: соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2007. – Том 12, вип. 6. – С. 364–371.

Ключові слова: мас медіа, ідентичність, політична ідентичність, комунікативні технології, конструювання ідентичностей.

Ключевые слова: массмедиа, идентичность, политическая идентичность, коммуникативные технологии, конструирование идентичностей.

Key words: massmedia, identity, political identity, communication technologies, identity construction.

ЛОМЕЙКО ВЕРОНІКА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ПОРЯДОК ДЕННИЙ: СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА, МЕДІА

Явище порядку денного знаходиться в основі сучасного політичного процесу. Фундаментом теорії порядку денного є гіпотеза, відповідно до якої «...громадяни мають справу з реальністю другого ґатунку, структурованою журналістськими звітами про певні події чи стан справ» [2, с. 27]. Серед українських політологів відзначимо праці щодо порядку денного таких авторів, як Дем'янчук О., Ковалевський В., Кулик В., Яковлев Д. За визначенням В. Ковалевського порядок денний «...відбуваючись фактично, у віртуальному просторі здійснює реальний вплив на вибір людини... У найширшому плані порядок денний – це набір актуальних для суб'єктів питань, які потребують обговорення» [1, с. 212].

Політичний процес розгортається навколо тем порядку денного: в залежності від спрямованості його формування говорять про різні політичні режими. Авторитарний режим активно конструє порядок денний, нав'язуючи суспільству важливі та вигідні для влади теми. Тут рух інформації відбувається «зверху – вниз». В умовах демократії порядок денний встановлюється «знизу – вверх». Демократичний політичний процес характеризується значним впливом соціальних груп та спільнот на визначення порядку денного. Влада має виконувати накази суспільства відповідно до сконструйованого на основі соціальних інтересів порядку денного. Саме у демократичному суспільстві встановлюється публічний порядок денний. Навпаки, в умовах авторитаризму влада визначає рейтинг тем порядку денного та нав'язує його суспільству за допомогою політичних технологій. Тут пріоритет віддається приватним інтересам, які маскуються під суспільний інтерес.

На даному етапі у процесі формування порядку денного та визначення пріоритетів політичного розвитку зростає вага мас медіа. Цей соціально-політичний інститут сьогодні виконує важливу функцію – визначає основні теми порядку денного, які є важлими для суспільства та влади. Але проблема полягає у тому, що медіа не лише віддзеркалюють суспільний порядок денний, а й володіють усіма можливостями щодо його конструювання на основі власного інтересу. Наголос на цьому віддзеркалено у таких термінах політичного дискурсу, як «медіакратія», «медіацентрована демократія», «медіатизація політики», «медіа-політична система» тощо. Погодимось із тим, що «Дослідження ролі мас-медіа у політичній інтеракції сьогодні важко уявити без аналізу їх можливостей з формування порядку денного. Розгляд цього питання супроводжувався вирішенням багатьох проблем та став основою для розвитку методології дослідження діяльності мас-медіа» [3]. Водночас,

роль мас медіа у встановленні порядку денного обмежена. Їх вплив тим більше, чим далі інформація щодо події або явища знаходиться від щоденного досвіду громадян: «...люди не потребують допомоги з боку мас-медіа, щоб побачити в інфляції або безробітті серйозну соціальну проблему, бо вони знають про це зі свого безпосереднього досвіду» [3].

Порядок денний конструється у процесі взаємодії між інформацією мас медіа та повсякденним досвідом громадян. Цей факт активно використовується під час виборчих кампаній. Мас медіа мають обов'язково враховувати громадську думку: «Хоча кінцева мета будь-якої політичної кампанії – це перемога в день виборів, свою найближчу ціль кожна з них вбачає в стрімкому захопленні медійної програми... На політичну рекламу в мас-медіа, переважно телевізійну, в багатьох країнах витрачають величезні суми грошей, оскільки реклама – саме те повідомлення, настанови якого політичні сили воліють бачити серед головних положень громадської думки, але не менші зусилля спрямовані на формування медійної програми, оскільки вона викликає менше підозр у необ'єктивності й зумовлює більшу довіру громадськості» [2, с. 159]. Очевидно, що сучасна виборча кампанія не може обійтись без намагань кандидатів нав'язати суспільству вигідний для них порядок денний. Це – прямий шлях до перемоги. Але, необхідно враховувати, що соціальна проблема не може напряму бути представлена у мас медіа. Її має бути трансформовано для розміщення у публічній площині. Мас медіа здатні перетворювати важливі соціальні проблеми на захоплюючі історії, викладати їх відповідно до вимог формату. Це не означає, що представники мас медіа (від редакторів до журналістів) мають монополію на встановлення порядку денного. Скоріше, це ознака небезпеки, яку несе утворення симбіозу медіа-холдінгів та політичних організацій у процесі формування порядку денного. Погодимось із тим, що «...у процесі комунікаційної взаємодії у сучасну добу, яка характеризується змінами традиційних форм та механізмів панування й трансформаціями політичних інституцій, з'являються нові небезпеки для демократії. Як одна з небезпек або один із викликів демократизації, розглядається процес медіатизації політики, що потенційно несе в собі загрозу появи нової форми тоталітарного панування – інформаційного» [3].

Якщо соціальні групи не здатні створити суспільно значущу ієрархію проблем, які потребують втручання держави, то їм буде нав'язано порядок денний власників мас медіа.

Список використаної літератури:

1. Ковалевський В. Порядок денний: теорія і методструктурування політичної реальності / Наукові записки ІШЕНД імені І. Кураса НАН України. – 2013. – Випуск 4 (66). – С. 211–224.
2. Мак-Комбс М. Встановлення пріоритетів: мас-медії та громадська думка / Мак-Комбс М.; пер. з англ. – К. : «К. І. С.», 2007. – 256 с.

3. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

Ключові слова: політичний процес, порядок денний, мас медіа, політичний дискурс, держава, суспільство.

Ключевые слова: политический процесс, повестка дня, масс медиа, политический дискурс, государство, общество.

Key words: political process, agenda, mass media, political discourse, state, society.

ОНИЩЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ

Сучасний світ змінюється дуже швидко, насамперед, це пов'язано із процесами глобалізації та кібернетизації, котрі торкнулися та змінили безліч сфер суспільного життя. Не винятком стала й політика, яка за останні 30 років пройшла бурхливий шлях розвитку у контексті розширення інформаційно-кібернетичного середовища. Розповсюдження глобальної Інтернет – мережі та створення інформаційного суспільства підштовхнуло багатьох політтехнологів звернути свою увагу на мережу – Інтернет як механізму досягнення поставлених цілей.

Останніми роками у світовому виборчому процесі зростає роль використання інформаційних технологій як ефективного інструменту впливу на свідомість виборців. Канали електронної комунікації наразі є домінуючими на політичному ринку та в багатьох ситуаціях за результатами повністю виправдали своє застосування. Це призвело до появи цілого арсеналу інноваційних електронних технологій, таких як: call-центри, SMS розсилки агітаційного характеру, online – приймальні заяв громадян, групи підтримки у соціальних мережах тощо. Звісно, Україна поки що відстає у способах використання Інтернет-технологій від країн Заходу, проте інтенсивний розвиток новітніх комунікаційних технологій, вочевидь, сприятиме дедалі активнішому їх застосуванню у виборчих кампаніях.

Інформаційні технології невинно впливають на сучасний політичний процес, тому використовуються у цілях досягнення політичного домінування. У політиці інформаційні технології виступають як комплекс інформаційних середовищ керуючих владних структур, політичних інститутів, громадян, які утворюють цілісну систему, зв'язану інформаційними потоками із зовнішніми стосовно політики суспільними процесами. Інформаційні технології полегшують роботу владних

структур, через канали комунікації вони дозволяють розповсюджувати інформацію без обмежень.

Тож наразі, найбільш ефективним методом впливу на свідомість електорату є застосування Інтернет-технологій. Інтернет виступає як ефективний механізм політичної мобілізації громадян. За допомогою каналів зв'язку в мережі – Інтернет можна оперативно організувати та скоординувати дії політичних однодумців або поширювати політичну рекламу як механізм переконання людей, а в ряді випадків і маніпуляції свідомістю.

Сьогодні існує велика кількість Інтернет-технологій, які є неконтрольованим способом поширення інформації через особисті канали комунікацій, наприклад, через соціальні мережі. Їх перевага полягає у застосуванні різноманітних інтерактивних можливостей, котрі привернуть увагу великої кількості людей. Відповідно до типу транслятора виділяють такі основні канали Інтернет – технологій: блоги, електронну пошту, особисті сайти кандидата чи політичної партії, електронні видання (журнали чи газети на політичну тематику), сторінки політичної партії чи кандидата у соціальних мережах тощо. Для привертання уваги молоді як потенційного електорату, часто випускають комп'ютерні ігри політичного характеру, де основним є реальний політичний актор. Наприклад, під час виборчої кампанії Джорджа Буша молодшого випускали комп'ютерні ігри з його створеним персонажем. Досить часто створюються відеохостинги, де зберігаються усі відеоматеріали, пов'язані із діяльністю певної політичної сили, наприклад, на мережі «YouTube» є канали, присвячені певному політику чи партії [5, с. 8–14].

Інтернет-технології можна умовно розділити на три групи: позитивні, негативні та нейтральні. Позитивні Інтернет-технології – рекламуєть бренд партії чи кандидата, агітують електорат голосувати саме за нього. Вони застосовуються виключно до «свого» кандидата чи партії. Негативні – мають на меті висвітлення компрометуючої інформації щодо опонентів, часто неправдивих відомостей, вигаданої інформації або інформації особистого характеру з біографії. Як правило, створюються сайти або сторінки у соціальних мережах, на яких дискредитуються імідж кандидата чи партії. Нейтральні Інтернет-технології – покликані висвітлювати електоральний процес загалом, не надаючи переваги певній політичній силі. Дані на таких сайтах мають нейтральне забарвлення, не передбачають агітаційних та компрометуючих цілей, а носять виключно інформаційний характер.

В залежності від впливу на електорат розрізняють наступні Інтернет – технології: прозорі, маніпуляційні, дискредитуючі. Прозорі – використовують легальні шляхи впливу на виборців, подаючи у мережі – Інтернет тільки правдиву інформацію та наголошуючи на позитивних сторонах тих чи інших кандидатів чи політичних сил. Маніпуляційні – передбачають психологічний вплив на електорат шляхом кодування у просторах Інтернет різноманітних відеороликів, аудіо звуків, зображень, які будуть викликати певну реакцію.

Дискредитує – застосовуються для псування іміджу політичних опонентів будь-яким шляхом. Головним завданням є позбавлення опонента підтримки електорату, наприклад, шляхом поширення неправдивої інформації про нього [4, с. 114].

За типами комунікаційних зв'язків Інтернет-технології бувають: лінійні, транзакційні та інтерактивні. Лінійні – це один канал зв'язку, де не передбачена лінія зворотного зв'язку із виборцями. Інформація спрямовується в односторонньому порядку. Транзакційні – це двостороння модель зв'язку з можливістю одночасного отримання та відправлення інформації. Інтерактивні – це багатосторонній зв'язок між усіма суб'єктами. Найкращим прикладом слугують – соціальні мережі, сайти або блоги, коли в коментарях одразу багато користувачів можуть спілкуватися між собою, надавати коментарі.

Інтернет-технології відповідно до проектованої реакції, поділяються на: технології, спрямовані на пробудження емоційної реакції – використовуються інструменти психологічного впливу на електорат, котрі викликають у людей певний емоційний стан: здивування, гнів, сміх, обурення тощо. Для цього вдаються до протиставлень політиків, так звана технологія «викриття антигероїв», поширюють неправдиві дані про політичного діяча, займаються «тролінгом» у соціальних мережах. Друга група, це технології, котрі спрямовані на пробудження раціональної реакції у електорату – як правило, така інформація носить нейтральне забарвлення, та не агітує за певну політичну силу, це різноманітні публікації у онлайн – виданнях (журналах чи газетах).

Широке застосування Інтернет-технологій у сучасному світі пояснюється популярністю самої Інтернет-мережі, яку використовують люди різного віку, статі, віросповідання, національності, смаків тощо. Особливої уваги потребує напрямок використання соціальних мереж під час виборчих кампаній. Соціальні мережі сьогодні є ключовим етапом в розвитку передачі та обміну інформацією між людьми, універсальним способом об'єднання людей в групи за інтересами. Наразі, соціальні мережі сильно полегшують роботу політтехнологів, так як допомагають їм збирати відомості про вподобання виборців без великої частини фінансових та часових витрат на проведення «польових» досліджень. Також соціальні мережі виступають в якості потужного каналу комунікації кандидата із виборцями, просування бренду партії в якості платформи для застосування інноваційних – технологій, таких як PR або антиреклами на опонента [3, с. 125–133].

Інтернет може сприяти подоланню малого рівня зацікавленості політикою молоді, надаючи інформацію про різноманітні заходи політики, що може бути їм цікава та залучати до політичної активності. «Всесвітня павутина» об'єднує в собі можливості як засобу масової комунікації, так і засоби міжособистісного і міжгрупового спілкування. Інтернет – технології дозволяють здійснити оперативне інформування громадян та їх політичну мобілізацію.

Таким чином, за останні роки політика стала частиною інформаційного простору, а сучасні Інтернет-технології виступають механізмами

досягнення цілей. Сучасна мережа – Інтернет дає можливість формувати суспільну думку та впливати на свідомість масового виборця.

Список використаної літератури:

1. Буркут І. Г. Виборчі технології: регіональний досвід / І. Г. Буркут, О. В. Колесников. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2009. – 240 с.
2. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології : навч.-методич. посіб. / М. Й. Варій. – Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 270 с.
3. Головатий М. Ф. Політичні технології: механізм і мистецтво здобуття політичної влади : навч.-метод. посіб. / М. Ф. Головатий. – Київ, 2000. – 189 с.
4. Рум'янцева С. В. Кодування та декодування інформації у сучасних ЗМІ: переваги Інтернет-ЗМІ / С. В. Рум'янцева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології». – 2014. – № 111. – С. 114–118.
5. Юханов Н. Трансформація політичного консультування: роль і значення «нових медіа» / Н. Юханов // Влада. – 2009. – № 11. – С. 8–14.

Ключові слова: Інтернет – мережа, технологія, Інтернет-технологія, інформаційна технологія, соціальна мережа.

Ключевые слова: Интернет – сеть, технология, интернет-технология, информационная технология, социальная сеть.

Key words: Internet – network, technology, Internet-technology, information technology, social network.

ПОХОДЄСЬВА ВІОЛЕТА СВГЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупція є однією із ключових перешкод для реформування суспільства. Запобігання політичній корупції є одним з основних завдань для влади в Україні. «Сьогоднішній розмах сфери корупції стає конкурентом держави у здійсненні управління суспільством, а сучасні організаційні норми і соціальний ефект корупції створюють загрозу національній безпеці країни» [2].

Процес боротьби з корупцією включає в собі гарантію прозорості та відкритості роботи державної влади та органів місцевого самоврядування, впровадження системного підходу та превентивних заходів до запобігання і виявлення корупції, та удосконалення розробки механізму протидії корупції.

Варто розглянути таке поняття як «дискурс» – від лат. *discursus* – міркування, франц. «discours» – промова, виступ сукупність висловлювань, міркувань, які стосуються певної проблематики, розглядаються у зв'язку з цією проблематикою, а також у зв'язках між собою» [3]. Звернувшись до формулювання антикорупційного дискурсу, як превентивного заходу запобігання корупції варто зазначити, що він означає метушню, біганину, рух, тобто варто підкреслити, що дискурс формується рухом чи метушінням понять.

На сьогодні вітчизняні та міжнародні правові акти містять чітке визначення сутності корупції. Корупція в Україні визначається як поширене деструктивне соціальне явище, сутність якого полягає у задоволенні особами, що виконують публічні функції, власних приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям. З точки зору етимології «термін (англ. *corruption* [kə'ɹʌrjən]) – використання державної посади для отримання особистої вигоди. Таке визначення, в цілому, відображає різні незаконні вчинки і дії, в тому числі привласнення чужої власності (при якій кошти або майно, що належать державі, використовуються особами для отримання особистої вигоди. Це визначення також включає хабарництво як зі «сторони, що вимагає хабар», коли посадова особа бере хабар (іноді називається «пасивним» хабарництвом), так і зі «сторони, що дає хабар», коли фізична або юридична особа пропонує хабар (іноді називається «активним» хабарництвом)» [4].

Європейський досвід боротьби з корупцією свідчить, що протидія корупції буде тоді справді ефективною, коли корупційним злочинам буде оголошена «моральна війна» та буде належним чином сформовано антикорупційний дискурс у мас-медіа.

Касельс зазначає «...ЗМІ стали соціальним простором, де вирішується влада. Це свідчить про прямий зв'язок між політикою, політикою ЗМІ, політикою скандалу та кризою політичної легітимності в глобальній перспективі. Він також висуває думку про те, що розвиток інтерактивних горизонтальних мереж зв'язку зумовив появу нової форми спілкування, масового самозв'язку через Інтернет та бездротові мережі зв'язку» [1].

В Україні, нажаль, і досі не поборено стереотипи терпимості по відношенню до корупції. Це одна із ключових проблем реалізації антикорупційної стратегії в державі. В масовій свідомості більшості соціальних груп, за допомогою медіа формується стереотип, що корупційні злочини не приносять шкоди суспільству, тому окремі громадяни можуть обирати корупційні шляхи вирішення особистих, щоденних проблем. Розмах корупції та не сформованість антикорупційного дискурсу впливає на окрему особистість як певна культурна або навіть «ментальна норма». Людині, важко протистояти інформаційному впливу, психологічно чинити спротив дискурсу.

Отже, у медіа дискурсі питання запобігання корупції залишається дуже актуальним. Щоб досягнути результатів у боротьбі з корупцією, культуру корупційних зв'язків має замінити культура

чесності та консолідованої співпраці держави і громадян. Для того, щоб подолати шлях від держави, де корупція проникає в усі сфери щоденного життя, до держави, де громадяни зустрічаються з корупцією лише в дуже рідкісних випадках, потрібна широка суспільна дискусія як складова антикорупційного дискурсу.

Список використаної літератури:

1. Castells, M. (2005). Global governance and global politics. PS : Political Science & Politics, 38 (1), 9–16.
2. Походєєва В. Є. Запобігання корупції в Україні через призму медіа: формування антикорупційного дискурсу як превентивний захід / В. Є. Походєєва // Актуальні проблеми політики. – 2021. – № 67.
3. Русанівський В. М. Словник української мови у 20 томах [Електронний ресурс] / В. М. Русанівський // слово. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnyk.me/dict/newsum>
4. Чубенко А. Г. (2018) Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ : ВАІТЕ.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, мас-медіа, медіа-скандал, антикорупційний дискурс.

Ключевые слова: коррупция, предотвращение коррупции, СМИ, медиа скандал, антикоррупционный дискурс.

Key words: corruption, prevention of corruption, massmedia, media scandal, anti-corruption discourse.

ПРОХОРЕНКО (ВАЙСР) АЛІНА МАРЛЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

САВОН КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМИ ПАРТНЕРАМИ В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ

Для кожної сучасної та розвиненої країни важливо мати підтримку ззовні, а саме міжнародних партнерів для досягнення своїх національних інтересів. Пандемія COVID-19 поставила виклик та поштовх перед всіма державами оцифрувати не тільки державні послуги, а й інші сфери суспільного життя. Однак деякі держави були більш готові до

цього, наприклад Сінгапур, країни Балтії, скандинавські країни. Ці держави наряду із багатьма іншими механізмами боротьби з пандемією, а також за допомогою оцифрування, показали більш позитивну статистику серед зараження та смертності населення, ніж ті держави, для яких процеси комунікації в он-лайн ще не стали повсякденними. Вчені на початку ХХІ століття відзначають серед сучасних комунікативних сервісів Інтернету, що грають важливу роль в політичному житті суспільства, такі засоби комунікації як електронну пошту, соціальні мережі, блоги, веб-форуми, Інтернет-телефонію, RSS-канали і чати, тощо. Актуалізувати політичну комунікацію держави можна наступним чином: оцифрувати владно управлінський процес, реалізувати на практиці «електронний уряд» і «електронну демократію», використовувати Інтернет-технології управліннями і службовцями на всіх рівнях, підвищити комп'ютерну грамотність населення. І така діяльність вже давно активно проводиться владними структурами нашої країни.

Можна зазначити, що поняття «міжнародного партнерства» виконує функцію політичної комунікації. Ключовими міжнародними партнерами України є: ЄС, Китай та США.

Політична комунікація та діджиталізація стають саме такими процесами, які можуть змінювати сприйняття своєї країни іншими державами. Країни, в яких вже запроваджені електронні уряди, отримують найкращі рейтинги серед інших стосовно відкритості, довіри до влади, низького рівня корупції та високого рівня життя людей.

Україна активно впроваджує в політичне та суспільне життя населення Інтернет-технології, процес діджиталізації, один проект з яких називається «Держава у смартфоні». Цей проект активно розвивається та на практиці забезпечує полегшення життя населення, робить більш прозорим діяльність державних органів. Україна має намір стати першою державою, де електронний громадянський паспорт може бути аналогом з тими ж юридичними можливостями, що і паперовий. Ця послуга вже доступна у мобільному додатку «Дія», однак паспорт у такому форматі функціонує лише в Україні.

На нашу думку, Естонія є саме тою державою, яка за допомогою діджиталізації отримала позитивний імідж цифрової держави. Це держава, яка розробила стартап – Skype. Україна може також продовжити будувати свій імідж за допомогою інформаційних технологій, що може бути однією з тактичних прийомів у стратегії позитивного сприйняття України світом.

В сучасній Україні великий сектор населення задіяний у ІТ сфері, і це може допомогти державі автоматизувати не тільки державні процеси, а й запровадити нові стартапи, які допомогли б зміцнити позицію на міжнародній арені та підняти наш престиж. У доповіді провідного експерта з соціальних і гендерних програм О. Пищуленої, зазначено, що «Україна має потужний інтелектуальний потенціал. Країна посіла перше місце в Європі за кількістю ІТ-фахівців. На сьогоднішній день понад 100 тисяч українських програмістів працюють в різних

компаніях, очікується, що до 2020 року кількість IT-фахівців в Україні складе біля 200 тисяч чоловік. Однак, згідно з інформацією з інноваційного форуму, це не межа і вже в 2025 році їх кількість повинна становити близько 242 тисяч чоловік» [2].

Також можна відзначити й думку Анни Познякової, яка в 2016 році у своєму дослідженні щодо розвитку розумних міст, зазначає, що «в Україні є певні загальні проблеми, що уповільнюють розвиток держави як цифрової. До таких проблем, можна навести:

- нижчі навички цифрової грамотності та загальна відсутність цифровізації у маленьких містах та селах;
- відтік мізків (у 2016 році країну покинули близько 10 000 IT-фахівців)» [4, с. 207–208].

Однак, це статистика минулих років, а зараз, в тому числі і через пандемію, спричинену вірусом COVID-19, в Україні можна спостерігати позитивну динаміку розвитку нашої держави, як цифрової.

На думку Міністра фінансів С. Марченко, до досягнень України можна віднести діджиталізацію економіки та цифрові технології, які дозволили підтримувати економічну та освітню діяльність віддалено в період пандемії. «Наша країна впровадила заходи для підтримки дистанційного навчання: трансляції відеоуроків по телебаченню та онлайн-платформи дистанційного навчання. Було проведено інформаційні кампанії, такі як «Школа, ми готові», спільно з ЮНІСЕФ, для інформування вчителів, учнів та батьків про вказівки, щодо безпечного та стійкого навчання в умовах пандемії. Окрім того, наразі разом зі Світовим банком Україна готує проект, спрямований на підтримку безперервності навчання та операційної стійкості у вищій освіті шляхом ініціатив щодо розширення цифровізації» [1].

Як зазначила Юлія Юхим, «за даними глобальної ініціативи Microsoft з розвитку цифрових навичок – українці перші у країнах Центральної та Східної Європи» [3].

Ще однією позитивною зміною, яка була виявлена у рамках цього дослідження, є інформації щодо висвітлення процесу діджиталізації в Україні різними мовами. Тобто, міжнародні партнери, громадяни інших держав, можуть отримати інформацію щодо успіхів України в оцифруванні послуг перш за все на англійській мові. Окремим досягненням є доступність сайтів, щодо діяльності державної влади України іноземними мовами. На нашу думку, зведення до єдиного домену gov.ua та освітлення у цьому порталі діяльності виконавчої, законодавчої та судової влади України з перекладом на англійську мову, та навіть з можливістю перевести сайт для людей з порушенням візуального сприйняття, є тими аспектами, які показують, що для України важливий міжнародний позитивний імідж. Тобто, багатомірний віртуальний простір, що поєднує вербальні і невербальні форми комунікації, дозволяє індивіду оптимізувати участь в політичному процесі. Модифікація політичної комунікації дозволила Інтернет-аудиторії бути не просто спостерігачем політичного процесу, але і його повноправним членом,

що збільшує легітимність влади та сприяє побудові довірчих відносин між державою і суспільством та нашими міжнародними партнерами.

Отже, проведений аналіз дає можливість стверджувати, що міжнародні партнери України позитивно сприймають та сприйматимуть прогрес в сфері діджиталізації нашої країни, та все це допомагає нам будувати новий імідж держави, що змінюється в умовах цифрового суспільства та епохи пандемії.

Список використаної літератури:

1. Інвестування в людський капітал: конклав Міністрів у рамках Весняних зустрічей Світового банку Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2021. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/investuvannya-v-lyudskij-kapital-konklav-ministriv-u-ramkah-vesnyanih-zustrichej-svitovogo-banku>
2. Пищуліна О. Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості. [Електронний ресурс] / О. Пищуліна // Міжнародна науково-практична конференція «Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та доміанти розвитку». – 2019. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tyfrovykh-tekhnologii-tyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti>
3. Юхим Ю. Україна – перша з розвитку цифрових навичок серед країн Східної та Центральної Європи [Електронний ресурс] / Ю. Юхим // УКРІНФОРМ. – 2021. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3228076-cifrovizacia-poukrainski-u-rozvitku-cifrovih-navicok-mi-na-persomu-misci-v-evropi.html>
4. Pozdniakova A. Digitalization process in Ukraine as a prerequisite for the smart city concept development [Електронний ресурс] / Pozdniakova A. // Baltic Journal of Economic Studies, 3 (4). – 2018. – P. 206–215. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-4-206-215>

Ключові слова: політична комунікація, Інтернет-технології, міжнародні партнери, діджиталізація, імідж України.

Ключевые слова: политическая коммуникация, Интернет-технологии, международные партнеры, диджитализация, имидж Украины.

Key words: political communication, Internet-technology, international partnership, digitalization, image of Ukraine.

ТАРКІН ВАСИЛЬ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА ВІЙНА У ГОНИТВІ ВАКЦИНАЦІЇ

Створення безпечної й ефективної вакцини дарує надію на швидке завершення пандемії Covid-19. Ряд країн невпинно працювали над її отриманням.

У 2019 році з'явилася необхідність розробки вакцини проти Covid-19. Раніше на розробку вакцини йшло від трьох до п'яти років, а у випадку з вакциною проти поліомієліту, розроблену у 1957 році – вісім років. Вакцина від Covid-19 не могла стільки чекати, до того ж отримані раніше знання про коронавіруси, дали змогу зробити цей процес набагато швидшим (до одного року). Так, уже 17 березня 2020 року Американська компанія Pfizer заявила про спільну розробку вакцини із німецькою компанією BioNTech; 20 березня 2020 року Росія розпочала випробування «на лабораторних тваринах для оцінки ефективності і безпеки вакцини» [1]; 23 березня 2020 року Китай оголосив, що понад 108 добровольців отримали перші ін'єкції для тестування майбутньої вакцини [2]. Багатьох країн об'єднало бажання стримати і побороти вірус за допомогою ефективної вакцини – загалом над її розробкою працювало близько 35 компаній в усьому світі.

Пандемія Covid-19 і розробка вакцини проти недуги із перших днів супроводжувалися елементами як інформаційно-психологічної (перекручування, приховування інформації), так й інформаційно-технічної (кібератаки з метою отримання інформації) війн.

Інформаційно-технічна війна – будь-який тип інформаційного впливу із застосуванням інформаційної зброї, метою якого є порушення нормального функціонування інформаційної інфраструктури (дезорганізація роботи технічних засобів, долання системи захисту, обмеження доступу законних користувачів) з можливістю подальшого несанкціонованого збору, копіювання, блокування, видалення інформації. Синонімом даної дефініції може виступити «кібервійна» [3].

Ознаками інформаційно-технічної війни є: 1) економія ресурсів і фінансів – на відміну від розробок збройних технологій, інформаційні технології не вимагають значних фінансових ресурсів. Комп'ютер, доступ до Інтернету, експертиза інформаційних систем і доступ до важливих мереж можуть бути єдиним «озброєнням»; 2) проблема тактичного попередження і оцінки атак; 3) розмиті кордони – значення географічних меж нівелюється під впливом зростання ролі інформаційної інфраструктури, протиборство відбувається у віртуальному просторі. Тепер бої ведуться не лише на землі, морі чи повітрі, але й на віртуальному полі битви. Будь-хто може стати учасником війни, не

лише воюючи, але й передаючи інформацію, гроші чи технології через он-лайн інфраструктуру.

Кібервійна має у своєму арсеналі велику кількість методів – від вірусів і фішингових атак до шпигування. Розглянемо, які з них застосовувалися під час розробки вакцини проти коронавірусу. Початковою метою кіберзлочинців було отримання секретної інформації про *створення вакцини*.

Занепокоєння міжнародними атаками, спрямованих на медичні заклади розпочалося у травні 2020 року, коли ФБР США і Міністерство національної безпеки США офіційно звинуватили Китай у спробі використати комп'ютерне **шпигування** (вторгнення у чужі комп'ютерні системи з метою збору інформації) для крадіжки даних про вакцину проти Covid-19. Такі дії: 1) роблять спробу незаконного отримання інтелектуальної власності, пов'язаної із вакциною, її тестуванням, дослідженнями (очевидно, що інформація про вакцину стане менш цінною, коли вакцина отримає патент), яка має велику цінність – як результат і потенційний прибуток; 2) ставлять під загрозу виготовлення безпечних, ефективних варіантів вакцинації.

На адресу Ірану теж лунали звинувачення про спробу вкрасти дослідження за допомогою **зламування** (техніка таємного отримання доступу до інформаційної системи) особистих адрес електронної пошти співробітників ВООЗ. Британські, американські і канадські спецслужби звинувачували Росію і Китай у спробах вкрасти дослідження університетів і компаній, які працювали над створенням вакцини шляхом **встановлення шкідливого програмного забезпечення** такого як WellMess і WellMail [4].

Другим етапом інформаційно-технічної «вакцинаційної» війни стали кібератаки спрямовані на *порушення властивостей вакцини*. Війна за інформацію про вакцину Covid-19 проводилася переважно за допомогою цільових **фішингових атак**. У загальному, фішинг – спроба виманити особисту інформацію в користувача Інтернету. Зазвичай для фішингу застосовуються електронні листи, оголошення та фіктивні сайти, за дизайном дуже подібні до тих, які часто відвідує користувач [5]. Цільовий фішинг – різновид фішингової атаки, суть якої – видати себе за законного партнера або учасника із метою отримання або відновлення конфіденційних даних від окремих осіб чи організацій. Для прикладу, різним компаніям, причетним до розповсюдження вакцини у США, Європі, Азії було розіслано серію шкідливих, «фішингових» електронних листів, одне з яких було начебто від керівника HaierBiomedical – великої китайської компанії. У листі вказувалося, що він хоче замовити вакцину і його навіть включили у проект контракту. Очевидно, що кіберзлочинці хотіли отримати інформацію про те, як буде зберігатися і транспортуватися вакцина із якою метою – вкрасти технологію чи завадити розповсюдженню вакцини – достеменно невідомо. Було проведено серію кібератак, спрямованих на холододовий ланцюг вакцини (технологія безперервного дотримання належних температурних умов), який дозволяє її транспортування при безпечних

температурах. За даними International Business Machines кібератака розпочалася у вересні 2020 року і полягала у цільовому фішингові компаній, залучених до рефрижераторного транспортування вакцини [6]. Кіберзлочинці, вочевидь були добре знайомі із критичними компонентами холодних ланцюгів. Наприклад, вакцина Pfizer і BioNTech повинна зберігатися за температури від -70°C до -80°C до 15 днів і навіть незначне коливання температур або її танення і повторне заморожування може призвести до недієвості, тому можна припустити, що шляхом знищення холодного ланцюга кіберзлочинці сподівалися зробити вакцину неефективною.

Третім етапом стало *незаконне отримання і розміщення даних про вакцину* від Pfizer і BioNTech проти COVID-19 через зламування мереж Європейського агентства лікарських засобів, до завдань якого належить прийняття рішення про допуск вакцини проти коронавірусу на ринок.

Паралельно велася боротьба і за допомогою методів інформаційно-психологічної війни з метою викликати страх, несприйняття і отримання переваги у розробці вакцини. Окрім, посилення «теорії змов»: поява вакцини супроводжується тим фактом, що провідні організації охорони здоров'я, такі як Фонд Білла Гейтса чи ВООЗ будуть причетні до її виробництва чи розповсюдження, тож конспірологічний матеріал твердо доповнився тезами, що окремі особи не лише створили вірус, але й планують на ньому добре заробити.

Сучасна науково-технічна революція породила нові форми конфліктів: інтенсивні, небезпечні, масштабні. Інформаційна цивілізація здійснила трансформацію поняття «агресія», яке набуло форм і особливостей «агресії інформаційної». У числі її складових – інформаційно-технічна війна. Під час пандемії Covid-19 інформаційно-технічні атаки проявилися, по-перше, у комп'ютерному шпигуванні; по-друге, у техніці таємного отримання доступу до інформаційної системи, яким є шпигування; по-третє, шляхом встановлення шкідливого програмного забезпечення; по-четверте, за допомогою методу цільового фішингу.

Список використаної літератури:

1. В России начались испытания вакцины от коронавируса на животных. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/news/2020/03/20/vaccine/> – Назва з екрана. – Дата публікації: 20.03.2020. – Дата звернення: 15.02.2021.
2. В Ухані вакцину проти коронавірусу ввели трьом групам добровольців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/v-uhani-vakcinu-proti-koronavirusu-vveli-trom-grupam-dobrovolciv-1512594.html>. – Назва з екрана. – Дата публікації: 23.03.2020. – Дата звернення: 15.02.2021.
3. Міщенко І. В., Басалюк Н. В., Таркін В. П. Інформаційні війни й кібертероризм: поняття, особливості / І. В. Міщенко, Н. В. Басалюк, В. П. Таркін // Молодий вчений. – 2017. – № 10. – С. 698–703.
4. UK and allies expose Russian attacks on coronavirus vaccine development. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ncsc.gov.uk/news/>

- uk-and-allies-expose-russian-attacks-on-coronavirus-vaccine-development – Назва з екрана. – Дата публікації: 16.07.2020. – Дата звернення: 16.02.2021.
5. Обачність. Пильність. Захист. Ввічливість. Сміливість: посібник із цифрового громадянства та безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/PRESS.pdf> – Назва з екрана.
6. Lena Korot, IBM alerte sur les cybermenaces pesant sur le transport des vaccins contre le Covid-19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usine-digitale.fr/article/ibm-alerte-sur-les-cybermenaces-pesant-sur-le-transport-des-vaccins-contre-le-covid-19.N1036244> – Назва з екрана. – Дата публікації: 03.09.2020. – Дата звернення: 16.02.2021.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційно-технічна війна, фішинг, інформаційна зброя, кібервійна.

Ключевые слова: информационная война, информационно-техническая война, информационное оружие, фишинг, кибервойна.

Key words: information warfare, information and technical warfare, phishing, information weapons, cyberwar.

ФІЛІНА АЛІНА ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МОДЕЛЬ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальне партнерство є необхідною умовою розвитку громадянського суспільства як сукупності незалежних, рівноправних громадян, які взаємодіють, спілкуються, добровільно самоорганізуються на підставі спільних приватних інтересів у громади і об'єднання та захищені необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави. На думку дослідників, ключовим аспектом соціального партнерства в широкому сенсі є відносини громадянського суспільства із державою.

Модельний закон про соціальне партнерство, прийнятий на 27 пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав-учасників СНД визначає соціальне партнерство як взаємодію органів державної влади, об'єднань роботодавців і профспілок у визначенні і впровадженні в життя узгодженої соціально – економічної політики, політики в галузі трудових відносин, а також двосторонні відносини між роботодавцями і профспілками, спрямовані на забезпечення узгодження їх інтересів в порядку, що визначається законодавством [4].

Інститут соціального партнерства складається із сукупності соціальних суб'єктів. Традиційно до суб'єктів соціального партнерства відносять найманих працівників, роботодавців і державу. Їх функції як

соціальних партнерів виконують, як правило, представницькі органи: профспілки, об'єднання роботодавців, органи державного управління та місцевого самоврядування. Діяльність кожного із суб'єктів партнерства має певні особливості, які впливають на виконання функцій партнерства і їх роль у цьому процесі.

Аналіз наукових праць дозволяє у визначені специфіки соціального партнерства виокремити три аспекти, розглядаючи його як специфічний тип суспільних відносин, притаманних цивілізованому суспільству з ринковою економікою, як ідеологію такого суспільства і як метод цивілізованого вирішення соціально-виробничих конфліктів, що містить у собі механізм досягнення соціальної стабільності [2; 4].

Соціальне партнерство як метод цивілізованого вирішення конфліктів здійснюється, як правило, у сфері виробничих відносин і характеризує взаємодію роботодавців, найманих працівників і органів державної влади та місцевого самоврядування з метою обговорення, вироблення і прийняття рішень із соціально-виробничих і пов'язаних із ними економічних питань, запобігання конфліктам та забезпечення соціальної згоди. У даному контексті соціальне партнерство виступає як особливий тип соціально-виробничих відносин, що притаманний ринковій економіці, який забезпечує на основі співробітництва найманих працівників і роботодавців оптимальний баланс і реалізацію їхніх інтересів. Таке співробітництво отримало назву трипартизму.

На думку дослідників, соціальне партнерство як трипартийний інститут виконує такі завдання:

- визначення задовільного для всіх сторін партнерства рівня оплати праці;
- встановлення оптимальної системи оподаткування;
- створення гідних людини умов праці;
- забезпечення сприятливого соціального клімату для виробничої діяльності людини, у якому б вона могла реалізувати себе [4].

Модернізація системи соціального партнерства в Україні має включати пошук шляхів переорієнтації взаємовідносин із вузькокорпоративних у відкрите партнерство (по формату учасників, підконтрольність суспільству, гласність, дієвість зворотних зв'язків з громадськістю тощо). На думку дослідників, розвиток інституційних основ соціального партнерства в економіці, що трансформується повинно відображати її специфіку і логіко-історичні трансформації відносин соціального партнерства і відбуватися за двома напрямками: розвиток трипартизму і розвиток вільного асоціювання, що дозволить сформувати систему соціального партнерства, яка б була адекватною соціальній ринковій економіці.

Таким чином, соціальне партнерство виступає важливим механізмом взаємодії громадянського суспільства та влади. Система соціального партнерства в Україні є недосконалою і потребує проведення ряду заходів, серед яких: залучення до системи партнерських відносин соціальних груп, які в даний час в неї не включені; реформування чинної нормативно-правової бази з питань соціального партнерства

й соціально-трудових відносин, з метою приведення їх у відповідність із нормами міжнародного права; проведення додаткових заходів з боку держави, щодо мотивації роботодавців до участі в соціальному діалозі; проведення заходів по підвищенню поінформованості широких мас суспільства про соціальне партнерство тощо.

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>
2. Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_(body).pdf)
4. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я. та ін.; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. – К., 2011. – 148 с.

Ключові слова: соціальне партнерство, громадянське суспільство, соціальні партнери, держава, державна політика, трудові відносини, трипартизм.

Ключевые слова: социальное партнерство, гражданское общество, социальные партнеры, государство, государственная политика, трудовые отношения, трипартизм.

Key words: social partnership, civil society, social partners, the State, State policy, labor relations, tripartism.

СЕКЦІЯ 5

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Керівник секції: професор кафедри соціології, д. соц. н.,
доцент А. С. Мельніков*

*Секретар секції: доцент кафедри соціології, к. соц. н.,
доцент К. С. Алексенцева-Тімченко*

ЯРОВА ЛІЛІАНА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор*

ПРОХОРЕНКО ЄВГЕНІЯ ЯКІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Останніми роками Україна впевнено крокує шляхом інтеграції до Європейського Союзу, що приводить до необхідності приведення у відповідність міжнародним нормам вітчизняного законодавства. Аналіз міжнародної нормативно-правової бази дозволяє дійти висновку про те, що основним завданням країн у питаннях гендерної рівності є забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок у всіх сферах життя – політичному, соціальному, економічному. Слід зазначити, що нерівності між жінками і чоловіками в Україні поширеним явищем вважають 35 % респондентів, натомість 56 % вважають, що це явище рідкісне. Власне, про нерівності більше говорять жінки, оскільки вони з цим стикаються частіше і для них ця тема є гострішою [1].

Україна, як усі цивілізовані держави, також активно проводить гендерну політику, в основі якої лежать загальновизнані міжнародні норми, зафіксовані, зокрема, в Загальній декларації прав людини, Конвенції про політичні права жінок, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інших документах. Україна поділяє принципи ООН і розуміння гендерної рівності як необхідної умови досягнення сталого розвитку країни, створення умов для всебічного

розвитку людського потенціалу. Індекс гендерної нерівності України (SDG 5) є 0,234 – це 52 місце серед 162 країн [1].

Україна впевнено стоїть на шляху інтеграції до європейської спільноти, що робить проблеми гендерної нерівності особливо актуальними, особливо з огляду на те, що дискримінація відчутна для українських жінок навіть у сучасному суспільстві. Це проявляється в тому, що більшість українських жінок (80 %) зайняті у 25 спеціальностях з більш ніж 400, що існують в Україні. Крім того, досить цікавим є факт того, на яких саме видах робіт найчастіше зайняті жінки, – це такі професії, як бібліотекар, клерк, секретар, вчитель, медичний працівник молодшого рангу, соціальний працівник. Але саме ці професії є низькооплачуваними та не мають значних перспектив кар'єрного зростання. В середньому жінки заробляють на 23 % менше, ніж чоловіки. У сфері поштової та кур'єрської діяльності – на 35 % менше. У сфері фінансової та страхової діяльності – на 33 % менше. У сфері мистецтва, спорту, розваг, відпочинку – на 30 % менше [2].

Незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, для більшості жінок у різних країнах, у тому числі й в Україні, актуальність проблем гендерної нерівності не зменшується, а, навпаки, навіть підсилюється, особливо у сфері працевлаштування. Право на працю та рівні можливості жінок та чоловіків гарантується Конституцією України. Для одних можливість працевлаштування – це шанс проявити свої навички та якості в обмін за належну винагороду, для інших – необхідність та єдина можливість не залишитися за межею бідності. Для працюючої жінки її робота – це крок до фінансової незалежності. Разом із заробітною платою (відсотками від угоди, прибутком від продажу або бізнесу) формується фінансова незалежність, мотивація, адекватна самооцінка та, як результат, – самореалізація.

Але, на жаль, статистика не така позитивна. Найвищий рівень зайнятості – серед жінок у віці від 30 до 49 років: 86 % чисельності всіх жінок цього віку. Молодші жінки сильніше пов'язані з виконанням сімейних обов'язків, народженням дітей і доглядом за ними, що нерідко змушує залишати роботу. Поняття «безробіття з жіночим обличчям» стало в даний час поширеним в Україні. Характерна риса в питаннях вибору роботи – гендерна сегрегація професій на «чоловічі» та «жіночі». Це проявляється в тому, що чимало жінок працюють на низькооплачуваних посадах, не займають керівні посади та не мають доступу до прийняття політичних та управлінських рішень.

З огляду на те, що наша країна підписала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок, на сучасному ринку праці досі присутнє таке поняття, як «скляна стеля» та гендерна нерівність у процесі нарахування заробітної плати: в середньому заробітна плата чоловіків на 20 % вища, ніж у жінок, які обіймають ту ж саму посаду.

При цьому, відсоток жінок становить більшу частину населення України – 58 %, а частка їх представництва у Верховній Раді України складає 12,1 %, у Кабінеті Міністрів України – 12,5 %, робота на вищих

державних рівнях на керівних посадах – 16,7 %. Відсоток жінок серед військовослужбовців – 8,5 %, серед офіцерів – 5,3 %, серед солдатів і сержантів – 9,4 %. Частка жінок на українському ринку праці у 2018 р. складала 55,7 %. Це низький показник у порівнянні із чоловіками – 69,0 %. Гендерна нерівність в оплаті праці складала 25 % у 2017 р. У 2018 році цей показник досяг позначки у 21 % [4, с. 240].

У 2014 році було підписано Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС, яка гарантує рівні можливості для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та процесах прийняття рішень. Проте статистичні дані засвідчують те, що Україна знаходиться тільки на шляху формування гендерної рівності чоловіків і жінок, особливо в питаннях працевлаштування та прийнятті рішень.

Дані Служби статистики України засвідчують те, що різниця в оплаті праці чоловіків та жінок варіюється в середньому на 20 % на користь чоловіків. Особливо відчутно такі тенденції спостерігаються в таких видах економічної діяльності, як: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (39 %); поштова та кур'єрська діяльність (38 %); фінансова та страхова діяльність (35 %). Найменший розбіг спостерігається в таких сферах, як адміністративне та допоміжне обслуговування (0 %) [3]. Представленість жінок у політичній сфері в різних регіонах України теж не можна назвати значною – їх лише майже 20 відсотків від загальної чисельності працюючих в обласних радах, і тільки в таких регіонах, як Хмельницька, Харківська, Сумська, Дніпропетровська області. Водночас, за вимогами Євросоюзу, представленість жінок та чоловіків повинна бути однаковою – 50/50.

Дослідження показників гендерної рівності України згідно даних ООН та Державної служби статистики надає підстави щодо наступних висновків:

- 1) найнижчим показником є показник участі жінок у парламенті, який гальмує загальний показник індексу людського розвитку України в рейтингу інших країн світу;

- 2) простежується стійка тенденція перевищення показника безробіття серед жінок над аналогічним показником серед чоловіків;

- 3) середня заробітна плата жінок не перевищує середньої заробітної плати чоловіків;

- 4) має місце тенденція перевищення питомої ваги чоловіків над питомою вагою жінок у категоріях «Економічне активне населення» та «Зайняте населення» та перевищення питомої ваги жінок над питомою вагою чоловіків у категорії «Економічно неактивне населення», що свідчить про перевищення рівня зайнятості чоловіків над рівнем зайнятості жінок.

Результати дослідження, яке було проведено Міністерством соціальної політики України при підтримці Фонду народонаселення ООН, свідчать про таке:

- 69 % українських чоловіків вважають, що найважливішою роллю жінки в родині є ведення домашнього господарства та приготування їжі;
- 67 % українців вважають, що саме чоловік має вирішальне слово в родині;
- 33 % вважають, що саме їх роль, як батька, забезпечити власних дітей усім необхідним [2, с. 244].

Отже, українське законодавство, є переважно гендерно нейтральним, тобто таким, що не містить негативних дискримінаційних положень щодо жінок або чоловіків, передбачає всі основні види рівності та соціального захисту. Але, попри існуючу нормативно-правову базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень та можливостей жінок, Україна досі має певні складнощі в реалізації питань гендерної координації та реалізації в рамках відповідної політичної реформи. Крім цього, досі залишаються недосконалими чинні механізми та інструментарії забезпечення гендерної рівності в Україні, залишаються нагальними питання, пов'язані з необхідністю кардинального покращення політики й практики утвердження гендерної рівності та підвищення гендерної культури в українському суспільстві.

Численні дослідження засвідчують, що розширення можливостей жінок сприяє економічному зростанню і соціальному розвитку країни, формуванню більш стійких та інклюзивних громад. Як показують оцінки Європейського інституту з питань гендерної рівності (ЄІГР), просування рівності жінок і чоловіків може призвести до створення 10 млн додаткових робочих місць до 2050 р. та зростання рівня зайнятості населення майже до 80 %. Відповідно, в цьому регіоні майже на 10 % може зрости ВВП в розрахунку на душу населення. Очікується, що прогрес у сфері гендерної рівності матиме позитивний вплив і на демографічні процеси в ЄС. Існують свідчення, що політика вирівнювання батьківських обов'язків призводить до підвищення рівня народжуваності; в свою чергу, зростання пропозиції робочої сили супроводжуватиметься пом'якшенням наслідків старіння населення. Іншими словами, розширення економічних можливостей жінок приносить користь усім представникам суспільства – жінкам, чоловікам, дітям [5].

Таким чином, можна визначити такі основні напрями удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази державної гендерної політики в Україні: узгодження нормативно-правової бази державної гендерної політики з міжнародним законодавством щодо забезпечення гендерної рівності; створення інформаційно-методичного ресурсу державної гендерної політики в комплексі з нормативно-правовою базою, що регламентує її формування й реалізацію; моніторинг стану нормативно-правової бази державної гендерної політики, зокрема проблем, що потребують правового врегулювання, а також результатів правозастосування внаслідок упровадження всіх нормативно-правових актів.

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3202207-so-dumaut-pro-gendernu-nerivnist-v-ukraini.html>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>
3. Державна служба статистики України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Сотнікова Ю. В. Проблема забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті євроінтеграції / Ю. В. Сотнікова, Е. Р. Степанова // Бізнес Інформ. – 2019. – № 4. – С. 239–245.
5. Герасименко Г. Гендерна рівність та відповідь на домашнє насильство в приватному секторі України: заклик до дій / Г. Герасименко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/>

Ключові слова: гендерна рівність, державна гендерна політика, гендерна координація, показники гендерної рівності, людський потенціал, дискримінація.

Ключевые слова: гендерное равенство, государственная гендерная политика, гендерная координация, показатели гендерного равенства, человеческий потенциал, дискриминация.

Key words: gender equality, state gender policy, gender coordination, gender equality indicators, human potential, discrimination.

ІГНАТЬЄВА ІРИНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент*

ТЕОРІЯ ЗМІН У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОЕКТУВАННІ

Вирішальним фактором в процесі проведення успішних соціальних змін є максимальне зближення проектних цілей та реальних результатів. Теорія змін сьогодні розглядається як потужний інструмент покращення шансів на те, що певна соціальна програма матиме успіх.

Авторка першої публікації, присвяченій теорії змін, Керол Вайс наводить приклад проекту професійної підготовки молоді із обмеженими фізичними можливостями. Програму було побудовано на основі пов'язаних між собою припущень, серед яких, наприклад – «навчання популярним професіям має бути організовано у доступних локаціях, інформація про набір учнів має сягнути цільову аудиторію, пропозиції з адекватною заробітною платою будуть доступні всім учасникам проекту...» [4, с. 68]. Однак реальність може бути далекою від даних припущень – доволі складно знайти гарного інструктора, ринок праці швидко змінюється під впливом економічних факторів і т. д. Теорія змін – це і є ланцюжок припущень авторів проекту, і метод їх критичної оцінки та дослідження, вона пояснює як і чому певна ініціатива має спрацювати. Детальний опис взаємозв'язків між діями та очікуваними

результатами та пояснення причин використання певних підходів має сприяти більш успішній проектній діяльності.

Джеймс Коннел та Сн Кубіш визначили теорію змін як «систематичне та кумулятивне вивчення зв'язків між діяльністю, результатами та контекстом соціальної ініціативи» [1, с. 16]. На думку дослідників, важливо дотримуватись певних принципів в процесі розробки проектно-ї програми: зв'язки між причиною і наслідком не мають суперечити здоровому глузду та бути реалістичними, цілі мають бути досяжними, а сама теорія змін має бути конкретною та повною, щоб можна було легко оцінити та відстежити прогрес.

Підхід до побудови теорії змін у кожному конкретному випадку може бути дедуктивним, індуктивним або орієнтованим на стейкхолдерів. За дедуктивного підходу теорія змін спирається на ґрунтовні теоретичні дослідження, індуктивний підхід означає звернення до теоретичних напрацювань в контексті певного соціального проекту. Дієвим методом уникнення помилок вважають включення в процес обговорення теорії змін стейкхолдерів, тобто всіх зацікавлених осіб та осіб, яких такі зміни безпосередньо стосуються. У ролі стейкхолдерів можуть виступати представники громадської організації, державних інституцій, органів місцевого самоуправління, місцеві жителі, власники малого та середнього бізнесу, громадські активісти і т. д. Залучення стейкхолдерів до процесу планування змін дозволяє досягти певної згоди всіх учасників щодо цілей та очікуваних результатів.

Джеймс Коннел та Сн Кубіш рекомендують розглядати в процесі роботи над теорією змін наступні питання:

«Які довготривалі наслідки мають бути досягнені?

Які проміжні результати та контекстуальні умови необхідні та достатні для отримання цих довгострокових результатів?

Які дії має бути ініційовано та яка підтримка необхідна на ранніх етапах?

Які ресурси необхідні для реалізації ініціатив та їх підтримки на регулярній основі, і як залучити такі ресурси?» [1, с. 20].

Якщо в процесі розробки теорії змін стане зрозуміло, що ресурсів замало для повноцінної реалізації проекту, то саме на цьому етапі відкривається можливість обирати серед доступних альтернатив – або залучити необхідні ресурси, або переглянути очікувані наслідки та результати проектно-ї діяльності таким чином, щоб втілення в життя соціальних змін стало можливим за доступних ресурсів.

Генералізація напрацювань теорії змін на рівні громади, наприклад, може стати підґрунтям в реалізації проектів на муніципальному або державному рівнях. Однак просте копіювання не можливо здійснити ефективно, теорія змін виходить з того, що кожна ініціатива має вибудовуватись від контексту в якому розгортаються соціальні відносини.

На думку Хеллен Салліван та Мюррей Стюарт, якщо ключовим інгредієнтом громадської ініціативи виступає, наприклад, міжорганізаційне співробітництво, то теорія змін в даному випадку має дослідити потенціал такого співробітництва, роль контексту в даних умовах та

взагалі відповісти на питання – наскільки сталою є така модель [3, с. 181].

Теорія змін вже перестала бути корисним інструментом для побудови лише громадських або муніципальних/державних ініціатив, сьогодні її активно впроваджують соціальні підприємці, які прагнуть не тільки досягнути бізнес цілей, але й сприяти важливим соціальним змінам. Теорія змін допомагає визначити, чи насправді результатом роботи бізнесу є суспільно корисний вплив – чи може існує більш ефективний спосіб досягти такого впливу. Теорія змін не тільки допомагає виявити зв'язок між діяльністю підприємства та суспільно важливими цілями, які підприємець прагне досягти, а й допомагає уникнути потенціальних ризиків за допомогою ретельного планування та перевірки теоретичних припущень на кожному етапі.

Більшість дослідників виділяють декілька ключових елементів, з яких складається теорія змін: це ресурси, конкретні дії, націлені на досягнення очікуваних результатів, конкретні результати цих дій, короткострокові та довгострокові наслідки та вплив в широкому значенні. Ця структура стала універсальною в практиці соціального інвестування, соціальний проект має бути побудовано відповідно до внутрішньої логіки теорії змін і не тільки містити всі вищенаведені елементи, а й демонструвати непорушний зв'язок між цими елементами. Розглянемо такий взаємозв'язок на прикладі німецького некомерційного проекту «Kitchen on the run». Активісти за допомогою пересувної кухні організовують кулінарні вечори за участі представників місцевих громад та мігрантів (дії). На таких заходах учасники знайомляться ближче, діляться улюбленими рецептами, розповідають історії (результати) [2]. На думку авторів проекту мігранти та місцеві жителі насправді обмежені рамками своїх громад, і майже ніколи не спілкуються, вони вважають, що особисті контакти на повсякденному рівні сприяють фундаментальній інтеграції суспільства, гармонійному співіснуванню різних культур у Німеччині та Європі в довгостроковій перспективі (наслідки). Таким чином автори проекту намагаються зробити свій вклад у створення відкритого та толерантного суспільства (вплив).

Формула «Дії – Результати – Наслідки – Вплив» – це приклад лінійного підходу до побудови теорії змін, тобто всі дії (проведення тренінгів, надання послуг) мають призвести до очікуваного фіналу. негайним результатами таких дії може бути, наприклад, кількість тренінгів та кількість осіб, які пройшли навчання або отримали послуги. Наслідки представляють собою очікувані зміни, що виникають прямо або опосередковано. Первинні наслідки може бути визначено через отримання знань, навичок, можливостей, інших якостей, що в свою чергу має призвести до поведінкових змін (вторинних наслідків). Нарешті, вважається, що в довгостроковій перспективі відбудуться фундаментальні зміни, наприклад, просвітницька діяльність призведе до зменшення кількості захворювань на СНІД в певному регіоні.

Сьогодні лінійна теорія змін у наукових публікаціях поступається більш складній нелінійній моделі. В цілому остання наслідує лінійну.

Однак, окрім формули «Дії – Результати – Наслідки – Вплив» модель зосереджено на факторах, що впливають на настання очікуваних результатів. Замість лінійної послідовності дій ми маємо справу з петлею, що постійно повертає нас на початок, якщо очікувані наслідки не настають, або вони не мають значного впливу на проблему в цілому. Тобто така модель більш гнучка та дозволяє тестувати підходи до вирішення проблеми та переосмислювати загальне бачення шляхів вирішення проблеми, коли це необхідно.

І лінійна, і нелінійна моделі часто піддаються критиці через те, що реальність неможливо заключити у форму теорії, вона постійно змінюється, що робить її складною та непередбачуваною для теорії змін.

Список використаної літератури:

1. Connell, J. P., & Kubisch, A. C. (1995). Applying a theory of change approach to the evaluation of comprehensive community initiatives: Progress, prospects, and problems. In K. Fulbright-Anderson, A. C. Kubisch, & J. P. Connell (Eds.), *New approaches to evaluating community initiatives: Theory, measurement, and analysis* (Vol. 2), pp. 15–44. Washington, DC: Aspen Institute.
2. Kitchen on the run website <https://kitchenontherun.org/en/#idee>
3. Sullivan, H., & Stewart, M. (2006). Who Owns the Theory of Change? *Evaluation*, 12(2), 179–199.
4. Weiss, C. H. (1995). Nothing as practical as good theory: Exploring theory-based evaluation for comprehensive community initiatives for children and families. In J. P. Connell, A. C. Kubisch, L. B. Schorr, & C. H. Weiss (Eds.), *New approaches to evaluating community initiatives: Concepts, methods, and contexts* (Vol. 1), pp. 65–92. Washington, DC: Aspen Institute.

Ключові слова: соціальне проектування, соціальна інженерія, теорія змін.

Ключевые слова: социальное проектирование, социальная инженерия, теория изменений.

Key words: social design, social project, theory of change.

КАРЕТНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент*

ЯЦЕНКО МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент*

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ

Сучасний стан досліджень інтернет-комунікації знаходиться в стадії активних розробок, які почалися з середини 90-х років ХХ ст. в області філософії, соціології, психології, лінгвістики, культурології і деяких інших суміжних наук. Дослідження ведуться активно у зв'язку з бурхливим зростанням популярності інтернет-комунікації серед населення, особливо молодого покоління.

З моменту появи Інтернету соціологи вивчають його як особливу, специфічну реальність. Інтернет є як глобальним, так і національним засобом комунікації, джерелом і розповсюджувачем нових ідей, поглядів, інтерпретацій і, безсумнівно, новим соціальним середовищем, що розширює наше розуміння взаємодій людини в інформаційному суспільстві. Інтернет, з одного боку, – засіб комунікації, що сприяє процесу глобалізації, з іншого боку, комп'ютеризація повсякденного життя сприяє індивідуалізації, вводить в обіг віртуальну реальність як комп'ютерну симуляцію реальних речей, вчинків, соціальних взаємодій. Величезний вибір інформації та комунікацій, який надає Інтернет конкретному користувачу, сприяє процесу індивідуалізації соціального середовища. Інтернет можна вважати продовженням середовища проживання людини, де людина має можливість задовольнити свої соціальні потреби, в тому числі комунікаційні. Особливості соціальної ролі Інтернету як засобу соціальної комунікації, багато в чому визначаються притаманними йому властивостями – горизонтальністю зв'язків і інтерактивністю. На основі ефективного зворотного зв'язку Інтернет дозволяє переходити до нових засобів взаємодії і освоєння прогресивних досягнень усього людства, що призводить, в тому числі, до виникнення нових видів суспільних відносин і організаційних структур (мережеві організації, онлайніві спільноти).

Віртуальну комунікацію відрізняє різноманітність способів і форм взаємодії завдяки властивому мережі Інтернет різноманіттю функціональних можливостей. Дослідники віртуальної комунікації зазвичай поділяють ці способи за мірою їх інтерактивності (on-line – синхронна і off-line – асинхронна) і відкритості (публічні і приватні), спрямованості комунікації (моно-, діа- і полілогічна), спрямованості спілкування (спілкування заради спілкування або на певний предмет, тему) тощо. Згідно Дж. Сулеру [3] при

синхронній комунікації взаємодія відбувається в режимі реального часу (тут і зараз), а асинхронна комунікація передбачає можливість затримки відповіді. До першої, найбільш інтерактивної форми відносяться чати (Internet Relay Chat – IRC), рольові ігри MUDs («multi-user dimension»), до другої – веб-форуми (Web-based forums), дискусійні списки (discussion lists), гостьові книги (quest books), електронна пошта, списки-розсилки (mailing lists), телеконференції (newsgroups). Форуми і блоги, на відміну від чатів, значною мірою орієнтовані на відстрочену за часом комунікацію. Пишучи, відвідувач форуму сподівається отримати відповідь не миттєво, а через кілька годин або днів. Якщо користувач хоче перейти з публічного спілкування на приватне, то в багатьох віртуальних соціумах, що спеціалізуються на спілкуванні, закладена можливість приватної бесіди без переходу на інший ресурс. В чатах, наприклад, зазвичай прийняті такі приватні форми комунікації, як «шепіт» (можливість при загальній розмові відправляти будь-кому з присутніх репліки, які не будуть бачити інші) і «приват» (можливість перейти в діалоговий чат «на двох»). Інший поширений розподіл спілкування в Інтернеті відбувається за критерієм спрямованості спілкування: або на саме спілкування (спілкування заради спілкування), що часто відрізняє чати, або на певний предмет або тему, як в тематичних форумах і конференціях.

Але в якій би формі не відбувалося спілкування в Мережі, інтернет-комунікація має певну специфіку, що радикально відрізняє її від спілкування у фізичному світі. Існує величезна кількість різноманітних класифікацій інтернет-комунікації, наприклад Дж. Сулера, яка, на нашу думку, найбільш докладно описує інтернет-комунікацію [3]. Коротко перерахуємо основні пункти:

1. Обмеження сенсорного досвіду.
2. Невизначеність ідентичності користувача.
3. Анонімність користувача.
4. Зрівнювання користувачів в статусі.
5. Розтягнення просторових меж.
6. Розтягнення часових меж.
7. Соціальна різноманітність.

До соціологічних особливостей інтернет-комунікації можна віднести специфічність сприйняття партнерів по спілкуванню, тобто виникнення неповноцінного емоційного зв'язку, так як при спілкуванні частіше задіяно тільки одне з п'яти людських почуттів – зір, та й то не за прямим призначенням, а опосередковано виконуючи функцію слуху.

Також, інтернет-комунікація сприяє більшій відкритості і легкості в спілкуванні, що стимулюється анонімністю, так як віртуальний образ не завжди відповідає реальному (наприклад, в соціальних мережах більшість представляються неодруженими і незаміжніми).

Наступною особливістю є відчуття більшої безпеки і більш вільна і розкута поведінка, які дозволяють користувачеві відчувати менше відповідальності перед партнерами у віртуальному спілкуванні, ніж в реальності, в будь-який момент перервати зв'язок і назавжди зникнути або видалити свої дані з соціальних мереж. Виникає ефект «розмови

в поїзді», коли незнайомим людям вивертають душу навиворіт, тому що розуміють, що навіть при бажанні «можливості зустрітися після експерименту не буде», і позбавлені побоювання «втратити обличчя», за умов балакучості [2].

Цікавим видається зникнення або зміна звичної детермінованості вчинків, поведінки, соціальних ролей при перемиканні з «реала» у «віртуальний світ». Користувач робить не те, що потрібно, а те, що він бажає, він вільний у реалізації своїх бажань.

Інтернет-комунікація сприяє збідненню емоційності відносин найбільш активних користувачів соціальних мереж, так як збільшення числа соціальних контактів знижує їх глибину, емоційну забарвленість, тобто кількість контактів знижує їх «якість».

Легкість спілкування робить віртуальність більш привабливою ніж реальність. Дружба і кохання у віртуальності вимагають від певної частини користувачів незрівнянно менших моральних і матеріальних витрат і відповідальності, ніж в реальному житті. І хоча віртуальні відносини не дають багато чого, що можуть дати реальні, проте, частина людей йде шляхом найменшого опору і практично обмежуються «віртуалом» [2]. Все це веде до якогось комп'ютерного ескапізму і, безумовно, є одним з видів «інтернет-залежності», яка вже давно турбує соціологів, психологів і представників інших соціальних наук.

Відсутність будь-яких видів цензури, навіть внутрішньої, створює у носіїв комп'ютерного жаргону ілюзію свободи, що об'єднує, причому це об'єднання реалізується на основі загального протистояння невіртуальному світу [1]. Для багатьох користувачів спілкування в Інтернеті набуває ігровий характер. Вони чітко диференціюють різницю між реальним спілкуванням і інтернет-комунікацією, що дозволяє їм вести себе по іншому при спілкуванні в Мережі, де складаються дещо інші правила комунікації.

Список використаної літератури:

1. Виноградова Н. В. Компьютерный жаргон в аспекте гендерлингвистических исследований / Н. В. Виноградова // Исследования по славянским языкам. 2002. № 7. – С. 111–124.
2. К вопросу об эмоциональной насыщенности межличностных коммуникаций в Интернете. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/netemotions>
3. The basic psychological features of cyberspace. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/basicfeat.html>

Ключові слова: комунікація, інтернет-комунікація, інтернет-простір, інформаційне суспільство, соціальні потреби, віртуальна комунікація.

Ключевые слова: коммуникация, интернет-коммуникация, интернет-пространство, информационное общество, социальные потребности, виртуальная коммуникация.

Key words: communication, Internet communication, Internet space, information society, social needs, virtual communication.

МЕЛЬНИКОВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, доцент*

АЛЕКСЕНЦЕВА-ТІМЧЕНКО КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент*

ПРИНЦИПИ АНАЛІТИЧНОЇ ЕТНОГРАФІЇ

Розвиток якісного підходу в соціологічній науці став значущим чинником, що визначає формат сучасних дослідницьких пошуків. Специфіка застосування якісних методів у пострадянському контексті не тільки продемонструвала актуальність засвоєння вже існуючих розробок на методологічному або емпіричному рівні, а й сформувала потребу в більш глибокій систематизації ширшого історико-теоретичного поля інтерпретативної, неklasичної метапарадигми. Одним з найменш упорядкованих елементів цієї метапарадигми залишається аналітична етнографія, яка не обмежується рамками емпіричної стратегії та має значний теоретичний потенціал.

Генеza та теоретико-методологічний зміст аналітичної етнографії репрезентовано у роботах Н. Дензіна, Д. Алтейді, К. Елліс, М. Хаммерслі, П. Аткинсона, П. А. Адлер і П. Адлера, Д. Сноу, Л. Андерсона, П. Романова, О. Ярської-Смирнової, В. Семенової, Г. Готліб, Л. Скокової, Д. Рогозіна. На підставі різноманітних емпіричних напрацювань почала формуватися певна теоретична система, яка змінила розуміння етнографії як універсального, міждисциплінарного методу, ідентичного включеному спостереженню або якісному польовому дослідженню як такому. Одна із найбільш впливових концепцій, яка сприяла розвитку теоретичного базису соціологічної етнографії, була запропонована американським дослідником Джоном Лофландом.

Узагальнену версію своїх концептуальних розробок Дж. Лофланд представив у великій програмній статті «Аналітична етнографія» [Lofland, 1995], в якій він розкрив сутність етнографічного напрямку в соціології та систематизував процедури, що сприяють аналітичному конструюванню теорії. Концепція Дж. Лофланда почала формуватися у 1960-і роки, на завершальному етапі діяльності другого покоління чиказької школи. Через Лофланда, який був учнем Г. Блумера та І. Гоффмана в Університеті Каліфорнії в Берклі, ідеї символічного інтеракціонізму та драматургічної соціології мали істотний вплив на етнографічний аналіз.

Сплеск уваги до етнографії у соціологічних публікаціях 1980-х років спричинив, на думку Лофланда, ускладнення й фрагментацію цього «особливого жанру», що надало стимул для формулювання принципів аналітичної етнографії. Звернувшись до результатів різних

етнографічних досліджень та теоретичних робіт прихильників інтерпретативної парадигми, Лофланд виокремлює сім «ідеально типових» елементів, які у сукупності визначають специфіку аналітичної етнографії, що орієнтована на пошук закономірностей соціального життя на основі її детального якісного вивчення.

1. Формування *вихідних пропозицій* щодо предметних аспектів соціальної реальності передбачає наступну конфігурацію: тип; частота; величина (масштаб, сила); структура; процес; причинно-наслідкові зв'язки; агентність (стратегії дій індивідів).

2. *Необмежене пізнання* передбачає звернення до контексту самих вихідних пропозицій, а також до рефлексивних або метатеоретичних питань про граничні сенси соціологічного знання та існування суспільства. Дотримання цього принципу спрямовано на розширення трьох базових фреймів – темпорального, соціального та емоційного. Зокрема, залучення до дослідження ширшої аудиторії, що зацікавлена у вирішенні соціальної проблеми, а також досягнення неупередженого, але й водночас не повністю позбавленого ціннісної складової сприйняття виявлених протиріч.

3. *Глибинна обізнаність* реалізується через стратегію досвідної імерсії та встановлення тривалого фізичного, соціального та емоційного контакту зі спостережуваним.

4. *Емерджентний аналіз* передбачає поступове індуктивне накопичення даних за допомогою включеного спостереження, з опорою на теоретичну сенситивність та інтуїцію.

5. *Достовірний контент* забезпечується шляхом надання інформації щодо: джерела аналізу; процесу розбудови аналітичних схем в хронологічному порядку; детального опису механізму відбору та процесу взаємодії з інформантами; процедур збору та обробки даних, а також їх представлення у науковому звіті. Дотримання даних практик сприяє підвищенню «етнографічної валідності».

6. *Новий контент*, зумовлений імплікацією необмеженого пізнання та глибокої імерсії, є підґрунтям для розробки нової теорії або модифікації вже існуючих концепцій через залучення нових джерел, нових агентів та ширшого погляду на емпіричні дані.

7. *Розвинена інтерпретація* базується на балансі між розбудовою концептуальної схеми та наданням емпіричних даних у звіті. Прагнення до дотримання цього балансу протягом усього дослідного проекту і є сутнісним чинником розвитку, а також забезпечення оптимальної інтерпретації та репрезентації результатів дослідження.

У підсумку необхідно зазначити, що аналітичне розуміння певних соціальних феноменів досягається соціологом за рахунок детального вивчення спостережуваних даних, їх кодування та постійного рефлексивного і порівняльного співвідношення. Системне дотримання семи представлених парадигмальних принципів аналітичної етнографії забезпечує кумулятивний процес побудови теорії на засадах емпіричного дослідження багатовимірної суспільної реальності.

Список використаної літератури:

1. Lofland J. Analytic Ethnography: Features, Failings, and Futures / J. Lofland // Journal of Contemporary Ethnography. – 1995. – 24 (1). – P. 30–67.

Ключові слова: аналітична етнографія, якісні методи, вихідні пропозиції, необмежене пізнання, глибинна обізнаність, емерджентний аналіз, достовірний та новий контент, розвинена інтерпретація.

Ключевые слова: аналитическая этнография, качественные методы, исходные пропозиции, неограниченное познание, глубинная осведомленность, эмерджентный анализ, достоверный и новый контент, развитая интерпретация.

Key words: analytical ethnography, qualitative methods, generic propositions, unfettered inquiry, deep familiarity, emergent analysis, true and new content, developed treatment.

ГОРСЬКИЙ СЕРГІЙ ВІЛЕНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності і права,
кандидат соціологічних наук, доцент*

ДЕОНТОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Деонтологія (з грецької – вчення про належне) – розділ етики який розглядає проблеми обов'язку та моральних вимог. Термін ввів у 1834 р. Ієремія Бентам (англ., філ., соц., юр.) для позначення теорії моральності в цілому, що не зовсім збігається з сучасним трактуванням деонтології. Він був прихильником теологічної етики, яка оцінює моральність дії залежно від результату. Деонтологічна етика вважає певні дії добрими, а інші – поганими, не залежно від наслідків, а з огляду їх відповідності чи невідповідності принципу, переконанням, обов'язку. Класичним прикладом є етика І. Канта.

Деонтологія розглядає проблеми належної поведінки людей через соціально-історичну практику та культурні традиції спільнот.

Появу юридично-медичної деонтології інколи, також, пов'язують з ім'ям Гіппократа та його відомим: «не нашкодь».

В основу сучасної ліберальної деонтології Роберт Нозік [1, с. 12] кладе акцентуацію прав першого покоління (або негативні права – Дж. Валдрон [2]) які повинні утримувати уряд і інших людей від втручання в життя автономної людини. (Права другого покоління (позитивні) гарантують кожному індивіду певний рівень добробуту «життя».)

Принципи деонтології були покладені в деякі соціологічні теорії злочинності.

Едвін Сазерленд [3] пояснював злочинність явищем, яке він назвав «диференційна асоціація». Ідея полягала у тому, що суспільство – розмаїття субкультур і деякі з них заохочують протизаконні дії. Здебільшого протизаконна, злочинна поведінка засвоюється в середовищі

первинних груп (сім'я, однолітки, друзі), як норма і не сприймається ними як злочин.

Інша концепція ввійшла в соціологію під назвою «теорія ярликів». Її прихильники розглядають девіантну поведінку не як набір рис, притаманних індивідам, а як процес взаємодії між девіантами і не-девіантами. Такі ярлики навішують люди які репрезентують силу закону або наділені правом визначати правила моралі.

Едвін Лімерт [4] виділяє акт порушення норми, як первинна девіація. Вторинну девіацію ми спостерігаємо коли індивід усвідомлює свій вчинок як злочин і «приймає» ярлик злочинця та починає дивитися на себе як на девіанта (злочинця).

Ця теорія будується на припущенні, що кожен вчинок за своєю суттю не є злочинним. Визначення злочину формує група людей, які уособлюють закон, державу, більшість.

В професійній етиці юриста принципи деонтології знаходять втілення у використанні таких прийомів, як валідація і емпатія. Навчити використовувати їх, на нашу думку, завдання сучасної юридичної освіти.

Валідація – знаходження позитивного аспекту у висловлюваннях співрозмовника, що демонструє ваше розуміння і прийняття його таким, який він є. Валідація не означає згоду або співчуття, лише розуміння. Наприклад, у відповідь на різке зауваження або претензію ви можете сказати: «Я розумію Ваші почуття», або «Я ціную Вашу відвертість».

Емпатія – здатність збагнути почуття іншої людини, відчути такі самі почуття. Емоційна емпатія ґрунтується на механізмах проєкції та наслідування моторним і афективним реакціям іншої людини. Словесний вияв емпатії – «На твоєму місці я також почував би...».

Наявність моральних якостей не тільки юриста, а й будь-якої людини є важливою професійною складовою. Питанням виховання фахівців повинно надаватися максимум уваги. Успішне вирішення цієї проблеми здебільшого буде сприяти підвищенню авторитету юридичного працівника.

Вимоги щодо професійної етики повністю відносяться як до державних, так і до приватних юридичних працівників.

Список використаної літератури:

1. Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. New York : Basic Book. 1974.
2. Waldron J. Rights // A Companion to Contemporary Political Philosophy. Ed. by R. E. Goodin and Ph. Pettit. Cambridge : Blackwell. 1993.
3. Sutherland, Edwin H. Principles of Criminology. Chicago : Lippincott. 1949.
4. Laumann, Edward O. et al. The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States. Chicago : University of Chicago Press. 1994.

Ключові слова: деонтологія, ліберальна деонтологія, субкультура.

Ключевые слова: деонтология, либеральная деонтология, субкультура.

Key words: deontology, liberal deontology, subculture.

ПАДАЛКА ГАННА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та суспільно-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат соціологічних наук*

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Питання регіонального та місцевого розвитку, ґрунтованого на концепції сталого розвитку, широко досліджені науковцями. Зокрема, на увагу заслуговують праці таких вчених, як В. Г. Андрійчук, О. М. Варченко, П. І. Гайдучук, В. М. Гець, С. М. Кваша, І. Г. Кириленко, П. М. Макаренко, В. Я. Месель, П. Т. Саблук, А. В. Ткачук, О. М. Шпичак та ін. Науковці акцентують увагу на механізмі державної підтримки, особливостях процесу децентралізації, який набуває все більшої актуальності з огляду на зростання її ролі в забезпеченні сталого розвитку.

Разом з тим аналіз політичних документів багатьох фахових досліджень засвідчує, що державна регіональна політика в Україні спрямована переважно на економічний та просторовий розвиток окремих регіонів, вона не враховує потреб соціального вирівнювання та особливостей гуманітарного розвитку усіх регіонів.

Так, у доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН під назвою «Our Common Future» (1987 р.) поняття стійкий розвиток трактувалося просто і конкретно – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби. Між тим, співставити нагальні потреби сучасного і достатньо віддаленого майбутнього наступних поколінь завдання практично не є вирішеним, оскільки це не можливо передбачити. Таке не достатньо чітке визначення поклало в основу нову філософію та ідеологію світобачення, результатом якої є поява концепції (доктрини) сталого (стійкого) розвитку.

За умов глобалізації світової економіки пріоритетне значення для забезпечення національного добробуту та екологічної безпеки набуває сталий розвиток, розгляд якого необхідний у силу актуалізації регіонального розвитку для багатьох країн світу та України, зокрема.

Головним механізмом, який на сьогодні забезпечує реалізацію сталого розвитку в Україні – це децентралізація. І як показують соціологічні дослідження її підтримує більшість українців. Переважно для українців децентралізація пов'язана з покращеннями територій, благоустроєм та якістю послуг. За результатами дослідження у 2019 році – найбільш помітним покращенням ситуації, яке відзначають 73 % тих, хто помітив або почув про певні позитивні зміни у своєму населеному пункті в наслідок реалізації реформи децентралізації, лишається

ремонт покриття вулиць, дворів. Досить багато респондентів відзначили позитивні зміни з освітленням (57 %), ремонтом бюджетних приміщень (39 %), облаштуванням соціальної інфраструктури (38 %) [6].

Найбільш очікуваними результатами від реформи є поліпшення якості та доступності послуг: покращення добробуту громад відчули 49 % громадян України, а зменшення корупції – 47 %. Загалом 45 % українців бачать покращення від реформи децентралізації у сфері ремонту та утримання доріг, 38 % – у сфері благоустрою, у випадку надання адміністративних послуг – 23 %. Але, разом з цим, на рівні підвищення спроможності вирішувати побутові та інфраструктурні питання на місцях, зростає потреба громадської участі й у прийнятті соціально-політичних рішень. Саме таку участь може забезпечити механізм місцевих референдумів [1].

Як показав досвід інших країн, закон у цих випадках є необхідним, але не є достатнім. Дуже багато залежить від політичної культури й традицій, а також від політичної системи в цілому. Але ніщо не заважає появі такої практики й поступовому розвитку місцевих референдумів у країнах, де раніше такої традиції не було (як у Чехії), і найперший крок до цього – запровадження досконалої юридичної бази та закріплення практики консультувань з громадськістю.

В Україні з 1991 р. було зафіксовано близько 200 ініціатив щодо проведення місцевих референдумів. Однак відсутність закріпленого механізму їх проведення унеможливило таку форму здійснення влади народом у правовій державі. Більшість референдумів стосувалися адміністративно-територіальних питань (32 %), назв населених пунктів (26 %) та організаційних питань (20 %). Але цей перелік може бути розширений завдяки реалізації практик консультування з громадою через місцеві референдуми та спрямування їх результатів на розвиток регіонів відповідно до принципів сталості, прозорості та пріоритизації [4, с. 25].

Переважно українці демонстрували високий рівень солідарності та високу явку на місцевих референдумах. Зацікавленість громадян у покращеннях соціально-економічного стану на рівні громади стане кращою мотивацією задля закріплення партисипаторної моделі впливу громадян на розвиток регіонів.

За результатами соціологічного дослідження цінностей молоді було виявлено, що не дивлячись на низький інтерес молоді до політичних процесів в Україні – участь у виборах молодь вважає важливим для себе вибором [7, с. 16]. Необхідність артикуляції своєї громадянської позиції через участь у виборах молодь пояснює своїм громадянським обов'язком та можливістю електорально репрезентувати свою підтримку або не підтримку політичного курсу держави (табл. 1).

Таблиця 1

*Порівняння відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чому люди, у тому числі молодь,
повинні брати участь у виборах?» (серед усіх респондентів/-ок, 2017 –
N=2000, 2018 – N=2001), %*

	2017	2018
Це громадянський обов'язок кожного брати участь у виборах	56,7	52,8
Можливість показати свою згоду/незгоду з політикою держави держави/керівництва регіону/позицією депутата	36,3	31,4
Не бажання, щоб до влади прийшли партія/кандидат, яким не довіряю	19,5	15,0
Можливість підтримати партію/кандидата, яким симпатизуєш	15,2	14,9
Не обов'язково брати участь у виборах	9,1	9,8
Брати участь, щоб у виборний орган пройшла людина, що представляє наш округ, регіон	6,5	7,3
За звичкою приходять на виборчу дільницю, участь у виборах бере все близьке оточення – родичі/друзі/сусіди та інші	5,3	6,0
Просто цікаво, хто переможе у змаганні партій/кандидатів	1,9	4,2
Представники партії, кандидата «зацікавлюють» подарунками/грошиками	0,3	0,7
Важко відповісти	4,7	5,4

Прим.: Сума не дорівнює 100 %, оскільки респонденти/-ки могли обрати декілька відповідей.

На думку молоді, найефективнішими заходами впливу на владу можуть бути її участь у виборах всеукраїнського (21,0 %) та місцевого (16,7 %) рівнів, а також – у радикальних протестах (17,1 %). Тому, поки виборча участь та залучення до такої активності молоді має потенційну для розвитку регіонів можливість здійснення управлінських рішень на якісно новому рівні.

Список використаної літератури:

1. Впровадження стандартів публічної етики на місцевому і регіональному рівнях: українська практика та європейський досвід / Під ред. Толкова-нова В. В., Щербак Н. В. – Київ: Центр досліджень питань місцевого і регіонального розвитку та сприяння адміністративній реформі, 2008. – 212 с.

2. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Назва з екрану.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Майже 60 % українців переконані, що децентралізація потрібна // Урядовий портал. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/majzhe-60-ukrayinciv-perekonani-shcho-decentralizaciya-potribna-gennadij-zubko>
5. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020». Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
6. Соціологічне опитування «Зараз я називатиму окремі соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте?». [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2015. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030
7. Молодь України – 2018 / Результати репрезентативного соціологічного дослідження. – Київ : ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. – 72 с.

Ключові слова: місцеві референдуми, молодь, сталий розвиток регіонів, громадянська участь, громадянська активність.

Ключевые слова: местные референдумы, молодежь, устойчивое развитие регионов, гражданское участие, гражданская активность.

Key words: local referendums, youth, sustainable development of regions, civil participation, civil activism.

СЕКЦІЯ 6

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Керівник секції: доцент кафедри психології, к. психол. н.,
доцент А. О. Татьянчиков

Секретар секції: доцент кафедри психології, к. політ. н.,
доцент Т. М. Третьякова

ЛЕФТЕРОВ ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри психології, доктор психологічних наук, професор

ЛАЗОР КАТЕРИНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат політичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Модернізація системи вищої освіти в Україні, що відбувається останніми роками, поряд із інноваційністю, соціальною орієнтованістю та аксіологічністю передбачає праксеологічність, тобто спрямованість на підвищення продуктивності практичної діяльності. Реалізації зазначеного сприяє впровадження активних методів навчання, які ще називають інтерактивними через активнішу взаємодію всіх суб'єктів і об'єктів навчального процесу. Ігрові, імітаційні, дискусійні, психотехнічні та інші інтерактивні методи навчання і розвитку людини зазвичай також іменують тренінгами, тренінговими психопедагогічними технологіями.

Тренінг – це інтегрована, універсальна система цілеспрямованого психологічного тренування людини відповідно до потреб і цілей її особистості та професійної діяльності. У результаті тренінгу активізуються інтелектуальні, комунікативні і вольові потенціали людини, здійснюється рефлексія її минулого та моделювання майбутнього. Це стає можливим за рахунок цілеспрямованого використання під час

тренінгу спеціальних процедур, зокрема, психотехнічних, ігрових та інших прийомів і методів, групових феноменів тощо.

Серед переваг, які має тренінг як активна форма навчання перед традиційними методами, визначають: більш інтенсивне навчання; максимальну наближеність до реальної практичної діяльності; можливість апробувати різні ролі і статуси; набуття досвіду розробки та виконання колективних рішень; сприяння розвитку креативності та варіативності у вирішенні найрізноманітніших навчальних завдань; особливий інтелектуально-пізнавальний настрій, який робить сам процес навчання більш привабливим і емоційно-приємним.

Ефективність застосування тренінгу в навчально-виховному процесі закладів вищої освіти доведена емпірично. Зокрема, за результатами проведеного нами анкетування серед студентів, які брали участь у тренінгових заняттях під час навчання, було встановлено, що найбільш важливим для студентів внаслідок їх участі у тренінгах (студенти мали можливість обрати на це питання декілька варіантів відповідей) було – цікаве спілкування з людьми (40 %), отримання нової і корисної інформації (37 %), самодіагностика і пізнання себе (25 %) (табл. 1). На запитання «Чи використовуєте Ви знання, вміння та навички, отримані під час тренінгу» – 48 % студентів зазначили, що у своїй діяльності використовують ці знання та навички іноді; 24 % студентів – використовують рідко; 15 % – часто; 9 % – ніколи, 4 % студентів використовують набуті під час тренінгу знання та навички постійно. Схожі показники виявили студенти щодо використання умінь та навичок отриманих під час тренінгу у побуті та особистому житті. Переважна більшість з студентів (86 %), які брали участь в анкетуванні виявили бажання ще неодноразово взяти участь у тренінгових заняттях та запропонували конкретні теми для розгляду: пізнання себе та оточуючих; роль людини у суспільстві; розвиток правосвідомості, взаємовідносини у колективі і в родині, проблеми лідерства; стреси і конфлікти (розв'язання конфліктів, їх попередження, вихід із стресу, способи поведінки під час конфліктних і стресових ситуацій) тощо.

Таблиця

Результати анкетування студентів, які брали участь у тренінгових заняттях (анкета «зворотний зв'язок»)

Запитання анкети	Відповіді студентів у %
Що в результаті участі у тренінгу виявилось для Вас найбільш важливим	
– нова і корисна інформація	37
– самодіагностика, пізнання себе	25
– нові навички й уміння	18
– цікаве спілкування з людьми	40

– зняття психоемоційної напруги й стресу	17
– інше	3
Чи використовуєте Ви знання, уміння та навички, отримані на тренінгу:	
<i>у своєму діяльності:</i>	
– ніколи	9
– рідко	24
– іноді	48
– часто	15
– постійно	4
<i>у побуті та особистому житті:</i>	
– ніколи	8
– рідко	27
– іноді	45
– часто	15
– постійно	5
Чи погодились би Ви ще взяти участь у подібних тренінгових заняттях	
– так	86
– важко відповісти	10
– ні	4

Для підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти пропонується використовувати наступні форми і напрями тренінгової роботи:

1. Застосування тренінгових процедур у психодіагностичних цілях. Проведення спеціальних тренінгів на етапі профорієнтації, профвідбору та під час навчання студентів для вивчення їх професійної спрямованості, діагностики емоційних станів, внутрішньогрупових відносин у навчальних колективах тощо.

2. Використання тренінгових компонентів у викладанні науково-теоретичних навчальних дисциплін шляхом включення інтерактивних елементів тренінгу безпосередньо у структуру лекцій або семінарів, що значно підвищує рівень вивчення предметів, засвоєння абстрактних теоретичних положень.

3. Проведення професійно-орієнтованих тренінгів або їх окремих елементів у межах практичних занять з фахових навчальних дисциплін з урахуванням спеціалізації студентів, а також отриманого обсягу знань за основними профілюючими навчальними дисциплінам. У цьому випадку студенти мають можливість практично втілювати

отримані теоретичні знання у конкретні ділові імітаційні ігри, моделювання різноманітних професійних ситуацій тощо.

4. Проведення тренінгових занять зі студентами у позанавчальний час. Зокрема, проведення тренінгів виховної спрямованості, завдання яких буде полягати у формуванні у студентів свідомої громадської позиції, усвідомлення своєї ролі в суспільстві, поваги до культурних, національних та державних традицій і цінностей, проведення психокорекційних тренінгів з окремими категоріями студентів.

Під час проведення тренінгів у вищих навчальних закладах необхідно враховувати ряд особливостей. Зокрема, навчальні групи, у яких проводиться тренінг, мають вже достатньо сформовану систему відносин, не завжди відому викладачеві. Цей факт утруднює повноцінне використання у перебігу тренінгу груподинамічних процесів. Також у закладах вищої освіти є необхідність проміжного і підсумкового (семестрового, річного) оцінювання рівня знань студентів. Водночас, у деяких тренінгових процедурах виставлення будь-якої оцінки учасникові не тільки неможливе, але і неприпустиме, наприклад, під час роботи з подолання стресових станів, відпрацювання навичок саморегуляції, використання різних тренінгових форм рефлексії професійної діяльності, дебрифінгів, самооцінки тощо. Тому система виставлення оцінок студентам у тренінгу повинна відрізнятись від традиційної, бути гнучкішою і прив'язаною до специфіки, спрямованості тренінгу і конкретних тренінгових процедур. Ще однією особливістю використання тренінгів у навчально-виховному процесі є те, що тренінги, які проводяться зі студентами, особливо професійної спрямованості, не будуть позбавлені академічності й умовності, проте ця академічність все ж таки менша ніж у традиційних формах навчання.

Підсумовуючи, необхідно визначити, що ширше використання тренінгових технологій у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти не означає спрощення і технократизацію підготовки фахівців, зведення її лише до тренування техніки виконання певних вправ, формування навичок і особистісного зростання. Було б не зовсім правильним стверджувати, що тренінгові технології можуть стати «універсальним засобом і методом» системи вищої освіти – вони мають і свої обмеження. Ці обмеження пов'язані, в першу чергу, з типом засвоюваних знань у вищій школі. Під час тренінгів ускладнене повноцінне засвоєння наукових знань і розгорнутих теоретичних моделей. Тому тренінгові технології повинні гармонійно бути включені у класичну систему професійної підготовки фахівців, що склалася з її високими результатами саме у сфері розвитку науково-теоретичного мислення студентів. В об'єднанні тренінгів з іншими ефективними методами навчання і виховання майбутніх фахівців закладений значний потенціал підвищення їх рівня підготовки.

Ключові слова: інтерактивні методи, тренінг, форми і напрями тренінгової роботи, заклади вищої освіти, навчальні заняття.

Ключевые слова: интерактивные методы, тренинг, формы и направления тренинговой работы, высшие учебные заведения, учебные занятия.

Key words: interactive methods, training, forms and directions of training work, institutions of higher education, educational classes.

ЦІЛЬМАК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри психології, доктор юридичних наук, професор*

ТРАДИЦІЙНО-ЕВРИСТИЧНО-АНАЛІТИЧНОГО ТИПУ НАВЧАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Сучасна освітня система поступово переходить на компетентісно-зорієнтований підхід до навчання. Розвиток та формування у здобувачів вищої освіти професійно важливих компетентностей неможливий без запровадження у навчальний процес інноваційних засобів, типів, видів, форм, методів та прийомів навчання.

Психолог – це фахівець, результатом діяльності якого, є особистісножиттєдіяльнісні трансформації його клієнтів. Тобто від того наскільки психолог буде креативно та гнучко підходити до вибору психотехнологій й буде залежати якість та результативність психологічної допомоги клієнтові.

Тому, важливе значення у процесі підготовки фахівців психологів, має саме комплексне використання у освітньому процесі різних інноваційних типів та видів навчання. Це є запорукою того, що психолог зможе допомогти клієнтові розібратися у його життєвій ситуації, допомогти йому винайти особистісні ресурси та тим самим сприяти його особистісножиттєдіяльним трансформаціям. Як відомо, є різні типи навчання, серед яких хотілося би звернути увагу на традиційний тип навчання з елементами евристичного та аналітичного навчання (надалі по тексту будемо вживати термін – «традиційно-евристично-аналітичне навчання»).

Під час підготовки фахівців у галузі психології нами у традиційний тип навчання були запроваджені форми та методи евристичного та аналітичного типів навчання. Для встановлення ступеню ефективності традиційно-евристично-аналітичного типу навчання ми провели науковий експеримент, сутність якого полягала у тому, що студентів-психологів перших груп (контрольна група) ми навчали під час вивчення ними навчальної дисципліни «Психологія конфлікту», за традиційним типом навчання (читання лекцій, проведення семінарів, практичних занять, здійснення підсумкового контролю – прийняття екзамену), а студентів других груп (експериментальна група) – за с. Методика традиційно-евристично-аналітичного типу навчання

нами частково висвітлена у тезах міжнародної науково-практичної конференції [1].

Після вивчення навчальної дисципліни «Психологія конфлікту» студентам-психологам (які пройшли підготовку за традиційно-евристично-аналітичним типом навчання) було запропоновано відповісти на запитання анонімної анкети: «Переваги та недоліки традиційно-евристично-аналітичного типу навчання». Варіантами відповідей були – «так», «ні», «вагаюся з відповіддю».

Так, респонденти експериментальної групи (n = 48) стовідсотково переконані, що завдяки традиційно-евристично-аналітичного типу навчання:

- 1) зміцнилася впевненість у собі та своєму особистісному потенціалі;
- 2) згуртувався колектив групи;
- 3) зміцнився доброзичливий психологічний мікроклімат у групі;
- 4) активізувалися інтуїція, мислення та уява;
- 5) з'явилась можливість випробувати себе у якості психолога;
- 6) з'явилося усвідомлення необхідності поглиблювати свої знання;
- 7) з'явилась можливість виявлення, обробки та впорядкування систем закономірностей розвитку конфліктної ситуації;
- 8) підвищився рівень засвоєння навчального матеріалу.

За деякими питаннями е респондентів експериментальної групи щодо переваг традиційно-евристично-аналітичного типу навчання виникли деякі розбіжності у відповідях. Так, на їх думку, перевагами традиційно-евристично-аналітичного навчання є те, що:

- 1) виникла внутрішня мотивація щодо пошуку шляхів вирішення конфлікту – так вказало 97,9 % респондентів (2,1 % – вагалися з відповіддю);
 - 2) воно дозволяє адаптуватися до умов діяльності та передбачити її результати – так вказало 97,9 % респондентів (2,1 % – вагалися з відповіддю);
 - 3) дозволяє прогнозувати свою інтелектуальну і практичну діяльність – так вказало 97,9 % респондентів (2,1 % – вагалися з відповіддю).
- Респонденти експериментальної групи також зазначили, що традиційно-евристично-аналітичний тип навчання спонукав їх до:

- 1) різностороннього аналізу конфлікту – так вказало 100 % респондентів;
- 2) використання нестандартних та креативних підходів для вирішення тих чи інших конфліктів – так вказало 100 % респондентів;
- 3) використання інноваційних методів та прийомів продуктивної пізнавальної діяльності – так вказало 100 % респондентів;
- 4) творчого підходу при виборі певних шляхів або психотехнологій розв'язання тих чи інших конфліктів – так вказало 100 % респондентів;
- 5) прояву самостійності під час прийняття рішення щодо вибору тієї чи іншої психотехнології – так вказало 100 % респондентів;

6) прояву ініціативності під час вирішення тих чи інших навчальних завдань – так вказало 100 % респондентів;

7) генерування нових ідей стосовно шляхів розв’язання конфліктної ситуації – так вказало 100 % респондентів;

8) прийняття обґрунтованих та виважених рішень з подальшою їх логічною перевіркою – так вказало 97,9 % респондентів (2,1 % – вагалися з відповіддю);

9) розвитку та формування у себе певних професійно-важливих:

а) якостей – так вказало 100 % респондентів;

б) умінь – так вказало 100 % респондентів;

в) навичок – так вказало 97,9 % респондентів (2,1 % – вагалися з відповіддю).

У загальному контексті запроваджений традиційно-евристично-аналітичний тип навчання, на думку респондентів, виявився досить ефективним та креативним. Однак, на думку студентів-психологів експериментальної групи, є й певні недоліки цього типу навчання. Серед таких недоліків респонденти вказали на такі:

1) необхідно витратити більше часу на підготовку до практичних занять – так вказало 75 % респондентів (25 % – вагалися з відповіддю);

2) традиційно-евристично-аналітичне навчання не може повністю замінити традиційне навчання – так вказало 28,7 % респондентів (81,3 % – не погодилися з цим твердженням);

3) ефективність традиційно-евристично-аналітичного типу навчання залежить від рівня вмотивованості осіб, що навчаються – так вказало 100 % респондентів;

4) не гарантує абсолютного успіху при рішенні початкових задач – так вказало 31,3 % респондентів (54,2 – не погодилося з цим твердженням; 14,5 – вагалися з відповіддю);

5) під час вирішення певних навчальних завдань з’являється досить багато варіантів рішень щодо форм, методів, прийомів, технологій розв’язання конфліктних ситуацій, вибір з яких виявляється досить складним – так вказало 29,2 % респондентів (66,7 % – не погодилося з цим твердженням; 4,1 % – вагалися з відповіддю);

6) вимагає досить високого рівня творчих здібностей, базових знань, умінь і досвіду – так вказало 91,7 % респондентів (8,3 % – вагалися з відповіддю).

Таким чином, запроваджений традиційно-евристично-аналітичний тип навчання показав свою ефективність та результативність, так як він спрямований на всебічний розвиток та формування у здобувачів вищої освіти конфліктологічної компетентності.

Список використаної літератури:

1. Цільмак О. М. Методика традиційно-евристично-аналітичного типу навчання. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives*, (м. Вільнюс, LTU, 12 березня 2021 року). Збірник наукових праць SCIENTIA. вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/9982>

Ключові слова: традиційно-евристично-аналітичне навчання, здобувачі, вища освіта, підготовка, фахівець.

Ключевые слова: традиционно-эвристически-аналитическое обучение, соискатели, высшее образование, подготовка, специалист.

Key words: traditional-heuristic-analytical training, applicants, higher education, training, specialist.

KUROVA ANASTASIIA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.)*

KRIUKOVA MARINA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.), Associate Professor*

SOME ASPECTS OF THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF THE STUDENTS IN A MODERN EDUCATIONAL SPACE

One of the main important tasks of the University is to keep its students psychologically healthy, satisfied and to create healthy educational space around them, as there is a strong correlation between well-being and educational space. Psychological well-being is determined as the life attitude, psychological comfort and life satisfaction.

That's why, nowadays, it is important to investigate the adaptive potential of the students towards the process of studying at University. Many scientists (I. Dubrovina, S. Maksimenko, A. Kurova) determine the psychological well-being of the subjects of the educational process as the main aim of the activity of the psychological service in educational system.

According to the modern researches, psychological well-being is the subjective phenomenon and first of all it characterizes the attitude of the personality towards his/her life [1; 3]. There are different approaches to the understanding of the sense and the role of psychological well-being in human life. One of the most popular is Riff's model [3], that includes 6 parameters of a psychologically satisfied personality. According to A. Kurova, the well-being of a personality might be understood as «the feeling of satisfaction of life» [2, c. 177]. The research of the psychological well-being of a future professional gives the possibility to understand the inner psychological mechanisms, that contribute the self-prosperity and help to choose the best strategies to grow and to develop in a modern educational space.

Entering the University, the students get the new social role of future development and they join the new educational space. That is why it is highly important to create tolerant and harmonic educational space, that in its turn, is reflected on the positive self-attitude, it influences upon the motivation

during the educational process and it provides psychological health of a personality.

According to the scientific researches of A. Kurova, psychological well-being is related to the concepts of the main aim of life, life hardiness of a personality, value orientations [5] and the whole process of life.

That's why the activity of the University should be aimed to create specific psycho-pedagogical conditions, to provide spiritual growth of its students and their psychological comfort during their studying and therefore to provide the psychological well-being of the students. To complete these tasks, the psychological service should be founded to help students with their adaptation, to keep them psychologically healthy and at the same time to popularize the profession of the psychologist.

Besides, it is important to understand that the whole process of adaptation should be optimized according to the educational process at University. In this case, one of the most successful methods is a socio-psychological training, because it helps with the process of adaptation during the first year of education, it may serve as a feedback between the students and the University.

Thus, psychological well-being of a personality in a modern educational space is formed due to the successful adaptation of a student to the new social situation of his/her growth and it also helps to realize his/her inner potential. Due to the above mentioned psychological trainings, it is possible to create comfortable atmosphere at University, to raise the level of the motivation to study and to maintain the high level of the psychological well-being of a personality.

References:

1. Єрмолаєва Є. С. Параметри психологічного благополуччя студентів / Є. С. Єрмолаєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. – 2017. – Вип. 4. Том 2. – С. 36–40.
2. Курова А. В. Некоторые аспекты субъективного благополучия личности / А. В. Курова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – Одеса, 2014. – № 19. – С. 174–179.
3. Павлюк М. В. Психологічне благополуччя як передумова розвитку особистісної самостійності майбутнього фахівця / М. В. Павлюк // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2018. – Том IX. – Вип. 11. – С. 257–271.
4. Харченко А. С. Особливості психологічного благополуччя студентів з різним типом спрямованості / А. С. Харченко // Психологія і особистість. – 2017. – Вип. 2 (12). – С. 186–194.
5. Melnychuk O., Kurova A., Scherbakova O., Tsilmak O. Theoretical fundamentals of study of values and value orientations in management of psychological scientific space / O. Melnychuk, A. Kurova, O. Scherbakova, O. Tsilmak // Journal of Management Information and Decision Science. – Vol. 24 (2). – P. 1–6.

Ключові слова: благополуччя особистості, освітній простір, психологічне здоров'я, задоволеність життям, позитивне самоставлення.

Ключевые слова: благополучие личности, образовательное пространство, психологическое здоровье, удовлетворенность жизнью, позитивная самооценка.

Key words: well-being of a personality, educational space, psychological health, satisfaction of life, positive self-attitude.

КОРОХОД ЯСМІНА ДЖАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології,
кандидат політичних наук, доцент*

ЛІСОВЕНКО АННА ФЕДОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри психології,
кандидат психологічних наук*

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ІБН-СІНІ (АВІЦЕННИ)

Розвиток фундаментальних наук бере свій початок ще з давніх часів, де сформувались їх зачатки. Психологічне знання не є виключенням. Так, свій значний внесок у розвиток психологічних ідей зробили арабські лікарі та філософи Середньовіччя.

Яскравим представником арабської філософської думки є видатний лікар Середньовіччя Ібн-Сіна (Авіценна). Він одним з перших закрив своє бачення психофізіологічної сутності людини, а також він був одним з засновників вікової психології, говорячи, що дорослі, викликаючи у дитини ті чи інші стани, здатні формувати її риси характеру. Ключовим у цьому він вбачав саме виховання, тому через нього реалізується вплив психічного на структуру організму.

В його поглядах було сформовано дві точки зору щодо людської душі: перша – медична, де вважав, що для лікарів не обов'язково бути в пошуках істини, та друга – філософська. Вивчаючи психологічні особливості людини та їх проблематику, Ібн-Сіна розробив концепцію «подвійної істини», тобто розмежування філософських ідей від природнонаукових.

У своїй роботі «Канон» Ібн-Сіна говорив про залежність людської психіки (душі) від мозку. З переднім шлуночком мозку пов'язані відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, а з заднім відділом – рухові здібності, мислення пов'язане із середнім відділом мозку.

Як зазначає Н. Гриньова, що «афективна сторона душевного життя також безпосередньо пов'язувалася з тілесними змінами... істотно новаторським є його дослідний підхід до афектів» [2, с. 65]. На думку філософа, афекти представляли собою сили, які виконували регулятивну функцію організму та живили внутрішнє її життя.

Ібн-Сіна також розглядав психологію емоцій, проводячи експерименти. Як результат, ним було встановлено «роль зміщення протилежних емоційних установок у виникненні глибоких соматичних порушень, це були початки експериментальної психофізіології афективних станів» [2, с. 65].

Філософ у своїх працях також розглядає вчення про пневму, як психофізіологічну сутність всіх життєвих станів та процесів. «Пневма є субстанцією, що складається з пароподібних частин чотирьох соків організму. У ній Авіценна бачить тілесний процес і носія душевних сил не властивих їй спочатку. Він виділяв три види пневми: перша – природна, відповідала природній силі душі. Друга – тваринна, притаманна тваринній силі душі. І третя – душевна, відповідала розумній силі душі» [3, с. 167]. Він говорив і про сприймаючі сили, які поділялись на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать чуттєві властивості людини, такі як: зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові. До внутрішніх належать психічні властивості людини: уява, пам'ять, здогадливність.

Він приділяв значну увагу психічному здоров'ю та стану людини, необхідності заспокоїти її, підняти настрій та позбавити страху. Хворим він радив уникати переживань, гніву, злості та вдосталь гуляти. Найбільш врівноваженою, за вченнями Ібн-Сіни, вважалась та людина, котра проживає близько до екватора.

Ібн-Сіна говорить і про наявність в людині чистих розумних актів, які не залежать від її тіла. І. Гоян та О. Семак у своїй роботі наводять положення, які відповідають попередньо згаданим актам філософа.

Перше, про що пишуть автори це те, що «почуття і понятійне мислення мають різні об'єкти і джерела пізнання: почуттям доступні окремі конкретні речі і явища, понятійне мислення має справу з пізнанням загальних універсалій» [1, с. 30]. Друге, це те, що «почуття і розум виступають як самостійні і незалежні один від одного процеси. Відчуття і сприймання не спираються на розум, а міркування, у свою чергу, вимагають звільнення від почуттів, що порушують їхній хід і стають причиною перекручування істини» [1, с. 30]. Тут Ібн-Сіна розділяє об'єктивність та суб'єктивність у своїх поглядах. Задля належних розумових операцій та надання їм об'єктивної та адекватної оцінки, людина має абстрагуватись від емоційного впливу.

Третє те, що «відрізняється динаміка розвитку почуттів і розуму. Психічні здібності, обумовлені діяльністю тіла, залежать від розвитку останнього, пов'язані зі змінами, що відбуваються в організмі, тому старіючи з віком, ослаблюються і руйнуються. Розум же знаходиться поза темпоральними змінами, навпаки, з роками усе більш зміцнюється, досягаючи свого розквіту до 40-літнього віку» [1, с. 30].

Четверте, що автори наводять як доказ є те, що «вищою формою розуму є понятійне мислення, яке пов'язане з універсаліями як проявами розуму Бога і породжується ними, існує до людини, приходить у її свідомість ззовні, має божественну природу, тобто є безсмертним» [1, с. 30].

В цьому погляді Ібн-Сіні схожі з поглядами іншого арабомовного лікаря – Ібн-Рушда, який говорив про розум, даний божественним шляхом та приєднаний по смерті людини до універсального розуму як властивості всього людства.

Отже, бачимо, що внесок арабського філософа – мислителя та лікаря Авіценни у розвиток психологічного знання є вагомим та ґрунтовним. Свої погляди він розвивав, знаходячись під впливом давньогрецьких мислителів та філософів. Проте він зміг розробити та представити світу своє власне бачення сутності людського буття, природи людського тіла, ролі душевних (психічних) процесів в житті людини та їх вплив на неї. Також не менш важлива увага приділялась ментальним здібностям людини, пояснювалась природа їхнього функціонування. Вклад Ібн-Сіні в науку є вагомим не лише в теоретичному плані, а й в практичному. Подальші перспективи дослідження будуть розширювати ґрунтовність вивчення означеної теми.

Список використаної літератури:

1. Гоян І. М., Семак О. О. Навчально-методичний посібник до лекційних, практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія психології» для студентів спеціальності «Психологія». – Івано-Франківськ: ПНУ, 2008. – 159 с.
2. Історія психології: курс лекцій: навч. посіб. / уклад. Н. В. Гриньова. – Умань: Візаві, 2012. – 209 с.
3. Марцинковская Т. Д. 100 выдающихся психологов мира / Т. Д. Марцинковская, М. Г. Ярошевский. – Воронеж: МОДЕК, 1995. – 320 с.

Ключові слова: розум, психіка, людське буття, психологічні ідеї.

Ключевые слова: разум, психика, человеческое бытие, психологические идеи.

Key words: mind, psyche, human being, psychological ideas.

ТАТЬЯНЧИКОВ АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології,
кандидат психологічних наук, доцент*

ТРЕТЬЯКОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

*доцент кафедри психології,
кандидат політичних наук, доцент*

ВПЛИВ КІБЕРСЕРЕДОВИЩА НА ПСИХОСОМАТИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, який спостерігається в останні десятиріччя, призвів до їх проникнення в більшість сфер життя людини. Разом з позитивними сторонами цього процесу, існують і негативні наслідки щільної взаємодії з кіберсередовищем, які проявляються у різноманітних порушеннях як психічного, так і фізичного здоров'я особистості.

З огляду на це, сьогодні увага чисельних дослідників прикута до вивчення впливу кібертехнологій та кіберсередовища на організм людини. Достатньо глибоко вивчається вплив кіберсередовища на психічне здоров'я особистості, формування та розвитку особистості. Згідно системного підходу людина являє собою єдність психічних та фізіологічних функцій. Тому повноцінне та всебічне дослідження впливу технологій на людину повинно включати дослідження даного впливу як на її психічне здоров'я, так і на соматичне. У багатьох випадках такий вплив є не безпосереднім, а опосередкованим, тобто негативні фактори кіберсередовища спочатку викликають зміни психічного стану людини, які а подальшому викликають розлади соматичного здоров'я. Такі розлади в психологічній науці носять назву психосоматичних.

Аналіз наукових та інформаційних джерел показує, що проблема взаємозв'язку кіберсередовища та кібертехнологій з психосоматичними розладами людини на сьогодні приділено недостатньо уваги. Більшість породжених питань потребує уточнення та повноцінного емпіричного дослідження.

Проблемі впливу сучасних інформаційних та комунікаційних технологій на психічне здоров'я особистості присвячено достатньо велику кількість психологічних досліджень. Так, проблемі інтернет-залежності та інтернет-адикції присвячені праці Ю. О. Асеевої, А. Голдберга, Д. Грінфілда, О. С. Войскунського, Н. С. Малеевої, О. С. Онищенко, В. І. Попика, Р. Роджерса, Дж. Сулера, В. В. Титової, Ю. В. Ярченко та ін.

На основі аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що до основних негативних проявів взаємодії людини з кіберпростором відносяться, перш за все, різні види кіберадикцій. Кіберадикція розглядається як залежність від віртуального середовища, що згубно впливає

на різні сфери життя людини. При цьому часто спостерігається відчуття втрати часу та реальності. Різновидом кіберадикції є інтернет-залежність, яка визначається як нав'язлива потреба у використанні інтернету, що супроводжується соціальною дезадаптацією та вираженими психологічними симптомами [2; 5].

До найбільш відомих психопатологічних симптомів, пов'язаних з використанням комп'ютерів, смартфонів та інтернету, відносять також: номофобію, синдром фантомного дзвінку, кіберхондрію, кіберхворобу, залежність від соціальних мереж, фейсбук-депресію, інтернет-залежність, «ефект пошукового рядку», зміна свідомості, викривлення реальності, порушення уваги, порушення сну, загублення здатності до емпатії та емоційного зв'язку з іншими людьми, підвищення егоцентризму.

Серед останніх досліджень впливу комп'ютерних технологій на соматичне здоров'я людини можна виділити праці С. Горденко, О. В. Городецької, К. Вариводи, Л. Є. Брагіної, А. В. Іщенко, Н. І. Коцур, Т. Є. Луц та ін. У дослідженнях встановлюється взаємозв'язок між використанням комп'ютерних технологій та окремими порушеннями соматичного здоров'я людини [3; 4].

Відомо, що різні види кіберзалежностей та кіберадикцій часто негативно відбиваються на психічному здоров'ї особистості, викликають невротичні прояви (агресивність, тривожність, страхи, роздратування), знижують адаптивні можливості людини, викликають прояви психологічної та соціально-психологічної дезадаптованості, призводять до порушень міжособистісних взаємин, гендерної ідентичності, викликають проблеми в сфері подружніх та сексуальних взаємин. Негативні зміни в психіці людини призводять до соматичних розладів, порушень сну, харчової поведінки, знижують рівень загального самопочуття. Перелічені прояви є основними факторами ризику виникнення таких психосоматичних розладів як головний біль, захворювання шкіри, вегето-судинні розлади, розлади травлення, розлади сечостатевої системи.

Так, на нашу думку, до кіберадикцій, які можуть призводити до психосоматичних розладів людини слід віднести: залежність від соціальних мереж, кіберхондрію, кіберхворобу, порушення сну як наслідок негативного впливу кіберсередовища.

За останніми дослідженнями залежність від соціальних мереж (особливо у дівчат підлітків) може провокувати таке психосоматичне захворювання як нервова анорексія, яка виникає в результаті нестримного бажання відповідати образам віртуальних знайомих, відомих і популярних блогерів, медійних персон або кумирів. Людина, яка не отримує віртуального схвалення свого образу з боку віртуальних друзів та підписників, занурюється у стан депресії, що негативно відбивається на самооцінці особистості. Як наслідок людина виснажує себе чисельними дієтами, неповноцінним харчуванням або повною відмовою від їжі [6].

Величезна кількість інформації медичного характеру та її доступність, детальне описання симптоматики більшості відомих на сьогодні соматичних захворювань, призвели до появи такого психічного розладу як кіберхондрія. Кіберхондрія є сучасним аналогом відомого психічного розладу іпохондрія та визначається як схильність людини ставити собі медичний діагноз, виявляти в себе хвороби на основі описаної в інтернеті симптоматики. Дуже часто людина «діагностує» в себе важкі або навіть невиліковні хвороби, якими насправді не хворіє. Результатом цього стає навіювання собі наявності даної хвороби, зацікленість на ній, неможливість відволіктись від негативних думок та спровокованих цим страхів. Особливо небезпечним цей синдром є для вразливих людей, людей з високим рівнем особистісної тривожності. Віднайшовши в себе небезпечну хворобу така людина впадає в глибоку депресію, втрачає інтерес до життя. Результатом цього стає те, що людина реально починає відчувати в себе небезпечні симптоми та розлад переходить до психосоматичного, може розвинути реальне соматичне захворювання [1].

Синдром кіберхондрії на сьогодні залишається недостатньо вивченим, відсутні дані про те як швидко він розвивається та які має наслідки. Очевидно, що до кіберхондрії схильні люди, які легко піддаються навіюванню.

Ще одним розладом соматичного здоров'я, який виникає при взаємодії з кібертехнологіями, є кіберхвороба (або кіберзаколювання). Розлад характеризується станом, при якому використання електронних приладів та гаджетів (смартфонів, планшетів, комп'ютерів) призводить до того, що людина відчуває різке погіршення фізичного самопочуття. Даний стан схожий з своїми симптомами з синдромом заколювання на воді або в транспорті та іноді називається також «цифрова морська хвороба».

Кіберхвороба часто пов'язується з тривалим переглядом 3D відео та з використанням систем віртуальної реальності. Результати досліджень доводять, що при тривалому використанні даних систем у більшості користувачів спостерігаються розлади рухових та фізіологічних функцій, головний біль, нудота, запаморочення, втрата координації та орієнтації у просторі [4].

Прояви кіберхвороби відмічаються також у школярів, які в навчальному процесі широко використовують інформаційно-комунікаційні технології. У дослідження відмічається, що при недотриманні гігієнічних нормативів це призводить до збільшення відсотку осіб з відхиленнями психічного та соматичного здоров'я. Зокрема спостерігаються порушення психофункціонального стану організму, формуються невротичні відхилення, зорові порушення, морфофункціональні зміни кістково-м'язового апарату [3].

Таким чином, в багатьох сучасних дослідження доводиться негативний вплив різних видів кіберадикцій на психічне та соматичне здоров'я людини. Окремі адикції можуть чинити негативний вплив на стан функціональних систем організму не безпосередньо,

а опосередковано, через провокування негативних змін в психіці людини. Отже їх негативний вплив на організм людини може бути більш серйозним та руйнівним. Зокрема існують данні про зв'язок кіберадикцій з розладами харчової поведінки, серцево-судинної та нервової системи, порушеннями сну. Психосоматичні розлади набагато складніше піддаються діагностиці та лікуванню. Терапія, спрямована на подолання соматичних симптомів психосоматичних розладів без усунення причини їх виникнення є часто неефективною. Очевидно, що перспектива подальших досліджень полягає в ґрунтовному аналізі та узагальненні вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі впливу кібертехнологій на здоров'я особистості, а також проведенні емпіричних досліджень в цій області.

Список використаної літератури:

1. Демецкая А. Киберхондрия: диагноз по интернету. Фармацевт-практик. 2013. № 12. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/farmpr_2013_12_9.pdf (дата звернення 24.10.2020).
2. Махний М. М. Мережеве суспільство: кіберпсихологічний путівник. Київ : Academia.edu, 2018. 176 с.
3. Коцур Н., Горденко С., Варивода К. Психосоматичне здоров'я школярів в умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Рідна школа : наук.-метод. ж-л. 2018. № 3–4. С. 27–35.
4. Луц Т. Є., Брагіна Л. Є., Солдатенкова А. Специфіка впливу систем віртуальної реальності на стан здоров'я людини. Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки, 2017. № 1. С. 254–257.
5. Asieieva, Y. Computer addiction, internet addiction and cyber addiction (historical overview of the definitions). Psychological journal, 6 (6), 2020. P. 57–65. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.6.6>
6. Gleaves, D. H., Pearson, C. A., Ambwani, S. et al. Measuring eating disorder attitudes and behaviors: a reliability generalization study. J Eat Disord 2, 6 (2014). URL: <https://doi.org/10.1186/2050-2974-2-6>

Ключові слова: кіберпростір, кіберадикція, залежність від соціальних мереж, психосоматичні розлади, нервова анорексія, кіберхондрія, кіберхвороба.

Ключевые слова: киберпространство, киберадикция, зависимость от социальных сетей, психосоматические расстройства, нервная анорексия, киберхондрия, киберболезнь.

Key words: cyberspace, cyberaddiction, dependence on social networks, psychosomatic disorders, anorexia nervosa, cyberchondria, cyber disease.

ВИТОМСЬКИЙ ЮРІЙ ЛЕОНІДОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ МЕТОДУ «ДЕЛЬФІ» ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕФЕКТИВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

У процесі управління виробничою системою безперервно виникають такі ситуації, коли керівники різних рівнів і підрозділів стикаються з необхідністю вибору різних альтернативних варіантів рішень. Вироблення і прийняття рішення – вузлова процедура в діяльності керівника, яка визначає весь подальший хід процесу управління, в тому числі кінцевий результат управлінської діяльності [2, с. 517].

Процес прийняття певних управлінських рішень в сучасному менеджменті займає свою виняткову нішу. Серед великої кількості проблем управлінських дисциплін, і менеджменту в тому числі, найбільш важливими є розробка, прийняття і здійснення управлінського рішення. Вони являють собою основний інструмент керуючого впливу. Дана тема є найбільш актуальною, так як в управлінні процес прийняття рішення більш систематизований, ніж у приватному житті. Керівник організації приймає рішення або ту чи іншу дію не тільки для задоволення своїх цілей, але і для всієї організації в цілому [3, с. 35–41].

Тому багато країн в процесі прийняття будь-якого управлінського рішення використовують метод «Дельфі», так як думка людей, безумовно, відіграє важливу роль.

У багатьох розвинених країнах цей метод застосовується для визначення пріоритетів науково-технічного розвитку та прийняття рішень про фінансування великих державних програм. Прогноз, який заснований на «дельфійському» методі – це спроба передбачити розвиток тієї чи іншої технології на тривалу перспективу, коли слід оцінити довгострокові проблеми приблизно на 20–30 років.

Тому багато країн метод «Дельфі» застосовують в більшій частині в державних програмах, ніж в організаціях. Техніка методу Дельфі була використана вперше в Японії в 70-і роки саме в цілях національного та галузевого технологічного прогнозування.

Метод «Дельфі», безумовно, має свої переваги по порівняно з іншими методами, які засновані на звичайній статистичній обробці результатів індивідуальних опитувань. Він дозволяє скоротити похибки по всій сукупності індивідуальних відповідей. Також він обмежує коливання всередині опитуваних груп [4]. Справа в тому, що багато людей за своєю натурою мають схильність відштовхуватися від думки інших людей, ніж при цьому відстоювати і мати свою точку зору.

Присвоєння чужої думки навіть може відбуватися мимоволі. Тому за часту в організаціях при прийнятті управлінського рішення думка більш кваліфікованих експертів робить сильний вплив на групову оцінку. Для того, щоб виключити груповий вплив при прийнятті будь-якого рішення – і був запропонований метод «Дельфі».

Звідси можна зробити висновок, що ізольовані один від одного експерти або співробітники організації краще оцінюють ситуацію і роблять прогнози, ніж якщо ці люди об'єднані в одну групу. Таке ізолювання людей дозволяє уникнути відкритих обговорень, суперечок між експертами, так як думки людей не завжди збігаються.

Отже, це виключає груповий вплив, що приводить до підпорядкування думці більшості.

Від методу «Дельфі» принципово відрізняється такий метод як метод «мозкового штурму», або як його ще називають метод «мозкової атаки і колективної генерації ідей». Цей метод має на увазі прийняття рішення шляхом колективної думки фахівців в ході засідання, який проводиться за певними правилами.

Суть даної методики полягає в тому, що вона що проводиться заочно, на декількох рівнях. Також її можна проводити анонімно.

Метод проводиться в кілька етапів, а отримані результати обробляються статистичними методами. Опитуваних учасників просять дати коментарі до свого рішення, які можуть допомогти інтерпретувати статистичні дані іншим чином або можуть бути проаналізовані з якісної точки зору.

Кінцева мета спрямована на отримання необхідної інформації за допомогою послідовних опитувань, щоб домогтися максимального консенсусу для знаходження правильного і оптимального рішення.

Нині метод «Дельфі» застосовують в техніці, футурології, бізнесі, стратегічному плануванні та ін.

На жаль, в сучасній Україні даний метод не отримав такої актуальності і значущості як в інших країнах. Проблема полягає в тому, що в Україні статистичні центри занадто централізовані, немає незалежних аналітичних структур [1, с. 476]. Такий стратегічний аналіз мало затребуваний як такий. Остання проблема випливає з того, що в нашій країні відсутні традиції проведення подібних аналізів. Хоча для України формулювання цілей і відпрацювання методів відбору пріоритетів державної науково-технологічної політики має особливе значення.

Процедура цього методу полягає в ідентифікуванні постановок, які релевантні для майбутнього. Вона зводить те, що мається на увазі, і складне знання до одного твердження, на підставі якого можна прийняти судження. Отже, цей метод можна добре використовувати в поєднанні з іншими методологіями, такими як сценарії, переліки технологій і ін. Поєднання методу «Дельфі» і сценаріїв дає більше шансів прийняти правильне рішення. З іншого боку, в більш складних питаннях, коли тема не може бути зведена до відносно простого твердження і статистичних даних, коли потрібно групове обговорення

альтернатив, особливо, коли опитування спрямоване на невелику групу осіб, застосування методу «Дельфі» не найкращий вибір.

Метод «Дельфі» підходить, коли є причина залучити до процесу велику кількість людей.

В цілому, метод «Дельфі» є дуже цікавим інструментом при прийнятті управлінського рішення, особливо для великих компаній і дослідницьких організацій [4, с. 56–57]. Даний метод, безумовно, має свої сильні і слабкі сторони, які вже були приведені в даній роботі.

Але все ж головна проблема, як і в багатьох інших методах, які спрямовані на передбачення тієї чи іншої ситуації, полягає в тому, що майбутнє – це такий складний процес, який в повній мірі не можна передбачити, і воно завжди буде відрізнятися від того, що ви очікуєте.

Список використаної літератури:

1. Гондюл В. П. Прийняття політичних рішень теорія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004 – Т. 2. – 812 с.
2. Мороз О. Модель // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – С. 391. – 742 с.
3. Халын В. Г. Социально-ориентированные некоммерческие организации: опыт развития и перспективы // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2013. № 2. С. 35–41.
4. Царев А. И. Стиль работы руководителя – залог эффективности деятельности муниципалитета // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2009. № 2. С. 56–67.

Ключові слова: бізнес, управління, психологія управління, метод «Дельфі», прийняття рішень, менеджмент, суспільство.

Ключевые слова: бизнес, управление, психология управления, метод «Дельфи», принятие решений, менеджмент, общество.

Key words: business, management, psychology of management, Delphi method, decision making, management, society.

СЕКЦІЯ 7

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Керівник секції: завідувач кафедри конституційного права, к. ю. н.,
доцент Д. С. Терлецький

Секретар секції: асистент кафедри конституційного права
Ю. Д. Батан

ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ № 4-Р(П)/2020 ВІД 17.06.2020

Конституційний Суд України Рішенням № 4-р(П)/2020 від 17.06.2020 [1] (надалі – Рішення) визнав такими, що не відповідають Конституції України, положення частини третьої статті 307 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК) щодо заборони оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення.

При цьому Конституційний Суд України не застосував положення частини другої статті 152 Конституції України та статті 91 Закону України від 13.07.2017 № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (зі змінами) [2] щодо відтермінування втрати чинності положеннями частини третьої статті 307 КПК, які визнані неконституційними. Отже, з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення, визнані неконституційними положення втратили чинність і не підлягають застосуванню.

Згідно зі статтею 151-2 Конституції України (в редакції Закону України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») рішення та висновки, ухвалені

Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. Обов'язок виконання рішень та висновків Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8).

Конституція України, наділяючи рішення та висновки Конституційного Суду України властивостями обов'язковості, остаточності та неможливості оскарження, не розрізняє складники рішень та висновків (вступна, описова, мотивувальна та резолютивна частини). Відповідно, усі складові рішень та висновків органу конституційної юрисдикції рівною мірою є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Належне усвідомлення і виконання рішень та висновків Конституційного Суду України, переконані, об'єктивно вимагає їхнього аналізу *in corpore*, у системному зв'язку усіх складників.

Пункт 1 резолютивної частини Рішення *expressis verbis* не визначає, заборона апеляційного оскарження якої саме ухвали слідчого судді за результатами розгляду відповідної скарги не відповідає Конституції України (є неконституційною): ухвали, якою було відмовлено у задоволенні скарги та (або) ухвали, якою скарга була задоволена. Водночас мотивувальна частина Рішення, прийнятого у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича, містить належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Оцінюючи положення мотивувальної та резолютивної частини у їх системному зв'язку, вважаємо, що вирішальним мотивом визнання такими, що не відповідають Конституції України, положень частини третьої статті 307 КПК, стала позиція, за якою:

«[н]едостатність судових гарантій від свавілля у питанні початку кримінального провадження перешкоджає захисту порушених прав людини, зокрема внаслідок унеможливлення судового захисту, передбаченого частинами першою, другою статті 55 Конституції України».

Розвиваючи цю позицію, Конституційний Суд України вказав в абзаці третьому пункту 5 мотивувальної частини Рішення, що

«...встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оцінки бездіяльності уповноважених державних органів має забезпечити ефективність судового контролю, який має бути забезпечено під час розгляду відповідних питань хоча б у двох судових інстанціях: законодавець має запровадити такий обсяг судового контролю за бездіяльністю слідчого чи прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, що дозволяв би здійснити ефективний судовий контроль щодо відповідних питань та за наявності підстав надати особі можливість ініціювати початок кримінального провадження, а отже, надати їй реальний доступ до судового захисту».

Вважаємо, наведене дає підстави стверджувати, що до виключень щодо заборони апеляційного оскарження ухвал слідчого судді

за результатами розгляду відповідних скарг, прямо встановлених положеннями частини третьої статті 307 КПК, після прийняття Конституційним Судом України Рішення також належить ухвала слідчого судді, якою було відмовлено у задоволенні скарги. Відповідно, прокурор не є і не може, зважаючи на положення частини третьої статті 307 та частини третьої статті 309 КПК, бути суб'єктом оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді, якою була задоволена скарга на бездіяльність слідчого, прокурора.

Такий висновок, впевнені, належним чином узгоджується із юридичною позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 17.03.2020 № 5-р/2020 [3] (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини), за якою

«...процесуальні права та обов'язки учасників кримінального провадження з різним процесуальним становищем є неоднаковими, що зумовлено різними процесуальними функціями, які мають бути реалізовані під час кримінального провадження суб'єктами з відповідним процесуальним статусом».

Важливо також вказати, що кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК. При цьому процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення процесуальними положеннями.

Наведені положення при визначенні темпоральних меж дії Рішення, мають бути, на наше переконання, інтерпретовані в конституційно узгоджений спосіб, а саме: дія Рішення не має поширюватися на ті процесуальні правовідносини, які виникли і закінчилися до моменту втрати чинності положеннями частини третьої статті 307 КПК. Наведений висновок рівною мірою може бути визначений інакше: дія Рішення має поширюватися на ті правовідносини, що тривають або виникли після моменту втрати чинності положеннями частини третьої статті 307 КПК.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України від 17.06.2020 № 4-р(II)/2020 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text> (дата звернення: 30.04.2021).
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 30.04.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2020 № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності)

окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text> (дата звернення: 30.04.2021).

Ключові слова: кримінальне провадження, рішення, Конституційний Суд України, правові наслідки.

Ключевые слова: уголовное производство, решения, Конституционный Суд Украины, правовые последствия.

Key words: criminal proceeding, decisions, Constitutional Court of Ukraine, legal effects.

АФАНАСЬЄВА МАР'ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ЗАХИСТОМ

Однією із найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав та свобод особи є закріплення права на судовий захист. Частина перша статті 55 Конституції України містить засадничу норму, яка передбачає право кожного звернутися до суду, а також і до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

Вказана конституційна норма відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (стаття 14), Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (стаття 6), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Однак право на судовий захист не є абсолютним. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що «право на суд» та «право на доступ до суду» може бути обмежене. Обмеження можуть бути введені, оскільки це право «за своєю природою потребує з боку держави регулювання, яке може варіюватися у часі та просторі в залежності від потреб та ресурсів суспільства та громадян» (*Goldner проти Сполученого Королівства*). При накладенні обмежень державі дозволяються певні межі розсуду, але будь-яке обмеження не може бути таким, щоб воно зменшувало саму сутність цього права людини.

Однією з підстав для обмеження права на звернення до суду за захистом є використання цього права в цілях, які явно суперечать цілям

звернення до судового органу, тобто не для захисту та відновлення прав та свобод, а для негативного впливу на іншу сторону судового процесу, для перешкоджання належній роботі суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ, необґрунтованого перевантаження роботи суду. Така поведінка має ознаки зловживання.

Теоретичні концепції щодо правової конструкції «зловживання правом» не містять однозначного розуміння і є настільки різноманітними, що охоплюють навіть протилежні точки зору. Тому в подальшому виходимо з наукової гіпотези, що зловживання правом розкривається як умисні діяння, що включають в себе такі елементи: «неправомірна мета – правовий засіб – формально правова поведінка – неправомірний результат» [1, с. 155].

Зловживання правом на звернення до суду становить собою такий вид зловживань процесуальним правом, за якого, вся процедура розгляду спору є не виправданою та неефективною [2].

Вичерпного переліку випадків, які вважають зловживанням правом на судовий захист не встановлено ані процесуальними кодексами, ані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Існуюча національна та наднаціональна судова практика містить такі приклади:

- введення суду в оману через подання заяви, яка свідомо ґрунтується на неправдивих фактах (*Affaire Varbanov проти Болгарії*); через фальсифікацію документів, поданих до суду (*Jian проти Румунії*); через свідоме неповідомлення суду про суттєві для розгляду справи обставини (*Al-Nashif проти Болгарії*);

- вживання образливих, погрозових або провокативних формулювань, які виходять за межі допустимої критики в бік суду чи суддів, інших учасників процесу, такі дії свідчать про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб, суперечать основним засадами судочинства (*Ржегак проти Чеської Республіки, Дюрінже та Грандж проти Франції, Велика Палата Верховного Суду у справі № 9901/34/19 від 14 березня 2019 р.*);

- заява до суду є вочевидь сутяжницька, має місце чергове звернення з завідомо безпідставною, явно необґрунтованою заявою, звернення з аналогічними, тотожними заявами, які вже подавалися раніше і були визнані неприйнятними (*М. проти Сполученого Королівства*); подання декількох позовів до одного й того самого відповідача з тим самим предметом та з тих самих підстав (постанова Верховного Суду у справі № 367/5934/17-ц від 02 вересня 2019 р.);

- подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотань (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин (ухвала Верховного Суду у справі № 922/1054/17 від 06 грудня 2018 р.);

- подання заяви, що явно позбавлена реальної мети або яка взагалі не стосується законних об'єктивних інтересів заявника (*Воск проти Німеччини*), подання завідомо безпідставного позову, позову за

відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер (постанова Верховного Суду у справі № 757/64933/17-ц від 11 вересня 2019 р.).

Правова система має бути спроможною захистити себе від сутяжників, і саме національні органи мають запровадити ефективний судовий механізм захисту щодо позовів таких осіб, без обов'язкового використання заходів, що впливають на обсяг їх дієздатності (*Salontaji-Drobnjak проти Сербії*).

Серед засобів протидії зловживанню процесуальними правами можна навести такі:

- заходи адміністративної (стаття 185-3 «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» КУпАП) та кримінальної (стаття 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» Кримінального кодексу України) відповідальності;

- повернення або залишення без розгляду заяви. Європейський суд з прав людини відзначив, що відхилення скарг за причиною зловживання правом – це виключна міра (*Miroļubovs and Others проти Латвії*);

- накладення судових штрафів з метою попередження безпідставних позовів, що не суперечить праву доступу до суду (*Tanbay Tuten проти Туреччини*);

- покладення судових витрат на сторону, яка зловживала процесуальними правами незалежно від результатів вирішення спору (стаття 139 Кодексу адміністративного судочинства України, стаття 141 Цивільного процесуального кодексу України, стаття 129 Господарського процесуального кодексу України);

- прийняття судом окремої ухвали за неодноразові та серйозні випадки зловживання процесуальними правами з боку адвокатів та звернення до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури з питання притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності;

- позбавлення представника права представляти інтереси в суді (наприклад, в ЄСПЛ) [3];

- в деяких країнах передбачається обмеження права особи на звернення до суду (Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, Великобританія і США). Інститут «vexatious litigant», передбачає заборону сутяжникам, осам, які неодноразово зловживали правом на судовий захист, звертатися до суду без попереднього дозволу судді.

Обмеження права на судовий захист є серйозним втручанням в конституційне право особи, для цього у органів влади повинні бути належні повноваження та обґрунтування, і таке обмеження повинно бути здійснено тільки тоді, коли не залишається інших, менш обтяжливих заходів.

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва М. В. Зловживання правом у виборчому процесі. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 10. – Одеса : Юрид. л-ра, 2011. – С. 153–163.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 березня 2019 р. у справі № 814/218/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80481133>
3. Українського адвоката позбавлено можливості представляти інтереси заявників в Європейському суді з прав людини Press Release 433 (2018) 12.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Decision%20to%20bar%20Ukrainian%20lawyer%20permanently%20from%20representing%20applicants%20before%20ECHR%20\(Ukrainian%20version\)%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Decision%20to%20bar%20Ukrainian%20lawyer%20permanently%20from%20representing%20applicants%20before%20ECHR%20(Ukrainian%20version)%20(1).pdf)

Ключові слова: зловживання правом, право на судовий захист, сутяжництво.

Ключевые слова: злоупотребление правом, право на судебную защиту, сутяжничество.

Key words: abuse of rights, the right to judicial protection, litigation.

КРУСЯН АНЖЕЛКА РОМАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного
права Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Сучасність характеризується інтенсивним розвитком інформаційних технологій та формуванням інформаційного суспільства. Важливою подією слід вважати підписання на міжнародному рівні в 2000 р. Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства, яка проголошує, що «інформаційно-телекомунікаційні технології (ІТ) є одним із найбільш важливих факторів, які впливають на формування суспільства XXI ст. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства» [1]. Значною подією як для ООН, так і для всіх країн, зацікавлених у побудові інформаційного суспільства, також стало проведення Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, в якому Україна брала активну участь. Саміт відбувався в два етапи: в Женеві (10–12 грудня 2003 р.) і в Тунісі (16–18 листопада 2005 р.). В результаті було прийнято: Женевську декларацію принципів інформаційного суспільства; Женевський план дій; Туніське зобов'язання; Туніську програму для інформаційного суспільства, тобто «Україна активно долучилася до глобального процесу формування відкритого для всіх інформаційного суспільства» [2].

Формування інформаційного суспільства в Україні – важлива умова євроінтеграційних процесів в Україні та передумова її розвитку як сучасної держави, що потребує ефективного конституційно-правового забезпечення. Перш за все, необхідним є удосконалення інформаційного права та інформаційного законодавства. Адже тільки за умови ефективного врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері ймовірно є створення та розвиток інформаційного суспільства.

В Україні інформаційне право динамічно розвивається. Втім, залишається коло дискусійних питань, що потребують свого теоретичного вирішення, зокрема, це питання про природу, зміст, систему, джерела інформаційного права як комплексної галузі тощо. Основним підґрунтям формування та розвитку інформаційного права України мають бути конституційні основи (ст.ст. 34, 40, ч. 2 ст. 50, 57 Конституції України) та доктринальні положення сучасної конституціоналістики, зокрема, щодо визнання пріоритету прав людини у сфері суспільних інформаційних відносин, забезпечення інформаційної безпеки тощо. На цих конституційних правових та доктринальних основах має будуватися й інформаційне законодавство. Сучасне інформаційне законодавство України характеризується наявністю нормативно-правової бази з великою кількістю законів у галузі інформації. Водночас цьому законодавству притаманна фрагментарність, неповнота та суперечливість. Наприклад, як неодноразово визначали вчені, «настав час для проведення кодифікації відповідного законодавства, прийняття єдиного Інформаційного кодексу України» (Ю. С. Шемпученко). Така пропозиція була та залишається слухною та обґрунтованою. Проте цей акт не прийнято, Інформаційний кодекс «став вічною темою», адже пройшло більше ніж 25 років від того часу, як розпочалися розмови та перші спроби створення Інформаційного кодексу України» (що були ініційовані ще в 1995 р. Національним агентством з питань інформатизації при Президентові України).

З метою розвитку інформаційного суспільства в Україні було прийнято Закон України від 9 січня 2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [3]. З метою забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації, прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. [4]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. було схвалено «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні» [5], в якій визначено умови розвитку інформаційного суспільства.

У контексті розвитку інформаційного суспільства вагомого значення набуває електронна демократія, одним з інструментів якої є електронна петиція, що надає можливість суспільству ініціювати розгляд органами публічної влади найбільш актуальних питань [6]. Важливим є прийняття Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. [7], «Про електронні довірчі послуги» від 5.10.2017 р. [8] та ін. Крім того, вагомого значення у контексті

створення в Україні інформаційного суспільства набуває «Концепція розвитку електронного урядування в Україні», що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р [9].

Одним з елементів електронного урядування є електронний суд. Законодавство створює правові основи щодо інформатизації системи судоустрою та запровадження електронного суду в Україні. Так, ст. 15⁻¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10] передбачає, що у судах, Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Державній судовій адміністрації України, їх органах та підрозділах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, тощо.

Сприяє розвитку інформаційного суспільства і введення електронних паспортів («е-паспорт» та «е-паспорт для виїзду за кордон») [11] та можливість їх використання громадянами України з 2021 р. на підставі внесення відповідних змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

Враховуючи міжнародні принципи та стандарти щодо розвитку інформаційного суспільства, можна виокремити два основних принципи, на яких має будуватися інформаційне суспільство в сучасній Україні: принцип пріоритету інтересів людини, її прав і свобод, зокрема, у сфері свободи слова та інформації з метою забезпечення конституційно-правової свободи людини; та принцип захисту інформаційної свободи, при цьому не тільки людини, але й суспільства та держави, з метою забезпечення «інформаційної безпеки». Цей процес потребує поєднання та гармонізації цих принципів для уникнення можливого конфлікту між державою і суспільством, який в юридичній літературі визначено формулою «інформаційна свобода – інформаційна безпека». Водночас необхідність забезпечення «інформаційної безпеки» з боку держави обумовлена як інтересами держави (з метою протистояти «інформаційній зброї» та веденню «інформаційних війн»), так і інтересами людини для забезпечення її прав (зокрема, на повагу її честі, гідності, ділової репутації тощо). Так, з метою забезпечення інформаційної безпеки в Україні Указом Президента України від 25.02.2017 р. була затверджена «Доктрина інформаційної безпеки України» [12].

Отже, можна визначити такі основні напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні: електронні звернення та петиції, електронні довірчі послуги, електронне урядування, електронне правосуддя, електронне голосування, електронний паспорт, інформаційну безпеку. Втім, сучасні політико-правові реалії та євроінтеграційні прагнення України детермінують необхідність подальшої інформатизації вітчизняного соціуму та створення ефективної конституційно-правової основи формування та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Список використаної літератури:

1. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2021).
2. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства. Підсумкові документи. Женева 2003. Туніс 2005. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2021).
3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9.01.2007 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 25.04.2021).
5. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. URL: <http://rada.gov.ua> (дата звернення: 27.04.2021).
6. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/577-19> (дата звернення: 25.04.2021).
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 26.04.2021).
8. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5.10.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 20.04.2021 р.).
10. Про судову систему і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 29.04.2021).
11. Про реалізацію експериментального проекту щодо застосування відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки, та відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у паспорті громадянина України для виїзду за кордон : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2020 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 28.04.2021).
12. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 20.04.2021 р.).

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційне право, інформаційне законодавство, інформаційний кодекс, конституційно-правове забезпечення.

Ключевые слова: информационное общество, информационное право, информационное законодательство, информационный кодекс, конституционно-правовое обеспечение.

Key words: information society, information law, information legislation, information code, constitutional and legal support.

МІШИНА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ІНСТИТУТІВ МІСЦЕВОЇ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Зараз в Україні, враховуючи пандемійні обмеження, значна увага приділяється питанням застосування інститутів місцевої безпосередньої демократії. Одним з таких інститутів є громадські слухання. Відповідно до Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» проведення громадських слухань, з одного боку, є правом територіальної громади, а з іншого – мають проводитись не рідше одного разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

Громадські слухання – це зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Громадські слухання є важливим інститутом місцевої демократії, використання якого є доволі утрудненим з огляду на відсутність належної нормативної регламентації. Наразі норми Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» у частині громадських слухань загального характеру не конкретизовано на державному рівні, порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Крім того, сільські, селищні, міські ради часто затверджують положення про громадські слухання своїми рішеннями.

Як правило, місцеві ради виходять з того, що громадські слухання мають відкритий характер, до них залучаються усі зацікавлені особи. Найбільш типовими предметами громадських слухань є проекти нормативних актів органів місцевого самоврядування, різноманітні програми, звіти та доповіді представників органів місцевого самоврядування чи посадових осіб місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, підприємств, установ та організацій, що стосуються питань місцевого значення, обговорення рішень з важливих для територіальної громади чи частини її членів питань.

Громадські слухання організуються та проводяться з дотриманням принципу демократизму, тобто їх ініціатором місцева рада може визначити як фізичних, так і юридичних осіб публічного та приватного права, посадових осіб. Найбільш важливим є розробка процедури організації та проведення громадських слухань, урахування питань їх

матеріального та організаційного забезпечення, формування порядку денного та регламенту громадських слухань.

За підсумками громадських слухань їх учасники простою більшістю голосів приймають рішення, яке, однак, не носить нормативного характеру. Його положення доводяться до відома членів територіальної громади або її частини та враховуються відповідними органами місцевого самоврядування.

Наразі в Україні існує лише один вид громадських слухань, механізм проведення яких регламентується на державному рівні – це громадські слухання щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні: генеральних планів населених пунктів, планів зонування та детальних планів територій (містобудівна документація). Порядок проведення таких громадських слухань затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555. Особливості порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні полягає по-перше у тому, що вони відбуваються під час розроблення відповідних проектів містобудівної документації. По-друге, чітко вказано на ініціатора цих слухань – це сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. На них також покладається оприлюднення прийнятих рішень щодо розроблення проектів містобудівної документації з прогнозованими правовими, економічними та екологічними наслідками; оприлюднення розроблених проектів містобудівної документації і доступ громадськості до зазначеної інформації; реєстрація, розгляд та узагальнення пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації; узгодження спірних питань між громадськістю і замовниками проектів містобудівної документації через погоджувальну комісію; оприлюднення результатів розгляду пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації.

Ключові слова: громадські слухання, громадянське суспільство, право на місцеве самоврядування, місцева демократія, місцеве самоврядування.

Ключевые слова: общественные слушания, гражданское общество, право на местное самоуправление, местная демократия, местное самоуправление.

Key words: public hearings, civil society, right to local self-government, local democracy, local self-government.

ФРАНЦУЗ-ЯКОВЕЦЬ ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ФЕНОМЕНУ АБСЕНТЕІЗМУ В УКРАЇНІ

Невід'ємною ознакою демократизму сучасної держави є дотримання і гарантування загальноновизнаних принципів виборчого права. За змістом виборче право є політичним, разом з тим, при реалізації виборчого права вагомий вплив мають психологічні чинники, адже сучасний інститут виборів давно перетворився із інструменту забезпечення владарювання у механізм ефективної маніпуляції свідомістю громадян. Психологічні аспекти також важливі, коли ми аналізуємо проблему абсентеїзму, яка останніми роками набуває особливої гостроти у зв'язку з падінням виборчої активності. Тенденція до зниження рівня політичної активності у світі також присутня але її причини є відмінними.

Електоральний абсентеїзм є давнім природно-історичним явищем, яке викоринити повністю неможливо і не потрібно, адже тоді втрачається сама суть демократії. Разом з тим, широке поширення абсентеїзму може пов'язуватись з дисфункціональними процесами політичних систем. Світова тенденція поширення явища абсентеїзму свідчить про зростання недовіри до політичних інститутів, соціальної напруженості в суспільстві, серйозну кризу легітимності політичної системи, її норм та цінностей. В таких умовах вибори перестають бути засобом досягнення консенсусу в суспільстві, у зв'язку з чим стає очевидним, що відмова виборців від участі у голосуванні створює серйозні проблеми для демократії [2].

Явище абсентеїзму стає все більш характерним для українського суспільства з огляду на ряд особистісних, ментально-культурних, політичних та соціально-економічних причин. Високий рівень недовіри до владних інститутів, так і високий рівень довіри до них та задоволеність громадян станом справ, є одночасно як особистісною, так і політичною причиною з різною мотивацією. В країнах розвинутої демократії, політичної та економічної стабільності, більшість громадян не знають прізвища політичних лідерів та державних керівників, не цікавляться виборами, при тому, що інститути громадянського суспільства у різних сферах функціонують на високому рівні.

Видається необхідним розрізняти аполітичні і політичні передумови. У першому випадку, виборець не йде на вибори тому, що йому щось перешкодило (хвороба, від'їзд, віддаленість виборчої дільниці тощо), або тому, що його це не цікавить. У другому ж випадку виборець

використовує свою неучасть у виборах як політичну демонстрацію, коли його не влаштовують висунуті кандидатури, їх позиції, коли він вважає, що в існуючій ситуації вибори не можуть бути чесними.

Серед ментально-культурних передумов можна виокремити стан відчуження від політики внаслідок тривалої політичної несвободи. Скажімо, коли відбувається тотальна зневіра громадян у те, що вони можуть щось змінити в житті своєї країни, внаслідок чого формується політична апатія, своєрідним проявом якої є ментальна психологія конформізму. Такі настрої та мотиви часто є характерними для виборців в Україні.

Сприятливим середовищем для розвитку демотивації для участі у виборах є нестабільна соціально-економічна ситуація в країні, періодичні та затяжні кризи, дисфункція та державних інститутів, олігархізованість політичного класу. Разом з тим, які свідчить українська історія, тривале загострення політичної ситуації трансформоване в політичну апатію при настанні сприятливих умов цілком може перерости в активну поведінку негативно налаштованих верств населення. Тому, двосторонній зв'язок влади та громадянського суспільства є важливим для забезпечення стабільності функціонування держави та розвитку суспільства в правовому полі.

В даному контексті варто звернути увагу на фокус-групові дискусії проведені Центром Разумкова напередодні президентських виборів 2019 року, які свідчать про те, що найчастіше громадянами висловлюються досить загальні але зрозумілі уявлення щодо ідеальної влади. А саме те, що «така влада має працювати в інтересах людей та бути близькою до людей, чути і знати їхні потреби». Разом з тим, в цьому ж соціологічному дослідженні бачимо, що «учасники фокус-груп характеризують ідеальну владу через її протиставлення наявній владі» [4, с. 106]. Така тенденція, як свідчить практика, є негативними, адже не дозволяють об'єктивно оцінювати усіх учасників виборчого процесу.

Пильний інтерес до проблеми абсентеїзму, який демонструють багато хто з вітчизняних і зарубіжних вчених, пов'язаний, також, з тим, що збільшення кількості абсентеїстів є свідченням недосконалості сформованої політичної системи, показником зростання недовіри до демократичних інститутів, наростання соціальної напруженості в суспільстві.

Серед причин поширення абсентеїзму, можна виділити також і низьку політичну і правову культуру, як особистісну причину, що породжує байдужість до політичного процесу і відчуження від нього. Окрім того, сучасні реалії свідчать, що виборці з низьким рівнем політичної освіти, громадянської компетентності, відсутністю елементарної здатності до критичного мислення та адекватного аналізу, перебуваючи в умовах пануючого інформаційного попугайства та маніпуляцій громадською думкою в ЗМІ, не здатні адекватно проаналізувати ситуацію. Саме тому, така частина виборців надає перевагу при голосуванні не рівню компетентності кандидата, а популістським обіцянкам, окрім того, акцентує увагу не на базових характеристиках кандидата, які є важливими для зайняття виборної посади (профільна освіта, стаж

роботи за фахом, грамотність, здатність адекватного реагувати на сучасні виклики, чесність і т. д.), а на зовнішню привабливість, вміння маніпулювати громадською думкою, пусті обіцянки не підкріплені фактами і т. п. В сфері підвищення електоральної активності громадян, важливим аспектом залишається підвищення правової культури виборців загалом.

Як приклад можна навести дослідження проведені Центром Разумкова щодо політичної культури та обізнаності громадян проведени у 2017 році, які свідчать, що скажімо більшість, а це 57 % громадян, ніколи не читали програми політичних партій, а 44 %, які їх читають, не вбачають відмінностей між ними [3, с. 4].

Процес формування електоральної культури є складним і багатостороннім. Формування політичної та правової культури, громадянської активності та відповідальності має розпочинатися ще на рівні середньої освіти. Активну роль у цьому процесі мають відігравати державні та громадські інститути, які покликані не лише ознайомлювати громадян із виборчим законодавством, але і не заангажовано роз'яснювати його норми. І в цьому контексті варто зауважити, що проблема абсентеїзму має свою специфіку. Успішна боротьба із цим явищем на фоні масово низького рівня політичної культури і соціальної безвідповідальності громадян, може «зіграти злий жарт» і призвести до більш негативних наслідків. В даному випадку загроза від подолання абсентеїзму буде в рази більш руйнівною. А тому політична освіта молоді є нагальною необхідною. Мова йде про впровадження системи викладання «основ політичної грамотності» та «медіа грамотності», правової культури, суспільствознавства, логіки, виборчого права. Адже культура суспільства включає культуру електоральної поведінки громадян і безумовно, передбачає підвищення якості вибору політичних сил чи окремих кандидатів.

Важливе значення сьогодні має застосування прозорих виборчих технологій – системи суспільних відносин організаційного характеру, які виникають у процесі впливу суб'єктів виборчого процесу на об'єкт з метою досягнення заданого політичного результату [1, с. 8].

В даному контексті, а також з огляду на сучасний стан речей у світі, зокрема, пов'язаний з пандемією, одним із способів подолання абсентеїзму може бути запровадження електронного голосування через Інтернет або спеціальний електронний термінал на виборчому пункті (виборчій дільниці або іншому місці, відведеному для реалізації волевиявлення). Після пред'явлення (заповнення) паспортних даних або, як варіант, ідентифікаційного коду та присудження одноразового спеціального пароля громадянин допускається до голосування. Запропонований спосіб дозволяє залучити молодь та осіб, які не мають можливості у день виборів прибути на дільницю.

Окрім того, можна однозначно стверджувати, що для подолання абсентеїзму в сучасній вітчизняній політичній практиці, суспільство і держава має потребу в політиках із загальнодержавним мисленням і державотворчою стратегією. Обрана влада повинна бути відкритою

і підзвітною перед громадянами, які віддали за неї свої голоси, а політичні еліти повинні бути відповідальні за політичний вибір країни.

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва М. В. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. О., 2004. 20 с.
2. Гончарова О. С. Абсентеїзм як феномен політичного процесу. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 2013. 40–47 с.
3. Політична культура громадян України: стан, особливості, тенденції. Національна безпека і оборона. *Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*. № 3–4 (171–172), 2017. С. 4.
4. Україна напередодні року виборів: запити суспільства, позиції політичних акторів, контури нової влади. Національна безпека і оборона. *Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*. № 3–4 (175–176), 2018. С. 106.

Ключові слова: виборче право, електоральний абсентеїзм, абсентеїзм, електоральна культура, вибори.

Ключевые слова: избирательное право, электоральный абсентеизм, абсентеизм, электоральная культура, выборы.

Key words: suffrage, electoral absenteeism, absenteeism, electoral culture, elections.

ОЛЬКІНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Конституція України є не тільки Основним законом держави, а й суспільства, що обумовлює її вплив на різні сфери суспільних відносин, у тому числі економічні, та виокремлення у конституційно-правовій науці такого явища як економічний конституціоналізм.

За твердженням М. В. Савчина «економічний конституціоналізм відображає реальний стан економічної свободи та баланс інтересів учасників відносин у конкретному типі суспільства, якому притаманна певна структура, інститути та правила, щодо яких склався консенсус та публічна влада демонструє політичну волю до їх демократичної легітимації на засадах верховенства права та справедливості» [1, с. 100].

Бондар М. С. вважає, що «економічний конституціоналізм – це проблема не тільки економічної оцінки конституційних норм та

інститутів, меж (заходів) державно-правового впливу на фінансово-економічну сферу життєдіяльності, а й зворотного впливу економічного розвитку суспільства на всю систему конституціоналізму, її окремі інститути в їх реалізаційному процесі [2, с. 14–15]. Концепція економічного конституціоналізму – це системний, міждисциплінарний, багаторівневий аналіз взаємовпливу, взаємодії, взаємопроникнення фінансово-економічних, соціально-культурних, політичних, правових процесів на основі і відповідно до цінностей сучасного конституціоналізму, тобто це сам процес формування і функціонування конституційної соціально орієнтованої економічної організації державності» [2, с. 19].

Однак, з останнім автором можна погодитись лише частково, оскільки економічний конституціоналізм є однією з граней конституціоналізму, що має свою специфіку, але ґрунтується на загальних засадах конституціоналізму та функціонує за притаманним йому алгоритмом.

Тим не менш, економічному конституціоналізму притаманні свої змістовні особливості, що можуть бути розкриті у його структурі, пропонуваній науковому співтовариству.

Першим елементом структури економічного конституціоналізму є його нормативно-правова основа, у якій Конституція України, зокрема, закріплює верховенство права (ст. 8), економічну багатоманітність (ст. 15), соціальну спрямованість економіки (ст. 13), рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13) та інші фундаментальні засади розвитку економіки в Україні. Проте ці конституційні положення потребують конкретизації у поточному законодавстві. У зв'язку з цим, при визначенні обґрунтованості правового регулювання американський науковець Р. Іпстейн із посиланням на Дж. Локка наголошує на «трьох функціях держави – оподаткуванні, регулюванні та модифікації правил відповідальності. Тому держава має насамперед компенсувати збитки, заподіяні приватній власності у разі здійснення правового регулювання, оподаткування та зміни правил відповідальності» [3, с. 93, 95]. Варто погодитись з М. В. Савчиним, що «свобода розсуду уряду й адміністрації має бути обмежена розумними рамками виключно на основі закону як результату консенсусу в суспільстві. Ступінь втручання публічної влади у сферу економічної свободи має бути збалансованими і не посягати на сутність її змісту. Тому при проведенні економічних реформ є виправданим формування інститутів економічної системи, які мають неухильно слідувати економічним правилам і процедурам і володіти достатньою свободою саморегулювання, оскільки економічні процеси за своєю природою є динамічними і не можуть підлягати надмірному законодавчому регулюванню» [4, с. 37–38].

Виходячи з викладеного, можна запропонувати закріпити на конституційно-правовому рівні принципи (орієнтири) нормативно-правового регулювання економічних відносин, до яких віднести раціональність, пропорційність, узгодження приватних та публічних інтересів, соціальну інтеграцію. Крім того, мають бути конституційовані права юридичних осіб приватного права, що є самостійними суб'єктами конституційних правовідносин. Отже, хоча економічний

зміст Конституції України досить широкий, оскільки пронизує практично всі основні інститути Конституції, має багаторівневі ієрархічні прояви, потребує удосконалення шляхом виокремлення в самостійний розділ з метою забезпечення балансу фундаментальних соціальних цінностей, власності, свободи.

Другим елементом структури економічного конституціоналізму є економіко-правова свідомість, що поєднує сукупність правових та економічних знань і поглядів суб'єктів господарювання, що відображають економічну дійсність, а також здатність особистості пізнавати, відображати й узагальнювати економіко-правову реальність, передбачати і прогнозувати розвиток економічних процесів. Враховуючи те, що основним конструктивним втіленням економіко-правової свідомості є здійснення підприємницької діяльності, їй притаманні такі характеристики як ініціативність, ризиковість, тобто готовність до мінливості економіко-правових умов дійсності, що обумовлює її динамічність та гнучкість.

Третім елементом структури економічного конституціоналізму є динаміка його реалізації у певних правовідносинах (бюджетних, податкових, господарських, конституційно-юрисдикційних тощо), у тому числі за участю таких спеціалізованих конституційних органів як Національний банк України, Рахункова палата. Особливої ваги зараз набуває діяльність Конституційного Суду України з захисту економічних прав фізичних осіб та юридичних осіб приватного права під час розгляду конституційних скарг, тобто відбувається вдосконалення правозахисного механізму реалізації економічних прав в Україні.

Список використаної літератури:

1. Савчин М. В. Конституційний лад України та економічний конституціоналізм // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 96–100.
2. Бондарь Н. С. Экономический конституционализм России: очерки теории и практики : монография. – М. : Норма, 2018. – 272 с.
3. Richard A Epstein, Takings. Private Property and the Power of Eminent Domain. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1985. Pp. xi, 362.
4. Савчин М. В. Економічний конституціоналізм і Конституційний Суд України / М. В. Савчин // Юридична наука. – 2012. – № 4. – С. 32–43.

Ключові слова: економічний конституціоналізм, публічна влада, конституційно-правове регулювання, економіко-правова свідомість.

Ключевые слова: экономический конституционализм, публичная власть, конституционно-правовое регулирование, экономико-правовое сознание.

Key words: economic constitutionalism, public power, constitutional and legal regulation, economic and legal consciousness.

БАЛЬЦІЙ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Державна політика розвитку місцевого самоврядування є багатокомпонентною і складною системою, яка включає в себе множину компонентів, наприклад, правових, економічних, соціальних, культурних, і може бути поліваріативною в залежності від обраних пріоритетів щодо реалізації політичної концепції.

На жаль, сучасна система місцевого самоврядування України не відповідає європейським стандартам в окремих аспектах (за правовою регламентацією здійснення місцевого самоврядування, чисельністю громади, відсутністю дієвого проміжного рівня управління, системою контролю та ін.), а спроби її швидких змін з використанням позитивного зарубіжного досвіду не завжди стає успішною.

Поспішне виведення самоврядування на інший рівень без урахування власних напрацювань та соціокультурних особливостей не може вважатись ефективним. Практика розвитку місцевого самоврядування в розвинутих країнах світу є докорінно відмінною і свідчить лише про окремі загальні тенденції, принципи, технології та механізми його реалізації. З чого випливає висновок, що ми маємо перш за все орієнтуватися на українську модель самоврядування.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] територіальні громади в Україні здійснюють самоврядування у рамках континентальної системи та організаційної форми «рада – голова». У світовій практиці більш поширеною є назва «рада – мер» [2, с. 36]. Моделі місцевого самоврядування (континентальна та англосаксонська) відрізняються відношенням останнього до держави. Це варто враховувати, адже відмінність, накладає відбиток і на визначення поняття місцевого самоврядування і розуміння того, що державна влада нерозривно пов'язана з місцевим самоврядуванням наявністю загальних функцій, сполученням загальнодержавних і місцевих інтересів у вирішенні завдань місцевого значення, досягненні єдиної мети – поліпшення добробуту громадян. Тому і наше законодавство, безперечно, спирається на даний історичний досвід континентальної моделі.

Зупинимось передусім на правовій основі державної політики місцевого самоврядування, головною метою якої є створення системи нормативно-правових актів, які стали би засадами здійснення розвитку, стабільності і автономності місцевого самоврядування.

Правовою основою місцевого самоврядування в Україні є Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», закони і підзаконні нормативно-правові акти, що приймаються на їх основі, ратифіковані міжнародно-правові документи (головним чином це «Європейська хартія місцевого самоврядування»), а також акти органів місцевого самоврядування, що приймаються в рамках їх компетенції.

І хоча з прийняттям Конституції України [3] і введенням в дію 21 травня 1997 року Закону України «Про місцеве самоврядування» було сформовано українську національну модель місцевого самоврядування та засади для існування місцевого самоврядування, ці закони є суперечливими, адже містять в собі ідеї різних політичних сил, які так і не були узгодженими.

Місцевому самоврядуванню присвячено розділ XI Конституції України. Крім того, у ньому викладено низку інших суттєвих норм. Зокрема, в ст. 140 Конституції України встановлено, що особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України. Важливою нормою даної статті є також і встановлення основних форм реалізації місцевого самоврядування, які становлять сучасні підходи щодо його системи: «Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи». На думку Ю. Ковбасюка дане формулювання уможливило подальший аналіз місцевого самоврядування як гармонійне поєднання форм представницької та прямої (безпосередньої) демократії, об'єднуючи в систему місцевого самоврядування і своєрідні елементи, об'єкти – місцеві ради, і динамічні зв'язки, якими виступають форми прямої демократії – місцеві референдуми, місцеві ініціативи, загальні збори громадян за місцем проживання, громадські слухання тощо [4, с. 115].

Останні роки, в Україні приймається багато нормативно-правових актів, що регулюють питання місцевого самоврядування. Безперечно, ці процеси пов'язані з втіленням державою політики децентралізації влади та посилення ролі місцевого самоврядування.

Щодо організаційних засад, то вироблення і реалізація державної політики у сфері місцевого самоврядування здійснюється Верховною Радою України, Президентом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Кабінетом Міністрів України, іншими органами державної влади.

Т. Барановська вважає, що для встановлення відповідних умов для забезпечення реального і належного функціонування місцевого самоврядування має бути наданий державний захист і гарантування місцевого самоврядування, наприклад, для подолання негативних моментів при його функціонуванні (зокрема, компенсація додаткових витрат, що виникли в результаті рішень, прийнятих органами державної влади). Так, згідно з ч. 2 ст. 67 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рішення органів державної влади, які призводять

до додаткових видатків органів місцевого самоврядування, обов'язково супроводжуються передачею їм необхідних фінансових ресурсів. Зазначені рішення виконуються органами місцевого самоврядування у межах переданих їм фінансових ресурсів. Витрати цих органів, що виникли внаслідок рішень органів державної влади і попередньо не забезпечені відповідними фінансовими ресурсами, компенсуються державою [5].

Організаційний механізм тісно пов'язаний з правовим, це проявляється у вирішенні протиріч нормативно-організаційного характеру в діяльності територіальної громади, органів самоорганізації населення та інших і включає такі способи регулювання їх діяльності як залучення громадян до вирішення проблем функціонування територіальних утворень; застосування технологій інноваційно-інвестиційного розвитку; наукове розробку оптимальної структури і штатів, розподіл функцій і повноважень між окремими працівниками та структурними підрозділами органу; прозорість прийняття й реалізації управлінських рішень, кадрової політики та ін.

Отже, організаційно-правові засади формування та реалізації державної політики в сфері розвитку місцевого самоврядування в Україні становлять основоположний фундамент для розвитку нашої держави як демократичної, соціальної та правової держави, і реформування системи органів місцевого самоврядування є нагальною потребою часу. Серед основних проблем – це відсутність якісної нормативно-правової бази, що має забезпечувати стабільний розвиток місцевого самоврядування, тобто «право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення», як це зокрема зазначено у ст. 140 Конституції України. Політизованість щодо прийняття нормативно-правових актів на користь окремих політичних сил є неприпустимістю, адже вона розхитує систему органів місцевого самоврядування і не надає можливості планувати стратегію розвитку на подальші роки.

Крім того, проблема ефективності діяльності місцевого самоврядування є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку державності України.

Безперечно, в Україні уже багато років ведуться дискусії щодо реорганізації (реформи) усієї системи публічної влади в державі. Однак, питання завжди стосувались перерозподілу повноважень у владному трикутнику на національному рівні: Президент – Парламент – Уряд.

За останні роки, значно активізувалися реформи щодо місцевого самоврядування, а органи місцевого самоврядування в Україні отримали досить значні функції і повноваження, які дають змогу за умови наявності ресурсів самостійно виконувати завдання місцевого розвитку.

Також, хотілося б зазначити, що головним фактором якісного управління в Україні є чіткій розподіл повноважень та компетенцій між всіма органами державної влади як по горизонталі, так і по вертикалі, а також між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. При цьому, важливим аспектом територіального розвитку є надання широким повноважень саме органам місцевого

самоврядування під власну відповідальність, що має бути забезпечено відповідним законодавством.

Таким чином, головним елементом реалізації державної політики в сфері розвитку місцевого самоврядування виступає децентралізація владних повноважень (тобто передача частки повноважень органів центральної влади на регіональний та місцевий рівень), яка є найоптимальнішим засобом забезпечення ефективного функціонування та розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
2. Бальцій Ю. Основні моделі побудови системи місцевого самоврядування в містах України / Ю. Бальцій // Юридичний вісник. – 2013. – № 4. – С. 35–38.
3. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К.: НАДУ, 2014. – 448 с.
5. Барановська Т. М. Функції сучасної держави у сфері розвитку місцевого самоврядування / Т. М. Барановська // Державне управління: удосконалення та розвиток. – К., 2015. – № 11. – Режим доступу: www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=924C (дата звернення 03.05.2021) – Назва з екрана.

Ключові слова: місцеве самоврядування, державна політика, децентралізація, органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Ключевые слова: местное самоуправление, государственная политика, децентрализация, органы государственной власти, органы местного самоуправления.

Key words: local government, public policy, decentralization, public authorities, local governments bodies.

НАЗАРКО АРКАДІЙ ТИМОФІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ У МЕХАНІЗМІ НАРОДОВЛАДДЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Особливістю правового регулювання інституту місцевих референдумів в Україні є перманентна застарілість і неповнота його норм, адже навіть Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., який чітко не визначав шляхів імплементації рішень місцевих

референдумів, 2012 р. втратив чинність у зв'язку з ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум». Значно звуженим залишається і коло суб'єктів, що мають право участі у місцевому референдумі, оскільки, відповідно до Конституції України таке право мають громадяни України, а відтак ігноруються права постійних жителів, що не мають українського громадянства, хоча право на здійснення місцевого самоврядування мають усі члени територіальних громад.

Прийняття Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 р. після тривалих дискусій та правового вакууму в сфері прямого народовладдя, значно актуалізувало питання щодо розробки та ухвалення закону про місцеві референдуми. Наразі відбувається процес підведення підсумків обговорення громадськістю проекту Закону України «Про місцевий референдум» [1].

Місцевий референдум згідно проекту розглядається як спосіб самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення. Зокрема, на місцевому референдумі громадяни зможуть вирішувати питання висловлення недовіри місцевій владі, затвердження статуту територіальної громади або змін до нього, затвердження програми розвитку територіальної громади тощо. Таким чином, за межі інституту референдуму згідно проекту виведено області, райони та Автономну Республіку Крим, що викликає запитання про шляхи вирішення питань, які становлять спільні інтереси громад населенням цих територій шляхом безпосередньої демократії.

Проект визначає також обмеження предмету референдуму. Так, на місцевий референдум не можуть виноситися питання: 1) які є предметом всеукраїнського референдуму, 2) які суперечать положенням Конституції і законів України (наприклад, щодо питань, спрямованих на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету і територіальної цілісності, створення загрози нацбезпеці, розпалювання міжетнічної, расової або релігійної ворожнечі тощо), 3) віднесені Конституцією та законами до компетенції інших органів влади, зокрема, з приводу делегованих органам місцевого самоврядування повноважень.

Серед дискусійних новацій проекту привертає увагу можливість винесення на місцевий референдум питання про висловлення недовіри місцевій раді та (або) сільському, селищному, міському голові, для ініціювання якого буде достатньо підтвердження згоди щонайменше 10 % мешканців територіальної громади. Вважаю, що така норма створює певні ризики для міських голів, які за умов дії мажоритарної виборчої системи абсолютної більшості, здобули перемогу у другому турі виборів, а також депутатам місцевих рад, що обрані за списками політичних партій. За умов значної політизації виборчого процесу на місцевому рівні публічної влади, цим можуть скористатися різні політичні сили як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях для зміни результатів місцевих виборів. Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій, без сумніву, дозволяє зібрати передбачену законом кількість голосів мешканців територіальної громади та згодом на

місцевому референдумі оголосити недовіру місцевій владі. Не виключена і інша потенційно конфліктна ситуація, коли «сильна» і впливова місцева влада ініціює місцевий референдум з метою посилення своїх позицій перед центральною владою, зокрема, через затвердження на місцевому референдумі програми розвитку територіальної громади або змін, які б вплинули на центральну владу через необхідність відреагувати на запит громади, закріплений рішенням місцевого референдуму.

Є певні суперечності щодо вирішення на місцевому референдумі питань місцевого значення. Так, п. 5 ч. 1 ст. 3 проекту відносить до предмету референдуму «інше питання місцевого значення, віднесене Конституцією та законами України до відання територіальної громади, її органів та посадових осіб». Разом з тим, ч. 2. ст. 3 визначає, що питання щодо реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб із прийняття нових нормативно-правових актів, внесення до них змін (крім визнання такими, що втратили чинність актів, окремих їх положень); внесення змін, скасування актів індивідуальної дії органів місцевого самоврядування; реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб із прийняття актів індивідуальної дії, внесення до них змін, їх скасування такими, що не можуть бути предметом референдуму. Виникає закономірне запитання: чи можуть реалізовувати повноваження органи і посадові особи місцевого самоврядування шляхом видання нормативно-правових актів? Якщо так, то як тоді співвіднести суперечливі норми проекту.

Нечітко визначено в проекті юридичні наслідки місцевого референдуму. Ст. 4 проголошує, що «рішення, прийняте на місцевому референдумі, є обов'язковим для виконання на відповідній території», але з деяких інших положень проекту закону не завжди випливає імперативність вказаного положення. Так, ст. 111 передбачає, посадові особи та органи місцевого самоврядування, до повноважень яких належить вирішення питання, що виносилося на місцевий референдум, зобов'язані розглянути результати місцевого референдуму та врахувати їх при прийнятті рішення з відповідного питання. Тобто мова йде більше про консультативний характер референдуму, а не про імперативний. При цьому в проекті не закріплено визначення та розмежування місцевих референдумів за юридичними наслідками, що могло б сприяти більш чіткому врегулюванню результатів референдуму за різними питаннями. Як варіант, можна запропонувати визначення у проекті видів місцевого референдуму за юридичними наслідками, а також зміну місцевого референдуму з імперативного на консультативний, якщо у голосуванні взяли участь менше 50 % виборців у територіальній громаді.

Неузгоджений характер має також і регулювання порядку організації і проведення референдумів щодо питань, які вже виносилися на референдум. Так, згідно ч. 2 ст. 4 рішення, прийняте на місцевому референдумі за ініціативою громади, може бути змінене виключно шляхом місцевого референдуму не раніше ніж через три роки з дня

його ухвалення, в той час, як згідно ч. 2 ст. 113 питання місцевого референдуму про втрату чинності нормативно-правовим актом органу місцевого самоврядування або його окремими положеннями, не підтримане виборцями на місцевому референдумі за ініціативою громади, може бути повторно винесено на місцевий референдум за ініціативою громади не раніше як через рік з дня офіційного оголошення результатів місцевого референдуму за ініціативою громади.

Не зважаючи на розглянуті недоліки проекту, слід підтримати намагання органів влади нарешті забезпечити реалізацію конституційного права на участь у місцевих референдумах, які, за визначенням, є необхідною, а в перспективі можуть стати ефективною формою прямої демократії.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону України «Про місцевий референдум». Проект виноситься на громадське обговорення. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/66764.pdf>

Ключові слова: міське самоврядування, територіальна громада, місцевий референдум, безпосередня демократія.

Ключевые слова: местное самоуправление, территориальная громада, местный референдум, непосредственная демократия.

Key words: local government, local community, local referendum, immediate democracy.

БУКАЧ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права процесу і криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Одним із найважливіших елементів державного механізму є глава держави. Глава держави – це особа, яка займає формально вище місце в структурі державних інститутів і водночас здійснює функцію представництва самої держави в цілому. З іншого боку, глава держави розглядається як один з її вищих органів. У країнах з монархічними формами державного правління главою держави є монарх, з республіканськими – президент [1, с. 64–65].

Важливу роль відіграє сфера взаємодії Глави держави із системою органів законодавчої, виконавчої й судової гілок влади. Повноваження Президента України у значній мірі зумовлені функціонуванням системи стримувань і противаги. Переосмислення ролі та значення статусу

Президента України дає нам чітке поняття місця Глави держави в системі вищих органів державної влади, що необхідно зрештою у контексті становлення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної та правової держави [2, с. 163]. На сьогодні предмету дослідження інституту президентства присвячено багато наукових праць вітчизняних науковців, таких як: В. Ф. Опришко, А. І. Кудряченко, Р. С. Мартинюк, Ю. Н. Тодика, В. М. Шаповал, Н. Р. Нижник тощо. Однак багато питань щодо удосконалення функціонування інституту Президента України залишаються ще невирішеними.

В системі органів державної влади особливе місце займає Президент України який є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання прав і свобод людини і громадянина [3].

Становлення конституційного інституту Президента України в нашій державі розпочався ще за часів перебування України у складі СРСР. Теоретичною основою зосередження функцій глави держави у Верховній Раді Української РСР в особі її постійно діючого органу – президії Верховної Ради Української РСР – була концепція «колективного президента», яким вважалася президія, та вчення про ради і радянське державне будівництво загалом: народ здійснює державну владу через ради народних депутатів України, що становить єдину систему органів державної влади і є політичною основою держави, а Верховна Рада Української РСР – найвищим органом державної влади.

Нинішній інститут президентства в Україні створився не відразу. Він пройшов кілька етапів за назвою і статусом. Спочатку Президент України за своїм статусом і назвою був найвищою посадовою особою в державі потім – главою держави й главою виконавчої влади, і нині, за чинною Конституцією України, є главою держави [4, с. 174].

Становлення інституту Президента України було основним у реформуванні державної влади, пов'язаному із проголошенням її незалежності та зміною конституційного ладу України.

Започаткувала процес реформування державної влади в Україні Декларація про державний суверенітет України, яка уперше в Україні проголосила, що державна влада в республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Це зумовило введення інституту президентства. Приблизно через рік, 25 червня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про вибори Президента Української РСР», якою визнала за доцільне заснувати пост Президента України (Української РСР) до прийняття нової Конституції і провести вибори Президента у 1991 році.

З прийняттям Конституції України інститут президента був закріплений у розділі V Конституції України у якому виписаний його конституційно-правовий статус. Водночас, він не входить до жодної гілки влади, однак має важливі функції, зокрема у сфері захисту та забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянин, а також національних інтересів України.

Після набуття чинності положення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. та утвердження парламентсько-президентської форми державного правління конституційно-правовий статус Президента України зазнав певних змін у частині обмеження низки повноважень у сфері виконавчої влади. Нині Президент України є главою держави, і відповідно до парламентсько-президентської форми правління обмежений у повноваженнях щодо формування Уряду.

Повертаючись до теоретичних аспектів необхідно зазначити, що інститут президентства розглядається в декількох аспектах: 1) як сукупність конституційно-правових норм; 2) як форма і суть політичної організації; 3) як організаційно-функціональна структура. При цьому у теоретичних розробках зустрічається й термін «інститут президента», під яким розуміється поєднання правових норм та фактичної ролі президента. Останнім часом у науці конституційного права з'явилися розробки, які подають інститут президентства як складову правового статусу президента, беручи до уваги широку трактовку правового статусу.

З зазначеного можна дійти висновку, що його вся діяльність як глави держави направлена на забезпечення прав і свобод людини і громадянина та національних інтересів України. Так, Президент України як глава держави втілює національну єдність, наступність державної влади, він є гарантом національної незалежності й територіальної цілісності, а іноді проголошується також арбітром, координатором діяльності державних органів тощо. Незалежно від форм правління президент є представником держави за її межами і всередині країни. Він, зокрема, укладає міжнародні договори, признає дипломатичних представників, приймає іноземних дипломатичних представників. Від імені держави президент нагороджує державними нагородами, присвоює почесні звання, приймає осіб до громадянства держави, дозволяє вихід із громадянства, здійснює помилування засуджених тощо.

Список використаної літератури:

1. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / А. З. Георгіца; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Тернопіль : Астон, 2003. – 431 с.
2. Жукорська Я. Конституційно-правовий статус Президента України: Актуальні проблеми правознавства. 2018 р. Випуск 4 (16). – С. 163.
3. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Парлам. вид-во, 1997. – 98 с.
4. Конституційне право України : навч. посіб. / В. О. Серьогін. – Х. : [ХНУВС], 2010. – 368 с.

Ключові слова: конституційно-правовий інститут, Президент України, державна влада, система органів державної влади.

Ключевые слова: конституционно-правовой институт, Президент Украины, государственная власть, система органов государственной власти.

Key words: constitutional and legal institute, President of Ukraine, state power, system of state authorities.

ВОЛКОВА ДАРІЯ СВГЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук*

СВОБОДА РЕЛІГІЙНИХ АСОЦІАЦІЙ В УКРАЇНІ

Пандемія COVID-19 привернула увагу до проблем реалізації низки конституційних прав людини і громадянина в усіх країнах світу, і Україна не є виключенням. У яких випадках можна обмежувати права? Чи усі права слід обмежувати? Які права обмежувати не можна? Якщо право можна обмежувати у цілому, чи є такі аспекти цього права, які варто все ж залишати незмінними (тобто, без обмежень), навіть на період карантину? Ці та інші питання гостро постають перед юридичною наукою та практикою. Стосуються вони і свободи совісті та свободи асоціацій у сукупності, – тобто, створення та функціонування релігійних організацій.

Стаття 36 Конституції України закріплює свободу асоціацій, а стаття 35 передбачає, що кожна людина та громадянин має право на свободу світогляду і віросповідання. Безпосередньо релігійним організаціям в Основному Законі 1996 року присвячена частина третьої статті 35, відповідно до якої «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [1].

Досліджуючи конституційне підґрунтя створення та функціонування релігійних організацій варто також вказати і на положення статті 11, згідно з якими «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [1]. Слід зауважити, що системне тлумачення вищезазначених положень Конституції України 1996 року (тобто, частини першої статті 36, частини третьої статті 35 та статті 11) свідчить про те, що:

- по-перше, в Україні можуть створюватись та функціонувати релігійні організації, адже це прямо передбачено Основним Законом;
- по-друге, Українська держава сприяє розвитку мережі релігійних організацій у контексті релігій, не заборонених в країні, застосовуючи

принцип рівності – адже жодна з релігій не може бути проголошена державною релігією.

Положення Конституції України 1996 року про створення та функціонування релігійних організацій на законодавчому рівні знаходять свій розвиток у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року.

Цікаво, що у цьому Законі не надається визначення поняття «релігійна організація» з застосуванням традиційного для чинного законодавства України підходу – «дефініція через ознаки». Найбільш близькі до визначення положення наступні:

- «релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями)» (з певними обмеженнями можна уважати це визначенням через мету функціонування);

- «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)» [2] (з певними обмеженнями можна визнати це визначенням через перерахування видів цих організацій).

Таким чином, законодавець окреслює перелік релігійних організацій, на які розповсюджується дія положень аналізованого Закону, та встановлює мету їхньої діяльності. Очевидно, що цих положень навряд чи достатньо для забезпечення створення та функціонування релігійної організації, тому вони додатково конкретизуються у підзаконних актах.

Список використаної літератури:

1. Конституція України 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

Ключові слова: релігійні організації, громадянське суспільство, право на об'єднання у релігійні організації, свобода асоціацій, права людини.

Ключевые слова: религиозные организации, гражданское общество, право на объединение в религиозные организации, свобода ассоциаций, права человека.

Key words: religious organizations, civil society, the right to associate in religious organizations, freedom of association, human rights.

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО КСЕНІЯ КОСТЯНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Соціальна держава – це держава з високим рівнем соціального захисту громадян, підтримки незахищених верств населення та надання їм соціальних послуг відповідно до міжнародних стандартів якості [1, с. 66]. Виразення соціальної сутності держави відбувається через основні напрями діяльності її інститутів у соціальній сфері (функції держави). Інакше кажучи, соціальна держава покликана забезпечувати соціальний захист населення, надавати соціальні послуги, особливо, незахищеним верствам населення (сиротам, інвалідам та ін.), підтримувати достатній життєвий рівень її громадян. При цьому слід зазначити, що соціальні функції притаманні будь-якій державі, але тільки соціальна є «державою для людини» і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя.

Змістом соціальної функції держави є певна соціально-правова політика як «цілеспрямована, перетворювальна діяльність, пов'язана із мобілізацією, використанням, перерозподілом і відтворенням соціальних ресурсів» [2, с. 38].

Надзвичайно цікавою щодо визначення поняття соціальної держави, її вихідних принципів та основних соціальних прав, що нею гарантуються, є позиція Г. Цахера. На його думку, соціальна держава покликана виконувати у суспільстві насамперед функцію оцінюючого та перетворюючого фактора і гаранта, метою якого є забезпечення для кожного члена суспільства гідного для людини рівня існування, зниження розбіжностей в рівні добробуту, ліквідація відносин залежності й встановлення відповідного контролю [3, с. 38].

Із запропонованого визначення Г. Цахер робить два змістовні висновки. Перший стосується визначення основних принципів дії соціальної держави: солідарності та субсидіарності; справедливого розподілу з урахуванням виконаної праці; здійснення глобальної та спеціальної соціальної політики, поліпшення умов праці, соціальне страхування, забезпечення зайнятості та соціальне партнерство.

Другий висновок стосується завдань, які має вирішувати соціальна держава в умовах запровадження соціально орієнтованої ринкової економіки.

Всього Г. Цахер налічує чотири таких завдання, які дають змогу реалізувати соціальні права людини і громадянина: 1) забезпечення ринкових можливостей і реалізація права на частину суспільного добробуту шляхом справедливого розподілу прибутків і майна; 2) зниження небажаної ринково обумовленої диференціації на знедолених

та заможних; 3) забезпечення свободи, справедливості, розвитку особистості та її активної участі у суспільному житті, а також повага до гідності кожної особи; 4) подальше вдосконалення соціальної політики та правових механізмів, що забезпечують основні соціальні права і сприяють розширенню мережі соціального забезпечення [3, с. 43–44].

Дещо іншу класифікацію основних функцій соціальної держави запропонував В. Бакуменко [4, с. 70]. Він виходить з того, що головною метою існування соціальної держави є забезпечення гідного життєвого рівня населення. Така мета досягається завдяки п'ятьом основним функціям. Це: 1) соціальний захист, який включає пенсійне та медичне страхування, підтримку непрацездатних та малозабезпечених, допомогу по безробіттю та неповній зайнятості, здійснення соціально спрямованої податкової та бюджетної політики; 2) забезпечення суспільними благами, що передбачає підтримку культури, освіти і науки, охорони здоров'я, навколишнього середовища та розвиток інфраструктури громадянського суспільства; 3) розвиток економіки, який полягає в проведенні антимонопольної політики, політики сприяння конкуренції, підтримки підприємництва, створення ринкових інститутів, управління державним сектором; 4) підтримка стабільності шляхом стабілізації рівня цін, збалансування платіжного балансу, забезпечення соціальної рівності; підвищення кваліфікації кадрів, забезпечення конкурентоздатності виробників та контролю за ціноутворенням; 5) проведення економічного моніторингу, тобто розміщення державних замовлень, формування і впровадження державних програм, формування і підтримка пріоритетних галузей і напрямів розвитку.

За класифікацією І. Осадчої, цими п'ятьма функціями є: виробництво суспільних благ; регулювання природних монополій; коригування соціальної нерівності; стабілізація економіки та підтримка економічного зростання; охорона навколишнього середовища [5, с. 141].

На думку В. Жмири, всі функції соціальної держави щодо гарантування соціальних прав можна врешті-решт звести до трьох основних: реалізації державних гарантій пом'якшення входження суспільства в рівновагу після надзвичайних подій; регулювання способу життя суспільства заохочувальними та заборонними правовими засобами; перерозподілу суспільних ресурсів з метою забезпечення всім соціальним групам суспільства певного рівня життя з метою зняття можливого соціального напруження [6, с. 9].

З наведених класифікацій напрямів реалізації соціальною державою своїх визначальних функцій випливає, що її метою не є ані окремо взяті політичні дії, ані певні економічні перетворення, ані вдосконалення системи права, її засаднича мета, сформульована як забезпечення гідного існування всіх громадян, по суті, синтезує ці три сфери. Фактично як для правової, так і для соціальної держави діє один імператив: держава існує для людини, для захисту її загально визнаних прав і свобод [7, с. 46]. Російські дослідники В. Хорос, Г. Мирський та К. Майданик визначили цей принцип як «антропологічний імператив» [8, с. 293].

Дійсно, ця високогуманна норма нині набула всесвітнього визнання. Повнота і гарантованість прав і свобод людини в певній державі стали мірилом реальності дотримання нею внутрішньодержавного та міжнародного права як основи внутрішньої та зовнішньої політики. Там, де відносини влади і владної субординації врегульовані правом, там і стосунки між індивідом та державою, між самими державними органами є правовими. За таких умов правова рівність різних суб'єктів права (насамперед громадянина і держави) зумовлює їхні відносини у формі взаємності дотримання прав.

Список використаної літератури:

1. Кулі-Іванченко К. К. Соціальне замовлення органів місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правове дослідження : монографія / К. К. Кулі-Іванченко. О. : Гельветика, 2018. 232 с.
2. Константинова Л. В. Социальная политика: штрихи к социологической концепции / Л. В. Константинова // *Социологические исследования*. 2005. № 2. С. 34–38.
3. Удовиченко В. П. Украина: поиск модели социального государства [Текст] / В. П. Удовиченко ; НАН Украины, Совет по изучению производ. сил Украины. К. : [б. и.], 1997. 204 с.
4. Бакуменко В. Державне регулювання економіки в умовах переходу до ринку / В. Бакуменко // *Вісник української академії державного управління при Президентові України*. 1997. № 1. С. 68–81.
5. Осадчая И. Государство в переходной экономике: между Левиафаном и анархией / И. Осадчая // *Мировая экономика и международные отношения*. 1998. № 1. С. 140–147.
6. Жмир В. Соціальна держава, соціальна політика, соціальна робота / В. Жмир // *Соціальна політика і соціальна робота*. 1997. № 1. С. 9–13.
7. Селіванов А. О. Будуємо нову державу / А. О. Селіванов. Київ : Тамед, 1997. 256 с.
8. Хорос В. Г., Мирский Г. И., Майданик К. Л. Авторитаризм и демократия в развивающихся странах / [В. Г. Хорос, Г. И. Мирский, К. Л. Майданик и др. ; отв. ред. В. Г. Хорос] ; Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. М. : Наука, 1996. 335 с.

Ключові слова: соціальна держава, соціальні права, функції держави, гарантування прав людини, гідний рівень життя, соціально орієнтована ринкова економіка, соціально-правова політика.

Ключевые слова: социальное государство, социальные права, функции государства, гарантирование прав человека, достойный уровень жизни, социально ориентированная экономика, социально-правовая политика.

Key words: social state, social rights, state functions, human rights guaranty, decent life level, social oriented economy, social and legal policy.

ПАНАСЮК ВІТА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук*

ТЕХНІЧНІ ЦЕНЗИ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сучасний стан формування громадянського суспільства та правової держави вимагає не лише закріплення та гарантування реалізації широкого кола суб'єктивних прав та свобод, але й встановлення для всіх суб'єктів суспільних відносин правових обмежень, які, в демократичній державі, мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю, обґрунтованими та відповідати принципу пропорційності. Однією з юридичних конструкцій правових обмежень виступають цензи, які отримали поширення, як в юридичній науці та практиці, так і в інших сферах суспільної діяльності. Ценз як форма правового обмеження активно впливає на механізм правового регулювання, будучи одним із його інструментів.

В довідковій літературі «ценз» визначається як «умова допущення особи до користування тими або іншими політичними правами» [1, с. 75] або як «визначені нормами права обмеження щодо відповідних особистісних характеристик людини стосовно реалізації певних прав і свобод громадян за певними ознаками, зокрема: за статтю, номінальністю, віком (виборчий ценз); за віком (віковий ценз); за статком (майновий ценз); за освітою (освітній ценз)» [3, с. 192]. Дані визначення відображають різні підходи до розуміння сутності цензів у праві: в першому випадку ценз є умовою, а другому – обмеженням. Ценз є складною правовою конструкцією, поняттям якої охоплюється набір різноманітних параметрів (кваліфікацій, обмежень, допусків тощо), які дають змогу реалізовувати права, свободи чи повноваження відповідно до легальної та легітимної мети, суспільних потреб, доцільності та ефективності функціонування держави та суспільства. Безумовно, нормативне закріплення цензів завжди балансує між необхідними обмеженнями та дискримінацією.

У українському законодавстві використовується достатньо велика кількість різноманітних цензів, які мають спрямування на різні групи суб'єктів, об'єкти, виконують різні функції в механізмі правового регулювання. В конституційній науці представлена систематика лише виборчих цензів з використанням різних критеріїв. Так, автори компаративістського дослідження зарубіжної практики застосування цензів у виборчому праві пропонують класифікувати їх за наступними критеріями:

1) в залежності від предмета обмеження: цензи активного та цензи пасивного права;

2) в залежності від терміну дії цензу: обмеження на певний строк та обмеження безстрокові;

3) в залежності від правомірності: правомірні (передбачені законом) та неправомірні;

4) в залежності від ступеня відкритості: прямі та непрямі;

5) в залежності від ознаки (підстави) обмеження: віковий, мовний, майновий, освітній, професійний, гендерний тощо [2, с. 23].

Цензи як інструменти правового регулювання виконують декілька функцій: функцію обмеження зловживання громадянином правом (встановлення грошової застави для реалізації пасивного виборчого права), функцію «фільтра» для допуску до конкретного виду діяльності осіб, здатних її реалізовувати з врахуванням мети, суспільної значущості, роди та виду діяльності (наприклад, віковий ценз, дієздатність, наявність стажу), функцію охорони, яка реалізується через встановлення обмежень (репутаційні цензи такі як відсутність судимості, бездоганна репутація, відсутність адміністративних стягнень). Виходячи з функцій цензи умовно можна поділити на три групи: цензи-кваліфікації, цензи-обмеження, технічні або процедурні цензи.

Технічні (процедурні) цензи, на відміну від цензів-кваліфікацій та цензів-обмежень покликані впорядкувати процес реалізації конкретного суб'єктивного права. До технічних цензів слід віднести: внесення виборця до списку виборців; внесення грошової застави кандидатом чи політичною партією, яка висуває список кандидатів; застосування гендерної квоти при формуванні списку кандидатів від політичної партії; встановлення вимоги щодо подолання бар'єру для отримання права участі у розподілі депутатських мандатів; встановлення вимоги щодо подолання кандидатом у регіональному чи територіальному виборчому списку кандидатів від політичної партії 25 відсотків розміру виборчої квоти для розподілу мандатів між кандидатами однієї партії; надання заяви кандидатом у народні депутати про відсутність іноземного громадянства; надання заяви кандидатом про наявність чи відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання тощо. Наведені приклади технічних (процедурних) цензів не визначають характеристики суб'єкту, якому належить чи не належить відповідне суб'єктивне право, а є умовою його реалізації. Так, наприклад, внесення виборця до списку виборців забезпечує реалізацію принципу однократності голосування. Введення в дію реєстру виборців дало змогу мінімізувати ризики, коли виборець за умови отримання так званого «відкритого талону» мав можливість проголосувати кілька разів на різних виборчих дільницях впродовж дня голосування, що, безумовно, враховуючи масовість таких акцій, негативно впливало на встановлення результатів волевиявлення народу під час виборів і ставило під сумнів такі результати. Проте, застосування зазначеного цензу, окрім позитивного впливу, може мати й негативні наслідки у випадку, коли через не належне виконання обов'язків з ведення державного реєстру виборців

суб'єктом владних повноважень виборець не є включеним до жодного списку виборців, що в результаті призводить до ситуації, коли громадянин відповідно до вимог Конституції України наділений активним виборчим правом, але через його відсутність у списку виборців не має змоги це право реалізувати.

Застосування гендерної квоти при формуванні виборчих списків кандидатів у депутати переслідує мету забезпечення рівних прав чоловіка та жінки в реалізації пасивного виборчого права. Саме застосування цього технічного цензу стимулює партії до ширшого залучення жінок до активної політичної участі.

Таку ж стимулюючу функцію виконує й грошова застава, яка дає можливість суб'єкту, наділеного пасивним виборчим правом, зважено приймати рішення щодо участі у виборах як кандидата та значно зменшує кількість випадків зловживання своїми правами.

Застосування технічних (процедурних) цензів сприяє впорядкуванню виборчого процесу, проте, їх надмірна кількість, яка характерна для українського виборчого законодавства та не завжди об'єктивна необхідність призводить до їх трансформації, в процесі застосування, до дискримінації.

Список використаної літератури:

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 543 с.
2. Выборы в мире: избирательные цензы / И. Б. Борисов, А. Г. Головин, А. В. Игнатов, Ю. Ю. Комиссаров; Под общ. ред. И. Б. Борисова. – М. : РОИИП, 2015. – 336 с.
3. Публічне управління: термінол. слов. / уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін.; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. – Київ : НАДУ, 2018. – 224 с.

Ключові слова: виборчий ценз, види виборчих цензів, технічні цензи, виборча квота, гендерний ценз.

Ключевые слова: избирательный ценз, виды избирательного ценза, технический ценз, избирательная квота, гендерный ценз.

Key words: electoral qualification, types of electoral qualification, technical qualification, electoral quota, gender qualification.

МІХАЛЬОВ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ

В свій час К. Маркс писав, що «на бумазі легко можна прокламувати конституції, право кожного громадянина на освіту, на працю, і передусім на певний мінімум засобів існування. Але тим, що всі ці великодушні побажання записані на бумазі зроблено ще не все: залишається ще одна задача запліднення цих ліберальних ідей матеріальними та розумними соціальними запровадженнями» (Цит. по: 1, с. 179). Цю задачу закликані виконувати гарантії прав і свобод.

Гарантії прав людини і громадянина – це умови та засоби, що забезпечують можливість користуватися правами, які встановлені в конституції і законах держави. В широкому розумінні під поняттям «гарантії прав людини» розуміється сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, які спрямовані на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особистості, на усунення можливих причин і обставин їхнього здійснення.

Більшість гарантії у вигляді умов спрямовані на забезпечення сприятливої обстановки, в атмосфері якій громадянин може ефективно користуватися своїми конституційними правами і свободами. Такі умови створюють зовнішнє середовище діяльності кожної людини і не залежать від його волі і побажань, оскільки вони іманентно притаманні суспільному і державному ладу.

Всі гарантії прав людини поділяють на загальні (загально-соціальні) та спеціальні (юридичні). Загальні гарантії це система ідеологічних, економічних, політичних, духовних та інших відносин, умов, факторів, що задекларовані в основному законі, без яких вимоги особистості до суспільства носили би суто формальний характер. Спеціальні (юридичні) гарантії – це встановлені державою із наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи і норми, які забезпечують здійснення зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони і захисту.

Найбільший за кількістю статей (21–68) другий розділ Конституції України «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» не зважаючи на назву містить у собі і інші елементи правового становища особистості, а, саме його принципи, заборони і юридичні гарантії, при тому останнім присвячено не лише окремі статті (принципи встановлено статтями 21–26, а юридичним гарантіям відведено статті 55–64). Ці гарантії можна знайти у других за рахунком і наступних частинах відповідних статей, які закріплюють то чи інше основне право. За невеликим винятком майже у всіх статтях в яких закріплено права

і свободи особистості закріплені і їхні гарантії. При цьому нерідко буває що один з елементів тісно пов'язаний з іншим і тоді для того щоб підкреслити наявність присутності кожного з них можуть використовуватися подвійні назви: принципи-гарантії, принципи-заборони; гарантії-заборони, права-гарантії, гарантії-обов'язки тощо.

Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина, що закріплені у другому розділі Конституції України можуть бути поділені на дві групи.

1. Юридичні гарантії реалізації та захисту конституційних прав і свобод особистості:

- право знати свої права і обов'язки (ст. 57, ч. 1);
- право на судовий захист прав та свобод людини і громадянина (ст. 55, ч. 1);
- право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55, ч. 2);
- право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55, ч. 3);
- право на звернення за захистом своїх прав із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, встановлених Конституцією України в порядку визначеному законом (ст. 55, ч. 4);
- право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом, або учасником яких є Україна (ст. 55, ч. 5);
- право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань (ст. 55, ч. 6);
- право на відшкодування шкоди, за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями, або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);
- обов'язок держави довести закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян до відома населення у порядку, встановленому законом (ст. 57, ч. 2).
- право на професійну правничу допомогу і свободу вибору захисника своїх прав (ст. 59);
- заборона обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків передбачених Конституцією України (ст. 64, ч. 1).

2. Права-гарантії, та гарантії-заборони, що виникають у питаннях пов'язаних з притягненням людини до юридичної відповідальності:

- заборона зворотної дії законів та інших нормативно-правових актів в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ст. 58, ч. 1);
- заборона відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58, ч. 2);

- право не виконувати явно злочинне розпорядження чи накази (ст. 60, ч. 1);
- заборона бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61, ч. 1);
- право на презумпцію невинуватості (ст. 62, ч. 1);
- заборона будь-кому доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст. 62, ч. 2);
- заборона ґрунтувати обвинувачення на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях (ст. 62, ч. 3);
- право у разі вироку суду як неправосудного відшкодування державою матеріальної і моральної шкоди, завданої безпідставним засудженням;
- право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ст. 62, ст. 4).
- право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ст. 63, ч. 1).
- право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ст. 63, ч. 2).

Список використаної літератури:

1. Тодика Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодика, О. Ю. Тодика. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.

Ключові слова: права, свободи, гарантії, юридичні гарантії, заборони, людина, громадянин.

Ключевые слова: права, свободы, гарантии, юридические гарантии, запреты, человек, гражданин.

Key words: human rights and freedoms, human beings, citizen, legal guarantees, prohibitions.

МАРУЩАК АННА ВАЛЕРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права
Чернівецького юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНИЙ СТАН ПОЛЬСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Характерною ознакою сучасного громадянського суспільства Польщі є кількісне зростання неурядових організацій, яких в країні налічується понад 15 000, що можна пояснити як значними матеріальними

заохоченнями з боку зарубіжних країн, так і розширенням професіоналізації неурядових організацій [1].

Сучасний стан польського громадянського суспільства є результатом чотирьох різних і одночасних процесів: спочатку на початковому етапі перехідного періоду відбувся процес відновлення та рекомбінації, завдяки якому мережа соціальних організацій, успадкована від старих режимів, адаптувалась до нових демократичних умов. Так по всій країні з'явилася велика кількість нових організацій та соціальних ініціатив. Професіоналізація громадянського суспільства призвела до появи десятків тисяч малих та спеціалізованих організацій громадянського суспільства та фондів за останні два десятиліття. Це, в основному, були невеликі організації, якими керувала держава. Вони зосереджуються на широкому діапазоні місцевих та національних питань та ініціатив, і вони діють у добре структурованому правовому середовищі.

Панівною є точка зору, що громадянське суспільство в посткомуністичній Польщі є слабким і слаборозвиненим. Ця точка зору підтримується здебільшого порівняльними міжнародними опитуваннями. Та існує і протилежна точка зору, відповідно до якої у Польщі діє динамічна еволюційна реальність активної соціальної сфери, члени якої беруть участь у різних видах діяльності.

Протягом останніх двох десятиліть посткомуністичної трансформації центр ваги польського громадянського суспільства перемістився від великих організацій, що базуються на членстві, таких як профспілки та професійні асоціації, до дуже різноманітного сектора професійних організацій громадянського суспільства, засновані на добровільній участі, а також на приватному фінансуванні. Відповідно, надзвичайно суперечлива структура діяльності громадянського суспільства, що існувала в перші роки трансформації, поступово змінювалася на користь позаконфліктної діяльності. Цей організаційний «зсув» породив зміни у відносинах між організаціями громадянського суспільства та державою і політичними партіями.

Організації громадянського суспільства (ОГС) у Польщі набувають різноманітних форм, починаючи від профспілок і закінчуючи добровільними пожежними бригадами. Зазвичай недержавні організації приймають одну з двох організаційних форм: вони можуть зареєструватися як асоціації чи фонди. Фонд – це недержавна установа, заснована з соціальною чи соціально корисною економічною метою. Фонди можуть проводити економічну діяльність і не мають членів. Асоціація – це група людей, які бажають переслідувати спільні інтереси або спільну мету.

У Польщі громадські об'єднання проходять подвійну реєстрацію: як організація і як юридична особа. Процедура реєстрації товариств і фондів дещо відрізняється, враховуючи особливості створення даних суб'єктів. На першому етапі реєстрації товариства необхідно подати заяву про реєстрацію, а також: статут; протокол установчих зборів; перелік засновників; рішення загальних зборів про створення

організації, вибори комітету засновників, вибори президії та органів внутрішнього контролю. Заява разом з додатками подається у двох примірниках. Усі документи повинні бути оригіналами або нотаріально завіреними копіями. Загалом практика в окремих судах є різною, наприклад, деякі суди вимагають три примірники статуту [2].

Основними ознаками асоціації у Польщі є: а) добровільний характер; б) самоврядування (свобода встановлення внутрішніх правил); в) довготривалість; г) неприбуткові цілі (прибуток від комерційної діяльності чи майна не може бути розподілений між членами). «Звичайне» об'єднання не повинно реєструватися в компетентному органі, і воно не має власної правосуб'єктності. Єдиним дозволеним джерелом доходу є членські внески. «Зареєстроване» об'єднання може бути створене мінімум із 15 осіб і зареєстроване у компетентному суді. Порівняно зі звичайною асоціацією, зареєстрований тип має ширший діапазон джерел фінансування. Він може вести господарську діяльність для підтримки своєї статутної місії, приймати пожертви, подавати заявки на субсидії від державного управління, отримувати спадщину.

У третьому секторі Польщі є вираз: «Якщо маєш знайомих – засновуй товариство, а якщо маєш гроші – реєструй фундацію». Фундація утворюється шляхом повідомлення засновника про її створення і виділення певних коштів на реалізацію цілей фундації [3].

Поінформованість громадськості про неурядові організації та їх діяльність відносно слабо розвинена, і все, що люди знають про них, зазвичай отримується через засоби масової інформації, а не через особистий досвід. Згідно з дослідженням, проведеним у 2018 році, лише 13 % поляків були залучені до діяльності таких організацій за рік до опитування. З іншого боку, 19 % дізналися про них від друзів, сусідів або членів родини, тоді як 36 % отримали інформацію у ЗМІ. Близько 42 % респондентів ніколи не чули про неурядові організації. Уявлення про неурядові організації у суспільній свідомості формується насамперед великими організаціями, що є пізнаваними на національному рівні. Менші та/або новостворені не такі відомі, хоча вони часто використовують соціальні медіа для спілкування з громадськістю.

У Польщі дуже багато існує асоціацій та фондів, які відносяться до адвокатури, яка має на меті захист основних свобод та прав людини, громадянських свобод та демократії, рівних прав для чоловіків та жінок, захисту споживачів та прав дітей та сімей. Цей сектор громадянського суспільства неухильно зростає з 1989 року. Поінформованість про значення громадянських прав систематично зростає, а інтерес до діяльності організацій, які захищають права і свободи, посилюється. Ще у 2015 році дві події сприяли зростанню значущості цього сегмента громадянського суспільства. Першою, як і в інших європейських країнах, був приплив мігрантів з Близького Сходу та Африки до ЄС. Питання, пов'язані з цими подіями домінували у публічних дебатах і відобразились на активізації як про-, так і антимігрантських організацій у громадянському суспільстві. З одного боку, неліберальні та націоналістичні сили організовували різноманітні акції протесту проти

(потенційних) мігрантів та міграції. З іншого боку, як реакція, спостерігалось збільшення активності організацій, які захищають права мігрантів. Це було найяскравіше проілюстровано Маршем Незалежності 11 листопада 2015 року, організованим на тему «Польща для поляків, поляків за Польщу» та посиленням активності громадських організацій з прав людини, таких як Фонд Баторі.

У зв'язку з цим також дуже гострою для Польщі стала проблема еміграції студентів. Так, Європа прийняла Польщу, долучила її до інтеграційних процесів у всіх сферах, зокрема у сфері освіти, а це, в свою чергу відкрила колосальні можливості академічної та наукової мобільності – студенти отримують дипломи провідних європейських вузів, які дають конкурентні переваги на ринках праці розвинутих європейських країн і США [4].

Прогнозуючи майбутній розвиток громадянського суспільства у Польщі, науковці опираються на низку суперечливих припущень. Громадянське суспільство може бути сильно піддане впливу непередбачуваних, ключових політичних та економічних подій. Насправді, нещодавно міграційну кризу, яка сильно вплинула на громадянське суспільство у багатьох країнах, не прогнозували ще навіть кілька років тому. Подібним чином розвиток громадянського суспільства може сильно залежати від розвитку в ЄС: чи подолає він поточні відцентрові тенденції та реконсолідується, чи піддається кризі легітимності та роздробленості.

Структура громадянського суспільства буде значною мірою залежати від політичної та ідеологічної спрямованості суспільства. Європеїзація та відступ від лібералізму це два суттєві, але суперечливі чинники сучасного розвитку громадянського суспільства Польщі.

Список використаної літератури:

1. Чекаленко Л. Д. Специфіка формування громадянського суспільства в Республіці Польща. Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наукових праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. : Фоліант, 2012. С. 261–272.
2. Окуньовська Ю. В. Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції: дис. ... к-та політ. наук : 23.00.02 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2018. 257 с.
3. Окуньовська Ю. В. Організаційні засади діяльності неурядового сектору Польщі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Випуск XXIV. 2015. С. 296–301.
4. Шиманська К. В. Зовнішня міграція в Польщі в процесі її євроінтеграції: проблеми, шляхи їх вирішення, уроки для України. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 92–98.

Ключові слова: громадянське суспільство, асоціація, фонд, інститути громадянського суспільства, соціальна сфера, неурядові організації.

Ключевые слова: гражданское общество, ассоциация, фонд, институты гражданского общества, социальная сфера, неправительственные организации.

Key words: civil society, association, foundation, civil society institutions, social sphere, non-governmental organizations.

ВИТКОВА ВАЛЕНТИНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук*

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ

Закон України «Про Державне бюро розслідувань» [1] (далі – ДБР) був прийнятий ще наприкінці 2015 року, однак питання, пов'язані із його повноваженнями та місцем у системі правоохоронних органів залишаються мало дослідженими. ДБР для системи правоохоронних органів України є новим контролюючим органом. У ст. 1 ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» ДБР визнано центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, що належать до його компетенції. На сьогодні діяльність із запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів здійснюють численні державні органи. Аналогічну або в чомусь схожу компетенцію мають різні підрозділи, підпорядковані МВС України, СБУ, Міністерству оборони України, Офісу генерального прокуратора та іншим центральним органам виконавчої влади.

З метою розмежування компетенції ДБР як нового державного контролюючого органу з наявними в Україні органами в Законі «Про ДБР» наведено статтю 5 «Завдання ДБР»: запобігання, виявлення, припинення, розкриття й розслідування злочинів. Виконання окреслених завдань здійснюється всією вертикаллю посадових осіб і підрозділів ДБР на основі сполучення принципів єдиноначальності та погодження під час прийняття управлінських рішень у межах ДБР, на що вказувалося в науковій літературі [2, с. 235]. Відмінність між процесуальним і матеріально-правовим (адміністративним) погодженням прийняття управлінських рішень полягає в їхніх правових наслідках: відсутність процесуального погодження має своїм наслідком протиправність (недійсність) прийнятого рішення, тоді як матеріально-правове (адміністративне) погодження не впливає на правомірність (дійсність) рішення особи. Виходячи із завдань, а точніше – із урахування категорій осіб, стосовно яких здійснюється робота ДБР, можна провести диференційне порівняння між цим органом та ін. органами виконавчої влади.

Перелік категорій потенційних підслідних у ДБР не надто великий. Хіба що категорія військовослужбовців дозволяє ДБР виконувати функції та надавати кількісні показники роботи. Стосовно переважної більшості категорій потенційних підслідних компетенцію ДБР та НАБУ законодавцем розмежовано на користь пріоритетності дій детективів останнього. Зрозуміло, що справи за злочинами, учиненими самими співробітниками НАБУ, розслідуються в досудовому порядку фахівцями ДБР.

Найбільш широкими та конкуруючими є повноваження поліції із досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності (п. 6) та здійснює ОРД відповідно до закону (п. 26). Але якщо поліцейські виявляють, документують та розслідують різні злочини, скоєні різними особами, то спеціалісти ДБР документують і розслідують злочини, учинені певними посадовими особами. Можливо, тому в наведеному п. 6 ч. 1 ЗУ «Про Національну поліцію» [3] є приписка «у межах визначеної підслідності». Це означає, що ОРД стосовно названих вище категорій потенційних злочинців можуть здійснювати як оперативні підрозділи поліції, так і ДБР. При цьому ДБР організовує таку роботу у випадку, коли достеменно відомо, що особа, стосовно якої наявні сигнали про вчинення злочинів, є службовою особою або військовослужбовцем. Підрозділи НП можуть організовувати проведення ОРД як щодо таких осіб, так і щодо інших осіб або за фактом злочину. Але оскільки зобов'язання проведення оперативно-розшукової чи слідчої діяльності стосовно службових осіб або військовослужбовців покладено на ДБР, то після початку такої роботи підрозділом поліції закінчувати її можуть фахівці ДБР. Загалом розмежування компетенції між ДБР та підрозділами НП законодавцем проведено, хоча фактично конкуренція й перетинання компетенції між ними можливі під час організації та проведення ОРД. Можлива конкуренція в компетенції ДБР і прокуратури. Так, до системи прокуратури України серед інших входять військові прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Згідно із ч. 1 ст. 25 ЗУ «Про прокуратуру» [4] прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять ОРД, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами й виконуючи обов'язки, передбачені ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України. Згідно з цією нормою, прокуратура у своїй діяльності пов'язана зі здійсненням ОРД. Проте таку діяльність проводить не вона, а інші органи та служби в межах своєї компетенції.

Прокуратура лише здійснює нагляд та забезпечує дотримання принципу законності. А тому тут не буде конкуренції в компетенції ДБР та прокуратури. Остання може та повинна контролювати дотримання фахівцями ДБР законів. У ч. 2 ст. 2 ЗУ «Про Службу безпеки України» зазначені завдання СБУ, згідно із якими боротьба з корупцією, організованою злочинністю також повною мірою покладається на підрозділи СБУ. Проте ці групи завдань є вторинними або додатковими в порівнянні із захистом державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, оборонного потенціалу України,

забезпеченням охорони державної таємниці та ін. І найперше діяльність СБУ спрямовується на вирішення цих завдань. А завдання, що конкурують із завданнями ДБР, умовно можна назвати похідними. Тому вирішенням їх обидві служби можуть займатися паралельно. Проте якщо під час документування чи розслідування цих злочинів буде виявлено наявність загроз державному суверенітету, конституційному ладу, територіальній цілісності тощо, то після ДБР закінчувати документування чи розслідування може СБУ.

Основними формами роботи ДБР є оперативно-розшукова діяльність та досудове слідство. Крім ДБР, такі форми роботи застосовують близько двох десятків органів і служб у державі. Проте компетенція ДБР здебільшого не конкурує з компетенцією цих органів: прокуратура (зокрема й військові прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура) здійснює нагляд за дотриманням принципу законності органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність (у тому числі й ДБР), але сама таку діяльність не проводить. А з іншого боку, фахівці ДБР мають повноваження на документування вчинення злочинів прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Компетенція НАБУ розходиться із компетенцією ДБР, а їхні фахівці (детективи, слідчі та ін.) перехресно контролюють одні інших. Компетенція СБУ та окремих підрозділів НП може перетинатися й конкурувати з компетенцією ДБР. Однак групи злочинів, з якими має боротися СБУ, є більш складними та небезпечними, ніж аналогічні, з якими має боротися ДБР. Зворотньо-пропорційним є висновок стосовно груп злочинів, з якими борються ДБР та підрозділи Національної поліції. А тому, виходячи з проаналізованих положень декількох компетенційних законів України, первинні оперативні та слідчі дії стосовно конкуруючої категорії державних службовців можуть розпочинатися та проводитися підрозділами НП, а пізніше переходити до компетенції ДБР. І так само ДБР може розпочинати, проводити або продовжувати роботу після підрозділів Національної поліції, а пізніше передавати її матеріали та результати за компетенцією підрозділам СБУ.

Список використаної літератури:

1. Про державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top> (дата звернення: 03.05.2021).
2. Труба Р. Єдиноначальність та погодження в реалізації окремих повноважень директора Державного бюро розслідувань. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 233–237.
3. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.05.2021).
4. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 03.05.2021).

Ключові слова: компетенція, центральні органи виконавчої влади, Державне бюро розслідувань, Національна поліція, прокуратура.

Ключевые слова: компетенция, центральные органы исполнительной власти, Государственное бюро расследований, Национальная полиция, прокуратура.

Key words: competence, central executive authorities, State Bureau of Investigation, National Police, Prosecutor's Office.

СОН СОФІЯ СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри конституційного права*

КОДИФІКАЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Увага до виборів традиційно підвищується напередодні цього процесу, при цьому найбільші дискусії відбуваються навколо президентських та парламентських виборів. Наступна виборча кампанія в Україні відбудеться у 2023, коли обиратимуться представники народу до законодавчого органу – Верховної Ради України. Отже, є можливість проаналізувати попередній власний досвід та досвід виборів до інших парламентських структур, зокрема, до Європейського парламенту, що обумовлено загальноєвропейським вектором розвитку зовнішньої та внутрішньої політики України.

Зазвичай, напередодні виборів швидкими темпами оновлюється законодавство. Так, наприкінці 2019 року в Україні був прийнятий Виборчий кодекс України, більшість його положень набули чинності вже на початку 2020 року, тобто місцеві вибори 2020 року відбулися вже на основі цього законодавчого акту. Хоча питання виборчої реформи була ключовим елементом порядку денного асоціації між Україною та ЄС ще у 2014 році. У відповідних документах Венеціанської комісії та Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ наголошувалося на важливості проведення комплексної виборчої реформи, що є важливим кроком на шляху наближення України до європейських стандартів та цінностей та вступу до Європейського Союзу. Проект Виборчого кодексу був розроблений у 2015 році, прийнятий у першому читанні у 2017 році, потім два роки це питання майже не обговорювалося в українському парламенті.

Європейський парламент є утворенням наднаціонального типу, це – єдиний законодавчий орган у світі, рішення якого мають пряму юридичну силу у суверенних державах-членах ЄС. Науковці наголошують на особливому статусі цього органу у структурі ЄС і вказують на те, що Європарламент лише зі значною частиною умовності може розглядатися як інститут, який здійснює представницькі функції, і наголошують на його квазіпредставницькому статусі.

Почавши своє функціонування як Асамблея – назва, що нагадує інститути, пов'язані з міжнародною дипломатією, із парламентаріями, які не обиралися, а призначалися національними парламентами держав-членів, Європейський парламент перетворився в орган, представники якого безпосередньо обираються громадянами країн-членів ЄС, і є такою інституцією у структурі Євросоюзу, яка безпосередньо представляє громадян ЄС. Європейський парламент має повноваження щодо важливих рішень, наприклад, бюджетних, що пов'язано з контролем коштів із загального бюджету ЄС та регулюванням єдиний європейського ринку.

Ця трансформація відбувалася кілька десятиліть, але, незважаючи на зростаючу роль Європарламенту, регулювання проведення виборів до нього залишається узгодженим лише частково, оскільки немає загального виборчого процесу для всіх держав-членів. Нині деякі фундаментальні принципи, за якими відбувається цей процес, закріплені в Законі про вибори 1976 року, але багато аспектів регулюються національним законодавством. Відсутність загального, єдиного для усіх держав-членів ЄС виборчого законодавства потенційно позбавляє європейські вибори справді європейського виміру. За минулі роки було зроблено декілька спроб реформування виборчої системи ЄС, але не всі вони привели до прийняття відповідних директив. Зокрема, викликає значні дискусії питання введення транснаціонального виборчого округу. Так, прихильники їх утворення вважають, що створення транснаціонального виборчого округу є кроком до справжньої «європеїзації» виборів, а ті, що заперечують, вважають, що це може збільшити дистанцію між громадськістю та обраними представниками.

Вибори до Європейського парламенту, які відбулися навесні 2019 року, їх результати у деяких питаннях перевершують із результатами парламентських та місцевих виборів в Україні. Перш за все, це зростання показника явки виборців, так, у порівнянні із вибори 2014 до Європарламенту, це показник збільшився майже на 10 %. В Україні показник явки виборців теж був досить високим, хоча за прогнозами їх очікувалося менше. Збільшення активності виборців в Україні та Європі пояснення внутрішньополітичним протистоянням під час виборів останніх років, що обумовила залучення значної кількості населення до політичного життя.

По-друге, і в Україні, і у Європарламенті після виборів відбулися зміни на політичному олімпі: в Україні уперше сформувалася парламентська більшість, у Європі завершилося існування двопартійної політичної системи, що включала Європейську народну партію та партію Європейських соціалістів, та набула представництва у складі Європейського парламенту більша кількість партій, зокрема, проєвропейського спрямування. По-третє, найбільшу активність серед виборців мали представники партій, які напередодні виборів були в опозиції, чи, як показує досвід України, взагалі утворилися перед виборами, як реакція на внутрішньополітичну ситуацію у країні та негативні негативного характеру.

Таким чином, підвищений інтерес дослідників – представників різних наук, у тому числі науки конституційного права, до розвитку європейських традицій парламентаризму, обумовлено проблемами практичного та теоретичного характеру, пов'язаних із розвитком вітчизняного конституціоналізму та інтеграції національного правового порядку до європейського правового простору.

Список використаної літератури:

1. Виборчий кодекс України: прийнятий Законом України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 7, № 8, № 9. – Ст. 48.
2. Марченко М. Н. Правовая система Европейского Союза : монография / М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина. – Москва : Норма-Инфа-М, 2014. – С. 350.
3. Швейцер В. Европейский парламент: время перемен / В. Швейцер // Современная Европа. – 2019. – № 3. – С. 42–52.

Ключові слова: виборчий процес, Європейський парламент, європейська інтеграція, виборчий кодекс України.

Ключевые слова: избирательный процесс, Европейский парламент, европейская интеграция, избирательный кодекс Украины.

Key words: election process, European Parliament, european integration, Election Code of Ukraine.

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ТЕСТИ У ВИКЛАДАННІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: СКЛАДАННЯ, РОЗВ'ЯЗАННЯ, ОБГОВОРЕННЯ

З огляду на Концепцію реформування юридичної освіти, а також структуру єдиного фахового вступного випробування з права, акцент у викладанні має бути зроблено на *тест як різновид навчальної роботи*. Ці тези є скороченим викладенням авторських методичних рекомендацій щодо цього питання у навчально-методичних посібниках кафедри конституційного права [1–3].

Окрім традиційного розв'язування тестів, пропонується **обговорення аргументації вибору варіанта** в кожному тестовому завданні. До практичного заняття викладач готує певну кількість закритих тестів із відповідної теми, серед них можуть бути тести зовнішнього незалежного оцінювання минулих років. Здобувач вищої освіти має не лише надати відповіді на орієнтовно 8–12 тестових завдань, а й обґрунтувати їх, зокрема вказати, чому інші три варіанти відповіді не є правильними або за яких умов вони могли бути правильними, яке слово або

словосполучення у запитанні вказує на правильну відповідь тощо. Навіть у разі якщо студент не знає правильної відповіді, то має пояснити власні міркування, демонструючи певні знання з навчальної дисципліни та вміння критично й аналітично мислити.

Наприклад, єдине фахове вступне випробування з права 2017 року включало таке тестове завдання:

«Що із перерахованого НЕ є елементом системи стримувань і противаг?»

А. Різні способи формування гілок влади.

Б. Право вето глави держави по відношенню до прийнятих парламентом законів.

В. Інститут контрасигнування.

Г. Можливість надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади».

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) зміст системи «стримувань і противаг»; б) зміст права вето; в) зміст контрасигнування; г) приклади способів формування гілок влади. Здобувач вищої освіти має пояснити, що об'єднує три дистрактори та чим ключ (інститут делегування повноважень) відрізняється від них і не належить до системи «стримувань і противаг».

Єдине фахове вступне випробування з права 2016 року включало тестове завдання такого змісту:

«Який із принципів виборчого права утверджується закріпленням в Законі України «Про вибори Президента України» положенням про те, що громадяни України безпосередньо обирають Президента України?»

А. Загального виборчого права.

Б. Рівного виборчого права.

В. Прямого виборчого права.

Г. Вільного виборчого права».

Здобувач вищої освіти має коротко встановити, що означає кожен із принципів, вказаних у варіантах відповіді, а також вказати головне слово в запитанні, яке є підказкою навіть у тому випадку, якщо здобувач недостатньо розуміє зміст принципів виборчого права – таким словом є «безпосередньо».

Одним зі способів застосування знань здобувачів вищої освіти і водночас використання тестових завдань є розвиток навичок **складання ними тестів**. Домашнє завдання може полягати в тому, що збачував обирає по 6–8 питань на семестр із поданого переліку питань і самостійно складає від 1 до 5 закритих тестів і надсилає їх викладачу на електронну пошту або шляхом заповнення онлайн-форми. За змістом ці тести можуть бути, наприклад, такими:

а) тест на встановлення послідовності – необхідність розташування чотирьох варіантів дій (понять, характеристик) у певній послідовності (наприклад, порядок вирішення конституційного конфлікту або порядок реєстрації громадського об'єднання);

б) тест на співвідношення (логічні пари) – встановлення відповідності між назвами, умовами, твердженнями, висновками тощо, які

логічно взаємопов'язані, але розташовані за умовою завдання у різних групах довільним чином. Тест передбачає наявність двох стовпчиків, кожен із яких має по чотири або п'ять слів або словосполучень. Для наочності подано приклад:

«Співвіднесіть критерії класифікації з видами конституційно-правових норм:

- A. За функціональною спрямованістю.
- B. За способом впливу на суб'єкти права.
- B. За характером регулювання суспільних відносин.
- Г. За дією в часі.
- 1. Матеріальні, процесуальні.
- 2. Постійні, тимчасові, виключні.
- 3. Уповноважувальні, зобов'язувальні, заборонні.
- 4. Установчі, регулятивні, охоронні»;

в) ситуаційне завдання з одним ключем (єдино правильним варіантом відповіді) і трьома дистракторами (неправильними варіантами відповіді). Для теоретичних питань, пов'язаних із предметом, інститутами, нормами тощо, рекомендовано складати не ситуаційні завдання, а завдання на застосування теорії. Нижче наведено приклад такого завдання:

«У якій зі статей Конституції України зазначається ознака суверенності конституційного ладу України?»

- A. *«Суверенітет України поширюється на всю її територію» (ст. 2).*
- B. *«Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (ст. 17).*
- C. *«Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1).*
- D. *«Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» (ч. 3 ст. 5)».*

Серед **цільей подібного завдання** можна виокремити такі:

- 1) здобувачі вищої освіти застосовують набуті знання для складання тестів;
- 2) здобувачі вищої освіти розуміють технологію складання тестів і ставлять себе на місце автора тестів, що може підсвідомо сприяти покращенню розуміння тестів під час вирішення у майбутньому;
- 3) здобувачі вищої освіти набувають навичок тестології;
- 4) з огляду на це, вони краще розуміють відповідне питання;
- 5) активізація не механічного запам'ятовування, а сутнісного розуміння теорії конституційного права та конституційно-правового регулювання;
- 6) можливість використання складених тестів для їхнього використання в навчальному процесі шляхом вирішення й обговорення з іншими здобувачами вищої освіти;
- 7) урізноманітнення навчання;

8) можливість суміщення цієї форми із іншими формами контролю засвоєння знань і вмінь та навичок.

Список використаної літератури:

1. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін. ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2020. 242 с. URL: <http://doi.org/10.32837/11300.12412> (дата звернення: 01.05.2021).
2. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса : НУ «ОЮА», 2021. 154 с. URL: <http://doi.org/10.32837/11300.14399> (дата звернення: 01.05.2021).
3. Терлецький Д. С., Олькіна О. В., Батан Ю. Д., Езеров А. А., Констанкевич Ю. З. Конституційно-правові проблеми виконавчої влади : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2020. 161 с. URL: <http://doi.org/10.32837/11300.12417> (дата звернення: 01.05.2021).

Ключові слова: конституційне право, навчальна дисципліна, тестологія, викладання, юридична дидактика.

Ключевые слова: конституционное право, учебная дисциплина, тестология, преподавание, юридическая дидактика.

Key words: Constitutional Law, academic discipline, testology, teaching, legal didactics.

КОРНІЄНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Очевидно, що триваюча вже не перший рік пандемія коронавірусу COVID-19 надає поштовх у впровадження новітніх інформаційних технологій у виборчий процес розвитку електронних систем голосування. Електронне голосування – участь в публічних опитуваннях, виборах, референдумах, що передбачає використання електронних засобів для ідентифікації та підрахунку голосів. Електронне голосування у віддаленому режимі надає доступ до виборів всім виборцям, і тим, хто мешкає за кордоном, і виборцям з інвалідністю, і тим хто знаходиться на самоізоляції. Однак імплементація електронного голосування в існуюче законодавство непросте завдання, ще складніше і повільніше йде розробка технологій і впровадження технічних систем.

У 2004 році Радою Європи ухвалено Рекомендацію СМ/Rec(2017)5 щодо стандартів електронного голосування [1]. Цей документ надає рекомендації втілення принципів європейської виборчої спадщини стосовно системи електронного голосування та містить 49 стандартів,

детальні вимоги, Глосарій та Пояснювальну записку, які застосовують до всіх видів електронного голосування та електронного підрахунку.

Правове регулювання зазначеної сфери ускладняється тим, що потребує відображення технічних параметрів цифрових технологій: політика щодо ризиків, вимоги до перевірки, контроль незалежними експертами чи органами, високий ступень захисту даних, вимоги щодо прозорості, надійності систем тощо.

Наприклад, в Австрії правове регулювання голосування через Інтернет було визнано таким що не відповідає Основний Закону, оскільки не було достатньо деталізованим, щоб дозволити членам виборчих комісій виконувати свої повноваження без технічної допомоги. Оскільки таке регулювання не було та не могло бути оновлене настільки, щоб задовольнити конституційні вимоги, перспективи запровадження інтернет голосування в Австрії поки передбачити не можна [2].

Важливим в цьому аспектів є досвід Швейцарії. Починаючи з 2003 року в Швейцарії 15 кантонів провели більше 300 тестів систем електронного голосування. У 2022 року три кантони Швейцарії мають намір зробити ще одну спробу створення надійної системи голосування в інтернеті. До речі, у 2019 чергова спроба потерпіла невдачу і уряд Швейцарії заморозив проект віддаленого голосування за допомогою мережі інтернет через критичні технічні вразливості. Для голосування через мережу Інтернет важливо щоб системи були верифіковані і надійні, тому керівництво країни не бажало ризикувати в умовах світової інформаційної війни та хакерських атак [3].

Експерти збігаються у думці, що запровадження електронного голосування вимагає новітніх інформаційних технологій та програмного забезпечення, що гарантують надійність передачі даних в Інтернеті як виборців, так і виборчих комісій. В якості такої технології пропонується використання під час голосування протоколу блокчейну.

Блокчейн – це вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюг, що містить інформацію про блоки. Кожен наступний блок послідовно перевіряє формат попереднього блоку, а сам ланцюг одночасно зберігається на багатьох комп'ютерах, незалежно один від одного. За таких умов технологія блокчейну робить неможливою фальсифікацію результатів голосування, оскільки всі несанкціоновані зміни даних будуть відомі всім користувачам.

Експерти з блокчейнів обговорюють нове покоління «технодемократичних систем», і вже можна спостерігати появу віртуальних еквівалентів національних адміністрацій, заснованих на технології блокчейн (Естонія) [4].

Занепокоєння науковців щодо застосування електронного голосування в цілому, та блокчейну, зокрема, під час виборів пов'язані з забезпеченням дотримання принципів виборчого права [5]. Зі свого боку зазначимо, що електронне голосування з застосуванням протоколу блокчейн актуалізує питання дотримання принципу загальності – в частині технічної та технологічної доступності цього способу голосування для всіх виборців; рівності – тобто однакового застосування всіма

групами виборців, у тому числі необізнаними у цифрових технологіях та тих, хто в силу фізичних вад потребуватиме додаткових інструментів реалізації виборчого права; таємності голосування в частині збереження анонімності зробленого вибору; вільності – відсутності примусу при прийнятті рішення з боку осіб, які можуть знаходитися поруч.

Для України впровадження голосування за допомогою Інтернет розпочалося ще в 2012 році із спроби схвалення «Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні» [6]. Головним мотивом впровадження електронного голосування була економія коштів на вибори. Однак законопроект був відкликаний. У листопаді 2017 року була схвалена «Концепція розвитку електронної демократії в Україні та план заходів щодо її реалізації» [7], що передбачала запровадження засад електронного голосування, плебісцитів та референдумів до 2018 року, а безпосереднє втілення системи на практиці – до 2020 року.

У червні 2019 року Кабінет Міністрів України затвердив «План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 роки» [8], в якому, зокрема, вказано термін створення нормативно-правової бази для е-голосування – III квартал 2020 року. Документом, також передбачено: розроблення проекту Закону «Про електронне голосування»; підвищення рівня участі громадян в процесі державного управління шляхом популяризації інструментів електронної демократії, формування знань і навичок їх використання тощо.

Першою спробою на законодавчому рівні запровадити електронне голосування став Закон України «Про всеукраїнський референдум» [9], зокрема Закон передбачає, що виборець не пізніше як за п'ять днів до дня голосування може звернутися до органу ведення Державного реєстру виборців із заявою про включення його до списку виборців спеціальної дільниці з електронного голосування. Заява в електронній формі створюється з використанням кваліфікованого електронного підпису. Дільнична комісія з електронного голосування з всеукраїнського референдуму має право не починати, зупиняти або завершувати електронне голосування в разі, якщо неможливо забезпечити безпеку або працездатність системи електронного голосування таким чином, щоб електронне голосування можна було провести відповідно до вимог законодавства.

Запровадження в Україні віддаленого електронного голосування передбачає реалізацію зусиль в декількох напрямках: нормативно-правовому, техніко-технологічному та інформаційно-виховному, з обов'язковим дотриманням принципів та стандартів європейської виборчої спадщини.

Список використаної літератури:

1. Рекомендация СМ/Рес (2017) 5 Комитета министров государствам-членам по стандартам, касающимся электронного голосования (принята Комитетом министров 14 июня 2017 г.). [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6a

2. Цифрові технології у виборах: питання, висновки та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/publication-digital-technologies-regulations-ukr/16809e8040>
3. Швейцария и электронное голосование: новый раунд. – Режим доступа: <http://surl.li/qznu>
4. What if blockchain technology revolutionised voting? European Parliamentary Research Service. – Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/581918/EPRS_ATA%282016%29581918_EN.pdf
5. Романчук О. З. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридич. наук: спец. 12.00.02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/29812>
6. Додаток до проекту Постанови Верховної Ради України «Про схвалення Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=43747&pf35401=226825>
7. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України № 797-р від 8 листопада 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text>
8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України № 405-р від 12 червня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-p#Text>
9. Про всеукраїнський референдум: Закон України № 1135-IX 26 січня 2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

Ключові слова: блокчейн, вибори, електронне голосування, електронна демократія, пандемія.

Ключевые слова: блокчейн, выборы, электронное голосование, электронная демократия, пандемия.

Key words: blockchain, elections, e-voting, e-democracy, pandemic.

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
У КОНТЕКСТІ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗДІЙСНЕННІ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Питання визначення членів територіальних громад ставало предметом досліджень чималої кількості вітчизняних вчених, однак наразі проблеми, пов'язані з таким визначенням, досі залишаються невирішеними. Як наслідок, станом на 2016–2019 рр. «понад 8,3 мільйона осіб потенційно могли зазнавати дискримінації при участі у здійсненні місцевого самоврядування» [1].

Однією з очевидних причин цього є відсутність чіткого та повного законодавчого визначення «членів територіальної громади» – одного з ключових суб'єктів форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування.

Так, згідно з Конституцією України територіальною громадою є жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителі кількох сіл, селища чи міста [2]. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» уточнює таке визначення, вказуючи, що «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [3].

Разом з тим, у цьому ж Законі використовується термін «члени територіальної громади». Проте на законодавчому рівні ні поняття «житель територіальної громади», ні «член територіальної громади», ні «постійне проживання» (яке є ключовим у визначенні «територіальної громади» в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні») не врегульовані.

Зокрема, є невирішеними питання, чи тотожні поняття «члена територіальної громади» та «жителя територіальної громади», як можна фактично встановити, чи проживала особа постійно в межах територіальної громади та які конкретні вимоги мають висуватись до членів/мешканців/жителів територіальних громад для їхньої безпосередньої участі у здійсненні місцевого самоврядування.

Відтак, на рівні територіальних громад розуміння того, хто є членом територіальної громади та які вони мають права щодо реалізації різних форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування сильно різняться. На підтвердження такої проблеми розглянемо визначення «членів/жителів територіальних громад» у різних містах.

Так, до прикладу, статут територіальних громад Харкова та Одеси вказують, що членами територіальних громад цих міст є жителі, що постійно проживають і зареєстровані на території цих міст [4; 5]. Тобто, крім критерію «постійного проживання» для набуття прав члена територіальної громади необхідно бути також зареєстрованим у межах цієї територіальної громади.

У Тернополі статут вказує, що «житель Тернопільської міської територіальної громади – фізична особа, яка проживає у межах територіальної громади на законних підставах та місце проживання якої зареєстроване у встановленому законом порядку» [6]. У цьому випадку зазначимо, що прямо не вказана необхідність бути зареєстрованим саме на території Тернопільської міської територіальної громади, хоча про це й можна зробити висновок з деяких інших норм статуту. Додатково у згаданому статуті Тернопільської міської територіальної громади вказується, що «для осіб, які володіють нерухомим майном на території громади, працюють у громаді, ведуть іншу діяльність, пов'язану зі сплатою податків до бюджету, але не зареєстровані на території громади, Радою можуть встановлюватись права користування інфраструктурою, порядок отримання соціальних, освітніх, медичних та інших послуг на рівних умовах з жителями громади». При цьому, в іншій нормі використовується також термін «член територіальної громади», однак не надає його визначення [6].

Статут міста Вінниці, крім терміну «член територіальної громади міста» оперує ще й терміном «мешканець територіальної громади міста». Так, згідно зі ст. 2.1 згаданого документу «мешканцями міста Вінниці є усі особи, які на законних підставах постійно чи тимчасово проживають, володіють нерухомим майном, працюють на території міста, здійснюють іншу діяльність, пов'язану зі сплатою податків до місцевого бюджету міста Вінниці». А ось «членами територіальної громади міста Вінниці є мешканці міста, які постійно проживають на території міста Вінниці відповідно до Закону України «Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання», інших актів законодавства України». «Члени територіальної громади міста, як суб'єкти реалізації права на місцеве самоврядування поділяються на тих, що володіють правом голосу і тих, які не володіють правом голосу». Так, для членів територіальної громад із правом голосу чітко зазначається перелік форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування, в яких можуть брати участь виключно вони: право на участь у місцевих виборах, «право брати участь у місцевих референдумах, загальних зборах (конференціях) громадян за місцем проживання, громадських слуханнях», право місцевої ініціативи. «Негромадяни України, які постійно проживають на території міста, неповнолітні члени територіальної громади міста Вінниці, а також члени міської громади, щодо яких є рішення суду про визнання їх недієздатними, є членами територіальної громади без права голосу» [7].

Цікаво, що згідно із ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» «реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження». Відтак, встановлення громадами необхідності бути зареєстрованим у певній територіальній громаді для використання певних форм безпосередньої участі є очевидним порушенням вказаної норми законодавства [8].

Схожу думку висловлюють в аналітичній записці «Правовий статус жителів/членів територіальних громад в Україні: проблеми законодавчого регулювання», підготовленої ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», де також вказується, що обставини, коли, зокрема, «правом безпосередньої участі у здійсненні місцевого самоврядування гарантовано можуть скористатися лише ті особи, які мають зареєстроване місце проживання в межах територіальної громади» є непрямою дискримінацією.

Так, загальна «кількість осіб, які потенційно можуть зазнавати дискримінації щодо права безпосередньої участі в управлінні місцевими справами перевищує 8,3 млн осіб, що складає більше 1/5 населення України». Йдеться, зокрема, про осіб, що мешкають не за зареєстрованим місцем проживання, внутрішніх переселенців та іноземців, які тимчасово проживають в Україні [1].

На думку О. Калашнікової, «реально проживаючи у територіальних громадах та часто сплачуючи податки до відповідних місцевих бюджетів, такі категорії осіб, тим не менш, можуть фактично не визнаватися їх жителями. Відтак вони не зможуть брати участь у загальних зборах чи громадських слуханнях, подавати місцеві ініціативи, створювати органи самоорганізації населення, голосувати за проекти громадського бюджету, користуватися іншими інструментами локальної демократії» [9].

Відтак, визначення членів територіальних громад та суміжних понять потребує більш детального регулювання на законодавчому рівні. До прикладу, члена територіальної громади в широкому сенсі можна визначити як жителя села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, який постійно проживає у межах відповідного населеного пункту. Разом з тим, за прикладом Вінниці, варто додатково диференціювати членів територіальних громад за тим, у яких формах безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування вони можуть брати участь. Наприклад, варто вказати на можливість осіб без громадянства та іноземців бути членами територіальних громад, хоча очевидно, що перелік доступних форм безпосередньої участі для них буде меншим. Ключову роль місця реєстрації для встановлення «постійного проживання» варто замінити методами фактичної перевірки (фізичної, електронної тощо) такого «постійного проживання». Вказані зміни пропонується внести до Законів України «Про місцеве самоврядування

в Україні», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» та інших відповідних нормативно-правових актів. Це допоможе запобігти дискримінації членів територіальних громад, які не допускаються до тих чи інших форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Правовий статус жителів/членів територіальних громад в Україні: проблеми законодавчого регулювання: Аналітична записка ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». URL: <https://bit.ly/2QQA3r3>
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. № 30. Ст. 141.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. 24. Ст. 170.
4. Статут територіальної громади міста Харків. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/dokumenty/ustav-territorialnoj-gromadyi.html>
5. Про затвердження Статуту територіальної громади міста Одеси : рішення Одеської міської ради № 1240-VI від 25.08.2011. URL: <https://bit.ly/2Xwfoty>
6. Статут Тернопільської міської територіальної громади : додаток до рішення Тернопільської міської ради № 7/33/8 від 05.04.2019 року. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/28454.html>
7. Про Статут територіальної громади міста Вінниці : Рішення Вінницької міської ради № 2975 від 29.10.2010. URL: <https://bit.ly/3b4aV7q>
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
9. Члени або жителі територіальної громади: як урегулювати статус та усунути дискримінацію? О. Калашнікова. URL: <https://bit.ly/3uf7GkM>

Ключові слова: місцеве самоврядування, форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування, територіальна громада, члени територіальної громади, жителі територіальної громади.

Ключевые слова: местное самоуправление, формы непосредственного участия территориальной громады в осуществлении местного самоуправления, территориальная громада, члены территориальной громады, жители территориальной громады.

Key words: local self-government, forms of direct participation of the local community in the local self-government, local community, members of local community, inhabitants of local community.

СИРОТКО МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

КАТЕГОРІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Ефективність апіорі є головним маркером будь-яких процесів, в тому числі і державних. Визначення позитивних результатів таких змін – показник успішності. Тому, категорія ефективності має ключове значення як для права в цілому, так і для конституційно-правового регулювання. Проте, стверджувати щодо такої якості чи ефективності можна лише тоді, коли чітко визначено понятійний апарат та методологію даної категорії.

Поняття ефективності, зокрема і щодо правового регулювання, в тому числі конституційно-правового, в своєму семантичному розумінні є позитивним явищем, адже першочергово передбачає певний ефект або результат.

На сьогоднішній дане поняття широко розкрито в загальній теорії права, зокрема в контексті правового регулювання. В конституційно-правовій площині категорія ефективності не знайшла місця. Проте, розглядати дану категорію слід через призму правового регулювання та його мети в цілому.

Від так, під правовим регулюванням розуміють здійснюваний за допомогою системи правових засобів (зокрема юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів та інших), результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, охорони, розвитку у відповідності з вимогами економічного базису, суспільними потребами даного соціального устрою [2, с. 8].

Також, правове регулювання розглядають як процес унормування суспільних відносин за допомогою як спонтанно сформованих в суспільстві норм права, так і правових приписів, які встановлено державою в нормативних правових актах [6, с. 136].

Більш вужче, під правовим регулюванням визначають упорядковувану поведінку учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів [3, с. 136].

Ефективним, або таким, що має певний результат та соціальне значення, вважається правове регулювання, яке спроможне «приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень» [3, с. 146]. Або навіть як певну формулу за якою ефективність правового (юридичного) регулювання характеризується співвідношенням між реальними результатами здійснення цього регулювання та його метою [4, с. 219].

Аналіз вітчизняної наукової літератури з конституційного права свідчить про недостатню увагу поняттю конституційно-правового

регулювання і ще меншу – питанню ефективності такого регулювання. Категорія ефективності розглядається виключно як мірило правового регулювання в загальній теорії, а конституційно-правове регулювання як упорядкування конституційно-правових відносин чи певного інституту конституційного права.

В зарубіжній літературі зустрічається визначення такого поняття як «конституційна ефективність». Зокрема, зазначається, що конституційна ефективність містить вимоги для того, щоб конституція працювала належно.

А показник такої ефективності пов'язаний з різницею між текстом конституції та конституційною реальністю суспільства. Відповідно, чим менша різниця, тим вища ступінь ефективності. Такий результат може залежати від багатьох додаткових факторів, зокрема від політичної культури країни, терміну дії конституції, відповідності прав та принципів вкладених в її зміст та багатьох інших [1, с. 796].

Однак, правова природа конституційної ефективності (або ефективності конституції) та ефективності конституційно-правового регулювання є різною, а тому потребує розмежування та деталізації.

Наукове дослідження конституційно-правового регулювання розглядається також як функціонуюча система або цілісне утворення, яке має якісно нові властивості, відсутні в її складових, що проявляються в динаміці, під час цілеспрямованого впливу на конституційно-правові відносини з метою їхнього упорядкування [5, с. 159].

Узагальнюючи дані поняття, можна дійти висновку, що категорію *ефективності конституційно-правового регулювання* загалом можна розглядати як співвідношення реальних позитивних результатів та мети конституційного регулювання. Або як відповідність тактичних результатів до стратегічної мети конституційно-правового регулювання в цілому.

На сучасному етапі ефективність конституційно-правового регулювання має стати визначальним критерієм, індикатором та головною метою такого регулювання. А сама категорія має бути детальніше досліджена на теоретичному науковому рівні за для впровадження в конституційно-правове поле. Адже, категорія ефективності конституційно-правового регулювання, незважаючи на змінність тексту конституції та політичної влади, має стати як метою, так і показником в тактичній та стратегічній складових розвитку держави.

Список використаної літератури:

1. Juliane Kokott, Martin Kasper Ensuring Constitutional Efficacy The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law / Edited by Michel Rosenfeld and András Sajó – 2012. – Р. 795–815.
2. Алексеев С. С. Теория права. – М. : Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
3. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.]; за ред. О. В. Петришина. – Харків : Право, 2020. – 568 с.

4. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
5. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання як предмет наукового дослідження / Д. С. Терлецький // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Вип. 78. – С. 157–162.
6. Тихомиров Ю. А. Правовое регулирование: теория и практика. М. : Формула права, 2008. – 400 с.

Ключові слова: ефективність, конституційна ефективність, правове регулювання, конституційно-правове регулювання.

Ключевые слова: эффективность, конституционная эффективность, правовое регулирование, конституционно-правовое регулирование.

Key words: effectiveness, constitutional effectiveness, legal regulation, constitutional legal regulation.

СЕКЦІЯ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Керівник секції: завідувач кафедри міжнародного та європейського права,
д. ю. н., доцент О. В. Бігняк

Секретар секції: асистент кафедри міжнародного та європейського права
В. В. Музика

АРАКЕЛЯН МІНАС РАМЗЕСОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
перший проректор, професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, заслужений юрист України*

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В юридичній літературі розроблені різні концепції визначення природи адвокатури як інституту громадянського суспільства. Серед них особливо виділяється кілька концепцій адвокатури як соціального інституту [6].

Однією з найбільш поширених концепцій, що сформувалася ще в XVI-XVIII ст. була так звана нігілістична концепція, прихильники якої не визнають публічне значення діяльності адвокатури. Відповідно до цієї концепції адвокат є цинічним і корисливим тлумачем норм права, просто заробляє на чужих проблемах. Ця концепція в сучасних умовах зазнала серйозних змін.

Наступною концепцією, що визначає природу інституту адвокатури є етатистська концепція, заснована на одноіменній (етатистською) концепції права. В рамках цієї концепції інститут адвокатури розглядається як складова частина державного апарату, що обумовлено головним завданням, яке полягає в реалізації функції держави. Адвокат зі стороною обвинувачення сприяє встановленню істини по конкретній справі. Ця концепція отримала найбільший розвиток у радянський період, коли адвокатура обслуговувала інтереси Радянської соціалістичної держави.

Розроблено також, так звана, підприємницька концепція адвокатури, згідно з якою адвокати виступають в якості підприємців, що надають оплатну послугу за відповідну правову допомогу. Адвокатура розглядається як об'єднання осіб, що надають юридичні послуги на підприємницькій основі.

Відповідно до соціальної концепції, адвокатура розглядається як соціальний інститут на думку Н.О. Обловацької, специфічного характеру, визнаного надати професійну допомогу громадянам при вирішенні їхніх суперечок і взаємин як з іншими громадянами, так і з державою [4].

Саме соціальна концепція лягла в основу Закону «Про адвокатуру» 1992 року, а пізніше, вже більш розроблений Закон 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», з наступними доповненнями та змінами 2016, 2019 і 2020 рр. [1].

Інститут адвокатури є особливим елементом правозахисної системи громадянського суспільства, оскільки багато в чому він визначає соціальне і практичне значення всієї правозахисної системи будь-якого суспільства. Цей інститут виступає в якості реального інструменту, за допомогою якого, в рамках демократичного суспільства, громадяни знаходять реальну можливість щодо захисту своїх прав і свобод людини і громадянина.

Адвокатура як незалежна публічна організація професійних юристів покликана брати участь у здійсненні правосуддя і надавати на професійній основі кваліфіковану правову допомогу, виконуючи покладену на неї публічно-правову функцію, працюючи в цілому на інтереси громадянського суспільства і кожної особистості.

Сучасна українська держава зацікавлена в тому, щоб адвокатура була ефективним і високопрофесійним інститутом, так як рівень її розвитку є індикатором стану демократії в суспільстві і однією з ознак реальної захищеності прав і свобод людини і громадянина. Поряд з цим, принцип незалежності адвокатури від держави є необхідною умовою довіри людини в захисті його прав і свобод і ключовим принципом системи стримувань і противаг демократичної держави і громадянського суспільства. В сучасних умовах на передній план виходить питання про забезпечення незалежності адвоката, який передбачає створення умов для його вільної професійної діяльності.

В даний час інститут адвокатури є особливий, чітко визначений правовими характеристиками, громадський інститут, який поєднує в собі риси професійної, громадської, корпоративної організації зі специфічними організаційно-правовими основами функціонування відповідно до параметрів сучасної гуманітарної правозахисної ідеї. Саме тому престиж адвокатури та ефективність її діяльності безпосередньо пов'язані з становищем людини в громадянському суспільстві та правовій державі, зі ставленням суспільства до фундаментальних принципів демократії і законності.

Інститут адвокатури в правозахисній системі, як діючий елемент громадянського суспільства виступає в двох іпостасях. По-перше, цей інститут допомагає державі в реалізації проголошених прав і свобод людини і громадянина. По-друге, він виступає в якості інструменту

захисту прав і свобод, а також інтересів людини і громадянина в разі їх порушення.

В даному контексті виявляються особлива правова природа і особливий статус інституту адвокатури, що полягає в тому, що він виступає як сполучна ланка між державою і громадянином, що є необхідною умовою функціонування правозахисної системи сучасного суспільства. Він забезпечує баланс інтересів держави і громадянського суспільства.

Унікальність правової природи і, відповідно, статусу адвокатури також проявляється в його значенні та ролі в здійсненні правосуддя. Адвокатура, як безпосередній учасник процесу формування громадянського суспільства, на думку Д.В. Ануфрієва, здійснює свої публічно-правові функції, тим самим сприяє здійсненню правосуддя, дотримання законності, поваги до прав честі і гідності людей. Через здійснення функцій адвокатури, в тому числі реалізуються публічно-політичні інтереси суспільства, що представляє сукупність рівноправних і рівнозобов'язаних громадян держави, ґрунтують свою життєдіяльність на демократичних принципах, загальнолюдських цінностях і традиціях [3].

На думку С.Я. Фурси, «ефективним засобом захисту прав і свобод є звернення за їх судовим захистом. Але дуже важливу роль в такому випадку відіграє право на отримання кваліфікованої юридично допомоги. Право на кваліфіковану юридичну допомогу, як суб'єктивне право – це гарантована законом можливість особи отримувати необхідну йому допомогу від осіб, що володіють спеціальними юридичними знаннями, вміннями і навичками, що дозволяють людині ефективно захищати і відстоювати свої права і законні інтереси» [2].

Правова допомога, яка надається адвокатами, має різні прояви. Вона може або врівноважувати державну форму підтримки правопорядку (наприклад, правова допомога учасникам кримінального або адміністративного процесу), або доповнювати її (наприклад, правова допомога учасникам цивільного або господарського процесу), або бути самодостатньою формою підтримання правопорядку, спрямованої на правове врегулювання поведінки суб'єктів права в різних суспільних відносинах.

Крім того, на думку С.В. Прилуцького, будучи активним учасником механізму правозастосування, і, більш того, займаючи самостійне місце в механізмі правосуддя, адвокатура виконує важливу функцію громадського контролю в цій сфері. Самостійна і принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної і незалежної позиції всієї адвокатської організації на існуючий режим законності [5].

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ВВР, 2013, №27

2. Адвокатура України: навч. посіб. у 2 кн./ за ред. д.ю.н., проф. Фурси С.Я. – К, КНТ, 2007, кн.1 – с.99
3. Ануфриев Д.В. Адвокатура как институт гражданского общества: автореф. дис. на соискание научного звания к.ю.н., 2005, с. 26
4. Обловацька Н.О. // Адвокат: загальнодерж. період. вид. – 2011 – №10 – с.37-40
5. Прилуцький С.В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави/ С.В. Прилуцького / Бюлетень Міністерства юстиції України – 2010- № 12 – с.53
6. Смирнов В.Н. Адвокатура и власть: история взаимоотношений / Смирнов В.Н. – 2004 -. 197-174

Ключові слова: адвокатура, адвокат, громадянське суспільство, права і свободи, демократичні інститути.

Ключевые слова: адвокатура, адвокат, гражданское общество, права и свободы, демократические институты.

Key words: advocacy, lawyer, civil society, rights and freedoms, democratic institutions.

СУРІЛОВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ЗМІНИ КЛІМАТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ДОСВІД ЄС

Незважаючи на всі заходи з попередження зміни клімату прийняті людством починаючи з середини ХХ ст., серед яких розроблення програм дослідження глобальних атмосферних процесів (1967 р., Шапсгольм), прийняття декларації про недопущення потенційної антропогенної зміни клімату (1979 р., Женева) прийняття Рамкової конвенції зі зміни клімату (1992 р., Ріо-де-Жанейро), підписання Кіотського протоколу до Рамкової конвенції зі зміни клімату (1997 р., Кіото), підписання Паризької угоди (2015 р., Париж), точка неповернення пройдена. Попри всі зусилля, спрямовані на скорочення викидів парникових газів, запровадження сучасних енергетичних технологій та підвищення енергоефективності зміна клімату перетворилася на один з найскладніших викликів ХХІ сторіччя. Про це свідчать і результати 25 конференції ООН зі зміни клімату, що відбулася у 2019 р. в Мадриді [1]. Тому сьогодні актуальною є проблема адаптації до зміни клімату. Адаптація представляє собою глобальний виклик в іє ключовим компонентом довгострокового глобального реагування на зміну клімату в цілях захисту людей, засобів до існування та екосистем. Адаптація до змін клімату є важливою складовою розвитку будь-якої країни. Держави взяли на себе зобов'язання щодо розробки та посилення адаптацій-

ної політики, а саме: формулювання та здійснення національних планів у сфері адаптації; оцінка результатів змін клімату у цілях формулювання визначених на національному рівні пріоритетних дій; моніторинг та оцінка планів, політик, програм та дій у областях адаптації та навчання на їх основі; підвищення сталості соціально-економічних та екологічних систем, зокрема шляхом диверсифікації економіки та стійкого управління природними ресурсами.

Ситуація в сфері адаптації до зміни клімату була ускладнена пандемією COVID-19. Структурні зміни в економіці, які можуть бути результатом пандемії, наприклад, менша кількість авіаперевезень, поїздок іншими видами транспорту, зменшують об'єми використання викопного палива. Однак фахівці відмічають, що вони навряд чи можуть внести значний внесок у глобальні зусилля щодо досягнення довгострокових кліматичних цілей Паризької угоди [2]. Гостра потреба в подоланні впливу пандемії на сферу охорони здоров'я та згладжування її економічних наслідків призвела до того, що завданням, пов'язаним з адаптацією до зміни клімату, в політичному порядку дня на всіх рівнях приділяється все менше уваги, а ресурси, призначені для планування, фінансування і здійснення адаптаційних заходів, перерозподіляються на боротьбу з пандемією. Це призводить до того, що соціально-економічні наслідки пандемії надаватимуть довгостроковий вплив на процеси адаптації, оскільки економічний спад стає фактором додаткового навантаження на державні фінанси, що може привести до коригування пріоритетів дій по боротьбі зі зміною клімату. Разом з цим вона надає безпрецедентні можливості для спрямування економіки на більш екологічний шлях.

За умов належної реалізації, пакети стимулюючих заходів, прийнятих в рамках боротьби з COVID-19, могли б сприяти кліматично більш стійкому відновленню економіки, зниженню рівня викидів парникових газів шляхом збільшення інвестицій у зелені та сталі галузі економіки. Однак в більшості випадків ця можливість не використовується [3].

Разом з цим ситуація не безнадійна. Так ЄС виділив 60 мільйонів єро на 62 інноваційні проекти та 145 стартапи масштабних підприємств та мале та середнє підприємництво. Інвестиції були мобілізовані найбільшою європейською інноваційною мережею для вирішення безпрецедентних соціальних та економічних проблем, які створила пандемія. Це призвело до узгодженої підтримки новаторів та підприємств, що працюють у галузі охорони здоров'я, зміни клімату, продовольства, сталої енергетики [4].

У Європейському Союзі впроваджуються необхідні заходи з метою адаптації до змін клімату у відповідь на виклики. 24 лютого 2021 року Європейська Комісія ухвалила Стратегію ЄС з адаптації до зміни клімату [5] новітній Стратегії заходи із подолання пандемії узгоджуються з проведенням заходів щодо адаптації до зміни клімату.

Стратегія має на меті реалізувати бачення кліматично стійкого Союзу до 2050 року шляхом активізації дій на міжнародному рівні,

впровадження швидшої, системнішої та розумнішої адаптації. Визначені шляхи адаптації: вдосконалення знань та даних; підтримка управління кліматичними ризиками на всіх рівнях та прискорені адаптаційні дії. Це означає обізнаність щодо адаптації та планування, що поширюється на кожен окрему місцеву владу, компанію та господарство та глобальне лідерство у таких сферах, як кліматичні послуги, кліматична безпека чи природоохоронна діяльність. Стратегії адаптації на всіх рівнях повинні бути ефективними і базуватися на новітніх наукових дослідженнях. Дії з адаптації мають бути забезпечені надійними даними та інструментами оцінки ризику. Передбачається удосконалення та розширення Європейської платформи знань про адаптацію Climate-ADAPT.

Положення щодо кліматичної стійкості включені до всіх сфер політики. Так ЄС розроблено Стратегію «Від ферми до виделки: за справедливу, здорову та екологічно безпечну систему харчування». Нова стратегія сприятиме комплексному вирішенню завдань економічного зростання, адаптації до зміни клімату та подолання наслідків пандемії COVID-19. Вона всебічно вирішуватиме проблему забезпечення продовольчої безпеки та враховує нерозривні зв'язки між здоров'ям людей, здоровими суспільствами та здоровою планетою [6].

Все це визначає лідерство ЄС у сфері запровадження ефективних механізмів та інструментів в сфері адаптації до зміни клімату в постковидний період, тому досвід ЄС є цікавим та актуальним для України. У нашій країні серед основних проблем в адаптаційній політиці можна виділити відсутність правового механізму адаптації до зміни клімату; брак наукових досліджень в цій сфері, недостатнє фінансування; неврахування потреб адаптації до зміни клімату в планах та програмах соціально-економічного розвитку. Відповідні заходи мають бути враховані у всіх сферах політики. Однак Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 рр. [8] не передбачає жодних заходів з адаптації до зміни клімату, хоча ситуація пов'язана з пандемією надає безпрецедентні можливості для створення екологодружньої економіки, які не повинні бути втрачені. Вихід із кризового становища має відбуватися шляхом розвитку зелених технологій, енергоефективного транспорту та споруд, адаптації *агротехнологій до змін клімату. Необхідно також внести зміни до Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [9] та узгодити її положення із Державною програмою стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 рр.*

Дороговказом Для України є досвід Європейського Союзу в цій сфері. Співробітництво з ЄС в цій сфері є взаємовигідним та створює можливості для відновлення після пандемії COVID-19 як нашої країни так і Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. United Nations Climate Change. URL: <https://www.un.org/en/climatechange>
2. ISO 14090:2019 Adaptation to climate change – Principles, requirements and guidelines. URL: <https://www.iso.org/standard/68507.html>
3. United Nations Climate Change. The Paris Agreement. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/>
4. Climate change indicators and impacts worsened in 2020. URL: WORLD METEOROLOGICAL ORGANIZATION <https://public.wmo.int/en/media/press-release/climate-change-indicators>
5. Coronavirus: EU support to innovators yields promising results one year on URL: <https://ec.europa.eu/info/news/coronavirus-eu-support>
6. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change EUROPEAN COMMISSION Brussels, 24.2.2021 COM(2021) 82 final URL: <https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/>
7. Communication A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system COM/2020/381 final URL: <https://eur-lex.europa.eu>
8. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки Постанова КМУ від 27 травня 2020 р. № 534. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>

Ключові слова: глобальні зміни клімату, COVID-19, адаптація, оцінка ризику.

Ключевые слова: глобальные изменения климата, COVID-19, адаптация, оценка риска.

Key words: global climate change, COVID-19, adaptation, risk assessment.

АКИМЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЛЬ МОДЕЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРИВАТНОГО ПРАВА У ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розширення економічного співробітництва в Європі обумовило спроби уніфікації законів європейських держав, що, в свою чергу, має сприяти економічній інтеграції. Однак найвпливовішим виявився метод – метод складання модельних законів. До них належать, зокрема, Принципи європейського договірнього права, Принципи міжнародних комерційних договорів та найбільш об'ємний типовий закон – Модельні правила європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference). Над розробкою останнього спеціальна комісія, до складу якої увійшли професори з цивільного права, працювала протягом 1999–2009 років. Спочатку її метою була підготовка Європейського цивільного кодексу (Європейського зобов'язально-правового кодексу), однак, вважаючи на відсутність у Великій Британії та скандинавських країнах кодифікованого цивільного законодавства, Європейська комісія вирішила змінити назву цієї праці на більш нейтральну – Модельні правила європейського приватного права.

Останню редакцію Draft Common Frame of Reference прийнято у 2009 році. За структурою Draft Common Frame of Reference складається з 10 книг і встановлює як принципи, так і модельні норми. Три перші книги містять загальну частину, яка є переробленим варіантом Принципів європейського договірнього права. До спеціальної частини входять книги з четвертої по десяту. Найбільша за обсягом – четверта, що встановлює модельні норми для окремих видів договорів. Книги з п'ятої по сьому присвячено недоговірним зобов'язанням. Книги з восьмої по десяту є допоміжними та висвітлюють такі питання, як набуття і втрата права власності на рухомі речі, реальні забезпечення, які обтяжують рухоме майно і трасти [1].

Як стверджують розробники Draft Common Frame of Reference, значення цієї праці полягає насамперед у тому, щоб держави вбачали в ній приклад для вдосконалення свого законодавства. З їх допомогою могла би відбутись уніфікація цивільного права, яка сприяла б і економічній інтеграції. Крім того, Draft Common Frame of Reference дає уявлення про принципи, логіку, «дух» сучасного європейського приватного права [2].

Draft Common Frame of Reference має на меті, по-перше, – удосконалення нормативно-правової бази Європейського Союзу. По-друге, сприятиме поширенню знань у сфері приватного права у всіх правових

системах країн – членів Європейського Союзу та зближенню останніх, а також виробленню єдиного підходу до врегулювання відносин у сфері приватного права.

Як зазначають розробники Draft Common Frame of Reference, типові правила, закріплені в ньому, ґрунтуються на порівняльному аналізі законодавства країн – членів Європейського Союзу та не рекомендує шляхів вирішення тієї чи іншої проблеми в правовому полі, а пропонує так званий проміжний варіант у спірних ситуаціях.

Роль Draft Common Frame of Reference у гармонізації слід пов'язувати ще із тим, що це ні звод норм, ні компіляція, а спроба кодифікації цивільного законодавства. Ускладнює сприйняття Draft Common Frame of Reference його напівофіційний статус, що зумовлений підтримкою Європейської комісії. Отже, Draft Common Frame of Reference можуть зіграти вирішальну роль у розвитку європейської юридичної науки і культури, що є передумовою для прийняття Європейського цивільного кодексу.

Таким чином, Draft Common Frame of Reference здатне зіграти в розвитку сучасного цивільного права в теоретичному і практичному аспектах вирішальну роль. Цей правовий текст, розроблений на основі високорозвинутого цивільного права, що обслуговує ринкову економіку. Зазначена обставина об'єктивно може не лише допомогти у правотворчій діяльності при формуванні нового цивільно-правового регулювання, а й сприяти підвищенню загальної правової культури суспільства будь-якої країни. Уніфікація європейського приватного права, незважаючи на всю складність та неоднозначність зазначеного процесу, є необхідною та надзвичайно актуальною. Це зумовлено передусім потребою в єдиному підході законодавців до регламентації цивільно-правових відносин у всіх країнах – членах Європейського Союзу. Досягти цього можна лише за умови вироблення єдиних законодавчих норм і однозначного їх тлумачення на національному рівні.

Список використаної літератури:

1. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf](http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf)
2. Antonioli Luisa. A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference / Luisa Antinioli, Francesca Fiorentini. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.beckshop.de/fachbuch/leseprobe/9783866531222_Excerpt_001.pdf

Ключові слова: Модельні правила європейського приватного права, гармонізація, уніфікація, приватне право ЄС.

Ключевые слова: Принципы, определения и модельные правила в сфере европейского частного права, гармонизация, унификация, частное право ЕС.

Key words: Draft Common Frame of Reference, unification, harmonization, EU private law.

БЕЛОГУБОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

**СИСТЕМА КОЛІЗІЙНИХ ПРИВ'ЯЗОК,
ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ТРУДОВИХ ВІДНОСИН,
УСКЛАДНЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ**

Стосовно трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, використовуються різні колізійні принципи. До основних колізійних принципів, що застосовуються у трудових відносинах виступають: закон місця виконання роботи (*lex loci laboris*); особистий закон наймача (*lex personalis* фізичної особи-наймача працівника або *lex societatis* юридичної особи); закон автономії волі (*lex voluntatis*).

Законодавство і судова практика значної кількості держав виходять з того, що основною формулою прикріплення є закон місця виконання роботи (*lex loci laboris*), і, отже, вибір права сторонами може бути практично виключений. Тому, для міжнародних трудових відносин найбільш поширеною у світі прив'язкою є *lex loci laboris* [1, с. 54; 2, с. 133]. Цей колізійний принцип є основним у законах про міжнародне приватне право Австрії, Албанії, Угорщини, Іспанії, Канади, Ліхтенштейну, Румунії, Тунісу, Угорщини, Швейцарії [2, с. 133]. Наприклад, відповідно до ст. 121. (1), Федерального закону про міжнародне приватне право 1987 р. Швейцарії, до трудового договору застосовується право держави, у якій працівник зазвичай виконує свої трудові обов'язки [3]. Аналогічний підхід використаний і в ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право».

У випадку множинності місць, де виконується робота, застосовним правом є національне право країни, в якій роботодавець має звичне місцезнаходження (принцип «закон країни роботодавця») – *lex personalis* фізичної особи-наймача працівника або *lex societatis* юридичної особи. Найбільш типовими випадками подібного роду виступають ситуації, коли виконувана робота обумовлена функціонуванням транспорту. Наприклад, у § 44 (2) Федерального закону Австрії 1978 р. «Про міжнародне приватне право» зазначено, що якщо працівник виконує свою роботу в більш ніж одній державі або, якщо він не має звичного місця роботи, то є визначальним право тієї держави, в якій роботодавець має своє звичне місцеперебування [4].

Принцип розширення сфери дії закону, обраного сторонами в силу їх угоди (*lex voluntatis*), тобто безумовного застосування його і в трудових відносинах, що стало поширеною практикою в сьогоденні умовах, визнається, однак далеко не всіма державами. Як вказує В. В. Васильченко, при регулюванні трудових відносин з іноземним елементом сторони доволі часто звертаються до

використання принципу автономії волі, якщо такий вибір необмежений національними імперативними нормами [2, с. 134]. Дія права, що визначається на вибір учасників трудового договору, може бути обмежена вимогою того, щоб при цьому працівник не був позбавлений захисту, що надається йому прив'язкою *lex loci laboris*.

Якщо сторони не зробили вибору, то застосовується право спільного місця проживання або місцезнаходження сторін, а якщо робота повинна проводитись на підприємстві роботодавця – то право місцезнаходження підприємства. І лише в тому разі, коли сторони не вибрали право і не мають спільного місця проживання або місцезнаходження, застосовується закон держави, в якій повинна проводитись робота, тобто формула прикріплення «місця виконання роботи» тут слугує лише тільки субсидіарною прив'язкою. Однак, вільний вибір сторонами права, що підлягає застосуванню до трудових відносин між ними, повинен бути обґрунтованим, тобто в будь-якому разі обраний порядок повинен мати тісний зв'язок з відносинами, які він повинен регулювати [2, с. 134].

Таким чином, вибір застосовного права обмежується наявністю зв'язку між застосовним правом і трудовим контрактом, або враховується дія імперативних норм або забороняється такий вибір на шкоду працівникові.

У сфері регулювання міжнародної праці застосовуються й інші колізійні принципи. Так, застосовним правом може визнаватися право країни, де знаходиться підприємство, яке відрядило працівника за кордон для виконання трудового завдання («закон країни установи, яка відрядила працівника» – *lex loci delegationis*), і переважно застосовується при виконанні роботи у декількох країнах, наприклад, у випадку з комівояжерами. Зокрема, у § 44 Федерального закону Австрії 1978 р. «Про міжнародне приватне право» передбачає, що у випадку, коли працівник зазвичай виконує свою роботу більш, аніж в одній країні, або, коли він не має звичайного місця роботи застосовується закон країни, в якій наймодавець має місцезнаходження або переважно здійснюється його діяльність. Відповідні норми можуть міститись у двосторонніх угодах. Так, до працівників, які направлені на територію іншої країни з метою реалізації експортного будівництва та експортних послуг за контрактами, укладеними між суб'єктами господарської діяльності обох країн, застосовується трудове законодавство країни, яка їх направляє (п. 2 ст. 1, ст. 10 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників 1994 р.) [5].

Особливості фактичного складу деяких видів трудових відносин обумовлюють закріплення у праві спеціальних, щодо *lex loci laboris*, колізійних правил. До трудових відносин на міжнародному транспорті застосовним правом є право держави реєстрації транспортного засобу («закон місця реєстрації транспортного засобу» і «закон прапора судна»), зокрема, для осіб, які працюють на суднах водного і повітряного транспорту, – *lex banderae*.

Відносно трудових відносин моряків А. С. Довгерт зазначає, що національне законодавство та міжнародні договори традиційно використовують *lex flagi* для визначення застосовуваного закону. Використання даного правила може бути пояснено концепцією міжнародного публічного права, на певних етапах свого розвитку, що розглядає судно як частину території держави, під прапором якої він плаває. Закони про міжнародне приватне право Албанії, Угорщини, Чехії передбачають цю прив'язку для «морських» трудових відносин. Це правило міститься в морських кодексах Італії, Франції, ФРН.

Так, згідно зі ст. 48 Кодексу торговельного мореплавства України, правове становище екіпажу судна, що плаває під прапором України, а також відносини між членами екіпажу, які беруть участь в експлуатації цього судна, між членами екіпажу цього судна і судовласником визначаються чинним законодавством України.

У деяких країнах використовується прив'язка закону країни реєстрації судна, що в основному відповідає закону прапора. Однак *lex flagi* не підходить для визначення закону в такій ситуації, як найм моряка, що має чинний контракт з судноплавною компанією однієї держави для роботи на судні, що плаває під прапором іншої держави, а також у ситуації з так званим «зручним» прапором. Винятки із загального правила *lex flagi* можна передбачити в національному законодавстві або міжнародних договорах [1, с. 58].

Як зазначає Н. О. Хаустова [6, с. 37], різноманіття ситуацій, що виникають при укладенні та виконанні трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, в багатьох випадках не може бути дозволено на основі навіть самої детальної диференціації колізійних норм, і тому в законодавстві багатьох європейських країн використовується колізійне правило – «закон суду».

Законодавство України також містить колізійні норми для регулювання трудових відносин з іноземним елементом. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право», до трудових відносин застосовується право держави, у якій виконується робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Таким чином, в якості права, що підлягає застосуванню, до трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, дана стаття обирає право держави, у якій виконується робота (*lex loci laboris*). Як вказує В. В. Васильченко, зазначене правило корелює з положенням ст. 8 КЗпП України, відповідно до якої, трудові відносини громадян України [2, с. 133], які працюють за кордоном, регулюються законодавством держави, в якій здійснене працевлаштування (наймання) працівника, та міжнародними договорами України. На нашу думку, це не зовсім так, але ж у Законі мова йде про «право держави, у якій виконується робота», а у Кодексі – «регулюються законодавством держави, в якій здійснене працевлаштування (наймання) працівника». Таким чином, при наймі моряка в Україну для роботи під прапором, згідно КЗпП України, застосовними є норми права України, що суперечить загальноприйнятій практиці. При цьому, відсутнє право працівника і роботодавця на вибір права, що

застосовується до трудових відносин, а також існують певні протиріччя з положеннями Закону України «Про міжнародне приватне право».

Винятки з загального правила ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право», можуть встановлюватися законом або міжнародним договором України. В якості такого винятку В. В. Васильченко приводить норму ст. 54 КТМ України, згідно з якою порядок прийняття на роботу суднового екіпажу, його права і обов'язки, умови роботи на судні та оплати праці, соціально-побутового обслуговування на морі і в порту, а також і порядок і підстави звільнення регулюються законодавством України, КТМ України, статутами служби на морських та риболовних суднах, генеральними та галузевими тарифними угодами, колективними і трудовими договорами (контракти). Тобто, вказує автор коментаря, що трудові відносини, які складаються у сфері торговельного мореплавства, законодавець використовує формулу прив'язки «*lex flagi*». Але, на нашу думку, ст. 54 КТМ України не є досить вдалим прикладом виключення із ст. 52 Закону, бо в ній йде мова про судна під українським прапором, які плавають як у каботажі, так і за кордон.

Список використаної літератури:

1. Довгерт А. С. Правовое регулирование международных трудовых отношений : учебное пособие. Киев : НМК ВО, 1992. 248 с.
2. Васильченко В. В. Науково-практичний коментар закону України «Про міжнародне приватне право». Київ : Істина, 2007. 200 с.
3. О международном частном праве : Федеральный закон Швейцарии 1987 г. URL: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/042901>
4. О международном частном праве : Федеральный закон Австрии 1978 г. URL: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040101>
5. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_026
6. Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2006. 190 с.

Ключові слова: міжнародні трудові відносини, іноземний елемент, колізійні принципи, *lex loci laboris*, *lex voluntatis*, *lex loci delegationis*, *lex banderae*.

Ключевые слова: международные трудовые отношения, иностранный элемент, коллизионные принципы, *lex loci laboris*, *lex voluntatis*, *lex loci delegationis*, *lex banderae*.

Key words: international labor relations, foreign element, conflict of laws principles, *lex loci laboris*, *lex voluntatis*, *lex loci delegationis*, *lex banderae*.

ГРУШКО МАЛЬВІНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

МАНУЇЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

XX століття та перша половина XXI століття виявились досить складними для всього людства. Розв'язання супутніх проблем, наслідків виникнення та наявних збройних конфліктів можливе завдяки впровадженню концепції перехідного правосуддя, яка на сьогоднішній день є чи не єдиним комплексом механізмів, який здатний забезпечити перехід від збройного конфлікту до постконфліктного стану, долаючи наслідки такого конфлікту й забезпечуючи його неповторення в майбутньому. Концепція перехідного правосуддя є доволі новою моделлю, її механізми застосовувались часто у суспільствах, які зазнавали негативних наслідків конфлікту. Так, елементи концепції у їх сукупності чи окремо застосовувались у країнах колишньої Югославії, Руанді, Колумбії, Камбоджі, Сьєрра-Леоне.

Широко застосовувалася концепція на теренах колишньої Югославії. Варто звернути увагу на те, що жодна з країн на Західних Балканах не прийняла якоїсь формально-визначеної загальноновизнаної концепції. Проте є деякі напрацювання в цьому напрямку. Так, кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів і порушень норм міжнародного гуманітарного права здійснювалось Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії (далі – МКТЮ).

За період діяльності МКТЮ були прийняті закони і стратегія розслідування воєнних злочинів. Можна констатувати, що кримінальне переслідування хоча і не було ефективним через те, що, по-перше деякі «гучні справи» тягнулись роками і закінчились, по суті, повним провалом роботи МКТЮ, а по-друге, кількість осіб, які понесли відповідальність є доволі малою, проте сам факт розслідування злочинів і притягнення до відповідальності осіб був позитивним кроком для досягнення справедливості і покарання винних, тому цей елемент концепції можна вважати апробованим і необхідним до впровадження в концепцію перехідного правосуддя будь-якої країни. Також, уваги вартий той факт, що у Косово та Боснії і Герцеговині була впроваджена модель так званих гібридних судів – це були змішані судові колегії за участю іноземних суддів і прокурорів, які були організовані на

територій Косово у 2000 році і розглядали головним чином воєнні злочини, вчинені сербами, а запровадження системи таких судів було обумовлене внесенням поправки до Правил процедури та доказування МТКЮ, яка дозволяла передавати справи на розгляд держави: на території якої був скоєний злочин; в якій обвинувачений був заарештований; держави, яка володіла юрисдикцією прийняти таку справу і бажала її прийняти і розглянути належним чином [1, с. 127, 131].

Конфлікти 90-х викликали вимушену міграцію в регіоні колишньої Югославії і за її межами. Законні претензії близько півмільйона біженців і інших ВПО довгий час так і залишились невирішеними. Проте з часом низкою країн колишньої Югославії (Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія) було прийнято ряд важливих актів, які забезпечили розв'язання проблем ряду категорій осіб, зокрема 7 листопада 2011 р. було прийнято «Спільну декларацію про припинення практики переміщення населення і забезпечення довгострокового вирішення проблем уразливих біженців і ВПО», якою передбачалось забезпечити усіх біженців належним житлом; забезпечити впровадження спрощених процедур, спрямованих на надання усім біженцям та ВПО документів про цивільний стан, задля можливості реалізації такими особами своїх прав; забезпечити безперервний обмін даними на регіональному рівні з метою уникнення дублювання допомоги і забезпечення положення справ таким чином, щоб ніхто не залишився без уваги [2].

Сатисфакція також мала місце на території Боснії, де, зокрема, одним із найбільш болючих питань було з'ясування долі зниклих безвісти та вбитих. Процесом пошуку та ідентифікації таких осіб займалась спеціально створена Комісія з питань зниклих безвісти, яка була створена ще у 1996 р. і мандат якої була допомога розшукувати зниклих безвісти на території колишньої Югославії, здебільшого Боснії [3]. Щодо реституції, то їх застосування було передбачено Додатком VII Дейтонських мирних угод, які передбачали фінансову компенсацію за власність, яка була пошкоджена чи зруйнована, а також необхідність відновити чи повернути об'єкти такої власності. Цими угодами було передбачено й скасування законів, що могли дискримінувати людину за її національність чи релігійною ознакою [4].

Процес встановлення істини на території колишньої Югославії мав свої особливості. Під час діяльності МТКЮ створювались комісії зі встановлення правди, яка притримувалася принципу гласності та була наділена повноваженнями для проведення необхідних слідчих дій та інших заходів з метою встановлення істини. Також громадянськими ініціативами Боснії, Сербії та Хорватії була спроба створення комісії з правди – RECOM, задачею якої було встановити факти про воєнні злочини і інші порушення прав людини на території Югославії у період з 1991 р. по 2001 р., і хоча, коаліція RECOM неодноразово проводила консультації, спільні наради та навіть зібрала велику кількість підписів, її діяльність так і не розпочалася в силу того, що бракувало належного досвіду та розуміння необхідності створення такого органу з боку населення [5, с. 58–59].

Стосовно інституційних реформ, то можна виділити процеси сертифікації поліцейських у Боснії, реформування судової системи та прокуратури шляхом перепризначення посадових осіб, утворення нових інституцій, створення «змішаних» поліцейських груп у Хорватії. Так, сертифікація поліції здійснювалась під егідою ООН, зокрема за участю Спеціальних сил міжнародної поліції який мав повноваження розглядати кожний випадок щодо можливої причетності поліцейських до вчинення злочинів під час конфлікту, а також інших правопорушень, які могли спричинити порушення прав людини. Але наслідки проведення такої реформи показали, що вона себе не виправдала та є не ефективною. Більшість з осіб, які не пройшли сертифікацію так і не були притягнені до відповідальності, водночас серед тих, хто її все ж таки пройшов виявилися такі, що були визнані винними у вчиненні злочинів під час конфлікту. Також у Хорватії була створена багатонаціональна поліція, яка складалася із сербських та хорватських офіцерів, а також представників інших національних груп за підтримки обох держав та ООН [6].

Варто зазначити, що в контексті інституційних реформ на території країн колишньої Югославії важливу роль відіграли такі міжнародні організації як ОБСЄ та ЄС. Зокрема, ОБСЄ зумовила розробку державної Стратегії перехідного правосуддя у Боснії та Герцеговині, яка ґрунтувалась на інституціональних реформах, встановленні правди, допомозі постраждалим та жертвам конфлікту. Активну участь приймало й Управління Верховного комісара з питань біженців ООН, що підтримувало біженців, внутрішньо переміщених осіб, здійснювало моніторинг та взаємодіяло з урядами різних країн.

Доцільно розглянути впровадження окремих механізмів концепції перехідного правосуддя і в інших країнах. Так, практика застосування наводить приклади визначення ступеня вини та відповідальності. Зокрема, у Камбоджі і Мозамбіку відмовилися від міжнародних кримінальних судів та заявили, що якщо вони почнуть судити цих людей, то існує ризик початку нового громадянського конфлікту. Народу цих країн, вдалося просто забути цю сторінку своєї історії [7]. Такі заходи в певній мірі можна порівняти з амністією. Стосовно амністії, то вона може виступати проміжним компонентом між кримінальним переслідуванням та встановленням істини, як то було, наприклад, у Південноафриканській республіці, де Комісія правди і примирення запропонувала застосовувати амністію в обмін на правду. Порядок надання амністії в ПАР був чітко визначеним: її надавали особам, які визнавали свою причетність до скоєння злочину, при цьому довівши, що такі злочини були політично вмотивовані, інакше застосування амністії було неможливим, особливо, коли злочини були засновані на расизмі [8]. Звісно, про застосування такої моделі як «амністія в обмін на правду» в деяких випадках не може бути й мови, тому інститут амністії як елемент концепції перехідного правосуддя має бути чітко регламентованим та

погодженим із суспільством. Проте, хоча досвід ПАР є позитивним, питання застосування амністії є доволі неоднозначним.

Процедура запровадження амністії, зазвичай, ініціюється не тільки з боку комбатантів/«повстанців»/«сепаратистів», а й з боку їхніх сімей, що означає збільшення зацікавлених осіб. Крім того, інститут амністії передбачений Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [9]. Проте наявність негативного світового досвіду сформувала недоцільність застосування амністії через її неефективність та відсутність єдиного чітко визначеного для всіх порядку її застосування. Таким прикладом можна назвати положення про амністію в Ломейському мирному договорі 1999 р. [10, с. 13]. Також застосування люстрації, як інструменту концепції перехідного правосуддя мала місце в низці країн і це дало свої певні результати.

Не менш значимим є досвід Північної Ірландії. Конфлікт мав тяжкі наслідки: внаслідок протистояння загинуло понад 3500 осіб. Наочною проблемою була розробка ідей примирення та боротьби із сепаратизмом. Для цього був створений Центр врегулювання конфлікту, де здійснювалися дослідницькі та освітні проекти, працював архів. Це, безумовно, стало позитивним кроком для відстеження суспільного настрою, думок, що в принципі, дозволяє не тільки відстежити, а й зменшити сепаратистські настрої на теренах Північної Ірландії [11].

Отже, існують численні і різноманітні підходи застосування концепції перехідного правосуддя в міжнародній практиці. Узагальнення світового досвіду дає можливість сформувати свою «ідеальну» концепцію кожної окремої країни, яка постраждала від збройного конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Антонов А., Евсеев А. Борьба с безнаказанностью в Косово: одна территория – две «параллельные» реальности? *Международное правосудие*. 2020. № 2 (34). С. 126–137.
2. Joint Declaration on Ending Displacement and Ensuring Durable Solutions for Vulnerable Refugees and Internally Displaced Persons, Ministers of Foreign Affairs of Bosnia and Herzegovina, Croatia, Montenegro and Serbia, Belgrade, 7 November 2011. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/66/624> (дата звернення: 30.04.2021).
3. International Commission on Missing Persons. URL: <https://www.icmp.int/about-us/mandate/> (дата звернення: 30.04.2021).
4. Додаток VII до Дейтонських мирних угод. URL: http://www.ohr.int/?page_id=63261 (дата звернення: 30.04.2021).
5. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія. За заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. Київ: «РУМЕС», 2017. 592 с.
6. Перехідне правосуддя на Балканах: досвід реформи сектору безпеки. URL: <https://helsinki.org.ua/blogs/perehidne-pravosuddya-na-balkanah-dosvid-reformy-sektoru-bezpeky/> (дата звернення: 30.04.2021).

7. Закірова С. Перехідне правосуддя: сутність концепції, світова практика та уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 19–20. С. 2–16.
8. Комісія правди і примирення була уповноважена надавати амністію щодо політично мотивованих діянь, за умови повного розкриття заявником усіх релевантних фактів (Promotion of National Unity and Reconciliation Act 34 of 1995 – URL: <http://www.justice.gov.za/legislation/acts/1995-034.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 30.04.2021).
10. Постконфліктне врегулювання для України (2016). Київ : Центр постконфліктного врегулювання. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
11. Перехідне правосуддя: досвід Північної Ірландії. URL: <https://helsinki.org.ua/blogs/perehidne-pravosuddya-dosvid-pivnichnoji-irlandiji/> (дата звернення: 30.04.2021).

Ключові слова: концепція, права та свободи людини, воєнні злочини, перехідне правосуддя, збройний конфлікт, постконфліктний період, амністія.

Ключевые слова: концепция, права и свободы человека, военные преступления, переходное правосудие, военный конфликт, постконфликтный период, амнистия.

Key words: concept, human rights and freedoms, war crimes, transitional justice, armed conflict, post-conflict period, amnesty.

КАНЕНБЕРГ-САНДУЛ ОКСАНА КОСТЯНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук*

ФОРМАНЮК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

У світі оголошена пандемія корона вірусу, поширення якого вносить свої корективи не тільки в життя звичайних громадян, органів влади та й у діяльність міжнародних організацій. Наразі COVID-19 має глобальний характер та не тільки паралізує галузь авіаперевезень, а й інші галузі економіки. ІКАО як спеціалізована універсальна організація у галузі цивільної авіації з початку лютого 2020 року регулярно оновлює аналіз економічних наслідків COVID-19 для повітряного

транспорту. Також ІКАО розробляє бюлетені і листи, що стосуються регулювання повітряних польотів у період пандемії COVID-19.

14 лютого 2020 р. ІКАО направила державам-членам рекомендації, настійно закликаючи їх розглянути і впровадити застосовні Стандарти і Рекомендовану практику цивільної авіації, що стосуються реагування на інфекційні захворювання [2]. Також держави можуть застосовувати рекомендації по поїздкам і охороні здоров'я щодо COVID-19, які розміщені в онлайні та були підготовлені ІКАО, ВООЗ, центрами США з контролю за захворюваннями та іншими авіаційними і міжнародними організаціями. У декларації, прийнятій на 4-му засіданні 219-ї сесії 9 березня 2020 року у зв'язку зі спалахом COVID-19, Рада ІКАО підтвердила своє прагнення пильно стежити за ситуацією і надавати належну підтримку державам-членам у реалізації їх заходів реагування і своєю готовністю вжити додаткових заходів в залежності від обставин [3]. ІКАО спільно з державами і галузевими партнерами, такими як Міжнародна асоціація повітряного транспорту і Міжнародна рада аеропортів, працює над тим, щоб надати авіаційній владі, авіакомпаніям та аеропортам керівництво по передовій практиці щодо COVID-19, а також відповідних заходів, які будуть захищати здоров'я пасажирів і знижувати ризик поширення COVID-19 [1]. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня туристична організація ООН (ЮНВТО) закликали вжити термінових заходів для обмеження впливу пандемії на авіаційний і туристичний сектори [6]. 9 квітня 2020 р. Міжнародна негабаритна вантажна асоціація (ТІАСА) та АСІ, CANSO, ІССАІА і ІАТА взяли участь у брифінгу Ради ІКАО, який був проведений у вигляді відеоконференції з метою визначити на думку міжнародного авіаційного співтовариства, які основні заходи держави повинні прийняти для надання негайної підтримки авіаційній промисловості, а потім і для її відновлення [1]. COVID-19 став безпрецедентним викликом та загрозою для існування та функціонування однієї з наймасштабніших та життєво необхідних галузей економіки, як цивільна авіація. У свою чергу міжнародні урядові та неурядові організації співпрацюють з метою запобігти поширенню COVID-19 шляхом авіап перевезень, а також задля мінімізації вже негативних наслідків пандемії на галузь цивільної авіації та підготувати антикризові заходи щодо її відновлення. У зв'язку з поширенням COVID-19 ІКАО закликає держави-члени виконувати вимоги Додатка 9 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. (Чиказької конвенції) «Спрощення формальностей» щодо вжиття заходів з офіційного оформлення їх членства в «Механізмі співпраці в цивільній авіації щодо запобігання та подолання загроз для здоров'я населення» (CAPSCA), вжити ефективних заходів по створенню Національного комітету по спрощенню формальностей при повітряних перевезеннях і по роз'ясненню функцій і обов'язків органів громадської охорони здоров'я і цивільної авіації під час спалахів хвороб з метою підтримки безперервного, безпечного та упорядкованого

функціонування глобальної галузі повітряних сполучень. Задля ефективного функціонування CAPSCA Генеральний секретар ІКАО д-р Ван Лю закликала «...держави-члени ІКАО співпрацювати і координувати свої національні та регіональні заходи щодо забезпечення готовності і реагування, а також розглянути питання про надання фінансової підтримки або підтримки в натуральній формі програмі CAPSCA, в тому числі шляхом прикомандирування персоналу, з тим щоб підвищити ефективність цієї програми в обставинах, що склалися» [1]. Пандемія COVID-19 призвела до проблеми, пов'язаної зі збереженням дійсності сертифікатів, ліцензій та інших видів офіційних експлуатаційних дозволів для працівників у галузі авіації. У листі ІКАО для держав Генеральний секретар ІКАО д-р Ван Лю акцентувала «З метою сприяння безпечним операціями в ці важкі часи я закликаю держави проявляти гнучкість у своїх підходах і в той же час дотримуватися своїх зобов'язань по Конвенції про міжнародну цивільну авіацію» [4]. У листі від 31 березня 2020 р. ІКАО державам-членам настійно рекомендувала вказати, чи будуть вони визнавати або приймати чинність сертифікатів і ліцензій, на які в даний час впливають заходи громадської охорони здоров'я, які здійснюються в інших державах.

Отже, ІКАО є універсальною і координуючою організацією у галузі цивільної авіації, на початковому етапі поширення COVID-19 запізнилася з прийняттям рекомендацій щодо обмеження міжнародних авіаперевезень, що сприяло поширенню пандемії по усьому світу. У своїй діяльності ІКАО керувалося рекомендаціями та рішеннями ВООЗ, як координуючої універсальної організації у сфері охорони здоров'я.

Список використаної літератури:

1. ІКАО вновь обращается с призывом координировать меры по реагированию на вспышку заболевания, вызванного COVID-19 // <https://www.icao.int/Newsroom/Pages/RU/ICAO-issues-new-calls-on-COVID-19-response-coordination.aspx>
2. ІКАО вновь обращается с призывом координировать меры по реагированию на вспышку заболевания, вызванного COVID-19 // <https://www.icao.int/Newsroom/Pages/RU/ICAO-issues-new-calls-on-COVID-19-response-coordination.aspx>
3. Лист ІКАО AN 10/1.1, AN 11/1.3.33, AN 11/6.3.32, AN 3/5.13, AN 4/1.2.29, AN 2/2.7, AN 13/2.1, AN 4/27 и AN 2/33-20/73 від 30 липня 2020 року // https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/List_30.07.2020.pdf
4. ICAO launches COVID-19 contingency coordination tool and new measures to ensure safe operations // <https://www.traveldailynews.com/post/icao-launches-covid-19-contingency-coordination-tool-and-new-measures-to-ensure-safe-operations>
5. COVID-19 statement published by ICAO and WHO // <https://www.internationalairportreview.com/news/113506/covid-19-statement-icao-who/Urgent action is needed to protect aviation from COVID-19 impacts, says ICAO, IMO and UNWTO> // <https://www.internationalairportreview.com/news/114005/urgent-action-needed-protect-aviation-covid-19-impacts/>

6. Urgent action is needed to protect aviation from COVID-19 impacts, says ICAO, IMO and UNWTO // <https://www.internationalairportreview.com/news/114005/urgent-action-needed-protect-aviation-covid-19-impacts/Unity>: a key factor in the aviation industry's recovery from COVID-19 crisis // <https://theloadstar.com/unity-a-key-factor-in-the-aviation-industrys-recovery-from-covid-19-crisis/Urgent> action is needed to protect aviation from COVID-19 impacts, says ICAO, IMO and UNWTO // <https://www.internationalairportreview.com/news/114005/urgent-action-needed-protect-aviation-covid-19-impacts/>

Ключові слова: Рада ІКАО, ВООЗ, COVID-19, Міжнародні медико-санітарні правила, Чиказька конвенція 1944 р.

Ключевые слова: Совет ИКАО, ВООЗ, COVID-19, Международные медико-санитарные правила, Чикагская конвенция 1944 г.

Key words: ICAO Council, WHO, COVID-19, International Health Regulations, Chicago Convention of 1944.

ЦИБУЛЬСЬКА ОЛЬГА ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

МПРП В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Тривалі євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, впливають на всі сфери буття нашої держави та її соціуму. Політичний напрямок, що обраний владою нашої держави останніми роками, свідчить про спрямованість на запозичення ідей країн, що є учасницями ЄС. Політична сфера розвитку будь-якої держави впливає на відносини в суспільстві шляхом прийняття нормативно-правових актів на різних ланках її функціонування.

Тож, як бачимо, не відійшла й відсторонь сфера регулювання приватноправових відносин. Останніми роками йдеться невинна дискусія в наукових колах щодо необхідності рекодифікації, тобто оновлення сфери цивільного законодавства України. Так, була створена робоча група вчених, серед яких є провідні вчені-цивілісти, зокрема, Довгерт А. С., Кузнецова Н. С., Хоменко М. М., Буяджи Г. В., Захватаєв В. М., Калакура В. Я., Капіца Ю. М., Кот О. О., Кохановська О. В., Майданік Р. А., Стефанчук Р. О., яка має розробити оновлення, тобто рекодифікувати існуючі норми цивільного законодавства України [1].

В основу рекодифікації покладено не тільки оновлення норм чинних норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], але й розширення сфери його регулювання, зокрема, включення до його

змісту окремих книг: Книги сьомої «Сімейне право» та Книги восьмої «Міжнародне приватне право».

Щодо змісту норм Книги восьмої, яка регулюватиме правовідносини приватного характеру, що ускладнені іноземним елементом, то станом на сьогодні лише визначено окремі напрямки, які потребують вдосконалення в цій сфері з урахуванням норм Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – ЗУ «Про МпрП») [3]. Серед них, зокрема:

- необхідність ототожнення назв окремих розділів (мається на увазі, уніфікація термінологічно-понятійного апарату, застосованого в межах ЦК України та ЗУ «Про МпрП»);

- здійснення усунень щодо розбіжностей в напрямку регулювання відносин процесуального характеру, чому станом на сьогодні сприяють чинні норми Цивільного процесуального кодексу України [4], Господарського процесуального кодексу України [5] та норм ЗУ «Про МпрП»).

Разом із тим, з урахуванням зазначених недоліків з точки зору нормативно-правового характеру, зміст норм окремої нової книги, що регулюватиме міжнародні приватні правовідносини, на всебічний розгляд станом на сьогодні не представлено. А тому не має можливості здійснювати аналіз її окремих положень на рівні конкретно визначених статей.

З урахуванням зазначеного, як бачимо, сьогодні політика в Україні спрямована наблизити всі сфери державного і соціального буття до європейських стандартів. Чи матиме такий рух позитивний чи негативний відтінок в житті звичайних пересічних громадян нашої країни зможе визначити лише час. Зрозумілим є те, що впровадження нормативів, що існують в країнах-учасниках ЄС зможе відбутися через процес уніфікації їх правових систем. А тому на рівні нашої держави, яка прагне до асоціації з ЄС, можемо спостерігати за невпинним та всебічним перевлаштуванням норм всіх галузей національного законодавства під стандарти європейського права.

Список використаної літератури:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40, 40–42. – Ст. 492.
5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6 – Ст. 56.

Ключові слова: рекодифікація, приватні правовідносини, цивільне законодавство, міжнародне право, іноземний елемент.

Ключевые слова: рекодификация, частные правоотношения, гражданское право, международное право, иностранный элемент.

Key words: recodification, private legal relations, civil law, international law, foreign element.

ЧАЙКОВСЬКИЙ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННЮ

Пандемія COVID-19 спричинила найгіршу світову кризу з кінця Другої світової війни. Причому вона наочно продемонструвала, вивела назовні наявні глибокі зриви на соціальному, економічному та політичному рівнях у всіх суспільствах світу. Міграція не стала винятком, адже пандемія перерізала шляхи мобільності, обмежила свободу пересування, суттєво знизила кількість робочих місць, а, відповідно, і доходи працівників, зменшила грошові перекази мігрантів у країни походження. Однак, незважаючи на несприятливі умови, це не поклало край міграції. Світ вчиться жити по-новому, враховуючи пандемічні обмеження, в тому числі в питанні пересування населення через кордони держав. Наявна криза також наочно продемонструвала, що в жодних умовах рух населення зупинити не вдасться, суттєво обмежити його інтенсивність – так, але міграційні процеси локалізувати аж ніяк неможливо. Подальший розвиток пандемії вирішить питання про введення або скасування обмежень мобільності, підкорегує міграційні рухи, дозволить економікам відновитись або підштовхне їх до подальшої рецесії. Економіки багатьох розвинутих країн мігрантозалежні, адже власного трудового ресурсу вже недостатньо для обслуговування в цих глобальних умовах. Все це значною мірою також вплине на розмір та напрямок формальних та неформальних міграційних потоків у подальшому.

Які можна передбачити головні тенденції розвитку міграційних процесів у період пандемії? По-перше, слід виходити з того, що наявні умови не лише міграції, але й всіх сфер суспільного життя у короткостроковій і навіть середньостроковій перспективі збережуться. Прогнозований розвиток кризи COVID-19 буде лише посилюватися, враховуючи вже відомі мутації і нові різновиди вірусу. По-друге, через нерівномірний економічний розвиток можемо спостерігати нерівномірний доступ до вакцин та різне в часовому вимірі економічне відновлення як рушійні сили міграції. Між регіонами світу очікується

збільшення розриву нерівності у ВВП та рівні життя. Цей розрив буде посилений нерівномірним доступом до вакцин. На початку 2021 р. 60 % усіх очікуваних доз вакцин вже були придбані країнами з високим доходом, залишаючи лише 40 % для країн з нижчим та середнім доходом [1, с. 2]. Країни з більш високим рівнем доходу відновляться швидше як в економічному, так і в соціальному плані, а наслідки дисбалансу посилять короточасний міграційний тиск у 2021 році. По-третє, очікуваною тенденцією є посилений тиск на міграційну політику внаслідок пандемії. Економічний підйом після наслідків COVID-19 може ще більше посилити офіційну та неформальну міграцію до розвинутих країн, створивши більше можливостей для новоприбулих іммігрантів, ніж для робочої сили, яка постійно перебуває в межах країн. Така тенденція, ймовірно, буде посилена посиленням еміграційним тиском у країнах з низьким та середнім доходом та посиленням попитом на імміграцію в країнах з високим рівнем доходу. Пандемія COVID-19 особливо погіршила соціальну, економічну та політичну ситуацію в багатьох країнах, що розвиваються, які є джерелом міграції до Європи та Північної Америки. На тлі загострення кризи цим країнам може бути все важче співпрацювати з питань міграційного контролю та повернення. Отже, розвинуті країни повинні робити наголос на подальшому розвитку своїх міграційних партнерських відносин, а також спрямовувати зусилля міжнародного співтовариства на підтримку країн з низьким та середнім рівнем доходу.

Останні оцінки говорять про 272 мільйони міжнародних мігрантів у 2020 році, що становить 3,5 % населення світу. Кількість міжнародних мігрантів зростає помірно, але швидше, ніж населення світу. Причому дві третини всіх міжнародних мігрантів – трудові мігранти. Головною причиною відносного збільшення міжнародної міграції є глобальне зростання конфліктів та насильства. У період між 1993 та 2019 роками кількість переміщених увсьому світі зросла більш ніж утричі – з 21,4 млн до 79,5 млн; кількість внутрішньо переміщених осіб зросла більш ніж у десять разів з 4,2 млн до 45,7 млн осіб. Внутрішні конфлікти призводять до найбільшої кількості переміщених осіб.

Початок кризи COVID-19 у березні 2020 року та негайне запровадження широких обмежень щодо мобільності та міграції одразу ж глибоко вплинули на міжнародну міграцію. Майже всі країни світу запровадили обмеження на поїздки та жорсткий прикордонний контроль. У першій половині 2020 року відбулося зменшення міжнародних поїздок на 65 %, що вплинуло не лише на мобільність, а й на міграцію. За підрахунками МОП, у першій половині 2020 року обмеження мобільності зазнали понад 160 мільйонів робітників-мігрантів. За даними МОМ, до липня майже 3 мільйони мігрантів опинились на кордоні за межами місця свого звичайного проживання і не змогли повернутися через обмеження пересування [2]. Мігранти зазнали підвищеного ризику для здоров'я, оскільки вони регулярно працюють у складних галузях, живучи в тісних житлових умовах. У той же час стало очевидним, що вони непропорційно часто працюють у «системно

відповідних» професіях, які вважалися необхідними для подолання кризи: сільське господарство, промисловість і т. д.

Не менш важливим є економічний вплив пандемії. Економічні диспропорції між регіонами світу є головними рушіями міжнародної міграції. Але економічні фактори корелюють і з конфліктами. Глибока рецесія, спричинена COVID-19, здійснила додатковий тиск на слабкі урядові структури та загострила внутрішні та міжнародні конфліктні ситуації. Ця тенденція триватиме ще деякий час і, ймовірно, призведе до збільшення переміщення населення всередині та за межі державних кордонів.

До кінця 2021 року кількість бідних у світі, які живуть у нестабільних і конфліктних ситуаціях, збільшиться на 14 мільйонів у порівнянні з 2019 роком [1, с. 6]. Ситуація з боргами, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, ще більше погіршиться, залишивши мало ресурсів для боротьби з пандемією та допомоги економічно найбільш вразливим групам населення. Їх кількість буде зростати. У 2020 році світовий дохід від праці зменшився більш ніж на 10 відсотків порівняно з минулим роком. Однак, маючи 15 відсотків, зниження було значно вищим у країнах з низьким та середнім доходом. Загалом, глобальна втрата доходу дорівнює втраті понад 240 мільйонів робочих місць.

Обмеження пересування призвели до 70 % падіння світового туризму. Це також має величезний вплив на економіки та суспільства країн з низьким та середнім рівнем доходу, які значною мірою залежать від цього сектору. Оцінки на кінець року свідчать про глобальне падіння грошових переказів на 14 %; ускладнюючи для сімей мігрантів покриття шкільних зборів своїх дітей, медичних витрат, витрат на житло чи навіть харчування [1, с. 8].

Немає сумнівів, що перша половина 2021 року створить величезні виклики для всіх країн щодо пом'якшення наслідків пандемії для здоров'я та економіки. Тим часом є підстави для оптимізму, що прискорений прогрес у впровадженні програм вакцинації дозволить світовому співтовариству поступово подолати кризу. Більшість країн світу продовжуватимуть боротися зі значним рівнем нових випадків коронавірусу. Тим не менше, очікується, що глобальна економіка збільшиться на 4 % у 2021 році [3]. Це менше зростання, ніж сподівалося спочатку, але достатнє для підвищення економічного оптимізму, споживання та інвестицій. Однак шлях до одужання буде довгим і нерівним серед світових регіонів. Деякі з менш розвинутих економік можуть мати навіть вищі темпи зростання, ніж розвинуті, але значно чіткіше відставатимуть за прогнозами допандемічного зростання.

В абсолютному вираженні розрив у нерівності у ВВП та доходах на душу населення збільшиться між регіонами світу. Цей розвиток буде посилений нерівномірним доступом до вакцин. На початку 2021 р. 60 % усіх доз вакцин, які будуть доступні в найближчі 1,5 року, вже були придбані країнами з високим рівнем доходу, залишивши лише 40 % країнам з нижчим та середнім рівнем доходу. Хоча країни з високим

рівнем доходу зможуть запропонувати вакцинацію всьому своєму населенню в осяжному майбутньому, це не стане можливим у випадку країн з нижчим та середнім рівнем доходу.

На подальшу міграційну ситуацію у світі впливатимуть два набори факторів. По-перше, це довгострокові фактори, пов'язані з конфліктом, економічними дисбалансами, соціально-економічним розвитком та демографічними дисбалансами. По-друге, є наслідки пандемії COVID-19, пов'язані з міграцією, які отримають поширення на наступні роки.

Зазначені фактори продовжуватимуть нарощувати глобальний потенціал міжнародної міграції. При цьому, конфлікти будуть і надалі відігравати особливу роль і збільшувати частку втечі та переміщення серед міграційних потоків.

Пандемія не припинить міграцію. Навпаки, це ще більше погіршить глобальний економічний дисбаланс та посилить тиск на людей, що залучаються до міграційних процесів в пошуках гідного життя чи кращого майбутнього.

Список використаної літератури:

1. ICMPD Migration Outlook 2021 Seven things to look out for in 2021 Origins, key events and priorities for Europe // Режим доступу: https://www.icmpd.org/fileadmin/2017/ICMPD_Migration_Outlook_2021.pdf?utm_source=CleverReach+GmbH+&utm_medium=email&utm_campaign=25-01-2021+Migration+Outlook+2021+%28full+publication%29&utm_content=Mailing_12489485
2. International Organization for Migration (IOM), COVID-19 and Stranded Migrants, Issue Brief, 2 June 2020.
3. World Bank Group, Global Economic Perspectives, January 2021.

Ключові слова: міграційні процеси, COVID-19, міжнародно-правове регулювання, глобальний економічний дисбаланс.

Ключевые слова: миграционные процессы, COVID-19, международно-правовое регулирование, глобальный экономический дисбаланс.

Key words: migration processes, COVID-19, international legal regulation, global economic imbalance.

ЮРЧИШИН НАТАЛІЯ ГЕННАДІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного
права Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

БЕЗНОСЮК ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат історичних наук*

ПРАВА ЛЮДИНИ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З'ясування місця та змісту прав людини у праві Європейського Союзу слід розглядати в контексті його інтерпретації в суспільно-політичних процесах країн Європи, у європейському законодавстві та множинності понять у юридичній літературі, де воно набуває різних змістовних відтінків та визначень.

Крім усталеного поняття «права людини» у міжнародних та європейських документах, у національному законодавстві держав-членів ЄС та в юридичній літературі використовуються такі поняття, як «основні права людини», «основні (фундаментальні) права людини», «основоположні права людини», «суб'єктивні права» тощо [1; 2].

Загальновизнано, що права і свободи людини – це такий правовий інститут загальнолюдських цінностей, для якого характерне встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. На даний час у міжнародному праві та праві ЄС існує достатня кількість інститутів і механізмів, спрямованих на захист прав та свобод людини і громадянина, але права особистості часто порушуються, а способи їх захисту не завжди досить ефективні.

Закріплення основних прав людини і громадянина є правовим обов'язком сучасних європейських держав, який реалізується за допомогою системи принципів, інститутів та механізмів, що прямо або опосередковано передбачені для даних цілей. У процесі глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні традиційних функцій держави, а саме функції захисту прав людини. Як наслідок проблема закріплення та проголошення, а також захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись на справу світового співтовариства з одного боку, а з іншого – регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти, нижче яких держава не вправі опуститися [3, с. 113]. Передусім мова йде про поширення

тероризму, внутрішніх і міждержавних конфліктів національного і релігійного характеру, торгівлю людьми тощо.

Наочний приклад ефективної взаємодії держави і наднаціональної організації у сфері закріплення прав людини вдало демонструє Європейський Союз. А саме, принципового значення набуває закріплення відповідних повноважень в установчих договорах. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені при підписанні Єдиного Європейського Акта, у преамбулі якого вказано, що держави-члени сповнені рішучості сприяти розвитку демократії, яка спирається на основні права, визнані конституціями і законодавством держав-членів, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини і Європейською соціальною хартією [4, с. 620].

Наступний крок щодо закріплення прав людини у Європейському Союзі було зроблено при розробці Маастрихтського договору, в якому підтверджено відданість принципу поваги до прав і основних свобод людини і заявлено про намір запровадити громадянство ЄС.

В такому випадку, поняття «права людини у праві ЄС» потрібно розглядати також у співвідношення із поняттям «громадянство Європейського Союзу».

Передусім слід зазначити, що поняття «громадянство ЄС» не тотожне поняттю «громадянство держави», яке означає правовий зв'язок між особою та державою. Важливе уточнення для правильного розуміння союзного громадянства зробив Амстердамський договір, який передбачив, що громадянство ЄС лише доповнює, а не замінює національне громадянство, тобто має субсидіарний характер [5, с. 68].

На нашу думку, громадянство ЄС визначає правові відносини між громадянами ЄС та Європейським Союзом і регламентує порядок переходу з-під юрисдикції однієї держави-члена до юрисдикції іншої.

Таким чином, запровадження інституту громадянства ЄС вочевидь здатне сприяти політичній консолідації населення Союзу, а відтак служити втіленню ідеї створення Союзу не лише як об'єднання держав, але й народів Європи.

Окреслені особливості інституту громадянства ЄС певним чином вплинули й на визначення переліку основних прав і свобод людини.

Розробку власних спеціалізованих документів про права людини Євросоюз почав у 1989 році, коли була прийнята Декларація про права людини і Хартія Співтовариства про основні соціальні права робітників. Наступний, справді революційний крок у цьому напрямі Європейський Союз зробив у червні 1999 року, коли під час Кельнського самміту Європейська Рада прийняла рішення про створення Конвенту для розробки Хартії Європейського Союзу про основні права [6, с. 164]. Хартія Європейського Союзу стала унікальним документом у світовій практиці, яка закріпила основні права людини у Європейському Союзі. Даний документ, по-перше, поєднав в собі усі види прав людини без винятку і, по-друге, поширив свою дію як на сферу міжнародного, так і конституційного права. Разом з тим, справжньою новацією став також спосіб викладення прав і свобод. У Хартії вони розміщені не згідно із

традиційним поділом на політичні, економічні, соціальні, культурні, а відповідно до системи цінностей ЄС, на захист яких вони спрямовані. Кожний розділ символізує одну з базових цінностей або суспільне благо (гідність, свобода, рівність, солідарність тощо). У Преамбулі Хартії зроблено важливий наголос на думці про неподільність та універсальність прав, що становлять основу людської гідності, свободи, рівності та солідарності, а тому викладені соціальні права більше не розглядаються як другорядні.

Разом з тим, як відомо, дієвість і реальність прав людини залежать не лише від їх проголошення, але й від їх забезпечення відповідними юридичними гарантіями, головне місце серед яких займає діяльність ефективного і незалежного суду.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів Суд ЄС захищає, по-перше, функціональні права, які впливають зі змісту установчих договорів і специфіка яких полягає в тому, що вони захищаються тоді, коли Співтовариство має конкретну компетенцію в даному питанні; по-друге, основні права громадян Союзу, що передбачені Маастрихтським договором, по-третє, основні права і свобод людини в загальноживаному розумінні цього поняття, що є наочним свідченням еволюції Євросоюзу в напрямі запровадження повномасштабного захисту прав і свобод людини.

У підсумку слід зазначити, аналіз участі Європейського Союзу в процесі реалізації, закріплення та визначення поняття «права людини» неодмінно пов'язано із їх охороною та захистом. Окрім цього, в умовах сьогодення на рівні Європейського Союзу здійснено уніфікацію правових систем європейських країн у галузі захисту прав людини. Окрім цього, після прийняття Хартії та запровадження громадянства ЄС, співтовариство починає не стільки конкурувати, скільки доповнювати діяльність Ради Європи у сфері захисту прав людини.

Отже, можемо дійти висновку про те, що права людини у праві Європейського Союзу – це загальна й рівна для всіх міра (норма) свободи (можливої поведінки), необхідна для задоволення основних потреб її існування, розвитку й самореалізації, яка в певних конкретно-історичних умовах визначається взаємним визнанням свободи суб'єктами правового спілкування (з іншими особами, суспільством і державою) і не залежить від її офіційної фіксації державою, хоча й потребує державного визнання й гарантування. Більше того, основні права людини в Європейському Союзі найбільш важливі, невідчужувані права і свободи людини і громадянина, з яких виникають всі інші його права як людської істоти, так і як члена суспільства.

Список використаної літератури:

1. Добрянський С. Конституційно-правове забезпечення основоположних прав людини: можливості удосконалення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 55. С. 11–19.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
3. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2001. 198 с.
4. Халаджи В. В. Європейська політика сусідства – причини її появи, еволюція та подальші перспективи розвитку. *Держава і право. Юридичні і політичні науки. К., 2011. Вип. 51. С. 619–623.*
5. Соловійов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права. Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. буд-ва та місц. самоврядування Нац. акад. прав. наук України. Редкол. П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 26. К. : АОК, 2012. 164 с.
6. Венецька О. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: проблема взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2007. Вип. 38. С. 161–167.*

Ключові слова: права людини, права і свободи людини, права людини у праві Європейського Союзу.

Ключевые слова: права человека, права и свободы человека, права человека в праве Европейского Союза.

Key words: human rights, human rights and freedoms, human rights in the law of the European Union.

ВОЙТОВИЧ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доцент кафедри іноземних мов № 2, доктор філософії в галузі права,
професор Міжнародної Кадрової Академії*

ВИБІР ДЕРЖАВИ ЯК АКТОРА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Відомо, що держава являє собою політичну форму організації правління, яка характеризується суверенною владою, політичним і публічним характером, системою спеціально створених органів, які здійснюють на певній території політичне, ідеологічне та економічне управління суспільством. Держави є суб'єктами міжнародного права і акторами світової політики.

Питання специфіки держави як актора світової політики актуалізується через зміни, що відбуваються у сучасній політичній системі світу, адже сучасна система міжнародних відносин трансформується, зокрема, стає більше держав, які не відповідають класичним ознакам суб'єкта міжнародного права.

По-перше, це держави, що з різних причин не здатні здійснювати основні управлінські функції на своїй території. По-друге, це країни

Європейського Союзу, які добровільно передають частину своїх функцій наддержавним інститутам або певним регіонам [1].

Різноманіття держав також створює додаткові проблеми (питання) для координації їх політики та вироблення загального бачення та засобів вирішення глобальних проблем.

Глобальні проблеми набули загальнолюдського значення і вийшли за межі інтересів окремих груп, народів та держав. Від вирішення проблем управління світовими процесами, у тому числі процесами глобалізації, від засобів і методів, що застосовуються, залежить збереження сучасної цивілізації і виживання людства. Світ став складнішим і взаємозалежнішим.

Однією з основних рис сучасного світу є поглиблення протиріччя між загостренням глобальних проблем і здатністю людства вирішити їх. Вирішення цих проблем неможливе без стабільних, функціональних держав, завдяки чому створюються реальні передумови активної співпраці між державними та недержавними акторами для відповіді на виклики сучасності.

Держави змушені реагувати на зміни, що відбуваються, але не всі держави реагують на них однаково. Вони можуть або противитися змінам, або підлаштовуватися під них, або намагатися задавати змінам певний вектор розвитку. Це залежить як від певних можливостей і реалій держави, так і від вибору, який здійснюється її лідерами чи групами від її імені.

Саме можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати їх, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю цілковито володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

Суб'єкт права є явищем багатоаспектним. Одним із таких аспектів є правова воля. Хочемо наголосити, що воля є основою правосуб'єктності, зокрема, що стосується цивільної правосуб'єктності: особа має можливість бути рівноправним учасником правовідносин, тобто своїми діями набувати, змінювати або припиняти для себе права й обов'язки тільки після того, як особа набуває здатність самостійно формувати та виявляти волю. Наявність самостійної волі визначає суб'єкта права, відображає його взаємовідносини з реальністю [2].

Юридична особа як суб'єкт права теж здатна формувати і виявляти свою волю. При цьому волевиявлення і волевиявлення завжди здійснює сама юридична особа – або через відповідний орган, або через представника.

Дефініція поняття держави крізь призму міжнародного права акцентує увагу на тому, що держава є суверенною волею, а, відповідно, методом міжнародного права – узгодження воль держав. Держава репрезентує волю народу (нації).

Функціонування і розвиток будь-якої держави неможливі без зовнішніх зв'язків із іншими суб'єктами міжнародного права. При цьому будь-яка держава як актор на міжнародній арені і суб'єкт міжнародного

права не може не відчувати потужного впливу на свою політику (зовнішню і внутрішню) глобальних процесів. Вирішення глобальних проблем у рамках міжнародного співробітництва набуває політичного характеру, адже воно так чи інакше зачіпає проблеми владно-управлінських відносин, потребує відповідного міжнародно-правового регулювання, вибору певної поведінки і прийняття відповідних рішень.

Оскільки міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта і учасника міжнародних відносин не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, то в державі є право вибору, і свій вибір держава здійснює через уповноважених суб'єктів. На цьому і слід акцентувати увагу: за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішення. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності.

Вибір держави має формуватися з урахуванням безлічі аспектів внутрішнього і зовнішнього характеру.

Досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали і грають політичні діячі, приймаючи на себе відповідальність за доленосні рішення як для своїх країн, так і для усього світу. Велику роль в процесі цього вибору грають моделі міждержавної взаємодії, а також лобізм, який перетворився у глобальну політичну практику, та активність груп інтересів. У такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи, є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

Список використаної літератури:

1. Харкевич М. В. Специфика государства как актора современной мировой политики. – Автореферат дис. к.п.н. – М., 2010. – С. 3.
2. Сенина Ю. Л. Категория воли в гражданском праве России (в аспекте гражданско-правовой сделки). – Дис. ... к. ю. н. – Новосибирск, 2006.

Ключові слова: держава, суб'єкт міжнародного права, актор, світова політика, політика, вибір, право вибору, свобода волі.

Ключевые слова: государство, субъект международного права, мировая политика, политика, выбор, право выбора, свобода воли.

Key words: state, subject of international law, world politics, policy, choice, right to choose, free will.

ZABOLOTNA LIUDMYLA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Constitutional,
Administrative and International Law
of Kyiv Institute of Intellectual Property and Law, PhD*

MASLII IGOR

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
Associate Professor of the Department of Business Law, PhD*

FUNDAMENTAL CHALLENGES OF STATE POLICY TO PROMOTE THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN THE FRAMEWORK OF ENSURING CONSTITUTIONAL RIGHTS

The need to implement the Sustainable Development Strategy in Ukraine is due to internal and external factors, in particular, in connection with the adoption at the UN Summit on Sustainable Development 17 global Sustainable Development Goals for 2030 needs to be updated Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020» and summing up objective results of its implementation.

The strategy is designed for the end of 2020. That is, now is the time to assess how fully within 4 years the key tasks and priorities for the development of civil society institutions have been met [2, p. 5].

During 2016–2020, a characteristic trend of reforming the legislation on the establishment and functioning of civil society organizations is the inconsistency of some decisions in this area with the priorities of public policy.

Thus, against the background of the adoption of favorable for the institutional development of civil society regulations, public authorities tried to limit certain rights of civil society organizations and strengthen control over their activities.

The most resonant and negative for civil society was the process of introducing electronic declaration for civil activists. Even at the stage of project initiatives, the government's attempts to oblige members of civil society organizations to be subjects of e-declaration, to introduce a number of additional rules on the accountability of public associations provoked a rather sharp public reaction. In particular, in the Joint Statement of the Commissioner for Human Rights, the Ukrainian Helsinki Human Rights Union and the Kharkiv Human Rights Group on draft laws, the analysis of the International Center for Non-Commercial Law on the content of draft laws called the new requirements discriminatory [2, p. 6]. Critical statements about the bills were made public by the international human rights organizations Freedom House and Article 19. A number of Ukrainian NGOs also said they saw significant risks to the development of civil society if such bills were passed. However, on March 23, 2017, the Verkhovna Rada

amended Art. 3 of the Law «On Prevention of Corruption» and obliged to submit declarations of representatives of the Public Council of Integrity, formed in accordance with the Law «On the Judiciary and the Status of Judges», public councils, public control councils formed under state bodies and participating in the preparation of personnel decisions issues, preparation, monitoring, evaluation of anti-corruption programs. In the summer of 2018, two petitions were sent to the Constitutional Court of Ukraine by the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine Lyudmila Denisova and 65 deputies to declare unconstitutional the norms of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» of October 14, 2014 representatives of public anti-corruption organizations to submit electronic declarations [8]. However, only on June 6, 2019, by its decision, the CCU declared unconstitutional the norms of the law «On Prevention of Corruption» on electronic declaration for public activists. Finally, the decision of the CCU is enshrined in the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure the Effectiveness of the Institutional Mechanism for Preventing Corruption» of October 2, 2019, which excluded the obligation to submit declarations by public activists, individuals engaged in anti-corruption activities [3].

Project initiatives to regulate lobbying activities are ambiguous in terms of providing favorable conditions for advocacy by public organizations. Currently, four bills have been registered in the parliament: «On lobbying» (from 03.03.2020 № 3059-3) [6]; «On legal and transparent regulation of lobbying activities» (from 02.03.2020 № 3059-2) [7]; «On state registration of lobbying entities and lobbying in Ukraine» (from 11.02.2020 № 3059) [4]; «On Lobbying» (from 28.02.2020 № 3059-1) [5]. According to experts, the bills do not contain clear definitions that would distinguish, for example, the advocacy of human rights defenders and activists from forms of lobbying [1].

Thus, the draft Law «On Legal and Transparent Regulation of Lobbying» defines advocacy, according to which, advocacy is a non-profit activity on issues of public interest aimed at representing and/or protecting the rights, freedoms and legitimate interests individuals and legal entities in forms not prohibited by the legislation of Ukraine. It also regulates the list of forms of lobbying and activities that are not related to lobbying. In particular, according to the norms of the Bill, lobbying is not a form of direct participation of citizens in solving issues of local importance, other instruments of participatory democracy and public participation in decision-making by subjects of power at the state level; advocacy; participation in public consultations during the formation of state and regional policy and addressing issues of local importance, preparation of draft regulations and public policy documents; activities of public associations, charitable organizations or professional groups that have a statutory right to participate in the formulation of state policy and local self-government [2, p. 7].

The draft law «On Lobbying» also offers a definition of public advocacy. «Public advocacy (advocacy) – without signs of business or advocacy activities to protect the rights and freedoms, satisfaction of public, including economic, social, cultural, environmental and other interests guaranteed by the

Constitution of Ukraine.» According to the authors of the Bill, communication on the initiative of the subject of power with professional specialists on those issues that require appropriate consultations for the exercise of power by the relevant subjects is not lobbying; notifications of officials, media, messages contained in a report, article, publication or other materials openly distributed by the media – in the absence of signs of advertising or lobbying, notifications, etc. At the same time, the wording of the norm on the list of activities that are not lobbying contains a logical error of *circulus vitiosus*, as the condition «absence of signs of lobbying» is used to distinguish them. It is under this condition that public advocacy and activities regulated by citizens' associations will not be considered lobbying [2, p. 7].

Thus, the initiators of draft laws № 3059 and № 3059-1 extend their norms to the activities of public organizations engaged in the promotion of reforms, which creates opportunities for unjustified strict control over activism and discrediting the relevant civil society organizations.

The authors of Bills № 3059-2 and № 3059-3 propose not to extend the law to non-governmental organizations, but the rules on non-lobbying activities are vague and need to be revised.

These legislative initiatives create discriminatory conditions for public organizations, as the current Commercial Code of Ukraine does not provide any restrictions on candidates for the position of heads of state, municipal and state-owned enterprises: neither for representatives of business structures with foreign capital, nor for former civil servants in previous positions. carried out activities in the areas identified by the author of the Bill as a criterion for determining a public organization with foreign support [2, p. 6].

A positive result of the change in the legal environment for civil society organizations is also the settlement of the right of a public association with the status of a legal entity to conduct business and the Ministry of Finance of Ukraine to explain to the State Fiscal Service associations to the Register of non-profit institutions and organizations.

At the same time, during the period of the Strategy – 2020 implementation the following problems were not solved:

- 1) burdensome procedure of liquidation of public associations with the status of a legal entity;
- 2) lack of opportunity to carry out activities on the basis of the model charter;
- 3) insufficient regulation of protection of the name and symbols of public associations and international organizations;
- 4) imperfection of the legislation on the legal status, the order of creation, the organization of activity and the termination of bodies of self-organization of the population, and also their participation in the decision of questions of local value.

Analysis of the state of implementation of the Strategy's tasks in the direction of creating favorable conditions for the formation and institutional development of civil society organizations allows us to note that the most successful was the improvement of the registration of civil society

organizations. In particular, the terms and simplification of registration procedures were reduced, the Unified State Register of Legal Entities, Individuals – Entrepreneurs and Public Associations was created, and the service of submitting documents for state registration of civil organizations with the status of a legal entity was launched electronically.

References:

1. Дмитрієв О. Лобізм чи активізм: що збираються регулювати законодавці? URL: https://lb.ua/blog/aleksandr_dmitriev/455997_lobizm_chi_aktivizm_shcho_zbirayutsya.html
2. Ключові виклики для розвитку громадянського суспільства, 2020. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2020 році : матеріали. щоріч. доп. / [Корнієвський О., Сидоренко Д., Пеліванова Н. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Тищенко, Ю. Каплан. – Київ : НІСД, 2021. – 116 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції : Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n60>
4. Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні: Проект закону» від 11.02.2020 р. № 3059. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68128
5. Про лобізм : Проект закону від 28.02.2020 р. № 3059-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68265
6. Про лобістську діяльність : Проект закону від 03.03.2020 р. № 3059-3. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279
7. Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання : Проект закону від 02.03.2020 р. № 3059-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68275
8. Рішення Конституційного Суду України від 06 червня 2019 року № 3-п/2019. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2019.pdf

Ключові слова: конституційні права, державна політика, стратегія, фундаментальні виклики, методологічні принципи, дослідження, порівняльно-правовий метод.

Ключевые слова: конституционные права, государственная политика, стратегия, фундаментальные проблемы, методологические принципы, исследование, сравнительно-правовой метод.

Key words: constitutional rights, state policy, strategy, fundamental challenges, methodological principles, research, comparative legal method.

ZHEBROVSKA KRYSTYNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of International and European Law,
Candidate of Legal Sciences*

RIABOSHAPCHENKO ANASTASIIA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of International and European Law,
Candidate of Legal Sciences*

**GENERAL PRINCIPLES AND CONCEPT
OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS**

Among the intangible values realized by most people in open democracies, human rights and freedoms remain paramount. These views are based on the liberal democratic tradition of socio-political thought, which has been developing for more than three centuries. Human dignity is the source of his rights and freedoms. Human rights are based on one undoubted value – human dignity. The problem of human rights protection is the most pressing in international law. Human rights are universal moral rights of a fundamental nature, which belong to every person in his relations with the state. Human rights are a cross-cutting theme of UN programs and strategies in areas such as peace and security, development, humanitarian assistance and economic and social issues. One of the most important achievements of the UN is the creation of a comprehensive body of human rights law – a universal code that is protected at the international level, to which any state can join and to which all people seek to implement. The United Nations has identified a wide range of internationally recognized rights and established mechanisms to promote and protect those rights and to assist States in fulfilling their commitments.

The foundations of international human rights standards continue to evolve simultaneously with the process of forming new legal systems that declare in their constitutions the ideas of the rule of law and respect for human rights. Doctrinal approaches to the interaction of international and national law, to the legitimacy of universal international legal standards and their role in the protection of individuals at the national level in the context of practical issues and challenges that exist at the international and national levels should now be considered. The human rights sector is constantly evolving through the development of new international and national legal instruments.

International standards of human rights and freedoms can be considered as universally recognized provisions of international acts of binding and recommendatory nature, as well as principles of international law, which enshrine the fundamental rights of the individual, which are crucial for protecting people from illegal and unjustified actions by the state, other

persons, violate or restrict these rights, as well as serve as a guide for all states in regulating and ensuring the rights of their citizens.

International human rights standards are understood as enshrined in international acts and documents, textually unified, functionally universal principles and norms that fix the minimum necessary and desirable content and scope of human rights, due to the achieved level of social development and establish positive obligations of states to ensure them, protection and defense, providing for their violation of sanctions of political, legal or political nature.

International standards of human rights and freedoms are enshrined in international agreements, conventions and covenants, based on world experience and embodying current needs and trends in social issues. The United Nations (UN), established in 1945, played a key role in the development of international human rights standards. It was the UN Charter that became the first multilateral international treaty in the history of international relations, which laid the foundations for the process of forming universal values of mankind and marked the beginning of a new stage in the field of protection of human rights and freedoms. In particular, paragraph «c» of Art. Article 55 of the Charter obliges states to develop international cooperation in order to promote «universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms for all, regardless of race, sex, language or religion». Thus, this fundamental international treaty enshrined the principle of respect and observance of human rights in the modern world community.

The main international conventions containing international standards of human rights and freedoms are: the Universal Declaration of Human Rights (1948), the Covenant on Civil and Political Rights (1966 and 1966), and the Covenant on Civil and Political Rights (1966). The Charter of Economic Rights and Duties of States (1974), the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), and the European Social Charter (1961). The Catalog of Human Rights proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights (1948), based on European values, was proclaimed universal. It expresses the values without which the normal development of society is impossible, based on the principles of freedom, the rule of law and human rights. The idea of the universality of human rights, formulated in the Universal Declaration of Human Rights (1948) and other international legal acts, was accepted as an axiom.

The provision on the universality of international legal standards was confirmed in the Vienna Declaration and Program of Action adopted at the World Conference on Human Rights (1993). The most important in the protection and observance of international standards of human rights and freedoms is the presence and effectiveness of international mechanisms for their provision. In those cases when the state mechanism is not able to ensure the realization of human rights and freedoms, international law provides for the possibility of confusion between international mechanisms and human rights.

One of the most important comprehensive international acts for the protection of human and civil rights is the Universal Declaration of Human Rights adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948. The declaration defined a wide range of civil, political, socio-economic and cultural rights. The text of the document reflects the natural nature of human rights, and it is proclaimed that all peoples and all states should promote the respect and protection of human rights and freedoms through national and international progressive measures. The implementation of the rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international instruments has become a very difficult process, given the different levels of social, economic and cultural development. The two fundamental documents included in the International Bill were the International Covenants adopted by the UN General Assembly on December 16, 1966: On Political and Civil Rights and On Economic, Social and Cultural Rights. The fact that the draft Declaration and Covenants were drafted by the same Human Rights Commission, set up in early 1946, was a happy coincidence, as it ensured continuity and logical consistency in the content of the Declaration and Covenants and thus defined their functional relationship: purpose The Declaration consisted in the very definition of human rights, while the purpose of the Covenants was to translate international human rights norms into specific positive legal obligations of states.

For the first time, an individual has become a subject of international law. Under the provisions of which, all persons residing in a State party to the Covenants or having jurisdiction over that State shall be entitled to exercise the rights provided for in the Covenants without distinction as to race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national social origin, property, caste or other status. All member states are obliged to bring their national legislation into line with the provisions of these legal instruments. In addition, under the Optional Protocol to the Covenant on Civil and Political Rights, a citizen of any State party to the Covenant that has signed the Protocol may apply directly to the UN Human Rights Committee for protection of his rights.

The legal basis for the work of the UN Human Rights Committee includes the procedural rules related to its functioning and the substantive rules that it applies in the exercise of the powers vested in this international body. The analysis of the competence of the UN Human Rights Committee allows us to single out the following functions: the control function, which is to monitor the implementation of member states of their obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights (1966); the interpretive function exercised when the Committee clarifies the content of the provisions of the Covenant and the specifics of its implementation; implementation function, which is manifested in the promotion and institutional support of the implementation of obligations under the Covenant by States parties; judicial function, which is to consider interstate disputes and individual reports of violations. The powers of the Committee include: consideration of reports of States parties to the Covenant;

consideration of interstate disputes; consideration of individual reports of violations. Following the consideration of the reports of the States parties to the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), the Committee does not take decisions binding on States, but in the practice of the Committee there are so-called general comments, concluding remarks and considerations. As all decisions of the UN Human Rights Committee are of a recommendatory nature, the decisions of the Committee by legal nature should be considered acts of «soft law» along with acts of international organizations, the importance of which is due to the high degree of implementation of the recommendations of this body. In its consideration of interstate disputes, the Committee may provide good offices to States parties or mediate through the establishment of a Conciliation Commission. The practice of the Committee is actively used by the International Court of Justice and the Inter-American Court of Human Rights.

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted by the UN General Assembly on 16 December 1966, defined more specifically human rights such as the right to work, to strike, to health care, to education, to participate in cultural life, and also the rights of convicts. The realization of these rights is associated with the expansion of the paternalistic functions of the state, and depends on the level of political, economic and social development of the latter. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights establishes only the standards to which the state must strive.

The development of universal and regional human rights standards takes place in complex and contradictory conditions, in which the states that form and implement such standards differ not only in their socio-economic systems, but also in civilizational features that sometimes complicate the implementation of universal standards in all spheres of life. International standards of human rights and freedoms are established by the international community within international organizations for their provision and protection both at the international level and at the international level. The formation and normative consolidation of international standards of human rights and freedoms took place gradually at the UN level, and then at the regional level – within the regional international organizations.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти прав людини, права людини, міжнародне право.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты прав человека, права человека, международное право.

Key words: international legal standards of human rights, human rights, international law.

IDESIS IRYNA VALERIIVNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of International and European Law Department, PhD*

EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AS THE BASIS OF STATUTORY LEGISLATION IN THE EU MEMBER STATES AND UKRAINE

Ukraine is in the process of the European integration now, which makes important usage of the European standards in our country, including the municipal standards. When it comes to municipal standards, they are absent within the EU. EU member states apply those standards that have been developed by the Council of Europe, including European Charter of Local Self-Government.

The European Charter of Local Self-Government raises an interesting issue – the appropriateness of state registration of the municipal charters. The problem is this.

Although the European Charter of Local Self-Government (Charter) does not explicitly provide for the mandatory existence of a municipal charter, and does not mention such a legal act at all, one of the articles of the Charter – namely, the article «Constitutional and legal basis of local self-government» – states that ‘The principle of local self-government is recognized in national legislation and, as far as possible, in the constitution’. Article 8 of the Charter covers the basics of the administrative supervision of local authorities’ activities. None of its provisions are about the municipal charter’s registration.

One of the manifestations of administrative supervision over local self-government bodies in Ukraine should be considered the state registration of the municipal charters.

Once the municipal charter has been adopted, it must be registered. Currently, Part 2 of Art. 19 of the Law of Ukraine ‘On Local Self-Government’ establishes that «the municipal charter is subject to state registration in the central executive body that implements state policy in the field of state registration (legalization) of associations of citizens, other public formations», and Part 3 states that such registration may be denied: «the grounds for denial of state registration of the charter of a territorial community may be its inconsistency with the Constitution and laws of Ukraine».

The norm on the need for state registration of the municipal charters is specified in the Regulation on the state registration of the statutes of territorial communities, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 27, 1998, № 1150.

In particular, the Regulation stipulates that:

- registration of the municipal charters of territorial communities of villages, settlements, cities (except Kyiv and some other big cities) is carried out by regional, city district (in case of formation) departments of justice;

- the following documents are submitted for the charter registration: the charter itself, the decision of the local council on its approval, the minutes of the plenary session of the local council, at which the decision on registration of the charter was made, and the document on registration fee;
- the application for registration of the charter is considered within a month;
- in case of decision-making on registration of the charter the certificate on the state registration of the municipal charter of the established sample is issued;
- the grounds for refusal to register the charter may be its inconsistency with the Constitution and laws of Ukraine. The decision to refuse to register the charter may be appealed in court;
- cancellation of the registration of the charter is carried out by the body that registered it: a) in case of submission of a written application by the village, settlement, city mayor in the presence of the relevant decision of the representative body of local self-government; b) on the basis of a court decision.

We agree that the fee for registration of the municipal charter should not be charged. However, in our opinion, the municipal charter should not be subject to state registration at all, which will be in line with the European Charter mentioned above (Article 8).

Regarding the state registration of the statutes of territorial communities, two parallels can be traced.

The first parallel can be made based on the name of the act being registered – «charter». In Ukraine, a number of legal entities operate on the basis of statutes, mostly such legal entities of public law as companies. Article 87 of the Civil Code of Ukraine provides that «the constituent document of the company is the charter approved by the participants or the memorandum of association between the participants, unless otherwise provided by law».

It is subject to state registration (by the way, as well as the municipal charter – for entry into force). The procedure for state registration for these statutes is not provided separately – their state registration is carried out within the state registration of a legal entity (legal person).

The second parallel can be drawn based on the fact that the municipal charter is a normative legal act of a by-law nature. In Ukraine, there is a practice of state registration of bylaws. The list of bodies whose acts come into force after such state registration and the requirements for bylaws subject to state registration are given in the legislation. However, the analysis of these acts gives grounds to assert that the state registration of the municipal charters takes place according to a procedure closer to the state registration not of normative legal acts, but of the statutes of legal entities of public law. In addition, acts of local self-government bodies are never registered – only acts of state authorities. Acts of representative bodies are also not subject to registration (in addition, in Ukraine there is no other than the charter of the territorial community, a normative legal act called «charter»).

It is expedient to abolish the requirement for state registration of the municipal charters. After all, they are acts of representative bodies of local self-government, to which it is always possible to apply the provisions of Part 2 of Art. 144 of the Constitution of Ukraine that «decisions of local governments on the grounds of their inconsistency with the Constitution or laws of Ukraine are suspended in the manner prescribed by law with a simultaneous appeal to the court».

To conclude, one have to mention, that the EU members do not have such a requirement in their legislation – including France, Poland, Romania, Bulgaria, Spain, Italy, Portugal, other countries.

Ключові слова: муніципальні стандарти, європейські муніципальні стандарти, статuti територіальних громад, право на місцеве самоврядування, місцева демократія, місцеве самоврядування.

Ключевые слова: муниципальные стандарты, европейские муниципальные стандарты, право на местное самоуправление, местная демократия, местное самоуправление.

Key words: municipal standards, European municipal standards, municipal charters, right to local self-government, local democracy, local self-government.

CORNELIUS NOLEN

*Organization for Security and Co-operation in Europe,
Monitoring officer Special Monitoring Mission to Ukraine*

HATE SPEECH AND HATE CRIMES IN THE COVID-19 ERA

In March of 2021, the UN Special Rapporteur on Minority Issues reported that since the beginning of the COVID-19 era the world faces a *veritable tsunami of hatred and xenophobia*. He said a treaty was needed to regulate hate speech in social media, and this must in particular focus on the most prevalent and harmful forms of hate – and that was hate against minorities. He said «we at the United Nations and in many countries may be failing in not naming and tackling this evil.» While the scourge of COVID-19 is being addressed and may be under control within a year, the SR said, «The disease of minds shows no signs of weakening.» On the contrary, he said hate speech in social media is spreading and strengthening.

There is no treaty, but is there an international normative framework? This issue was discussed by human rights experts from international organizations during an on-line roundtable on 1 April 2021. Summarizing international law, a representative of the United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (OHCHR) stated that first there is a need to distinguish hate speech and hate crime. According to the UN, the starting point must be full respect of freedom of expression (the «oxygen of democracy») is safeguarded. Free speech is protected in a wide range of international instruments, including the International Convention on the

Elimination of All Forms of Racial Discrimination. As the Special Rapporteur emphasized in his 2019 report, the content of speech might for many be offensive, controversial, unpopular or disturbing, but freedom of expression protects the right to express such information and ideas. Nevertheless, as a matter of fundamental principle, restrictions on any form of expression must remain an exception, allowable only in cases that fall into one of three categories acknowledged in international human rights law:

(i) States must criminalize expression that constitutes incitement to genocide;

(ii) States have an obligation to prohibit by law, *though not necessarily to criminalize*, any advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence;

(iii) Finally, freedom of expression may only be restricted as provided by law and as necessary for respect of the rights or reputations of others or for the protection of national security, public order, or public health or morals. These are narrowly defined exceptions, and the state bears the burden to demonstrate that limitations must meet these conditions: legality, legitimacy, and necessity and proportionality.

Hate crimes are criminal acts committed with a bias motive. It is this *motive* that makes hate crimes different from other crimes. This means that the perpetrator intentionally chose the target of the crime because of some protected characteristic. The target may be one or more people, or it may be property associated with a group that shares a particular characteristic, such as «race», language, religion, ethnicity, nationality, or any other similar common factor. A hate crime is not one particular offence. It could be an act of intimidation, threats, property damage, assault, murder or any other criminal offence. Hate crimes always require a base offence to have occurred. If there is no base offence, there is no hate crime. For example, a rock concert featuring songs glorifying violent fascism or the Holocaust would be hate speech, and in some States would be a crime, but it is not a hate crime because there is no criminal base offence. The first essential element of a hate crime is missing.

The UN expert informed that, at the international level, some instruments specifically call on states to criminalize certain acts. For example, Article 4 of Convention on the Elimination of Racial Discrimination provides that it should be an offence to «disseminate ideas based on racial superiority or hatred, incitement to racial discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against any race or group of persons of another color or ethnic origin». The European Court of Human Rights has handed down very clear judgments, and essentially held that states have positive obligations under the ECHR to investigate the potential racial motivation of crimes. In *Nachova and Others v. Bulgaria*, the Court held that there was a duty to investigate possible racist motives behind acts of violence by state authorities, and that Bulgaria's failure to do so constituted a, of the non-discrimination provision in Article 14 of the Convention. While the Court has not demanded the introduction of specific legislation against hate crime, it has explicitly recognized that hate crimes require a criminal justice response

proportionate to the harm caused. These principles were applied in *Secic v. Croatia*, for example, which concerned a case involving an attack by skinheads on a Roma man. There, the Court reiterated «...when investigating violent incidents, State authorities have the additional duty to take all reasonable steps to unmask any racist motive and to establish whether or not ethnic hatred or prejudice may have played a role in the events».

During the seminar, an attorney from Helsinki Human Rights Committee of Ukraine assessed the response to hate crimes in Ukraine as unsatisfactory according to international standards. She pointed to two factors: 1) shortcomings of the Ukrainian legislation; and 2) unwillingness and lack of skill on the part of law enforcers to properly respond to hate crimes. The latter, namely the will to investigate, is the key factor.

To prove her point, she brought up the March of Equality in Odesa in August 2020 where several participants and one police officer were injured. The perpetrator who attacked the police was arrested the following day but it took the police several months to start investigating the cases where LGBT activists were victims. Considering the lack of action by the police, the attorney went to court and the investigation judge ruled to open the case. She brought this decision to the police and the case was opened in 2021 but no action followed. The attorney also filed the claim with the Odesa District Administrative Court, asking to recognize the police failure to act to protect civilians at the Equality March.

The Ukrainian legislation has only one article on hate crimes – Article 161 of the Criminal code of Ukraine. The attorney critiqued the Article 161 as poorly structured to the point that it is barely applicable. She noted that crimes motivated by someone's sexual orientation are not directly codified by the statute. The article mentions inciting violence based on three characteristics only – race, religion and ethnicity, and violation of citizens' rights based on a more comprehensive list of characteristics where sexual orientation is nonetheless absent. As a result, law enforcers do consider it possible to apply and enforce this article when sexual minorities are targeted. She further informed that the police say they do not apply Art. 161 because they «cannot get into the perpetrator's mind and discover the criminal intent.» They argue that hate crimes are non-provable. However, the speaker counter-argued that the police are successfully prosecuting hooliganism cases where they have to prove «disrespect for society» another form of intent. She actually believes that *hate* is easier to prove than *disrespect*, especially in case of verbal manifestations, or even posters and banners demonstrating the precise hateful motive. The main reason why these crimes are overlooked by the police is the absence of will and orders coming from above.

There is some statistics given by the division head of the Ministry of Justices' Office of the Agent of Ukraine before the European Court of Human Rights – Ukraine's main liaison to the court in Strasbourg. As of 30 December of 2020, there are 10,400 applications were submitted to the Court against Ukraine. Number of applications against Ukraine has significantly increased because of the conflict in Eastern Ukraine. In 2018 – 3 207, 2019 – 3 991. Total number of pending applications against all CoE countries – 62 000. Basically,

one in six claims submitted to Strasbourg for all of Europe is against the state of Ukraine. Overall judgments delivered by the Court against Ukraine – 1499. There were 20 rulings indicating «no violation» by the state. In 2020 alone, there were 86 adverse decisions and one judgement finding no violation.

Those figures are troubling. What's more troubling is that once all the resources are devoted to adjudicating cases in Strasbourg and a decision is finally rendered, in more than a third of the cases Ukraine has not executed the judgements. There are 589 pending (not executed) cases against Ukraine. There are so many unexecuted decisions relating to Ukraine that the Committee of Ministers, The Council of Europe body that supervises the process of ECHR judgments execution, began to combine cases into three main the groups based on the violations. The main groups of not executed judgements in Ukraine are:

1) **Burmych/Ivanov** – concerns non-execution or delayed execution of domestic judicial decisions by the State. It is a complex, structural problem that requires both administrative and legislative reform. The Ministry informed that there are 14 moratoriums that impede the execution of court decisions against the state.

2) **Merit/Naumenko** – concerns length of judicial and overall domestic proceedings in criminal, civil and administrative cases and lack of effective remedy in this regard; and

3) **Sukachov** – concerns poor material conditions of detention in pre-trial detention facilities and prisons, and also lack of effective remedy in this regard.

In conclusion, the reputation International Human Rights Law bears as «soft law» is only earned because some states, for whatever reason, choose not to enforce them. But states that aspire to a European future would do well to improve both *compliance with* and *defense of* international conventions if their candidacy is to be taken seriously by the international community.

Ключові слова: злочини на ґрунті ненависті, висловлювання ненависті, Конвенція про ліквідацію расової дискримінації, Європейський суд з прав людини, порушення, права людини, рішення, міжнародне право.

Ключевые слова: преступления на почве ненависти, выражение ненависти, Конвенция о ликвидации расовой дискриминации, Европейский суд по правам человека, нарушения, права человека, решения, международное право.

Key words: hate crimes, hate speech, Convention on the Elimination of Racial Discrimination, European Court of Human Rights, violation, human rights, judgements, international law.

МУЗИКА ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного та європейського права

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДСУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КРИТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА» В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Швидкий розвиток та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій змусив міжнародну спільноту задуматись над тим, чи застосовується міжнародне право в кіберпросторі. Як наслідок, все частіше держави в офіційних позиціях демонструють своє розуміння того, як уже існуючі норми міжнародного права можна інтерпретувати та застосувати до конкретних кібероперацій, зокрема кібератак, спрямованих проти об'єктів критичної інфраструктури. Та попри загальну увагу до кібератак проти критичної інфраструктури, держави несвідомо опускають питання щодо того, що вони розуміють під поняттям «критична інфраструктура». Лише Німеччина в своєму *opinio juris* щодо застосування міжнародного права в кіберпросторі від 5 березня 2021 року Німеччина акцентувала увагу на відсутності конвенційного поняття «критична інфраструктура», тому, усвідомлюючи різні підходи держав, поряд з ним використовує таке поняття як «компанії, що представляють особливий суспільний інтерес» [5, с. 4].

Враховуючи те, що конвенційне поняття «критична інфраструктура» чи «об'єкти критичної інфраструктури» в міжнародному праві відсутнє, логічно звернути увагу на підходи держав, в національному законодавстві яких визначається нормативний зміст такого поняття. Так, наприклад, в законодавстві Туреччини національна критична інфраструктура класифікована відповідно до 6 критично важливих секторів, а саме – електронні комунікації, управління водними ресурсами, енергетика, функціонування критично важливих державних служб, транспорт, банки та фінанси [3].

В Бельгії та Сальвадорі критично важливих секторів інфраструктури ще менше – законодавець визначає лише чотири. Національною критичною інфраструктурою в Бельгії вважається сектор енергетики, транспорту, фінансів та електронних комунікацій. В Сальвадорі їх також чотири, але перелік дещо відмінний, а саме – сектори енергетики, транспорту, водних ресурсів та комунікацій [2].

Переходячи до законодавства Індії та Індонезії, можна зауважити, що, серед іншого, критичними для функціонування держав є сектор щодо дослідження та використання космосу та електронний уряд; в той час як в списку об'єктів критичної інфраструктури Норвегії виділяється супутникова інфраструктура [2].

Сполучені Штати Америки виділяють 16 секторів критичної інфраструктури, серед яких, окрім уже традиційних, згадується урядовий сектор, сектор комерційних об'єктів (об'єкти, які приваблюють натовпи

людей для здійснення покупок, ведення бізнесу, розваг чи проживання), сектор гребель (проекти дамб, навігаційні замки, затоки, ураганні бар'єри та інші споруди для утримання води та/або її контролю), сектор промислової бази оборони тощо [6, с. 10–12]. Крім того, зазначається, що в це поняття входять як фізичні, так і віртуальні системи та ресурси, настільки важливі для Сполучених Штатів, що недієздатність або знищення таких систем та активів ослабить безпеку, економіку, забезпечення громадського здоров'я тощо [6, с. 12]. З одного боку, такий підхід може здатись досить широким в порівнянні із законодавчими положеннями інших держав, особливо, коли мова йде про сектор розваг. З іншого – для деяких держав (або суб'єктів федерації) сектор розваг дійсно може відігравати критично важливу роль у забезпеченні її життєдіяльності.

Відтак, незважаючи на те, що поняття та перелік об'єктів критичної інфраструктури варіюється, в цілому можна прослідкувати консенсус між державами щодо важливості певних об'єктів інфраструктури. Чітко простежуються сектори критичної інфраструктури, які в національному законодавстві згадуються найчастіше: банки та фінанси; центральний уряд; комунікація / інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); енергетика; медичні послуги; транспорт / логістика / дистрибуція; вода (постачання); їжа; екологічний захист.

Аналіз національного законодавства цих країн також свідчить про різні підходи держав при вирішенні питання, що собою представляє критична інфраструктура та які об'єкти входять в це поняття. Одна група держав включає в це поняття максимальну кількість секторів, які, на їх думку, є критичними та забезпечують функціонування держави, інші – обмежуються згадками про декілька найбільш ключових. Ось і виходить, що в США 16 критичних секторів критичної інфраструктури, у Королівстві Нідерланди 12 секторів та 31 підсекторів, а в Бельгії, Сальвадорі та Аргентині – по чотири сектори.

Вузкий підхід останніх також не є цілком виправданим. Так, іноді можливо об'єднати дві групи об'єктів критичної структури в одну, щоб уникнути їх «дроблення», але не завжди є така можливість. Так, наприклад, два відокремлені в національному законодавстві США сектори – систем водопостачання та дамб – можливо об'єднати, але з переліку об'єктів критичної інфраструктури Сальвадору та Бельгії ніяк не можна виокремити військові об'єкти (сектор зовнішньої та внутрішньої безпеки) чи демократичні інститути (урядовий сектор). Одразу виникає два запитання: у випадку атаки на урядові об'єкти цих країн, які забезпечують нормальне функціонування та управління держави, чи буде впливати визначення законодавця на кваліфікацію порушення? Крім того, якщо у випадку з урядовими та оборонними об'єктами можна подискутувати щодо їх «критичної важливості», то підхід бельгійського законодавця, який ігнорує важливість систем водопостачання, видається не досить логічний.

Загалом будь-який закритий список об'єктів критичної інфраструктури – це швидше мінус, ніж плюс, незважаючи на доповнення, які

вносять держави. Причиною цьому є відсутність в міжнародному праві загально прийнятого визначення «критичної інфраструктури» та необхідність звернення до національного законодавства у випадку серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права чи міжнародного права прав людини, а найголовніше – коли потрібно атрибувати кібератаку та вдатися до реакції на таку атаку.

Цікавим у цьому плані є підхід у Франції, який може бути використаний як спосіб вирішення проблем з цим поняттям. Французький законодавець ставлення до критичної інфраструктури визначає через цілі діяльності певних об'єктів. Так, наприклад, діяльність цих об'єктів має бути пов'язана з виробництвом та розподілом товарів або послуг, необхідних для задоволення основних потреб населення; для виконання державних повноважень або забезпечення функціонування економіки; підтримання обороноздатності або безпеки нації, «оскільки цю діяльність важко замінити; або це може серйозно вплинути на здоров'я чи життя населення». Загалом виділяється 12 секторів, забезпечення нормального функціонування яких належить до відповідальності відповідних міністерств [4, с. 8].

Схожим у цьому плані є і підхід українського законодавця, який зазначає, що такі об'єкти «мають велике значення для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення». Згідно зі статтею 6 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», до об'єктів критичної інфраструктури України належать підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які: провадять діяльність та надають послуги в галузях енергетики, хімічної промисловості, транспорту, ІКТ, електронних комунікацій, у банківському та фінансовому секторах; життєзабезпечення населення (централізоване водопостачання, водовідведення, постачання електричної енергії і газу, виробництва продуктів харчування, охорони здоров'я; є аварійними та рятувальними службами; мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави; є об'єктами потенційно небезпечних технологій і виробництв [1, ст. 6].

Як видається, підхід до поняття «критична інфраструктура» через функції є найбільш доцільним і має право на утвердження в міжнародному праві. Він надасть членам міжнародної спільноти та міжнародним судовим органам гнучкості у випадку кібератаки з кінетичними наслідками, а значить – надасть можливість притягнути нападників, які фінансуються іншими державами, до відповідальності. Крім того, такий підхід допоможе врахувати особливості розвитку та функціонування окремих держав. Наприклад, для малих острівних держав іноді саме сферу туризму дозволяє забезпечувати нормальне функціонування держави та суспільства. Що ж до переліку секторів або об'єктів критичної інфраструктури, то він має залишатись відкритим у світлі постійного розвитку технологій та суспільства. У випадку, якщо новий інструмент з цим поняттям не буде розроблений та прийнятий, практика держав та їх *opinio juris* допоможуть сформулювати підхід до розуміння того, які об'єкти охоплюються поняттям «критична інфраструктура».

Список використаної літератури:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України від 24.10.2020, 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2017, № 45. Ст. 403.
2. Critical Infrastructure Sector. *CIPedia*. URL: https://websites.fraunhofer.de/CIPedia/index.php/Critical_Infrastructure_Sector#cite_note-54
3. Decree No.2 on the Regulation Amending the Regulation on Military Forbidden Zones and Security Zones, 20-6-2013; 2016–2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi. URL: <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf>
4. Instruction Generale Interministerielle Relative a la securite des activites d'Importance vitale N°6600/SGDSN/PSE/PSN du 7 janvier 2014. Direction Protection et Sécurité de l'Etat N° NOR: PRMD1400503J. URL: http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2014/01/cir_37828.pdf
5. On the Application of International Law in Cyberspace Position Paper. March 2021. *The Federal Government*: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Germany_on-the-application-of-international-law-in-cyberspace-data_English.pdf
6. The White House, Presidential Policy Directive 21: Critical Infrastructure Security and Resilience (PPD-21) (Feb. 12, 2013). URL: <https://fas.org/irp/offdocs/ppd/ppd-21.pdf>

Ключові слова: критична інфраструктура; *opinio juris*; кібератаки.

Ключевые слова: критическая инфраструктура; *opinio juris*; кибератаки.

Key words: critical infrastructure; *opinio juris*; cyberattacks.

ГРОМЛЮК АЛІНА ВІТАЛІЙНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Право власності є одним з фундаментальних прав людини та невід'ємною складовою інституту такої галузі міжнародного публічного права як міжнародне право прав людини.

Варто відзначити, що єдиної думки серед юристів-міжнародників стосовно існування у міжнародному праві свого автономного поняття права власності немає. Одні автори зазначають, що міжнародному праву невідоме визначення даного терміну, інші вважають, що категорія права власності у міжнародному праві має абсолютно автономне значення, яке зазвичай не співпадає з тим, що прийняте у національних правових системах.

Досить довгий час право власності підтримувалось лише на національному рівні та захищалося тільки правовою системою держав,

а міжнародне право в переважній більшості захищало права гарантовані іноземних власників.

Питання захисту права власності в публічній площині міжнародного права починає набирати актуальності у зв'язку зі зростанням значення міжнародно-правового принципу поваги і дотримання прав людини та основоположних свобод, що закріплений у Преамбулі та статті 1 Статуту ООН.

Важливо відзначити, що природу права власності на підставі міжнародних угод досліджували такі юристи-міжнародники як: Г. К. Дмитрієва, І.З. Фархутдинова, М. В. Щербина, М. М. Богуславський, тощо.

Вперше, на рівні універсальних міжнародно-правових документів право власності отримує своє закріплення у статті 17 Загальної декларації прав людини 1948 року (далі – Декларація) у такому вигляді:

«1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна».

Хоча за своєю юридичною природою Декларація носить рекомендаційний характер, проте більшість її положень визнається юридично обов'язковими в статусі звичаєвих норм загального міжнародного права [1].

Центральною міжнародною угодою по питанням прав людини у Європі, стала Конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 року. Проте, поняття права власності як такого, не було виокремлено в тексті самої Конвенції. Згодом, статтю 1 Першого протоколу до Конвенції кожному гарантується право на повагу свого майна і встановлено певні гарантії прав приватних осіб у випадку втручання держави в їхні права [2].

Окремі норми щодо захисту права власності знайшли своє відображення в нормах міжнародного гуманітарного права. Відповідно до статті 53 Женевської конвенції 1949 року «Про захист цивільного населення під час війни» забороняється знищення рухомого та нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю, за умови це не являється абсолютно необхідним для воєнних операцій [3].

Конвенція про права біженців 1951 року та Конвенція про статус апатридів 1954 р. зазначають, що біженцям і апатридам надається рівне, а можливо, і більш сприятливе положення, ніж те, яким користуються іноземці щодо набуття рухомого та нерухомого майна [4].

Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року державам-учасникам необхідно ліквідувати расову дискримінацію щодо здійснення права на володіння майном [5].

Міжнародною конвенцією про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 року забороняється свавільно позбавляти власності мігрантів та членів їх сімей власності якою вони володіють. А також закріплюється право на справедливую та належну компенсацію у випадку, якщо їх активи будуть експропрійовані [6].

Проте правовим недоліком можна вважати сьогодні відсутність у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року

та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року норм, які б прямо гарантували та захищали право людини на майно поряд з найважливішими та сучасними правами людини. На таку прогалину вказують і численні дослідження фахівців в сфері міжнародного права прав людини.

Важливо відзначити, що право людини володіти майном проголошено також у ряді декларацій ООН.

Отже, сьогодні в епоху, коли роль відносин власності стрімко розвивається та розвиваються пріоритети держав у регулюванні цих відносин ми можемо вбачати що інститут права власності збільшив свої межі регулювання від національного права і закріпився на міжнародному універсальному та регіональному рівнях, наближаючи право власності до статусу «природних» прав людини. Відбулося збільшення впливу міжнародного права та розширення компетенції наднаціональних органів і інститутів у галузі регулювання майнових правовідносин. Тому вкрай складно здійснити єдине цілком широке та об'єктивне закріплення визначення права власності у сфері міжнародного права, яке знайшло би своє загальне визнання усіма державами. Міжнародно-правові акти здійснюють прямий вплив на розвиток національного законодавства в сфері захисту права власності, що в свою чергу зобов'язує держави приводити своє законодавство у відповідність з міжнародними стандартами та при вирішенні питань власності обов'язково дотримуватись основних принципів міжнародного права.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/994_535
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Конвенція про статус біженців 1951 року. *Міжнародне право в документах* / за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2003. С. 238–243.
5. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text
6. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203

Ключові слова: захист права власності, міжнародне публічне право, міжнародне право прав людини, Загальна декларація прав людини.

Ключевые слова: защита права собственности, международное публичное право, международное право прав человека, Всеобщая декларация прав человека.

Key words: protection of property rights, public international law, international human rights law, Universal Declaration of Human Rights.

МАНУЇЛОВА АННА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

РЕЦЕПЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА ЕСТОПЕЛЬ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВУ СИСТЕМУ

Естопель, в самому широкому сенсі, є юридичним терміном, що належить до великої кількості правових доктрин про справедливість, яка встановлює правові заборони, що перешкоджають «особі заперечувати або стверджувати що-небудь протилежне тому, що було встановлено як істина на підставі закону актами суду або державними органами або власними діями особи, його актами або заявами (тобто уявленням), явно вираженими або такими, що маються на увазі» [1]. Широта даного визначення пояснює існування великої кількості видів естопеля, а також різноманітність їх позначення і застосування в доктринах різних країн.

Естопель як врегульований правовими нормами принцип, широко відомий країнам англо-саксонської правової сім'ї. У найширшому сенсі, естопель є юридичним поняттям, безпосередньо пов'язаним з великою кількістю правових доктрин про справедливість. Однак, незважаючи на те, що в країнах континентальної правової сім'ї цей термін, як правило, нормативно не закріплений, конструкції, за смисловим змістом аналогічні естопелю, існують і функціонують.

Естопель зароджувався в англійському загальному праві. Принцип естопель є результатом правотворчої діяльності англійського суду, який використовував його в якості засобу представлення доказів під час судового розгляду. Певні фактичні акти урочистого і формального характеру, що мали місце в процесі їх укладення, будучи офіційним чином закріплені, набували згодом абсолютну силу, яка не підлягає якому-небудь заперечуванню.

Принцип естопель – це принцип, який містить правовий механізм судового захисту правила добросовісної поведінки, а також норму доказового права в судовому / арбітражному процесі, застосування якої означає втрату права на захист за допомогою позбавлення сторони права на заперечення. Естопель, як правило, означає втрату стороною права використовувати, оскаржувати або заперечувати факти внаслідок попередньої заяви про зворотне, якщо це може завдати шкоди протилежній стороні в судовому спорі.

Термін «*estoppel*» походить від того самого кореня, що й слово «*stop*», а саме від його французького аналога «*estoup*» (або використовованого нормандцями старофранцузького аналога «*estoupai*») [2].

По суті згаданий принцип римського права «*venire contra factum proprium*» є вираженням *equitable estoppel* – однієї з найважливіших доктрин загального права. В системі загального права ця доктрина ґрунтується на *principles of fraud*. Вона спрямована на недопущення

ситуації, в якій одна сторона може займати іншу позицію в судовому розгляді справи, що відрізняється від її більш ранньої поведінки або заяв, якщо це ставить протилежну сторону у невідгдане становище.

Згідно Словника міжнародного права естопель – це «міжнародно-правова норма, що означає втрату державою права посилається на підстави припинення, призупинення або недійсності міжнародних договорів. Держава втрачає право посилається на ці підстави, якщо вона, після того як їй стало відомо про факти, на які вона посилається, напевне погодилася або має вважатися мовчазною згодою (в силу своєї поведінки) з тим, що договір в залежності від випадку є дійсним, зберігає силу або й далі діє» [3, с. 236].

Юридичний словник Блека дає більш широке визначення терміну «естопель». Згідно цього авторитетного видання розглянутий термін «*equitable estoppel*» – справедливий процесуальний відвід, означає лінію захисту, що не дає одній стороні мати несправдливую перевагу над іншою, коли за допомогою неправдивих (обманних) відомостей або поведінки людина, яка повинна бути позбавлена права, спонукала іншу людину вести себе певним чином, що спричинило за собою заподіяння йому (іншій людині) збитку [4, с. 329].

На початку свого розвитку, естопель проявляв себе в трьох напрямках:

- *estoppel by record* – застосовувався по відношенню до будь-якого законного судового рішення, винесеного компетентним судом, включаючи рішення судових органів (арбітрів), які не вели офіційної реєстрації прийнятих документів;

- *estoppel by deed* – стосувався будь-якого контракту, позбавленого будь-якого офіційно підтвердженого його друку, і за певних умов будь-якої письмової декларації, зробленої без дотримання будь-якої форми;

- *estoppels by matter in pais* – поширював свою дію, з одного боку, спочатку на угоди з нерухомістю, а потім вже з рухомим майном. А з іншого – завдяки втручання інституту справедливості в значенні *equity*, він міг витікати (якщо були дотримані всі відповідні умови) з простих, позбавленої будь-якої спеціальної форми декларацій волі, з певних фактичних уявлень (*representations*) [5, с. 355–357].

Незважаючи на те, що принцип естопель є досить новим і маловивченим в українській юридичній літературі явищем, він нерідко використовується вищими судовими інстанціями для мотивування своїх судових актів. Питання естопеля є нерозкритим поняттям у вітчизняній науці міжнародного права в силу того, що національному праву відповідна доктрина невідома. Естопель – англійська доктрина, що з часом конденсувала в міжнародне право. Через «ворожість» доктрини естопеля для багатьох національних правових систем її вжиток на міжнародно-правовому рівні обмежений. Навіть тоді, коли певний спір стосується по суті естопеля, в міжнародному правозастосуванні йому надають іншої назви.

На даний момент цей принцип тільки «пускає коріння» в українське право, але при цьому легальне визначення терміну «естопель» в законі відсутнє. Імплементация цього принципу в українське право не

повинна носити механічний характер. Естопель реально функціонує в англійському праві, тому що для цього створені всі необхідні юридичні механізми і інститути, тобто присутня система певних передумов, в яких принцип естопель розкривається правильно і повно.

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс. URL: <http://www.legalshift.com.ua/?p=1369>
2. Alfred Thompson Denning. *McIlkenny v. Chief Constable of West Midlands*. 1980. URL: <http://www.duhaime.Org/LegalDictionary/E/Estoppel.aspx>
3. Авдеева Т. Г., Алешин В. В., Ашавский Б. М. Словарь международного права: 3-е изд. Москва, 2014. – С. 495.
4. Black's Law Dictionary, 9th ed. Bryan A. Garner, ed. St. Paul : «West Group», 2009. – С. 549.
5. Броунли Я. Международное право: Книга 2. Москва, 1977. – С. 355–357.

Ключові слова: принцип естопель, принцип добросовісності, реценція, добросовісне виконання зобов'язань.

Ключевые слова: принцип естопель, принцип добросовестности, круглосуточно, добросовестное выполнение обязательств.

Key words: principle of estoppel, the principle of good faith, reception, conscientious fulfillment of obligations.

МОХД НАРГІЗ ОСМАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПРАВОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Однією з актуальних проблем міжнародного права є його фрагментація, конкуренція між глобальними, загальними для усіх його суб'єктів нормами, і регіональною інтеграцією, яка обумовлює розробку міжнародно-регіональних норм. Питання фрагментації міжнародного права та появи міжнародного регіонального права активно розробляються зарубіжною доктриною, вітчизняні науковці також долучаються до розробки цієї проблеми.

Дослідники зазначають, що фрагментація міжнародного права пов'язана з його глобалізацією та утворенням нових міжнародних організацій, укладанням двосторонніх та багатосторонніх договорів, утворенням нових судових інституцій [1, с. 28], є «відповіддю учасників міжнародних відносин на «інтеграційний тиск, який змушує їх пристосовувати глобальну міжнародно-правову систему до власних потреб, створюючи в середині системи окремі «зручні» міжнародно-правові режими» [2, с. 4]. Новий світопорядок – це співтовариство не

атомізованих розрізнених держав, а співробітництво гетерархічних міжнародних та регіональних режимів [3, с. 44].

Сучасне міжнародне право є «творцем просторів» [4], його нинішній стан розглядають як стан «вибуху» [5] через збільшення кількості його спеціалізованих норм, виконання яких забезпечується конкретними інституційними механізмами. У 2002 році в Комісіїю міжнародного права ООН була створена спеціальна дослідницька група з метою аналізу процесів фрагментації міжнародного права, яка у 2006 році опублікувала звіт. Зокрема, у ньому зазначається, що фрагментація загального міжнародного права набуває юридичного значення тоді, коли вона супроводжується появою спеціалізованих і відносно автономних норм або комплексів норм, правових інститутів і сфер юридичної практики [6, с. 214].

Є дискусійними питання особливостей міжнародної регіоналізації, її сутнісних елементів, форм та проявів у різних частинах світу, її правової регламентації. ООН, зокрема, для угруповання країн і територій для статистичних цілей, використовує чотири класифікації: 1) відповідно до першої класифікації країни об'єднані у регіони відповідно до Цілей сталого розвитку: Африка і Західна Азія; африканські країни на південь від Сахари; Північна Центральна та Південна Азія Східна; Південно-Східна Азія; Латинська Америка і Карибський басейн Океанія; Європа та Північна Америка; 2) відповідно до другої класифікації країни об'єднані за географічним критерієм на Африку, Азію, Європу, Латинську Америку та Карибський регіон; Північну Америку та Океанії; 3) третя класифікація об'єднує країни більш розвинуті та менш розвинуті за економічним показником розвитку тості національних економік; 4) в основу четвертої класифікації покладено дані Світового банку щодо доходів душу населення. Очевидним є те, що регіоналізація міжнародно-правового простору є складним процесом, який враховує набагато більше критеріїв для виокремлення певних груп країн у регіони.

Оксфордський словник міжнародного права пропонує розглядати цей феномен крізь призму його вузького та широкого розуміння. Так, вузький підхід заснований на наявності в регіоні відмінних цінностей, покладених в основу виділення того чи іншого регіону, широкий підхід передбачає в якості класифікуючого критерію будь-яке правило, що має регіональну сферу застосування. Історично регіональне міжнародне право вперше з'явилося в першому сенсі, але воно поступово розширювалося і стало розумілося в широкому сенсі [7].

Міжнародне регіональне право також розглядають як «галузь міжнародного права, що регулює комплекс суспільних відносин держав по створенню та ліквідації регіональних об'єднань, взаємодії регіональних об'єднань з їх членами, зі співробітництва держав між собою в рамках створених ними регіональних об'єднань в різних сферах відносин, обумовлених їх цілями, а також взаємодії регіональних інституційних структур у рамках конкретного об'єднання» [8, с. 190].

Досліджуючи проблематику міжнародного регіонального права, слід мати на увазі дуже важливий концептуальний аспект розуміння

взаємозв'язків цього феномену із іншими суб'єктами міжнародного права, зокрема, міжнародними організаціями. У структурі міжнародного права виокремлюють право міжнародних організацій, яке не є тототжним міжнародному регіональному праву, вони утворюють у системі міжнародного права окремі самостійні підрозділи.

Отже, очевидним є те, що міжнародна регіоналізація у контексті фрагментації міжнародного права розвивається на основі активізації зв'язків між суб'єктами міжнародних відносин та передбачає конструювання правової реальності з урахуванням регіональних політичних, економічних особливостей, а також спільності цивілізаційних, культурологічних, ціннісних факторів їх формування та розвитку.

Список використаної літератури:

1. Залоило М. В. Фрагментация как современная тенденция развития правового пространства / М. В. Залоило // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2020. – № 1. – С. 25–47. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fragmentatsiya-kak-sovremennaya-tendentsiya-razvitiya-pravovogo-prostranstva> (дата обращения: 20.04.2021).
2. Плотніков О. В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2013. 16 с.
3. Kanwar V. International Emergency Governance: Fragments of a Driverless System / V. Kanwar // *Critical Sense. Special Issue on States of Emergency*. – 2004. – P. 40–48.
4. Fleury Graff Thibaut. Territoire et droit international / Thibaut Fleury Graff // *Civitas Europa*. – 2015/2. – № 35. – P. 41–53. URL: <https://www.cairn.info/revue-civitas-europa-2015-2-page-41.htm> (дата звернення: 20.04.2021).
5. Martineau Anne-Charlotte. La fragmentation du droit international : un renouvellement répété de la pensée? URL: <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2018/04/Martineau.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).
6. Фрагментация международного права: трудности, обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права / Доклад Комиссии международного права ООН Генеральной Ассамблее ООН (глава XII). URL: <http://legal.un.org/ilc/reports/2006/russian/chp12.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).
7. Forteau M. Regional International Law / M. Forteau // *Max Planck Encyclopedias of International Law [MPIL]*. – 2006. URL: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1463> (дата звернення: 20.04.2021).
8. Курбанов А. Ф. Международное региональное право: вопросы теории и практики / А. Ф. Курбанов. – Баку : Елм, 2016. – 280 с.

Ключові слова: фрагментація міжнародного права, глобалізація, регіоналізація, інтеграція, міжнародне регіональне право.

Ключевые слова: фрагментация международного права, глобализация, регионализация, интеграция, международное региональное право.

Key words: fragmentation of International Law, globalization, regionalization, integration, International Regional Law.

РУТАЛО ЮЛІЯ ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ У ЇЇ ВИЗНАЧЕННІ

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) був заснований на основі Римського статуту (далі – Статут), що був прийнятий 17 липня 1998 року та вступив в силу 1 липня 2002 року.

Стаття 1 Статуту проголошує, що МКС є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства, що зазначені у Статуті, і доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування МКС регулюються положеннями Статуту.

У свою чергу стаття 5 Статуту визначає перелік найсерйозніших злочинів, на які розповсюджується юрисдикція МКС та які викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства. Ними являються: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочин агресії [1].

Важливо згадати також про умови здійснення цієї юрисдикції. Частина 1 статті 12 Статуту визначає, що держава яка стає учасником Статуту, признає тим самим юрисдикцію Суду по відношенню до злочинів вказаних у статті 5 Статуту.

Частина 2 статті 12 зазначає, що у випадку коли ситуація передається державою-учасником прокурору чи прокурор почав таке розслідування, суд може здійснювати свою юрисдикцію якщо одна чи декілька із нижче перерахованих держав являються учасниками статуту або визнають юрисдикцію Суду згідно з пунктом 3:

а) держава, на території якої було вчинене дане діяння або якщо злочин було скоєно на борту морського чи повітряного судна, держави реєстрації цього судна;

б) держава, громадянином якої являється особа, що звинувачується в скоєнні злочину.

Згідно з пунктом 3 статті 12 якщо необхідне визнання юрисдикції державою, що не являється учасником Статуту – ця держава може через заяву подану до секретаря визнати здійснення судом юрисдикції по відношенню до даного злочину [1].

Україна підписала Римський статут ще в 2000 році, але через висновок Конституційного Суду України, прийнятий 11 липня 2001 року, про те, що Римський статут може бути ратифікований лише після внесення змін до Конституції України не ратифікувала його ще досі.

Проте, Україна скористалася механізмом визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду державою, яка не ратифікувала

Римський статут (пункт 3 статті 12 Статуту) і подала дві заяви від імені Верховної Ради України про визнання юрисдикції МКС:

1. Про визнання юрисдикції МКС щодо можливого вчинення злочинів проти людяності під час Майдану з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

2. Про визнання юрисдикції МКС щодо можливого вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів на всій території України (включно з Кримом і Донбасом) з 20 лютого 2014 року по теперішній час.

Також цікавим та актуальним питанням в сучасних умовах розвитку світу є питання територіальної юрисдикції МКС відносно основних злочинів вчинених через мережу Інтернет.

Ніхто не може не погодитися, що наразі у світі мережа Інтернет – це надпотужний засіб обміну інформацією, де за допомогою одного кліку миші можна охопити мільйони людей, і багато людей цим користуються незаконно. Більш того, Інтернет надає анонімність у поєднанні з передовими технологіями, що робить злочини в Інтернеті простими та зручними.

Міхаїл Вагъяс, навів у своєму дослідженні вигаданий приклад міжнародного злочину, що був вчинений за використання мережі Інтернет, який, на нашу думку, з великою ймовірністю може статися в наші дні, ба більше – уже ставався [2]. Він припустив ситуацію, в якій нібито російський блогер із Москви, підбурював людей до вчинення злочину геноциду (що передбачений ст. 25 (3) (e) Статуту) проти грузинів в Південній Осетії через коментарі опубліковані англійською мовою на веб-сайті розміщеному на російському сервері. В свою чергу, Прокурор МКС запросив ордер на арешт відповідної особи, яка знаходилась в Нідерландах.

Постає важливе питання, як МКС визначити юрисдикцію з приводу даного випадку? Або й взагалі щодо інших видів злочинів скоєних через мережу Інтернет, наприклад злочину проти людяності, можливість вчинення якого за використання мережі Інтернет видається дуже реалістичним.

Вже з дати прийняття Римського статуту та заснування МКС – перші зусилля держав, були направлені на боротьбу зі злочинами, що вчинялись через мережу Інтернет.

Проте, питання юрисдикції у Римському статуті регулюються тільки статтями 12, 13, що провадять територіальну і національну юрисдикцію (ст. 12 (2), 12 (3), 13 (a), 13 (c) та універсальну юрисдикцію – що передається Прокурору Радою Безпеки ООН (ст. 13 (b) Римського статуту).

Тож, окрім вищезгаданих норм Римський статут немає ніяких інших вказівок на вирішення питання юрисдикції щодо основних злочинів вчинених в мережі Інтернет.

Однак слід зазначити що, МКС та офіс Прокурора в своїх доповідях почали неодноразово згадувати про важливість збільшення уваги до нового засобу вчинення злочинів. Так наприклад, у Стратегічному плані на 2016–2018 рр. серед стратегічних цілей виділяли наймання

кіберслідчих та аналітиків, що мають досвід проведення онлайн-розслідувань та телефонних зв'язків, що вже дозволило вдосконалити здатність ідентифікувати, збирати та обробляти нові докази в мережі Інтернет [3].

Також можливість збирати докази зросла завдяки створенню кібервідділу та консультативної ради з питань технологій, підготовці слідчих з онлайн-розслідувань та збільшенню криміналістичних можливостей [4].

При цьому аналізуючи Стратегічний план на 2019–2021 роки слід відмітити, що в ньому зазначається про продовження попередніх планів без уточнення та більше робиться акцент на співпрацю з країнами і національним розслідуванням [5].

Повертаючись до вищезгаданого прикладу злочину та виходячи з положень Статуту та судової практики при вирішенні питання територіальної юрисдикції щодо злочинів вчинених через мережу Інтернет та при вирішенні питання видачі ордеру Прокурору на арешт особи, що вчинила злочин підбурювання через Інтернет Досудова Палата MKC повинна в'яяснити:

- 1) склад злочину;
- 2) чи онлайн підбурювання були вчинені на території держави – учасниці, для того аби встановити свою юрисдикцію відповідно до ст. 12.

На думку Ваг'яса (з приводу злочину підбурювання до вчинення геноциду) ні в Статуті, ні елементах злочину не аналізуються об'єктивні та суб'єктивні елементи підбурювання до геноциду. Таким чином Суд швидше за все буде звертатися до міжнародної судової практики [2].

Трибунал по Руанді об'єктивним елементом правопорушення визначає – пряме і публічне підбурювання до скоєння геноциду, безпосереднє проковування злочинця(-ів) до вчинення геноциду, будь-то через виступи, крики або погрози, виголошені в громадських місцях або на публічних зборах, або через продаж або розповсюдження, пропозицію на продаж або показ письмових матеріалів або друківаних матеріалів в громадських місцях або на публічних зборах, або через публічне демонстрування плакатів, або через будь-які інші засоби аудіовізуального спілкування [6].

Врешті, підбурювання до вчинення геноциду є незакінченим злочином [7]. Тому, публічна демонстрація письмових матеріалів, що безпосередньо проковують винних до вчинення геноциду шляхом аудіовізуальних засобів є достатньою для порушення кримінальної відповідальності, незалежно від того чи хтось дійсно був спровокований.

Звертаючись до прикладу про блогера для цілей встановлення територіальної юрисдикції – є важливою кваліфікація публічності та безпосередності.

Перш за все, повідомлення має бути передане широкий громадськості за допомогою будь-яких технологічних ЗМІ [8].

Загалом, важко заперечити, що мережа Інтернет кваліфікується як інструмент масової комунікації, враховуючи його загальне охоплення

людей у всьому світі. Ця позиція має значну підтримку в літературі [9]. Як публічний простір чи ЗМІ також можуть бути кваліфіковані онлайн блоги і пости в Twitter чи інших соціальних мережах.

Електронне спілкування, загалом, стає доступним через поєднання таких елементів як місцезнаходження, автора відтворюючого тексту, хост-сервера, сервера користувача та самого користувача [10].

Таким чином, існування будь-якого з таких маркерів на території держави-учасниці виступало б на користь територіальної юрисдикції Суду. З іншого боку, якщо «відтворення» означає завантаження повідомлення та ведення веб-сайту на території держави, яка не є учасницею, незалежно від його візуалізації (на території держави – учасниці) тоді більшість елементів правопорушення мали б місце на державній території країни не учасниці і це, швидше за все, виключало б територіальну юрисдикцію МКС.

Деякі науковці стверджують, що МКС може затвердити територіальну юрисдикцію лише за умови, якщо «цільова» аудиторія повідомлення була розташована на території держави-учасниці [2].

Проте, ця позиція здається несумісною з існуючою системою Статуту, бо згідно зі статтею 12 (2) (а) територіальна юрисдикція Суду залежить від вчинення злочинної поведінки на території держави-учасниці. Думка, що територіальна юрисдикція Суду у справах про підбурювання до геноциду залежить від розташування цільової аудиторії має свої недоліки. Основна складність полягає у визначенні місця розташування цільової аудиторії. Конкретно, у наведеному вище прикладі, стоїть питання, як розрізнити, чи має публікація в блозі англійською мовою підбурювати в Осетії, Грузії чи Лондоні [2]?

Також, окремим питанням є, чи зможе Прокурор довести, що заява могла безпосередньо підбурювати. Неможливість довести, що заява є прямим підбурюванням, призведе до провалу звинувачення.

Тож, мережа Інтернет створює справжню всесвітню павутину одночасних юрисдикційних вимог та відповідних юрисдикційних конфліктів. Стаття 12 (2) (а) Римського статуту відіграватиме важливу роль у майбутньому для вирішення таких цікавих питань. Але щоб уникнути створення лазівки в питанні юрисдикції для злочинів вчинених через мережу Інтернет МКС, можливо, необхідно стати більш гнучкими в питаннях її визначення та окреслити конкретні правила її визначення в таких випадках.

Список використаної літератури:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court, ISBN № 92-9227-232-2, ICC-PIOS-LT-03-002/15_Eng. 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>
2. Vagias M. The territorial jurisdiction of the ICC for core crimes committed through the Internet. Journal of conflict and security law. 2016. Vol. 21. № 3. P. 523–540.

3. Стратегічний план на 2016–2018 pp. Офіс Прокурора МКС. 2015. Ст. 23. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/en-otp_strategic_plan_2016-2018.pdf
4. Стратегічний план на 2016–2018 pp. Офіс Прокурора МКС. 2015. Ст. 45. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/en-otp_strategic_plan_2016-2018.pdf
5. Стратегічний план на 2019–2021 pp. Офіс Прокурора МКС. 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20190717-icc-strategic-plan-eng.pdf>
6. Prosecutor v Akayesu (judgment). ICTR-96-4-T. International Criminal Tribunal for Rwanda Arusha. Arusha, Tanzania. 2001. URL: http://www.worldcourts.com/icttr/eng/decisions/2001.06.01_Prosecutor_v_Akayesu.pdf
7. William A. Schabas. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute (Oxford Commentaries on International Law). 2nd Edition Oxford University Press. 2016. 1408 pages.
8. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries. International law commission. Yearbook of the International Law Commission. Part Two. Para 161996. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1996.pdf
9. Raphael Cohen-Almagor. Confronting the Internet's Dark Side: Moral and Social Responsibility on the Free Highway. Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press ISBN: 9781107105591. 2015. P. 303–304. URL: https://www.researchgate.net/publication/279175966_Confronting_the_Internet%27s_Dark_Side_Moral_and_Social_Responsibility_on_the_Free_Highway, UNODC. The use of the Internet for terrorist purposes. United Nations. 2012. 350 p. URL: https://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf
10. Bigos O. Jurisdiction over cross – border wrongs on the internet. International and comparative law quarterly. 2005. 592 p.

Ключові слова: юрисдикція Міжнародного кримінального суду, злочини проти людяності, Римський статут, злочини вчинені за допомогою мережі Інтернет.

Ключевые слова: юрисдикция Международного уголовного суда, преступления против человечности, Римский статут, преступления совершенные с помощью сети Интернет.

Key words: jurisdiction of the International Criminal Court, crimes against humanity, the Rome Statute, crimes committed through the Internet.

РУЛЬОВ ІЛЛЯ МИХАЙЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПРІОРИТЕТ ІНТЕРЕСІВ ІТ-КОРПОРАЦІЙ НАД ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ ЯК ЗАГРОЗА КІБЕРБЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

У ХХІ столітті важко уявити наше життя без кіберпростору, навіть державний апарат та взаємодія громадян з державою здійснюються через комп'ютерні системи. Але між громадянином та державою досить часто є посередники якими виступають приватні компанії (корпорації).

Як зазначає І. П. Васильчук, з економічної й правової точки зору корпорація це юридична особа, яка функціонує на основі статуту та згідно з законодавством відповідної країни та належить групі незалежних один від одного фізичних та/або юридичних осіб. При цьому вона не відповідає за зобов'язаннями власників, власність же є відокремленою від управління, яке здійснюється колективними органами, обраними власниками, а також найманими менеджерами, призначеними власниками [1].

У світі сьогоденних тенденцій можна побачити конфліктування корпоративних інтересів з інтересами держави. Такі величезні корпорації як Google та інші мають більш велику владу над інформаційним простором ніж держава. У цьому контексті вважаємо, що треба досліджувати механізми врегулювання відносин держави та корпорацій. Важливим слід виділити те, що більшість корпорацій надають доступ користувачам у разі їх згоди з правилами платформи. Однак, які б не були правила користування платформою, ці правила не можуть йти у супереч з законодавством держав користувачів. В момент створення корпорацією правил платформи стає два питання: 1) яким чином правила платформи йдуть у різнобій з законодавством держави; 2) чи не ставить загрозу державі монополне право регулювання платформ корпораціями. Наприклад, згідно ст. 34 КУ коженній особі гарантується право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а в свою чергу, правилами платформи заборонено виражати свою думку про певні суспільне явища чи події. Ми розуміємо коли це право може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, але виникає питання, чи є у приватної компанії право вирішати, що обмежувати, а що ні. На нашу думку це може призвести у майбутньому до порушення конституційного права громадянина на вільне волевиявлення та доступ до інформації.

Уваги потребує також те, що основними інтересами корпорації виступають прибутки, а не безпека громадян. Тому виникає питання, чи не буде корпорація зацікавлена у односторонній подачі інформації користувачу задля забезпечення своїх інтересів. Той факт, що корпорація може відключити будь-якого політика у тому числі навіть президента країни без загрози санкцій з боку держави є нагодою переглянути відношення Інтернет платформ як до соціальних мереж, так і до регулятора інформаційного простору. У свою ж чергу, багато політиків та державних очільників мають зв'язок з громадськістю через платформи та соціальні мережі. Це дозволяє зменшити бюрократичний процес та швидко реагувати на політичні процеси у суспільстві, а також постійно підтримувати зв'язок з громадянами. Питання інформаційної безпеки гостро стає у зв'язку з тим, що обіг інформації у кіберпросторі регулюється ні чинними законами держави, а корпоративними інтересами, спрямованими не стільки на забезпечення прав людини, скільки на матеріальний здобуток. Можна побачити, немає ніяких гарантій, що корпорації у будь-який момент не заблокують доступ любому

державному службовцю доступ до платформи, що, в свою чергу, може призвести до абсолютно неконтрольованого процесу відгродження інформації від користувача, що, в свою чергу, також негативно вплине на кібербезпеку в країні, оскільки цей користувач може бути особою з повноваженнями любого рівня, а це може призвести до соціальної кризи, а навіть і політичної. Це є дуже прикладом того, що наш соціум, не зважаючи на широке використання платформ, ще не зник до соціальних мереж як до важливої частки інформаційного простору. Вважаємо, що треба створити систему стримування та протидії задля можливості держави дати відсіч ІТ-гігантам. Однак зазначимо, що повне блокування не є виходом, оскільки воно не відповідає реальним можливостям держав регулювати Інтернет простір.

Вважаємо доцільним згадати про безпеку монополізації ринку ІТ у світі та можливу при цьому кризу для держав. Згідно оцінки аналітичного агентства Morningstar: 90 відсотків ринку Інтернет пошуку належить Google, а 59 відсотків ринку соціальних мереж Facebook. Це створює ситуацію коли ІТ-гіганти скупують нові ІТ-компанії заважаючи тим самим створювати для себе нових конкурентів. ІТ-гіганти мають також угоди з виробниками мобільних телефонів, операторами зв'язку та Інтернет браузерів щодо встановлення Google як пошукової системи за замовчуванням [2]. Такі дії перешкоджають виникненню конкурентоспроможних ІТ-компаній та створення вітчизняних аналогів Інтернет платформ. У зв'язку з цим держави, які хочуть мати змогу стримувати ІТ-гігантів мають створювати свій ІТ-сегмент. В цьому разі доцільно підтримувати вітчизняні ІТ-розробки, створювати комфортні умови для ІТ-сектору для забезпечення конкурентоспроможних вітчизняних платформ.

Список використаної літератури:

1. Васильчук І. П. Сутність та ознаки корпорацій: теоретичний аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/40.pdf>
2. Мін'юст США і 11 штатів звинуватили Google у монополії [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/miniust-ssha-i-11-shtativ-zvynuvatyly-google-u-monopolii/a-55338041>

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні технології, ІТ-корпорації, ІТ-монополії.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационные технологии, ИТ-корпорации, ИТ-монополии.

Key words: information security, information technology, IT corporation, IT monopoly.

СТЕПАНОВА СНЕЖАНА ПЕТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

МІЖНАРОДНЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН

Наприкінці ХХ століття світ розпочав свій шлях глобалізації та спільного вирішення суттєвоважливих проблем, які існують не просто на національному або регіональному рівнях, а стосуються всіх держав. Як слушно зазначає О. В. Новакова, глобальний процес, в якому кожна країна повинна скоординувати з усім світовим співтовариством заходи, вжиті в напрямку реалізації цілей і принципів нової цивілізаційної моделі є нічим іншим, як перехід до сталого розвитку. У довгостроковому плані успішне вирішення завдання сталого розвитку буде залежати від нових підходів, що приведуть до зміни звичної практики на всіх рівнях як офіційного, так і приватного життя суспільства [10].

Та вже на початку ХХІ століття перед людством постали реальні проблеми, вирішення яких здійснюється на міжнародному рівні. Отже, за даними Організації Об'єднаних Націй (надалі за тестом – ООН) збільшення кількості населення зумовлює навантаження на навколишнє середовище. У зв'язку з чим, неконтрольоване збільшення населення і споживання природних ресурсів являє собою головну проблему сталого розвитку та спричинило стурбованість всієї світової спільноти. Тому, на саміті у вересні 2015 року ООН було оновлено глобальні цілі, визначені у «Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року». В рамках порядку денного сформульовано 17 цілей, серед яких: подолання бідності, голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, відновлювальна енергія, гідна праця та економічне зростання, інновації та інфраструктура, скорочення нерівності, сталий розвиток міст та спільнот, відповідальне споживання, боротьба зі зміною клімату, збереження морських екосистем, збереження екосистем суші, мир та справедливість, а також партнерство заради стійкого розвитку.

Між тим, волонтерська діяльність, будучи способом особистісного розвитку, самореалізації та самоствердження, являє собою порівняно новий соціальний ресурс сталого розвитку.

Питання сталого розвитку та досягнення його цілей неодноразово розглядалися вітчизняними і зарубіжними вченими, серед яких відомими є В. Б. Артеменко, Н. В. Бібік, Є. М. Борщук, Б. В. Бурківський, З. В. Герасимчук, Н. В. Гребенюк, Ю. Г. Гуцуляк, Б. М. Данилишин, О. І. Котикова, Д. Г. Лук'яненко, Л. Г. Мельник, Ж. В. Поплавська, В. П. Прадун, В. М. Трегобчук, В. Я. Шевчук та ін.

При цьому, понятійно-термінологічний апарат концепції сталого розвитку Є. М. Борщук вважає недосконалим [4]. Тому, розуміння

категоріального апарату потребує певного впорядкування та спрощення для сприйняття.

Важливо зазначити, що центральними поняттями в концепції сталого розвитку є «цілі» та власне «розвиток», які згідно з Академічним тлумачним словником, означають наступне: **ціль** – це те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета; а **розвиток** – це процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Не дарма [1] Ю. С. Погорелов зазначає, що розвиток традиційно пов'язується з переходом можливості в буття, процесом переходу до більш якісного стану, якісними позитивними змінами, придбанням нової якості, рухом та трансформаціями цілісних систем, процесами підсилення, зростання, зміцнення, покращення тощо [13].

Серед деяких дослідників панує думка ототожнення змісту поняття «сталий розвиток» з такими термінами, як «стійкий розвиток, збалансований, самовідтворювальний, підтримуваний» [5]. До прихильників даної точки зору відносяться В. Б. Артеменко, Є. М. Борщук та Л. Г. Мельник, який відзначає, що саме поняття «sustainable development» порядку денного ООН слід перекласти на українську мову як стійкий, а не сталий розвиток, оскільки саме стійкість є тим самим рівноважним станом, що підтримує добробут людини та суспільного ладу за допомогою життєзабезпечувальних функцій природи як основи суспільного розвитку [12].

Вітчизняні науковці С. І. Дорогунцов та О. М. Ральчук, в межах дослідження питання діалогу культури та природи, визначають сталий (підтримуваний) розвиток як процес керованої коеволюції – взаємозумовлених змін людства (культури) і біосфери (природи) [7]. В цьому напрямку розвивають свої дослідження й російські вчені І. В. Шевченко та К. О. Литвинський. Вони характеризують сталий розвиток як керований процес коеволюційного розвитку природи та суспільства, мета якого забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішнім поколінням та майбутнім на основі збалансованого розвитку економічних систем, з урахуванням охорони культурної та природної спадщини [5]. У контексті сучасних теорій розвитку регіону сталий розвиток розглядається Б. М. Данилишиним як такий, що «включає в себе сукупність видів діяльності, що забезпечують тілесний, інтелектуальний і духовний розвиток територіальної громади та відтворюють і поліпшують середовище її проживання» [6].

Розглядаючи питання сталого розвитку є беззаперечним той факт, що він за своєю природою є соціальним розвитком, оскільки, на думку О. А. Котукова та Н. А. Копилової, соціальний розвиток сфокусовано на населенні в цілому (має універсалістський характер), тому він приділяє особливу увагу тим групам людства, які мають найменше соціальне благополуччя (це можуть бути, наприклад, жителі збіднілих сільських районів або районів міста, що занепали, етнічні меншини та ін.). На сучасному етапі досягнення соціального розвитку здійснюється за

допомогою активного пропагандування цінностей добровільництва, ідей міжнародної солідарності, співробітництва та взаємодопомоги [9].

О. В. Новакова [10], І. В. Денисова, Н. О. Дворник [5] у своїх працях відзначили деякі організації, які здійснюють свою діяльність у напрямі сталого розвитку, у тому числі ООН та міжнародні волонтерські організації, що мають відділення у різних країнах світу. ООН можна вважати головною всесвітньою організацією, яка здійснює діяльність задля сталого розвитку всього світу. До системи ООН входить значна кількість агенцій, які мають своє окреслене коло проблем та напрямів діяльності, зокрема, в рамках діючих програм організації існують – «Волонтери ООН». Програма Добровольців ООН має глобальні цілі по перетворенню світу, вона прагне усунути нерівність в будь-якому його прояві і створити необхідні умови для гідного життя всіх людей [8]. Крім того, ООН при розгляді питань соціального розвитку для кожної країни та дій в інтересах соціального розвитку підкреслює значимість добровільницького руху у рішенні цих завдань. Саме у зв'язку з цим, урядам держав рекомендовано сприяти залученню волонтерів у діяльність по забезпеченню соціального розвитку. Зі слів адміністратора Програми розвитку ООН Хелени Кларк *«усі 17 цілей пов'язані між собою, отож успіх у досягненні однієї з них впливає на успіх всього комплексу цілей. Протидія змінам клімату впливає на те, як ми використовуємо природні ресурси, що вичерпуються і опиняються під загрозою, натомість досягнення гендерної рівності чи поліпшення здоров'я допомагає викорінювати бідність. У свою чергу, розбудова миру і формування інклюзивного суспільства зменшує нерівність і сприяє економічному процвітанню»*.

В свою чергу, вклад волонтерів наявний майже у всіх сферах суспільних інтересів (освіта; охорона здоров'я; екологія, охорона довкілля та захист тварин; запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; наука і наукові дослідження; спорт і фізична культура; права людини і громадянина та основоположні свободи тощо). Отже, участь волонтерів у стратегії реалізації цілей сталого розвитку можна визначити як один із засобів їх досягнення, оскільки відповідно до Академічного тлумачного словника, **засіб** – це прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб [1]. Таким чином, розробка й реалізація міжнародних добровільницьких програм та проектів, створення умов для включення в них волонтерів різних країн, мобілізуючи їх на вирішення конкретних світових проблем на благо населення планети – є складовими великої системи засобів досягнення визначених ООН цілей сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 13.05.2021 р.).
2. Артеменко В. Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Б. Артеменко // Регіональна економіка, 2006. № 2. С. 90–97.
3. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослідж.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. К. : МАУП, 2005. 492 с. : іл. Бібліогр.: С. 474–491.
4. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія / Є. М. Борщук. Львів : Растр-7, 2007. 435 с.
5. Ватченко О. Б., Ільченко В. М. Виникнення та аналіз поняття «сталий розвиток» / О. Б. Ватченко, В. М. Ільченко. Вид-во: Вісник ДДФА: Економічні науки, 2011. № 1. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/1506?mode=simple> (дата звернення: 13.05.2021 р.).
6. Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський. Вінниця : Книга-Вега, 2007. 572 с.
7. Дорогунцов С. І., Ральчук О. М. Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С. І. Дорогунцов, О. М. Ральчук // Вісн. НАН України, 2001. № 10. С. 16–32. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73015> (дата звернення: 13.05.2021 р.).
8. Конева Е. М. Программа добровольцев ООН: основные цели и виды деятельности / Е. М. Конева // Актуальные вопросы региональных и международных исследований: материалы V региональной студенческой научно-практической конференции на иностранных языках с международным участием (г. Новосибирск, 22.11.2018 г.) / Коллектив авторов. – Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2018. 366 с.
9. Котуков О. А., Копилова Н. А. Соціальний розвиток як концептуальний підхід до забезпечення соціального добробуту / О. А. Котуков, Н. А. Копилова // Актуальні проблеми державного управління, 2010. № 1. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_8 (дата звернення: 13.05.2021 р.).
10. Новакова О. В. Роль міжнародних неурядових організацій в реалізації концепції сталого розвитку / О. В. Новакова // Політологічні записки, 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_4 (дата звернення: 13.05.2021 р.).
11. Орлова И. С. Добровольческие движения как субъект социального развития / И. С. Орлова // Реализация целей устойчивого развития: европейский и российский опыт: сборник науч. стат. по материалам конф., Санкт-Петербург, 26–27 февраля 2019 года / под ред. Е. В. Викторовой. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский государственный экономический университет, 2019. С. 102–111. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41112671> (дата звернення: 13.05.2021 р.).
12. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / За заг. ред. д. е. н., проф. Л. Г. Мельника. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
13. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис / Ю. С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки, 2012. Вип. 27 (1). С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tppe_2012_27%281%29_6 (дата звернення: 13.05.2021 р.).

Ключові слова: цілі, розвиток, сталий розвиток, стійкий розвиток, соціальний розвиток, волонтерство, засоби досягнення цілей сталого розвитку.

Ключевые слова: цели, развитие, устойчивое развитие, стойкое развитие, социальное развитие, волонтерство, средства достижения целей устойчивого развития.

Key words: goals, development, sustainable development, sustainable development, social development, volunteering, means to achieve sustainable development goals.

ХОДИРЄВА АНГЕЛІНА ВЯЧЕСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИВАТНОСТІ У ТРАСТОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Заснування та функціонування трастів мають на меті розв'язати широке коло проблем. Водночас однією із найбільш актуальних постає питання приватності трастових правовідносин та їхніх учасників. Необхідно констатувати, що незважаючи на наявність значних наукових праць у сфері трастів, проблема дотримання балансу між збереженням приватності та її обмеженням у трастових правовідносинах залишається поза увагою науковців.

Право на приватність закріплено в ст. 12 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року [1], яка встановлює, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте та сімейне життя. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань. Ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року [2] передбачено право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Також право на приватність закріплено Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 16.12.1966 року [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 17 вказаного пакту ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Згідно з ч. 2 ст. 17 вищезазначеного пакту кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їхнього визнання від 01.07.1985 року [4] є одним з основних міжнародно-правових актів, який регулює трастові правовідносини. Попри те, що Гаазька конвенція спрямована на вирішення найбільш важливих проблем, пов'язаних з визнанням трастів, питання приватності трастових правовідносин та їхніх учасників вказаною Конвенцією жодним чином не врегульовано.

30.05.2018 року Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу було прийнято Директиву 2018/843/ЄС про внесення змін до

Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС та 2013/36/ЄС скорочено П'ята Директива про боротьбу з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (далі – Директива) [5]. Вказана Директива серед іншого передбачає рекомендації щодо реалізації механізму правового втручання з боку держав-членів та третіх осіб у приватність трасових правовідносин. Детальніше проаналізуємо окремі положення вищезазначеної Директиви.

Відповідно до ст. 2 Директиви задля вдосконалення існуючої превентивної бази та більш дієвої протидії фінансуванню тероризму передбачається вжити заходів для забезпечення більшої прозорості фінансових транзакцій, зокрема, трастів і правових утворень, що мають структуру чи функції, подібні до трастів («подібні правові утворення»). Вбачається, що таке втручання з боку державних органів матиме наслідком обмеження приватності трасових правовідносин.

З положень ст. 4 Директиви випливає, що трасти та подібні правові утворення в тому вигляді, у якому вони функціонують зараз, не є прозорими структурами. Вважаємо, що недоречно та некоректно говорити про необхідність більшої відкритості та прозорості, зокрема, приватних трастів, зважаючи на те, що приватні трасти створюються для досягнення приватності цілей.

Крім того, ст. 26 Директиви зазначає про необхідність взаємозв'язку реєстрів бенефіціарних власників трастів та подібних правових утворень держав-членів, зокрема, з метою забезпечення доступу до цієї інформації. З огляду на вищевикладене вбачається, що створення об'єднаних реєстрів трастів та подібних правових утворень також матиме наслідком втручання з боку третіх осіб, порушення права на повагу до приватного життя бенефіціарних власників та права на захист їхніх персональних даних

У ст. 28 Директиви передбачено, що державам-членам надається можливість відповідно до національного законодавства та правил захисту даних визначати рівень прозорості щодо трастів і подібних правових утворень, що не є співмірним до корпоративних та інших юридичних осіб. Необхідно зазначити, що траст, на відміну від приватного фонду, не є юридичною особою. У переважній більшості випадків державна реєстрація трастів не є обов'язковою. У зв'язку з цим держави-члени матимуть можливість для зловживання в питанні щодо визначення рівня прозорості трастів і подібних правових утворень.

До того ж, ст. 28 Директиви встановлює, що держави-члени зможуть надавати більш широкий доступ до інформації про бенефіціарних власників трастів та подібних правових утворень, якщо такий доступ є необхідним і пропорційним засобом із законною метою запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей чи фінансування тероризму. Ми погоджуємося з тим, що надання такого доступу повинне відповідати критеріям необхідності і пропорційності. Однак, зауважимо, що наявність вищевказаних критеріїв також не

виключає можливості необґрунтованого втручання в приватність трастових правовідносин та зловживання правами зі сторони держав-членів, порушення прав бенефіціарів.

При визначенні рівня прозорості інформації про бенефіціарних власників таких трастів чи подібних правових утворень держави-члени повинні належно враховувати захист фундаментальних прав осіб, зокрема, права на приватність та захист персональних даних (ст. 28 Директиви). Таке застереження, на нашу думку, є досить вдалим, проте воно не виключає можливості безпідставного порушення вищевказаних прав бенефіціарних власників у майбутньому.

Також відповідно до ст. 28 Директиви доступ до інформації про бенефіціарних власників трастів і подібних правових утворень надаватиметься будь-якій особі, яка може продемонструвати законний інтерес. Необхідно констатувати, що можливість такого доступу зі сторони третіх осіб призведе до суттєвого обмеження приватності та порушення конфіденційності трастових правовідносин.

Згідно зі ст. 29 Директиви доступ громадськості до інформації про бенефіціарне володіння сприятиме протидії зловживання трастами та подібними правовими утвореннями. Ми не можемо з цим погодитись і вважаємо, що доступ громадськості до такої інформації навпаки матиме негативний вплив на рівень довіри до трастів і подібних правових утворень, їхнього заснування та функціонування. Трасти та подібні правові утворення насамперед є ефективними та дієвими механізмами захисту та управління активами. Водночас одними з основних переваг таких механізмів є приватність та конфіденційність.

Відповідно до ст. 32 Директиви держави-члени повинні забезпечувати надання доступу до інформації про бенефіціарних власників у достатньо узгоджений та скоординований спосіб, шляхом встановлення чітких правил доступу для громадськості, з тим щоб треті особи на усій території Союзу могли встановити, хто є бенефіціарними власниками, зокрема, деяких типів трастів і подібних правових утворень. Ми погоджуємося з необхідністю встановлення чітких правил для доступу третіх осіб до конфіденційної інформації з метою можливого подальшого оскарження правомірності такого втручання та захисту прав та інтересів бенефіціарів.

Щодо втручання в трасти й подібні правові утворення ст. 34 Директиви зазначає про необхідність прагнення до справедливого балансу, зокрема, між загальним суспільним інтересом щодо запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму та фундаментальними правами суб'єктів даних. Необхідно зазначити, що з огляду на наявність різного правового регулювання трастів та подібних правових утворень, досягнути такий баланс інтересів, який був би прийнятним для всієї світової спільноти, буде дуже складно.

Згідно зі ст. 35 Директиви підвищена увага громадськості сприятиме запобіганню зловживанню юридичними особами та правовими утвореннями, включно з ухилянням від сплати податків. Необхідно зазначити, що заснування та функціонування трастів та подібних правових

утворень спрямовані саме на оптимізацію оподаткування в межах правового поля, а не на ухиляння від сплати податків.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати наявність порушення балансу між обмеженням приватності трастів і подібних правових утворень з огляду на необхідність забезпечення громадської безпеки, пов'язаної з запобіганням відмивання грошей або фінансування тероризму, та збереженням приватності, як однієї з ключових переваг трастових правовідносин. Не зважаючи на складність забезпечення такого балансу в міжнародному праві, його необхідно досягнути шляхом врахування інтересів сторін трастових правовідносин та загального суспільного інтересу.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їх визнання від 01.07.1985 року. URL: <https://assets.hcch.net/docs/8618ed48-e52f-4d5c-93c1-56d58a610cf5.pdf>
5. Директива Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу 2018/843/ЄС від 30.05.2018 року про внесення змін до Директиви 2015/849/ЄС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18

Ключові слова: траст, подібні до трастів правові утворення, трастові правовідносини, бенефіціар, прозорість, приватність, конфіденційність.

Ключевые слова: траст, подобные к трастам правовые образования, трастовые правоотношения, бенефициар, прозрачность, приватность, конфиденциальность.

Key words: trust, trust-like legal arrangements, trust legal relations, beneficiary, transparency, privacy, confidentiality.

СЕКЦІЯ 9

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Керівник секції: завідувач кафедри морського та митного права, д. ю. н.,
професор Б. А. Кормич

Секретар секції: старший лаборант кафедри морського та митного права
А. С. Довбня

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України*

ВПРОВАДЖЕННЯ АЕО В УКРАЇНІ: ФОРМАЛЬНА ТА ПРАКТИЧНА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Гармонізація митних процедур є складним та багатоаспектним процесом, який не повинен розглядатися лише як офіційне впровадження норм міжнародних документів. Відповідні зобов'язання впливають на основні принципи національного державного управління. Наприклад, стаття Х ГАТТ вважається «найдавнішим зобов'язанням СОТ щодо належного управління та прозорості» [1]. Те саме стосується Угоди про спрощення процедур торгівлі СОТ, яка також робить акцент на просуванні координації та узгодженості зовнішньоторговельної політики та сприянні розвитку доброго урядування [2]. Таким чином, реалізація відповідних правил та стандартів значною мірою залежить від загального рівня розуміння, сприйняття та застосування принципів доброго урядування національними органами влади. Крім того, це питання існує як на рівні формування політики (тобто на парламентському та урядовому процесах прийняття рішень та норм), так і на оперативному рівні (тобто щоденне функціонування митної служби та інших прикордонних та контрольних органів).

Показовою у цьому аспекті є гармонізація положень, що стосуються партнерських відносин між митною службою та торговцями, зокрема, процедур дозволів для авторизованих економічних операторів (далі – АЕО). Наприклад, в Україні перші правила щодо АЕО були запроваджені до Митного кодексу ще у 2012 році. Але на практиці відповідні

положення ніколи не застосовувались. Прийняття нового законопроекту про АЕО у 2019 році виявило розбіжності у розумінні та мотивації різних зацікавлених сторін. З боку уряду прийняття законів про режим загального транзиту та про АЕО були у першу чергу питаннями прогресу «дорожньої карти» щодо узгодження із законодавством ЄС [3]. У той же час парламентські дискусії щодо законопроекту про АЕО негайно перейшли від базових питань партнерства між митницею та бізнесом, балансу між безпекою та сприянням торгівлі до проблем можливих зловживань правом та захисту фіскальних інтересів держави. Зокрема, основними вимогами були скасування дискреційних норм, які могли б призвести до зловживання владою митними органами, та захист від можливого потоку нелегального імпорту чи експорту через АЕО [4]. Загалом, це продемонструвало наявний рівень недовіри як до митної служби, так і до імпортерів та експортерів.

У результаті вищезазначені занепокоєння призвели до посилення складності процедури авторизації АЕО. Законом України від 2 жовтня 2019 року № 141-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування уповноважених економічних операторів» було введено трирічний перехідний період із низкою обмежень для дозволу АЕО.

По-перше, протягом цих трьох років лише юридичні особи, які одночасно виробляють товари, призначені для експорту, а також є експортерами або імпортерами, мають право подати заявку на отримання статусу АЕО-С, що забезпечує особливі спрощення.

По-друге, Закон № 141-IX встановлює обмеження кількості заявок, які можуть одночасно розглядатися Державною митною службою України (далі – ДМСУ): 10 для першого року, 20 для другого та 30 для третього. Для забезпечення дотримання цих обмежень ДМСУ зобов'язана публікувати на своєму офіційному веб-сайті актуальну знеособлену інформацію про стан процедур оцінки та кількість зареєстрованих заявок на надання дозволу АЕО.

Нарешті, перехідний період має певні часові рамки для процедури авторизації. На відміну від типового методу встановлення процедурних строків (тобто не більше певної кількості днів), для перехідного періоду час розгляду заявок встановлюється безпосередньо (і не може бути меншим або більшим). Попередній розгляд заявки на отримання дозволу АЕО повинен проводитися протягом 30 днів, а процедура оцінки триватиме 120 днів. Таким чином, не можна отримати дозвіл раніше, ніж через п'ять місяців.

Насправді, подібні правила, здається, мають скоріше стримуючий ефект для торговців, які розглядають можливість подання дозволу на АЕО. Крім того, міністру Кабінету Міністрів України було потрібно 9 місяців, щоб встановити детальні процедурні правила та алгоритм оцінки відповідності критеріям АЕО, а також форми відповідних документів [6].

Таким чином, процедура була розпочата лише наприкінці липня 2020 року і на практиці вона стала ще більш складною. Відповідно до

інформації ДМСУ, першу і єдину у 2020 р. заявку на авторизацію АЕО було подано 08.09.2020 р. У 2021 додалося ще дві, одна з яких була відхилена [7]. Перше ж рішення про надання підприємству авторизації за результатами оцінки відповідності ДМСУ прийняла лише 18 березня 2021 року [8].

Як ми бачимо, наразі статус АЕО не користується великою популярністю в українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що є прямим наслідком складної та довгої процедури авторизації. Але тут ми підходимо до другої частини проблеми, яка була створена з прийняттям Закону № 141-IX, та яку можна позначити як «примушування до АЕО». Суть її полягає у тому, що зміни до законодавства передбачають негативні побічні ефекти для тих імпортерів та експортерів, які наразі не розглядають можливість отримання статусу АЕО. В даний час стаття 259 МКУ надає декларантам можливість розміщувати товари, що надходять на митну територію, під митну процедуру шляхом подання попередньої митної декларації (т. зв. Тип ЕА) та без пред'явлення таких товарів до митниці. Той самий варіант оформлення на експорт без пред'явлення відповідних товарів митниці передбачений пунктом 2 статті 258 МКУ. Однак, через поправки щодо АЕО до МКУ відповідні положення будуть скасовані через три роки дії Закону № 141-IX (тобто одразу після перехідного періоду). І надалі такі спрощення будуть доступні виключно для АЕО типу С.

Це створює серйозні проблеми для бізнесу, адже, з одного боку, на перехідний період лише «виробники» можуть отримати відповідні авторизації, з іншого – прямо після перехідного періоду всі хто не має статусу АЕО втратять існуючі спрощення. Крім того, надання спрощень АЕО шляхом ліквідації існуючих для всіх, виглядає обґрунтованим з огляду на пункт 7.1 статті 7 Угоди про спрощення процедур торгівлі СОТ, який дозволяє державам запропонувати такі заходи зі спрощення процедур торгівлі «які є загальнодоступними для всіх операторів, і не потребують створення окремого порядку» [8].

Цей випадок показує, що у рамках гармонізації митних процедур може існувати значний розрив між формальним впровадженням міжнародних правил та їх практичним впровадженням та адмініструванням на національному рівні. Також, можна відзначити, що питання підвищення обізнаності та технічної допомоги у гармонізації митних процедур залишаються на порядку денному.

Список використаної літератури:

1. Ala'I. P. The WTO and the Anti-Corruption Movement. *Loyola University Chicago International Law Review*. 2008. 6. 1. P. 259–278.
2. Trade facilitation and development. Driving trade competitiveness, border agency effectiveness and strengthened governance. Geneva, United Nations. UNCTAD/DTL/TLB/2016/1. P. 17. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/dtltlb2016d1_en.pdf

3. Association Implementation Report on Ukraine. Joint Staff Working Document. European Commission. Brussels, 12.12.2019. SWD (2019) 433 final. P. 13. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_f1_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf
4. Острікова Т. Європейські інструменти добрі, але для їх доброї роботи потрібна сильна митна служба. 2019. URL: <https://samopomich.ua/ostrikova-yevropejski-instrumenty-dobri-ale-dlya-yih-dobroyi-roboty-potribna-silna-mytna-sluzhba/>
5. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів: Закон України від 2 жовтня 2019 р. № 141-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 49. Ст. 328.
6. Деякі питання функціонування авторизованих економічних операторів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 № 665. *Офіційний вісник України*. 2020. № 63. Ст. 2044.
7. Стан проведення оцінки відповідності та кількість зареєстрованих заяв підприємств про надання авторизації авторизованого економічного оператора. Державна Митна Служба України. URL: <https://customs.gov.ua/deiaki-pitannia-funktsionuvannia-avtorizovanikh-ekonomichnikh-operatoriv>
8. Протокол про внесення змін до Мадридської угоди про заснування Світової організації торгівлі. Угода про спрощення процедур торгівлі. *Офіційний вісник України*. 2015. № 94. Ст. 3197.

Ключові слова: АЕО, гармонізація, спрощення, митні процедури, сприяння торгівлі, Україна.

Ключевые слова: АЭО, гармонизация, упрощения, таможенные процедуры, содействие торговле, Украина.

Key words: AEO, harmonization, simplifications, customs procedures, trade facilitation, Ukraine.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МИТНОГО БРОКЕРА ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОВАДЖЕННЯМ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до Митного кодексу України (далі – МКУ), митний брокер – це підприємство, що надає послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України [ч. 1 ст. 416; 1]. Тобто, це будь-яка юридична особа, або громадянин-підприємець, які надають послуги з митного оформлення вантажних відправлень, як експортних, імпорتنих, так

й транзитних, а також надають консультації з питань зовнішньоекономічної діяльності та законодавства України з питань митної справи.

Правовий статус митного брокера, регулюється МКУ [гл. 59; 1], надання дозволу на провадження митної брокерської діяльності та контролю за нею, регламентується наказом Міністерства фінансів України [2], а технологічні картки адміністративних послуг з надання, переоформлення, зупинення та анулювання дозволу на провадження митної брокерської діяльності, затверджені наказом Державної митної служби України [3].

Приведемо положення статей МКУ, які регулюють питання відповідальності митного брокера: за вчинення правопорушень, пов'язаних з провадженням митної брокерської діяльності, *митний брокер несе відповідальність, встановлену цим Кодексом та іншими законами України* [ч. 3 ст. 416; 1]; *особа, уповноважена на декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення від імені декларанта, має такі самі обов'язки, права і несе таку саму відповідальність, що й декларант* [ч. 5 ст. 266; 1].

Вищенаведені положення ч. 3 ст. 416 та ч. 5 ст. 266 МКУ є такими, що суперечать один одному. І на підставі цих суперечливих правових норм МКУ, митний орган формує свою подальшу поведінку у взаємовідносинах з митним брокером.

Так, ч. 3 ст. 416 МКУ вказує, що митний брокер несе, так би мовити, загальну відповідальність, яка встановлена МКУ. Що, це за відповідальність?! Ну, наприклад, якщо митний брокер при митному оформленні товарів з використанням митної декларації, невірно визначить кваліфікаційний код товару згідно з Української класифікації зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), при цьому в графі 44 митної декларації були вказані та у подальшому прикріплені документи з технічними характеристиками товару (державні стандарти, технічні умови, креслення зразків тощо), виходячи з яких, митний брокер однозначно мав був, вірно визначити код товару згідно з УКТ ЗЕД, але він допустив помилку та вказав цілком невірний кваліфікаційний код товару згідно з УКТ ЗЕД. Декларування та подальше митне оформлення товарів, потребує бездоганної підготовки товаросупроводжувальної документації. Наслідками небалого складання та заповнення товаросупроводжувальної документації можуть стати затримання чи простояє товарів та/або штрафні санкції, що визначені МКУ. Тобто, виходячи з вищенаведеного, посадова особа митного органу перевіряючи цю митну декларацію, дивлячись документи, які вказані в графі 44 митної декларації, зазвичай може притягнути брокера до адміністративної відповідальності у зв'язку з порушенням ним митних правил (ч. 1 ст. 472 «Недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення» МКУ), так як усі інформаційні відомості та документи, що необхідні для митного оформлення товару у митного брокера були у наявності для того, щоб кваліфікаційний код товару згідно з УКТ ЗЕД визначити цілком вірно. Як раз, цей випадок й стосується ч. 3 ст. 416 МКУ. Тобто, митний брокер, як представник декларанта своїми

діями в інтересах особи, яку він представляє, скоїв адміністративне правопорушення, яке визначено МКУ, та за яке передбачена адміністративна відповідальність [4].

Однак, якщо мова йде про те, що митному брокеру, як представнику декларанта нараховуються штрафні санкції, що застосовуються за порушення податкового законодавства України за митними деклараціями, поданими митному органу України з порушенням строків подання митної декларації [ст. 120.1; 4] або митному брокеру, нараховуються штрафні санкції, визначені Податковим кодексом України за самостійно визначення митним органом України сум податкових та/або інших зобов'язань, контроль за сплатою якого покладено на митні органи України, зменшення митним брокером бюджетного відшкодування або виявлення фактів використання митним брокером податкових пільг не за цільовим призначенням [ст. 123.1; 4], отже в цих визначеннях конкретних випадках, митний брокер буде нести відповідальність, що передбачена іншим законодавством України, що цілком відмінне від законодавства України з питань митної справи. От чому, у ч. 3 ст. 416 МКУ жодної конкретики не наводиться, а тільки ставиться наголос на тому, що митний брокер зобов'язаний нести ту юридичну відповідальність, яка в цілому передбачена законодавством України з питань митної справи. При цьому ч. 5 ст. 266 МКУ, в контексті нашої проблематики, говорить зовсім інше, – митний брокер, який є особою уповноваженою на декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення від імені декларанта, тобто від імені експортера або імпортера несе таку саму відповідальність, що й декларант [ч. 5 ст. 266; 1]. Декларант, це так би кажучи клієнт та замовник (імпортер, експортер, перевізник, підприємство, яке здійснює операції з давальницькою сировиною тощо) брокера. Проте ч. 5 ст. 266 МКУ говорить нам, що митний брокер несе таку саму відповідальність, як його клієнт та замовник. Тобто, такі самі права, обов'язки та таку саму відповідальність, тобто, іншими словами ч. 5 ст. 266 Митного кодексу України, вказує нам на то, що митний брокер в принципі своєму, відповідає за товар, так само, як імпортер, експортер, перевізник тощо. За своєю суттю, це цілком суперечить ч. 3 ст. 416 МКУ, оскільки, ми розуміємо, що брокер несе відповідальність за товар, тільки тоді, коли його відповідальність встановлена МКУ. Тобто, ми явно бачимо суперечність між ч. 3 ст. 416 та між ч. 5 ст. 266 МКУ. На практиці, це відбувається в наступний спосіб, посадова особа митного органу в тих випадках, коли вона хоче наголосити на тому, що митний брокер винен в порушенні митних правил, то тоді, посадова особа митного органу застосовує положення ч. 5 ст. 266 МКУ, а в тих випадках, коли вини митного брокера не вбачається, то цілком вірно притягують до адміністративної відповідальності декларанта, а не брокера, тому, що ч. 3 ст. 416 МКУ, говорить саме про це. Тобто, кажучи іншими словами, ч. 5 ст. 266 та ч. 3 ст. 416 МКУ, вносять певну невизначеність у роботу митних брокерів. На жаль, іноді, на практиці, посадові особи митних органів люблять чинити моральний тиск на митних брокерів. Що, ось, мовляв, є ч. 5 ст. 266 МКУ відповідно до якої,

виникає реальна можливість залучити до відповідальності митного брокера, а не тільки імпортера, експортера, перевізника тощо, інтереси яких він представляє. З логіки посадових осіб митних органів слідує, що імпортер, експортер, перевізник тощо надає митному брокеру недостовірні інформаційні відомості, документи, а митний брокер в подальшому, подає ці недостовірні документи і заявляє недостовірні відомості щодо товарів митному органу. Звичайно, це все, тільки моральний тиск з боку посадових осіб митних органів. Треба пам'ятати, що в МКУ, є чітко закріплене право адміністративного оскарження будь-яких дій, бездіяльності та рішень посадових осіб митних органів в інституціональному порядку, а так само, є право на захист в судовому порядку та інші права, які передбачені Конституцією України, у тому числі, має бути чітке розуміння того за які саме порушення митних правил, та які санкції за такі порушення, посадові особи митних органів можуть застосовувати, і в яких випадках. У МКУ, наявний розділ VIII, який присвячено порушенням митних правил, де вписані види порушень законодавства України з питань митної справи, де вказано, за що і коли застосовуються ті чи інші адміністративні санкції. При цьому за змістом деяких статей МКУ у розділі про порушення митних правил, ми чітко для себе розуміємо, що це за порушення митних правил, хто буде нести адміністративну відповідальність, – імпортер, експортер, перевізник тощо, а не митний брокер! Тому треба пам'ятати, що, дійсно, так, ч. 5 ст. 266 МКУ, існує в правовому полі, цю ч. 5 ст. 266 МКУ й так, теоретично, можливо застосовувати до митного брокера. Але по факту, якщо митний брокер не винен в порушенні митних правил, то жодна судова інстанція своїм рішенням не змусить митного брокера понести адміністративні санкції там, де вони ніяк не узгоджуються з конкретним випадком порушення законодавства України з питань митної справи.

Як на сьогодні, митні органи України достатньо, так би мовити, коректно діють у вищевказаному питанні. Випадки, коли протоколи про порушення митних правил складаються на митного брокера замість імпортера, експортера, підприємства, яке здійснює операції з давальницькою сировиною, перевізника – поодинокі, тобто, носять одиничні випадки.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 86. – С. 9–26.
2. Про діяльність митних брокерів: наказ Міністерства фінансів України від 04.08.2015 р. № 693 // Офіційний вісник України від 18.09.2015. – 2015 р., № 72, стор. 230, стаття 2394, код акту 78448/2015.
3. Про затвердження технологічних карток адміністративних послуг: наказ Державної митної служби України від 29.01.2021 р. № 63.
4. Fedotov O. Issues of the liability of customs brokers under the Ukraine customs legislation / Oleksii Fedotov // CC&RM Journal for Practitioners in Europe. – Issue 5, October / November 2020. – [Електронний ресурс]. –

URL: <https://www.customsclearance.net/en/articles/issues-of-the-liability-of-customs-brokers-under-the-ukrainian-customs-legislation#>.

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2756-VI // Офіційний вісник України від 10.12.2010. – 2010 р., № 92, том 1, стор. 9, ст. 3248, код акту 53775/2010.

Ключові слова: митний брокер, відповідальність, декларант, митний орган.

Ключевые слова: таможенный брокер, ответственность, декларант, таможенный орган.

Key words: customs broker, responsibility, the declarant, customs authorities.

АВЕРОЧКІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент*

ГЕНЕЗА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ РЕЖИМУ СУДНОПЛАВНИХ РІЧОК

Наприкінці 2020 року нарешті побачив світ довгоочікуваний Закон України «Про внутрішній водний транспорт» [1]. У Розділі II «Державне регулювання у сфері внутрішнього водного транспорту» передбачені основні напрями державної політики у цій галузі (залучення інвестицій та забезпечення їх захисту, адаптація законодавчих та нормативно-правових актів до асquis ЄС тощо) та визначені суб'єкти державного регулювання у сфері внутрішнього водного транспорту та їх повноваження (Кабінету Міністрів України, Міністерства інфраструктури, Морської адміністрації, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту, Національної поліції України, місцевих державних адміністрацій). У цілому, сучасні принципи побудови державного управління (або ширше – публічного адміністрування) судноплавними ріками (як внутрішньодержавними, так й міжнародними) мають вагоме історичне підґрунтя.

Державне управління ріками у Римській імперії було досить розвинутим і полягало в установленні імператорами плати за користування ними або в обов'язку виконання замовлень на перевезення військових та інших казенних вантажів. Безпосереднє здійснення державної влади щодо рік покладалося на преторів і префектів, а корпоративної – на річкові громадські об'єднання (колегії) судноплавців. Вільно користуватися ріками мали право поряд із громадянами держави також іноземці, за якими таке право резервувалося відповідними договорами [2, с. 31, 35–40, 42]. За рахунок стягуваної плати на ріках зводилися берегові торговельні пункти, здійснювалися охоронні заходи, очищувалися

верхні та нижні ділянки рік, відбувалася торгівля зі східними регіонами Європи [3, р. 2–4].

У середньовічній Європі, за римською традицією, користування ріками було вільним та оплатним, води рік визнавалися суспільним надбанням народу, знаходилися під особливим заступництвом монархів, проте, як і раніше, не перебували у їхній власності, а державне управління ріками здійснювалося через посадових осіб на місцях. Едикти перших франкських королів передбачали заходи з підтримання судноплавності рік, нагляду за ними, обмеження фіскальних зловживань та охорону великого західного торговельного шляху між північчю і півднем Європи (Рейн – Рона). Із VII ст. юрисдикція держави (монарха) щодо рік полягала в установленні фіскальних правил здійснення судноплавства (едикт Хлотара II від 615 р., капітулярії Піпіна (755 р.), Карла Великого (779, 803 та 805 рр.), а з XII ст. – обмежувальних правил для судноплавства (рішення імператорів Фрідріха I (1190 р.), Фрідріха II (1236 р.) та Генріха VII (1310 р. про допуск до плавання ділянками Рейну) [2, с. 46, 48, 49, 56, 57]. З XI ст. на великих ріках Європи утворюються корпорації (колегії) судноплавців (корпорація Рейну та його приток, Паризька й Луарська корпорації тощо), які купують у держави права на стягнення зборів, винаймають річкову поліцію, здійснюють заходи з підтримання рік у судноплавному стані [4, р. 22].

У період феодальної роздробленості Європи юрисдикція над ріками належала власникам земель, якими вони протікали, однак на великих ріках на вимогу монарха до ленного власника мав бути забезпечений «королівський мир». Свобода судноплавства зберігалася, але за бажанням її власника й у відповідності до його фіскальних умов (плати за прохід, за розведення мостів, за перевантаження, щодо обов'язкового продажу частини перевезених товарів прибережному населенню тощо), які були доволі різноманітними та іноді перевищували вартість вантажу, що перевозився [2, с. 54–55]. Ця модель управління ріками призвела до того, що до XVI ст. річкове судноплавство в Європі майже припиняється, і лише з формуванням сильних об'єднаних монархічних держав на ріки поширюється влада держави (монарха) і розпочинається здійснення її адміністративної юрисдикції [5, р. 440], яка полягала, як і раніше, у встановленні зборів за проходження.

З XIX ст. розпочинається якісно новий період розвитку державного управління ріками, що характеризувався його поширенням на усі сфери, пов'язані з річковими водами (транспортну, продовольчу, використання вод рік як рушійної сили), кожна з яких утворює відповідну галузь державного впливу [2, с. 10]. Крім того, поживається міжнародне співробітництво у цій сфері, підтвердження чому є Заключний акт Віденського конгресу (1815 р.), який містив норми про необхідність установаження докладних правил судноплавства ріками Європи (ст.108), закріпив свободу судноплавства, яка мала здійснюватися відповідно до встановлених єдиних і сприятливих правил (ст.109), установив правила збору мита на ріках (ст.ст. 110–116) і запровадив його принципи: однаковість на всіх ділянках ріки; їх розмір має бути на рівні, що сприяв би розвитку

судноплавства; їх збільшення є можливим лише за загальною згодою прибережних держав; підтримання ріки у судноплавному стані за рахунок зборів; неприпустимість втручання митниць у збирання зборів за судноплавство, неприпустимість контрабанди тощо. У цей період прийнято також велику кількість угод про судноплавство Рейном (Паризький трактат 1814 р., Мангеймська конвенція 1868 р.), Одером (Договори 1818 р. Росії, Австрії та Пруссії), Ельбою (Договір прибережних держав 1821 р., Додатковий акт про судноплавство Ельбою 1844 р.), Везером (Договір прибережних держав 1823 р.) [6, с. 596]. Міжнародно-правове регулювання судноплавства Дунаєм через особливу політичну, економічну і стратегічну ситуацію, а також через залежне становище окремих приднайських держав у другій половині XIX ст., розвивалося під безпосереднім впливом політичних і військових подій у цьому регіоні. У першій половині XIX ст. режим міжнародного судноплавства Дунаєм визначався двосторонніми угодами прибережних держав, що надавали договірним державам свободу судноплавства на ділянках ріки, що належала до їхніх територій [7, с. 22–48].

Режим судноплавства найбільшими міжнародними ріками Європи, що склався в 50–60-ті рр. XIX ст., проіснував практично у незмінному вигляді до закінчення Першої світової війни. Проте зміст принципу свободи судноплавства не залишався незмінним. Якщо на початку свого становлення цей принцип був нерозривно пов'язаний з розвитком міжнародної торгівлі, то наприкінці XIX ст. він почав перетворюватися на важелі політичного й економічного впливу. Характерним стає те, що вимоги до допуску іноземних суден на територію деяких провідних держав стають жорсткішими з метою недопущення іноземних товарів. Це стосувалося насамперед Німеччини, до складу якої після з'єднання увійшли значні ділянки рік, на яких раніше було встановлено міжнародно-правовий режим судноплавства [8, с. 68]. З метою вирішення навігаційних питань і подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері користування ріками під егідою Ліги Націй в 1921 р. укладено Барселонську конвенцію і Статут про режим судноплавних водних шляхів, які мають міжнародне значення [9], що підтвердили принцип свободи судноплавства, практику резервування за прибережними країнами каботажних перевезень, виключення зі сфери її застосування суден, що виконують функції публічної служби (військових, поліцейських, наглядових) [10, с. 48].

Подальшого поштовху правові принципи поширення прав держав на ріки, зокрема міжнародні (транскордонні) набули у середині XX ст. В 1966 р. Асоціацією міжнародного права прийнято рекомендаційні Гельсінські правила використання вод міжнародних рік [11], основними принципами яких стали справедливе використання загальних водотоків і зобов'язання не завдавати істотної шкоди прибережним державам. Публічному адмініструванню їх режиму прибережними державами присвячено ст. 15, відповідно до якої прибережна держава здійснює поліцейські права на ділянках ріки або озера, які підпадають під її юрисдикцію, зараховуючи, зокрема, захист публічної безпеки та

здоров'я населення, причому здійснення цього права не має без достатніх підстав перешкоджати свободі судноплавства, передбаченої ст.ст. 13 і 14 цих Правил. Подібний рекомендаційний характер мають й інші угоди, якими визначаються загальні засади публічного адміністрування їх режимів. При цьому, на наше переконання, впровадження механізму підписання обов'язкових міжнародних угод, якими були б установлені загальні принципи поширення юрисдикції, різноманітні аспекти публічного адміністрування режиму на найбільших судноплавних ріках світу, має право на існування та підтверджується позитивною багаторічною практикою застосування Конвенції ООН з морського права 1982 року щодо морських просторів.

Список використаної літератури:

1. Про внутрішній водний транспорт: Закон України від 03.12.2020. *Офіційний вісник України*. 2021. № 4. Ст. 201.
2. Казанский П. Договорный рѣки. Очерки истории и теории международного рѣчного права: в 2 т. Казань, 1895. Т. 1. 479 с.
3. Pappafava V. De la condition civile des étrangers. H. Manceaux, 1884. 22 p.
4. Engelhardt E. Histoire du droit fluvial conventionnel. Paris : L. Larose et Forcel, 1889. 110 p.
5. Bacquet J. Les Oeuvres. Lyon, MDCCXLIV. Т. 1. 652 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=nXb7wVRxjYMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
6. Кузнецов С. О., Аверочкіна Т. В. Правове регулювання транспорту. *Право Європейського Союзу*: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. О.: Фенікс, 2013. С. 576–601.
7. Фандиков П. Г. Международно-правовой режим Дуная. М., 1955. 255 с.
8. Гуреев С. А., Тарасова И. Н. Международное речное право. Москва : Междунар. отнош., 1993. 236 с.
9. Convention and Statute on the Regime of Navigable Waterways of International Concern Barcelona, 1921. *League of Nations Treaty Series*. Vol. VII. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%207/v7.pdf>
10. Аверочина Т. В. Режим морского порта, судоходных путей и транзита в документах Лиги Наций. *Митна справа*. 2008. № 4. С. 47–48.
11. Хельсинские правила использования вод международных рек, 1966. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900698>

Ключові слова: публічне адміністрування, юрисдикція, ріки, принципи судноплавства, управління.

Ключевые слова: публичное администрирование, юрисдикция, реки, принципы судоходства, управление.

Key words: public administration, jurisdiction, rivers, shipping principles, management.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ МОРЕМ

Проблематика нелегальної міграції є актуальною для багатьох держав світу. Безробіття, політична нестабільність, релігійна нетерпимість, територіальні конфлікти тощо змушують людей шукати кращої долі на території інших держав. Приймаючі країни, у свою чергу, часто стикаються з проблемою небажання мігрантів приймати усталені норми поведінки та спротиву інтеграції у нове суспільство. Такі держави прагнуть максимальної регуляції питання міграції та ретельно охороняють свої кордони, нерідко порушуючи права людини та загострюючи відносини між сусідніми державами [1, с. 463], що змушує останніх шукати шляхів взаємодії та вироблення спільних механізмів протидії цьому негативному явищу. Найбільш відомим та наочним прикладом регіональної співпраці у протидії нелегальній міграції стало співробітництво у межах ЄС.

Питання протидії нелегальній міграції набули актуальності для європейських країн після завершення II Світової війни. Спочатку залучення іноземної робочої сили тут розглядалося як тимчасове явище, здатне ліквідувати брак трудових ресурсів, необхідних для відновлення економіки після війни. Але з 60-х років минулого століття трудова міграція, у т. ч. і нелегальна, стала постійним і невід'ємним фактором соціально-економічного і політичного розвитку Європи [2, с. 74]. Утворення ЄС та відкриття внутрішніх кордонів між державами вимагало одночасного захисту зовнішніх кордонів держав Шенгенської угоди від порушень на кордонах, зокрема протидії нелегальній міграції, і відповідно створення інститутів відповідальних за цю сферу діяльності. З цією метою згідно з Регламентом Ради ЄС від 26.10.2004 р. № 2007/2004 (з наступними змінами), у 2005 р. у Варшаві (Польща) почало працювати Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (FRONTEX) та підпорядковані йому загони швидкого прикордонного реагування (Rapid Border Intervention Teams) [3]. У лютому 2002 р. Рада Європи ухвалила План глобальних дій проти нелегальної міграції та торгівлі людьми. Документом передбачалося: удосконалення візової політики; обмін інформацією та її аналіз щодо ефективності заходів, що спрямовані на регулювання міграційних процесів; удосконалення системи контролю на кордонах; створення Європейської візової ідентифікаційної системи; розробка єдиної стратегії ЄС з боротьби з незаконною міграцією.

Активізація міграційних потоків з Африки до Європи з кінця 1990-х років до теперішнього часу є однією з основних причин, за якими європейські країни зацікавлені у зміцненні співпраці з країнами південного узбережжя Середземного моря. Середземномор'є – це регіон з високим стратегічним значенням, і взаємини країн цього регіону мають першорядне значення для балансу безпеки. У Середземному морі сконцентровані міграційні потоки Південь-Північ, Африка-Європа, тут реєструється найбільший міграційний потік на планеті. Існуючий економічний розрив і відсутність результату в заходах, прийнятих для досягнення більшого економічної і соціальної рівноваги, призводять до збереження цього феномена [4]. Події «Арабської весни» значно вплинули на процеси нелегальної міграції до ЄС. Згідно з даними ООН, з початку 2017 р. понад 50 тис. мігрантів прибули до берегів Італії, а понад 1,4 тис. осіб потонули або зникли безвісти. Міграційний маршрут з Лівії до Італії Середземним морем вважається найнебезпечнішим у світі. У 2016 р. з 181 тис. мігрантів, які потрапили на територію Італії, близько 90 % прибули з Лівії морським шляхом [5].

Саме Італія упродовж значного часу приймає на себе перший удар міграційних потоків, шляхи яких пролягають морем. Переважна більшість цих мігрантів – нелегали. Наприклад, тільки на початку 2011 р. на о. Лампедуза прибуло близько 25 тис. африканців. Сотням людей так і не вдалося дістатися до італійського берега. Запобігання трагедій і посилення контролю над морським кордоном була присвячена італійська військова гуманітарна операція «Mare Nostrum», в якій брали участь кораблі та літаки військово-морського флоту, армії, військової авіації, карабінери, фінансова гвардія, прикордонники, а також всі інші державні служби, які задіяні у здійсненні контролю над міграційними потоками. З листопада 2014 р. цю операцію було замінено операцією «Тритон», яку було розгорнуто під егідою FRONTEX. У цій операції, крім Італії, взяли участь ще 19 країн [6].

З перших місяців 2011 р. о. Лампедуза опинився у центрі уваги світових ЗМІ. Центр тимчасового перебування нелегальних іммігрантів, розрахований на 200 осіб, виявився не готовий до прийому багатьох тисяч людей. ЦТП на Лампедузі і раніше піддавався жорсткій критиці. Навесні 2011 р. італійська влада, намагаючись якомога оперативніше впоратися з проблемою, вирішила забезпечити прибулих нелегалів тимчасовим дозволом на проживання і переправити їх до Франції, оскільки саме там більшість тунісців і мали намір оселитися. Однак Франція зупинила потяги з іммігрантами на кордоні, звинувативши Італію у порушенні правил Шенгену, які передбачають можливість перетину європейських кордонів лише за наявності посвідчення особи, достатніх для проживання коштів і підтвердження, що мігранти не є загрозою для безпеки [7].

Варто відзначити досвід ЄС з розробки спеціальної системи охорони кордону, спрямованої на припинення потрапляння нелегальних іммігрантів з Африки. У таких операціях задіяні міжнародні сили (патрульні катери і військові кораблі Іспанії, Великої Британії, Франції, Португалії

та Італії). Кораблі обстежують західне Середземномор'я і частину Атлантики в районі Канарських островів. Кожне судно патрулює площу близько 16 км². Патрулям надається право зупиняти будь-яке підозріле судно і відводити його до найближчого європейського порту. Проведення операції відслідковується спостерігачами з європейських країн, при цьому робиться акцент на спільну боротьбу з нелегальною міграцією, в рамках якої також можливе укладання угод між країнами про спільне протистояння загрозі громадській безпеці. У деяких європейських країнах незаконні мігранти постають перед судом, але для багатьох з них умови утримання в європейських в'язницях набагато краще, ніж у рідній країні. Очевидним став той факт, що зі збільшенням потоку міграції вже у 2015 р. Європейський Союз не зумів виробити загальної політики з питань міграції і, отже, не зміг запропонувати адекватну відповідь на глобальні виклики, перед якими опинився.

Останнім часом у боротьбі з нелегальною міграцією в Середземному морі задіяні військово-морські сили і морські правоохоронні органи країн ЄС. Рішенням Ради ЄС від 18 травня 2015 р. створено Середземноморське військово-морське з'єднання ЄС, яке направлено на вжиття дієвих заходів на міжнародному рівні з урахуванням як вже очевидних аспектів незаконного провезення мігрантів і торгівлі людьми з метою їх перевезення до Європи, так і тих, які проявляться в майбутньому. Також можна відзначити роль Європейського агентства з управління оперативним співробітництвом на зовнішньої кордоні держав-членів ЄС і Місії ЄС з прикордонної допомоги Лівії у підтримці лівійського уряду [8, с. 153].

Таким чином, співробітництво держав у боротьбі з нелегальною міграцією у сучасних умовах виходить на якісно новий етап та складається з трьох складових: політичного, правового і організаційного. Вони тісно взаємопов'язані і доповнюють один одного. Політичний аспект є визначальним для правового. Своєю чергою організаційний визначає принципи формування волі держави у питаннях поводження з нелегальними мігрантами, спрямовує роботу на розвиток національного і міжнародного законодавства. Аналіз співпраці держав у протидії міграції на морі дозволяє виокремити такі його основні напрямки: протидія нелегальній міграції у межах морських просторів; надання допомоги біженцям та іншим мігрантам, які зазнали лиха або опинилися у небезпеці у межах морських просторів, що організовуються за тісної співпраці між державами прапорів та прибережними державами.

Список використаної літератури:

1. Столяр О. П. Вплив нелегальної міграції на сучасні американо-мексиканські відносини. *Гілея: зб. наук. праць*. Вип. 115. С. 463–467.
2. Відлер О. М. Загальноєвропейський досвід протидії нелегальній міграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 2. С. 72–76.

3. Council Regulation (EC) № 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004R2007:EN:NOT>
4. González del Miño P. La emigración marroquí en España. El mediterráneo como núcleo de migraciones. *Migraciones y desarrollo: II Jornadas Iberoamericanas de Estudios Internacionales*, Montevideo, 25, 26 y 27 de octubre de 2006 / coord. por Francisco Aldecoa Luzárraga, José Manuel Sobrino Heredia, 2007. P. 103–126.
5. Біля берерів Лівії потонули понад 30 мігрантів. Українська правда. 2017. 26 листопада. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/26/7163337>
6. Migranti, Alfano: «Mare Nostrum chiuderà, da novembre parte Triton». *Corriere della sera*. 2014. 16 ottobre. URL: http://www.corriere.it/politica/14_ottobre_16/migranti-alfano-mare-nostrum-chiudera-novembreparte-triton-b426945a-5537-11e4-af0d-1d33fddfa710.shtml
7. Casati D. Immigrati, scontro Italia – Francia. *Viral News*. 2011. 8 aprile. URL: <http://www.gqitalia.it/viral-news/articles/2011/4/immigrati-scontro-francia-italia-parigi-non-li-faremo-entrare-primi-rimpatri-tunisini-disordini-a-lampedusa/>
8. Ромашев Ю. С., Остроухов Н. В. Миграция на море: международно-правовые и организационные аспекты. *Право*. 2016. № 1. С. 149–165.

Ключові слова: міграція, нелегальна міграція, морські простори, регіональне співробітництво, ЄС.

Ключевые слова: миграция, нелегальная миграция, морские пространства, региональное сотрудничество, ЕС.

Key words: migration, illegal migration, maritime spaces, regional cooperation, EU.

ГАВЕРСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ, РОЗТАШОВАНИХ НА УЗБЕРЕЖЖІ ЗАМКНЕНИХ ТА НАПІВЗАМКНЕНИХ МОРІВ

Особлива ситуація замкнених та напівзамкнених морів, що впливає з їх відносно невеликих розмірів, малої глибини, невеликий солоності, обмеженого обміну вод зі Світовим океаном при одночасно зростаючій забрудненості і загрозах природному середовищу в основному у результаті забруднення з суходолу, їх дуже чутлива екосистема – все це вимагає тісної співпраці прибережних держав, відображає їх взаємозалежність у сфері видобутку і збереження живих морських ресурсів і боротьби із забрудненням. Саме це передбачає ст. 123 Конвенції 1982 року з морського права [1]. Суть цієї статті

полягає в утвердженні принципу співпраці, у заклику до держав, які омиваються замкненими та напівзамкненими морями, брати участь у ньому. При тлумаченні положень і правових наслідків застосування цієї статті іноді висловлюється сумнів у тому, чи накладає вона на сторони правовий обов'язок співпрацювати [2, р. 509].

Цей сумнів, як правило, обґрунтовується тим, що у процесі переговорів фраза «держави будуть співпрацювати», що міститься у неофіційному єдиному тексті для переговорів була замінена у переглянутому єдиному тексті для переговорів на «державам слід співпрацювати» [3, р. 171]. Хоча така зміна і послабила ступінь обов'язковості для держав співпрацювати одна з одною вона жодним чином не скасувала такий обов'язок, оскільки слово «будуть» не було замінено словом «можуть» або ж формулюванням на кшталт «на свій розсуд». Крім того, у ст. 123 міститься ряд більш конкретних положень, які дуже виразно накладають зобов'язання з координації діяльності держав, зокрема, щодо експлуатації живих ресурсів, охорони морського середовища і наукових досліджень.

Принцип співробітництва держав, які перебувають на узбережжі замкнених або напівзамкнених морів, знаходить свій прояв у тому, що 1) одна з таких держав не може відмовитися брати участь у переговорах, спрямованих на розробку угоди щодо співробітництва, має сумлінно брати у них участь; 2) забороняється діяльність на шкоду законним інтересам інших держав, що стосується, перш за все, управління живими ресурсами моря і охорони морського середовища. Хижацька експлуатація живих ресурсів однією з держав у своїй економічній зоні тягне за собою заподіяння шкоди інтересам інших прибережних держав. Така взаємозалежність, характерна для всього Світового океану, має особливо сильний прояв у замкнених та напівзамкнених морях.

Аналіз ст. 123 Конвенції свідчить про врахування ступеню взаємозалежності держав у трьох зазначених у ній сферах діяльності. Оскільки живих ресурсів обсяг співпраці відрізняється найбільшою широтою, адже може охоплювати управління, захист, наукові дослідження та експлуатацію. У сфері охорони морського середовища координація охоплює здійснення прав та обов'язків прибережних держав. Найменший обсяг координації – при проведенні наукових досліджень, оскільки вона охоплює лише загальний напрямок їх проведення за умови, що вони є доцільними.

Формула співпраці і координації означає на практиці міжнародну співпрацю – як двосторонню, так і багатосторонню, спільне проведення конкретних наукових досліджень, укладення міжнародних угод, участь у діяльності регіональних організацій, що функціонують у межах цих регіонів/акваторій. З цієї співпраці не може виключатися жодна держава, яка омивається замкненим або напівзамкненим морем. Положення ч. IX Конвенції 1982 року про співробітництво держав, що омиваються замкненими або напівзамкненими морями (ст. 123), не дають їм будь-яких додаткових прав, що є виключенням з обов'язкових правових норм. Вони не можуть служити також базою будь-яких обмежень прав

третіх держав і не дають підстав для зміни загальних норм морського права за допомогою укладання регіональних угод. Морське право являє собою єдине ціле, а ст. 123 говорить лише про співпрацю у виконанні прав і обов'язків прибережних держав, що впливають з положень Конвенції 1982 року. Локальні або регіональні норми можуть лише доповнювати або розвивати загальні норми. Як впливає з п. «d» ст. 123 Конвенції, державам, які омиваються замкненими або напівзамкненими морями, надана можливість запрошувати треті держави до участі у співпраці. У зв'язку з цим співпраця має відкритий характер і не може бути спрямована проти інтересів третіх держав. З положень ст. 123 Конвенції 1982 р. не впливає жодних спеціальних прав для прибережних держав, які були б винятком з діючих норм міжнародного права, ні у частині конкретних видів вивчення та експлуатації ресурсів таких морів, ні щодо їх компетенції у правовому регулюванні цієї діяльності. Право та обов'язок прибережних держав співпрацювати – це конкретизація загальновизнаного принципу співпраці держав стосовно даної категорії держав.

Положення ст. 123 Конвенції привертають увагу щодо більш загальної правової проблеми термінологічного вираження у тексті договору ступеня обов'язковості для держав норм про співпрацю. Як підкреслювалося, принцип співробітництва держав розвивається при вирішенні тих чи інших міжнародних морських проблем. Практичний та теоретичний інтерес представляє у цьому зв'язку вирішення проблеми відображення ступеня обов'язковості для держав її приписів про співпрацю, у т. ч. співробітництво на регіональному рівні. Тут, перш за все, заслуговує на увагу факт диференціювання у тексті статей ступеня такої обов'язковості. Встановлюючи обов'язок держав співпрацювати на тому чи іншому рівні, Конвенція 1982 року застосовує формули, що вказують на різну ступінь категоричності її приписів як щодо рівня співпраці (універсальний, регіональний, субрегіональний або двосторонній), так і щодо самої співпраці. Що стосується суб'єктно-просторових масштабів співробітництва, то державі надається свобода вибору (у межах загальновизнаних норм міжнародного права). Нерідко, однак, Конвенція 1982 року прямо наказує керуватися нормами певного рівня або встановлює ієрархічні відносини між такими нормами. Формули типу «держави регіону співробітничать...» жодним чином не визначають нормативного рівня такого співробітництва: воно може здійснюватися і на регіональній, і на двосторонній, і на універсальній основі.

Відносно ступеня обов'язковості співпраці Конвенція 1982 року містить різні формулювання. Уряді статей припис співпрацювати має досить категоричний характер. Так, у деяких положеннях ст. 61 «Збереження живих ресурсів», ст. 64 «Далеко мігруючі види», ст. 118 «Співпраця держав у збереженні живих ресурсів та управління ними», ст. 119 «Співпраця на всесвітній регіональній основі» тощо. застосована формула «держави співпрацюють», що у договірно-правовій термінології висловлює, як відомо, досить високий ступінь повинності. У таких

статтях, як 63, що стосується запасів, що зустрічаються у безпосередньо прилеглих до виключних економічних зон районах, або 242 «Сприяння міжнародному співробітництву», формули обов'язковості є менш категоричними. Вони відповідно говорять про «прагнення» держав до узгодження заходів і «сприяння співпраці».

Список використаної літератури:

1. Конвенція ООН по морському праву, 1982. *Бюллетень міжнародних договорів*. 1998. № 1. С. 3–168.
2. Jaenicke G. Cooperation in the Baltic Area. *The law of the sea in the 1980s*; Proc. Law Sea Inst.: Fourteenth Ann. Conf. Oct. 20–23, 1980. Kiel. Hawaii, 1983. P. 500–515.
3. Third United Nations Conference on the law of the sea: Offic. Rec. Vol. 4.

Ключові слова: морське право, морські простори, замкнені та напівзамкнені моря, співробітництво, Конвенція ООН з морського права 1982 року.

Ключевые слова: морское право, морские пространства, замкнутые и полузамкнутые моря, сотрудничество, Конвенция ООН по морскому праву 1982 года.

Key words: maritime law, maritime spaces, enclosed and semi-enclosed seas, cooperation, 1982 UN Convention on the Law of the Sea.

СЕРАФІМОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЛІТИКА ПЛАНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ

Метою діючої Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року [1] є визначення концептуальних засад формування державної політики планування та розвитку портової галузі, спрямованих на покращення сервісу, створення умов для залучення приватних інвестицій та підвищення ефективності використання наявних потужностей у морських портах України, гармонізацію розвитку припортової інфраструктури (залізничних підходів, автомобільних доріг) та пропускнуої спроможності морських портів, збільшення рівня їх участі у міжнародних ланцюгах постачань, забезпечення екологічної безпеки відповідно до міжнародних стандартів та недопущення суб'єктами господарювання і суднами забруднення навколишнього природного середовища, дотримання вимог щодо використання та охорони водних об'єктів у межах території та акваторії морського порту.

Зважаючи на оцінку ефективності роботи морських портів, що була наведена в Аудиті економіки 2030 [2], портова галузь України ще довгий

час буде потребувати значних інвестицій, інновацій та удосконалень, а через застарілість та критичний технічний стан обладнання державних морських портів, вже через дуже короткий час їм буде надзвичайно складно конкурувати на ринку морських перевезень і супутніх послуг. Важливо пам'ятати, що ефективний розвиток підприємств транспортної системи належить до кола пріоритетних завдань державної політики у напрямку створення передумов підвищення рівня економічного розвитку країни, як шляхом використання переваг її геополітичного положення, так і поліпшення якості транспортних послуг, зниження витрат транспортування товарів і вантажів за рахунок комплексної інформатизації підприємств транспорту і перегляду транспортних технологій. Розвиток національних економік неможливий без інтеграції транспортного комплексу у світову транспортну систему, створення мультимодальних перевізних систем і систем товаророзподілу, заснованих на принципах логістики з використанням сучасних інформаційних технологій. Цим посилюється значимість підвищення координації у розвитку підприємств транспортної інфраструктури, формування на території країни конкурентоспроможних міжнародних транспортних коридорів та портів-хабів з розвинутою логістичною інфраструктурою. Інтенсивний розвиток наземного транспорту змусив сучасні порти відмовитися від пасивної стратегії розвитку. Вони опинилися в умовах конкурентного середовища, коли основним завданням порту стало виживання в умовах зростання агресивності зовнішнього середовища. Порт діє у середовищі, що зазнає значних економічних та політичних впливів, і часто прямо та побічно залежить від загальних проблем економіки та політики.

У Морській доктрині України на період до 2035 року [3] містяться норми про окремі аспекти реформування портової політики. Зокрема, акцентується увага на необхідності удосконалення тарифної політики у портовій галузі шляхом підвищення рівня економічної обґрунтованості. Дійсно, як відзначається у Доктрині, морські порти є однією з найважливіших з'єднувальних ланок національної транспортної та виробничої інфраструктури з європейською та світовою. Україна має потужний портовий потенціал: на узбережжі Чорного та Азовського морів функціонує 13 морських торговельних портів, їх причальний фронт має загальну довжину близько 40 км. Але внаслідок скорочення упродовж останніх років обсягів перевезень морські порти України мають резерви переробної спроможності у розмірі близько 50 %. Суб'єкти господарювання, що провадять діяльність у морському порту, у цілому є прибутковими, але потребують залучення інвестицій (для днопоглиблення, розбудови сучасних берегових і рейдових терміналів, оновлення перевантажувальної техніки, припортової інфраструктури) на суму понад 3 млрд доларів США, що обумовлює необхідність створення сприятливих умов для ефективного інвестування в економіку.

Показники перевалювання вантажів у портах України [4] та, зокрема, Великої Одеси, свідчать про значні об'єми вантажів та велику завантаженість портових потужностей. Але, незважаючи на значну

роль морських портів у забезпеченні економічної та соціальної стабільності країни, надзвичайно актуальною залишається зношеність їх обладнання, низька зацікавленість працівників у підвищенні ефективності праці через порівняно низьку оплату праці. Крім того, корупційні ризики [5], невідпрацьованість і складність портових формальностей [6] не забезпечують можливостей до поліпшення ситуації. Вжиття епізодичних, точкових заходів, затвердження програмних документів та поточного законодавства не будуть ефективними, адже реформування потребує загальний підхід до адміністрування галузі та зміщення пріоритетів з виключно споживчої політики «виснаження» портів на політику довгострокового розвитку та вкладення коштів у розвиток портової галузі. Першим кроком на цьому шляху може стати анонсоване та ініційоване Міністерством інфраструктури та Адміністрацією морських портів зниження частки відрахувань з чистого прибутку АМПУ та портових підприємств до державного бюджету до 50–30 % [7]. Це надасть потенціалу розвитку галузі, зокрема, оновленню технічного оснащення портів, забезпечення їх екологічної, епідеміологічної та санітарної безпеки (особливо зважаючи на пилове забруднення повітря). Крім того, слід переглянути політику оплати праці працівників портів з урахуванням складності та шкідливості умов їх праці, а також ролі таких працівників у забезпеченні стабільного функціонування морських портів як складних технічних систем.

Список використаної літератури:

1. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 548-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1634-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-p/print>
2. Аудит економіки України 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>
3. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7.10.2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-p/print>
4. Перевалка вантажів морпортами України б'є рекорди. URL: <https://agroexpert.ua/perevalka-vantazhiv-morportamy-ukrainy-b-ie-rekordy/>; Морские порты Украины установили исторический рекорд перевалки грузов. URL: <https://bituk.media/ekonomika/morski-porty-ukrayiny-vstanovyly-istorychnyj-rekord-perevalky-vantazhiv/>
5. ВАКС відсторонив першого заступника директора порту «Південний». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/01/novyna/ekonomika/vaks-vidstoronyv-pershoho-zastupnyka-portu-pivdennyj>
6. Про припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції: рекомендації Тимчасової адміністративної колегії Антимонопольний комітету України від 04.11.2020 р.

№ 2-рк/тк. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fb/3a1/5e7/5fb3a15e73782481469507.pdf>

7. Маємо вирішити питання дивідендної політики АМПУ і перегляду порткових зборів. – Владислав Криклій. URL: <https://mtu.gov.ua/news/32661.html>

Ключові слова: політика, морська політика, портова політика, морський порт, портові формальності, морська галузь, торговельне мореплавство.

Ключевые слова: политика, морская политика, портовая политика, морской порт, портовые формальности, морская отрасль, торговое мореплавание.

Key words: policy, maritime policy, port policy, seaport, port formalities, marine affairs, merchant shipping.

АНДРУЩЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ СУДЕН КАБОТАЖНОГО ПЛАВАННЯ У МОРСЬКИХ ПОРТАХ УКРАЇНИ

Судна під національним прапором у портах своєї держави користуються правовим режимом, який залежить від того, здійснювало таке судно закордонні рейси, чи ні. Так, якщо судно під українським прапором здійснює міжнародні перевезення, то його правовий режим не відрізняється від режиму судна під іноземним прапором стосовно здійснюваних контрольних та сервісних формальностей (при наданні останньому національного режиму). Це підтверджується визначенням, наданим у ст. 4 Митного кодексу України [1] (далі – МКУ): «судно закордонного плавання – українське або іноземне судно, яке здійснює міжнародні перевезення товарів та/або пасажирів та прибуває на митну територію України або вибуває за її межі». Але це не стосується здійснення юрисдикції держави порту у випадку учинення правопорушень, від здійснення якої держави порту утримуються щодо суден під іноземними прапорами. У випадку роботи судна під національним прапором у каботажі об'єм формальностей стосовно нього буде іншим (меншим), адже перетин державного кордону та заходження до іноземних портів не відбувається.

Відповідно до двосторонніх угод про торговельне судноплавство, каботаж зазвичай резервується за суднами під національними прапорами договірних сторін (ст. 6 Угоди України з Грецією, ст. 6 Угоди з Болгарією тощо). Відповідно до ст. 131 «Каботажні перевезення» КТМ України, перевезення між портами України здійснюються суднами, що плавають під Державним прапором України, а також суднами, що плавають під іноземним прапором за умови одержання на це дозволу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту. Закон України від 08.07.2011 р. «Про рибне

господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [2] визначає каботажне плавання як плавання суден флоту рибної промисловості для здійснення рибогосподарської діяльності у межах Азово-Чорноморського басейну між портами України без заходу до портів інших держав (ст. 1).

Відповідно до МКУ, митний режим товарів, які перевозяться у каботажі, має особливості, крім того, на судна під національним прапором при плаванні у каботажі, відповідно до Закону України «Про державний кордон України» [3] (ст.ст. 8, 17, 23, 28, 29), поширюються також режим державного кордону та прикордонний режим. Відповідно до п. 11 Типової технологічної схеми пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 451 [4], контроль судна каботажного плавання здійснюється службою капітана морського порту після виконання митних формальностей. Згідно з п. 6 Порядку виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. № 308 [5], судна, які здійснюють каботажне плавання, перебувають під митним контролем упродовж усього часу каботажу.

Щодо суден під прапором України діють Державні санітарні правила для морських суден України, затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України від 20.12.2000 № 57 [6]. Відповідно до п. 1.2.7, на кожному судні повинні бути такі санітарні документи: санітарно-технічний паспорт судна, суднове санітарне свідоцтво на право плавання, рейсовий санітарний журнал, міжнародне свідоцтво про дератизацію чи свідоцтво про звільнення від дератизації. Відповідно до п. 10.3.2, «при виявленні на судні інфекційних хворих судновий медичний персонал або особа, яка відповідає за медико-санітарне забезпечення, негайно повідомити про наявність на судні інфекційного хворого санепідемстанцію порту приписки, порту заходу і порту евакуації хворого (санепідемстанцію порту приписки – при виявленні першого хворого)». Відповідно до Правил, карантинні догляди, відповідно до вимог IHR 2005, проводяться в портах, які відкриті для міжнародних зв'язків, зокрема, на прохання адміністрації будь-якого судна, яке знаходиться в порту (на рейді), у разі появи на судні хворого, що підозрюється на захворювання інфекційною хворобою або інших епідеміологічних ускладнень (п. 10.6.3).

Відповідно до Порядку оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден у море та оформлення виходу суден із морського порту, затвердженого Наказом Міністерства інфраструктури України від 27.06.2013 № 430 [7], передбачено спрощений порядок оформлення приходу та виходу для суден, які здійснюють каботажні перевезення водами акваторій Миколаївського та Херсонського морських портів, Херсонського морського каналу, Бузько-Дніпровсько-лиманського каналу, першого і другого колін каналу акваторії порту Миколаїв і Спаського каналу, з відповідним

оформленням один раз за календарний рік під час першого заходу судна в акваторію морського порту.

Ставки портових зборів, що стягуються з суден і плавучих споруд, які плавають під Державним Прапором України у каботажі є значно меншими за стягувані з суден, задіяних у закордонному плаванні, або не стягуються взагалі (Додатки 2–6 до Порядку справляння та розмірів ставок портових зборів, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України від 27.05.2013 р. № 316 [8]). Тарифи на портові послуги, зважаючи на ті з них, що розміщені на офіційному сайті Адміністрації морського порту Одеса, не мають особливостей у залежності від закордонного чи каботажного плавання судна та вантажів, що ним перевозяться.

Відповідно до Правил контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства, затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 17.07.2003 р. № 545 [9], українські судна згідно з Керівництвом щодо надання допомоги державам прапора в імплементації документів ІМО, затвердженим резолюцією А.847(20), підлягають періодичному інспектуванню державними інспекторами Морської адміністрації (Держрибагентства України). Інспектування українських суден здійснюється для впевнення у тому, що ці судна відповідають вимогам чинного законодавства, правил мореплавства та міжнародних конвенцій України; суднові документи відповідають установленим вимогам та фактичному стану судна, його обладнання, постачання та системи управління безпекою. Морська адміністрація інспектує судна, що плавають під Державним Прапором України; за винятком суден флоту рибного господарства, яких інспектує Держрибагентство України.

Режим лоцманського, криголамного проведення та регулювання руху суден поширюється рівною мірою також і на судна під національним прапором України при плаванні у каботажі. Це пояснюється необхідністю підтримання належного рівня безпеки мореплавства. Незначні особливості передбачені для суден каботажного плавання лише у Порядку надання послуг з регулювання руху суден, в якому відзначається, що для таких суден та суден місцевого базування заявка на послуги з регулювання руху суден надається капітаном судна у зоні дії центру регулювання руху суден/посту регулювання руху суден через засоби радіозв'язку. Вихід капітана судна на радіозв'язок з відповідним пунктом регулювання руху суден вважається поданням заявки на надання послуг з регулювання руху суден (п. 3.2). Тарифи на відповідні послуги для суден каботажного плавання є нижчими, але для криголамного проведення суден знижка не передбачена.

Таким чином, об'єм режимних правил, що застосовуються до суден під національним (українським) прапором у морських портах України, які здійснюють плавання у каботажі, є меншим, ніж тих, що здійснюють закордонні рейси, що пояснюється відсутністю перетину державного кордону та відвідання іноземних портів. При цьому, провідний для морської галузі режим забезпечення безпечного плавання діє для усіх без виключення суден та відповідний контроль капітана морського

порту здійснюється щодо кожного судна, яке заходить до морського порту України.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України, 2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1175.
2. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2351.
3. Про державний кордон України: Закон України від 4.11.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
4. Типова технологічна схема пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 451. *Офіційний вісник України*. 2012. № 40. Ст. 1546.
5. Порядок виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. № 308. *Офіційний вісник України*. 2015. № 39. Ст. 1175.
6. Державні санітарні правила для морських суден України, затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України від 20.12.2000 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0057488-00#Text>
7. Порядок оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден у море та оформлення виходу суден із морського порту, затверджений Наказом Міністерства інфраструктури України від 27.06.2013 № 430. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2857.
8. Порядок справляння та розмірів ставок портових зборів, затверджений наказом Міністерства інфраструктури України від 27.05.2013 р. № 316. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. Ст. 1586.
9. Правила контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства, затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 17.07.2003 р. № 545. *Офіційний вісник України*. 2004. № 13. Ст. 915.

Ключові слова: морські порти, режим, каботаж, режим морського порту, формальності.

Ключевые слова: морские порты, режим, каботаж, режим морского порта, формальности.

Key words: seaports, regime, cabotage, seaport regime, formalities.

ВПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ У МОРСЬКИХ ПОРТАХ УКРАЇНИ

Україна – морська держава, яка має системне значення для європейського регіону. Сьогодні Україна другий найбільший експортер зернових та кукурудзи – і п'ятий найбільший експортер пшениці у світі [5, с. 7]. Важливість розвитку портової галузі України у функціонуванні української економіки важко переоцінити. З підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Україна активно наближає своє законодавство до норм європейського законодавства. Портова галузь не є виключенням і на теперішній час також перебуває у процесі змін та перетворень форм управління, наближаючись до кращих європейських практик. Світовим банком відзначено, що існуюча модель управління портом в Україні не відповідає міжнародній практиці та навряд чи принесе у майбутньому стільки економічних благ, скільки можна було б отримати за умови ведення більш упорядкованої моделі управління портом [5, с. 12].

Найпоширенішою та домінантною моделлю управління портом у світі на початку ХХІ століття, безперечно, є модель «порт-лендлорд», яка існує у кількох варіантах залежно від рівня децентралізації та самостійності портової адміністрації, традицій країни, що розглядається, або рівня залучення землевласника до подальшого розвитку та розширення портової діяльності [5, с. 19].

Міжнародний досвід отримання однорідного та законного контролю над портовими землями свідчить, що портові адміністрації контролюють портову землю у вигляді таких форм права власності (користування): договір оренди чи концесії, договір планування землекористування чи певна форма довірчої власності. Так, найпростішим способом (шляхом) встановлення контролю над портовими землями є експропріація земель у нинішніх власників та передача права власності адміністрації порту, або опосередковано через концесію, договір оренди чи існуючі форми довірчої власності (порти Антверпена та Роттердама). У кількох країнах портові та прибережні райони перебувають під захистом як «суспільне надбання», яке технічно не може бути власністю когось, а отже, не продається, портова адміністрація може утримувати землю лише як довірчу власність громади (концепція «спеціального округу», яка використовується у США та Японії для відведення до резерву земельних ділянок для господарської діяльності портів, не зважаючи на кордони муніципалітетів та округів). Дані європейських морських портів показують, що приблизно третина портових адміністрацій наразі має такі пріоритетні права на купівлю землі, розташованої на

території порту [6, с. 7]. Обмін земель – ще одна форма відчуження земель, коли земля є цінною для розвитку порту та передається місцевим органам влади заради політичної та фінансової підтримки розвитку портів. Та, одночасно, може бути елементом угоди, як приклад, укладеної між адміністрацією порту Роттердам, містом Роттердам та урядом Нідерландів під час розробки проекту «Масфлакте II» з розширення (утворення) штучних земель. Сам проект «Масфлакте II» – проект утворення штучних земель, що є одним зі способів поступового розширення контролю над портовими землями. За інформацією Європейської організації морських портів, більш ніж половина європейських портових адміністрацій не володіють портовими землями, але вони можуть покладатися на законодавчу базу, яка надає портовим адміністраціям право управляти землею від імені власника (власників). Приватна власність на землю є обмеженою [6, с. 11].

Досвід розвинених країн світу поступово впроваджується і на українські портові землі. Так, Стратегією розвитку морських портів України на період до 2038 року одним із пріоритетних завдань визначено створення на законодавчому рівні умов для розвитку морських портів України із застосуванням моделі управління «порт-лендлорд», визначення потенційних територій морських портів України для розвитку, перегляду генеральних планів населених пунктів та детальних планів територій у межах та за межами населених пунктів для цілей розвитку портових потужностей та припортової інфраструктури тощо [2].

Упродовж 2019–2020 років Міністерством інфраструктури України, за участю Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) проведено конкурс та підписано з переможцями конкурсу договір концесії майна державних підприємств «Херсонський морський торговельний порт» та «Спеціалізований порт «Ольвія» [4].

17 жовтня 2019 року доповнено Цивільний кодекс України новим способом забезпечення зобов'язань – правом довірчої власності. Раніше інститут довірчої власності був лише речовим правом, похідним від права власності, і міг виникнути лише на підставі укладеного договору управління майном або на підставі закону. Сьогодні ж інституту довірчої власності присвячений параграф восьмий загальної частини Цивільного кодексу України щодо забезпечення виконання зобов'язань [1]. Аналізуючи вищевказані зміни, необхідно відзначити, що для реалізації та застосування права довірчої власності на практиці в Україні, перш за все необхідно узгодити між собою норми параграфу восьмого Цивільного кодексу України та привести земельне законодавство щодо відчуження землі у відповідність з ним. Вважається, що більш вдалим та наближеним до українських реалій, які склалися у морських портах сьогодні, є залучення інвестицій для розвитку портів через механізм, передбачений Законом України «Про індустріальні парки» [3].

Ініціаторами створення індустріальних парків можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні або фізичні особи, які мають право на створення індустріальних парків на

землях державної, комунальної чи приватної власності згідно з цим Законом. Він передбачає значно кращий механізм для забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури, однак з точки зору наближення до моделі управління портом «порт-лендлорд», як порт-землевласник – ні.

Модель управління портом «порт-лендлорд» для українських портів необхідна у першу чергу для можливості здійснення раціонального та системного планування портових земель. Оскільки управління земельними ділянками розподілене між декількома власниками – органами місцевої влади, державою та приватними власниками, у більшості випадків відведення органами місцевої влади у власність або користування суб'єктам господарювання земельних ділянок, як у морських портах, так і навколо них здійснюється без узгодження з портовою адміністрацією, органом управління – Міністерством інфраструктури України щодо планів перспективного розвитку порту. Така ситуація не забезпечує планомірність розвитку морського порту та призводить до освоєння останніх на розсуд землекористувача (як приклад, концентрація декількох однотипних перевантажувальних терміналів в морському порту (зернові, контейнерні вантажі) без урахування планів перспективного розвитку морського порту, що може призвести до простою таких терміналів, внаслідок дефіциту необхідного вантажопотоку). Саме у цьому контексті Україна значно відстає від основних світових тенденцій управління морським портом. Відсутня суттєва властивість моделі «порт-лендлорд» – контроль над портовими землями, а це – значні недоотримані доходи держави.

На підставі вищевикладеного, аналізуючи кращий світовий досвід управління портом, вбачається за доцільне визначення на законодавчому рівні механізму управління земельними ділянками усіх категорій та форм власності у межах морського порту за портовою адміністрацією. При цьому, вибір правильного вектору розвитку управління портом має супроводжуватись не лише окремими елементами кращого світового досвіду, а й включати симбіоз ключових принципів (стандартів) належного адміністрування, які застосовують демократичні держави для ефективного управління та досягнення результату.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс, 2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 548-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 61. Ст. 2194.
3. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 59. Ст. 2365.
4. Підписано перший договір концесії, 2020. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31977.html>

5. Світовий банк. Вдосконалення управління портовою галуззю України Консолідація контролю за користуванням портовими територіями та наближення до моделі управління «порт-ленлорд»: світовий досвід і перспективи реформування в українському контексті. Київ, 2020. 74 с.
6. Trends in EU ports governance. ESPO. Brussel, 2016. 26 p. URL: https://www.espo.be/media/espopublications/Trends_in_EU_ports_gouvernance_2016_FINAL_VERSION.pdf

Ключові слова: морські порти, модель управління, державне управління, стратегія розвитку, приватні інвестиції, портові землі, модель управління портом.

Ключевые слова: морские порты, модель управления, государственное управление, стратегия развития, частные инвестиции, портовые земли, модель управления портом.

Key words: seaports, governance structure, state authority, strategy of development, marine industry, private investments, port lands, port management model.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

*Навчальний центр фахівців морського транспорту,
кандидат політичних наук*

ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАСЕЙНОВИЙ ЄВРОРЕГІОНАЛІЗМ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ОНОВЛЕННЯ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Регіональний підхід до вирішення проблем, встановлення практик взаємодії та співробітництва з метою якнайкращого використання та збереження морських просторів є давно відомим і практиці, і теорії міждержавних відносин. Європейський регіон є одним з яскравих прикладів гарно побудованої співпраці у багатьох сферах, ураховуючи морську діяльність та торговельне мореплавання. Ефективні механізми та кращі практики, сформовані у сферах захисту та дбайливого і ефективного використання морських просторів цілком обґрунтовано можуть бути застосовані у регіоні Чорного моря. Тут перетинаються інтереси багатьох держав, а значущість морської діяльності у басейні Чорного моря викликає необхідність подальшого удосконалення правового регулювання відносин, які при цьому виникають, і ставить завдання забезпечення економічної раціональності та екологічної безпеки її здійснення на глобальному (міжнародно-правовий вимір), регіональному (євроінтеграційний вимір) і національному (регіональний і міжрегіональний вимір в межах України) рівнях.

Зміцнення регіональних зв'язків в умовах європейської інтеграції і процесів глобалізації відбувається, зокрема, «внаслідок поглиблення процесів економічної, політичної і суспільної інтеграції». При цьому, процес інтеграції здійснюється, зокрема, «шляхом поглиблення транскордонного співробітництва або в рамках єврорегіонів» [1]. Особливу

подією у житті Європи стало прийняття 6 листопада 1989 р., під час святкування 40-ї річниці створення Ради Європи, спеціальної Декларації з питань транскордонного співробітництва. Комітет Міністрів Ради Європи висловив своє задоволення досягнутим прогресом у створенні атмосфери добросусідських відносин у прикордонних регіонах, висловив подяку транскордонним інститутам, організаціям і асоціаціям за їхні зусилля у вирішенні спільних проблем [2, с. 49].

На теперішній час поняття, що охоплюється терміном «регіоналізм», можна, у загальному вигляді, визначити як практику формування правового режиму регіонального співробітництва – спільних дій у сфері реалізації спільних інтересів або захисту від спільних загроз у певному регіоні. З наведеного визначення випливають такі його ознаки: а) об'єктивно існуючі ознаки: просторова визначеність – існування певного регіону (території в певних межах (кордонах) та цільова визначеність – існування спільних інтересів та/або спільних загроз; та б) суб'єктивні ознаки: суб'єктна визначеність – наявність визначеного кола суб'єктів; предметна визначеність – спільне розуміння необхідності співробітництва; юридична визначеність – спільне розуміння необхідності формування відповідного правового режиму. Звідси: «єврорегіоналізм» – це практика формування правового режиму регіонального співробітництва держав-членів Ради Європи у сфері реалізації спільних інтересів та/або захисту від спільних загроз в Європі; «морський регіоналізм» – це практика формування правового режиму регіонального співробітництва будь-яких заінтересованих суб'єктів у сфері реалізації спільних інтересів та/або захисту від спільних загроз, що стосуються морської діяльності в певному морському басейні; «морський єврорегіоналізм» – це практика формування правового режиму регіонального співробітництва держав-членів Ради Європи у сфері реалізації спільних інтересів та/або захисту від спільних загроз, що стосуються морської діяльності в певному європейському морському басейні. Якщо зазначене стосується басейну Чорного моря, то слід розуміти, що йдеться про «Чорноморський басейновий єврорегіоналізм».

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями як перша спроба правового регулювання відносин, що виникають у сфері міжнародної транскордонної співпраці, стала першим профільним міжнародним документом, який містить міжнародно-правові стандарти у цій сфері міжнародного регіонального співробітництва, отже є першою спробою формування його правового режиму і правовою основою участі у міжнародному регіональному співробітництві територіальних общин та територіальних органів влади держав-членів Ради Європи.

У цій Конвенції було надано (вперше) нормативно-правове визначення поняття, що охоплюється терміносполученням «транскордонне співробітництво» як будь-якої скоординованої спільної дії (дій), що реалізуються:

– на підставі договорів, угод або домовленостей (в адміністративній сфері), які, серед іншого, можуть передбачати

заснування спеціального корпоративного утворення певної форми – союзу, асоціації, неприбуткової організації та т. ін. – «об'єднання транс-кордонного співробітництва» (далі – ОТКС). Однією з форм ОТКС є «угруповання єврорегіонального співробітництва» (далі – УЄРС). Правовий статус ОТКС та правовий режим їх діяльності визначаються відповідними положеннями;

- в межах компетенції сторін – територіальних общин, органів влади або організацій, які: перебувають під юрисдикцією двох або декількох держав-сторін ЄРК; здійснюють свої функції в межах місцевості або регіону; визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави і не підпадають під його виключення та обмеження;

- у спосіб, який відповідає положенням ЄРК і не порушує вимог внутрішнього законодавства цих сторін;

- з метою посилення і розвитку добросусідських відносин і сприяння, зокрема, благоустрою та розвитку прикордонних регіонів.

Якщо регіональне співробітництво спрямовано на започаткування відносин між територіальними общинами або властями двох або більше сторін, включаючи укладання угод про співробітництво з територіальними общинами або властями інших держав (не лише із сусідніми, але й з іноземними властями, які не є сусідами), з якими існують спільні інтереси, а також здійснюється не тільки в рамках транскордонного співробітництва між органами та асоціаціями територіальних общин або властей, але й на двосторонньому рівні, воно визначається в ЄРК як «міжтериторіальне співробітництво».

Чорноморський басейновий єврорегіоналізм слід розглядати як одне з керівних положень правової (морської) доктрини для України; при цьому, пропонованою формою ОТКС (об'єднання транскордонного співробітництва) є УЄРС (угруповання єврорегіонального співробітництва).

Список використаної літератури:

1. Ястшембська В. Роль єврорегионов и трансграничного сотрудничества в процессе европейской интеграции. URL: <http://ved.odessa.gov.ua/ru/transgranichnoe-sotrudnichestvo/stati-transgranichnoe-sotrudnichestvo/rol-vvrogonv-transkordonnogo-spvrobnictva-u-proces-vropejsko-ntegrac/>
2. Осадца І. С. Транскордонне співробітництво як складова частина європейської інтеграції країни. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2009. Вип. 4. С. 48–54.

Ключові слова: єврорегіон, єврорегіоналізм, морський єврорегіоналізм, транс-кордонна співпраця, міжтериторіальна співпраця, угруповання єврорегіонального співробітництва, Чорноморський басейновий єврорегіоналізм.

Ключевые слова: єврорегион, єврорегионализм, морской єврорегионализм, транс-граничное сотрудничество, межтерриториальное сотрудничество, группировка єврорегионального сотрудничества, Черноморский бассейновый єврорегионализм.

Key words: Euroregion, Euroregionalism, Maritime Euroregionalism, cross – border cooperation, interterritorial cooperation, Euroregional cooperation groups, the Black Sea Basin Euroregionalism.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОДАТКУ VI МАРПОЛ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Державна політика України у сфері мінімізації антропогенного впливу на навколишнє природне середовища та здоров'я людини внаслідок морської діяльності, на теперішній час перебуває на стадії започаткування. Адже, аналізуючи норми національного законодавства, можна дійти висновку про невідповідність вітчизняних норм положенням міжнародно-правових угод у сфері енергоефективного та екологічно безпечного мореплавства, які є чинними стосовно України.

Відповідно до Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (далі – РКЗК ООН), обов'язок щодо забезпечення практичної реалізації встановлення найбільш безпечного рівня антропогенних викидів внаслідок міжнародного мореплавства покладено на ІМО. У межах своєї компетенції ІМО було прийнято рішення про створення Додатку VI до Міжнародної конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 року (далі – МАРПОЛ), що отримав назву «Правила попередження забруднення атмосфери з суден». Його основною метою є встановлення рівня концентрації парникових газів для недопущення небезпечного антропогенного впливу на навколишнє середовище та здоров'я людини. Положення Додатку VI спрямовано на мінімізацію викидів парникових газів в атмосферу, визначення локального та глобального рівня забруднення повітря, розроблення механізмів реалізації та контролю у сфері постачання судового палива належної якості, а також підвищення рівня енергоефективності суден для зменшення шкідливих наслідків від морської діяльності та врегулювання інших напрямків діяльності ІМО у сфері екологічної безпеки торговельного мореплавства.

Сучасне українське законодавство практично не гармонізоване з Додатком VI МАРПОЛ, однак перші кроки у напрямку реалізації міжнародних зобов'язань уже були здійснені. На сайті Міністерства інфраструктури України було розміщено Стратегічні напрями виконання міжнародних зобов'язань Україною у сфері безпеки торговельного мореплавства та охорони навколишнього природного середовища від забруднення та впровадження обов'язкових інструментів ІМО на період до 2022 року (далі – Стратегічні напрями) [1].

Стратегічні напрями є досить перспективними, адже передбачають проведення процедур нормативного, організаційного та технічного характеру. У них зазначено конкретних виконавців, на яких покладено обов'язок виконання того чи іншого напрямку. При цьому, аналізуючи цей документ, необхідно відзначити, що Україною

здійснюються перші кроки на шляху до імплементації Додатку VI МАРПОЛ у національне законодавство. Це, зокрема, стосується організаційних, технічних, контрольних заходів щодо зменшення викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин з нових та вже існуючих суден. Ці положення передбачені в рамках четвертого Стратегічного напрямку, що має назву «Захист навколишнього природного середовища від забруднення». Однак подальший аналіз цього програмного документа свідчить, що імплементацію Додатку VI зосереджено на Правилах 14 та 18, які встановлюють вимоги щодо глобального рівня викидів окислів сірки (далі – CO₂), а також наявності та якості рідкого палива для забезпечення належного рівня викидів CO₂ внаслідок міжнародної морської діяльності.

У межах четвертого Стратегічного напрямку передбачено положення щодо забезпечення ведення реєстру (переліку) постачальників суднового палива, строк реалізації якого передбачений до 2018 року, однак на теперішній час відповідний реєстр не діє, а був створений лише проект Порядку організації та керівництва з ведення Реєстру постачальників рідкого палива у морських портах України (далі – Проект) [2]. Його було підготовлено Мінінфраструктури України для подальшого затвердження постановою Кабінету Міністрів України з метою виконання міжнародних зобов'язань України, а саме правила 18 Додатку VI МАРПОЛ.

Згідно з Проектом, держателем Реєстру є Мінінфраструктури України, а адміністратором реєстру є ДП «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ»), на яке відповідно і покладено обов'язок щодо ведення реєстру, збирання відомостей та їх систематизації, а також надання доступу до реєстру. Відповідно до Проекту, реєстр постачальників рідкого палива має бути розміщений на веб-сайті ДП «АМПУ». Обов'язок виконання відповідного стратегічного заходу покладено на Міністерство інфраструктури України, ДП «АМПУ» та Державну службу морського та річкового транспорту України (далі – Морська адміністрація). Виходячи з положення Проекту, комплекс повноважень Морської адміністрації щодо забезпечення ведення реєстру (переліку) постачальників суднового палива не є визначеним, хоча логічним було б віднесення до компетенції саме цього органу повноважень щодо контролю за практичним виконанням положень Проекту.

Наступним аспектом забезпечення четвертого стратегічного напрямку є створення умов і сприяння використанню більш безпечних для довкілля видів палива або технологій, необхідних для забезпечення скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Вітчизняним законодавством не передбачені позитивні заходи стимулювання судновласників до використання найбільш безпечних видів палива, або енергоефективних технологій. Тому проблема стимулювання залишається відкритою. На жаль, за допомогою ринкових механізмів проблема заохочення до використання найбільш безпечних видів пального не може бути розв'язана, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про стандартизацію», національні стандарти та

кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами [3], саме тому найбільш ефективним рішенням є врегулювання паливних стандартів на державному рівні. У зв'язку з цим, Кабінетом Міністрів України було прийнято рішення про внесення змін до постанови від 1.08.2013 р. № 927 «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив» (далі – Технічний регламент). Відповідні зміни якісним чином удосконалили зазначений документ, зокрема привели законодавство України у відповідність до міжнародних стандартів, розширили дефінітивну частину Технічного регламенту, а також усунули неточності та недоліки відповідних положень. Чинна редакція регламенту сприятиме уникненню випадків реалізації на внутрішньому ринку неякісних палив, запобігатиме різному тлумаченню положень Технічного регламенту та встановить єдині правила виконання екологічних вимог до рідкого палива. Щодо якісних характеристик судового палива чинний Технічний регламент встановлює граничний рівень вмісту сірки у судовому паливі не більше 0,5 % на глобальному рівні та не більше 0,1 % у зонах ЕСА, що відповідає глобальним міжнародним стандартам.

На наше переконання, у межах реалізації стратегічного заходу щодо створення умов і сприяння для використання більш безпечних для довкілля видів палива або технологій, необхідних для забезпечення скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, було б логічним, внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» відповідно до положень Директиви 2014 /94ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 22.10.2014 про розгортання інфраструктури для альтернативних видів пального. Адже альтернативні джерела енергії є найбільш безпечними видами палива або джерелами енергії для довкілля. Крім того, імплементація цих положень слугуватиме підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних видів палива та підвищить інвестиційну привабливості України на міжнародному рівні.

Останнім стратегічним заходом у сфері імплементації Правила 18 Додатку VI МАРПОЛ є розробка та впровадження заходів з посилення відповідальності постачальників палива, які здійснюють поставки палива, що не відповідає вимогам національних і міжнародних документів. Аналіз норм національного законодавства свідчить про відсутність правової регламентації відповідальності постачальників судового палива за недодержання його національних та міжнародних стандартів. Чинним законодавством не визначено складів відповідних правопорушень та не передбачено норм щодо притягнення до адміністративної чи іншої правової відповідальності постачальників неякісного судового палива. Такі норми слід додати до Технічного регламенту або до Порядку організації та керівництва з ведення Реєстру постачальників рідкого палива у морських портах України.

Підсумовуючи можна дійти висновку, що державна політика України на шляху реалізації міжнародних зобов'язань щодо імплементації Додатку VI МАРПОЛ, є послідовною, логічною та правильною. Впроваджені норми щодо врегулювання рівня викидів окислів сірки внаслідок мореплавства та положення щодо постачання суднового палива належної якості втілюють першочергові стратегічні заходи ІМО у напрямку мінімізації антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини внаслідок міжнародної морської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Стратегічні напрями виконання міжнародних зобов'язань України у сфері безпеки торговельного мореплавства та охорони навколишнього природного середовища від забруднення та впровадження обов'язкових інструментів ІМО на період до 2022 року. *Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України*. URL: <https://mtu.gov.ua/content/normativnopravovi-akti-u-sferi-morskogo-transportu.html>
2. Проект Постанови Кабінету Міністрів України щодо затвердження Порядку організації та керівництво по веденню Реєстру постачальників рідкого палива у морських портах України. URL: <http://www.uspa.gov.ua/images/project-fuel-ukr.pdf>
3. Про стандартизацію: Закон України від 02.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
4. Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив: постанова Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-п#Text>

Ключові слова: ІМО, Додаток VI, МАРПОЛ, мінімізація викидів парникових газів, правова імплементація, викиди CO₂, реєстр постачальників судового палива, стимулювання судновласників, альтернативні види палива.

Ключевые слова: ИМО, Приложение VI, МАРПОЛ, минимизация выбросов парниковых газов, правовая имплементация, выбросы CO₂, реестр поставщиков судового топлива, стимулирование судовладельцев, альтернативные виды топлива.

Key words: IMO, Annex VI, MARPOL, minimization of greenhouse gas emissions, legal implementation, CO₂ emissions, register of marine fuel suppliers, incentives for shipowners, alternative fuels.

СМІРНОВА НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права*

**ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ДЖЕРЕЛА ІНТЕРНЕТ
ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МИТНОЇ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ**

Повсякденне життя людини наповнене трансформаціями. Поняття «цифровізація» виникло у зв'язку зі створенням нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і єдиного визначення в літературі не має, оскільки носить ряд специфічних ознак при застосуванні до різних сфер життя людини.

В контексті права цифровізація, на думку Танимова О. В., визначається як природний феномен, що виникає на шляху розвитку права. Крім того, вона фактично стирає межі між галузями права через універсальність імплементації інформації і технологій в кожен галузь, що, як результат, сприяє виникненню цілого ряду нових структурних сегментів та стимулює перетворення старої системи правовідносин з урахуванням нових сегментів та виходячи з проблем, які виникають у зв'язку з цим [5].

Говорячи про нові елементи, мається на увазі, наприклад, класичне розуміння доказів, їх подача в паперовому вигляді або носії і можливість їх подачі через мережу Інтернет або вагомість таких доказів, отриманих із Мережі.

Україна теж знаходиться в процесі цифровізації і перетворює законодавство в злагоді з виникаючими потребами сучасного суспільства. Так, хотілося б відзначити сферу митних взаємин, оскільки міжнародна торгівля – це одна з найважливіших сфер економічних взаємин і сфера підвищених ризиків щодо корупції та неправомірного переміщення товарів.

Процедури митного контролю та митного оформлення товарів – це врегульована нормами права система, орієнтована на досягнення конкретних результатів, кожна з яких представляє собою сукупність вимог, передбачених порядком митного оформлення, контролю та особливості управління митних платежів.

Слушною є думка Дюмулена І. І. щодо митного контролю, де митний контроль – це комплекс заходів, які здійснюються національною митною службою та метою якого являється забезпечення ввезення та вивезення товарів, транспортних засобів та інших операцій з ними (наприклад, перевірка правильності нарахування митних платежів) відповідно до законів держави, а також шляхами забезпечення котрого є перевірка документів та відомостей про товари і транспортні засоби, митний огляд товарів або транспортних засобів [1].

Отже, для коректного переміщення товарів декларант має надати визначений перелік документів (доказів), що підтверджуватимуть зазначену митну вартість товару.

Достовірність наданих декларантом відомостей митний орган міг перевірити, зокрема, шляхом витребування у декларанта додаткових документів. Так, п. 11 Порядку декларування митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, та подання відомостей для її підтвердження, затвердженого постановою Кабміну від 20 грудня 2006 р. № 1766, було передбачено, що «для підтвердження митної вартості товарів на вимогу митного органу декларант зобов'язаний подати додаткові документи» [4].

Виникнення у митного органу сумніву щодо достовірності документів, наданих декларантом для підтвердження митної вартості товару, визнавалося перешкодою до визнання цієї митної вартості товару. Митний орган міг визнати митну вартість тільки «за умови надання декларантом відомостей, необхідних для підтвердження заявленої митної вартості, відсутності сумнівів щодо їх достовірності, а також умов, що унеможливають використання обраного декларантом методу визначення митної вартості, а також умов, що унеможливають використання обраного декларантом методу визначення митної вартості...» (п. 5 р. 2 Порядку роботи посадових осіб митного органу при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, затверджено наказом Державної митної служби України від 24 червня 2009 р. № 602).

Позиція ВС визначила виключну компетенцію митних органів у питаннях, що стосуються перевірки та контролю правильності обчислення декларантом митної вартості, але ці повноваження здійснюються на підставі діючого законодавства, зокрема в питаннях витребування додаткових документів та підтвердження задекларованої митної вартості товарів може виникнути лише у разі обґрунтованості сумніви у достовірності поданої декларантом інформації. Так, об'єктивною підставою для таких сумнівів можуть стати відомості про декларування ідентичних товарів з уже визначеною вартістю та наявність помітної розбіжності (Постанова від 1 жовтня 2013 року у справі № 2а-6597/10/0870).

Проте, спори щодо об'єму повноважень митних органів щодо витребування доказів на підтвердження митної вартості товарів виникають постійно у зв'язку з розширенням та виникненням різноманітності товарів, недостатності конкретизації митного законодавства та виникнення спірних питань. Важливість удосконалення митних процедур несе регулятивну та контрольну функцію в сфері запобігання або унеможливлення провезення контрабанди на територію України.

Постановою ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 540/2605/18 від 27.03.2020 року за позовом Позивача до Митниці державної фіскальної служби у Херсонській обл., АРК та м. Севастополі про визнання протиправними та скасування рішення про коригування митної вартості товарів та картки відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні чи пропуску

товарів, транспортних засобів комерційного призначення – касаційна інстанція визнала безпідставними вимоги Митниці до надання додаткових документів.

Судами попередніх інстанцій було встановлено, що Декларант надав до Митниці документи відповідно до ч. 2 ст. 53 МК, які підтверджували складові задекларованої митної вартості автомобіля, не мали розбіжностей та/або явних ознак підробки. Факт володіння Позивачем автомобілем та наявність технічного паспорта на автомобіль суди попередніх інстанцій також оцінили на користь підтвердження позиції Позивача.

Встановивши, що підстав для витребування додаткових документів не було, суди першої та апеляційних інстанцій, на думку ВС дійшли правильних висновків, що Митниця не вправі визнавати ненадання запитуваних документів підставою для коригування митної вартості товарів, а в подальшому і для відмови у митному оформленні автомобіля. В судовому процесі Митниця не навела доводів, які саме складові задекларованої митної вартості автомобіля залишилися непідтвердженими, та не довела, чому з поданих декларантом документів неможливо встановити дані про ці складові. Крім того, документи, щодо яких є посилання в рішенні про коригування митної вартості, не входять до переліку документів, встановлених ч. 2 ст. 53 МК, а відтак не є обов'язковими для пред'явлення разом з митною декларацією.

Іншим питанням, потребує висвітлення є питання доказової вагомості інформації з джерела в мережі Інтернет при визначенні митної вартості товарів. Позиції ВС є обов'язковими для судів усіх інстанцій та несуть своєрідний характер прецедентного права.

Так Постановою ВС у складі колегії Касаційного адміністративного суду у справі № 480/3807/18 від 20.03.2020 р. розглянуто звернення Позивача до Сумської митниці ДФС про визнання дій протиправними – ВС підтримав позицію Митниці щодо неналежності поданих доказів та необхідності коригування митної вартості автомобіля.

За наслідком здійснення митного контролю щодо правильності визначенні митної вартості, у зв'язку з виявленими розбіжностями, а також повідомлення системи управління ризиками автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор-2006» щодо можливого ризику заниження бази оподаткування та ухилення від сплати митних платежів в повному обсязі, Митницею було направлено декларанту вимогу про необхідність надання документів, що підтверджують вартість автомобіля, на що Декларант не надав відомостей.

Враховуючи наявність розбіжностей між заявленою митною вартістю та інформацією з відкритих джерел, зокрема, інтернет сайту www.autoastat.com щодо торгів з продажу даного транспортного засобу. Для визначення митної вартості вказаного автомобіля відповідачем було використано інформацію щодо ціни його продажу на торгах, до якої додано вартість транспортованого до кордону України подібних транспортних засобів з країни відправлення США.

Аналізуючи посилання позивача на те, що інформація з означеного інтернет-джерела була безпідставно врахована митним органом як

доказ, суди виходили з того, що наказом Державної фіскальної служби України від 11 вересня 2015 року № 689 затверджено Методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний контроль України, відповідно до р. 5 якого під час робіт з аналізу, виявлення та оцінки ризиків органи доходів та зборів можуть використовувати інформацію, отриману в мережі Інтернет.

Отже, під час роботи аналізу, виявлення та оцінки ризиків інформація, розміщена в мережі Інтернет, може бути використана митним органом як джерело довідкової інформації наряду з іншими доказами, наявними у його розпорядженні.

Виходячи з наявних позицій ВС з встановлених питань, варто зазначити, що практика застосування органами виконавчої влади ІКТ для досягнення більш ефективного здійснення повноважень, стає все більш поширеною в Україні. Процеси цифровізації не відбуваються вибірково, вони є глобальним явищем, що дає вагомий поштовх до поступового вдосконалення якості правових процесів в державі та адаптації їх до сучасних вимог суспільства. А саме, при визначеній вартості товару, варто враховувати наявні повноваження Митниці, врегульовані діючим законодавством та звернути увагу на напрацьовану практику, що стосується окремих питань, пов'язаних з використанням ІКТ, оскільки окремих вказівок щодо використання інформації з мережі Інтернет в законодавстві, що врегульовує митні правовідносини відсутні.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В. В. Поняття та сутність митних процедур відповідно до законодавства України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 61–64.
2. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text>
3. Про Довідку щодо узагальнення практики застосування адміністративними судами положень Митного кодексу України в редакції від 13 березня 2012 року : Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 13.03.2017 № 2. URL: http://www.vasu.gov.ua/plenum/post_plenum/postanova_plenumu_2_13-03-2017/
4. Порядок декларування митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, та подання відомостей для її підтвердження: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1766. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1766-2006-п#Text>
5. Танимов О. В. Трансформація правоотношений в условиях цифровизации. *Актуальные проблемы российского права*. 2020. № 2 (111). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-pravootnosheniy-v-usloviyah-tsifrovizatsii>

Ключові слова: ІКТ, інформація, судова практика, митні взаємини.

Ключевые слова: ИКТ, информация, судебная практика, таможенные взаимоотношения.

Key words: ICT, information, judicial practice, custom relations.

VARYKASHA IRYNA OLEKSANDRIVNA

*National University «Odesa Law Academy»,
graduate student of the Department of Maritime and Customs Law*

MARITIME ENGLISH LAW: PRACTICE AND TERMINOLOGY

English law has its origins in the time when William the Conqueror began to rule England. At the time of the conquest, there was no single legal organization in England: there was no universally binding single source of law, a single judicial system, and no centralized authority that could enforce legal regulations. Uniform English common law began to take shape only in the 12th century, when royal courts gained supremacy over county and feudal courts [1, p. 240].

English law owes its uniqueness to judges who, for centuries, have identified shortcomings in legal regulation and improved this system of law.

The normative basis of the English system of law is not formed by the norms of the law of a general nature, but by judicial decisions that resolve a specific situation, and, under certain conditions, acquire the force of a precedent that is the source of law. At the same time, the laws, with rare exceptions, have a complementary meaning in relation to case law. Due to the dominant importance of individual judicial acts, legal ideas and principles of law are of great importance in the process of legal regulation.

Substantive law such as English law is the main regulator of legal relations in maritime law, which regulates these relations in such detail and transparency. Therefore, shipping companies, shipowners, charterers and charterers, insurers and insurers, not to mention financiers, surveyors, dispatchers and lawyers and other professionals – professionals in the maritime business choose the English law to regulate their contractual relations.

English law is characterized, on the one hand, by extraordinary stability, and on the other – by extraordinary dynamism, which is due to the predominance of judicial precedent as a source of law. This role, which is played by precedent in the system of legal sources, gives some researchers reason to even argue that English law by definition can not be fictitious, because the court itself in its decision sets the rules by which decisions will continue on disputes arising from similar legal relations. True, this statement seems too bold, but it is very good.

Indeed, common law, which is the most important part of the English legal system, gives it vitality and allows it to respond adequately and sensitively to the realities of practice in the commercial, in particular, maritime sphere.

This does not mean that the role and importance of statutory law in England are diminished. On the contrary, the influence of regulations – legislation passed by parliament – has been growing recently. The influence of customs and traditions, which give English law extraordinary stability, or even some conservatism cannot be written off.

Doctrine has a great influence in the legal field, in theoretical positions that are expressed and published by prominent legal scholars. Common sense is also very important, ie the logic according to which the legal relations themselves, which are the subject of legal regulation, are formed. Such a diverse and extensive legal field, of course, creates considerable difficulties for lawyers, but that is the professionalism of a real specialist to deal with all these difficulties. Not to mention that precedents are very controversial and not always well-founded. All this sets high standards for a lawyer who specializes in English law [2, p.176]. Especially for lawyers who are accustomed to practice in the system of continental law. Terms of civil law can not always be reasonably and clearly translated into English and find exactly the equivalent of the relevant civil law institution in the English law system. But this does not mean that it is absolutely impossible to overcome these difficulties. On the contrary, the deep unity of the nature of commercial relations always allows you to find a way out and understand each other.

A separate issue is the English process. It is clearly impossible to reveal all its subtleties here. But it should be noted that it is complex enough for non-professionals to apply to the English arbitration or court.

Although English law often seems to be a very complex system, as it really is, to be understood by lawyers who practice it on a daily basis, it is easier to understand than the seemingly simple forms of law of continental legal systems, in particular Ukrainian.

Detailing the provisions of English law, even some of their controversy, leads to the astonishment of legal norms and their flexibility, which is surprising for a lawyer practicing in continental legal systems.

For lawyer, the reversal of legal matters in the English legal system is usually surprising, from the determination of legal relations by a jurisdiction to the definition of legal norms, but this leads to a clear definition of the content of legal relations and their impact on international trade and maritime transport.

References:

1. Cam Helen. Law-finders and law-makers in medieval England. Collected studies in legal and constitutional history. London, Merlin, 1962. 240 p.
2. Ogilvie Charles. The King's government and the common law 1471-1641. Oxford, Blackwell, 1958. VII, 176 p.

Ключові слова: морське англійське право, загальне право, доктрина.

Ключевые слова: морское английское право, общее право, доктрина.

Key words: Maritime English law. Common law. doctrine.

СЕКЦІЯ 10

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ В ЕПОХУ ІНДУСТРІЇ 4.0

Керівник секції: завідувач кафедри національної економіки, д. е. н.,
професор О. М. Кібік

Секретар секції: доцент кафедри національної економіки, к. е. н.,
доцент В. О. Котлубай

КІБІК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор

ХАЙМІНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Процеси кластеризації є основою формування сучасних конкурентоспроможних та інвестиційно привабливих економічних систем. Кластерні структури є однією з найефективніших форм інтегрованих структур інноваційного типу. Формування кластерів засноване на поєднанні чинників конкуренції та співробітництва, досягненні колективної ефективності, використанні переваг спеціалізації, ефекту масштабу тощо. Відповідно кластери є ефективною формою взаємодії зацікавлених сторін. У більшості країн світу значну роль у розвитку кластерів відіграє центральна або регіональна влада, яка зацікавлена у технологічному розвитку, реструктуризації економіки. Кластери є важливим чинником регіонального розвитку ЄС. У Європі налічується близько 2950 кластерів. Кластерна політика активно реалізується в Австрії, Чехії, Данії, Естонії, Франції, Німеччині Польщі та інших країнах [1].

Концепція розвитку кластерної моделі активно досліджується зарубіжними та вітчизняними науковцями. Одним із засновників ідеї

розвитку процесу кластеризації в національній економіці є М. Портер, який дав визначення промислового кластера та визначив засади ефективного взаємодії його учасників. Т. Андерсон особливу увагу приділив кластерній політиці, визначенню ролі та компетенції різних учасників кластерів, умови, що впливають на розвиток та функціонування кластерів. Підходи до формування нових напрямів розвитку існуючих кластерів обґрунтовано у дослідженнях М. О. Кизима, зокрема запропоновано заходи державної підтримки формування та розвитку кластерів. У дослідженнях правового забезпечення питання кластерної моделі управління економіки розглядалися лише у контексті реалізації загальної економічної політики держави [2; 3].

Інтерес до розвитку національних морських (портових, транспортно-логістичних) кластерів залишається актуальним протягом багатьох років.

В Україні функціонують близько 25 та створюється 50 потенційних промислових кластерів. За іншими джерелами, в країні діють близько 50 кластерних ініціатив та кластерів, 22 з них є на платформі European Cluster Collaboration Platform (ЕССР). Зареєстровані в Україні 30 кластерних організацій представляють такі види економічної діяльності: ІТ – 31 %, АПК – 16 %, деревообробна та меблева промисловість – 13 %, енергетика – 10 %; аерокосмічна галузь – 6 % та інші. Найбільш розвинутими та масовими є ІТ-кластери [1].

Особливу роль у інтеграційній діяльності відіграють кластери, які об'єднують бізнес-структури, що є структуроутворюючими для мезо-, макро- та рівня глобальної економіки. Кластери, елементами яких є складові морегосподарського комплексу, приймають участь у формуванні специфічного економічного простору з метою розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів. Об'єднуючими факторами таких кластерів можуть бути єдина вантажна база або схожий логістичний ланцюжок. Розвиток кластерної форми взаємодії елементів морегосподарського комплексу та стейкхолдерів має за мету підвищення рівня конкурентоспроможності національного морегосподарського комплексу, що є важливим завданням кожної морської держави. Учасники кластерної структури оптимізують витрати за рахунок інтеграції по ланцюжку створення вартості або за рахунок горизонтальної синергії. Великобританія, Франція, Бельгія, Туреччина активно підтримують розвиток портових кластерів. Активно формується Європейська мережа транспортно-логістичних кластерів [4]. Однак, серед видів діяльності, що активно залучені у процес кластеризації в Україні, відсутня морегосподарська діяльність. У морських портах здійснюються операції, у яких зацікавлені дев'ятнадцять зацікавлених сторін. У багатьох випадках, на нашу думку, зацікавлених сторін може бути навіть більше. Об'єднуючи повністю або частково потенціал такої кількості зацікавлених сторін у межах портового кластеру, за рахунок синергетичного ефекту можна отримати значний економічний ефект.

Не дивлячись на переваги існування кластерів та позитивний вплив на економічний розвиток на державному та регіональному рівні, існують численні фактори, що стримують темп розвитку цієї форми підприємницької взаємодії. Одним з головних стримуючих чинників називають недостатню увагу з боку держави та відсутність належного нормативно-правового забезпечення функціонування кластерів.

Досліджуючи законодавче забезпечення кластеризації, вітчизняні науковці загалом аналізують положення Концепції створення кластерів в Україні (2008), яка не була реалізована на практиці, та Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів (2009). Вченими досліджують особливості нормативно-правового забезпечення розвитку інноваційних кластерів та промислових кластерів [2; 3]. У жовтні 2020 р. групою експертів кластерного комітету платформи Industry4Ukraine була розроблена Національна програма кластерного розвитку до 2027 р. Завдання розвитку кластерів як чинника регіональної конкурентоспроможності є в Державній стратегії регіонального розвитку 2021–2027 рр. та Стратегіях регіонального розвитку. Наприклад, відповідно до рішення Одеської обласної ради, в 2011 р. створено транспортний кластер на базі Одеського морського торговельного порту. У 2020 р. створена Громадська спілка «Морський кластер України» (м. Миколаїв), метою якої є об'єднання юридичних осіб приватного права для сприяння розвитку морської економіки України, а також захист їх прав та законних інтересів.

Результативність реалізації стратегічних планів реалізації кластерної політики визначається взаємоузгодженістю стратегій розвитку національної економічної системи, окремих її складових, зокрема регіонів, та кластерів різних видів. Основним результатом є створення системи ефективно функціонуючих кластерних структур [5].

Економічно розвинені країни підтримують розвиток кластерів. Кластерну політику реалізують практично всі європейські країни, США, Японія. Засади кластерної політики європейських країн не є однаковими. В Україні у цей час розвиток національних кластерних структур досить слабо підтримується державою, відсутні дієві національна політика, стратегія, програми розвитку кластерів.

Вважаємо, що передумовою отримання оптимальних результатів кластеризації є наявність інституційної бази та координація реалізації заходів з розвитку кластерних структур на практиці. Інституційні рамки координації передбачають наявність органу управління, що має бути відповідальним за реалізацію кластерної політики. Таким органом не має бути додаткове міністерство, створене виключно для реалізації кластерної політики. Це мають бути посередницький орган, відповідальний за підтримку кластерів на загальнодержавному рівні, та інституції, відповідальні за підтримку кластерної політики на регіональному рівні. Морські кластери, зокрема портові, є сучасним ефективним інструментом розвитку морегосподарського комплексу та суміжних з ним галузей, інструментом, що стимулює розвиток економіки регіонів та морських держав у цілому. В умовах розвитку глобалізації

національні морські кластери дозволяють морським країнами забезпечувати високі конкурентні позиції у Глобальних рейтингах конкурентоспроможності.

Список використаної літератури:

1. Юрчак ІІ. Що необхідно для розвитку кластерів в Україні? URL: <https://gmcenter.ua/opinion/shho-neobhidno-dlya-rozvitku-klasteriv-v-ukraini/>
2. Задохайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків. 2012. 456 с.
3. Носов О. Ю., Черничко Т. В. Нормативно-правове регулювання кластеризації в Україні. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/ByFileId/903116.pdf>
4. Кластери водної транспортної логістики (портові кластери). URL: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-vodnoi-transportnoi-logistiki-portovi-klasteri/>
5. Кібік О. М., Котлубай В. О., Хаймінова Ю. В. та інші. Забезпечення конкурентоспроможності економічної системи України : монографія. Одеса, 2015. 160 с.

Ключові слова: кластер, кластерна політика, кластеризація, морський кластер.

Ключевые слова: кластер, кластерная политика, кластеризация, морской кластер.

Key words: cluster, cluster policy, clustering, maritime cluster.

ТУПАЛО ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри менеджменту та інформаційних технологій
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор технічних наук, професор*

ЗМІНА ПАРАДИГМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Цифрова економіка (ЦЕ), як породження Концепції «Індустрія 4.0», стає сьогодні новим рушієм розвитку економіки та суспільства в цілому. На форумі було зазначено, що можливість традиційних інформаційно-комунікаційних технологій, які на протязі 25 років були інструментом економічного розвитку, вже вичерпані і треба шукати нові в області мережевих Інтернет-технологій (використовувати новітню технологію «Інтернет речей» (internet of things, IoT) [1]). З поглядом на цю потребу, стає актуальною проблема створення відповідної методології цифровізації системи менеджменту сучасних підприємств в контексті соціально-економічного феномена «цифрова економіка» і, зокрема, складової цього феномена «Інтернет речей» (internet of

things, IoT). При цьому можна стверджувати, що таке «цифрове підприємство» [2] є визначальним осередком (комірком) практичної реалізації цифрової економіки у всіх її масштабних проявах (регіональному, загальносвітовому). Виходячи з вищезазначеного, слід визначити, що в першу чергу необхідні дослідження щодо формування концептуальної моделі системи цифрового менеджменту виробника споживчої цінності (товару, послуги) відповідно до об'єктивного фахового трактування двох базових ключових сутностей: «цифрова економіка», «інтернет речей». На основі критичного аналізу існуючих трактувань понять «цифрова економіка» та «інтернет речей» в доповіді викладено авторське бачення концептуальної моделі складових системи цифрового менеджменту «цифрового підприємства» (ЦП).

Визначення 1. *Цифрова економіка – це цифровізований інтегрований механізм створення економічної доданої вартості на основі формування синергетичного об'єднання комплексів інтернету речей суб'єктів господарювання. Виходячи з розуміння, що Інтернет – це мережа локальних мереж [3], то можна стверджувати, що комплекс інтернету речей (KIP) кожного цифровізованого суб'єкта господарювання (підприємства, установи) є по суті ситуативною множиною локальних мереж Мі (корпоративних порталів) його бізнес-партнерів (БП) в залежності від ланцюжка бізнес-циклу «бізнес-процеси маркетингу – бізнес-процеси виробництва споживчої цінності – бізнес-процеси збуту споживчої цінності», який склався на даний час (бізнес-період):*

$$KIP = \bigcup_{i=1}^n Mi \text{ (БП).}$$

В контексті цієї моделі KIP можна стверджувати, що з позицій сутності концепції цифрової економіки як цифровізованого інтегрованого механізму створення економічної доданої вартості на основі формування синергетичного об'єднання комплексів інтернету речей суб'єктів господарювання, домінуючим повинен бути принциповий акцент щодо відображення напрямів (видів) електронної комерції: G2G, G2B, G2C, B2B, B2G, B2C. Тоді буде логічно стверджувати, що, виходячи з первинності значущості для економіки створення споживчої цінності, базовим визначальним механізмом тренду формування ЦЕ є реалізація механізму цифрового менеджменту кожного виробника (підприємства, установи) цієї цінності (товару, послуги) в рамках моделі його комплексу інтернету речей. З урахуванням цього пропонується авторське бачення концептуальної моделі базових методологічних складових сутності ЦЕ (див. рис. 1) з прив'язкою до мережевої технології «інтернет речей». Відносно даної моделі пропонується наступна трактовка поняття «цифровий менеджмент» та «інтернет речей».

Визначення 2. *Цифровий менеджмент – це цифровізований мережевий менеджмент-мікс виробника споживчої цінності в рамках його комплексної участі одночасно у відповідному виробничому IoT та споживчому CIoT; ця відповідність визначається моделлю ланцюжка бізнес-процесів створення бізнес-цінності виробника (підприємства), а саме: «D (define) – створи споживача (споживчий DIoT-частка CIoT)» –*

«Р (prepare) – підготуй створення споживчої цінності (підготовчий PIoT – частка PoT)» – «М (make) вироби споживчу цінність (MIoT – частка PoT)» – «S (sell) продай створену споживчу цінність (SIoT – частка CIoT)».

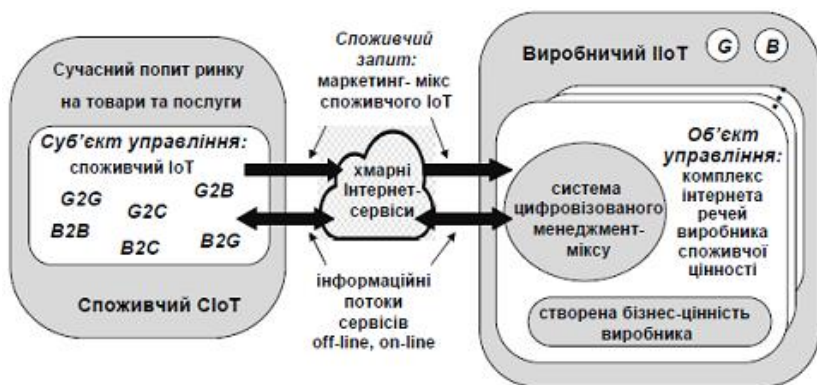

Рис. 1. Концептуальна модель базових методологічних складових сутності цифрової економіки (авторська розробка)

Визначення 3. *Інтранет речей (Intranet of Things, ItoT) – захищена від несанкціонованого зовнішнього доступу мережа засобів (речей) виробничих та управлінських бізнес-процесів підприємства, які (речі) мають вбудовані засоби автоматичного вимірювання функціональних параметрів та взаємодії між собою з ціллю забезпечення ефективної роботи «цифрового підприємства» щодо створення бізнес-цінності.*

Висновки. Наукова новизна полягає у визначенні сутності концепції «цифрова економіка» як цифровізованого інтегрованого механізму створення економічної доданої вартості на основі формування синергетичного об'єднання комплексів інтернету речей {DIoT, PIoT, MIoT, SIoT, ItoT} суб'єктів господарювання. При цьому, домінуючим повинен бути принциповий акцент щодо відображення напрямів (видів) електронної комерції: G2G, G2B, G2C, B2B, B2G, B2C. З урахуванням цього, запропонована концептуальна модель базових методологічних складових сутності цифрової економіки та концептуальна модель складових системи цифрового менеджменту «цифрового підприємства».

Список використаної літератури:

1. Умнов А. Л. Интернет вещей (обзор концепции). URL: <https://ecoimpactple.com/documents/411.html> (Дата звернення: 08.04.2021 р.)
2. Цифровое производство. URL: <https://www.intechnology.ru/iiot/> (Дата звернення: 15.04.2021 р.)
3. Комп'ютерні мережі. Мережа Internet. URL: <http://rodak.if.ua/komptech/samost-mer.htm> (Дата звернення: 08.04. 2021 р.).

Ключові слова: цифрова економіка, цифровий менеджмент, інтернет речей, цифровізація системи управління підприємством.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровой менеджмент, интернет вещей, цифровизация системы управления предприятием.

Key words: digital economy, digital management, internet of things, digitalization of enterprise management system.

КОСТЕНКО ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України»,

в.о. завідувача наукової лабораторії теорії цифрової трансформації і права

наукового центру цифрової трансформації і права,

доктор філософії в галузі права

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНОНІМІЗАЦІЇ ТА ПСЕВДОНІМІЗАЦІЇ В СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИМИ ДАНИМИ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет в сучасну епоху характеризується експоненціальним створенням інформаційних баз і реєстрів з персональними даними користувачів та їх численним дублюванням. Ці дані використовуються для ідентифікації фізичних та юридичних осіб в інформаційних системах. Нині все більше державних та публічних інформаційних ресурсів відмовляються від політик знеособленого доступу користувачів до інформації на користь їх реальної ідентифікації. Вимоги до ідентифікації суб'єктів є скрізь і стрімко зростають. Користувачі різних систем мають варіаційні набори ідентифікаційних даних, якими потрібно керувати та ототожнювати з конкретною фізичною або юридичною особою. Накопичення персональних та ідентифікаційних даних третіми особами збільшує ризики їх незаконного використання. Фактично ідентифікаційні дані стали стратегічним ресурсом будь-якої держави і потребують відповідного фізичного, технічного та правового регулювання, а також обов'язкового захисту.

Управління ідентифікаційними даними в цифровому світі не має чітко визначеного значення, однак технологічне управління ідентифікацією в її найширшому розумінні відноситься до адміністрування та характеристик ідентифікаційних атрибутів, управління процесами ідентифікації та використання ідентифікаційних даних. Правове регулювання управління ідентифікаційними даними містить достатньо законодавчих проблем, які лежать як в площині інформаційного права так і стосуються інших галузей права.

Відмінності нормативно-правових актів в різних юрисдикціях щодо використання персональних та ідентифікаційних даних складають досить різномірну картину правового регулювання, що ускладнює

процеси створення ефективних правових норм. Це характерно для більшості конкретних дефініцій сфери управління ідентифікаційними даними. Особливу актуальність набувають процеси правового регулювання процедур анонімізації та псевдонімізації ідентифікаційних даних, як родової похідної персональних даних, в мережі Інтернет та різних інформаційно-телекомунікаційних системах.

У сфері управління ідентифікаційними даними регулювання анонімістністю та псевдонімізацією має два напрями.

Перший напрям стосується проблематики правового та технічного регулювання процесами анонімізації та псевдонімізації в інформаційно-комунікаційних системах, які оброблюють та зберігають ідентифікаційні та персональні дані. Другий напрям характеризується вивченням проблем, пов'язаних із створенням та застосуванням анонімів та псевдонімів поза межами інформаційних систем. Самостійно створені псевдоніми або заходи анонімізації можуть застосовуватися як інструментарій для скоєння кіберзлочинів.

Наразі базовим документом за яким пропонується формувати законодавство стосовно захисту персональних даних є General Data Protection Regulation, Regulation EU 2016/679 (GDPR). В Регламенті питання псевдонімізації приділено увагу в статтях 25 та 32, як інструментарію захисту та безпеки даних.

Крім того стандартом ISO/TS 25237:2017 визначено псевдонімізацію, як конкретний тип розпізнавання, який одночасно вилучає зв'язок із суб'єктом даних і додає зв'язок між певним набором характеристик, що стосуються суб'єкта даних, та одним або кількома псевдонімами. Псевдонім також може визначатися як персональний ідентифікатор, який відрізняється від звичайно використовуваного персонального ідентифікатора і використовується з псевдонімізованими даними для забезпечення узгодженості набору даних, що пов'язує всю інформацію про суб'єкта даних, не розкриваючи справжні дані особи. Цим стандартом надається визначення анонімізації як процесу, за допомогою якого персональні дані безповоротно змінюються таким чином, що суб'єкт даних більше не може бути ідентифікований прямо або опосередковано, ні самим контролером даних, ні у співпраці з будь-якою іншою стороною [1].

Національний інститут стандартів і технології Сполучених Штатів Америки (NIST) визначає поняття псевдонімізація як конкретний тип деідентифікації, який одночасно усуває зв'язок із суб'єктом даних і додає зв'язок між певним набором характеристик, що стосуються суб'єкта даних, та одним або кількома псевдонімами. Як правило, псевдонімізація здійснюється шляхом заміни прямих ідентифікаторів псевдонімом, такими, наприклад, як випадково згенеровані значення [2]. У міжвідомчих та внутрішніх звітах NIST, пов'язаних з кібербезпекою та конфіденційністю (NISTIR), запропоновані наступні визначення: анонімість, це умова в ідентифікації, згідно з якою суб'єкт не може бути визнаним, без достатньої інформації про нього для встановлення зв'язку з відомим суб'єктом [3]; анонімізацією є процес, який

усуває зв'язок між ідентифікуючим набором даних та суб'єктом даних [4]; анонімізованими даними вважаються дані, з яких одержувач інформації не може ідентифікувати суб'єкта [5]; анонімізована інформація – це попередньо ідентифікована інформація, яка була деідентифікована і для якої більше не існує коду чи іншої асоціації для повторної ідентифікації [6]; анонімним ідентифікатором особи є ідентифікатор, який не дозволяє однозначно ідентифікувати фізичну особу [7].

Звіти NISTIR також формулюють визначення «псевдонім», як: ім'я особи, вибране особою, яке не підтверджується як значуще за допомогою підтвердження особи та яке використовується для захисту справжньої особистості особи [8]; ім'я, відмінне від офіційного [9]; персональний ідентифікатор, який відрізняється від персонального ідентифікатора, який зазвичай застосовується особою; всі неправдиві або неперевірені імена вважаються псевдонімами.

Звертаємо увагу на те, що дані псевдонімізації не слід прирівнювати або сприймати як анонімні дані, незважаючи на те, що обидва процеси стосуються дійсних ідентифікаційних даних, які наявні в інформаційних системах. Відмінність їх полягає в тому, що псевдонімізація пов'язана із чітким наявним асоціативним зв'язком між особистими ідентифікаторами та псевдонімами. В той же час анонімізація апріорі виключає будь-який зв'язок анонімних даних з реальними ідентифікаційними даними суб'єктів. Таким чином анонімні дані не відносяться до різновиду персональних даних.

На сьогодні в Україні задекларовано 22 схеми електронної ідентифікації надавачів електронних довірчих послуг, 32 схеми електронної ідентифікації банків-ідентифікаторів системи BankID Національного банку України, 3 схеми електронної ідентифікації надавачів послуг MobileID, 4 схеми електронної ідентифікації на основі хмарного підпису та 1 схема електронної ідентифікації на основі ID-картки. Законодавча регуляція окремих процесів ідентифікації здійснюється Законом України «Про електронні довірчі послуги», постановою правління Національного банку України від 30.08.2016 № 378 «Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України» та постановою Кабінету Міністрів України від 19.07.2019 № 546 «Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації».

Наразі в Україні склалася ситуація коли у всі сфери суспільного життя стрімкими темпами впроваджуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології при фактичній відсутності правових інститутів управління ідентифікаційними та персональними даними, біометрією, пристроями IoT та штучним інтелектом. В той же час наявна нормативно-правова база України застаріла та фактично недостатньо відповідає стану суспільних відносин [10]. Прийняті регуляторні акти носять загальний характер або є суто технічними, що оминають правові проблеми в сфері управління ідентифікаційними даними, незважаючи на очевидну необхідність впровадження масштабованих методологій та найкращих практик управління даними, які впроваджено в інших країнах світу.

Питання, що пов'язані із управлінням ідентифікаційними даними, в тому числі юридичні механізми забезпечення процедур анонімізації та псевдонімізації ідентифікаційних даних в національному законодавстві, необхідно вирішувати комплексною розробкою сучасних нормативно-правових актів у сфері управління ідентифікаційними даними.

Список використаної літератури:

1. ISO 25237:2017 Health informatics – Pseudonymization. URL: <https://www.iso.org/standard/63553.html>
2. Information Technology Laboratory Computer Security Resource Center. Pseudonymization. URL: <https://csrc.nist.gov/glossary/term/pseudonymization>
3. ISO / IEC 24760-1: 2011 Information technology – Security techniques – A framework for identity management – Part 1: Terminology and concepts. Anonymity. URL: <https://csrc.nist.gov/glossary/term/anonymity>
4. ISO / TS 25237: 2008 Information Technology Laboratory Computer Security Resource Center pseudonymization. Anonymization. URL: <https://csrc.nist.gov/glossary/term/anonymization>
5. ISO / TS 25237: 2008 Information Technology Laboratory Computer Security Resource Center pseudonymization. Anonymized_data URL: https://csrc.nist.gov/glossary/term/anonymized_data
6. NIST SP 800-122 Guide to Protecting the Confidentiality of Personally Identifiable Information (PII). Anonymized Information. URL: https://csrc.nist.gov/glossary/term/Anonymized_Information
7. NISTIR 8053 ISO/TS 25237: 2008. URL: https://csrc.nist.gov/glossary/term/anonymous_identifier
8. CNSSI 4009-2015 Committee on National Security Systems (CNSS) Glossary. April 2015. URL: <https://www.cnss.gov/CNSS/openDoc.cfm?uaq+Vxc4+Ff0fLwbRuhSVw==>
9. NIST Special Publication 800-63-3 Digital Identity Guidelines. June 2017. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-63-3.pdf>
10. Kostenko O. V. Identification data management (identification): problem of the conceptual and categorical apparatus. Collective monograph. Cuiavian University in Wloclawek. Wloclawek, Poland. 2021. P. 317–324.

Ключові слова: ідентифікація, анонімізація, псевдонімізація, управління ідентифікаційними даними, ідентифікатор.

Ключевые слова: идентификация, анонимизация, псевдонимизация, управление идентификационными данными, идентификатор.

Key words: identification, anonymization, pseudonymization, identification data management, identifier.

ТИХОНЧУК ЛЕСЯ ХОТІЙВНА

*Національний університет водного господарства
та природокористування, доцент кафедри державного управління,
документознавства та інформаційної діяльності,
доктор наук з державного управління, адвокат*

ГОЛУБ РОМАН СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет водного господарства та природокористування,
магістр права, помічник адвоката*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ В ЕФЕКТИВНОМУ НАДРОКОРИСТУВАННІ

Конституцією України визначено, що надра є об'єктами права власності Українського народу. Разом з тим від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Управління надрокористуванням повинно відбуватися у такий спосіб, щоб можна було гарантувати виконання правових, економічних та соціальних основ організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь українців. Україна є державою з унікальною мінерально-сировинною базою. У надрах виявлено понад 20 тисяч родовищ значна частина яких має промислове значення. Цей величезний інвестиційний потенціал потрібно розвивати.

Державою неодноразово в останні роки декларується запровадження екологічного паспорту українця. Кожна народжена в країні дитина повинна мати право накопичувати на своєму рахунку частину від реалізації державою природних надр. Чи буде можливість реалізувати дане завдання залежить від ряду факторів: злагодженої та ефективної роботи регулятора цієї галузі (Державної служби геології та надр України), Президента України, Верховної Ради України, бізнесу та громадян. Реалізація законодавчих ініціатив (проекти законів України 4187 та 4187-1), залучення інвесторів для відпрацювання нових технологій розробки та видобутку надр, стимулювання та зобов'язання фактичних надрокористувачів до ефективного використання наданих раніше в користування надр повинні допомогти виконати це завдання.

Пріоритетом реформи надрокористування є розроблення нового законодавства, яке відповідатиме праву ЄС та найкращим світовим практикам його імплементації, у тому числі – з використанням цифрових технологій, а також – реформування Державної служби

геології та надр України у межах реформи державного управління в Україні.

Державна служба геології та надр України (Держгеонадра) є центральним органом виконавчої влади. Його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр. Для підвищення ефективності використання надр шляхом модернізації та дерегуляції профільного законодавства народні депутати у співпраці з Держгеонадрами розробили ініціативу з реформування галузі. Законопроект (що зареєстрований у Верховній Раді України під № 4187) передбачає лібералізацію обігу спеціальних дозволів, закріплює прозорість правил надрокористування, спрощує низку процедур взаємодії бізнесу з державним апаратом. Модернізація правового поля повинна сприяти ефективному використанню надр, покликана зробити галузь інвестиційно привабливою, правила гри чіткими та прогнозованими. Покращення ефективності використання надр, посилення відповідальності за несанкціонований видобуток надр визначається Законопроектом 3576. Підвищення ефективного розвитку нафтогазової галузі (законопроекти 2807, 2821) передбачають пробудження «сплячих ліцензій», стабілізацію податкового режиму, модернізацію регуляторних норм галузі. Внесення змін до Кодексу про надра, Закон про мінерально-сировинну базу, Закон про національного регулятора з надрокористування забезпечить впровадження вільного обігу спецдозволів, фокусу зусиль на критичних мінералах, забезпечить ефективне регулювання та нагляд. Оновлення технічних нормативів (наказ 118,95) приведе до дотримання міжнародних стандартів правил роботи нафтогазових родовищ та правил безпеки нафтогазовидобувної промисловості. Надання місцевих корисних копалин у розпорядження громад (постанова 827, зміни до законів) врегулює ситуацію з незаконним видобутком та спростить доступ до місцевих ресурсів.

Модернізація профільного законодавства також має також вирішити ряд проблем: пов'язану з правоволодільцем земельної ділянки та правового захисту спеціального права надрокористування.

Здійснення надрокористування означає необхідність обмеження прав власників та інших правоволодільців земельних ділянок. При видобуванні корисних копалин потребується припинення цих прав. Діюче законодавство не передбачає попереднього відводу і оформлення прав на земельні ділянки які необхідні для надрокористування. Підприємства які отримали право надрокористування від держави отримують додаткові господарські ризики. Проведення робіт на ділянці надр одночасно є і формою використання земельної ділянки. Дане використання не може здійснюватися без оформлення відповідних прав, надрокористувачі стають «заручниками» власника прав на земельні ділянки. Земельні ділянки і ділянки надр пов'язані нерозривно, надрокористування без землекористування неможливе. Існує колізія інтересів з одного боку – власника земельної ділянки,

з іншого – власника ділянки надр. При цьому кожний власник має право вільно користуватися, володіти і розпоряджатися майном, яке знаходиться у його власності.

Правовий захист спеціального права надрокористування полягає у відновленні порушеного права та усуненні перешкод у його здійсненні шляхом вчинення відповідних дій. У спірних відносинах щодо отримання спеціального дозволу (з урахуванням наявності дискреційних повноважень) правомірним способом захисту може бути зобов'язання державного органу повторно розглянути заяву. У випадку порушення встановленої процедури погодження – зобов'язання видати дозвіл на новому бланку з урахуванням відповідних змін. Єдиного підходу при вирішенні спору про використання природних ресурсів немає. Це пояснюється індивідуальністю обставин кожного конкретного випадку порушення прав та дискреційними повноваженнями Держгеонадра при прийнятті рішень. Втручання у дискреційні повноваження не допускається, оскільки суд не може підміняти державний орган. При цьому Держгеонадра іноді помилково вважає всі свої повноваження виключними, ґрунтуючись лише на законодавчій можливості приймати будь-які рішення у відносинах з надрокористування. Відновлення прав щодо отримання спеціального дозволу на користування надрами та продовження строку його дії та внесення мають різну правову природу кожного із способів захисту. Якщо за результатами розгляду Держгеонадра не приймає відповідного рішення у вигляді наказу – ним порушується законодавчо встановлена процедура. Державний орган як суб'єкт владних повноважень діятиме не у спосіб, передбачений законодавством, як наслідок це свідчитиме про протиправність дій з повернення заяви з доданими до неї документами. Суд в такому випадку рішення про відновлення порушеного права шляхом зобов'язання видати дозвіл на новому бланку. У такій категорії справ необхідно відмежовувати відновлення права від судового втручання в дискреційні повноваження. Державний орган не наділений повноваженнями за конкретних фактичних обставин діяти не за законом, а на власний розсуд. Висновки викладені у постановках Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 804/4335/16, від 6 листопада 2016 року у справі № 826/1020/16, від 10 січня 2019 року у справі № 804/6947/15.

Українська держава має багаті надра. Лівову частку яких становить стратегічно важлива мінеральна сировина. Ефективне використання цієї сировини – це важливий чинник упровадження й підтримки сталого розвитку нашої держави, а геологія – невіддільний складник стабільного розвитку економіки. Без корисних копалин неможливий науково-технічний прогрес.

Реалізація прав українців на ефективне надрокористування з врахуванням міжнародного досвіду у найближчому майбутньому буде реально можливим лише з виконанням наступних завдань: посилення відповідальності за несанкціонований видобуток надр, підвищення привабливості та підтримку вітчизняних галузей надрокористування, актуалізацію загальнодержавної Програми Мінерально-

сировинного розвитку до 2030 року, розвиток геолого-інвестиційних паспортів ТГ які б підвищили інвестиційний потенціал та бізнес активність в регіонах, спрощення доступу до геоінформації (інвентаризація геологічної інформації, інвентаризація геологічної інформації, інтерактивна карта корисних копалин), відродження дієздатності геологічних підприємств (оптимізація структури галузі шляхом приватизації збиткових та неконкурентних активів, позбавлення від непотрібного майна, укрупнення компаній за функціоналом – створення дієвих самоокупних підприємств, оновлення основних фондів, корпоратизація за доцільності).

Список використаної літератури:

1. Державна служба геології та надр – [Електронний ресурс]. – <https://www.geo.gov.ua/>

Ключові слова: надра, надрокористування, корисні копалини, гірничі відносини, охорона та використання надр, контрольно-наглядова діяльність у сфері надрокористування.

Ключевые слова: недра, недропользования, полезные ископаемые, горные отношения, охрана и использование недр, контрольно-надзорная деятельность в сфере недропользования.

Key words: subsoil, subsoil use, minerals, mining relations, protection and use of subsoil, control and supervision activities in the field of subsoil use.

КОТЛУБАЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри національної економіки*

РЕДІНА СВГЕНІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри національної економіки*

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ ТРЕНДІВ НА БІЗНЕС-МЕНЕДЖМЕНТ

У 2020 р. було остаточно визначено, що цифровізація – це найважливіший фактор економічного зростання в сучасному світі. Так, бізнес 2020 р. характеризувався невизначеністю, волатильністю та кризою неплатежів. Характерними для цього року стали відмова від традиційних споживчих переваг та smart-економія як новий підхід до економії, який базується на перерозподілі витрат на купівлю того, що має більш тривалий термін зберігання, є більш інноваційним або перспективним.

Сучасні тенденції розвитку глобальної економіки обумовлюють удосконалення способів і моделей управління бізнесом за рахунок використання інформаційних систем та технологій. Це формує нові перспективи розвитку підприємництва. Інтернет став сучасною територією ведення бізнесу, що значно розширює можливості відображення реальної економіки у віртуальному глобальному світі.

Головними трендами у 2021 р. є відмова від надмірних обсягів споживання; адаптивність та гнучкість; гуманізація товарної пропозиції, брендів та бізнесів та довіра, коли цінності мають значення.

Наприкінці 2020 р., Індекс активності бізнесу в Україні впав з позначки 39,2 % у жовтні, до 33,26 % у грудні. Ukrainian Business Index відображає результати власників, керівників малого та середнього бізнесу, яке проводилось з метою виявлення впливу наслідків економічної кризи, пандемії COVID-19 та очікувань на 2021 р. Опитування представників бізнесу, здійснювалось з таких питань [2]:

- складність ведення бізнесу;
- підтримка та розвиток експортного напрямку бізнесу;
- роль та ставлення до жінок у бізнесі;
- індекс активності бізнесу.

Було виявлено, що лише 30 % компаній адаптувалися до змін, цифровізували власні бізнес-процеси та бачать можливості для розвитку в 2021 р.

Законом України «Про електронну комерцію» встановлено, що електронною комерцією є «відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру» [1]. Іншими словами, електронна комерція або e-commerce – це сфера економіки, коли торговельні і фінансові операції проводяться в Інтернеті. Можна сказати, що це будь-яка транзакція, що здійснена з електронного пристрою, підключеного до мережі Internet або будь-якої іншої мережі.

До 2020 р. значна кількість бізнес-структур володіла такими характеристиками як міцність, гнучкість, плановість, стабільність та традиційність. У цей час менеджмент бізнесу повинен враховувати такі виклики:

- необхідність розвитку «антикрихкого» бізнесу;
- пошук інновацій, що повністю здатні змінити ситуацію на ринку, де здійснюється бізнес. Інноваціями займаються всі ключові конкуренти, відповідно необхідно знайти те, що змінить ситуацію на користь бізнесу;
- необхідність забезпечувати достатній рівень адаптивності, що передбачає врахування змін та формування системи їх випередження задля адаптації ринку «під себе». Важливо змінювати пріоритети плановості на проактивність до змін. Не слід чекати від ринку сигналів того, що все готово для сприйняття нових бізнес-моделей, необхідно

бути лідерами з впровадження сервісних, цифрових та direct to customer моделей.

Залежно від того, хто є цільовою аудиторією та «продавцем», виокремлюють такі категорії онлайн-комерції: B2B (business to business) – бізнес для бізнесу; B2G (business to government) – бізнес для уряду; G2C (government to citizens) – уряд громадянам; C2C (consumer to consumer) – споживач + споживач; B2C (business to consumer) – бізнес для споживача. У цьому разі юридичні особи продають товари й послуги фізичним особам [3].

Відповідальне споживання та культура, яка базується на зв'язках, довірі, різноманітності та візіонерстві стають ключовими трендами.

У сучасному бізнес-менеджменті необхідно зробити акцент на:

- турботі про клієнта, безпеку, гігієну, екологію;
- збільшенні онлайн продажів, консультуванні, оформленні замовлень, прийманні платежів;
- формуванні незвичайних та проривних рішень, що є заміною унікальної ціннісної пропозиції (UPV) тощо;
- екстра-сервісі та додатковій цінності для клієнта;
- максимально швидкій доставці;
- мікрокредитуванні тощо.

Основою бізнес-менеджменту стає Customer Relationship Management (CRM – система управління взаємодій з клієнтами) та Customer Data Platform (CDP – дані про користувача з різних джерел (онлайн, оффлайн, бази даних). «Оцифрований клієнт» є передумовою підвищення рівня капіталізації, а не виробничі потужності як раніше. Основою підвищення рівня капіталізації стає не бренд та технологія, а вміння управляти поведінкою окремого клієнта, адаптувати продукт та комунікації до потреб конкретного клієнта.

Аналіз показав, що на сучасному етапі цифровізації та глобалізації економіки, розвиток бізнесу потребує впровадження певних змін, які стосуються системи менеджменту. До таких змін можна віднести:

- підвищення рівня адаптивності системи;
- забезпечення врахування інтересів всіх, хто залучений до даного бізнесу;
- формування системи спільного пошуку рішень;
- усунення недоліків або внутрішній troubleshooting, тобто забезпечення виживання;
- вирішення критичних проблем;
- формування нових «компактних» команд, впровадження плоских структур та аутсорсингу;
- створення well being – системи створення середовища, що поєднує приватний і робочий елементи. У такому середовищі людина відчуває себе захищеною, проактивною, здатною забезпечувати розвиток бізнесу;
- концентрація на швидкому використанні можливостей.

У 2020 р. особливостями бізнесу було забезпечення виживання за рахунок створення профіцитного бюджету, контролю витрат та

стимулювання економії. У 2021 р. слід створювати передумови для зростання шляхом забезпечення ефективного інвестування, впровадження інновацій, зокрема нових бізнес-моделей.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 3.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення 21.10.2020 р.).
2. Єдиний експортний веб-портал. URL: https://export.gov.ua/news/3145-ukrainian_business_index_repor (дата звернення 21.10.2020 р.).
3. Ринок електронної комерції в Україні. URL: <https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-ukrainian-e.../ey-ukrainian-e-commerce> (дата звернення 21.10.2020 р.).

Ключові слова: бізнес, менеджмент, цифровізація, розвиток, бізнес-моделі.

Ключевые слова: бизнес, менеджмент, цифровизация, развитие, бизнес-модели.

Key words: business, management, digitization, development, business models.

ПРИМАЧЕНКО ІВАН ФЕДОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент*

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОСТКОВІДНИЙ ПЕРІОД

Преамбула Конституції України містить вимогу «розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу» [1]. Виконання цієї вимоги може бути забезпечене проведенням такої економічної політики, яка має за мету побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки, формування якої неможливе без утвердження суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Реалізація економічної політики в Україні за 30 років незалежності передбачала використання різноманітних методів впливу держави на економіку. Весь час трансформаційних перетворень, найперше, економічної системи, а також і політичної в Україні тривав пошук ефективної моделі розвитку економіки. Серед різних моделей керманичі держави не змогли обрати найоптимальнішу, яка змогла б з найменшими втратами здійснити трансформацію адміністративно-командної моделі економіки в ринкову. І все це призвело до глибокої економічної кризи, яка тривала майже десять років – від розпаду СРСР в 1991 році і набуття незалежності Україною до початку XXI століття. Весь цей період супроводжувався безперервним щорічним падінням обсягів виробництва і надання послуг та усіх макроекономічних показників.

В цих складних умовах економіка України вимагала суттєвих структурних змін. І вони поволи відбувалися, хоча і з величезними труднощами, пов'язаними з відсутністю науково обгрунтованої концепції економічних реформ та цілої низки чинників модернізації економіки.

З початку XX століття почався економічний ріст. Його темпи по роках були нерівномірні. Падіння сталося в 2008–2009 роках на фоні світової фінансової кризи. З 2010 року знову почався економічний ріст, який перервався після політичної кризи кінця 2013 початку 2014 року та наступних подій, пов'язаних з анексією Російською Федерацією півострова Крим та бойовими діями на Донбасі. Сьомий рік економічний розвиток України відбувається в умовах військового протистояння Російській Федерації та сепаратистів ОРДЛО.

Однак, навіть в таких важких умовах вже у 2017–2018 роках Україна знову мала економічний ріст. Цьому також сприяла грошово-кредитна політика Національного банку, якому вдалося знизити інфляцію, стабілізувати курс гривні та закрити понад сто нечесних комерційних банків та націоналізувати «Приватбанк». Ймовірне банкрутство останнього могло знищити фінансову систему України, дефолт здавався неминучим, економіка країни могла перетворитися в руїну.

Наразі, на початок травня 2021 року можна стверджувати, що перспективи економічного розвитку України в найближчі роки будуть відрізнятися високим рівнем невизначеності і залежатимуть від її економічної політики. Другий рік поспіль вітчизняна економіка, як і світова в цілому, зазнають шкоди і вона безпосередньо була викликана пандемією коронавірусу COVID-19 та призвела до відчутного згортання економіки в другому кварталі 2020 року. Саме вона спричинила світову економічну кризу.

В 2020 році після першої хвилі пандемії коронавірусу почали з'являтися численні прогнози щодо величини падіння макроекономічних показників у поточному році та оптимістичні показники на наступні 2021–2022 роки. Так, згідно прогнозів Міжнародного валютного фонду ріст світової економіки становитиме 6 % у 2021 році, та 4,4 % у 2022 році [2].

Економічний прогноз Німецької економічної команди (GET) та Інституту економічних досліджень та політичних консультацій росту для економіки України на 2021 рік становить 4,3 % [3].

А відомий шведський економіст Андерс Ослунд прогнозує у 2021 році ріст економіки України приблизно на 5 % відсотків, зауважуючи при цьому, що це буде лише відновленням падіння економіки попереднього 2020 року, яке за його підрахунками становило також приблизно 5 %. Причому серед основних причин, що будуть і надалі стримувати економічний ріст, він вважає недоліки верховенства права: відсутність прав власності, проблеми з Конституційним судом України тощо [4].

Разом з тим серед чинників, які гальмуватимуть економічний ріст у другій половині 2021 року, основними будуть ймовірні спалахи чергових хвиль пандемії. Україна в цьому плані занадто вразлива. Вакцини

в країні недостатньо. Хаотичні спроби будь де її придбати не дають бажаного результату. Світова фармацевтична індустрія не в змозі повністю і швидко її виготовити – занадто великі обсяги потрібні негайно. Звідси робимо невтішний висновок, що в державі об'єктивно провалена вакцинація населення і в українського суспільства не буде стійкого імунітету до захворювання на коронавірус. А це ще більше може сприяти новим людським втратам та новим негараздам в соціально-економічному житті як от інфляція, дефіцит різних товарів тощо.

В економічному житті держави з'явиться цілий ланцюг взаємопов'язаних проблем: криза сировинних ресурсів, важко прогнозований ріст безробіття та бідності і відповідна соціальна напруга в суспільстві та у відносинах з сусідніми державами, ріст злочинності. Цілі галузі та сектори економіки опиняться на межі банкрутства або збанкрутують: авіаційний транспорт, готельно-ресторанний бізнес, заклади культурного та спортивного життя. Перелік може бути нескінченним.

Як зазначають багато фахівців, в проведенні сучасної економічної політики України існує багато прогалин, які марнують потенційні можливості економічного росту і суспільного розвитку.

Україна змінюється разом з усім світом. Змінюється і ментально і матеріально. І дуже важливо, щоб неминуха динаміка змін потужно рухалась в напрямі більшої свободи і цивілізаційного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. <https://www.imf.org/ru/>
3. Українська економіка зросте на 4,3 % ВВП у 2021 році – прогноз (interfax.com.ua) – <https://news/economic/729320.html>
4. Ослунд Андерс. Які економічні перспективи України у 2021 році? – <https://www.radiosvoboda.org/a/what-is-ukraines-economic-outlook-for-2021/31044611.html>

Ключові слова: економічний розвиток України, постковідний період, сучасна економічна політика.

Ключевые слова: экономическое развитие Украины, постковидный период, современная экономическая политика.

Key words: economic development of Ukraine, post-COVID period, modern economic policy.

ШИПЛЮК ВІКТОРІЯ РУСЛАНІВНА

*Одеська національна академія харчових технологій,
доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки,
кандидат юридичних наук*

ЗАПОБІГАННЯ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА КОРУПЦІЇ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Для України питання, пов'язані з запобіганням корупції та протидії тіньовій економіці протягом останніх років набули особливого значення, здійснюючи істотний вплив на соціально-економічні відносини в державі. На міжнародному рівні Україна отримала репутацію держави з високим рівнем тіньової економіки та корупції, про що свідчать високі позиції у рейтингу за рівнем корупції.

На сучасному етапі розвитку української держави за темпами поширення тіньова економіка та корупція набули характеру системного соціально-економічного явища. Корупційні відносини в сфері економіки виникають, як правило, тоді, коли певні економічні інтереси суб'єкта господарських відносин, який має потенційні можливості та ресурси для отримання певних переваг або вигоди, не можуть бути задоволені та реалізовані в межах норм і обмежень, визначених чинним законодавством.

Найбільш стрімке зростання обсягів корупції та тіньових економічних відносин відбувається тоді, коли це супроводжується недостатньо ефективним контролем з боку держави та суспільства.

Суттєве підвищення рівня тінізації національної економіки відбулося у 2013 році, що було зумовлено ціновими та девальваційними процесами, а також загостренням військового конфлікту на сході України.

До негативних економічних наслідків корупції в сучасній економічній літературі відносять такі:

- наростання обсягів тіньової економіки в умовах скорочення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів;
- втрата довіри економічних суб'єктів до можливостей влади визначати і забезпечувати правила гри на ринку;
- зниження ефективності конкурентних механізмів ринку і дискредитація ринкової конкуренції;
- підвищення цін шляхом корупційних накладних витрат, які перекладаються на покупців;
- нераціональне використання бюджетних коштів при розподілі державних і комунальних замовлень, пільг, гарантій, субсидій.

Відтворення корупції викликає соціальні наслідки: дискредитацію праворегулятора взаємодії держави і суспільства; відволікання значних ресурсів із бюджету держави від соціального облаштування; зростання соціальної нестабільності в суспільстві; наростання економічних

і політичних ризиків організації бізнесу, які погіршують інвестиційний рейтинг України у світі [1, с. 18].

Тіньова економіка і корупція є складними для дослідження явищами, оскільки їх відносно легко визначили, однак неможливо надати достовірну кількісну характеристику, оскільки такого роду інформація та показники, як правило, є конфіденційними та відносяться до інформації з обмеженим доступом.

Тіньова економіка взаємопов'язана з корупцією, оскільки вона породжує корупцію, а корупція, в свою чергу, створює основу розвитку тіньової економіки. Існувати і розвиватися в значних масштабах тіньова економіка може лише в умовах корумпованості всіх систем державної влади і управління. Вона формує корупційні відносини в усіх сферах політики і економіки, від яких залежить її існування. Натомість, корупція змушує тіньову економіку залишатися в тіні, вести нелегальну господарську діяльність, створює основу для формування нових сфер і видів тіньової економіки. Отже, тіньова економіка є фінансовою основою корупції, а корупція – фінансовою основою тіньової економіки.

За останній рік показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) виросли на 3 бали. Із 33 балами зі 100 можливих ми отримали 117 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч із нами у рейтингу Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія – всі ці країни так само у CPI-2020 набрали по 33 бали.

3-поміж сусідів найближча до України Молдова – 34 бали та 115 місце (+2 бали). Так само покращили свої показники у порівнянні з минулим роком європейські автократії Білорусь (47 балів, 63 місце) та Росія (30 балів, 129 місце). Остання залишається єдиною країною, яку з-поміж сусідок, випереджає Україна [2].

З початку 2017-го в Україні можна було спостерігати певне згортання процесу реформ у сфері запобігання корупції. Владою здійснювались спроби обмежити незалежність антикорупційних органів, досить тривалий час здійснювався запуск Вищого антикорупційного суду, створювались штучні законодавчі обмеження.

Серед сфер економіки, які превалюють при визначенні масштабів тіньової економіки: а також враховуючи специфічність причин розвитку таких процесів у конкретній галузі: можна виділити наступні:

- 1) нафтогазодобувна галузь. Високий рівень тінізації тут пояснюється наявністю корупційних схем при розподілі спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами;

- 2) сільське господарство. Причинами нелегальних операцій тут стають правопорушення при використанні земель сільськогосподарського призначення, незаконне відчуження земель і передання їх в оренду, заниження обсягів урожаю сільськогосподарських культур за рахунок прихованих площ посівів та завищених даних про втрату врожаю під час збирання, обмеження зовнішніх ринків збуту, корумпований розподіл квот тощо;

3) малий і середній бізнес. За оцінками експертів понад 50 % підприємств даного сектора в Україні функціонують у тіньовому чи необлікованому сегментах ринку. Тінізація економіки призводить до приховування підприємствами реальних обсягів доходів, ухилення від сплати податків, створення фіктивних підприємств.

За оцінками спеціалістів Ради Європи на пострадянському просторі існують 4 основні сфери кримінальної активності, які дають можливість отримувати нелегальні прибутки: контрабанда, ухилення від сплати податків, нелегальне маніпулювання процесом приватизації, корупція [3].

Таким чином, враховуючи вище викладене, на нашу думку, основними напрямками державної політики щодо запобігання тіньовій економіці та корупції в Україні повинні стати:

- об'єктивна оцінка рівня тіньової економіки та корупції на основі світової практики та методик розрахунку;
- підвищення рівня контролю за ефективністю управління та використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу;
- стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності та розширення співпраці з Європейським бюро боротьби з шахрайством (OLAF);
- систематизація законодавства в сфері протидії економічним злочинам;
- створення умов для збільшення обсягів безготівкових розрахунків;
- вдосконалення механізмів фіскального адміністрування;
- впровадження електронної системи взаємодії між державними органами та суб'єктами господарювання у дозвільній системі;
- боротьба з корупцією та підвищення рівня правосвідомості та правової обізнаності населення;
- оцінка ефективності існуючих механізмів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері тощо.

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна дійти висновку, що необхідність розробки правових та організаційних заходів, спрямованих на запобігання тінізації економіки України та корупції набуває особливого значення з точки зору залучення України до євроінтеграційних процесів. Наведені вище шляхи та засоби запобігання та зменшення рівня тінізації економіки України та корупції повинні стати базисом для подальшої розробки та вдосконалення законодавства України в цій сфері. Розробка ефективних заходів запобігання тіньовій економіці та корупції зумовлює необхідність проведення міжгалузевих досліджень, розробки стратегії запобігання тіньовій економіці та корупції, у тому числі, у співпраці із міжнародними партнерами, зокрема, з метою використання кращих практик у боротьбі з цим загрозливим для національної безпеки явищами.

Список використаної літератури:

1. П'ясецька-Устич С. В. Корупція в системі тіньових економічних відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 17. Ч. 3. С. 16–20.
2. Україна в Індексі сприйняття корупції-2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
3. Черниш О. М. Тіньова економіка: особливості та шляхи легалізації. *Ефективна економіка*. 2009. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68>

Ключові слова: тіньова економіка, корупція, корупційні діяння, національна економіка, економічні відносини, запобігання корупції, національна безпека, економічна безпека.

Ключевые слова: теневая экономика, коррупция, коррупционные деяния, национальная экономика, экономические отношения, предотвращение коррупции, национальная безопасность, экономическая безопасность.

Key words: shadow economy, corruption, acts of corruption, national economy, economic relations, prevention of corruption, national security, economic security.

ВОЛЬВАК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

*Національна академія Служби безпеки України,
старший викладач*

СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Із закінченням Другої світової війни та встановленні міжнародної системи безпеки через формування наддержавних інтеграційних утворень відбулись глобальні зміни, що призвели до переосмислення підходів до формування політики національної безпеки в т. ч. економічної безпеки держав, її безпекової будови та зовнішньої політики.

Ми спостерігаємо з одного боку посилення інтеграційних процесів у світовій економіці у всіх сферах суспільного буття, відбувається переоцінка системи ризиків для сучасної держави і, що найголовніше, ми є свідками все більшої прагматизації відносин між країнами, в основі яких домінують економічні чинники.

Україна, створюючи систему економічної безпеки, адаптовану на самперед до потреб українського суспільства та конкретних переваг та потенціалу нашої держави прагне брати активну участь в універсалізації регіональної, європейської та глобальної економічної інтеграції з метою відновлення втраченого місця у міжнародному розподілу праці.

Розвиток світової економіки свідчить про зростання її інтегрованості та цілісності за допомогою поглиблення спеціалізації та кооперації країн та господарюючих суб'єктів. Інтеграція постає, неминучим об'єктивно обумовленим процесом, що охоплює більшість сфер економічного життя у світі, та відбувається за своїми законами, загальними

принципами та цілями, з урахуванням різних підстав, умов та рівнів такої інтеграції.

На сьогодні ми можемо спостерігати за двома взаємовиключними особливостями інтеграційних процесів: глобалізацією світового господарства та одночасним національними протекціонізмом, який в останнє десятиріччя набув неабиякого впливу.

Перша тенденція супроводжується об'єднанням ринків капіталу, засобів виробництва та ринку праці з одночасною уніфікацією засобів та методів правового регулювання господарських правовідносин на глобальному ринку. Нажаль, країни, що розвиваються знаходяться на початковому етапі такої інтеграції, з одного боку, маючи деякі можливі напрямки інтеграції (природні ресурси, кваліфіковані трудові ресурси), а з другого відсутність стабільності та уніфікованості правового регулювання не дає можливості здійснювати взаємовигідну глобальну інтеграцію на глобальних ринках капіталів та фінансових послуг, це стосується також і України.

Крім того, збільшується частка ТНК у міждержавній господарській діяльності, за підтримки «материнських» країн в т.ч. і участі ТНК у корпоративному капіталі у країнах, що розвивається, що свідчить про поглиблення галузевої інтеграції на локальних рівнях без відповідного оформлення міждержавної інтеграції.

Друга тенденція проявляється у різноманітних заходах протекціоністської політики у міждержавних стосунках, введені торговельних та митних обмежень, заборони імпорту/експорту окремих груп товарів, здійснення «торгівельних війн» та трансферу криз, з метою отримання конкурентних переваг на глобальних ринках товарів та послуг.

Стратегією національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020 (далі – Стратегія), як пріоритетними напрямками, зокрема:

- розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну;

- повна імплементація Угоди про асоціацію між Україною та модернізація її параметрів там, де необхідно;

- розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО;

- сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір [1].

Стратегія надає значну роль європейській інтеграції та співпраці із США, слід також, на нашу думку розширювати співпрацю із державами Азії, Африки та Латинської Америки, що дасть змогу диверсифікувати торговельно-економічні зв'язки та забезпечити сталий розвиток економіки України.

Також Стратегія наголошує, що обриси та тренди формування нової моделі цивілізаційного розвитку наразі не окреслені. Трансформуються міждержавні об'єднання та міжнародні організації, посилюється протекціонізм та тенденції до регіоналізму. Ситуація у світі та перспективи її розвитку характеризуються високим ступенем невизначеності і непередбачуваності [1].

Ми стоїмо на порозі зміни звичного світового порядку та зміни ціннісних орієнтирів суспільств, що безпосередньо відобразиться на вищих сферах економічної безпеки.

У своєму звіті «Come On!» Римський Клуб і його провідні експерти прийшли до однозначного висновку про неминучість корінної зміни парадигми розвитку нашої цивілізації. Жорстка критика капіталізму, неприйняття фінансових спекуляцій, відмова від матеріалізму і спрощеного розуміння світу, заклик до альтернативної економіки, «новому Просвітництва», духовно-моральному світогляду, єдиної планетарної гармонійної цивілізації – така нині порядок майбутнього розвитку світу, пропонує Римський Клуб [3, с. 6].

Наївний реалізм і матеріалізм неспроможні в філософському плані і просто невірні в науковому. В якості альтернативи члени Римського клубу розглядають візіонерські прозріння Грегорі Бейтсон, теорію аутопоеза Умберто Матурани і Франсіско Варела, «системне бачення життя» Фрітца Капри і П'єра Луїджі Луїзі, феноменологічну «біологію чуда» Андреаса Вебера. Погоджуючись з Капри, вони знаходять можливим досягнення згоди між релігійними і науковими пошуками [4, с. 20–25].

В таких умовах з метою забезпечення економічної безпеки у час невизначеності та становлення ціннісних орієнтирів людства, вважаємо за необхідне при впровадженні на різних рівнях економіки міждержавної та міжгосподарської інтеграції (за межами України), проводити аналіз впливу таких інтеграційних процесів та економіку України, з урахуванням конкурентних переваг України у міжнародному розподілі праці та подальшому росту індексу щастя громадян України.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України».
2. von Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. – Springer, 2018. С. 6, 20–25.

Ключові слова: глобальна економічна інтеграція, інтеграційні процеси, економічна безпека України, стратегія національної безпеки, сталий розвиток економіки.

Ключевые слова: глобальная экономическая интеграция, интеграционные процессы, экономическая безопасность Украины, стратегия национальной безопасности, стойкое развитие экономики.

Key words: global economic integration, integration processes, economic security of Ukraine, national security strategy, sustainable economic development.

СЕКЦІЯ 11

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

***Керівник секції:** завідувач кафедри трудового права
та права соціального забезпечення, д. ю. н., професор І. В. Лагутіна*

***Секретар секції:** асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення О. В. Корнілова*

LAGUTINA IRYNA VIKTORIVNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Head of Labour Law and Social Security Law Department,
Doctor of Legal Sciences*

UNIFIED CONTRIBUTION FOR COMPULSORY STATE SOCIAL INSURANCE: GENERAL PRINCIPLES OF CALCULATION AND PAYMENT

All economic entities in Ukraine, regardless of their form of ownership, should make accruals of contributions to compulsory state social insurance to the payroll fund for the employees working under the terms of employment and civil contracts. Employers must report on the unified contribution (UC) of the employees monthly to the fiscal authorities. Constant changes in the normative and legal framework regarding accrual, payment, and declaration of the UC require a modern accountant to make timely clarifications both in the procedure of their accounting and when displaying information about such calculations in the enterprise reports.

The introduction of impressive reliefs for small businesses is often based on vital political considerations. Business lobby groups are vociferous. Although small companies have less economic power than large companies, experience suggests that the small business community can be evident and often championed by the media. The result can be the introduction of reliefs, which become entrenched into the system and are hard to remove even if found to be unhelpful.

The extent to which taxes affect employees' payor wages depends on the types and nature of taxes and their rates. The increase in tax rates off-set the

annual increase in employee salaries, diminishing the annual increase by the value of the tax rate applied. It means that if the yearly growth is lower than the tax rate increase, the gross income will increase, but the personal income earned or after-tax income will diminish. To off-set the rise in prices of goods and services because of the increase in the rate of taxes, the employees expect higher wages or pay from their employer [1].

The UC introduction's primary purpose was to consolidate the funds' activities in terms of the distribution of social insurance and pension insurance contributions. The introduction of the contribution was intended to replenish the Pension Fund's budget and resolve the state's pension provision. The unified contribution to the compulsory state social insurance is a consolidated insurance contribution collected into the mandatory state social insurance system on a mandatory and regular basis to protect insured persons' rights to receive insurance payments. Ultimately, people receive insurance payments within the existing compulsory social state insurance types. However, in practice, many changes have been made within the UC administration system, which indicates the imperfection of the current framework. Given that the design of administration of a unified contribution to compulsory state social insurance plays a significant role in financing the social sphere of Ukraine, the national social protection system's effectiveness largely depends on the timely receipt of insurance contributions.

In addition to contributions made from payroll, in other countries, there are contributions to individual retirement savings accounts from which extra amounts are paid in addition to pensions. Moreover, in most countries with developed economies, low-wage citizens are exempt from income tax. However, the main burden of replenishing the state budget is upon the wealthy population for whom a progressive tax scale is set. It is important to note that those persons-entrepreneurs and farmers who receive a pension do not pay the UC. These citizens are exempted from paying their contribution because pension payments are part of retirement insurance and are therefore not included in the UC base. If the pensioners have received income from other activities, for example, according to the civil contracts, in this case, the deduction of the UC was made from income other than the pension, at the applicable UC rate.

It is worth noting that the current methodology is based on the following constituents of the UC in the budget: compulsory social unemployment insurance, compulsory state temporary disability insurance, compulsory state retirement insurance, and compulsory state social workplace accidents insurance. In the study process, there was a significant conclusion that the UC cannot be canceled because it is the main constituent of the revenues to the Pension Fund of Ukraine.

For instance, the Polish social security system comprises three pillars that collect payments. Two are compulsory, and the third one is not. Contributions are divided between the employees and the employers. According to a Polish employment contract and Polish service contracts and business activities, social security is spread on income. It does not apply to foreign-sourced income unless EU regulations are applicable [2]. Now the social security

contributions are made by both the employers and employees; however, in the employee's contributions, the employer makes the actual payment to the social security authorities. Also, employers make payments toward the Labour Fund and the Employee's Guaranteed Benefits Fund, which is calculated on the individual's grossed-up salary.

Spain also has a similar insurance system. All employees who work in Spain have to be registered with the Spanish social security system, and the employers must bring the corresponding contribution for both employers and employees. It depends on each employee's category and cannot exceed certain limits [3].

The analysis discusses the importance of the unified contribution model adopted in Ukraine. This tax type is the specific insurance for many people who are obligated under Ukrainian law. This system has only several advantages and many disadvantages. The first advantage is the possibility for citizens to get confidence in the future pension providing. The second one is an available current source for the Ukrainian pension Fund. However, many problematic issues need scientific discussion and researches in the mentioned sphere. National scientists disagree that the accrual base is calculated from a minimum wage.

Nevertheless, if some entities do not get any profits, they are also obligated to pay the unified contribution. Authorities, politicians, and even deputies try to prove that business entities should not pay this tax type without profits. At the legislative level, there is a need for amendments in several normative legal acts that will enhance the administration process's improvement in all of its components. Concerning the UC administration, there is a need to improve the UC debt recovery methodology to avoid the excess expenditure of budgetary funds and enhance the UC claims formation framework. The suggested framework for managing the system of administration of the unified contribution to compulsory state social insurance based on a situational approach to regulating the tax system will improve it.

Ukrainian Constitution guarantees the right for social protection to citizens that include providing them with financial support in the event of total, partial or temporary loss of working capacity, unemployment from independent circumstances, in old age, or other cases prescribed by the law. To simplify the tax burden, a unified contribution was adopted. Revenues from unified tax are not reflected in the State budget, and they are divided between the social insurance Funds. However, practice shows that this taxing unit is less effective than similar tax models in other countries.

There were adopted the minimum and maximum bases for accrual of the tax rate on the legal level, which depends on the minimum wage level. The dynamic of the unified contribution rate increases each year that causes many debts, especially for unprofitable business units, which are obligated to pay it. At this stage, it is recommended to create an algorithm for calculating an indicative rate of unified tax for different business units depending on their sizes and rates of profit. The law that regulates the administration, accrual and distribution of the unified tax also should be refined, especially in the case with unprofitable business units.

References:

1. Sanaullah. A Review Paper on the Impact of Income Tax and Inflation on Salary. Asian Journal of Technology and Management Research, 2017. № 07 (01). P. 1–6.
2. Poland. Other taxes and levies. KPMG. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/poland-other-taxes-levies.html>
3. Spain. Other taxes and levies. Spain. KPMG. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/spain-other-taxes-levies.html>

Ключові слова: право на соціальний захист, єдиний внесок на обов'язкове державне соціальне страхування, соціальні виплати, заробітна плата.

Ключевые слова: право на социальную защиту, единый взнос на обязательное государственное социальное страхование, социальные выплаты, заработная плата.

Key words: right for social protection, unified contribution for compulsory state social insurance, social benefits, wage.

ЧАНИШЕВА ГАЛІЯ ІНСАФІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ ОЗНАК ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Визначення ознак трудових відносин завжди було і залишається однією з ключових питань науки трудового права. Ознаки трудових відносин мають знаковий характер, так як фактично свідчать про самостійність галузі трудового права. В епоху інформаційного суспільства чітке визначення ознак трудових відносин має важливе теоретичне і практичне значення вже не тільки для відмежування зазначених відносин від суміжних цивільних відносин, пов'язаних з працею. Із поширенням нетипових форм зайнятості відбувається модифікація ознак трудових відносин, окремі з них взагалі втрачають сенс, у зв'язку з чим необхідно чітко визначити саме ті ознаки зазначених відносин, які є ключовими (або традиційними) незалежно від форми організації праці, а також сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо їх закріплення в основному кодифікованому законодавчому акті.

Традиційно в науці трудового права ознаки трудових відносин визначалися в контексті ознак трудового договору, які, своєю чергою, випливали із законодавчого визначення поняття трудового договору. Так, один із класиків трудового права І. С. Войтинський, виходячи із закріпленого у частині першій ст. 27 Кодексу законів про працю 1922 року поняття трудового договору, виокремив такі його ознаки:

1) несамостійний характер праці, що надається у розпорядження наймача; 2) надання робочої сили, а не виконання певної роботи; 3) оплата за працю не менше встановленого мінімуму; 4) визначеність трудової функції із забезпеченням відповідних умов праці; 5) умови трудового договору не можуть погіршувати становище працівника порівняно з нормами КЗпП, колективного договору і правил внутрішнього трудового розпорядку; 6) визначеність і закономірність (законність) умов трудового договору [1, с. 29]. З тими чи іншими змінами ці положення не втратили своєї значущості до теперішнього часу.

Міжнародна організація праці приділяє велику увагу визначенню ознак трудових відносин. Конкретні ознаки зазначених відносин сформульовані у Рекомендації МОП № 198 про трудове правовідношення 2006 року [2]. МОП виходить із правової презумпції існування індивідуального трудового правовідношення в тому випадку, коли визначено наявність однієї або декількох відповідних ознак.

Сучасні вітчизняні науковці вносять пропозиції щодо законодавчого закріплення основних ознак трудових правовідносин відповідно до положень Рекомендації МОП № 198. Так, Я. В. Сімутіна пропонує передбачити у проекті Трудового кодексу України такі основні ознаки трудових відносин: по-перше, це підконтрольність і підпорядкування працівника роботодавцю; по-друге, це економічна залежність від роботодавця; по-третє, працівник особисто виконує роботу, і це триває протягом певного періоду [3, с. 8].

О. Т. Панасюк пропонує виокремлювати ознаки трудових відносин традиційно постійні, які з часом залишаються майже незмінними, та ті, які є умовно новими, набуті через сучасні зміни [4, с. 13]. Традиційно постійними вчений вважає такі: 1) виконання трудової функції працівником; 2) підпорядкування внутрішньому трудовому розпорядку; 3) включення до трудового колективу.

Слідуючи рекомендаціям МОП, доцільно також закріпити в проекті Трудового кодексу України правову презумпцію існування індивідуальних трудових відносин, коли встановлено наявність декількох відповідних ознак (наприклад, таких, як підлеглість або залежність працівника) [5, с. 167].

У чинному КЗпП України відсутні визначення поняття та ознак трудових відносин. Окремі з них можна виділити тільки із поняття трудового договору, закріпленого в частині першій ст. 21 Кодексу.

Водночас Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року № 540 [6] статтю 21 КЗпП України було викладено в новій редакції. Із частини першої зазначеної статті була виключена така ознака трудового договору, як підлягання працівника внутрішньому трудовому розпорядку.

Склалася ситуація, коли при встановленні спеціальних норм, що врегульовують окремі форми організації праці (дистанційну роботу, надомну роботу), законодавець допустив зміну загальної норми, якою

визначено поняття трудового договору, а відтак і традиційних ознак трудових відносин.

Таку позицію законодавця слід визнати помилковою. Незважаючи на запровадження нових форм організації праці та режимів робочого часу, і, як наслідок, модифікацію окремих ознак трудових відносин, ключові ознаки трудових відносин залишаються незмінними, а норми трудового права, що їх визначають, є нормами загальної, а не спеціальної дії.

З урахуванням положень Рекомендації МОП № 198 про трудове правовідношення, абзац другий частини першої ст. 30 проекту Трудового кодексу України [7] пропонується викласти в такій редакції: «Індивідуальними трудовими відносинами є відносини, в яких працівник виконує роботу за визначеною трудовою функцією в інтересах роботодавця незалежно від назви та виду договору між сторонами, якщо є три і більше нижчезазначених ознак:

1) особисте виконання працівником трудової функції (роботи за визначеною професією, спеціальністю, кваліфікацією, посадою) в інтересах роботодавця;

2) робота виконується працівником під керівництвом і контролем роботодавця з додержанням правил внутрішнього трудового розпорядку;

3) виконання роботи передбачає інтеграцію працівника в організаційну структуру підприємства;

4) робота виконується на визначеному або погодженому з роботодавцем робочому місці зі встановленням режиму і тривалості робочого часу;

5) роботодавцем забезпечуються належні, безпечні та здорові умови праці (в тому числі надання засобів виробництва), передбачених трудовим законодавством, колективним договором, угодами, трудовим договором (іншим договором між сторонами);

6) періодично (у встановлені строки, але не рідше двох разів на місяць) працівнику за виконану роботу виплачується заробітна плата;

7) заробітна плата є єдиним джерелом доходу працівника або становить 75 і більше відсотків доходу протягом шести календарних місяців сумарно на рік;

8) працівник не несе фінансового ризику при виконанні роботи».

Потрібно звернути увагу на те, що зазначені ознаки стосуються саме індивідуальних трудових відносин, регламентації яких фактично й присвячені норми проекту Трудового кодексу України. Для регулювання колективних трудових відносин запропоновано лише три статті (ст.ст. 335–337) окремої Книги шостої «Колективні трудові відносини».

У законопроекті відсутні норми про поняття, ознаки та види колективних трудових відносин, перелік їх сторін та суб'єктів, їх правовий статус, підстави виникнення, зміни та припинення тощо. Водночас індивідуальні трудові відносини досить повно врегульовані відповідними нормами проекту Трудового кодексу України.

Для національного законодавця представляє інтерес законодавчий досвід окремих зарубіжних країн, у трудових кодексах яких є окремі

глави (розділи), частини, що регулюють колективні трудові відносини. Так, окрема Частина III «Колективні трудові відносини» включена до Трудового кодексу Литовської Республіки від 14 вересня 2016 року [8], а у Трудовому кодексі Республіки Вірменія від 14 грудня 2004 року [9] є окремий Розділ 2 «Колективні трудові відносини», нормами яких досить повно врегульовані зазначені відносини.

Список використаної літератури:

1. Войтинский И. С. Трудовой договор по Кодексу законов о труде. Вопросы трудового права. 1923. № 9. С. 27–44.
2. Рекомендация МОТ № 198 о трудовом правоотношении от 31 мая 2006 года. *Труд за рубежом*. 2007. № 2. С. 152–160.
3. Сімутіна Я. В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2019. 40 с.
4. Панасюк О. Т. Начатки трудового права. Лекція 2 «Поняття трудового права» : навчально-практичний посібник. Дніпропетровськ : Видавець Середняк Т. К., 2016. 72 с.
5. Чанишева Г. І. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин : монографія / Г. І. Чанишева, І. А. Римар. Одеса : Фенікс, 2016. 192 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 18. Ст. 123.
7. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
8. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e984b2340a11e8a149e8cbbdd2503?jfwid=-k3id7tf7e>
9. Трудовой кодекс Республики Армения от 14 декабря 2004 года № 3Р-124. <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2131&lang=rus>

Ключові слова: трудові відносини, ознаки трудових відносин, трудове законодавство України, проект Трудового кодексу України.

Ключевые слова: трудовые отношения, признаки трудовых отношений, трудовое законодательство Украины, проект Трудового кодекса Украины.

Key words: labour relations, features of labour relations, labour legislation of Ukraine, draft Labour Code of Ukraine.

ЯРОШЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри трудового права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ЩОДО ХАРАКТЕРУ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ Ч. 3 СТ. 119 КЗПП УКРАЇНИ

Державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму (ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Законом України «Про оплату праці» зафіксовано, що (а) норми оплати праці (за роботу в надурочний час; у святкові, неробочі та вихідні дні; у нічний час; за час простою, який мав місце не з вини працівника; при виготовленні продукції, що виявилася браком не з вини працівника; працівників молодше вісімнадцяти років, при скороченій тривалості їх щоденної роботи тощо) і (б) гарантії для працівників (оплата щорічних відпусток; за час виконання державних обов'язків; для тих, які направляються для підвищення кваліфікації, на обстеження в медичний заклад; для переведених за станом здоров'я на легшу нижчеоплачувану роботу; переведених тимчасово на іншу роботу у зв'язку з виробничою необхідністю; для вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, переведених на легшу роботу; при різних формах виробничого навчання, перекваліфікації або навчання інших спеціальностей; для донорів тощо), а також (в) гарантії та компенсації працівникам в разі переїзду на роботу до іншої місцевості, службових відряджень, роботи у польових умовах є мінімальними державними гарантіями (ст. 12). Проте наведений перелік не є вичерпним. Мінімальні державні гарантії визначаються КЗпП України й іншими актами законодавства про працю.

На нашу думку, до мінімальних державних гарантії належать, зокрема: мінімальна заробітна плата (ст. 95 КЗпП, ст. 3 Закону України «Про оплату праці»); індексація заробітної плати (ст. 33 Закону України «Про оплату праці», ст. 18 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»); норми оплати праці за роботу в понадурочний час (ст. 106 КЗпП); норми оплати праці за роботу у святкові, неробочі та вихідні дні (ст. 107, ст. 72 КЗпП); норми оплати праці за роботу в нічний час (ст. 108 КЗпП); норми оплати праці за час простою, який мав місце не з вини працівника (ст. 11 КЗпП); норми оплати праці при виготовленні продукції, що виявилася браком не

з вини працівника (ст. 112 КЗпП); норми оплати праці працівників, молодше 18 років, при скороченій тривалості їх щоденної роботи (ст. 194 КЗпП); гарантії для працівників щодо оплати щорічних відпусток (ст. 183 КЗпП, ст. 2, 22, 24 Закону України «Про відпустки»); гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків (ст. 119 КЗпП); гарантії для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації (ст. 122 КЗпП); гарантії для працівників, які направляються на обстеження в медичний заклад (ст. 123 КЗпП); гарантії для працівників, переведених за станом здоров'я на легшу нижчеоплачувану роботу (ст. 170 КЗпП); гарантії для працівників, переведених тимчасово на іншу роботу у зв'язку з виробничою необхідністю (ст. 33 КЗпП); гарантії для працівниць – вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, переведених на легшу роботу (ст. 178 КЗпП); гарантії для працівників при різних формах виробничого навчання, перекваліфікації або навчання інших спеціальностей (ст. 207 КЗпП); гарантії для працівників – донорів (ст. 124 КЗпП); гарантії та компенсації працівникам у разі переїзду на роботу до іншої місцевості (ст. 120 КЗпП); гарантії та компенсації працівникам у разі службових відряджень (ст. 121 КЗпП); гарантії та компенсації працівникам у разі роботи у польових умовах (постанова КМУ «Про надбавки (польове забезпечення) до тарифних ставок та посадових окладів працівників, направлених для виконання монтажних, налагоджувальних, ремонтних та будівельних робіт, та працівників, робота яких виконується вахтовим методом, постійно проводиться в дорозі або має роз'їзний (пересувний) характер»).

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень і надання соціальної підтримки населенню України в цілому й окремих категоріям громадян.

Закон України «Про оплату праці» у ст. 22 передбачає, що суб'єкти організації оплати праці не мають права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, що погіршують умови, встановлені законодавством, угодами і колективними договорами. Разом з цим сторони можуть домовитися і про індивідуальні, не погіршуючі становище працівника, порівняно з чинним законодавством, умови оплати праці угодами різних рівнів та колективним договором. На цьому рівні визначаються розміри тарифної ставки чи посадового окладу конкретного працівника, умови призначення та розмір надбавок і доплат, порядок виплати заробітної плати, інші умови винагороди за працю. Відтак, диференціація правового регламентування оплати праці дозволяє враховувати особливості умов праці, результати роботи працівників і всього підприємства.

Законодавець у ч. 2 ст. 94 КЗпП фактично визначив підстави диференціації оплати праці, зазначивши, що розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації і максимальним розміром не обмежується.

Незважаючи на нібито вичерпний перелік підстав диференціації заробітної плати, зазначених у цій статті, відповідні сторони угод та колективних договорів, трудових договорів вправі встановлювати й інші критерії, які впливають на розмір заробітної плати (наприклад, безперервний стаж за спеціальність на конкретному підприємстві та ін.).

Локальне регулювання оплати праці здійснюється за допомогою колективного договору. З використанням локального регулювання в роботодавця з'являються додаткові можливості впливати на продуктивність праці й на ставлення працівників підприємства до праці в цілому. Він вправі вводити різні види доплат за якість праці, за її кінцевий результат, з інших корпоративних підстав. Кожне питання оплати праці на локальному рівні повинне бути оформлено відповідним юридичним актом підприємства й не може суперечити загальним положенням про заробітну плату, встановленим чинним законодавством.

Диференціація є способом правового впорядкування трудових відносин, який за допомогою спеціальних норм дозволяє окремим категоріям працівників, які мають неоднакові здібності або працюючим у різних умовах нарівні з усіма іншими реалізовувати свої трудові права й обов'язки. Усі ці відмінності повинні враховуватися в правовому регулюванні праці, що й досягається шляхом диференціації, тобто встановленням особливостей регламентування праці окремих категорій працівників. За допомогою спеціальних норм забезпечується застосування загальних нормативних положень з урахуванням об'єктивних, суб'єктивних і соціальних чинників.

Таким чином, державні соціально-трудові гарантії та гарантії, які встановлюються роботодавцями на локальному рівні, співвідносяться як загальне та особливе. Якщо державні соціально-трудові гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень та надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян, зокрема, то локальні соціально-трудові гарантії передбачають надання додаткових можливостей впливати на продуктивність праці й на ставлення працівників підприємства до праці в цілому шляхом виплати доплат, надбавок тощо за наявності фінансової спроможності підприємства.

Відповідно до ст. 8 Конституції України, норми останньої є нормами прямої дії, які мають найвищу юридичну силу. Захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ст. 17 Конституції України). Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Податкова політика держави головним чином реалізується через систему оподаткування, яка, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції

України, встановлюється виключно законами України. Відповідно до ст. 95 Конституції України, бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. Виходячи з вищенаведених норм Конституції України, витрати на оборону України та соціальний захист військовослужбовців повинні здійснюватися виключно з Державного бюджету України, який повинен формуватися на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства, за рахунок податків і зборів фізичних та юридичних осіб.

На цей час витрати на компенсацію середнього заробітку працівникам несуть тільки ті роботодавці, працівники яких призвані на військову службу, та розмір витрат роботодавців залежить від кількості призваних працівників, тобто ці витрати не розподілені пропорційно між всіма роботодавцями, що суперечить ст. 95 Конституції України.

До того ж, наразі витрати на соціальний захист військовослужбовців та заохочення громадян України на вступ на військову службу шляхом надання додаткових гарантій (тобто фактично витратна оборону держави, здійснюється не за рахунок Державного бюджету) та встановлених діючим законодавством податків перекладені на роботодавців, які і так за результатами своєї діяльності сплачують різноманітні податки, що суперечить статтям 17 та 92 Конституції України.

При цьому ситуація, що склалася, найбільше шкодить малому і середньому бізнесу і фізичним особам-підприємцям, зокрема, на практиці все звелось до того, що у разі призову на військову службу працівника, малий та середній бізнес несе додаткові навантаження на фонд оплати праці, що є неспівмірним з їх фінансовими можливостями.

Таким чином, витрати на оборону України та соціальний захист військовослужбовців мають здійснюватися виключно з Державного бюджету України, який повинен формуватися на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства, за рахунок податків і зборів фізичних та юридичних осіб. Відтак, гарантії визначені ч. 3 ст. 119 КЗпП є державними соціально-трудовими і мають реалізовуватися виключно державою, а не перекладатися на роботодавців. А тому той факт, що наразі саме роботодавці мають здійснювати виплату середньомісячного заробітку згідно із ч. 3 ст. 119 КЗпП означає, що витрати на соціально-трудовий захист військовослужбовців були перекладені на роботодавців, хоча ці витрати за своєю сутністю та призначенням є витратами на оборону держави та мають здійснюватися виключно за рахунок Державного бюджету.

Ключові слова: державні соціальні гарантії, оплата праці, юридичні гарантії.

Ключевые слова: государственные социальные гарантии, оплата труда, юридические гарантии.

Key words: state social guarantees, wages, legal guarantees.

ВИШНОВЕЦЬКА СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

*Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри цивільного права і процесу,
доктор юридичних наук, професор*

ВИШНОВЕЦЬКИЙ ВАДИМ МИХАЙЛОВИЧ

*Національний авіаційний університет,
доцент кафедри конституційного і адміністративного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАУКА ТРУДОВОГО ПРАВА В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Відповідь науки трудового права на виклики сьогодення є актуальною, як ніколи, особливо в умовах, коли світ зіштовхнувся з черговим викликом для людства – пандемією коронавірусної інфекції (COVID-19).

Насамперед викликом сьогодення стало питання дистанційної роботи, що потребувало термінового законодавчого врегулювання. Запровадження карантину поставило перед роботодавцями цілу низку питань, зумовлених необхідністю уникнути негативних наслідків для здоров'я працівників та одночасно організувати робочий процес у таких умовах.

Спочатку можливість дистанційної роботи була врегульована на рівні Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 [1]. Цим Законом було надано право роботодавцям доручати працівнику виконання роботи, обумовленої трудовим договором, протягом певного періоду вдома на період встановлення карантину чи обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).

Отже, всупереч очікуванням бізнесу, Верховна Рада України у прийнятому 17 березня 2020 р. Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», у сфері забезпечення прав працівників під час відповідних обмежувальних заходів обмежилася лише нормами про можливість подовження терміну відпусток без збереження заробітної плати, а також про можливість роботодавця доручати працівнику виконувати протягом певного періоду роботу, визначену трудовим договором, вдома, або надавати працівнику за його згодою відпустку.

До речі, внесення змін до порядку надання відпусток без збереження заробітної плати також засвідчило, що таке правове регулювання є наслідком нерозуміння суб'єктами законодавчого процесу реальних обставин, відсутності системного бачення правового регулювання у ініціаторів законопроекту, недостатнього професіоналізму як їхнього, так і працівників секретаріату Верховної Ради [2, с. 60–61].

Вже Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) від 30.03.2020 № 540-IX [3] було внесено зміни в деякі статті КЗпП України в частині регулювання, зокрема, й дистанційної роботи. Так, стаття 24 КЗпП України була доповнена пунктом 6-1, згідно з яким додержання письмової форми трудового договору є обов'язковим при укладенні трудового договору про дистанційну (надомну) роботу.

Проте ч. 2 ст. 60 КЗпП України «Гнучкий режим робочого часу» було викладено в такій редакції: «На час загрози поширення епідемії, пандемії та/або на час загрози військового, техногенного, природного чи іншого характеру умова про дистанційну (надомну) роботу та гнучкий режим робочого часу може встановлюватися у наказі (розпорядженні) власника або уповноваженого ним органу без обов'язкового укладення у письмовій формі трудового договору про дистанційну (надомну) роботу».

У цій же статті в частині 10 було сформульовано визначення дистанційної роботи, яка ототожнювалась з надомною: «Дистанційна (надомна) робота – це така форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця».

І нарешті Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 р. № 1213-IX [4] були розмежовані дистанційна та надомна роботи.

Тепер згідно зі ст. 60-1 КЗпП України надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу.

Відповідно до ст. 60-2 КЗпП України дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасною проблемою юридичної науки є не лише її інтернаціоналізація, а інтернаціоналізація в синтезі з цифровізацією. Йдеться й про перспективу роботизованих учених-юристів, які будуть здійснювати свою діяльність у світовому юридичному просторі.

Серед викликів, що постають перед трудовим правом в умовах цифровізації, – питання врегулювання трудових відносин, які включають взаємодію працівника і штучного інтелекту, гарантії для вивільнюваних працівників, яких витіснять системи штучного інтелекту, та статус «розумних» роботів на робочих місцях. Чинне трудове законодавство, як національне, так і міжнародне, поки не дає відповідей на ці питання. Наприклад, статтею 32 Кодексу законів про працю передбачено, що роботодавець має право змінити умови трудового договору у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, а відповідно до пункту 1 частини 1 статті 40 Кодексу законів про працю роботодавець має право звільнити працівника через скорочення чисельності або штату працівників. Проведення скорочення з економічних міркувань – право роботодавця, підтверджене судовою практикою. Для роботодавця відсутні перешкоди в інвестуванні в робототехніку та штучний інтелект з подальшим скороченням працівників. Також важливий момент – впровадження у виробництво штучного інтелекту вимагає переосмислення відносин між працівником і робототехнікою. Машина більше не є робочим інструментом, а стає виконавцем певних трудових функцій поряд з працівником, а в деяких випадках замість нього [5, с. 184].

Отже, підводячи підсумок вищевикладеному, можемо констатувати, що основними сучасними викликами науки трудового права є трансформація праці, розвиток цифрових технологій, розвиток нових моделей зайнятості, поширення на практиці різноманітних форм нетипової зайнятості, більшість з яких знаходяться поза межами правового поля, розвиток штучного інтелекту та його вплив на ринок праці, послаблення традиційних механізмів представництва працівників з допомогою профспілок. Розмивається модель стандартних трудових відносин, яка передбачає конкретного роботодавця, безстроковий трудовий договір, зайнятість на постійній основі протягом повного робочого дня. Їй на зміну приходить модель нестандартної зайнятості з нестійкими формами найму, мобільними робочими місцями, гнучким робочим часом, строковим трудовим договором. Це зумовлює необхідність адаптації працівників до нових викликів шляхом забезпечення розвитку їх професійного потенціалу, в тому числі навчання новим професіям, приділення належної уваги нематеріальній мотивації працівників, побудови адекватної системи гарантії реалізації трудових прав осіб, залучених до нових форм зайнятості, законодавчого врегулювання нетипових трудових відносин, впровадження концепції досягнення балансу між роботою та особистим життям. У контексті цих викликів вимагає розробки нова концепція галузі трудового права.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20>

2. Жернаков В. В. Щодо системності та професіоналізму у розвитку законодавства про працю. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 91-річчю з дня народження член-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. (м. Харків, 27 березня 2020 року). Харків, 2020. С. 59–64.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n356>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>
5. Клименко А. Л. Законодавче підґрунтя застосування штучного інтелекту: трудо-правовий аспект. *Проблеми розвитку соціально-трудова прав та профспілкового руху в Україні*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2020 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 181–185.

Ключові слова: наука трудового права, виклики сьогодення, дистанційна робота, надомна робота, цифровізація, трудові відносини.

Ключевые слова: наука трудового права, вызовы сегодняшнего времени, дистанционная работа, надомная работа, цифровизация, трудовые отношения.

Key words: labour law science, challenges of the nowadays, remote work, work at home, digitalization, labour relations.

СИМУТІНА ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник відділу проблем
цивільного, трудового та підприємницького права,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Дерегуляція, дебіюкратизація та лібералізація – терміни, які в останні роки найчастіше можна почути від наших законотворців в контексті реформування трудового законодавства та його очікуваних результатів.

Україна – не перша країна в світі, в якій питання реформування трудового законодавства вже досить тривалий час стоїть на порядку денному. Враховуючи той факт, що до сфери дії трудового права потрапляє величезна кількість працездатного населення у будь-якій країні,

незалежно від рівня її економічного розвитку (за різними оцінками не менш 80 %), яке не має інших джерел доходів окрім заробітної плати, всі питання у сфері соціально-трудових відносин є надважливими соціальними факторами, що можуть або зміцнювати суспільство й державу, або діяти на їх розвиток деструктивно. Про це свідчить історичний досвід: більшість соціальних потрясінь починалися, як правило, саме через конфлікти у соціальній сфері. Саме тому до реформування цієї дуже чутливої галузі слід підходити виважено й системно, з урахуванням як позитивного, так і негативного досвіду інших держав. У цьому контексті варто навести кілька прикладів.

Наприкінці 2006 року Європейською комісією була опублікована Зелена книга «Модернізація трудового права для вирішення проблем ХХІ сторіччя». В ній, зокрема, підкреслювалась необхідність розвитку гнучких форм трудових відносин та реформування трудового права у такий спосіб, щоб воно сприяло економічному розвитку держав. Головна ідея документа полягала в тому, щоб досягнути так званого «золотого трикутника»: більш мобільної робочої сили, гнучкою політикою держави на ринку праці у поєднанні з ефективними системами соціального захисту [1].

Після цього більшість європейських держав почали активно реформувати трудове законодавство з акцентом на гнучкість та стабільність на ринку праці. Для того, щоб підтримати економічну ефективність при збереженні низького рівня безробіття, в країнах Західної Європи починають впроваджувати політику *flexicurity*, що буквально перекладається як «гнучкобильність» або «гнучконадійність». Вона полягала в тому, що, з одного боку, підвищувалася гнучкість у правовому регулюванні праці, в тому числі щодо змін умов праці та припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця, а з іншого боку, проводилася більш активна державна політика щодо сприяння у працевлаштуванні громадян.

Класичним прикладом «гнучкої безпеки» (*flexicurity*): надання більшого простору для дій роботодавцям, але водночас захист працівників за допомогою державної системи соціального захисту, є Данія. У цій країні закон не визначає підстав для звільнення працівника, і встановлює вихідну допомогу лише тим працівникам, стаж яких перевищує 10 років. Але працівники відчують себе захищеними завдяки міцній системі соціального захисту: вони можуть розраховувати на соціальну допомогу з безробіття у розмірі 90 % від попереднього заробітку протягом 4-х років. До того ж держава активно допомагає працівникам перекваліфікуватися та швидко знайти нову роботу [2].

Загалом, слід зазначити, що регулювання ринку праці в економічно розвинених європейських країнах здійснюється системно. Такі системи, як правило, не є надмірно ліберальними, чи надмірно захисними. В них завжди існують противаги і компенсатори: якщо в одній сфері роботодавцям надається більше свободи, то це компенсується більшим захистом працівників в іншій сфері [3].

Прикладом максимальної гнучкості в трудових відносинах вважаються Сполучені Штати Америки, де діє правило «*at-will employment*»,

тобто «зайнятість за бажанням», а працівника можна звільнити в будь-який момент без конкретної причини, без попереднього повідомлення та без виплати вихідної допомоги. Однак, всупереч поширеній думці, це не призводить до повної сваволі роботодавців у питаннях звільнення: ця свобода стримується дуже детальним переліком підстав, на основі яких звільнення вважаються незаконними. Вони включають вагітність; декретну відпустку; подання скарги на роботодавця; дискримінацію за безліччю ознак, в тому числі віку, членства в профспілках та профспілкової діяльності, повідомлення про корупцію (whistleblowing). Кожна з цих підстав підкріплена чітким законом та судовою практикою. До того ж, захист від безконтрольних звільнень забезпечує сильна та ефективна судова система: будь-який працівник може подати скаргу, і в разі виграшу в суді він не лише буде поновлений на роботі, але й отримає суттєву грошову компенсацію. Така можливість виступає дуже сильним стримуючим фактором для роботодавця. Іншими словами, гнучкість у діях роботодавців врівноважується ефективною судовою системою [3].

Отже, будь-яке гнучке (ліберальне) правове регулювання трудових відносин так чи інакше є обмеженим. Такими межами виступають також міжнародні стандарти прав людини як загальновизнані принципи і норми міжнародного права, в тому числі положення актів МОП, Ради Європи, а для держав-членів Європейського Союзу й норми комунітарного (наднаціонального) законодавства ЄС.

Не менш важливим є питання, що має ставитися за мету при проведенні законодавчої реформи у трудовій галузі? Чи повинна така реформа в Україні орієнтуватися виключно на лібералізацію та дерегуляцію трудових відносин? Очевидно, що метою будь-яких законодавчих ініціатив має бути, в першу чергу, досягнення ефективного й збалансованого правового регулювання, удосконалення законодавства таким чином, щоб воно було несуперечливим, стабільним й могло повноцінно реалізовуватися на практиці. Навряд чи той спосіб, в який відбуваються спроби реформувати трудове законодавство в останні роки, як шляхом декодифікації трудового законодавства, так і за допомогою внесення точкових змін до чинного КЗпП, сприятимуть збалансованості правових норм й прогнозованості правозастосування.

Зокрема, негативним досвідом реформування трудового законодавства шляхом відмови від кодифікованого акта є досвід Казахстану. У 1999 році там був ухвалений закон «Про працю в Республіці Казахстан», який віддавав пріоритет договірному способу регулювання трудових відносин, та врегульовував відносини в сфері праці досить поверхнево й суперечливо. Недоліки цього закону спричинили неоднозначну практику його застосування, яка характеризувалася порушенням прав працівників, зниженням гарантій їх соціального захисту. Фактично роботодавці встановлювали умови праці, виходячи переважно з особистих інтересів, трудовий договір був фактично договором приєднання, в який працівник не міг внести суттєві зміни, права представників найманих працівників були декларативними.

Це продемонструвало, що соціальні ринкові відносини потребують законодавчих гарантій прав працівників, нормативного забезпечення мінімальних умов праці. І вже у 2007 році в Казахстані повернулися до кодифікованого акта, ухваливши Трудовий кодекс РК [4].

Говорячи про міжнародний досвід лібералізації трудового законодавства, звичайно, не можна не згадати про Грузію, історія регулювання соціально-трудова відносин в якій є дуже показовою. Адже безпрецедентна лібералізація трудового законодавства в цій країні у 2006 році, по суті, нічого позитивного не привнесла, а навпаки зумовила масове безробіття, прекарізацію найманої праці та соціальну незахищеність. У зв'язку з цим, наприкінці вересня 2020 року, парламент Грузії схвалив пакет реформ трудового законодавства, який запроваджує ряд заходів, спрямованих на підвищення захисту найманих працівників, приведення трудового законодавства Грузії у відповідність до сучасних міжнародних трудових стандартів МОП та директив ЄС, а також до кращого балансу між правами й інтересами працівників та роботодавців [5].

У контексті досліджуваного питання слід звернути увагу й на те, що неоліберальні твердження про негативний вплив правового регулювання праці на економічний розвиток спростовуються західними науковцями. Зокрема, у переважній більшості країн вчені виявили загальну тенденцію довгострокового посилення законодавства у сфері зайнятості й праці за останні десятиліття. Крім того, в міру поширення нетипових форм зайнятості, держави стали ухвалювати законодавство, що зобов'язує не «дискримінувати» таких нетипових працівників порівняно з класичними. При цьому, був відзначений довготривалий позитивний ефект з точки зору зайнятості, продуктивності праці і виробництва [6].

З огляду на вищезазначене, саме по собі, навіть найліберальніше, трудове законодавство не стане чудодійними ліками від вад в економіці чи на ринку праці. І працівники, і роботодавці мають бути зацікавлені у дотриманні закону. Саме тому так важливо, щоб обидві сторони були максимально залучені до розробки й ухвалення нового трудового законодавства.

Хочеться сподіватися, що у процесі реформування трудового законодавства в Україні буде врахований як позитивний, так і негативний досвід інших країн, особливості національної правової системи та наші соціально-економічні реалії, а його результатом стане ухвалення сучасного, справедливого й збалансованого нового Трудового кодексу України.

Список використаної літератури:

1. Green Paper – Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3cf5f979-cab9-4c39-9f03-3a16207a9ca7/language-en>
2. Withagen T., Tros F. The concept of «Flexicurity»: a new approach to regulating employment and labour markets // Flexicurity: conceptual issues

and political implementation in Europe, European Review of labour and research. Vol. 10, 2004, № 2.

3. Aleksynska M. Labour Law Should Aim to be neither Flexible nor Rigid, but to Correct Market Failures. Retrieved February 22, 2020, URL: <https://voxukraine.org/en/labour-law-should-aim-to-be-neither-flexible-nor-rigid-but-to-correct-market-failures>
4. Бурибаев Е. А., Хамзина Ж. А., Жапаков С. М. О выборе модели регулирования рынка труда в Казахстане. *Вестник Алтайской академии экономики и права*. 2019. № 5. Ч. 3. С. 29.
5. Georgia's Parliament adopts historic labour law reform package. URL: https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_758336/lang--en/index.htm
6. Adams Z., Bishop L., Deakin S., Fenwick C., Martinsson S., Rusconi G. Labour Regulation Over Time: New Leximetric Evidence // Paper prepared for the 4th Conference of the Regulating for Decent Work Network, Developing and Implementing Policies for a Better Future for Work. ILO, Geneva, July 2015. URL: http://www.rdw2015.org/uploads/submission/full_paper/382/labour_regulation_over_time_rdw.pdf

Ключові слова: реформування трудового законодавства, лібералізація, позитивний досвід, міжнародні стандарти, гнучкість, стабільність, Трудовий кодекс України.

Ключевые слова: реформирование трудового законодательства, либерализация, позитивный опыт, международные стандарты, гибкость, стабильность, Трудовой кодекс Украины.

Key words: reforming labour legislation, liberalization, best practices, international standards, flexibility, stability, Labour Code of Ukraine.

МЕЛЬНИК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та суспільно-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТРУДОВИХ КНИЖОК В УКРАЇНІ

Згідно статті 48 Кодексу законів про працю України трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника [1]. Трудові книжки ведуться на: всіх працівників, які працюють на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи-підприємця (ФОП) понад п'ять днів; позаштатних працівників при умові, якщо вони підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів, які проходять стажування на підприємстві, в установі, організації. Порядок ведення трудових книжок визначається Кабінетом Міністрів України згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 «Про трудові книжки працівників». 2021 рік для трудового

законодавства ознаменувався декількома важливими подіями, однією із яких стало прийняття закону про запровадження електронних трудових книжок. Верховна Рада України 05 лютого 2021 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» (далі – «Закон») [2], який набуде чинності 10 червня 2021 року. Зокрема, Закон вносить зміни до таких нормативно-правових актів: Кодексу законів про працю України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Кодексу цивільного захисту України, Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Що ж змінилось в трудовому законодавстві?

Законодавець в основний кодифікований нормативно-правовий акт КЗпП України цим законом вносить наступні зміни:

По перше частина друга статті 24 доповнена словами «(у разі наявності) або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування»;

Також зміст статті 24 після частини другої доповнений новою частиною такого змісту: «При укладенні трудового договору громадянин, який вперше приймається на роботу, має право подати вимогу про оформлення трудової книжки».

По друге із назви статті 47 вилучена фраза «і видати йому трудову книжку»;

А перша частина викладена в наступній редакції: «Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний в день звільнення видати працівникові копію наказу (розпорядження) про звільнення, провести з ним розрахунок у строки, зазначені у статті 116 цього Кодексу, а також на вимогу працівника внести належні записи про звільнення до трудової книжки, що зберігається у працівника»;

По третє зміст статті 48 також викладений в новій редакції, а саме:

Облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

На вимогу працівника, який вперше приймається на роботу, трудова книжка оформляється роботодавцем в обов'язковому порядку не пізніше п'яти днів після прийняття на роботу. Власник або уповноважений ним орган на вимогу працівника зобов'язаний вносити до трудової книжки, що зберігається у працівника, записи про прийняття на роботу, переведення та звільнення, заохочення та нагороди за успіхи в роботі. Порядок ведення трудових книжок визначається Кабінетом Міністрів України»;

По четверте за новою редакцією статті 144 «Заохочення працівникам оголошуються наказом (розпорядженням) в урочистій обстановці,

а також на вимогу працівника, якщо трудова книжка зберігається у нього, заносяться до його трудової книжки»;

По п'яте згідно нової редакції статті 233 працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення – в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення. Тобто законодавець вилучив слова «або з дня видачі трудової книжки»;

По шосте зміст статті 235 також змінився: Так у частині третій зазначеної слова «в трудовій книжці» було виключено, а у частині п'ятій статті слова «трудова книжка» замінили словами «копії наказу (розпорядження) про звільнення».

Варто зауважити що одне із основних завдань цього Закону є запровадження системи обліку трудової діяльності працівника в електронній формі. Передбачається, що відомості до електронної трудової книжки будуть вноситися працівником або роботодавцем у реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. На початковому етапі внесення відомостей про трудову діяльність до Реєстру відбуватиметься шляхом завантаження сканованих копій трудової книжки із обов'язковим накладенням кваліфікованого електронного підпису. Така ідея – не нова, адже уже більше року діє постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження обліку трудової діяльності працівника, фізичної особи – підприємця, фізичної особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, в електронній формі». Зокрема, порядок занесення даних до Реєстру, що передбачений у такій Постанові, ідентичний алгоритму із пояснювальної записки до Закону. Водночас, сам текст Закону в остаточній редакції положення про порядок завантаження даних до Реєстру не містить. Зважаючи на те, що Законом також передбачено обов'язок Кабінету Міністрів України розробити та прийняти відповідні підзаконні нормативні акти на виконання Закону, то, ймовірно, що детальний порядок роботи із Реєстром буде визначений в таких актах. Крім того, буде законодавчо врегульовано питання щодо автоматичного призначення пенсії за віком через особистий електронний кабінет особи на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду України. Отже, започаткована реформа системи обліку трудової діяльності працівника полягає у поступовій відмові від паперових трудових книжок, що в перспективі створить можливості для зменшення витрат роботодавців на ведення паперового документообігу; спрощення доступу до інформації про набутий стаж працівників для призначення виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, насамперед у випадку тимчасової втрати працездатності; врахування даних стосовно освіти та кваліфікації, яку має працююче населення та яку отримують молоді люди, для забезпечення узгодження пропозицій, які існують на ринку праці, та планування підготовки (перепідготовки) фахівців за актуальними напрямками; усунення можливих ризиків

і негативних наслідків втрати трудової книжки, її фізичного пошкодження, фальсифікації та внесення недостовірних відомостей до цього документ.

Список використаної літератури:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Дата звернення: 03.05.2021).
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20> – Text (Дата звернення: 03.05.2021).
3. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zaprovadzhennya-obliku-trudovoyi-diyalnosti-pracivnika-fizichnoyi-osobi-pidpriyemcy-fizichnoyi-osobi-yaka-zabezpechuye-sebe-robotoyu-samostijno-v-elektronnij-formi-i271119> (Дата звернення: 03.05.2021).

Ключові слова: трудова книжка; електронна трудова книжка; облік трудової діяльності; працівник; роботодавець.

Ключевые слова: трудовая книжка; электронная трудовая книжка; учет трудовой деятельности; работник; работодатель.

Key words: employment record book; electronic employment record book; accounting of work activity; worker; employer.

БОРИЧЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО НЕЗМЕНШУВАНOSTІ ЗМІСТУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Варто констатувати, що питання відповідності національного законодавства у сфері соціального захисту населення відповідним міжнародним стандартам у науці права соціального забезпечення не є новим, що зумовлено їх значенням для глобалізаційних процесів, піднесення рівня соціального захисту в Україні на більш високий рівень, забезпечення ефективного задоволення потреб населення у соціальній підтримці.

Так, міжнародні стандарти як певні загальні принципи, характеристики, які стосуються діяльності соціально-зобов'язаних суб'єктів чи її результатів, з метою досягнення оптимального рівня впорядкованості у сфері соціального захисту системно застосовуються у правотворчій діяльності компетентних суб'єктів, правотлумаченні, правозастосуванні. В якості прикладів можна навести Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2011 року № 20-рп/2011 [1], від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 [2], від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018 [3], постанови Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 240/6263/18, від 20 червня 2020 року у справі № 160/8324/19 тощо, висновки у яких

зроблені саме на підставі дослідження змісту міжнародних стандартів права на соціальний захист.

Не дивлячись на універсальність міжнародних стандартів права на соціальний захист їх зміст не є незмінним. Вони постійно підвищуються одночасно з досягненням суспільством більш високого рівня розвитку. Міжнародні стандарти права на соціальний захист не є закоренілою категорією та можуть бути змінені як самим нормотворчим суб'єктом у зв'язку з розвитком суспільства, так і законодавством конкретної держави, яка взяла на себе зобов'язання щодо їх дотримання. Не потребує особливих пояснень той факт, що відповідні відмінності можуть бути запроваджені у національній юридичній практиці лише в сторону покращення становища людини – закріплення більш високого рівня соціального захисту у законодавстві держави, порівняно з міжнародно-правовим актом. Зворотна ситуація неприпустима.

Так, мінімальний стандарт тривалості оплачуваної відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, визначений положеннями Конвенції МОП № 183 про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства 2000 року, законодавством України суттєво збільшений. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року, ст. 25 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року, ст. 8 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами в Україні та відповідна допомога надається протягом 126 днів тобто 18 тижнів, що перевищує встановлений на міжнародному рівні стандарт на 4 тижні.

Відповідні відмінності в обсязі стандартів права на соціальний захист, що встановлюються як при їх перегляді, так і в процесі застосування у національній юридичній практиці, зумовлені, у першу чергу, тим, що інтерес людини у визначенні їх (стандартів) змісту має первинне значення порівняно з інтересами держави і суспільства. Відповідний принцип (ознака) міжнародних стандартів у цілому та стандартів у сфері соціального захисту зокрема закріплений також нормативно. Так, відповідно до ст. 3 Конвенції ООН про права дитини 1989 року в усіх діях щодо дітей, незалежно від того здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Статтями 1, 2 Конвенції МОП № 117 про основні цілі та завдання соціальної політики 1962 року також передбачено, що вся політика повинна, передусім, спрямовуватися на досягнення добробуту й розвитку населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу, при плануванні економічного розвитку основною метою, на досягнення якої він спрямований, має визначатися підвищення рівня життя населення.

Водночас не дивлячись на першочерговість інтересів людини при визначенні змісту міжнародних стандартів відповідних прав особливо у сфері соціального захисту, на жаль, варто констатувати, що все ж

зобов'язання держави, які вони беруть на себе при ратифікації міжнародно-правових актів, які їх закріплюють, можуть відрізнятися виходячи з їх економічних можливостей. Так, у Загальній декларації прав людини 1948 року вказано, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення та здійснення необхідних для підтримки її достоїнства та вільного розвитку особистості прав в економічній, соціальній та культурній сферах, за сприянням національних зусиль та міжнародного співробітництва і відповідно до структури та ресурсів кожної держави.

Схожі за змістом положення закріплені Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, відповідно до якого держави-учасниці вживають належних заходів щодо забезпечення здійснення права кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді (ст. 11). Крім того, з метою забезпечення цього права, визнаючи особливе місце у ньому права кожної людини на свободу від голоду, на держави покладається обов'язок вживати як індивідуально, так і в порядку міжнародного співробітництва необхідних заходів, які мінімально включають в себе програми поліпшення методів виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування, забезпечення справедливого розподілу світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортуючих, так і експортуючих продукти.

Жодних конкретних зобов'язань держави щодо дотримання названих стандартів права на соціальний захист відповідними міжнародними актами не визначено, не встановлена мінімальна межа зусиль держави, які мають вживатися з визначеною метою, що свідчить про неконкретність обов'язків держави, взятих на себе при ратифікації відповідних міжнародно-правових актів. Крім того, обсяг відповідних дій з боку держави залежить від її національних особливостей – державного устрою, форми правління, стану розвитку економіки тощо, що не сприяє уніфікації системи соціального захисту у світі.

Не сприяють однозначності у визначенні змісту стандартів права на соціальний захист застосування у тексті міжнародно-правових актів про права людини оціночних понять таких, як: «максимально можлива міра», «достатній життєвий рівень», «достатнє харчування», «неухильне поліпшення умов життя», «належні заходи», «найбільш досяжний рівень» і т. д. Застосування названих категорій при визначенні змісту міжнародних стандартів права на соціальний захист призводить до того, що різними суб'єктами (управомоченою особою, уповноваженими органами, на які покладено обов'язок досягнення відповідних стандартів у процесі своєї діяльності, судами, контролюючими суб'єктами, уповноваженими на здійснення нагляду і контролю за дотриманням державами міжнародних зобов'язань тощо) відповідні поняття оцінюються виходячи з їх внутрішнього переконання, що фактично унеможливає їх одноманітне розуміння, уникнення спорів у цій сфері та як

наслідок уніфікацію правового регулювання відносин у сфері соціального захисту незалежно від країни його здійснення.

У цьому аспекті варто зазначити, що неможна погодитися з застосуванням у сучасних умовах окремих міжнародних стандартів права на соціальний захист при проведенні реформування соціально-забезпечувального законодавства, формування одноманітної практики його застосування. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 йдеться, що виходячи зі змісту ст. 22 Загальної декларації прав людини, п. 1 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, одним з визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є дотримання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, а, отже, соціальні права людини не є абсолютними – механізм їх забезпечення може змінюватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості [1], які, на жаль, нічим не закріплені. Водночас, застосовуючи відповідні міжнародні стандарти у правотворчій, правотлумачній та правозастосовній діяльності варто пам'ятати, що Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права були проголошені більше як 50 років тому, а тому є лише базисом для розробки більш сучасних та значно вищих міжнародних стандартів у сфері соціального захисту, які повинні застосовуватись у процесі гармонізації чинного національного галузевого законодавства, задля фактичного забезпечення пріоритету інтересів людини перед державними та суспільними.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. *Офіційний вісник України*. 2012. № 3. Ст. 100.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 11. Ст. 422.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. *Офіційний вісник України*. 2018. № 95. Ст. 58.

Ключові слова: соціальний захист, стандарт, міжнародні стандарти права на соціальний захист, гармонізація.

Ключевые слова: социальная защита, стандарт, международные стандарты права на социальную защиту, гармонизация.

Key words: social protection, standard, international standards of the right to social protection, harmonization.

ГУДЗЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ГУДЗЬ ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В РАМКАХ ПРЕДМЕТУ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

На сьогоднішній день у науковій літературі сформувалось два підходи до визначення меж правового регулювання відносин у сфері соціального обслуговування в рамках предмету права соціального забезпечення.

Перший (класичний) зводиться до необхідності відмежування власне соціальної послуги від послуг, які надаються в рамках цивільного права на основі таких відмінних ознак, як оплата. Так, соціальна послуга надається, відповідно до законодавства, безкоштовно для визначених категорій населення з метою задоволення їх специфічних потреб. Натомість, відносини із надання послуг на платній основі становлять предмет цивільного права [1, с. 143]. У даній позиції в основу покладений принцип аліментарності соціального обслуговування – його безоплатності та безеквівалентності. Продовжити цю думку слід міркуваннями Ю. Б. Корсаненкової, яка зазначає, що прагнення законодавця перенести сферу соціального обслуговування в площину договірного регулювання через зниження соціальної функції держави може змінити весь механізм правового регулювання даної сфери, що призведе до трансформації структури комплексного інституту соціального обслуговування, а можливо – до його втрати [2, с. 45]. Більше того, як слушно стверджує Т. К. Миронова, це слугує загрозою тому, що із сфери дії норм права соціального забезпечення може бути виведена велика частина соціальних послуг, що зумовить обмеження кожного у праві на соціальний захист, гарантованого на конституційному рівні держави [3, с. 158].

До речі, стосовно оплатного характеру соціальної послуги оригінально розмірковує у своїй роботі А. В. Барков, вважаючи взагалі розподіл

їх на платні/безоплатні – штучним, невиправданим та умовним. Аргументує свою позицію вчений тим, що у будь-якому випадку послуги мають оплатний характер, певну вартість. Їх вартість стосується або прибутку (якщо вона оплачується), або витрат для її надавача (якщо не оплачується) [4, с. 20].

Більш обґрунтованим нам видається другий підхід, згідно з яким допускається визнання відносин із соціального обслуговування як на платній основі, так і безкоштовно в якості тих, які формують предмет саме права соціального забезпечення, а отже – визнання договору про соціальне обслуговування особливим видом договору даної галузі права, який має цивілістичну основу (А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова) [5, с. 340–391].

Не нівелюючи факт наявності спільного, слід вказати і те, що договір із надання соціальних послуг має свої особливості, які дозволяють говорити про його своєрідну правову природу – відмінну від цивільно-правового договору як базового поняття у теорії права. Такі відмінні ознаки демонструють публічну компоненту договору, якою встановлюється межа договірної механізми правового регулювання, властива для приватної складової.

Як зазначають А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова: 1) суб'єктами відносин із соціального обслуговування можуть бути будь-які особи не залежно від факту нужденності (бідності), з іншої сторони – не тільки надавачі послуг державного сектору, а і комунальні та приватні соціальні служби; 2) об'єктом правовідносин виступають різні види соціальних послуг, які надаються на рівні не нижче за встановлений державними соціальними стандартами; 3) взаємні права та обов'язки суб'єктів визначаються договором, на умовах повної, часткової оплати послуг або безкоштовно [5, с. 340–391].

В цілому погоджуючись із зазначеним, слід додати лише те, що суб'єктами таких відносин можуть виступати не лише соціальні служби, за сучасних умов, особливо враховуючи розвиток недержавного соціального забезпечення, такими суб'єктами можуть бути і відмінні від соціальних служб: фізичні особи, які беруть участь у благодійній діяльності; волонтери; приватні підприємства; громадські об'єднання та релігійні організації тощо.

Цікавим є те, що традиційне розуміння договору як виключно добровільного правовідношення, яке передбачає можливість змінювати зміст зобов'язань за волею сторін, припиняти їх, списувати борг тощо із досліджуваними договорами не завжди спрацьовує. На противагу цивільно-правовому зобов'язанню, яке виникає на добровільній основі, правовідносини із соціального обслуговування породжуються на основі договору та принципу добровільності. Але, коло осіб, які мають право його укладати та виступати надавачами соціальних послуг, визначене на законодавчому рівні.

Будь-який цивільно-правовий договір характеризується рівністю сторін. Як справедливо зазначають А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова, Н. Н. Тарусина, для договорів у праві соціального забезпечення така

рівність не завжди властива. Крім цього, обов'язковою частиною (додатком) до договору про надання соціальних послуг є індивідуальний план для особи-отримувача, зміст якого також чітко регламентується законодавством (види послуг, періодичність, строки тощо) [2].

Нормативно не передбачена можливість для надавача соціальних послуг відмовити в їх наданні, окрім випадків, які передбачаються у законодавстві (наприклад, стан здоров'я отримувача) [2].

О. В. Барков серед кваліфікаційних ознак виділяє предмет договору – надання соціальних послуг і їх специфічну соціальну спрямованість, пов'язану з мобілізацією внутрішнього ресурсу особистості в подоланні важкої життєвої ситуації, можливіиі безоплатнийі (нееквівалентнийі) характер тощо [6].

Як у деякій мірі уже зазначалося, соціальне обслуговування відрізняється від надання послуг на основі цивільно-правового договору, зокрема, такою характеристикою, як оплата. Передусім, воно здійснюється безоплатно, але можливе й надання соціальних послуг на умовах плати за них. Проте соціальною у повному розумінні слова видається можливим називати лише ту послугу, яка надається за зниженою ціною або безкоштовно [7, с. 144]. Тобто, відносини із надання соціальних послуг на умові повної оплати не складають предмет права соціального забезпечення, а відносяться до цивільного, навіть якщо отримувачем є особа, яка зіштовхнулася із соціальним ризиком, а надавачем – відповідна соціальна служба [8, с. 177].

Вольова ознака – також критерій, за яким соціальні послуги різняться від тих, які надаються за цивільно-правовим договором. Ст. 3 Цивільного кодексу України передбачається свобода договору; у ст. 628 – можливість укладання змішаних договорів, які складаються із елементів різних договорів. Проте слід мати на увазі, що свобода договору в контексті досліджуваної групи договорів хоча й має місце, але не в повному обсязі, адже в широкому розумінні означає свободу вибору контрагенту, формування умов договору, свободу його укладання в цілому. Надання послуги по суті є виконанням цивільно-правового обов'язку. Надання соціальних послуг – обов'язком соціальних служб по відношенню до осіб, які зіштовхнулися із складними життєвими обставинами – соціальними ризиками.

У юридичній літературі донедавна точилася дискусія щодо доцільності віднесення послуг, які надаються недержавними суб'єктами на основі договору, до категорії соціальних. Так, вважалося, що якщо на безкоштовні соціальні послуги може претендувати досить обмежене коло осіб (малозабезпечені, особи похилого віку та інші), послуги, які надаються на платній основі, соціальну характеристику втрачають. Підставою для таких послуг, що важливо в контексті нашого дослідження, як раз таки, був договір. Розглядаючи систему суб'єктів-надавачів таких послуг, можемо помітити, що державні соціальні служби беруть участь в соціально-забезпечувальних відносинах, для недержавного сектору, на переконання деяких авторів [9, с. 121],

притаманні – цивільно-правові, адже такими службами самостійно визначаються умови надання соціальних послуг.

Заперечити таку позицію нам дозволяють положення законодавства, щодо розповсюдження державних соціальних стандартів на суб'єктів-надавачів не залежно від форм власності та видів господарювання. Тобто за змістом не залежно від того, ким такі послуги надаються, вони є соціально орієнтованими, у будь-якому разі направлені на подолання того чи іншого соціального ризику, а отже по праву повинні називатися соціальними – такими, які надаються в рамках соціально-забезпечувальних правовідносин – правовідносин, які становлять ядро права соціального забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Право социального обеспечения России : учебник для бакалавров / отв. ред. Э. Г. Тучкова. М. : Проспект, 2014. 456 с.
2. Корсаненкова Ю. Б. К вопросу о модификации механизма правового регулирования отношений по социальному обслуживанию. *Вестник МГПУ. Серия «Юридические науки»*. 2016. № 4 (24). С. 44–54.
3. Миронова Т. К. Новации в понятийном аппарате права социального обеспечения и их влияние на предмет отрасли. *Актуальные проблемы российского права*. 2017. № 9 (82). С. 153–162.
4. Барков А. В. К дискуссии о тенденциях развития правового института социального обслуживания и его соотношении со смежными отраслями права. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2013. № 3 (21). С. 17–26.
5. Лушников А. М., Лушникова М. В., Тарусина Н. Н. Договоры в сфере семьи, труда и социального обеспечения: учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Проспект, 2014. 432 с.
6. Барков А. В. Рынок социальных услуг: проблемы правового регулирования: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Московская академия экономики и права. М., 2008. 625 с.
7. Майфат А. В., Шипулина Л. Н. Публично-правовые и частноправовые начала в сфере социального обслуживания населения. *Российский юридический журнал*. 2008. № 2. С. 140–144.
8. Право социального обеспечения : учеб. пособие / под ред. М. О. Буянова, С. И. Кобзева, З. А. Кондратьева. М., 2005. 328 с.
9. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития. М., Гордец, 143 с.

Ключові слова: право соціального забезпечення, соціальне обслуговування, правове регулювання, соціальні послуги, договір.

Ключевые слова: право социального обеспечения, социальное обслуживание, правовое регулирование, социальные услуги, договор.

Key words: social security law, social services, legal regulation, contract.

ПОТОПАХІНА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Питання укладання трудового договору з іноземцями та особами без громадянства регулюються не тільки низкою національних нормативно-правових актів, але й міжнародними актами, договорами, конвенціями, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Незважаючи на це, законодавство у цій сфері не є досконалим, про що зазначається в науковій літературі. Механізм реалізації іноземцями права на працю в Україні досліджують у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені, як С. М. Прилипка [1], О. П. Горбань [2], Л. М. Кельман і Д.-М. Ю. Попович [3], І. М. Паньонко і В. А. Коваль [4], І. А. Римар [5], І. І. Яцкевич [6] та ін. В умовах кодифікації національного трудового законодавства, напередодні прийняття нового Трудового кодексу України, питання правової регламентації трудових відносин за участю іноземців та осіб без громадянства потребують ґрунтовного наукового дослідження.

Відповідно до частини першої ст. 26 Конституції України, законодавець передбачає, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [6].

Частиною четвертою ст. 3 Закону України «Про зайнятість населення» [7] передбачається, що іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, яких визнано в Україні біженцями, яким надано притулок в Україні, яких визнано особами, що потребують додаткового захисту, яким надано тимчасовий захист, а також особи, які одержали дозвіл на імміграцію в Україну, мають право на зайнятість на підставах та в порядку, встановлених для громадян України. Водночас іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну для працевлаштування на визначений строк, роботодавці приймають на роботу на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, виданого в порядку, визначеному Законом України «Про зайнятість населення», якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Іноземці та особи без громадянства не можуть призначатися на посаду або займатися трудовою діяльністю в тому випадку, коли згідно із законодавством призначення на відповідну посаду або провадження відповідного виду діяльності пов'язане з належністю до громадянства

України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні регламентується розділом VII Закону України «Про зайнятість населення». Відповідно до частини першої ст. 42 Закону: «роботодавці мають право на застосування праці іноземців та осіб без громадянства на території України на підставі дозволу, що видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції» [7].

Водночас у частині шостій ст. 42 Закону України «Про зайнятість населення» закріплено перелік іноземців, працевлаштування яких здійснюється без передбаченого цією статтею дозволу. Ідеться про іноземців, які постійно проживають в Україні, іноземців, які набули статусу біженця відповідно до законодавства України або одержали дозвіл на імміграцію в Україну, іноземців, яких визнано особами, що потребують додаткового захисту, або яким надано тимчасовий захист в Україні, представників іноземного морського (річкового) флоту та авіакомпаній, які обслуговують такі компанії на території України, працівників закордонних засобів масової інформації, акредитованих для роботи в Україні, спортсменів, які набули професійного статусу, артистів та працівників мистецтва для роботи в Україні за фахом, працівників аварійно-рятувальних служб для виконання термінових робіт, працівників іноземних підприємств, які зареєстровані на території України в установленому законодавством порядку, священнослужителів, які є іноземцями і тимчасово перебувають в Україні на запрошення релігійних організацій для провадження канонічної діяльності лише у таких організаціях з офіційним погодженням з органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації, іноземців, які прибули в Україну для участі у реалізації проектів міжнародної технічної допомоги, іноземців, які прибули в Україну для провадження викладацької та/або наукової діяльності у закладах фахової передвищої та вищої освіти на їх запрошення, інших іноземців у випадках, передбачених законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7].

Потрібно відзначити, що Законом України «Про зайнятість населення» розширено перелік іноземців, які працевлаштовуються в Україні без дозволу територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції. У раніше чинних актах йшлося тільки про іноземців, які постійно проживають в Україні.

Залучення висококваліфікованих іноземних спеціалістів і робітників, потреба в яких є відчутною для національної економіки, здійснюється на підставах, визначених Законом України «Про імміграцію».

Закonom України «Про зайнятість населення» вперше встановлені підстави для отримання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства (ст. 42-1). Зокрема, роботодавець може отримати дозвіл, за умови виплати заробітної плати у розмірі не менш як п'ять

мінімальних заробітних плат для іноземців, указаних у п. 1 частини третьої зазначеної статті, та десять мінімальних заробітних плат для всіх інших категорій найманих працівників. Зазначені вимоги до мінімальної заробітної плати не застосовуються у разі отримання дозволу на застосування праці осіб, які віднесені Законом (ч. 2 ст. 42-1) до особливих категорій іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні (іноземні високооплачувані професіонали, засновники та/або учасники, та/або бенефіціари (контролери) юридичної особи, створеної в Україні, випускники університетів, що входять до першої сотні у світових рейтингах університетів, відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України, іноземні працівники творчих професій, іноземні IT-професіонали).

Законом України «Про зайнятість населення» передбачено: перелік документів для отримання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства та продовження його дії, що подаються до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення (ст. 42-2); строк дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства (ст. 42-3); плату за видачу або продовження дії дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства (ст. 42-4); порядок внесення змін до дозволу на застосування праці іноземців або осіб без громадянства (ст. 42-5) та низку інших важливих питань застосування праці та осіб без громадянства в Україні. Більшість із зазначених питань раніше регламентувалися підзаконними нормативно-правовими актами, які нерідко суперечили один одному. Законом України «Про зайнятість населення» не тільки більш чітко і детально врегульовано питання застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні, але й передбачено більш високий рівень гарантій, зокрема, щодо заборони посадовим особам територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, вимагати від роботодавців документи, не встановлені цим Законом, більш тривалого строку дії дозволу на застосування праці зазначених осіб і т. ін. Застосування відповідних норм Закону свідчить про те, що процедура отримання дозволу на використання праці іноземців та осіб без громадянства на практиці стала простішою, а часу та інших ресурсів (включаючи фінансові) на збір необхідних документів необхідно витрачається значно менше.

Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137-У було ратифіковано Європейську соціальну хартію (переглянуту) від 3 травня 1996 р. [8]. Проте Україна на взяла на себе зобов'язання за ст. 19 «Право трудящих-мігрантів і членів їх сімей на захист і допомогу», що закріплює конкретні зобов'язання Сторін щодо забезпечення ефективного здійснення права трудящих-мігрантів і членів їх сімей на захист і допомогу на території держави будь-якої іншої Сторони. Зазначену статтю слід включити до переліку статей, передбачених у Законі України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року.

У чинному Кодексі законів про працю України та проекті Трудового кодексу України не передбачені особливості укладення трудового договору з іноземцями та особами без громадянства. Видається доцільним доповнити частину першу ст. 7 «Регулювання трудових відносин іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні» проекту Трудового кодексу України окремим реченням такого змісту: «Роботодавці мають право на застосування праці іноземців та осіб без громадянства на території України на підставі дозволу, що видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, крім випадків, передбачених законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Список використаної літератури:

1. Прилипко С. М. Правове регулювання застосування в Україні праці іноземців та осіб без громадянства. *Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 27–28 верес. 2013 р.). Х., 2013. С. 69–72.
2. Горбань О. П. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2009. 18 с.
3. Кельман Л. М., Попович Д.-М. Ю. Теоретичні аспекти права на працю іноземців в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 156–164.
4. Паньонко І. М., Коваль В. А. Працівники-іноземці як особливі суб'єкти трудових правовідносин / І. М. Паньонко, В. А. Коваль // *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. – 2016. – № 850. – С. 413–421. – Бібліогр.: 20 назв. – укр.
5. Римар І. А. Особливості правового регулювання індивідуально-трудоових відносин за участю іноземців. *Актуальні проблеми держави і права*: Збірник наукових праць. 2011. Вип. 57. С. 203–209.
6. Яцкевич І. І. Правове регулювання реалізації іноземцями права на працю в Україні. *Вісник Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 2 (12): URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15yirvu.pdf>
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
8. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
9. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16>

Ключові слова: трудовий договір, іноземці, особи без громадянства, законодавство України.

Ключевые слова: трудовой договор, иностранцы, лица без гражданства, законодательство Украины.

Key words: employment contract, foreigners, stateless persons, legislation of Ukraine.

ТАРАСЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Згідно з частиною 5 статті 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я органи місцевого самоврядування здійснюють планування розвитку мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності, приймають рішення про створення, припинення, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я самостійно з урахуванням плану розвитку госпітального округу [1, ст. 16].

Частиною 16 статті 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначено, що заклади охорони здоров'я комунальної та державної форми власності, що діють в організаційно-правовій формі установи, можуть бути реорганізовані, у тому числі шляхом перетворення, за рішенням власника або уповноваженого органу управління.

Аналіз зазначених норм Основ дає підстави для висновку про те, що комунальні заклади охорони здоров'я, що перебувають у власності територіальних громад, підпорядковані та підзвітні відповідним органам місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати управління ними та приймати рішення про їхню реорганізацію та ліквідацію.

Отже, виходячи з норм статті 16 зазначених Основ відповідні органи місцевого самоврядування, які від імені територіальної громади виконують функції власника комунальних закладів охорони здоров'я, наділені широкою свободою повноважень та можуть приймати самостійно низку управлінських рішень, у тому числі про створення, припинення, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я комунальної форми власності.

Таким чином, положення частин п'ятої, шістнадцятої статті 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-III надають можливість власникам або уповноваженим ним органам проведення реорганізаційних змін у мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я, зокрема можливість припинення діяльності таких закладів шляхом їх реорганізації та ліквідації.

Разом з тим, положеннями частини 3 статті 49 Конституції України гарантується заборона на скорочення існуючої мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я [2, ст. 49]. Таким чином, закріплення повноважень органів місцевого самоврядування щодо самостійного прийняття рішень про припинення, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я комунальної форми власності порушують конституційну вимогу про заборону скорочення

існуючої мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я України.

Розділом II Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII, визнано такими, що втратили чинність, зокрема Закон України «Про введення мораторію на ліквідацію та реорганізацію закладів охорони здоров'я» (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 12, ст. 191).

Законом України «Про введення мораторію на ліквідацію та реорганізацію закладів охорони здоров'я» від 23 лютого 2014 року № 772-VII було введено мораторій на ліквідацію та реорганізацію закладів охорони здоров'я державної та комунальної форм власності, що включає:

- безпосередню ліквідацію лікарень, поліклінік, амбулаторій, фельдшерсько-акушерських пунктів (у тому числі, які розташовані на території сільських та селищних рад) та інших медичних закладів державної а комунальної форм власності;
- реорганізацію закладів охорони здоров'я, щ призводить до зміни їх головного призначення та/або скорочення кількості працівників і зменшення кількості ліжко-місць;
- інші форми реорганізації, направлені на закриття закладів охорони здоров'я та зменшення обсягів медичної допомоги населенню;
- скорочення режиму роботи медичних закладів [3].

Держава визнає охорону здоров'я як один з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію (ст. 12 Основ законодавства України про охорону здоров'я).

Згідно з частиною 1 статті 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я держава згідно з Конституцією України гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом: а) створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я.

Мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням планів розвитку госпітальних округів, потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена (частина 3 статті 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я).

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що обов'язок держави гарантувати неможливість скорочення державних та комунальних закладів охорони здоров'я впливає з положень частини третьої статті 49 Конституції України та статей 7, 12 Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної ради України*.
3. Про введення мораторію на ліквідацію та реорганізацію закладів охорони здоров'я: Закон України від 23 лютого 2014 року № 772-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 191.

Ключові слова: заклад охорони здоров'я, повноваження, орган місцевого самоврядування.

Ключевые слова: учреждение здравоохранения, полномочия, орган местного самоуправления.

Key words: healthcare institution, powers, local government body.

ТРЮХАН ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ТА МЕХАНІЗМ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Актуальність теми даного дослідження полягає в тому, що в багатьох країнах світу надзвичайно зріс інтерес до проблем реабілітації осіб з інвалідністю. Щороку Міжнародний день боротьби за права осіб з інвалідністю відзначається 5 травня. Саме 5 травня 1992 року люди з обмеженими можливостями з 17 країн світу провели перший Загальноєвропейський день боротьби за рівні права і проти дискримінації осіб з інвалідністю.

Вважаємо, що реабілітація осіб з інвалідністю – це одна з актуальних проблем української держави. Посиліло актуальність цієї тематики й та обставина, що за останні роки в нашій країні прослідковується тенденція щодо значного збільшення кількості осіб з інвалідністю. Досить часто права осіб з інвалідністю порушуються більше, ніж права інших людей. Слід звернути увагу, що Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06 жовтня 2005 року № 2961-IV передбачає: встановлення груп інвалідності та формування реабілітації з урахуванням очікувань користувача; сукупність видів, форм реабілітації та типів реабілітаційних закладів; забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами тощо [1].

Основним інструментом реабілітаційних заходів є індивідуальна програма реабілітації осіб з інвалідністю (далі – ППР). Механізм виконання та фінансування ППР особи з інвалідністю визначає Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю від 23 травня 2007 року № 757. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю» від 23 травня 2007 року, індивідуальна програма реабілітації особи з інвалідністю – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку, місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей особи з інвалідністю та дитини з інвалідністю [2].

Слід зазначити, що ППР особи з інвалідністю розробляється для кожної особи з інвалідністю окремо на підставі Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 08 грудня 2006 року № 1686 [3]. Програма спрямована на забезпечення системного підходу до організації реабілітації і наступності в проведенні багатопрофільних реабілітаційних заходів, запровадження державних реабілітаційних стандартів і установа контролю за якістю реабілітаційних послуг. Метою Програми є визначення гарантованих державою переліків реабілітаційних послуг, технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення, що надаються особі з інвалідністю з урахуванням фактичних потреб залежно від віку, статі, виду захворювання (каліцтва) безоплатно або на пільгових умовах.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» індивідуальна програма реабілітації особи з інвалідністю розробляється на основі індивідуального реабілітаційного плану відповідно до Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю медико-соціальною експертною комісією, для дітей з інвалідністю – лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів з обов'язковим залученням особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю або її законного представника та має бути погоджена особою з інвалідністю, дитиною з інвалідністю або її законним представником.

Зазначимо, що визначення конкретних обсягів, методів і термінів проведення реабілітаційних заходів, які повинні бути здійснені стосовно особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю, кошторис витрат за рахунок бюджетних коштів чи загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також контроль за виконанням ППР особи з інвалідністю в межах своїх повноважень здійснюють МСЕК (лікарсько-консультативні комісії лікувально-профілактичних закладів – стосовно дітей з інвалідністю), місцеві державні адміністрації, служба зайнятості, реабілітаційні установи, розпорядники відповідних коштів.

Доцільно акцентувати увагу, що за результатами огляду МСЕК видає особі, яку визнано особою з інвалідністю, довідку встановленого зразка із зазначенням групи інвалідності та ППР [4]. Індивідуальна програма розробляється впродовж одного місяця з дня звернення. Готується

у двох примірниках, які підписуються головою МСЕК або ЛКК та завіряються її печаткою. На жаль, не завжди лікарі МСЕК складають ІПР у повному обсязі. Вважаємо, що саме недосконалість складання ІПР, недостатні рекомендації щодо медичної або професійної реабілітації призводять до неповноцінної адаптації осіб з інвалідністю, що зумовлює негативні соціально-економічні наслідки для суспільства.

Слід констатувати, що розробка ІПР особи з інвалідністю – це складна і відповідальна робота, бо від того, наскільки правильно будуть підбрані реабілітаційні заходи в кожному окремому випадку, залежить, чи зможе особа з інвалідністю відновити здоров'я, працездатність та взагалі інтегруватися у суспільне життя.

Часто розробка та виконання ІПР особи з інвалідністю стикаються з цілою низкою проблем. У літературі звертається увага на підготовку в системі МСЕК ІПР осіб з інвалідністю, якою займаються переважно представники медичної сфери. На жаль, якість підготовки ІПР сьогодні перебуває на низькому рівні. Вважаємо, що це позбавляє мільйони осіб з інвалідністю в Україні можливостей ефективної соціальної інтеграції та повноцінного життя, прирікає їх на соціальну ізоляцію.

Судова практика свідчить, що досить часто особи з інвалідністю звертаються з позовом до суду про визнання щодо неправомірних дій при відмові в коригуванні індивідуальної програми реабілітації, зобов'язання внести коригування в індивідуальну програму реабілітації, зокрема прикладом є рішення Донецького окружного адміністративного суду у справі № 200/8252/19-а, яке внесено до Єдиного державного реєстру судових рішень [5].

Як зазначалось вище, фінансування реабілітаційних заходів індивідуальної програми здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному та місцевих бюджетах та інших джерел. Проте коштів на таке фінансування фактично немає, тобто всі органи влади, інші установи, які залучені до процесу реабілітації, часто не можуть виконувати вказівки МСЕК саме через відсутність коштів. Вважаємо за доцільне погодитись з думкою авторів, які, аналізуючи окремі судові справи у своєму науковому дослідженні з зазначеної проблематики, констатують, що судова практика стає на захист прав громадян, якщо не виконується ІПР (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11598069>) [6].

На нашу думку, необхідно зосередити увагу на порядку оформлення та заповнення ІПР особи з інвалідністю. Адже судова практика не завжди стає на захист прав громадян, якщо не виконується ІПР інвалідності. Слід звернути увагу на судову практику, зокрема справу № 560/1809/19. Так, позивач звернувся до суду з позовом, в якому просить: визнати дії та бездіяльність відповідачів стосовно умисного позбавлення реабілітаційних, абілітаційних послуг, санаторно-курортного лікування, яке визначене Державною типовою програмою реабілітації осіб з інвалідністю і є державними гарантіями в період дії ІПР осіб з інвалідністю за відповідний період – незаконними, а також просить стягнути завдану моральну шкоду. Акцентується увага, що складена ІПР за певний період, в якій він був позбавлений усіх видів

реабілітації, окрім трудової, є незаконним, у зв'язку з чим позивач звернувся до суду за захистом порушених прав. У свою чергу, відповідач надав до суду відзив, в якому зазначає, що позов є безпідставним та таким, що не підлягає задоволенню. Суд, дослідивши наявні в матеріалах справи докази, дійшов висновку, що під час розроблення ІПР особи з інвалідністю відповідач не допускав протиправну бездіяльність, а діяв в межах законодавства, а щодо вимоги про стягнення з відповідача на користь позивача моральної шкоди в сумі 30 000 грн суд вважає, що позивач не надав жодних доказів, які підтверджують факт наявності моральної шкоди [7].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що одним із важливих повноважень МСЕК є складання ІПР осіб з інвалідністю, в якій визначаються види реабілітаційних заходів та термін їх виконання. На наш погляд, потребує підвищення ефективності підготовка і виконання ІПР осіб з інвалідністю, а також посилення контролю за складанням та виконанням ІПР осіб з інвалідністю. Слід акцентувати увагу, що правильне складання ІПР осіб з інвалідністю є необхідною умовою подальших позитивних змін стану здоров'я особи з інвалідністю. Тож доцільно наголосити на тому, що підвищення соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, зокрема підвищення якості медичного обстеження, своєчасність та обґрунтованість направлення громадян на медико-соціальну експертизу є очевидною. Адже здоров'я населення є однією з найбільших цінностей, а також необхідною умовою для соціально-економічного розвитку країни.

Список використаної літератури:

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06 жовтня 2005 року № 2961-IV // *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2. Ст. 36.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю» від 23 травня 2007 року № 757. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>.
3. Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08 грудня 2006 року № 1686 // *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3311.
4. Питання медико-соціальної експертизи: постанова Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 р. № 1317 // *Офіційний вісник України*. 2009. № 95. Ст. 3265.
5. Рішення Донецького окружного адміністративного суду у справі № 200/8252/19-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/84919488/>.
6. Багній М., Коваль О., Яцків Т. Стан медико-соціальної експертизи в Україні та шляхи покращення її реалізації: громадський аналіз та рекомендації. URL: <http://www.irf.ua/files/ukr/programs/health/ph-2014-1-24.pdf>
7. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду у справі № 560/1809/19. URL: <http://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/83904880>.

Ключові слова: інвалідність, особа з інвалідністю, медико-соціальна експертиза, медико-соціальна експертна комісія, медичне обстеження, індивідуальна програма реабілітації.

Ключевые слова: инвалидность, лицо с инвалидностью, медико-социальная экспертиза, медико-социальная экспертная комиссия, медицинское обследование, индивидуальная программа реабилитации.

Key words: invalidity, a person with a disability, medical and social examination, medical and social expert commission, medical examination, individual rehabilitation program.

АНДРОНОВА ВІКТОРІЯ АРТУРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

МОВЧАЗНА ЗГОДА ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ АБО ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

У деяких випадках закон пов'язує виникнення правових наслідків не лише з діями суб'єктів правовідносин, а й з їх бездіяльністю. У таких випадках вважається, що особа за мовчазною згодою приймає на себе правові наслідки невчинення нею певної активної поведінки.

Дію принципу мовчазної згоди можна прослідкувати в нормах різних галузей українського законодавства (наприклад, ч. 3 ст. 205, ст. 764 ЦК України; ч. 7 ст. 33 Закону України «Про оренду землі»; ст. 1, ч. 6 ст. 4-1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності») та судовій практиці (наприклад, судова практика свідчить про неможливість позичальника заперечувати проти збільшення банком ставки по кредиту, якщо він протягом певного часу здійснював платежі по кредиту у збільшеному розмірі, оскільки його фактичні дії свідчать про прийняття пропозиції банку про зміну умов договору) [1, с. 8].

Мовчазна згода може спричиняти правові наслідки й у трудових правовідносинах. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 39-1 КЗпП України якщо після закінчення строку трудового договору (пункти 2 і 3 статті 23) трудові відносини фактично тривають і жодна із сторін не вимагає їх припинення, дія цього договору вважається продовженою на невизначений строк. Тобто строковий трудовий договір унаслідок мовчазної згоди його сторін продовжується на невизначений строк, тобто перетворюється на безстроковий.

Вплив принципу мовчазної згоди на трудові правовідносини можна прослідкувати й шляхом аналізу судової практики. Так, в одній з цивільних справ суд установив, що у визначені наказом роботодавця строки позивач не з'явився та жодним іншим чином зацікавленості у продовженні трудових відносин із відповідачем не висловив. Частиною третьою статті 205 ЦК України визначено, що у випадках, встановлених

договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням. Так, мовчання (не виявлення позивачем відсутності згоди на припинення трудових відносин) визнається виявом волі укласти/змінити угоду у випадках, передбачених законодавством.

Аналізуючи зазначене та виходячи з того, що законодавство України допускає прийняття підстав для укладення/зміни правовідносин конклюдентних дій та мовчазної згоди, суд дійшов висновку про те, що підприємство отримало з боку позивача мовчазну згоду (конклюдентні дії) на звільнення останнього з займаної посади через відмову у подальшому продовженні трудових відносин, що полягало у нез'явленні за юридичною адресою відповідача та у відмові у написанні заяви щодо перевodu до інших структурних підрозділів відповідача, що розміщені на підконтрольній території України.

Згідно зі статтею 4 КЗпП України законодавство про працю складається з КЗпП України та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Відповідно частина перша статті 9 ЦК України кореспондується з вищевказаною статтею КЗпП України щодо застосування ЦК України до врегулювання відносин, зокрема трудових, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. З огляду на неврегульованість трудовим законодавством відносин з приводу відшкодування майнової шкоди положення цивільного законодавства можуть поширюватися на ці відносини [2]. Аналогічний правовий висновок міститься й у постанові Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 222/438/17-ц, провадження № 61-14665св18. У даній справі суд дійшов висновку, що підприємство отримало з боку позивача мовчазну згоду (конклюдентних дій) на звільнення останнього з займаної посади через відмову у подальшому продовженні трудових відносин, що було виражене у нез'явленні за юридичною адресою відповідача та у відмові у написанні заяви щодо перевodu до інших структурних підрозділів відповідача, що розміщені на підконтрольній території України [3].

Таким чином, мовчазна згода учасників трудових правовідносин може спричиняти як зміну, так і припинення трудових правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Андронов І. В., Андропова В. А. Естопель в цивільному судочинстві України. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 4. С. 5–9.
2. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20 червня 2019 року у справі № 264/2678/17, провадження № 61-29363св18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82635922>
3. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 222/438/17-ц, провадження № 61-14665св18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77607457>

Ключові слова: трудове право, трудовий договір, юридичні факти, юридичні дії, бездіяльність.

Ключевые слова: трудовое право, трудовой договор, юридические факты, юридические действия, бездействие.

Key words: labor law, employment contract, legal facts, legal actions, inaction.

НАНЬЄВА МАРІЯ ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА» І «НАДОМНА РОБОТА»

Активне запровадження цифрових технологій, збільшення попиту роботодавців на використання у роботі мережі Інтернет, електронного зв'язку, відеоконференцій, поширення пандемії зумовили перехід до нових, сучасних форм зайнятості. Тільки за останній рік 36 % українців перейшли на дистанційну роботу. Велика кількість працівників поєднує дистанційну і звичайну роботу. Однак, на законодавчому рівні, питання щодо регулювання дистанційної і надомної роботи не було врегульовану на достатньому рівні, що зумовлювало проблеми щодо регулювання таких форм зайнятості на практиці.

Раніше поняття «надомної роботи» було наведене лише у Положенні про умови праці надомників, затверджене Постановою Госкомпраці СРСР та Секретаріату ВЦРПС від 29.09.1981 р., яке закріплює право визначених категорій громадян працювати на дому (наприклад, жінок, які мають дітей у віці до 15 років, осіб з інвалідністю та пенсіонерів, тощо).

У вказаному Положенні наводиться визначення «надомників», якими вважаються особи, які уклали трудовий договір з об'єднанням, комбінатом, підприємством, установою, організацією, колгоспом про виконання роботи вдома особистою працею з матеріалів та з використанням знарядь і засобів праці, що виділяються підприємством, або придбаних за рахунок коштів цього підприємства [1].

Також, у статті 18 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» передбачено можливість надомної праці для осіб з інвалідністю, зокрема, зазначено, що особам з інвалідністю, які не мають змоги працювати на підприємствах, в установах, організаціях, державна служба зайнятості сприяє у працевлаштуванні з умовою про виконання роботи вдома.

У науковій літературі поняття дистанційної роботи також іноді співвідносять з поняттям надомна праця, домашня праця. Але, на думку І. І. Моторної дистанційна зайнятість є взаємодією працівника та роботодавця на ринку праці, що передбачає гнучкі соціально-трудові

відносили безпосередньо у віртуальному середовищі з використанням інформаційних та комунікаційних технологій [2, с. 6].

Кодекс Законів про Працю України не містив поняття «дистанційна робота», «дистанційний працівник», а отже і правовий статус працівників, які працювали дистанційно, залишався не визначеним і в деякій мірі ототожнювався з працівниками «надомниками» [3].

Але, після прийняття Верховною Радою України Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 року та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 року, законодавче регулювання трудового договору з дистанційними працівниками набуло нового характеру.

Також, ст. 60 Кодексу законів про працю була викладена у новій редакції і містила визначення дистанційної (надомної) роботи. Але, знову ж таки, поняття «надомної» та «дистанційної» роботи в деякій мірі ототожнювалося.

Треба також зазначити, що кодекси багатьох зарубіжних країн вже давно містять положення про такі види трудового договору, як трудовий договір про надомну працю, про домашню працю, про дистанційну працю, про надання послуг особистого характеру для ведення домашнього господарства. Це є свідченням імплементації у національне трудове законодавство міжнародних трудових стандартів, зокрема, конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, врахування поширення нетипових форм зайнятості в умовах глобалізації світової економіки і необхідності захисту трудових прав та інтересів найманих працівників.

У лютому 2021 року відбулося оновлення законодавства в розрізі регулювання питань дистанційної, надомної роботи та гнучкого режиму робочого часу, яким осучаснилося відповідне регулювання і відбулося чітке розмежування «надомної роботи» та «дистанційної роботи».

Так, відповідно до змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 року «надомна робота» визначається як форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу.

В той час, «дистанційна робота» визначається як форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими

приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [4].

Отже, законодавець чітко вказує на те що, надомна робота має закріплену зону, виконується за місцем проживання працівника та останній забезпечується необхідними технічними засобами для виробництва, а дистанційна робота виконується в будь-якому місці за вибором працівника із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій і передбачається можливість працівника не виходити на зв'язок. Також, під час дистанційної роботи працівник розподіляє свій робочий час на власний розсуд, а при надомній праці встановлено загальний режим роботи. Надомна праця запроваджується для осіб, які мають необхідні практичні навички. Дистанційна робота запроваджується для робіт, що не мають шкідливих і небезпечних виробничих факторів. Можливість використовувати надомну і дистанційну працю мають особливі категорії працівників, якщо роботодавець зможе забезпечити відповідні умови і якщо це не суперечить характеру виконуваної роботи. Цікавим є те, що працівник може вимагати від роботодавця тимчасовий перехід на дистанційну роботу у випадку, якщо на робочому місці щодо нього було вчинено дії, що містять ознаки дискримінації (працівник має довести роботодавцеві, що дискримінація мала місце), зважаючи на трудову функцію працівника.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Положення про умови праці надомників від 29.09.1981 року : Постанова № 275/17-99. Органи влади СРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81#Text>
2. Моторна І. І. Дистанційна зайнятість в умовах глобалізації економіки та соціально-економічні вигоди від її використання. Україна: аспекти праці. 2008. № 3. С. 6–12.
3. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. Відомості Верховної Ради України. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 року № 1213-IX. Офіційний Вісник України. 2021. № 20. Ст. 850.

Ключові слова: трудовий договір, трудове законодавство, надомна робота, дистанційна робота.

Ключевые слова: трудовой договор, трудовое законодательство, надомная работа, дистанционная работа.

Key words: labor contract, labor legislation, home work, remote work, teleworking.

ПОЖАРОВА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

На сьогодні пандемія COVID-19 змусила кожну країну зіткнутися з проблемами, які пов'язані з вірусом SARS-CoV-2 та його негативними наслідками у сфері праці. Питання щодо зміцнення та покращення системи охорони праці вийшли на перший план та потребують негайного вирішення в Україні. Право на належні, безпечні і здорові умови праці задекларовано в Конституції України [1]. Саме рівень правового забезпечення охорони праці впливає на безпеку будь-яких робіт у суспільному виробництві. Аналіз діючого законодавства у сфері охорони праці та встановлення, наскільки його норми відповідають європейським стандартам і вимогам часу є надзвичайно актуальним.

14 жовтня 1992 року було прийнято Закон України «Про охорону праці» [2], який і зараз є чинним. Саме він визначив основні положення, які закріплювали принципи державної політики щодо безпеки праці та встановлювали єдиний порядок організації охорони праці в країні. Цим законом було закладено основи щодо реалізації кожним свого конституційного права на охорону життя і здоров'я в процесі трудової діяльності.

Крім цього, з метою удосконалення державної системи управління охорони праці розроблюються Національні, галузеві, регіональні та виробничі програми в Україні. Програми спрямовані на вирішення організаційних питань у сфері охорони праці та нормативно-правове забезпечення робіт на виробництві.

Однак, протягом минулих років спостерігалось погіршення матеріально-технічної бази багатьох підприємств в Україні, що негативно впливало на умови праці на більшості з них. Тому статистика щодо нещасних випадків невтішна. В нашій країні серед основних причин нещасних випадків в процесі трудової діяльності можливо виділити – порушення трудової, виробничої дисципліни, технологічного процесу, вимог пожежної безпеки; незадовільне утримання робочих місць; невикористання засобів індивідуального захисту, тощо.

В таких умовах охорона праці відіграє особливу роль. Спільні зусилля відповідних органів влади та громадськості повинні бути спрямовані на забезпечення належного рівня безпеки праці. Нормативно-правова база з питань охорони праці потребує адаптації до вимог директив Європейського Союзу.

Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації рамкової Директиви Ради 89/391/ЄЕС та цілої низки асоційованих з нею європейських директив у сфері безпеки працівників, зокрема Директиви Ради

№ 89/654/ЄЕС від 30 листопада 1989 року про мінімальні вимоги стосовно безпеки і охорони здоров'я на робочому місці; Директиви Ради № 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць; Директиви Ради Європейського Союзу № 94/33/ЄС від 22 червня 1994 року про захист працюючої молоді.

Також, десятки міжнародних нормативних актів та договорів, до яких приєдналася Україна, безпосередньо стосуються або мають точки перетину із сферою охорони праці. Для регулювання окремих питань охорони праці у відповідності з Законом України «Про охорону праці» діють понад 2000 підзаконних нормативних актів, якими складно користуватися навіть фахівцям.

Застарілість та неефективність існуючого способу державного регулювання охорони праці обумовлює постановку питання про упорядкування правового регулювання у даній сфері.

12 грудня 2018 року було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України, яким було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні та затверджено план заходів щодо її реалізації [3].

На виконання пункту 2 цього плану було підготовлено проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [4], який 29 січня 2021 року оприлюднило на офіційному веб-сайті Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. В цьому Проекті змінюється спосіб впливу на роботодавців, який базувався на засадах адміністративного чи кримінального покарання за порушення встановлених державою правил чи приписів з безпеки та закріплюється більша самостійність роботодавця у виборі найефективніших способів організації безпеки працівників. Звернуто увагу на те, що роботодавець повинен нести в першу чергу матеріальну (фінансову) відповідальність за вибір та ефективність визначеної ним політики безпеки.

Відповідно до європейських стандартів Проект передбачає введення нових понять, а саме: інцидент, професійний ризик, оцінювання ризиків, робочого місця, шкідливих та небезпечних професійних факторів, аудит системи безпеки та здоров'я працівників, експертна організація та заміну «охорона праці» або «безпека праці» на «безпека працівника».

Проектом також встановлюють обов'язки роботодавців щодо забезпечення безпеки та здоров'я окремих категорій працівників, зокрема: працівниць, які нещодавно народили, та працівниць, які годують грудьми; працівників, які не досягли 18-тирічного віку; працівників з інвалідністю і передбачається обов'язок забезпечувати посилену увагу до захисту генетичного спадку працівників.

Разом з тим, запропоновано внести зміни до Кодексу законів про працю України [5] щодо виключення статті 174, яка забороняє застосування праці жінок на важких, небезпечних, шкідливих, підземних роботах та статей 190, 191, 192, які стосуються праці неповнолітніх працівників, у тому числі заборони залучати працівників молодше

вісімнадцяти років до важких, небезпечних, шкідливих, підземних, нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні.

Дійсно, правове регулювання у сфері охорони праці потребують змін і приведення у відповідність до європейських стандартів, враховуючи модернізацію державної політики в Україні, спрямованої на комплексне вирішення задач охорони праці. Ключовим завданням політики має стати забезпечення пріоритету життя і здоров'я працюючих по відношенню до результатів виробничої діяльності та створення безпечних, здорових умов праці на підприємствах і в організаціях усіх форм власності. Проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» має буди ухвалений, але водночас окремі положення цього проекту є суперечливими і потребують безумовного доопрацювання з метою дотримання вимог статті 22 Конституції України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.
3. Про схвалення Концепції реформування системи управління охороною праці в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 р. № 989-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 100. Стор. 89. Ст. 3338.
4. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі : Проект Закону України. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2aef0adc-3565-4b0c-a018-df258017427a&title=ProektZakonuUkrainiproBezpekuTaZdoroviaPratsivnikovNaRoboti>
5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Ключові слова: роботодавець, працівник, охорона праці, безпека працівника, інцидент, професійний ризик, праця жінок, неповнолітній працівник, правове регулювання, концепція, Конституція, Директиви.

Ключевые слова: работодатель, работник, охрана труда, безопасность работника, инцидент, профессиональный риск, труд женщин, несовершеннолетний работник, правовое регулирование, концепция, Конституция, Директивы.

Key words: employer, employee, labour protection, employee safety, incident, occupational risk, labour of women, minor employee, legal regulation, conception, Constitution, Directives.

ЩУКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПЕРІОД БОРОТЬБИ З ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

Необхідність ефективного здійснення загальнодержавних заходів з боротьби з пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (надалі – «COVID-19»), напряду позначилось на змінах у сучасному правовому регулюванні праці медичних працівників.

Під час пандемії COVID-19 вітчизняна медична галузь стикнулася з нестачею медичних кадрів. Це пов'язано і з тим, що значно збільшилася кількість хворих, у тому числі важких, і з тим, що велика кількість медичних працівників також хворіє на COVID-19 і не може виконувати свої трудові обов'язки. Якщо на початку пандемії передбачалося, що спеціалізовану допомогу хворим із COVID-19 надаватимуть лише лікарі-анестезіологи, лікарі-інфекціоністи, лікарі-терапевти, лікарі-педіатри, то зі збільшенням кількості хворих стало очевидно, що вказаних вище спеціалістів не вистачає для надання медичної допомоги усім, хто її потребує. Через це на законодавчому рівні була закріплена можливість залучення до лікування хворих із COVID-19 лікарів інших спеціальностей. Так, зокрема, Порядком реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у II–IV кварталах 2021 року, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2021 року № 133 [1], передбачено, що для надання медичної допомоги хворим на COVID-19 у закладах охорони здоров'я можуть створюватися анестезіологічні та неанестезіологічні команди, до яких можуть входити один та три відповідно лікаря будь-якої спеціальності. До неанестезіологічних команд можуть входити також лікарі-інтерни, які працюють під керівництвом лікаря відповідної команди.

Такі зміни зумовлені необхідністю забезпечення медичною допомогою усіх, хто її потребує, проте не повною мірою узгоджуються з іншими нормативно-правовими актами. Цікаво, що кваліфікаційні характеристики далеко не усіх лікарів-спеціалістів у розділі «Завдання та обов'язки» містять положення про участь у протиепідемічних заходах, не кажучи вже про надання допомоги інфекційним хворим в цілому. Формально, залучення непрофільних лікарів до лікування хворих на COVID-19 суперечить ст. 74 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII [2], якою встановлено, що провадити медичну діяльність можуть особи, які відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам, а єдині кваліфікаційні вимоги до певних

видів медичної діяльності встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

З точки зору трудового законодавства (ст.ст. 32, 33 КЗпП України [3]) варто звернути увагу на те, що непрофільні лікарі не можуть залучатися до надання медичної допомоги хворим на COVID-19 без їхньої згоди, окрім випадків, коли має місце переведення найманого працівника на іншу роботу строком до одного місяця для відвернення або ліквідації наслідків пандемії COVID-19. При цьому таке тимчасове переведення має бути належно оформленим і праця лікаря оплачуватися не нижче середнього заробітку за попередньою посадою. В інших випадках переведення має бути узгоджене лікарем, більш того, ініційоване ним для того, щоб уникнути необхідності дотримуватися правила про попередження лікаря про зміну його істотних умов праці за 2 місяці.

Також Порядком залучення лікарів-інтернів до виконання заходів, пов'язаних із протидією поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 07 грудня 2020 року № 2820 [4], була встановлена можливість залучення до виконання заходів, пов'язаних із протидією поширенню COVID-19, у закладах охорони здоров'я та інших закладах, установах, пунктах, організаціях, які здійснюють відповідну діяльність, на волонтерських засадах лікарів-інтернів, а також лікарів-спеціалістів без вимог щодо атестації на присвоєння чи підтвердження кваліфікаційної категорії. Важливим тут є саме волонтерський характер участі вказаних медичних працівників (волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність), тобто вони не приймаються на роботу і відповідно на них не поширюється дія трудового законодавства.

Відповідно до статті 39 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року № 1645-III [5] захворювання на інфекційні хвороби медичних працівників, що пов'язані з виконанням професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб, зокрема, надання медичної допомоги хворим на інфекційні хвороби, належить до професійних захворювань, і працівники підлягають обов'язковому державному страхуванню на випадок захворювання на інфекційну хворобу. Встановлюється, що держава забезпечує страхові виплати працівникам державних та комунальних закладів охорони здоров'я у визначених Законом розмірах.

Окрім того, на рівні місцевого самоврядування також впроваджуються додаткові виплати для медиків [6; 7].

У зв'язку з підвищенням навантаження на медичних працівників та збільшенням ризику для їх життя та здоров'я під час надання медичної допомоги хворим на COVID-19 на законодавчому рівні було вирішене питання про підвищення оплати праці. Так, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати праці медичних та інших працівників, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом

SARS-CoV-2» від 23 березня 2020 року № 246 [8], було встановлено доплату у розмірі до 300 відсотків заробітної плати медичним та іншим працівникам, які безпосередньо зайняті на роботах з надання медичних послуг хворим на COVID-19 та працюють у закладах у закладах охорони здоров'я, що надають медичну допомогу хворим на COVID-19 та уклали договір про медичне обслуговування населення за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення за відповідним переліком та обсягом медичних послуг з Національною службою здоров'я України та ін.

Надзвичайно важливим стало питання охорони праці медичних працівників. Так, окрім звичайних ризиків у їхній роботі додався підвищений ризик зараження COVID-19. У зв'язку з цим варто наголосити на обов'язку роботодавця щодо забезпечення працівників засобами індивідуального захисту та можливості відмови лікаря від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, що становить небезпеку для життя та здоров'я такого працівника, на підставі статті 153 КЗпП України. На жаль, навіть через рік після початку пандемії COVID-19 не всі медичні працівники забезпечені засобами індивідуального захисту у повному обсязі та вимушені придбавати їх за власні кошти. Нагадаємо, що трудовим законодавством передбачені компенсаційні виплати працівникам, які були вимушені придбати засоби індивідуального захисту за власні кошти. На практиці, на жаль, дане положення зазвичай не реалізується.

Наразі у Верховній Раді України перебуває на розгляді проект Закону України «Про систему громадського здоров'я», яким, зокрема, передбачені обов'язкові профілактичні щеплення проти інфекційних хвороб, що не входять до календаря щеплень, для працівників, діяльність яких може призвести до зараження їх або поширення ними інфекційних хвороб та можливість відсторонення нещеплених працівників від роботи. Така норма у багатьох викликала обурення, оскільки фактично обмежує реалізацію трудових прав працівників, які не бажатимуть вакцинуватися. У той же час вона узгоджується з нормою статті 46 КЗпП України, яка передбачає можливість відсторонення працівників від роботи у випадках, передбачених законодавством.

Список використаної літератури:

1. Порядок реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у II–IV кварталах 2021 року, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2021 року № 133. *Офіційний вісник України* від 12 березня 2021 року. 2021. № 19.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
4. Порядок залучення лікарів-інтернів до виконання заходів, пов'язаних із протидією поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Затв. наказом

- Міністерства охорони здоров'я України від 07 грудня 2020 року № 2820. *Офіційний вісник України*. 2021. № 20. Стор. 51. Ст. 865.
5. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29. Ст. 228.
 6. Миська цільова програма надання соціальних послуг та інших видів допомоги вразливим верствам населення міста Одеси на 2021–2023 роки, затвердженої рішенням Одеської міської ради від 24 грудня 2020 року № 19-VII. <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/182420>
 7. Порядок надання одноразової допомоги медичним працівникам, які захворіли на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, і сім'ям медичних працівників, які померли від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Затверджено розпорядженням Одеського міського голови від 27 січня 2021 року № 32. <https://omr.gov.ua/ua/acts/mayor/182644>
 8. Деякі питання оплати праці медичних та інших працівників, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2020 року № 246. *Урядовий кур'єр* від 01 квітня 2020 року. № 62.
 9. Про систему громадського здоров'я: проект Закону України від 22 вересня 2020 року № 4142. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70025

Ключові слова: трудові відносини, медичні працівники, умови праці, пандемія COVID-19.

Ключевые слова: трудовые отношения, медицинские работники, условия труда, пандемия COVID-19.

Key words: labor relations, healthcare workers, working conditions, COVID-19 pandemic.

КОРНІЛОВА ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПАЛПАТИВНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Охорона здоров'я є одним із найважливіших векторів державної політики, адже суспільство та держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я та забезпечення демографічного розвитку держави. У сучасний період політика як європейських країн, так і України у сфері охорони здоров'я побудована на функціонуванні та забезпеченні гідного рівня надання медичної допомоги населенню, а також надання ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, що зумовлює ріст рівня продуктивності

праці в суспільстві та значною мірою впливає на перспективи соціально-економічного розвитку держави.

Початком реформування сфери охорони здоров'я стала реорганізація закладів надання медичної допомоги у комунальне некомерційне підприємство, а також запровадження електронної системи e-health, основним завданням якої стала автоматизація ведення обліку медичних послуг і управління медичною інформацією, запровадження електронного документообігу у сфері медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій, забезпечення можливості використання пацієнтами електронних сервісів. Отримавши позитивний результат від первинного етапу реформування сфери охорони здоров'я, Міністерство охорони здоров'я України вже у січні 2020 році продовжило перетворення вторинної (спеціалізованої) та третинної (висококваліфікованої) медичної допомоги.

Так як паліативна медична допомога є відносно новим напрямом медичної допомоги не тільки на території України, а й в системі охорони здоров'я розвинутих країн світу, то вона перебуває у стадії запровадження та вивчення.

Відповідно до ст. 35-4 Основ законодавства України про охорону здоров'я [1] на останніх стадіях перебігу невиліковних захворювань пацієнтам надається паліативна допомога, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної і моральної підтримки членам їх сімей. У п. 3 ст. 35-4 Основ закріплений порядок надання паліативної допомоги та перелік медичних показань для її надання, що визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Як видається, трактування поняття «паліативна допомога», закріплене в Основах, не є повним, адже йдеться лише про комплекс заходів, які має включати паліативна медична допомога.

Поняття паліативної допомоги деталізовано у Порядку надання паліативної допомоги, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні» від 04 червня 2020 року № 1308 [2]. Відповідно до п. 5 зазначеного Порядку паліативна допомога – це комплекс заходів, спрямованих на покращення якості життя пацієнта з захворюваннями, що обмежують життя, або з захворюваннями, що загрожують життю, відповідно до критеріїв визначення пацієнта, що потребує паліативної допомоги, шляхом запобігання та полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань і допомоги членам його сім'ї, іншим особам, що здійснюють за ним догляд.

Оскільки паліативна допомога має надаватися з моменту визначення діагнозу особи, під час прогресування хвороби та до заключного етапу, доцільно було б також поєднувати паліативну медичну допомогу з процесом, який би полегшував, знімав або усував симптоми захворювання.

Як слушно зазначено керівництвом Всесвітньої організації охорони здоров'я, паліативна допомога має включати психологічні та духовні послуги й іншу підтримку в підготовці до смерті. Програми з паліативної допомоги повинні також розглядати потреби сім'ї протягом прогресування захворювання аж до тяжкої втрати [3].

На окремих етапах, під час прогресування хвороби, у паліативного пацієнта будь-яке лікування втрачає необхідність та стає безрезультативним і безперспективним. Такий момент вважається переходом від лікування пацієнта до надання йому допомоги для полегшення больових відчуттів, зняття спазмів, зниження рівня болісних симптомів, надання пацієнту моральної та психологічної підтримки, у тому числі і духовної. Також важливим елементом паліативної допомоги є підтримка членів сім'ї, родичів і близьких пацієнта шляхом надання їм допомоги в подоланні трагічної ситуації, застосування (при потребі) психологічного консультування після смерті хворого.

Так як паліативна допомога є одним із видів медичної допомоги (ст. 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я), вважаємо за доцільне визначити поняття цієї допомоги в частині першій статті 35-4 Основ у такій редакції: «Паліативна медична допомога – один із видів медичної допомоги, який включає комплекс заходів, які повинні супроводжувати особу з моменту визначення діагнозу, прогресування хвороби та до заключного етапу, що спрямовані на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психологічної і моральної підтримки членам їх сімей».

Моральної підтримки зазначена категорія населення потребує не тільки від фахівців медичної сфери, а й членів родини, друзів, близьких. Саме тому одним із найголовніших завдань паліативної допомоги є максимальна допомога при позбавленні від болю, зменшення проявів хвороби, санітарно-гігієнічний догляд, психологічна, соціальна та духовна допомога пацієнту та його рідним.

Так як держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію, то така політика має бути спрямована на дотримання положень Конституції України та законів України щодо забезпечення доступної паліативної медичної допомоги кожному, запровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління у сфері охорони здоров'я, створення умов для формування здорового способу життя.

Список використаної літератури:

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 121.
2. Порядок надання паліативної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21 січня 2013 року № 41. *Офіційний вісник України*. 2013. № 13. Ст. 502.

3. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Знання для боротьби з раком на практиці: Керівництво ВООЗ для розробки ефективних програм (2007). URL: <http://whqlibdoc.who.int/publications/2007/9241547345>

Ключові слова: система охорони здоров'я, медична допомога, паліативна допомога.

Ключевые слова: система здравоохранения, медицинская помощь, паллиативная помощь.

Key words: health care system, medical care, palliative care.

КУБАТКО-ПИСАРЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРЕДМЕТ КОЛЕКТИВНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

У сучасній науці трудового права у структурі системи трудового права виокремлюються такі елементи, як Загальні положення, Індивідуальне трудове право і Колективне трудове право [1, с. 31].

Колективне трудове право як структурна частина в системі трудового права України є сукупністю правових норм, що регулюють такі види колективних трудових відносин, як: відносини з участі працівників (їх представників) в управлінні підприємством, установою, організацією; відносини з ведення переговорів з укладення колективних угод і колективних договорів; відносини із діяльності профспілок, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів працівників; відносини із діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів роботодавців; відносини із вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

У загальній теорії права під предметом правового регулювання розуміється коло суспільних відносин, що регулюються нормами відповідної галузі права. Отже, предметом правового регулювання колективного трудового права слід визнавати зазначені вище колективні трудові відносини.

Об'єктивні потреби в їх правовому регулюванні зумовили прийняття низки законодавчих та інших нормативно-правових актів, предметом регулювання яких стали саме колективні трудові відносини. Сукупність закріплених у них правових норм утворюють колективне трудове право, яке від структурної частини в системі трудового права поступово перетворюється у підгалузь цієї фундаментальної галузі права.

У становленні та розвитку колективного трудового права в Україні доцільно виокремити такі етапи: 1) 1991–1993 рр.; 2) 1993–2005 рр.; 3) з 2005 р. – по теперішній час.

Перший етап становлення колективного трудового права (1991–1993 рр.) пов'язується з виданням Указу Президента України від

27 квітня 1993 року про затвердження Положення про Національну раду соціального партнерства, яка разом із її територіальними органами стали першими спеціалізованими органами соціального партнерства в Україні. Протягом цього етапу було прийнято Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року [2], яким вперше у національному законодавстві було регламентовано укладання колективних угод на національному, галузевому і регіональному рівнях. Перша тарифна угода була укладена в 1993 році між Кабінетом Міністрів України і всеукраїнськими профспілками та їх об'єднаннями.

Головною подією другого етапу стало прийняття Конституції України від 28 червня 1996 року [3], яка стала основним джерелом колективного трудового права. Протягом цього етапу періоду також було прийнято низку важливих законів: Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року [4], Закон України «Про вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року [5].

Указом Президента України від 17 листопада 1998 року було затверджено Положення про Національну службу посередництва і примирення, утворено Національну службу посередництва і примирення як постійно діючий державний орган, призначений сприяти врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів) [6].

Законами України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року [7] та «Про організації роботодавців» від 24 травня 2001 року на законодавчому рівні було закріплено правовий статус професійних спілок, їх об'єднань і організацій роботодавців, їх об'єднань як суб'єктів соціального діалогу у сфері праці.

Початок третього етапу слід пов'язати з виданням Указу Президента України «Про розвиток соціального діалогу в Україні» від 29 грудня 2005 року, яким було ліквідовано Національну раду соціального партнерства і утворено Національну тристоронню соціально-економічну раду, а також затверджено відповідне Положення. В Указі Президента України вперше у законодавстві України був використаний термін «соціальний діалог».

Надзвичайно важливим стало прийняття спеціального Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року [8], яким на законодавчому рівні було закріплено механізм здійснення соціального діалогу у сфері праці, а також законів України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року [9], «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року [10].

Водночас недоліком трудового законодавства України у сфері регулювання колективних трудових відносин як предмету колективного трудового права є відсутність норм про зазначені відносини у чинному Кодексі законів про працю України. Також не можна назвати належним регулювання зазначених відносин у проекті Трудового кодексу України [11], яке включає тільки три статті (ст.ст. 335–337) Книги шостої «Колективні трудові відносини». В цьому аспекті для національного законодавця представляють інтерес положення Трудового кодексу Литовської Республіки [12] та трудових кодексів інших зарубіжних

країн, які містять окремі частини, розділи, що досить повно регулюють колективні трудові відносини.

Список використаної літератури:

1. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект : монографія. Одеса : Юридична література, 2001. 328 с.
2. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
5. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 р. № 137/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 34. Ст. 227.
6. Положення про Національну службу посередництва і примирення: Затв. Указом Президента України від 17.11.1998 № 1258/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1684.
7. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
8. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2852-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
9. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 216.
10. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. Ст. 2565.
11. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
12. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e984b2340a11e8a149e8cfbedd2503?jfwid=-k3id7tf7e>

Ключові слова: колективне трудове право, предмет правового регулювання, законодавство України, проект Трудового кодексу України.

Ключевые слова: коллективное трудовое право, предмет правового регулирования, законодательство Украины, проект Трудового кодекса Украины.

Key words: collective labour law, subject of law regulation, legislation of Ukraine, draft Labour Code of Ukraine.

ТОДОРІКА КОСТЯНТИН ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПІДСТАВА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ

Відповідно ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Гарантовані Конституцією України види соціального захисту знаходять своє відображення в численних нормативно-правових актах. Наприклад, положення Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» визначають основні засади соціального захисту потерпілого від аварії на ЧАЕС населення, Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» закріплено гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги тощо.

За даними оперативної інформації Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, станом на 1 січня 2021 року на обліку у закладах охорони здоров'я, що здійснюють медичний нагляд за людьми, які живуть з ВІЛ, перебувало 191 867 осіб (не враховуючи кількості дітей, у яких діагноз ВІЛ-інфекції в стадії підтвердження, даних АР Крим з 2014 року та частини території проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) з 2015 року) [1]. За період січня-березня 2021 року в Україні офіційно зареєстровано 3 682 нових випадків ВІЛ-інфекції [2].

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що держава, суспільство та наука права соціального забезпечення зіткнулася з появою нового суб'єкта – людини, яка живе з ВІЛ.

Законодавче визнання самостійного суб'єкта права соціального забезпечення – людини, яка живе з ВІЛ, та закріплення за нею окремого правового статусу, свідчить про виділення цих осіб з-поміж інших суб'єктів права. Варто зазначити, що люди, які живуть з ВІЛ, є індивідуальними суб'єктами права соціального забезпечення, а передбачені галузевим законодавством права спрямовуються на конкретну особу, яка зазнала несприятливих наслідків, зумовлених її ВІЛ-позитивним статусом.

Так, усі люди, які живуть з ВІЛ, мають право на медичну допомогу, релевантну стану їхнього здоров'я, безоплатне забезпечення антиретровірусними препаратами та лікарськими засобами для лікування опортуністичних інфекцій, інформацію про послуги із забезпечення

необхідної їм психологічної, соціальної та правової підтримки і на відповідне соціальне обслуговування тощо.

Як визначено ст. 1 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» люди, які живуть з ВІЛ, це ВІЛ-інфіковані особи та особи, які страждають на хворобу, зумовлену ВІЛ. У свою чергу, ВІЛ-інфікована особа – особа, в організмі якої виявлено ВІЛ, але яка перебуває у стані безсимптомного носійства ВІЛ. Особа ж, яка страждає на хворобу, зумовлену ВІЛ, це людина, в якій за результатами медичного та лабораторного обстеження виявлено СНІД чи інші встановлені Міжнародною класифікацією хвороб клінічні прояви хвороби, зумовленої ВІЛ (які проявляються інфекційними та паразитарними хворобами, які супроводжуються злоякісними пухлинами, які супроводжуються іншим станом тощо [3]).

Таким чином, право досліджуваної категорії суб'єктів на соціальний захист зумовлюється встановленням людині ВІЛ-позитивним статусом.

Так, відповідний діагноз встановлюється пацієнту лікарем, який закінчив інтернатуру за спеціальністю «222 Медицина» та пройшов навчання на циклах спеціалізації або циклах тематичного удосконалення, або на курсах інформації або стажування щодо ведення випадку ВІЛ-інфекції/СНІДу за даними тестування на ВІЛ [4], проведеного відповідно до вимог наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення системи управління якістю лабораторних досліджень у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу» від 5 квітня 2019 року № 794.

Тестування на ВІЛ проводиться добровільно, за наявності усвідомленої інформованої згоди особи (а у визначених законом випадках (щодо дітей у віці до 14 років, недієздатних) – її законних представників), отриманої після надання їй попередньої консультації щодо особливостей тестування, його результатів і можливих наслідків, з дотриманням умов щодо конфіденційності персональних даних, у тому числі даних про стан здоров'я особи.

Особі, в організмі якої виявлено ВІЛ, повідомляється про результати тестування працівником, уповноваженим на це закладом, що проводить тестування, який крім того має провести обов'язкове кваліфіковане післятестове консультування, змістом якого є інформація про профілактичні заходи, необхідні для підтримання здоров'я людини з ВІЛ-позитивним статусом, запобігання подальшому поширенню ВІЛ, про гарантії дотримання прав і свобод людей, які живуть з ВІЛ, а також про кримінальну відповідальність за свідоме поставлення іншої людини в небезпеку зараження та/або зараження ВІЛ.

Проте сам по собі позитивний результат тестування на ВІЛ не є достатнім юридичним фактом для надання особі статусу людини, яка живе з ВІЛ. Відповідний статус встановлюється лікарем у тому числі на підставі скарг пацієнта, збору анамнезу та об'єктивного обстеження людини, отримані дані про що вносяться до медичної карти амбулаторного хворого з зазначенням діагнозу ВІЛ-інфекції у пацієнта із застосуванням кодів захворювання відповідно до Міжнародної статистичної

класифікації хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду (МКХ-10).

Саме встановлений пацієнту діагноз ВІЛ-інфекції за умови наявності його добровільної згоди є підставою для взяття людини, яка живе з ВІЛ, на облік та здійснення медичного нагляду за нею з метою систематичного контролю закладом охорони здоров'я стану ВІЛ-інфікованих пацієнтів для своєчасного виявлення загрози прогресування хвороби, надання адекватної ефективної медичної допомоги, забезпечення необхідною терапією та необхідною консультативною, психологічною та іншою підтримкою тощо.

Таким чином, підставою здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, є наявність у них ВІЛ-позитивного статусу, який характеризується наявністю в організмі особи ВІЛ, та встановлюється лікарем, який закінчив інтернатуру за спеціальністю «222 Медицина» та пройшов навчання на циклах спеціалізації або циклах тематичного удосконалення, або на курсах інформації або стажування щодо ведення випадку ВІЛ-інфекції/СНІДу на підставі комплексу заходів, що включають в себе тестування на ВІЛ, збір анамнезу та обстеження людини, фіксується у амбулаторній картці хворого з застосуванням кодів захворювання відповідно до Міжнародної статистичної класифікації хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду (МКХ-10).

Наявність статусу людини, яка живе з ВІЛ, проявляється у визнанні та нормативному закріпленні на міжнародному та національному рівнях її особливого правового становища, зумовленого гарантуванням для неї додаткових прав, обов'язків, заходів соціально-забезпечувального характеру, можливості захистити свої права в судовому порядку.

Список використаної літератури:

1. Оперативна інформація про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції, СНІДу та смертей, зумовлених СНІДом, за березень 2021 року. Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України». URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/hiv_aids_statistics_operinfo_2021.03.pdf
2. Статистика ВІЛ і ТБ в Україні. Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України». URL: <https://www.phc.org.ua/news/statistika-vil-i-tb-v-ukraini-sichen-2021-roku>
3. Про затвердження національних класифікаторів: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13 грудня 2019 року № 677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0677915-19#Text>
4. Про затвердження нормативно-правових актів з питань вдосконалення організації медичної допомоги людям, які живуть з ВІЛ: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 липня 2013 року № 585. *Офіційний вісник України*. 2013. № 67. Ст. 2449.

Ключові слова: соціальний захист, ВІЛ-інфекція, ВІЛ-позитивний статус, люди, які живуть з ВІЛ, правовий статус.

Ключевые слова: социальная защита, ВИЧ-инфекция, ВИЧ-положительный статус, люди, которые живут с ВИЧ, правовой статус.

Key words: social protection, HIV infection, HIV-positive status, people living with HIV, legal status.

ЛОМЕЙ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

СТАНДАРТИ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ПРОФЕСІЙНУ (СЛУЖБОВУ) КАР'ЄРУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ХАРТІЇ (ПЕРЕГЛЯНУТІЙ)

Європейська інтеграція є вибором українського народу, який ґрунтується на усвідомленні історичної ідентичності та спільності з європейськими країнами, та водночас є каталізатором реформ, в основі яких перебувають демократичні цінності і соціальна справедливість. Доцільно наголосити, що в рамках зближення українського та європейського законодавств узгодженість має бути досягнута в усіх без виключення сферах, а не лише в окремих. Тому важливим напрямом євроінтеграційного курсу є визначення європейських стандартів права працівника на професійну (службову) кар'єру як складової національного соціального законодавства України.

Як відзначає І. В. Новосельська, «Рада Європи ухвалила більше 150 актів із питань прав людини, у тому числі й тих, що містять соціальні стандарти» [1, с. 96]. До основних міжнародно-правових актів європейського рівня, які закріплюють стандарти прав людини, у тому числі й права працівника на професійну (службову) кар'єру, дослідницею віднесено: 1) Європейську соціальну хартію (переглянуту) (ETS № 163) від 3 травня 1996 року [2]; 2) Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутому) (ETS № 139) від 6 листопада 1990 року; 3) Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 року; 4) Хартію основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року.

Як відзначають Н. Б. Болотіна та М. М. Феськов, «однією з особливостей Європейської соціальної хартії (переглянутої) є те, що у змісті цього міжнародно-правового акту права, назви яких винесені в назву статті, поділяються на більш конкретні права, що закріплені в окремих пунктах зазначених статей. У такий спосіб і за рахунок такої конкретизації перелік прав значно розширено. При цьому при ратифікації держава сама визначає, які саме пункти конкретної статті вона обирає для ратифікації» [3, с. 40]. Саме тому Україна приєдналась не до

всіх статей Хартії, а лише до 27 статей та 74 пунктів станом на момент ратифікації та до пунктів 3, 4 статті 12 згодом згідно із Законом України «Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 17 травня 2017 року.

Цікаво зазначити, що у тексті Хартії жодного разу не згадується така категорія як «професійна (службова) кар'єра», проте висновок про те, що стандарти відповідного права працівника нею не визначені був би передчасним.

Так, вже у преамбулі Європейської соціальної хартії (переглянутої) зазначено, що «держави-члени Ради Європи домовились забезпечити для свого населення визначені соціальні права з метою підвищення життєвого рівня та соціального добробуту свого населення шляхом оновлення та адаптування основного змісту Європейської соціальної хартії з метою врахування, зокрема, основних соціальних перетворень, які відбулися після прийняття її тексту» [2].

Зокрема, ще ст. 1 Європейської соціальної хартії було гарантовано працівнику право на вільний вибір форм зайнятості, що по суті є підґрунтям для реалізації його права на професійну (службову) кар'єру, що передбачає їх професійне зростання та/або просування (підвищення) по роботі (службі) шляхом набуття більш високого кваліфікаційного розряду чи зайняття більш високої та відповідальнішої посади та виконання більш широкого кола обов'язків чи роботи більш високої кваліфікації.

Положеннями Європейської соціальної хартії (переглянутої) відповідні стандарти права працівника на професійну (службову) кар'єру були істотно розширені. Так, ст. 9 Хартії визначено, що з метою надання безоплатної допомоги особам у вирішенні проблем, пов'язаних із вибором професії та набуттям професійних навичок, з належним урахуванням здібностей кожного та потреби в ньому на ринку праці, Сторони зобов'язуються створювати відповідні служби та сприяти їх діяльності; сприяти професійно-технічній підготовці всіх осіб, а також створити умови для доступу до вищої технічної та університетської освіти включно на основі особистих здібностей (ст. 10).

Важливе значення мають також антидискримінаційні положення Хартії, які стосуються забезпечення рівності працівників у можливості здійснення та однакового змісту права на професійну (службову) кар'єру незалежно від особистісних якостей працівника. Мова йде про гарантії, закріплені ст. 20 Європейської соціальної хартії (переглянутої), відповідно до яких чоловікам і жінкам гарантується право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань професії, які забезпечуються, зокрема, заходами спрямованими на усунення дискримінації за ознакою статі у сфері професійного зростання, включаючи просування по службі (п. d) ст. 20 Хартії).

Рівні можливості у побудові професійної (службової) кар'єри гарантуються також працівникам із сімейними обов'язками, які мають забезпечуватись гарантіями, спрямованими на забезпечення їм можливості влаштування на роботу і працювати, повертатися до роботи

після відсутності, зумовленої такими обов'язками, включаючи можливість скористатися заходами у галузі професійного орієнтування та підготовки. У забезпеченні безперешкодної реалізації права на професійну (службову) кар'єру працівників із сімейними обов'язками важливу роль також відіграють зобов'язання договірних сторін щодо створення або розширення мережі державних чи приватних служб, зокрема закладів по догляду за дитиною удень та інших форм догляду за дитиною (ст. 27 Хартії).

Таким чином, Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163) від 3 травня 1996 року⁶ міжнародно-правовим актом, який закріплює у своєму змісті європейські стандарти права працівника на професійну (службову) кар'єру та характеризується наступними особливостями: 1) є основою, в якій формуються та відображаються європейські стандарти досліджуваного права працівника; 2) містить норми, які визначають гарантії відповідного права; 3) є складовою національного трудового законодавства України з огляду її ратифікацію у встановленому законом порядку; 4) має пріоритет у застосуванні перед положеннями національного трудового законодавства у відповідній сфері; 5) містить положення, які не повною мірою впроваджені у національне трудове законодавство у сфері забезпечення права працівника на професійну (службову) кар'єру.

Список використаної літератури:

1. Новосельська І., Котул В. Основне значення міжнародних соціальних стандартів у законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 95–97.
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096.
3. Болотіна Н. Б., Феськов М. М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і Україна. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 36–47.

Ключові слова: права працівника, право на професійну (службову) кар'єру, європейські стандарти права, Європейська соціальна хартія (переглянута).

Ключевые слова: права работника, право на профессиональную (служебную) карьеру, европейские стандарты права, Европейская социальная (хартія).

Key words: employee rights, right to professional (professional) career, European legal standards, European Social Charter (revised).

ЛУЦИК ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕОБҐРУНТОВАНОЮ ВІДМОВОЮ У ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ

Право на працю як одне із основних прав людини передбачено ст. 23 Загальної декларації прав людини, ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ст. 1 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Відповідно до частини першої ст. 43 Конституції України «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1].

Чинним законодавством України не передбачена матеріальна відповідальність роботодавця за необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу. На нашу думку, відсутність матеріальної відповідальності за таке правопорушення повною мірою не забезпечує та не захищає право працівника на працю.

Відповідно до ст. 5-1 КЗпП України [2] держава гарантує працевдатим громадянам, які постійно проживають на території України, правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також усприянні збереження роботи, проте, на жаль, в даному положенні не розкрито змісту поняття «необґрунтована відмова у прийнятті на роботу». Слід зазначити, що поняття необґрунтованої відмови є оціночним і, як будь-яке оціночне поняття, потребує конкретизації і розкриття змісту в процесі правозастосування.

У трудовому праві проблеми матеріальної відповідальності досліджуються у наукових працях Л. Н. Анісімова, В. С. Венедіктова, С. В. Гуцу, А. В. Колосовського, С. М. Прилипка, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишевої, В. В. Яковлева, О. М. Ярошенка та ін. Проте матеріальна відповідальність роботодавця за необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу ще не було предметом спеціального дослідження на підґрунті сучасного законодавства і потребує окремої уваги в умовах кодифікації національного трудового законодавства.

При укладенні трудового договору роботодавець має право вибору з числа кандидатів на займану посаду працівника, який підходить йому згідно зі встановленими критеріями. КЗпП України не закріплений обов'язок власника або уповноваженого ним органу укладати трудовий договір з особами, які звернулися до нього, незалежно від їх інтересів та потреб. У кожному конкретному випадку роботодавець зобов'язаний надати обґрунтоване пояснення, в якому зазначити підставу та причину відмови при прийнятті кандидата на займану посаду.

Позитивним кроком є те, що в Книзі першій «Загальні положення» проекту Трудового кодексу України [3] у статті 28 «Відмова у прийнятті на роботу» зазначено зокрема, що роботодавцю забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з підстав, не передбачених законом; встановленого з ким трудовий договір не може бути укладений; передбачений перелік осіб, яким роботодавцю забороняється відмовляти у прийнятті на вакантну посаду та зобов'язано останнього письмово повідомляти про причину такої відмови, яка має відповідати законодавству. Своєю чергою, в зазначеній статті законопроекту не передбачено матеріальної відповідальності роботодавця за заподіяну працівникові шкоду у зв'язку з необґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу.

У п. 8 постанови № 9 Пленуму Верховного Суду України від 06.11.92 р. зазначено: «Якщо внаслідок відмови у прийнятті на роботу або несвоечасного укладення трудового договору працівник мав вимушений прогул, його оплата провадиться згідно з правилами частини 2 статті 235 КЗпП України про оплату вимушеного прогулу незаконно звільненому працівникові», але жоден нормативний акт не визначає, як саме повинен бути обчислений середній заробіток за час вимушеного прогулу у випадку необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу» [4].

Проаналізувавши акти чинного трудового законодавства України, проекту Трудового кодексу України, судову практику щодо матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну потенційному працівнику необґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу, можна дійти висновку, що норми, які регулюють ці відносини, є застарілими та такими, що не достатньо сприяють реалізації права на працю. З метою посилення захисту права на працю необхідно передбачити в Книзі восьмій глави 2 «Відповідальність роботодавця» проекту Трудового кодексу України матеріальну відповідальність роботодавця за шкоду, завдану необґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу, де визначити відповідальність роботодавця, строки для звернення до суду та безпосередньо підстави необґрунтованої відмови.

Необґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу пропонується вважати:

- відмову у прийнятті на роботу з підстав, що безпосередньо суперечать трудовому законодавству (вагітній жінці; за мотивів статі, раси, національної приналежності тощо) або адміністративно-правовим актам про направлення на роботу (інвалідів у рахунок квоти тощо);
- відмову у прийнятті на роботу, що ґрунтується на підставах, які не відповідають фактичним обставинам (наприклад, внаслідок посилення на відсутність вакансії при їхній наявності) або не пов'язані з діловими якостями кандидата на посаду (внаслідок необ'єктивної оцінки ділових якостей особистості тощо);
- відмову у прийнятті на роботу без вказівки причин і мотивів.

У випадку необґрунтованої відмови роботодавець зобов'язаний відшкодувати потенційному працівнику неoderжаний заробіток за час вимушеного прогулу в повному обсязі.

На вимогу особи, якій було необґрунтовано відмовлено у прийнятті на роботу, суд може зобов'язати роботодавця, який здійснив таку відмову, на укладення з такою особою трудового договору.

Оскільки йдеться про порушення основного трудового права – права на працю, доцільно встановити скорочений строк для звернення до суду. Особа, якій відмовлено у прийнятті на роботу, може звернутися до суду протягом 10 днів з дня отримання письмового повідомлення про таку відмову.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
4. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.92. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>

Ключові слова: працівник, роботодавець, необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, матеріальна відповідальність.

Ключевые слова: работник, работодатель, необоснованный отказ в приеме на работу, материальная ответственность.

Key words: employee, employer, unreasonable refusal to hire, material liability.

СТАРЮК КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

Поняття активів соціального діалогу не визначене у законодавстві України. Виходячи зі змісту ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», до них слід відносити такі акти: на національному рівні – генеральна угода; на галузевому рівні – галузеві (міжгалузеві) угоди; на територіальному рівні – територіальні угоди; на локальному рівні – колективні договори [1]. Всі ці терміни не є новими для українського законодавства, оскільки ще Законом України «Про колективні договори та угоди» [2] у національну юридичну практику були запроваджено

укладення колективних угод, які поряд із колективними договорами і є правовими актами соціального діалогу.

Соціальний діалог сьогодні характеризується широкою сферою дії. Він відбувається не тільки у сфері застосування найманої праці, а охоплює більше коло питань соціальної сфери: зайнятості, оплати праці і доходів населення, підготовки і перепідготовки кадрів, соціального забезпечення, соціального страхування, захисту громадян як споживачів, охорони здоров'я, освіти. Правове регулювання відносин із соціального діалогу здійснюється за допомогою норм трудового права, права соціального забезпечення, медичного права, житлового, сімейного, екологічного права та деяких інших галузей. Проте основною сферою функціонування соціального діалогу є все ж таки сфера трудових відносин, учасниками яких є наймані працівники та роботодавці, тому соціально-партнерські відносини регулюються перш за все нормами трудового права, серед яких окреме місце посідають акти соціального діалогу.

Займаючи в системі джерел трудового права проміжне місце між підзаконними актами органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, акти соціального діалогу мають низку особливостей, що відрізняють їх від інших актів у системі трудового законодавства.

По-перше, на відміну від традиційних джерел трудового права, акти соціального діалогу хоча і мають нормативні властивості, а відтак вважаються нормативно-правовими актами, але відрізняються від інших нормативно-правових актів порядком їх укладення. Акти соціального діалогу на відміну від інших нормативно-правових актів (крім актів органів місцевого самоврядування) приймаються не правотворчими органами держави, а самими сторонами соціального діалогу, які визначені ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні». Ці акти належать до сфери договірного регулювання трудових відносин, а відтак буде правильним іменувати їх договірними правовими актами.

По-друге, особливістю саме актів соціального діалогу є те, що їх положення фактично можуть і навіть повинні виходити за межі встановлених законом гарантій, якщо це покращує становище працівників порівняно з чинним законодавством. У змісті актів соціального діалогу як раз і виявляється найбільш яскраво один із основних принципів правового регулювання трудових відносин – принцип заборони погіршувати становище працівників, а тільки покращувати його, тобто встановлювати додаткові гарантії, пільги і т. ін. Цей принцип, який отримав назву «*in favorem*», також визнано одним із основних принципів у зарубіжному трудовому праві.

Слід розуміти, що така особливість актів соціального діалогу спричинена реалізацією колективних трудових прав у їх історичному контексті. Сьогодні, як і завжди, щоб запобігти суспільній конфронтації, роботодавці зобов'язані прислухатися до працівників та узгоджувати з ними свої дії, а держава значною мірою виступає своєрідним гарантом виконання взятих на себе сторонами зобов'язань, шляхом

легалізації укладених актів соціального діалогу і забезпечення їх реалізації імперативними методами.

По-третє, акти соціального діалогу, на відміну від інших джерел трудового права (крім актів органів місцевого самоврядування), не можуть бути прийняті в односторонньому порядку, а їх укладенню передують узгоджувальні та переговорні процедури із чітко визначеними критеріями репрезентативності сторін. Таким чином, порядок з нормативністю акти соціального діалогу володіють також договірним характером, оскільки для того, щоб вони могли виступати ефективною формою реалізації колективних трудових прав, вони повинні, перш за все, виражати узгоджену волю сторін соціального діалогу. Тобто зазначені акти є результатом колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод, без проведення яких вони просто не можуть бути укладені.

По-четверте, акти соціального діалогу відрізняються від інших нормативно-правових актів сферою дії, тобто розповсюджується лише на те коло суб'єктів, яке є стороною відповідної угоди чи договору, або перебуває у сфері їх дії (чи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці).

По-п'яте, акти соціального діалогу мають особливий зміст, закріплений у ст.ст. 7 і 8 Закону України «Про колективні договори і угоди». На відміну від інших нормативно-правових актів змістом актів соціального діалогу, крім норм права (нормативних умов) є конкретні зобов'язання сторін з різних питань трудових, соціальних і економічних відносин. При цьому:

По-шосте, акти соціального діалогу укладаються на певний термін, тобто не можуть бути безстроковими. В разі закінчення строку їх дії вони можуть бути продовжені тільки за угодою сторін.

Перелік зазначених особливостей не є вичерпним. Акти соціального діалогу мають й інші відмінності від традиційних нормативно-правових актів, що дозволяє розглядати їх як особливі джерела трудового права.

Список використаної літератури:

1. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
2. Про колективні договори і угоди : Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.

Ключові слова: соціальний діалог, акти соціального діалогу, колективний договір, колективна угода, трудове право.

Ключевые слова: социальный диалог, акты социального диалога, коллективный договор, коллективное соглашение, трудовое право.

Key words: social dialogue, collective labor agreement, collective labor contract, labor law.

ТОЧИЛО КАТЕРИНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ВИКОНАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ РОБОТОДАВЦЕМ

У доктрині трудового права визнано, що основним об'єктом та сутністю трудових правовідносин виступає діяльність з реалізації громадянами здатності до праці, за якої роботі та працівнику, який її виконує, випадає становище об'єктів управління з боку роботодавця [1, с. 7].

Здійснення контролю роботодавцем за виконанням обов'язків працівниками здійснюється в рамках індивідуальних трудових правовідносин, які супроводжуються виникненням взаємних прав та обов'язків, згідно з якими на працівника покладається виконання певної трудової функції шляхом його підпорядкування внутрішньому трудовому розпорядку, а на роботодавця – оплата праці підлеглого та створення для нього необхідних для високоякісної трудової діяльності умов [2, с. 7].

Трудові обов'язки становлять систему визначених законодавством, трудовим договором та локальними актами вимог до поведінки працівника під час виконання ним своєї індивідуальної роботи, доручень роботодавця. На їх коректне, належне, своєчасне та повне виконання спрямовані зусилля працівника, а на забезпечення та стимулювання – дії роботодавця.

З огляду на зазначене, трудові обов'язки працівника обумовлюються та регулюються не тільки трудовим договором, а й правилами внутрішнього трудового розпорядку, посадовими інструкціями тощо. Як зазначав свого часу Л. Таль, правила внутрішнього трудового розпорядку, які займають особливе місце серед актів, що забезпечують правове регулювання внутрішнього розпорядку, являють собою функцію самозахисту прав роботодавця [3, с. 34]. Метою їх встановлення є координація та узгодження дій учасників трудових відносин. Орієнтуючись на праці М. Бойка, правила внутрішнього трудового розпорядку поділяються на: типові (у яких сформульовано загальні положення, що визначають трудовий розпорядок на підприємстві незалежно від форм власності і підпорядкування), галузеві (викладені з урахуванням особливостей певного відомства і специфіки галузі) та локальні (викладені на підставі типових та галузевих правил з метою конкретизації вимог законодавства для їх застосування на конкретному підприємстві) [4, с. 7]. Своєю чергою, посадова інструкція є одним із локальних нормативних актів, який вказує коло доручень, обов'язків, робіт, які має виконати особа, що обіймає цю посаду на підприємстві [5, с. 185].

Трудові обов'язки охоплюють трудову функцію, що виконується працівником. Їх обсяг, окрім основних та типових обов'язків, може варіюватися та визначатися роботодавцем окремо для кожного

працівника з урахуванням особистих професійних якостей, кваліфікації як показників теоретичних та практичних умінь, навичок працівника. При цьому розподіл обов'язків між працівниками має носити правомірний, раціональний характер та відповідати об'єктивній дійсності.

Обов'язки працівників у чинному законодавстві є складовою трудової дисципліни, якій присвячено Главу X Кодексу законів про працю України. У статті 139 КЗпП України передбачено, що працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, дотримуватись трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір [6].

Разом з тим у проектах Трудового кодексу України (реєстр. № 1658 від 27.12.2014 та реєстр. № 2410 від 08.11.2019) норми, що закріплюють обов'язки працівників, містяться в окремій главі, що встановлює правовий статус суб'єктів трудових відносин, у тому числі взаємні права та обов'язки працівника та роботодавця. Саме у цій главі міститься окрема стаття про контроль роботодавця за виконанням працівниками трудових обов'язків та відповідний механізм його здійснення [7; 8].

Об'єктом контролю за виконанням працівником трудових обов'язків є трудові обов'язки, зокрема їх правильне, належне виконання, яке координується роботодавцем. Недарма у статті 29 КЗпП України закріплюється обов'язок власника або уповноваженого ним органу до початку роботи працівника за трудовим договором роз'яснити працівникові його права і обов'язки, поінформувати під розписку про умови праці, ознайомити з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором, визначити його робоче місце, забезпечити необхідними для роботи засобами та проінструктувати з питань техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони [6].

Таким чином, забезпечення виконання працівником його трудових обов'язків залежить не тільки від нього самого (хоча безперечно від докладених ним зусиль та наполегливості), а й від роботодавця, який від самого початку та в подальшому встановлює його умови праці, ставить конкретні завдання (чіткість і точність надання яких безперечно впливає на результативність роботи працівника), моніторить та корегує дії працівника. Тому успішна реалізація працівником визначеної посадовою інструкцією компетенції та певних доручень залежить і від контролю з боку його роботодавця.

Список використаної літератури:

1. Трудовое право. Под ред. О. В. Смирнова. М. : Проспект, 2004. 528 с.
2. Сичов Д. В. Індивідуальні трудові відносини: теоретично-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ, 2009. 188 с.
3. Таль Л. С. Очерки промышленного рабочего права. Изд. 2-е, знач. доп. М. : Моск. науч. изд-во, 1918. 225 с.
4. Бойко М. Д. Дисципліна праці. Довідник кадровика, 2009. № 06 (84). С. 6–12.

5. Виноградова О. М. Посадова інструкція аудитора як інструмент професійної діяльності. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*, 2013. № 4 (60). С. 108–185.
6. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
7. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
8. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Ключові слова: працівник, роботодавець, індивідуальні трудові правовідносини, трудові обов'язки, контроль за виконанням трудових обов'язків.

Ключевые слова: работник, работодатель, индивидуальные трудовые правоотношения, трудовые обязанности, контроль за выполнением трудовых обязанностей.

Key words: employee, employer, individual labor relations, labor duties, control over the fulfillment of labor duties.

ПТАШИНСЬКА АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТИХ І МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ

Вимоги до працівників як трудоправову категорію доцільно розглядати як передбачені визначеними законом способами умови (конкретні обставини, стани та ін.) та дії, встановлення відповідності яким і здійснення яких є необхідним для прийняття особи на роботу (конкретну посаду) та її виконання.

Визначення відповідності працівників установленим вимогам слід визнавати одним із етапів процедури укладення трудового договору (у передбачених законом випадках – контракту) зі здійсненням усіх правових дій і вжиттям заходів, передбачених законодавством, без яких особа не може бути прийнята на роботу в якості працівника.

Крім того, визначення відповідності працівника встановленим вимогам має місце не тільки при укладенні трудового договору, а й надалі вже під час виконання працівником певної роботи. Це має місце, зокрема, при проходженні періодичних медичних оглядів, атестацій, перевірки знань із охорони праці та пожежної безпеки тощо.

Важливим питанням також є питання про класифікацію вимог до працівників, щодо якого у спеціальній літературі відсутні єдині підходи. Так, Н. М. Лукашева пропонує поділити всі вимоги до працівників на професійні, вимоги до здоров'я та інші вимоги [1, с. 6]. Вчена

пропонує закріпити в Кодексі законів про працю України поняття професійних вимог до працівників, маючи на увазі, що цим поняттям охоплюються підтверджені документами державного зразку освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, робітнича кваліфікація, що не охоплюється існуючими освітньо-кваліфікаційними рівнями, спеціальна підготовка, наявність допуску до роботи на об'єктах підвищеної небезпеки, наявність фактичних знань та вмінь, підготовка з питань охорони праці та пожежної охорони, стаж і досвід роботи, відповідні ділові та особисті якості, зокрема, організаторські здібності [1, с. 16].

М. І. Наньєва на підставі аналізу актів чинного законодавства вважає за доцільне диференціювати вимоги до працівників при укладанні трудового договору на вимоги до професійних якостей працівника (наявність освіти, професійної підготовки, кваліфікації, досвіду роботи тощо), вимоги до віку і здоров'я працівників, вимоги до наявності громадянства та знання державної мови, вимоги до моральних якостей працівника, вимоги до проживання і наявності права голосу та інші вимоги [2, с. 86–87]. При цьому вчена не визначає докладний перелік професійних якостей працівника.

На думку Н. М. Лукашевої, професійні якості включають такі якості працівників: 1) рівень освіти; 2) освітньо-кваліфікаційний рівень; 3) рівень кваліфікації; 4) наявність нормативно передбаченої спеціальної підготовки, в тому числі з питань охорони праці та пожежної безпеки; 5) стаж або досвід роботи; 6) володіння державною мовою; 7) інші ділові та особисті якості [10, с. 160].

Видається доцільним класифікувати вимоги до працівників за різними підставами. За змістовною ознакою виокремлюються вимоги до професійної компетенції працівників, вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, вимоги до віку і стану здоров'я, вимоги до ділових якостей працівника, вимоги до особистих і моральних якостей працівників, інші вимоги до працівників. За суб'єктною ознакою пропонується виділяти загальні, спеціальні та додаткові вимоги до працівників. За способом встановлення розрізняються вимоги до працівників, встановлені законодавством, і вимоги, встановлені роботодавцем.

Норми про вимоги до особистих і моральних якостей працівників не закріплені в чинному КЗпП України. Вони передбачені спеціальними законами і зумовлені, як правило, специфікою трудової функції, її суспільним значенням, що, своєю чергою, зумовлює необхідність встановлення не тільки відповідного професійного рівня, кваліфікації, освіти і т. ін., а й належних особистих і моральних якостей.

Коло таких працівників є досить широким. Так, відповідно до частини першої ст. 23 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [4] на посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства), моральні якості та

фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Проблема полягає у відсутності правового механізму забезпечення вимог до особистих і моральних якостей працівників. Якщо йдеться вже про виконання трудових обов'язків на посаді педагогічного працівника, то скоєння такою особою аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи, є підставою розірвання з ним трудового договору за п. 3 ст. 41 КЗпП України. Це досить непросте завдання, оскільки має місце оціночна категорія «аморальний проступок».

Не простим завданням є оцінка моральних якостей працівника при прийнятті на роботу. Для цього можна застосовувати такі способи встановлення відповідності особи займаній посаді, як встановлення випробування при прийнятті на роботу, проведення співбесід, подання характеристики з попереднього місця роботи та ін. Остання не передбачена чинним законодавством як обов'язкове правило, враховуючи те, що ст. 25 КЗпП України забороняється при укладенні трудового договору вимагати від осіб, які поступають на роботу, документи, подання яких не передбачено законодавством. У зв'язку з цим видається доцільним передбачити у випадках, коли слід при прийнятті на роботу встановити особисті та моральні якості працівника відповідно до спеціального закону, необхідність подання характеристики з попереднього місця роботи.

Список використаної літератури:

1. Лукашева Н. М. Вимоги до працівників за трудовим правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2007. 20 с.
2. Наньєва М. І. Укладення трудового договору за законодавством України та окремих зарубіжних країн : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. С. 82–95.
3. Лукашева Н. М. Класифікація вимог до працівників за трудовим правом України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Юридические науки.* Том 19 (58), № 1. Симферополь, 2006. С. 158–166.
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2020. № 31. Ст. 226.

Ключові слова: працівники, вимоги до працівників, класифікація вимог до працівників, особисті та моральні якості працівників.

Ключевые слова: работники, требования к работникам, классификация требований к работникам, личные и нравственные качества работников.

Key words: employees, requirements for employees, classification of requirements for employees, personal and moral qualities of employees.

ОНУФРІЄНКО ДАР'Я ВІТАЛІЙНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У чинному законодавстві України відсутнє нормативне визначення поняття педагогічного працівника. У п. 21 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» закріплене поняття педагогічної діяльності як «інтелектуальної, творчої діяльності педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямованої на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей» [1]. Тобто, виходячи з даної норми, педагогічними працівниками слід визнавати передусім осіб, які займаються педагогічною діяльністю.

Крім поняття педагогічної діяльності, у п. 4 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» визначається також поняття освітньої діяльності. Тому педагогічними працівниками, виходячи із визначення зазначених понять, слід вважати осіб, які займаються педагогічною та освітньою діяльністю.

Правове регулювання трудових відносин за участю педагогічних працівників здійснюється низкою актів чинного законодавства України, частина з яких є складовою законодавства України про працю, а інша частина – складовою законодавства України про освіту.

Так, норми чинного Кодексу законів про працю України [2] повною мірою поширюються на педагогічних працівників без будь-яких обмежень. Це впливає зі змісту частини першої ст. 3 Кодексу, відповідно до якої законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Водночас у чинному КЗпП України не передбачені особливості регулювання трудових відносин за участю педагогічних працівників. Загалом диференціація правового регулювання трудових відносин окремих категорій працівників не знайшла належного відображення в основному кодифікованому законодавчому акті. Тільки деякі статті Кодексу закріплюють таку диференціацію або передбачають її можливість (наприклад, ст. 7, ст. 41 та ін.).

На відміну від КЗпП України у трудових кодексах деяких зарубіжних країн в окремих главах передбачені особливості регулювання трудових відносин за участю педагогічних працівників (РФ та ін.).

Особливості правового регулювання трудових відносин за участю педагогічних працівників встановлені нормативно-правовими актами, що є складовою законодавства України про освіту.

Законом України «Про освіту» педагогічні працівники також визнаються учасниками освітнього процесу, передбачаються їх права та обов'язки, атестація, сертифікація педагогічних працівників, державні гарантії педагогічним працівникам. Окремими статтями Закону регламентуються професійний розвиток і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх робочий час та оплата праці.

Крім Закону України «Про освіту» складовими законодавства України є також спеціальні закони, інші акти законодавства у сфері освіти і науки, міжнародні договори України, укладені в установленому законом порядку.

До спеціальних законів слід віднести закони України «Про дошкільну освіту» [3], «Про повну загальну середню освіту» [4], «Про позашкільну освіту» [5], «Про вищу освіту» [7] та ін.

Так, у ст. 27 Закону України «Про дошкільну освіту» серед учасників освітнього процесу у сфері дошкільної освіти передбачені «педагогічні працівники: директори, заступники директора з навчально-виховної (виховної) роботи, вихователі-методисти, вихователі, старші вихователі, асистенти вихователів, вчителі (усіх спеціальностей), вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги, інструктори з праці, інструктори з фізкультури, інструктори слухового кабінету, музичні керівники, керівники гуртків, студій, секцій, інших форм гурткової роботи та інші спеціалісти».

Статтею 30 Закону України «Про дошкільну освіту» визначається поняття педагогічного працівника дошкільної освіти, його педагогічне навантаження, оплата праці і відпочинок. Так, у частині першій зазначеної статті педагогічний працівник закладу дошкільної освіти визначається як особа з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну освіту за відповідною спеціальністю та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки.

Окремою ст. 32 зазначеного Закону регулюється атестація педагогічних працівників закладу дошкільної освіти, що здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України [6].

В інших спеціальних законах закріплені аналогічні норми, що визначають правовий статус педагогічних працівників. Так, у ст. 52 Закону України «Про вищу освіту» серед учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти названі й педагогічні працівники. Відповідно до частини другої зазначеної статті педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

Таким чином, трудові відносини за участю педагогічних працівників регулюються законодавством України про працю, законами України

«Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на основі зазначених законів, які не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності та академічних свобод учасників освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом від 10.12.1921 № 322-III. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 року № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259.
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.
5. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2000 року № 1841-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 46. Ст. 393.
6. Типове положення про атестацію педагогічних працівників України: Затв. наказом Міністерства освіти і науки України 06.10.2010 № 930. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3501.
7. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

Ключові слова: педагогічні працівники, трудові відносини, законодавство України.

Ключевые слова: педагогические работники, трудовые отношения, законодательство Украины.

Key words: teaching staff, labour relations, legislation of Ukraine.

ОПАРА НАТАЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ОСНОВНІ ТРУДОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У чинному законодавстві поняття журналіста закріплене у ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [1], згідно з якою «журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад

(роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України».

Більш вузьке поняття журналіста редакції друкованого засобу масової інформації закріплене у частині першій ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [2], відповідно до якої «журналістом редакції друкованого засобу масової інформації відповідно до цього Закону є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації».

Звертає на себе увагу не досить коректне визначення у частині першій т. 25 зазначеного Закону підстави, на якій здійснює свою діяльність журналіст – «трудова чи інші договірні відносини». Отже, якщо журналіст перебуває у трудових або цивільних правовідносинах із засобом масової інформації, то підставою цих правовідносин не можуть бути самі відносини. Загальновідомо, що підставою правовідносин може бути відповідний договір – трудовий договір або цивільно-правовий договір, пов'язаний із працею (у цьому випадку авторський договір, договір оплатного надання послуг та ін.). Тому у частині першій ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» слід слова «діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією» замінити словами «діє на підставі трудового чи цивільно-правового договору з його редакцією».

Отже, суб'єктом трудових правовідносин між засобом масової інформації, в тому числі редакцією друкованого засобу масової інформації, є журналіст, який здійснює журналістську діяльність саме на умовах трудового договору, а не суміжного цивільно-правового договору, пов'язаного з виконанням праці.

Правовий статус журналіста як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин складається з таких елементів: трудова правосуб'єктність; основні трудові права та обов'язки; юридичні гарантії трудових прав і обов'язків; відповідальність за порушення трудових обов'язків.

Одним із елементів правового статусу журналіста як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин є його основні трудові права та обов'язки, встановлені актами трудового законодавства, в тому числі й локальними нормативно-правовими актами, що є загальними для всіх категорій працівників.

Окрім цього, основні трудові права та обов'язки журналіста закріплені у спеціальних законодавчих актах, що регулюють журналістську діяльність, та пов'язані зі специфічними ознаками та умовами цієї діяльності. Ці права та обов'язки визначені, зокрема, у розділі III «Діяльність журналістів, засобів масової інформації, їх працівників» Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року (в редакції Закону

№ 2938-VI від 13.01.2011) [3], ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», інших законах.

Водночас потрібно звернути увагу на недостатньо чітке закріплення професійних прав та обов'язків журналістів у зазначених вище законах. Так, права журналіста закріплені у ст. 25 Закону України «Про інформацію», хоча стаття називається «Гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів». Фактично ж про гарантії діяльності журналістів ідеться у ст. 24 зазначеного Закону, хоча в назві цієї статті це не відображується.

У частині сьомій ст. 25 Закону України «Про інформацію» зазначається про поширення прав і обов'язків журналіста, визначених цим Законом, на зарубіжних журналістів, хоча самі обов'язки цією статтею не передбачені.

Правова регламентація журналістської діяльності здійснюється нормами Конституції України, Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року (в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011), Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, Закону України «Про телебачення та радіомовлення» від 21 грудня 1993 року (в редакції Закону № 3317-IV від 12.01.2006), Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року, інших нормативно-правових актів.

У чинному Кодексі законів про працю України відсутня глава про особливості регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників. До проекту Трудового кодексу України включено окрему Книгу четверту «Особливості регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців», проте вона включає тільки три глави: главу 1 «Особливості праці працівників із сімейними обов'язками»; главу 2 «Особливості праці неповнолітніх осіб»; главу 3 «Особливості праці працівників за трудовим договором з роботодавцем – фізичною особою». Це свідчить про те, що у проекті Трудового кодексу України не повною мірою відображено особливості правового регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників. Однією з таких категорій є журналісти. Специфіка журналістської діяльності та соціальна значимість професії журналіста, особливості трудової функції є підставою диференціації правового регулювання трудових відносин за їх участю, що проявляється у встановленні додаткових гарантій і пільг, передбачених законом. Тому видається доцільним доповнити Книгу четверту «Особливості регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців» проекту Трудового кодексу України окремою главою «Особливості регулювання трудових відносин інших категорій працівників», в окремих статтях якої закріпити норми про окремі особливості регулювання трудових відносин журналістів.

Список використаної літератури:

1. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302.
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10. 1992 (в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 313.

Ключові слова: журналіст, трудові відносини, основні трудові права журналіста, основні трудові обов'язки журналіста.

Ключевые слова: журналист, трудовые отношения, основные трудовые права журналиста, основные трудовые обязанности журналиста.

Key words: journalist, labor relations, main labor rights of journalist, main labor duties of journalist.

СТУПАКОВА ІННА ГАВРИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ СВОЇХ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА

Одним з основних принципів правового регулювання трудових відносин є принцип забезпечення працівника на захист своїх трудових прав та інтересів. У чинному Кодексі законів про працю України [1] цей принцип, як і інші основні принципи трудового права, не отримав законодавчого закріплення.

До проекту Трудового кодексу України [2] вперше включено ст. 2 «Основні принципи правового регулювання трудових відносин», проте у цій статті зазначений принцип також не закріплено. Взагалі потрібно відзначити, що у ст. 2 законопроекту недостатньо приділено уваги принципам захисту трудових прав та інтересів працівників. Тільки два принципи під номерами 12 і 13 стосуються захисту працівника від звільнення: принцип забезпечення захисту працівників від необґрунтованого звільнення та принцип гарантування державного захисту працівників від незаконного звільнення. Хоча фактично ці принципи є близькими за своїм змістом, враховуючи те, що забезпечення захисту від необґрунтованого звільнення включає і гарантування державного захисту від незаконного звільнення. Навряд чи розробники

законопроекту пропонують по-різному розуміти терміни «необґрунтоване звільнення» і «незаконне звільнення».

Крім того, не зовсім зрозумілою є точка зору розробників законопроекту про забезпечення захисту працівників тільки від одного порушення трудових прав – звільнення з роботи. Виникає питання: а що інші порушення трудових прав, наприклад, несвоєчасну виплату поточної заробітної плати, невиконання вимог щодо здорових і безпечних умов праці, права на відпустку і т. ін., які складають систему трудових прав працівників, не потрібно захищати або забезпечувати їх захист?

Враховуючи вище зазначене, видається доцільним закріпити у ст. 2 проекту Трудового кодексу України саме принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав та інтересів.

У трудових кодексах постсоціалістичних країн регулюванню захисту трудових прав та інтересів працівників приділяється важливе значення. Норми про захист трудових прав закріплені з тими чи іншими відмінностями в формулюванні у переліку основних принципів правового регулювання трудових відносин, а також основних трудових прав працівника. У нових трудових кодексах окремих зарубіжних країн, у тому числі країн-членів Європейського Союзу, норми про захист трудових прав, при чому не тільки працівників, а й роботодавців, закріплені в окремих розділах (главах).

Наприклад, у ст. 2 «Принципи правового регулювання трудових відносин» Трудового кодексу Литовської Республіки [3] закріплено принцип захисту законних очікувань і всебічного захисту трудових прав. До Частини першої «Загальні положення» включено окремий Розділ IV «Захист трудових прав», при чому його включено до зазначеної Частини поряд із концептуальними нормами про регулювання трудових відносин ТК Литовської Республіки, що, безсумнівно, свідчить про важливість цих положень і значення, що їм надає литовський законодавець.

У чотирьох статтях (ст.ст. 17–20) ТК Литовської Республіки закріплені форми захисту трудових прав (в органах з розгляду трудових спорів, в адміністративному порядку, через представників працівників і роботодавців). Також потрібно звернути увагу на те, що у Розділі IV «Захист трудових прав» ТК Литовської Республіки йдеться про захист трудових прав як працівників, так і роботодавця. В окремій ст. 20 закріплена бланкетна норма про відповідальність. Передбачається, що відповідальність за невиконання або неналежне виконання встановлених у цьому Кодексі прав і обов'язків устанавлюються цим Кодексом, іншими законами, а також іншими нормами трудового права, договорами і угодами між учасниками трудових відносин. Отже, з точки зору литовського законодавця відповідальність за невиконання або неналежне виконання трудових обов'язків також є однією із форм захисту трудових прав.

Серед закріплених у Розділі 1 «Сторони трудового договору та їх загальні обов'язки» Частини II «Індивідуальні трудові відносини» в окремих статтях закріплені норми про захист честі і гідності

працівника (ст. 30) і майнових і немайнових інтересів (ст. 31). При цьому також слід звернути увагу на те, що йдеться про захист взаємних майнових і немайнових інтересів як працівника, так і роботодавця.

Заслугує також на увагу досвід молдавського законодавця в частині закріплення принципу і права на захист трудових прав та інтересів. У ст. 5 Трудового кодексу Республіки Молдова [4], в якій закріплені основні принципи регулювання трудових відносин та інших, пов'язаних з ними відносин, передбачено й принцип забезпечення права кожного працівника на захист своїх трудових прав і свобод, у тому числі права на пряме звернення до органів нагляду у контролю, органів трудової юрисдикції.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом від 10.12.1921 № 322-III. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
3. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e984b2340a11e8a149e8cfbedd2503?jfwid=-k3id7tf7e>
4. Трудовой кодекс Республики Молдова от 28 марта 2003 года. Электронный адрес: <http://lex.justice.md/ru/326757/>

Ключові слова: працівники, трудові права та інтереси, право на захист трудових прав та інтересів, забезпечення права на захист трудових прав та інтересів.

Ключевые слова: работники, трудовые права и интересы, право на защиту трудовых прав и интересов, обеспечение права на защиту трудовых прав и интересов.

Key words: employees, labor rights and hobbies, the right to protection of labor rights and interests, ensuring the right to protection of labor rights and interests.

ТИШКО ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ОСНОВНІ ЦІЛІ ДІЯЛЬНОСТІ МОП У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Основні цілі Міжнародної організації праці були сформульовані в Преамбулі до Статуту МОП [1], а згодом деталізовані з урахуванням нових тенденцій у регулюванні трудових відносин у Філадельфійській Декларації про цілі та завдання Міжнародної організації праці від 10 травня 1944 року, текст якої додається до Статуту, Декларації про основоположні принципи і права у сфері праці від 18 червня 1998 року та Декларації про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації від 10 червня 2008 року.

Відповідно до Філадельфійської декларації основною метою діяльності МОП є встановлення загального та міцного миру на підставі соціальної справедливості та забезпечення економічної та соціальної стабільності у світі. У Статуті МОП і Філадельфійській Декларації визначені конкретні завдання, спрямовані на досягнення цілей, зазначених у Преамбулі Статут та Декларації 1944 року, сформульовані конкретні програми дій.

Філадельфійська Декларація значно розширила мандат МОП, наділивши її повноваженнями у питаннях, які виходять за рамки умов праці та зайнятості. Вона ще раз підтвердила фундаментальні принципи, на яких ґрунтується Організація, а саме: а) праця не є товаром; б) свобода слова і свобода об'єднання є необхідною умовою постійного прогресу; с) убогість у будь-якому місці є загрозою для загального добробуту; д) боротьба зі злиднями повинна вестися з неослабною енергією у кожній державі та постійними і погодженими зусиллями у міжнародному масштабі, при яких представники працівників і роботодавців, які користуються рівними правами з представниками урядів, приєднуються до них у вільному обговоренні та прийнятті демократичних рішень з метою сприяння загальному добробуту.

Декларацією 1998 року було проголошено чотири основоположних принципів і прав у сфері праці, а саме: а) свобода асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; б) скасування всіх форм примусової чи обов'язкової праці; с) реальна заборона дитячої праці; д) та недопущення дискримінації в галузі праці та занять, реалізації яких МОП надає особливе значення, оскільки без цього всі інші трудові права втрачають сенс.

2001 року на 89-й сесії Міжнародної конференції праці була сформульована Програма гідної праці, Гідна праця включає право на працю, зайнятість, соціальний захист і соціальний діалог, що ґрунтується на свободі асоціації. Розроблена МОП концепція гідної праці стала відповіддю МОП на виклики глобалізації світової економіки.

Декларація про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації 2008 року інституціоналізувала концепцію гідної праці, надавши їй значення стрижневого елемента політики МОП у вирішенні своїх статутних завдань і стратегічних завдань у таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, соціальний діалог і права у сфері праці.

Нормотворча діяльність МОП є головним засобом здійснення її політики, реалізації цілей та завдань. Розробка, прийняття і застосування міжнародних трудових та соціальних норм являють собою найважливішу функцію МОП.

Поряд із традиційною нормотворчою діяльністю – схваленням конвенцій і рекомендацій, переглядом застарілих актів МОП вжила сукупність конкретних заходів із забезпечення більш широкої універсальності застосування міжнародних трудових норм відповідно до висунутого перед МОП завданням – ще раз довести свою історичну здатність до пристосування, оновлення та змін.

Важливою тенденцією вдосконалення міжнародно-правового регулювання праці є оновлення нормотворчої бази МОП. У червні 1997 року Міжнародна конференція праці прийняла Акт про поправку до Статуту МОП (ст. 9 було доповнено п. 9) і внесла зміни до Регламенту Конференції (внесено поправки до ст. 11 і доповнено Регламент статтею 45bis), пов'язані зі скасуванням та вилученням застарілих конвенцій та рекомендацій.

Протягом останніх понад 20 років нормотворча діяльність МОП не є такою інтенсивною, що пояснюється досить повним урегулюванням основних питань у сфері праці та соціального забезпечення. Втім, це зовсім не означає, що її діяльність із розробки і схвалення міжнародних і соціальних норм стала неефективною. Протягом останніх десяти років МОП схвалила низку важливих актів. 21 червня 2019 року на 108-й сесії, приуроченій до столітнього ювілею Організації, абсолютною більшістю голосів була схвалена Конвенція № 190 про боротьбу з насильством і домаганнями у сфері праці, яка спрямована на скорочення масштабів нерівності та дискримінації і забезпечення всіх гідною роботою. Це була перша конвенція МОП, прийнята з 2011 року (у 2011 році була схвалена Конвенція № 189 про домашніх працівників).

Актуальним питанням у сфері праці присвячені схвалені протягом цього часу рекомендації МОП: Рекомендація № 203 про додаткові заходи в цілях дієвого припинення примусової праці 2014 року, Рекомендація № 204 щодо переходу від неформальної до формальної економіки 2015 року, Рекомендація № 205 про зайнятість і гідну працю з метою забезпечення миру і потенціалу протидії 2017 року, Рекомендація № 206 щодо боротьби з насильством і домаганнями у сфері праці 2019 року.

Таким чином, у цифрову епоху МОП залишається вірною цілям і принципам, проголошеним у її Статуті та наступних деклараціях. Якщо в перші роки своєї діяльності основою метою МОП було вироблення міжнародних стандартів з метою захисту працівників від експлуатації та несправедливих умов праці, то у сучасний період її діяльність сконцентована на вжитті ефективних заходів, спрямованих на гарантування дотримання основних принципів і прав у сфері праці, вирішення проблем бідності, без чого неможливо втілити в життя Цілей сталого розвитку до 2030 року, сформульованих ООН у 2015 році. Країни-члени МОП мають прийняти на себе зобов'язання щодо вдосконалення національних систем соціального захисту і гарантувати своїм громадянам хоча б базовий рівень соціального забезпечення, визначений Рекомендацією МОП № 202 про мінімальний рівень соціального забезпечення 2012 року.

Список використаної літератури:

1. Устав Международной организации труда и Регламент Международной конференции труда. Женева : Международное бюро труда, 2020. 102 с.

Ключові слова: Міжнародна організація праці, цілі Міжнародної організації праці, цифрова епоха.

Ключевые слова: Международная организация труда, цели Международной организации труда, цифровая эпоха.

Key words: International Labour Organization, aims of International Labour Organization, digital age.

КРАСНОВА АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Право на інформацію та консультації належить до основних трудових прав працівників і роботодавців, сторін соціального діалогу як вони визначені у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року [1]. Зазначене право є основним трудовим правом, оскільки проголошене у міжнародно-правових актах, актах Ради Європи та Європейського Союзу.

Право на інформацію та консультації закріплене у ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої), в якій йдеться про конкретні зобов'язання Сторін «вживати або заохочувати передбачені цією статтею заходи з метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію і консультації на підприємстві» [2].

Право на інформацію та консультації закріплене в актах Європейського Союзу, а саме Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 року (ст. 17) [3] та Хартії основних прав ЄС від 7 грудня 2000 року [4]. У ст. 27 Хартії основних прав ЄС проголошене право працівників на отримання інформації та проведення консультацій на рівні підприємства. Передбачене ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої) право на інформацію та консультації також здійснюється в межах підприємства. Суб'єктами даного права в першому і другому випадках визнано працівників та їх представників.

Перевагою національного законодавства є закріплення обміну інформацією та проведення консультацій як одна з основних форм соціального діалогу на всіх його рівнях, а не тільки на локальному рівні. У частині першій ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» серед форм здійснення соціального діалогу на відповідному рівні передбачені обмін інформацією та консультації. У наступних частинах зазначеної статті (другій і третій) закріплені мета зазначених форм соціального діалогу та порядок їх здійснення. У першому

випадку – це «з'ясування позицій, досягнення домовленостей, пошуку компромісу і прийняття спільних рішень з питань економічної та соціальної політики». У другому – «визначення та зближення позицій сторін при прийнятті ними рішень, що належать до їх компетенції».

Проте як індивідуальне і колективне трудове право зазначене право не знайшло належного законодавчого закріплення у трудовому законодавстві України. Право на інформацію та консультації не передбачене в ст. 2 чинного КЗпП України [5], в якій міститься перелік основних трудових прав працівників. У ст. 28 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року [6] передбачене тільки право профспілок, їх об'єднань на інформацію з питань праці та соціально-економічного розвитку. У ст. 25 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року [7] також закріплене тільки право на інформацію, хоча його зміст є більш широким порівняно з аналогічним правом профспілок, їх об'єднань, закріпленим у ст. 28 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Зазначені прогалини не усунуто у проекті Трудового кодексу України [8]. Право на інформацію та консультації не передбачено ст. 20 законопроекту, в якій закріплюються основні права працівника. Що стосується прав профспілок, їх об'єднань, організацій роботодавців, їх об'єднань, то відповідні норми у проекті Трудового кодексу України взагалі відсутні.

Для національного законодавця представляє інтерес досвід нормативного закріплення права на інформацію та консультації в Литовській Республіці. Цей досвід є особливо значущим для інтеграції України в європейський правовий простір, враховуючи те, що Литовська Республіка є членом Європейського Союзу, а прийнятий 14 вересня 2016 року Трудовий кодекс [9] враховує європейські стандарти трудових прав.

У ст. 23 ТК Литовської Республіки закріплено обов'язок роботодавця надавати інформацію про стан трудових відносин. Ідеться про надання інформації про працівників і умови їх праці або інших аспектах трудових відносин компетентним органам.

У частині першій ст. 25 ТК Литовської Республіки встановлено обов'язок сторін трудового договору своєчасно інформувати одна одну про будь-які обставини, що можуть суттєво вплинути на укладення, виконання і розірвання договору. Ця інформація має бути надана достовірно, безоплатно і у встановлені сторонами трудового договору розумні строки.

На особливу увагу заслуговують норми глави III «Інформування і консультування» Розділу III «Форми соціального партнерства» Частини III «Колективні трудові відносини» ТК Литовської Республіки. У ст. 203 закріплене право працівників та їх представників на інформування та консультування. Це право може здійснюватися працівниками як через робочі ради, так і безпосередньо. Встановлено, що у встановлених цим Кодексом, колективними договорами, угодами між роботодавцем і робочою радою, а також іншими нормами трудового

права випадках і у встановленими ними порядку працівники через робочі ради мають право на отримання інформації та участь у консультаціях з роботодавцями та їх представниками з питань, пов'язаних з реалізацією і захистом трудових, соціальних, економічних прав та інтересів працівників.

У встановлених цим Кодексом випадках і у встановленому ним порядку право на інформування і консультування здійснюється працівниками безпосередньо.

Далі у статтях 204–209 ТК Литовської Республіки закріплюється механізм здійснення зазначеного права та відповідальність за невиконання обов'язків з інформування та консультування. Це означає, що в ТК Литовської Республіки нормативне закріплення права на інформацію і консультації не носить декларативний характер, а вирізняється встановленням чіткого порядку його реалізації та захисту.

Список використаної літератури:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2852-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 травня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096.
3. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 року. *Акти європейського права із соціальних питань*. К.: Парламентське видавництво, 2005.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу от 07 декабря 2000 года. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524/print
5. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
7. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 216.
8. Проект Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
9. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Литовской Республики от 14 сентября 2016 г. № XII-2603. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e984b2340a11e8a149e8c8fbedd2503?jfwid=-k3id7tf7e>

Ключові слова: основні трудові права, право на інформацію та консультації, законодавство України, законодавство Литовської Республіки.

Ключевые слова: основные трудовые права, право на информацию и консультации, законодательство Украины, законодательство Литовской Республики.

Key words: basic labor rights, the right to information and consultations, the legislation of Ukraine, the legislation of the Republic of Lithuania.

ЯЦИШИН ВАДИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
помічник ректора,
аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

**НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ
СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ОСНОВНИХ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ**

В умовах, коли держава Україна проголосила шлях до невпинної інтеграції у Європейське співтовариство більш кричуще постає проблема розгляду базових засад функціонування правових інститутів суспільства, проблем імплементації законодавства. Не є виключенням і інститут соціального діалогу у сфері праці.

Принципи соціального діалогу у сфері праці є основоположними засадами і рушійною силою соціального діалогу у сфері праці. Їх закріплення у міжнародно-правових актах є достатньо розрізненим і тривалим у часі. Постає необхідність у системному аналізі нормативного закріплення принципів соціального діалогу у сфері праці, в актах Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці, Європейського Союзу тощо.

Без закріплення системи принципів соціального діалогу в сфері праці в актах міжнародного законодавства не відбулось би їх подальшого встановлення на національному рівні. Міжнародно-правові акти, що встановлюють принципи соціального діалогу в сфері праці є базовими та основоположними для усіх цивілізованих учасників суспільних відносин на глобальному – загальносвітовому рівні.

Статтею 23 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлено основоположні права людини на працю. Так, вказаним міжнародно-правовим актом зазначено, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття та ін. [1, ст. 23].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. в частині 3 статті 8 передбачає, що ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції [2]. Цією декларацією встановлено принцип свободи асоціацій, тобто свободи об'єднання та захисту прав профспілок.

Декларація МОП про основоположні принципи і права у сфері праці 1998 р. в пункті 2 підпункті d нагадує про недопущення дискримінації в області праці та занять [3]. Із вказаного випливає встановлення і підтвердження Міжнародною організацією праці принципу рівності та недопущення дискримінації в області праці, а отже і під час здійснення соціального діалогу.

Системний аналіз статей Декларації МОП про основоположні принципи і права у сфері праці 1998 р. свідчить про те, що нею встановлюються реальні механізми технічної співпраці з метою реалізації соціального діалогу у сфері праці, а також закріплюються принципи двостороннього, тристороннього, багаторівневого співробітництва.

Слід підкреслити, Декларація МОП про основоположні принципи і права у сфері праці 1998 р. встановлює не лише принципи співробітництва сторін соціального діалогу в сфері праці, а і закріплює реальні механізми реалізації таких принципів.

Принципи свободи об'єднання також встановлені Конвенцією МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р. Статтею 2 Конвенції встановлено, що працівники та роботодавці, без якої б то не було різниці мають право створювати на свій вибір організації без попереднього на те дозволу, а також право вступати в такі організації з єдиною умовою підлягати статутам цих останніх [4].

Конвенція МОП № 98 про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів 1949 р. встановила реальні механізми застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів, так, передбачено, що організації трудівників і підприємців мають належний захист проти будь-яких актів втручання [5].

Конвенція МОП № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм 1976 р. надає можливості підвищення рівня взаємодії на національному рівні між державою, об'єднаннями профспілок та суб'єктами господарювання. Статтею 2 вказаної Конвенції МОП встановлено, що кожна країна визначає характер і форму процедур, передбачених у параграфі 1 цієї Статті, відповідно до національної практики після консультації з представницькими організаціями, де такі організації є і де такі процедури ще не встановлено [6].

Європейська соціальна хартія 1961 р., метою прийняття якої було досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу шляхом, зокрема, захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини в частині I визначила засади соціального діалогу, серед яких: всі працівники та роботодавці мають право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; всі працівники та роботодавці мають право на укладання колективних договорів. Тобто, даними засадами було реалізовано принцип забезпечення права на колективні переговори, принцип свободи об'єднання; принцип двостороннього співробітництва.

З розвитком суспільного прогресу, перебудовою світовою економіки та більшою демократизацією глобального простору постала потреба перегляду Європейської соціальної хартії і у 1996 році була прийнята Європейська соціальна хартія (переглянута) даною Хартією було встановлено колективні права та принципи соціального діалогу в сфері праці. Так, наприклад Хартією встановлений принцип вільного укладання колективних договорів і угод, принцип свободи об'єднань на

національному і міжнародному рівнях, принцип участі працівників в управлінні підприємством, принципи взаємних консультацій та інформації при колективних звільненнях працівників.

Хартія основних прав Європейського союзу 2000 р., що регулює відносини та гарантує права людини в європейському просторі встановила основоположні принципи праці, а також соціального діалогу в сфері праці. Серед основних встановлених принципів: рівності, недискримінації, свободи об'єднання, багатостороннього співробітництва тощо [7].

Отже, нормативне закріплення принципів соціального діалогу у сфері праці міститься у цілій низці актів Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці, актах Європейського Союзу. Системний аналіз дослідження використання принципів соціального діалогу в актах міжнародно-правового регулювання праці свідчить про узгодженість міжнародно-правових актів в питанні посилення інституту соціального діалогу фундаментальними принципами.

Навіть ті міжнародно-правові акти, які прямо не проголошують принципи соціального діалогу у сфері праці все одно містять норми і зобов'язання, з яких випливають фундаментальні принципи соціального діалогу. Застосування таких підходів у нормотворчості сучасної України може дати позитивний результат не лише для належного нормативного регулювання інституту соціального діалогу в державі, а і реальні результати з подолання соціальних протиріч.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Декларація МОП про основоположні принципи і права у сфері праці 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260
4. Конвенція МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125
5. Конвенція МОП № 98 про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004
6. Конвенція МОП № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм 1976 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_175
7. Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524

Ключові слова: соціальний діалог, міжнародно-правові акти, Міжнародна організація праці, принцип.

Ключевые слова: социальный диалог, международно-правовые акты, Международная организация труда, принцип.

Key words: social dialogue, international legal acts, International Labour Organisation, principle.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

***Керівник секції:** професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, д. ю. н., професор І. І. Каракаш*

***Секретар секції:** доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, к. ю. н. І. Є. Чумаченко*

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У БІОЕНЕРГЕТИЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

З 2014 року в Україні різко підвищилися ціни на газ, і як наслідок стало зростання кількості котелень, які працюють на паливі, що отримується з альтернативних джерел енергії. Основним паливом у таких котельнях є тверда біомаса лісового походження, наприклад, відходи деревообробки або дрова. Але з ростом попиту на деревину, зростає її ціна, а сучасні обробки деревини майже не залишають відходів. Постає питання щодо переходу на нові види біопалива, якими є енергетичні культури, запозичені у західноєвропейських країн. До таких енергетичних культур відносяться культури деревного типу (верба, тополя, павловнія, евкаліпт тощо) та трав'янистого типу (міскантус, свічграс тощо). У світі налічується біля 20 видів швидкоростучих рослин, які можна переробляти у рослинну біомасу.

Передумовою, яка є обов'язковою для розвитку біоенергетики та успішного переходу на тверде біопаливо є наявність ресурсів на конкретній території. Для вирощування такої сировини необхідні земля (грунт) та клімат. Але на відміну від продовольчих культур, енергетичні рослини мають певні переваги, оскільки не мають особливих вимог до ґрунту, і тому їх можна вирощувати і на деградованих землях.

Окремі аспекти дослідження використання земель у біоенергетичному виробництві та при використанні альтернативних джерел енергії, були порушені в працях Гавриш Н. С., Григор'євої Х. А. [1], Гуревського В. К., Єрмоленка В. М., Каракаша І. І., Караканян К. М. [2], Кулинич П. Ф., Мірошніченка А. М., Носіка В. В., Павлиги А. В. [3], Платонові Є. О. [4], Степської О. В., Титової Н. І., Чумаченко І. Є. [5], Шматька Г. І. [6], Шульги М. В. та інших.

Вирощування енергетичних культур є позитивним із точки зору екологічного аспекту, оскільки при згоранні такої біомаси на електростанціях або в котлах в атмосферу викидається тільки CO_2 , який був поглинутий рослиною в період її росту.

На сьогодні Україна є однією з найбільш привабливих країн в Європі для вирощування енергетичних культур, оскільки має великі площі земель, які не задіяні в сільському господарстві. Крім того великий земельний потенціал України дозволяє вирощування енергетичних культур і без нанесення шкоди рекреаційним та природоохоронним територіям.

Енергетичні рослини можуть вирощуватися на землях, непридатних або малоприсаєдбаних для ведення сільського господарства. Так, надмірна волога не завжди є сприятливою для сільськогосподарських культур, а для деяких енергетичних культур навпаки є бажаною. Тому для їх вирощування найбільше підходить клімат північних областей України (за показниками Житомирська область є найбільш придатною). А, наприклад, Одеська область за потенціалом вирощування енергетичних культур займає лише 8 місце серед інших областей України.

Втім, не дивлячись на те, що вирощування енергетичних культур та використання твердої біомаси з них є новим та перспективним напрямком для розвитку бізнесу в Україні у сфері альтернативної енергетики, звичайно, що наявні й певні проблеми у цьому напрямку.

Можна виділити наступні причини, які впливають на активний розвиток біоенергетичного виробництва: 1) тривале невирішення питання щодо функціонування ринку землі в Україні. Для вирощування енергетичних культур необхідний час, як правило, цикл вирощування та отримання прибутку від такої рослини, як міскантус, складає 25 років. Тому важливим є з ким укласти, наприклад, договір оренди – з власником земельної ділянки чи з власником земельної частки (паю), продаж якої штучно стримується законодавцем; 2) встановлення низького «зеленого» тарифу на енергію, вироблену з твердої біомаси. «Зелений» тариф України є набагато нижчим порівняно з іншими європейськими державами; 3) нерегульоване питання щодо механізму пільгового кредитування або надання дотацій суб'єктам, які готові інвестувати у створення біоенергетичної компанії. Це створює велике навантаження на інвестора на початковому етапі закладання плантації. Земля, на якій не ведеться сільськогосподарська діяльність та яка відводиться під агроенергетичні плантації, є об'єктом відновлюваної енергетики, тому їй виділення має відбуватися на пільгових умовах; 4) колізійність, неоднозначність, а в деяких випадках взагалі відсутність певної термінології, визначень, закріплення правового статусу енергетичних

об'єктів, у чинному законодавстві України; 5) нетривалість існування компаній-виробників. Оскільки сьогодні цей напрямок альтернативної енергетики все ще перебуває в Україні на етапі розвитку, багато компаній, щойно відкрившись, згортають діяльність з виробництва пелет чи брикет, що пов'язано з високою ціною на сировину або її відсутністю на ринку для продажу. В першу чергу це стосується компаній, які використовують для вироблення твердого біопалива відходи лісозаготівлі та деревообробки інших підприємств; 6) відсутність єдиної стандартизованої системи для обліку ресурсів твердої біомаси лісового та аграрного походження, енергетичних культур. Недостатність такої інформації перешкоджає формуванню енергетичного законодавства, впровадженню дієвих енергетичних політик та проектів.

Таким чином, можна зробити висновок, що питання біоенергетичного виробництва є надзвичайно актуальними та важливими для України. Але як показало вищезазначене дослідження, існує ще багато проблем, які стримують перехід нашої країни до альтернативної енергетики, та які потребують їх подальшого аналізу та знаходження шляхів щодо їх подолання.

Список використаної літератури:

1. Харитоновна Т. Є., Григор'єва Х. А. Доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: сучасні тенденції розвитку. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31). С. 237–245.
2. Караханян К. М. Тенденції розвитку законодавства в сфері альтернативної енергетики в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4.
3. Павлига А. В. Загальна характеристика сучасного законодавства у сфері альтернативної енергетики України. *Екологічне право України*. 2020. № 3. С. 46–49.
4. Платонова Є. О. Етапи розвитку законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 251–255.
5. Чумаченко І. Є. Програми стимулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні: правові проблеми та перспективи. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4.
6. Шматько Г. І. Проблематика сталого розвитку альтернативної енергії в Україні: правові аспекти. *Інтернаука. Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 12.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювана енергетика, відновлювані джерела енергії, біоенергетичне виробництво, біоенергетика, енергетичні культури, земля.

Ключевые слова: альтернативная энергетика, возобновляемая энергетика, возобновляемые источники энергии, биоэнергетическое производство, биоэнергетика, энергетические культуры, земля.

Key words: alternative energy, renewable energy, renewable energy sources, bioenergy production, bioenergy, energy crops, land.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України.

КАРАКАШ ІЛЛЯ ІВАНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор*

КОНСТИТУЦІЙНІ ВИМОГИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Конституція України, яка діє на протязі чверті століття, є Основним Законом країни, що має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Конституційні норми виступають в якості юридичної основи формування і функціонування національної правової системи. У ст. 3 Конституції України за весь час конституційного розвитку української державності вперше закріплено положення про визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Безумовно, норми Основного Закону є фундаментальними джерелами усіх галузей законодавства і права, у тому числі й екологічного. Їх фундаментальний характер визначає юридичну основу екологічної політики держави, природоохоронної доктрини і розвитку системи загальних і спеціальних норм природокористування. До них відносяться конституційне закріплення народної приналежності природних об'єктів та їх ресурсів, визначення основних засад використання природних ресурсів та охорони довкілля, забезпечення охорони і захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина тощо.

Аналіз конституційних вимог природноресурсово-екологічного змісту дозволяє підрозділяти їх на три основні групи норм, а саме: норми, які містять відповідні положення щодо використання природних ресурсів; норми, що безпосередньо присвячені екологічним та еколого-безпечним вимогам; норми, що закріплюють функції та повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування в сфері охорони навколишнього природного середовища. Такий розподіл конституційних норм щодо використання природних ресурсів та охорони довкілля дозволяє розглядати їх більш детально і систематизовано.

До першої групи конституційних норм, які містять відповідні положення щодо використання природних ресурсів, відносяться норми ст.ст. 13 та 14 Конституції України, що закріплюють народну приналежність і загальнонаціональне значення використання природних ресурсів. Так, за відповідними положеннями ст. 13 Основного Закону, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами

права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Важливими є також норми ст. 14 Конституції України, в якій закріплені положення про те, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Проте у наведеній конституційній нормі не зазначено набуття і реалізація права земельної власності територіальними громадами. Лише у ст. 142 Основного Закону закріплено, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є природні ресурси, що знаходяться у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах. Отже, цю норму також можна віднести до зазначеної групи конституційних вимог з природноресурсовим змістом.

Разом з наведеним, згідно із ст. 66 Конституції України, кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, а у разі її вчинення – відшкодувати завдані ним збитки. Крім цього, у ч. 7 ст. 41 Основного Закону країни на власників покладаються певні екологічні обтяження, зокрема, використання власності не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Принципове положення закріплено у ст. 92 Конституції, у якій передбачено, що засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку визначаються виключно законами України. Наведені конституційні вимоги важливе значення для забезпечення якості навколишнього природного середовища. Особливостями розглянутої групи конституційних норм є те, що вони складають юридичну основу для визначення законних меж здійснення права земельної та іншої природноресурсової власності й закріплення правових обмежень щодо реалізації права природокористування.

До другої групи норми, що безпосередньо присвячені екологічним та еколого-безпечним вимогам, слід віднести положення ст. 16 та ст. 50 Конституції України. Так, за ст. 16 Основного Закону країни, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, є обов'язком держави. За вимогами ст. 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Безпечне для життя і здоров'я людини довкілля – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для життєдіяльності населення в окремій місцевості, конкретному регіоні чи в країні у цілому. Критерії безпечного стану навколишнього природного середовища визначаються комплексом взаємопов'язаних між собою соціальних, економічних, екологічних, організаційних, правових,

медичних, технічних і технологічних вимог, зокрема встановленими екологічними стандартами і нормативами, санітарно-гігієнічними нормами, будівельними, транспортними й енергетичними правилами та іншими вимогами щодо існування та охорони безпечного довкілля.

Конституційне закріплення одержали також дві найважливіші складові стосовно реалізації екологічних прав громадянами країни: гарантованість права на одержання і використання екологічної інформації та відшкодування завданих збитків природі, які призвели до погіршення екологічної ситуації. Так, за ч. 2 ст. 50 Конституції України, кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Умови та порядок реалізації права на інформацію, включаючи інформацію про стан довкілля, визначаються Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року в редакції Закону від 13 січня 2011 року [1].

Стосовно конституційного положення щодо відшкодування завданих збитків природі, які призвели до погіршення екологічної ситуації у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що кожний громадянин України має право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище, а також на оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян в порядку, передбаченому законом [2].

Третя група конституційних норм, що закріплюють функції та повноваження органів державної влади різного рівня й органів місцевого самоврядування в сфері охорони довкілля, є досить поширеною і міститься у різних розділах Конституції України. Так, згідно ст. 85 Основного Закону до повноважень Верховної Ради України, зокрема віднесено затвердження загальнодержавних програм охорони довкілля, а у ст. 92 передбачено, що виключно законами України визначаються основи екологічної безпеки.

Відповідно до п. 21 ст. 106 Конституції, Президент України оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України. За п. 3 ст. 116 Основного Закону країни, Кабінет Міністрів України забезпечує проведення політики у сферах охорони природи, екологічної безпеки і природокористування. У даний час вона визначена Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [3], яка реалізується шляхом прийняття окремих урядових нормативно-правових актів.

У ст. 119 Конституції України закріплені повноваження місцевих державних адміністрацій на відповідній території щодо забезпечення виконання державних і регіональних програм охорони довкілля. Такою програмою, наприклад, була і залишається Загальнодержавна цільова

програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро [4]. Прикладом місцевої екологічної програми є Регіональна програма збереження та відновлення водних ресурсів у басейні Куяльницького лиману на 2019–2023 рр., що розробка Одеською обласною державною адміністрацією та затверджена рішенням Одеської обласної ради № 146-VIII від 16 квітня 2021 року. Відповідно до ст. 138 Основного Закону країни, Автономній Республіці Крим надані повноваження щодо розроблення, затвердження та реалізації програм з питань раціонального природокористування і охорони довкілля відповідно до загальнодержавних програм.

Звертає на себе увагу те, що ні одна із розглянутих конституційних норм щодо використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки не зазнала жодних змін і доповнень, що свідчить про їх стале існування і стабільну дію. Проте, наприклад, Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», який діє протягом 30-ти років, зазнав понад півсотні змін і доповнень. Отже, розглянуті положення Конституції України складають правову основу для розробки, прийняття та впровадження відповідних норм законодавства і права щодо використання природних багатств, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в країні.

Список використаної літератури:

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року в редакції Закону від 13 січня 2011 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст. 650; 2011, № 32, ст. 313.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року в редакції Закону від 16 жовтня 2012 року, Відомості Верховної Ради України. 1991, № 41, ст. 546; 2013, № 46, ст. 640.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: затверджені Законом України від 28 лютого 2019 року. Відомості Верховної Ради України, 2019, № 16, ст. 70.
4. Загальнодержавна цільова програм розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: затверджена Законом України від 24 травня 2012 року. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 17, ст. 146.

Ключові слова: конституційні вимоги, природні ресурси, природокористування, охорона довкілля, екологічна безпека, захист екологічних прав.

Ключевые слова: конституционные требования, природные ресурсы, природопользование, охрана окружающей среды, экологическая безопасность, защита экологических прав.

Key words: constitutional requirements, natural resources, nature management, environmental protection, environmental safety, protection of environmental rights.

СИДОР ВІКТОРІЯ ДМИТРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного
права Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор*

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Повага до суверенітету та територіальної цілісності держав є одним з основних принципів міжнародного права. Зростання загроз національній безпеці України актуалізує посилення правового забезпечення охорони державного кордону України. Захист національних інтересів забезпечується в тому числі ефективною охороною державного кордону. З точки зору земельного законодавства, невід'ємною складовою цього процесу є внесення до Державного земельного кадастру точних даних, координат прикордонних знаків, поворотних точок та іншої інформації щодо лінії державного кордону України.

Забезпечення належного інженерно-технічного облаштування державного кордону, вжиття заходів для посилення захисту та охорони державного кордону стало одним з пріоритетів забезпечення національної безпеки: 28 серпня 2014 р. Радою національної безпеки і оборони України було прийнято рішення «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», яке введене в дію Указом Президента України від 24 вересня 2014 р. № 744 [1].

З метою виконання даного рішення було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про позначення українсько-російського державного кордону на місцевості» від 14 травня 2015 р. № 443-р [2]. На підставі цього розпорядження Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру було проведено роботи із землеустрою, забезпечення виконання топографо-геодезичних, картографічних, гідрографічних та інженерних робіт, в тому числі:

- розроблення графічного проекту місць встановлення прикордонних знаків на державному кордоні;
- винесення лінії державного кордону на місцевість відповідно до матеріалів делімітації і позначення її прикордонними знаками (встановлення прикордонних знаків);
- визначення координат прикордонних знаків;
- підготовку демаркаційних документів;
- складення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок під п'ятиметрову смугу кріплення прикордонних знаків;
- оновлення топографічних карт масштабу 1:10000 державного кордону та прикордонної території, які є основою для проведення топографічно-геодезичного і картографічного моніторингу прикордонних територій.

Наступним етапом стало прийняття 2 лютого 2021 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про державний кордон України», згідно якого до Державного земельного кадастру вносяться такі відомості про державний кордон України:

- повні назви суміжних держав;
- графічне зображення лінії державного кордону України;
- координати прикордонних знаків та поворотних точок;
- інформація про документи, на підставі яких встановлено державний кордон України;
- дані щодо демаркації (редемаркації, делімітації) державного кордону України» [3].

Відомості про державний кордон України вносяться до Державного земельного кадастру на підставі документів щодо демаркації, редемаркації, делімітації державного кордону України.

Відомості про державний кордон України вносяться до Державного земельного кадастру відповідно до затверджених документів щодо демаркації, редемаркації, делімітації державного кордону України на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. При внесенні відомостей про державний кордон України до Державного земельного кадастру розроблення електронного документа забезпечує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, який погоджує такий документ.

На Кабінет Міністрів України покладено зобов'язання організувати розроблення електронних документів, що містять відомості про державний кордон України, відповідно до документів щодо демаркації, редемаркації, делімітації державного кордону України.

Підсумовуючи вищезазначене, плідне міжнародне співробітництво є важливим пріоритетом зовнішньої політики України. Разом з тим, Україна повинна приймати необхідні заходи з метою запобігання та протидії загрозам національній безпеці, форпостом якої є державний кордон.

Список використаної літератури:

1. Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 р., яке введене в дію Указом Президента України від 24 вересня 2014 р. № 744. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0011525-14#Text> [дата звернення: 13.05.2021].
2. Про позначення українсько-російського державного кордону на місцевості : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 443-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2015-p#Text> [дата звернення: 13.05.2021].
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про державний кордон України : Закон

України від 2 лютого 2021 року № 1175-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-20#Text> [дата звернення: 13.05.2021].

Ключові слова: державний кордон, національна безпека, державний земельний кадастр, делімітація, демаркація.

Ключевые слова: государственная граница, национальная безопасность, государственный земельный кадастр, делимитация, демаркация.

Key words: state border, national security, state land cadastre, delimitation, demarcation.

ГРИГОР'ЄВА ХРИСТИНА АНТОНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук*

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА VS. АГРАРНИЙ ПРОТЕКЦІОНІЗМ (ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ НА ПРИКЛАДІ ЕКСПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ)

Як відомо, аграрний сектор є локомотивом української економіки. Саме сільське господарство наразі забезпечує Україну більшою частиною валютної виручки, робочими місцями, переважною частиною харчової продукції, що споживається населенням. Поєднання економічної, екологічної та соціальної складової робить агробізнес України надзвичайно вразливою сферою, яка потребує особливого правового регулювання. Однак події останніх років демонструють відсутність чіткого розуміння специфіки сільського господарства під час нормотворчих дій. Подібні тактичні та стратегічні прорахунки коштують Україні занадто дорого. У своїй доповіді ми розглянемо цю проблему на актуальному прикладі – діях уряду по врегулюванню ринку соняшникової олії.

Україна має кілька аграрних візитівок, серед яких слід назвати лідируючу галузь сільського господарства – вирощування соняшнику та виробництво соняшникової олії. Саме наша держава забезпечує 55 % світового виробництва соняшникової олії, а 44 % експортної валютної виручки, що формується вітчизняним агробізнесом, забезпечується продажем саме цього продукту.

Зростання світових цін на соняшкову олію протягом останнього року закономірно потягло зростання цін і на внутрішньому ринку. Опираючись на цей факт, навесні 2021 року Кабінет Міністрів України розглядав варіант встановлення нульової квоти на експорт соняшникової олії з метою зменшення споживчих цін та недопущення дефіциту олії в Україні. Такі наміри можна ідентифікувати як свідомо популістські з огляду на деякі об'єктивні цифри: для задоволення вітчизняних споживчих потреб щорічно вистачає лише 7 % виробленої в Україні соняшникової олії; усі інші – 93 % призначені на експорт. Цілоком

зрозуміло, що для задоволення внутрішніх потреб (400 тис. т) немає необхідності забороняти вивозити (5–6 млн т) продукції. Отже, описана ситуація знову висвітила стару проблему та актуалізувала низку наболілих питань. По-перше, йде мова про правове регулювання втручання уряду в експорт-імпорт сільськогосподарської продукції. По-друге, загострюється питання про співвідношення продовольчої безпеки та аграрного протекціонізму в Україні.

Якщо аналізувати перше окреслене питання, то слід вказати на досить хиткі правові засади регулювання цих відносин. В історії України вже мали місце приклади не досить вдалих управлінських дій стосовно обмеження експорту сільськогосподарської продукції. Так, через неврожай 2010–2011 років було обмежено експорт шляхом встановлення квот на п'ять зернових культур: пшеницю, кукурудзу, ячмінь, жито і гречку. Непродумані на перспективу управлінські дії на той час призвели до зривів зовнішньоекономічних контрактів, збитків експортерів, зменшення посівних площ. При чому суттєвого впливу на зменшення роздрібних цін досягнути не вдалося. Аналізуючи та порівнюючи обставини та реакцію публічного управління, варто визнати, що підстави, на яких експорт планувалося повністю припинити у 2021 році, набагато слабші, ніж підстави обмеженого квотування десятирічної давності. При цьому цьогорічні наміри уряду спричинили паніку на ринку, стрибки цін, дестабілізацію ринкової обстановки на тлі усіх інших економічних проблем, які супроводжують бізнес. Порівняльний аналіз демонструє загострення важливої проблеми, яка вже довго чекає свого вирішення, а саме: унормування дій уряду у сфері впливу на експорт-імпорт сільськогосподарської продукції з метою надання передбачуваності цим відносинам.

Міцно пов'язане із попереднім і наступне складне питання, а саме: встановлення співвідношення продовольчої безпеки та аграрного протекціонізму. У розгляданій нами ситуації 2021 року Кабінет Міністрів України продемонстрував наміри забезпечити продовольчу безпеку (хоча наявність загрози для неї не доводилася) ціною інтересів аграріїв. Чому пріоритети виставлені саме таки чином, відповісти важко.

Як бачимо, в Україні встановлено «ручний режим» вирішення питань оцінки стану продовольчої безпеки та її загроз. В ідеалі це дає можливість діяти гнучко і ситуативно, однак у сучасних реаліях – межує з управлінським свавіллям. «Ручний режим» вирішення цих питань – це досить зручно для уряду, але формує фактор нестабільності та непередбачуваності для агробізнесу та суспільства.

Проблема подорожчання соняшникової олії для споживачів має інші шляхи свого вирішення, які не зачіпають інтереси експортерів та не наносять збитків сільському господарству. Наприклад, існують апробовані механізми формування державного резерву, інтервенційного фонду, продовольчого субсидування, підвищення експортних мит тощо. Однак вибір уряду цілком покладається на ситуативні рішення, а фінансове навантаження щодо захисту продовольчої безпеки покладається виключно на бізнес. Така позиція викликає багато

принципових питань. Зокрема, щодо легітимності примусового перекладання тягаря публічних функцій (як-то забезпечення продовольчої безпеки) з держави на бізнес.

Дієвих принципів засад, алгоритмів та критичних точок, які б чітко фіксували різні ступені загрози продовольчій безпеці, та обумовлювали б конкретні дії уряду, законодавством не передбачено. Це упущення коштує досить дорого – ні продовольча безпека не забезпечена (показників так і не встановлено, а тому вони не відстежуються, механізмів досягнення немає), ні інтереси аграріїв не захищені. Це створює ситуацію непомірного та майже необмеженого адміністративного тиску. Звичайно, у таких умовах про аграрний протекціонізм як принцип аграрної політики та аграрного права не йдеться.

Наміри про заборону експорту змусили асоціації експортерів соняшникової олії підписати із урядом меморандум, в якому було встановлено граничний обсяг експорту цього продукту до 1 вересня 2021 року. Такий крок оцінюється нами неоднозначно.

Меморандум – це угода, тобто взаємопогоджене вирішення певної складної ситуації. Перевагами можна назвати: швидкість прийняття рішення, можливість договірною корегування залежно від зміни обставин, врахування інтересів агробізнесу. Однак недоліками меморандуму як способу врегулювання кризової ситуації слід визнати: значний ступінь суб'єктивізму, недостатня імперативність положень. Відносини продовольчої безпеки та аграрного протекціонізму не можна постійно вирішувати шляхом підписання меморандумів – такі важливі суспільні відносини мають врегульовуватися на рівні закону. Меморандуми та інші подібні угоди між державою та бізнесом необхідно використовувати, але не як основний регулятор, а в ролі допоміжного правового інструменту, який сприяє врахуванню інтересів усіх стейкхолдерів.

На жаль, можна стверджувати, що ситуації, подібні проаналізованій нами вище, приречені виникати знову і знову, оскільки концептуальне її вирішення знову відкладається. На нашу думку, це досить серйозно розхитує основну опору сучасної України – вітчизняний агробізнес. Запорукою його вдалого розвитку є перш за все стабільність. Навіть незначний рівень протекціонізму є більш ефективним за умов стабільності та передбачуваності, аніж постійна турбулентність регуляторного середовища. На наш погляд, давно обґрунтована у доктрині аграрного права потреба у прийнятті законів «Про аграрну політику» та «Про продовольчу безпеку» вже більш ніж нагальна.

Наостанок, слід окреслити ще одну складову проаналізованої проблеми. Так, за умов відсутності чіткого законодавчого регулювання дії уряду у сфері регулювання експорту-імпорту сільськогосподарської продукції фактично обмежуються зобов'язаннями України у рамках СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС. Ці рамки, як показує практика, досить міцні. Так, за необхідності, національні заборони на експорт досить легко ламаються, як було продемонстровано під час вирішення спору щодо експорту лісу-кругляку. Враховуючи, що минулого року більше 88 % імпортованої в ЄС соняшникової олії складала українська, то цілком

можна передбачити потенційний підвищений інтерес з боку європейських партнерів до можливих експортних заборон на цей продукт. Це лише підтверджує необхідність розробки стратегічно виваженого законодавства у сфері регулювання експорту-імпорту сільськогосподарської продукції та забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: аграрний протекціонізм, державна підтримка сільського господарства, агробізнес, аграрне право, продовольча безпека, експорт сільськогосподарської продукції, соняшникова олія.

Ключевые слова: аграрный протекционизм, государственная поддержка сельского хозяйства, агробизнес, аграрное право, продовольственная безопасность, экспорт сельскохозяйственной продукции, подсолнечное масло.

Key words: agrarian protectionism, state support of agriculture, agribusiness, agrarian law, food security, export of agricultural products, sunflower oil.

ЧУМАЧЕНКО ІННА ЄВГЕНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СПРИЯТЛИВЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ

Кризисний стан системи енергозабезпечення України, її залежність від імпорту енергоносіїв зумовили необхідність підвищення ролі альтернативних джерел енергії, серед яких перспективне місце належить біоенергетиці. Біоенергетика є галуззю енергетики, що заснована на використанні біопалива, яке виробляють з біомаси. Згідно ЗУ «Про альтернативні види палива», біомаса – це невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільськогосподарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства і технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а також складова промислових або побутових відходів, здатна до біологічного розкладу [1].

Слід помітити, що біомаса як різновид альтернативних джерел енергії відіграє усе помітнішу роль в енергетиці тих країн світу, що прагнуть підвищити свою енергетичну безпеку, зробити внесок у збереження клімату, забезпечити високу якість середовища існування людини тощо. Поєднання економічних, екологічних, соціальних факторів виробництва та споживання альтернативних видів палива свідчить про прагнення держави забезпечити їх стале використання та перехід до створення умов для партнерських відносин між людиною і середовищем її існування, що базуються на принципах сталого розвитку.

Не дивлячись на значні переваги, впровадження біоенергетики тягне за собою ряд складнощів і небезпек. Наприклад, для біопалива використовуються технічні культури, що вирощуються в якості сировини для його виробництва. Вони витісняють з полів харчові культури, що сприяє зростанню цін на продовольство та вирубці лісів для звільнення підпосівних площ. При вирощуванні культур для біопалива використовуються добрива, які є небезпечні для навколишнього середовища та здоров'я людини, що безумовно порушує право людини на сприятливе навколишнє природне середовище.

Сприятливим навколишнім природним середовищем є таке природне середовище, що здатне забезпечувати не лише стійке функціонування екологічних систем та відсутність негативного впливу на здоров'я і життєдіяльність населення, але й естетичні, рекреаційні, оздоровчі, культурні та інші потреби людини, наявність видового і популяційного різноманіття тварин і рослин.

Конституція України у ст. 50 закріплює право кожного громадянина країни на «безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [2]. Права людини на сприятливе навколишнє середовище також було закріплено ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]. Так, у ст. 1 зазначеного закону, зокрема, наголошено, що завданнями охорони природи в Україні є «використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною». Крім того у ст. 3 цього закону визначені принципи охорони навколишнього середовища, серед яких: пріоритетність екологічної безпеки; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій; збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів.

Також слід зазначити, що ЗУ «Про альтернативні види палива» [1] та ЗУ «Про альтернативні джерела енергії» [4] визначають основні принципи державної політики у сфері альтернативних видів палива та основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії відповідно.

Згідно ст. 2 ЗУ «Про альтернативні види палива» до основних принципів державної політики у сфері альтернативних видів палива належать принцип зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок додержання екологічної безпеки виробництва (видобутку), транспортування, зберігання та споживання альтернативних видів

палива та принцип пропаганди серед населення економічних, екологічних, соціальних та інших переваг виробництва (видобутку) і споживання альтернативних видів палива.

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про альтернативні джерела енергії» до основних засад державної політики у сфері альтернативних джерел енергії належать: додержання екологічної безпеки за рахунок зменшення негативного впливу на стан довкілля при створенні та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел; додержання безпеки для здоров'я людини на об'єктах альтернативної енергетики на всіх етапах виробництва, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел.

Обов'язком суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з використання біомаси є додержання вимог екологічної безпеки. Відповідно до ст. 50 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [3]. При цьому діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду.

Критеріями оцінки екологічної безпечності діяльності фізичних та юридичних осіб виступають екологічні нормативи. Відповідно до ст. 33 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», до екологічних нормативів належать: гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин; рівні допустимого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище фізичних та біологічних факторів; нормативи використання природних ресурсів; гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі. Нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього є єдиними для всієї території України. А гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин є індивідуальними і встановлюються для кожного стаціонарного джерела можливих викидів, скидів чи інших негативних впливів на довкілля, а також для типів устаткування чи пересувних джерел [3].

Отже, з метою забезпечення прав людини на сприятливе навколишнє природне середовище в умовах впровадження та розвитку біоенергетики, необхідним та обов'язковим є дотримання вимог екологічної безпеки, зокрема, встановлених законодавством екологічних нормативів та вимог щодо скорочення викидів парникових газів, а також вимог державних санітарних правил тощо.

Список використаної літератури:

1. Про альтернативні види палива: Закон України від 14 січня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 94.
2. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 41. Ст. 546.
4. Про альтернативні джерела енергії Закон України від 20 лютого 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.

Ключові слова: біоенергетика, біомаса, альтернативна енергетика, сприятливе навколишнє природне середовище, екологічні права, екологічні нормативи.

Ключевые слова: биоэнергетика, биомасса, альтернативная энергетика, благоприятная окружающая природная среда, экологические права, экологические нормативы.

Key words: bioenergy, biomass, alternative energy, favorable environment, environmental rights, environmental regulations.

Дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України.

ПЛАТОНОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ БІОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

На світовому енергетичному ринку біоенергетика продовжує впевнено зміцнювати свої позиції, залучаючи все більше країн до виробництва енергії з біомаси. До прикладу, такі європейські країни, як Фінляндія, Швеція, Австрія, Данія, Нідерланди, Німеччина та інші розвивають і удосконалюють біоенергетичні технології вже протягом 20–30 років. Залежність України від дорогих імпортованих палив та зниження негативного техногенного впливу на довкілля слугувало дієвим поштовхом пошуку альтернативних джерел енергії для забезпечення енергетичних потреб держави, промисловості та населення у секторах теплопостачання, електроенергетики та транспорту.

Біоенергетика ж виступала саме тією галуззю енергетики, яка передбачала використання біомаси як палива, адже в результаті її переробки утворюється один із різновидів біопалива: тверде, рідке чи газоподібне. Суспільні відносини у сфері біоенергетики, які виникли в результаті об'єктивної необхідності пошуку шляхів заміни традиційних джерел енергії на більш екологічно прийнятні, потребували їх належного

програмного правового регулювання та впровадження ефективних заходів щодо забезпечення державної підтримки їх розвитку.

В Україні увага біоенергетиці стала приділятися із середини 1990-х років. У цей же час були зроблені перші кроки по її розвитку і з'явилися перші законодавчі нормативно-правові акти, а також було прийнято ряд документів концептуального та програмного характеру, реалізація положень яких мала сприяти поширенню використання та стимулюванню біологічних видів палива. Так, Комплексна державна програма енергозбереження України, яка була схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 лютого 1997 року № 148, містить окремі приписи, що стосуються використання біомаси та інших видів нетрадиційного палива, що можуть забезпечити значну частину потреб у тепловій та електричній енергії. Проте, з огляду на програмний характер зазначеного документу, більшість його положень були загальними і не містили чітких механізмів їх реалізації [1, с. 96].

Важливим сегментом біоенергетики України є виробництво та споживання рідких біопалив для потреб сільського господарства, промисловості, транспорту. Незважаючи на це, протягом останніх 20 років в країні було розроблено та затверджено постановами Кабінету Міністрів України лише декілька відповідних програм, у тому числі, Програма «Етанол» від 4 липня 2000 року № 1044 (втратила чинність 13 січня 2011 року) та Програма розвитку виробництва дизельного біопалива від 22 грудня 2006 року № 1774. Проте їх виконання не було успішним з точки зору досягнення поставлених цілей [2, с. 73].

Так, Програмою «Етанол» передбачалося розширення використання етилового спирту як енергоносія та сировини для промисловості. На її виконання було організовано виробництво біоетанолу на державних спиртових заводах концерну «Укрспирт» та розроблено ряд нормативно-технічних документів на бензини моторні сумішеві з певним вмістом біоетанолу. Проте через відсутність законодавчого врегулювання обов'язковості використання біоетанолу для виробництва бензинів моторних сумішевих, суттєве подорожчання сировини (меляси) та у зв'язку з виявленням на ринку палива значної кількості підробок, виробництво біоетанолу було припинено з 1 січня 2005 року. На жаль, дотепер в Україні виробництво біоетанолу та біодизелю, так і не набуло широкого розвитку.

В свою чергу, головний акцент Програми розвитку виробництва дизельного біопалива був зроблений на створенні сировинної бази для виробництва біодизеля з ріпаку, а саме: розширення площ вирощування ріпаку, підвищення його врожайності, створення зон концентрованого вирощування ріпаку з метою наближення джерел сировини до місць виробництва дизельного біопалива тощо. На час прийняття зазначеної програми Уряд не опікувався необхідністю досягнення балансу поєднання екологічних, економічних та соціальних інтересів у цілеспрямованому виробництві біомаси для біопалива. Крім того, не був врахований вектор на необхідність опрацювання завдань створення механізмів стимулювання не тільки вирощування енергетичних культур задля збільшення обсягів виробництва біопалива, але і подальшої переробки

біомаси [3, с. 330]. Безперечно, розвиток даного напрямку потребує системної та послідовної державної політики, запровадження виважених інструментів стимулювання з огляду на перспективу.

Вагомими програмними документами для подальшого розвитку відносин виробництва та використання біопалива, а також спроб вжиття заходів державної підтримки біоенергетики були наступні: Концепція Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2009 року № 276-р (проте сама Програма прийнята не була) та Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2021 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 року № 243.

До основних завдань зазначеної Державної цільової економічної програми належать заходи з реалізації проектів будівництва установок: для виробництва біодизеля та паливного біоетанолу, а також тих, що працюють на твердому біопаливі та біогазі; реалізація пілотних проектів з будівництва установок для генерації електроенергії з використанням енергії біомаси; розроблення техніко-економічного обґрунтування та проекту будівництва типової сучасної міні-ТЕЦ, що працює на біомасі та інших альтернативних видах палива [4].

Приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та подальша ратифікація Угоди про асоціацію між нашою державою та Європейським Союзом (далі – ЄС) вимагало дещо інших підходів до регулювання енергетики, заснованих на базових принципах, прийнятих країнами ЄС, до розроблення документів стратегічного планування та практичної діяльності з реалізації державної політики в енергетичній сфері, зокрема впровадження концептуальних підходів стимулювання розвитку біоенергетики.

До найбільш яскравих програмних документів, спрямованих на подальший розвиток біоенергетики належать: Державна програма розвитку внутрішнього виробництва, затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 12 вересня 2011 року № 1130; Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 902-р та Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р [5].

Особливостями зазначених документів було те, що незважаючи на визнання біоенергетики галуззю, яка має один з найбільших потенціалів розвитку, завдяки особливостям клімату, потенціалу аграрного сектору та наявності необхідної робочої сили, – вони не передбачали конкретних механізмів реалізації стратегічних заходів, які в них передбачені, не містили комплексного підходу до вирішення питання забезпечення державної підтримки розвитку біоенергетики.

Наведений аналіз концептуальних, програмних і стратегічних документів, які виступають правовою формою реалізації енергетичної

політики держави в сфері розвитку виробництва та використання біологічних видів палива, дозволяє зробити висновок про їх декларативність і, як наслідок, доволі низьку ефективність. Вона обумовлюється високим ступенем узагальненості їх положень, подекуди фрагментарним та непослідовним характером заходів, спрямованих на стимулювання розвитку біоенергетичних відносин, відсутністю чітких механізмів та термінів їх реалізації. Суттєвим прорахунком чинних програмних документів є ігнорування проблем співвідношення екологічних, енергетичних та соціальних інтересів під час виробництва біопалива, що значно ускладнює впровадження європейських норм та стандартів сталого розвитку в вітчизняній біоенергетичній галузі. Успішний розвиток біоенергетики є можливим за умови формування цілісного стратегічного бачення використання наявного в країні біоенергетичного потенціалу з урахуванням можливих фінансово-економічних, екологічних та інших ризиків та загроз, впровадження системної та послідовної державної політики стимулювання розвитку біоенергетичних відносин.

Список використаної літератури:

1. Рудь Ю. Развитие законодательства об энергосбережении в сельском хозяйстве Украины. *Legea Si Viata*. 2014. № 11. S. 95–99.
2. Гелетука Г. Г. Основні тенденції та перспективи розвитку ринку моторних біопалив в ЄС та в Україні. *Теплофізика та теплоенергетика*. 2020. Т. 42, № 1. С. 69–75.
3. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
4. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 року № 243. *Офіційний вісник України*. 2010. № 16. Ст. 762.
5. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р. *Урядовий кур'єр* від 08 вересня 2017 року № 167.

Ключові слова: біоенергетика, біологічні види палива, біомаса, державна підтримка біоенергетики, енергетична політика держави.

Ключевые слова: биоэнергетика, биологические виды топлива, биомасса, государственная поддержка биоэнергетики, энергетическая политика государства.

Key words: bioenergy, biological fuels, biomass, state support for bioenergy, state energy policy.

Дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України.

КАНІВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЙНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ У ТУРИЗМІ

Аварія на Чорнобильській АЕС призвела до накопичення у довкіллі радіонуклідів, які, зважаючи на їх тривалий період розпаду, представлятимуть небезпеку на протязі тисячоліть. До категорії радіаційно-небезпечних земель віднесено зони відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення як забруднені радіонуклідами території, в межах яких радіаційний вплив на навколишнє природне середовище і людину досяг максимальних показників.

За період часу, що минув після аварії, за результатами радіаційно-екологічного моніторингу зони відчуження підтверджено забрудненість практично всіх складових довкілля. Внаслідок процесів перерозподілу та міграції радіонуклідів, задепонованих після аварії в захороненнях, ландшафтах, замкнених водоймах, окремих об'єктах, іде процес формування вторинних джерел, доступних для споживання за межами зони відчуження, що робить їх потенційно небезпечними [1, с. 266]. У зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення забезпечено суворий природоохоронний режим так як використання природних ресурсів таких територій є екологічно небезпечним. У зв'язку з чим, відповідно до чинного законодавства, передбачено низку заборон і обмежень такого використання.

Важливим питанням є здійснення туристичної діяльності на радіоактивно забруднених територіях. Згідно з ч. 3 ст. 12-1 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» за згодою Державного агентства України з управління зоною відчуження дозволяється відвідування території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення за визначеним зазначеним органом маршрутом (об'єктом) і в супроводі відповідальних осіб. Наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 2 листопада 2011 року № 1157 затверджено Порядок відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення.

Особливе місце, серед територій і об'єктів природно-заповідного фонду України, займає створений, відповідно до Указу Президента України № 174/2016 [2], в Іванківському і Поліському районах Київської області в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник. Метою створення заповідника

е, зокрема, збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся, реабілітація територій, забруднених радіонуклідами, сприяння організації та проведенню міжнародних наукових досліджень тощо [3].

У межах території заповідника здійснюється рекреаційна діяльність, одним із основних напрямів провадження якої є створення умов для організованого та ефективного відвідування території заповідника з дотриманням режиму радіаційної безпеки. Однією з форм здійснення екологічної освітньо-виховної роботи є організація екологічних освітньо-виховних екскурсій облаштованими еколого-освітніми стежками та маршрутами.

З кожним роком кількість туристів у Чорнобильській зоні зростає, що обумовлено, в тому числі, розробкою екскурсійних програм, створенням нових маршрутів, що сприяють популяризації зони відчуження для її відвідування туристами. Критеріями, що визначають туристичну привабливість зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення є, зокрема, унікальність зазначеної території, на якій відбувається відродження унікальних представників флори та фауни в умовах дикої природи фактично поза впливом господарської діяльності людини, можливість дослідити вплив радіації на екосистеми і засоби з забезпечення радіаційної безпеки.

Закон України «Про туризм» у ст. 13 визначає систему заходів із забезпечення безпеки у галузі туризму, серед яких, зокрема: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей; не завдання шкоди довкіллю; охорона туристичних ресурсів; встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля тощо.

Загалом, Україна, маючи усі необхідні умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, за рівнем туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг суттєво відстає від провідних держав світу.

Згідно з Указом Президента України № 512/2019 [4] одним із заходів створення умов для використання туристичного потенціалу територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, є представлення на міжнародному туристичному ринку нового напрямку «Безпечний Чорнобиль».

У свою чергу, утвердження державою бренд-меседжу «Безпечний Чорнобиль» має за мету стимулювати відродження Чорнобильської зони, в тому числі, шляхом популяризації зон відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення для відвідування з туристичною метою. Активне провадження на радіоактивно забруднених територіях рекреаційної діяльності, зокрема, здійснення туризму, сприятиме реалізації туристичного потенціалу держави. Що, у свою чергу, потребує удосконалення умов відвідування зон відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення зі створенням необхідних об'єктів інфраструктури, дотримання правил радіаційної безпеки у межах

зазначених зон при здійсненні туристичних подорожей, оновлення обладнання і приладів з проведення дозиметричного контролю тощо.

Список використаної літератури:

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2018 році, підготовлено Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35937.html>
2. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника: Указ Президента України від 26 квітня 2016 року № 174/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 35. Ст. 1355.
3. Про затвердження Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 3 лютого 2017 року № 43. URL: https://mepr.gov.ua/files/uploads/nakaz_43_03022017.pdf
4. Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 10 липня 2019 року № 512/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 16. Ст. 460.

Ключові слова: Чорнобильська зона, заповідник, рекреаційна діяльність, туризм, радіаційна безпека.

Ключевые слова: Чернобыльская зона, заповедник, рекреационная деятельность, туризм, радиационная безопасность.

Key words: Chernobyl zone, reserve, recreational activity, tourism, radiation safety.

ГОДОВАНЮК АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Класифікація земельних спорів може бути здійснена за різними підставами. Як зазначається в юридичній літературі, узагальнення судової практики судів загальної юрисдикції свідчить про те, що спори, що виникають в результаті застосування ними земельного законодавства, досить різноманітні. В одних випадках це цивільно-правові спори про визнання недійсними угод з земельним ділянками, в інших – справи про оскарження дій органів, посадових осіб з надання земельних ділянок у власність громадян або по порядку оформлення прав на земельну ділянку [1].

Класифікація земельних спорів ще з радянських часів мала ряд проблемних аспектів та особливостей, які були предметом дослідження науковців та підставою для гарячих дебатів.

Провідний радянський професор у галузі земельного права Іконицька І. О., за основу класифікації брала диференціацію в залежності від «різних стадій землекористування». Зважаючи на історичний часовий проміжок, саме про землекористування та спори, що виникли внаслідок його виникнення, здійснення або припинення, ведеться мова вельмишановним доктором юридичних наук. Вона розглядає виникнення, здійснення та припинення права землекористування в якості окремих стадій. Тому, вкрай важливо було звернути увагу на спори, що виникли внаслідок виділення земельної ділянки, або, пов'язані з вилученням земельної ділянки у іншого землекористувача. Професор Іконицька І. О., спори, пов'язані зі здійсненням права землекористування, в залежності від того, «з приводу якого повноваження землекористувача виникли ці спори», розмежовувала на окремі різновиди. В даному випадку, визначальне положення займали спори з приводу порушення права внутрішньогосподарського управління землями, права володіння та права користування.

Виділяючи інші критерії для класифікації, професор зазначала таку підставу як зв'язок з майновими відносинами. Даний розподіл дозволяє виділити спори, що тісно пов'язані з майновими відносинами та спори у яких майновий інтерес відсутній взагалі.

Також, на думку Іконицької І. О., ще один критерієм для класифікації можна вважати і суб'єктів спору. Тобто мова ведеться щодо спорів між землекористувачами або за їх участю, та спорів, в яких однією з сторін або сторонами є державні органи [2].

Безумовно застосовувати запропоновану класифікацію, попри її наукову значущість, ми не можемо, оскільки наше сьогодення вимагає суттєвих змін та уточнень, зважаючи на те, що дана наукова доробка була запропонована у часи виключної державної власності на землю.

Вже в 90-х роках Романовим В. І. були запропоновані трохи відмінні від вищезазначених критерії для класифікації земельних спорів. Він класифікує земельні спори на три групи, відносить майнові спори, що виникають з земельних відносин, до самостійного виду. При цьому до першого виду він відносить спори, пов'язані з порушенням або оскарженням прав на земельну ділянку (земельні). До другого виду дослідник відносить земельно-майнові спори, які пов'язані не тільки з порушенням прав на земельну ділянку, а й з відшкодуванням шкоди, збитків, викликаних цим порушенням. Третій вид включає майнові спори, що виникають з земельних відносин. В останньому випадку відсутній спір про право на земельну ділянку [3]. Тобто в одних випадках заперечується право на землю через відмову надання її або вилучення, з чим не погоджується особа, яка має право або претендує на неї. В інших – порушенням земельних прав громадянину, організації заподіяно збитки, а тому виникає спір і про землю, і про відшкодування майнової шкоди. Іноді особа не претендує на землю, наприклад, згідна із її вилученням, але вважає, що в неї порушені майнові інтереси. Виникає спір про майнової компенсації.

Нажаль, запропонована класифікація майже втратила свою актуальність у зв'язку з суттєвими законодавчими змінами та відношенням до права власності взагалі.

Також, потрібно зважати на думку Федорової Ю. М. про те, що не є вірним відносити до категорії земельних абсолютно всі правові спори, так чи інакше пов'язані із земельними ділянками, тобто розширено тлумачити земельні спори [4].

Вітчизняна науково-правова література теж налічує достатньо багато спроб класифікації земельних спорів.

На думку Каракаша І. І. зміст V-го розділу ЗКУ дозволяє розподіляти всі спори на чотири види: 1) спори з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, що власне і являють собою земельні спори; 2) спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей, які по суті є адміністративно-територіальними спорами; 3) спори щодо меж земельних ділянок, порушення правил добросусідства, а також встановлення обмежень у використанні земель та земельних сервітутів; 4) інші спори, що пов'язані із земельними відносинами [5].

Дещо відмінну думку має професор Гетьман А. П. Його аналіз чинного Земельного кодексу свідчить про те, що земля розглядатися не тільки як об'єкт власності і господарювання, але і як важливий природний ресурс. То ж класифікуючи земельні спори, слід мати на увазі, що земельний спір є складовою більш широкого поняття – еколого-правового спору [6]. Таким чином, дана позиція дає змогу земельні спори екологічного спрямування з загальної категорії земельних спорів виділити окрему групу.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що єдиної думки серед наукової спільноти щодо класифікації земельних спорів не існує. Багатогранність даної класифікації буде завжди породжувати наукову дискусію, що базуватиметься на історичному досвіді та сучасних висновках.

Список використаної літератури:

1. Анисимов А. П., Рыженков А. Я. Земельная функция современного государства : монография. – М. : Новый индекс, 2012. – 192 с.
2. Иконичкая И. А. Разрешение земельных споров. – М. : Юрид. лит., 1973. – 147 с.
3. Романов В. Споры, возникающие из земельных отношений // Российская юстиция. – 1994. – № 8. – С. 21–24.
4. Федорова Юлия Николаевна. Разрешение земельных споров по законодательству Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2004.
5. Каракаш І. І. Правові засади вирішення земельних спорів // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 642–650.
6. Гетьман А. П. Эколого-процессуальная правовая теория: проблемы становления и развития : дис. ... д. ю. н.: 12.00.06. – Х., 1995. – 332 с.

Ключові слова: земельні відносини; земельний спір; гарантії прав на землю; земельна ділянка.

Ключевые слова: земельные отношения; земельный спор; гарантии прав на землю; земельный участок.

Key words: Land relationships, land dispute, guarantees of land rights, land parcel.

ЗАВЕРЮХА МАРИНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук*

НАЦІОНАЛЬНІЙ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ЛІСІВ В УКРАЇНІ БУТИ

Ліс являється важливою стійкою екосистемою серед природних багатств нашої держави. Виконуючи екологічну, економічну (ресурсну), соціальну функцію ліс є незамінною складовою навколишнього природного середовища. Багаторічне безгосподарне лісокористування призвело до значного погіршення стану лісового фонду нашої країни. Саме тому з метою раціонального використання та належної охорони постає питання національної інвентаризації лісів в Україні. Являється очевидним, що її проведення обумовлено потребою в удосконаленні державного обліку лісів. Саме проведення інвентаризації дасть змогу зібрати статичну інформацію про стан лісів України, а повторна дасть змогу оцінити динаміку цих показників, що безпосередньо вплине на лісову політику нашої країни в цілому.

Слід відмітити, що національну інвентаризацію лісів проводять усі країни Європейського Союзу, закладено понад 500 тис. пробних ділянок на рівні Співтовариства. В Україні також існує об'єктивна необхідність проведення інвентаризації, про яку йшла мова в попередніх працях автора [1]. Так, приміром, у сусідній Польщі Законом про ліси від 28 вересня 1991 р. визначено, що плани розвитку польських державних лісів складаються після ретельної їх інвентаризації та оцінки поточного стану. Лісівники оцінюють такі особливості лісу як: структура, вік, видовий склад, стан здоров'я дерев, стан ґрунту, ділянки і т. д. [2]. Доречно зазначити, що вперше на державному рівні питання проведення національної інвентаризації лісів в Україні було піднято в Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства» від 7 лютого 2004 р., де передбачалося протягом 2004–2007 років організувати проведення Державним комітетом лісового господарства України суцільної інвентаризації лісів.

Визначення інвентаризації лісів міститься в ч. 1. ст. 55¹ Лісового кодексу України: «Національна інвентаризація лісів – система вибірково-статистичних обстежень лісового фонду України, спрямована на отримання обґрунтованої узагальненої інформації щодо лісів для потреб

планування, у тому числі стратегічного, ведення лісового господарства, державного лісового кадастру, моніторингу лісів» [3]. Так, на виконання Закону України від 02 червня 2020 р. № 643-IX «Про внесення змін до Лісового кодексу України щодо проведення національної інвентаризації лісів» Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 21 квітня 2021 р. № 392 «Про затвердження Порядку проведення національної інвентаризації лісів та внесення змін у додаток до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [4]. Постанова набула чинності 27 квітня 2021 р. Відповідно до пояснювальної записки даної постанови, наразі актуальної інформації про стан лісів немає, адже державний облік лісів був проведений в 1996 та 2011 роках. Реалізація положень постанови потребує виділення коштів з Державного бюджету України. Потреба в коштах на цикл інвентаризації (5 років) складає 58,3 млн грн [5]. Виконання покладено на ВО «Укрдержліспроєкт», який знаходиться у підпорядкуванні Державного агентства лісових ресурсів України.

Відповідно до даної постанови інвентаризація лісів проводиться на всій території України в мережі інвентаризаційних ділянок, розмір таких ділянок складає квадрати розміром 5000 × 5000 метрів, у кожному з яких у випадковому порядку розміщується один інвентаризаційний тракт з урахуванням смуги завширшки 250 метрів за периметром квадратів, у якій не можуть бути розміщені інвентаризаційні ділянки.

Інвентаризація лісів проводиться за такими етапами:

- 1) підготовчі роботи;
- 2) польові роботи;
- 3) камеральні роботи.

Окрім того в постанові визначені питання контролю і нагляду за порядком проведення інвентаризації, формат закріплення результатів проведення інвентаризації (аналітичний звіт, до якого додаються аналітичні таблиці).

Не зважаючи на критику даного нормативно-правового акту, яка все частіше зустрічається у ЗМІ, на нашу думку, прийняття постанови є кроком вперед в розрізі реформування лісової галузі. Ліси України є національним багатством нашої країни і потребують шанобливого ставлення до себе. Маємо сподівання, що із закінченням національної інвентаризації лісів, ми отримаємо всебічну, об'єктивну, достовірну інформацію про стан нашого зеленого золота.

Список використаної літератури:

1. Заверюха М. М. Щодо перспектив проведення національної інвентаризації лісів в Україні / М. М. Заверюха // Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18–19 травня 2018 р.) / За заг. ред. д. ю. н., проф. В. М. Єрмоленка. – К., 2018. – С. 330–333.
2. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>

3. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.
4. Про затвердження Порядку проведення національної інвентаризації лісів та внесення зміни у додаток до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 392 // Урядовий кур'єр. – 2021. – № 80.
5. Пояснювальна записка до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення національної інвентаризації лісів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document>

Ключові слова: ліс, національна інвентаризація лісів, лісокористування, лісове законодавство, правова охорона лісів.

Ключевые слова: лес, национальная инвентаризация лесов, лесопользование, лесное законодательство, правовая охрана лесов.

Key words: forest, national forest inventory, use of forest, forest legislation, legal protection of forests.

СТАНЧАК ОЛЬГА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри земельного, аграрного та екологічного права*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕХОДУ ТА ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ В ПОРЯДКУ СТ. 120 ЗК УКРАЇНИ ТА СТ. 7 ЗУ «ПРО ОРЕНДУ ЗЕМЛІ»

Конституція України визначає землю основним національним багатством і об'єктом права власності Українського народу. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки України, значної уваги потребує питання вдосконалення правового механізму реалізації та оформлення прав на землю, у тому числі оформлення права користування земельною ділянкою при переході права власності на розташований на ній об'єкт нерухомого майна.

Відповідно до ч. 2 ст. 120 Земельного кодексу України (далі по тексті – ЗК України) визначено: якщо жилий будинок, будівля або споруда розміщені на земельній ділянці, що перебуває у користуванні, то в разі набуття права власності на ці об'єкти до набувача переходить право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, на тих самих умовах і в тому ж обсязі, що були у попереднього землекористувача.

Згідно з положеннями ч. 3 ст. 7 Закону України «Про оренду землі» № 161-ХІV до особи, якій перейшло право власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій земельній ділянці, також переходить право оренди на цю земельну ділянку. Договором, який передбачає набуття права власності на житловий

будинку, будівлю або споруду, припиняється договір оренди земельної ділянки в частині оренди попереднім орендарем земельної ділянки, на якій розташований такий житловий будинок, будівля або споруда.

Вищенаведеними нормами чинного законодавства передбачено обов'язковий перехід права користування земельною ділянкою у випадку набуття права власності на об'єкт нерухомості, що розташований на ній. Здавалося б, зазначені норми є досить простими та не повинні викликати будь-яких дискусій та проблем правозастосування. Однак, практика правозастосування показує зворотнє. Відсутня єдина позиція щодо порядку переходу та юридичного оформлення права на таку земельну ділянку. Виникає питання, чи відбувається автоматичний перехід права користування земельною ділянкою у випадку набуття права власності на об'єкт нерухомості, що розташований на ній, які необхідно здійснювати дії з метою належного оформлення прав на земельну ділянку у даному випадку?

Із буквального тлумачення норм, що закріплені у ст. 120 ЗК України та ч. 3 ст. 7 ЗУ «Про оренду землі» № 161-XIV, особа, що набула право власності на об'єкт нерухомого майна, набуває такі ж самі права на земельну ділянку, на яких земельна ділянка належала попередньому власнику (землекористувачу) на момент відчуження нерухомого майна.

Також ст. 125 ЗК України визначається, що право власності, право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають із моменту державної реєстрації таких прав.

Частиною 5 ст. 6 Закону України «Про оренду землі» № 161-XIV встановлено обов'язкову державну реєстрацію права оренди земельної ділянки у порядку встановленому законом.

Також положеннями Цивільного кодексу України, а зокрема ст. 182 визначено обов'язковий порядок державної реєстрації права власності, інших речових прав на нерухомі речі, обтяження таких прав, їх виникнення, перехід і припинення.

Доцільним у контексті розгляду даного питання є дослідження судової практики, у якій до теперішнього часу присутні протилежні по своїй суті позиції судів різних інстанцій.

Так, у Постанові Вищого господарського суду України від 15.04.2015 р. у справі № 28/5005/5627/2012 зазначається, що відповідно до ст. 377 ЦК України, ст. 120 ЗК України у випадку набуття права власності на нерухоме майно, що знаходиться на земельній ділянці, наданій у користування, до набувача переходить право користування відповідною земельною ділянкою у такому ж обсязі, що і у попереднього землекористувача. При цьому договір оренди земельної ділянки попереднього власника нерухомого майна не припиняється автоматично, а новий власник може вимагати переоформлення права користування земельною ділянкою у визначеному законом порядку [5].

Дещо інша позиція вбачається у Постанові Вищого господарського суду України від 24.11.2015 р. у справі № 910/6339/15-г: «...при виникненні у іншої особи права власності на об'єкт нерухомості право попереднього власника або користувача припиняється автоматично, в силу

закону, без «оформлення» припинення права будь-якими актами та документами. Вказана норма є імперативною, і відступ від неї на підставі договору не допускається. При цьому договір оренди не припиняється у цілому, оскільки у такому випадку відбувається заміна сторони у зобов'язанні. Таким чином, у разі переходу права власності на жилий будинок, будівлю або споруду право на земельну ділянку виникає у набувача одночасно із виникненням права власності на об'єкт нерухомості, що знаходиться на ній» [6].

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.11.2018 р. у справі № 910/20774/17 встановлено, що у випадку переходу права власності на нерухомість заміна орендаря земельної ділянки у відповідному чинному договорі оренди землі відбувається автоматично, в силу прямої норми закону, незалежно від того, чи відбулося документальне переоформлення орендних правовідносин шляхом внесення змін у договір стосовно орендаря, оскільки переоформлення лише формально відображає те, що прямо закріплено в законі» [7].

Як вбачається, у практиці правозастосування також відсутня єдина позиція щодо порядку переходу прав на земельну ділянку у разі відчуження об'єкта нерухомості. Така невизначеність зазначених норм законодавства не могла вважатися задовільною. Так, 02.02.2021 року Верховна Рада України з метою вирішення нормативних колізій прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо єдиної правової долі земельної ділянки та розміщеного на ній об'єкта нерухомості» (Проект Закону № 0850) [4]. Законом передбачається внесення відповідних змін до ст. 120 Земельного кодексу, ст. 7 Закону України «Про оренду землі», ст. 377 ЦК України та встановлення порядку переходу права на земельну ділянку у випадку відчуження нерухомого майна, що розташовано на ній. Так, новелою є обов'язок набувача протягом десяти днів з дня державної реєстрації права власності на об'єкт нерухомості звернутися до власника земельної ділянки з пропозицією передати йому у користування земельну ділянку під об'єктом нерухомості. Також передбачається обов'язок сторін договору, на підставі якого виникло право користування земельною ділянкою, розірвати такий договір. При цьому, набувач зобов'язаний укласти договір з власником такої земельної ділянки не пізніше 30 днів з дня державної реєстрації права власності на відповідний об'єкт нерухомості. Таким чином, визначений алгоритм дій, які повинен здійснити набувач з метою належного оформлення прав а користування земельною ділянкою, що знаходиться під об'єктом нерухомості [4].

Таким чином, з метою належного оформлення права користування земельною ділянкою, на якій знаходиться об'єкт нерухомого майна, власнику нерухомого майна слід належним чином оформити право власності на об'єкт нерухомості та в період тридцяти днів з моменту оформлення права власності на нерухоме майно укласти договір з власником такої земельної ділянки. При цьому, попередній договір, на підставі якого виникло право користування земельною

ділянкою повинен бути розірваний. Таким чином, вирішується питання щодо механізму переходу та оформлення права користування земельної ділянки.

Вважаємо, що прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо єдиної правової долі земельної ділянки та розміщеного на ній об'єкта нерухомості» є позитивним кроком на шляху удосконалення земельного законодавства та покликано вирішити проблеми правозастосування положень ст. 120 ЗК України, ст. 7 ЗУ «Про оренду землі».

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27 (із змінами).
2. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
3. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 46–47. Ст. 280 (із змінами).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо єдиної правової долі земельної ділянки та розміщеного на ній об'єкта нерухомості : проект Закону України від 29.08.2019 р. № 0850. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66525
5. Постанова ВГСУ у справі № 28/5005/5627/2012 від 15.04.2015 р.
6. Постанова ВГСУ у справі № 910/6339/15-г від 24.11.2015 р.
7. Постанова ВС у складі колегії суддів КГС у справі № 910/20774/17 від 07.11.2018 р.

Ключові слова: земельна ділянка, об'єкт нерухомого майна, право користування, перехід прав на земельну ділянку, юридичне оформлення прав на земельну ділянку, державна реєстрація.

Ключевые слова: земельный участок, объект недвижимого имущества, право пользования, переход прав на земельный участок, юридическое оформление прав на земельный участок, государственная регистрация.

Key words: land plot, real estate object, right of use, transfer of rights to land plot, legal registration of rights to land plot, state registration.

KARAKHANIAN KARYNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Agrarian,
Land and Environmental Law, PhD*

LEGAL PROTECTION OF LAND IN IMPLEMENTATION OF PRIVATIZATION

Privatization of lands occupies an important place in reformation of the landed legal relationships, as it is the most widespread mean of acquisition by the citizens of right of ownership on earth. It belongs to the market legal instruments and depends on transformation of national economy from the planned economic system to market principles of manage. Functioning of national economy on market principles without privatization of earth can not be successful and effective. Thus, order of acquisition of many land plots by citizens by using their right for free of charge privatization, is relatively the new phenomenon in Ukraine. Neither in the legislation nor in the legal doctrine a single understanding, not to mention the concept of privatization of land plots, has finally become established. Despite the abundance of approaches, they can be summarized in two groups: broad and narrow approaches.

A broad approach involves consideration of privatization as the alienation of property that is in state and municipal ownership, in favor of individuals and legal entities. Based on this understanding, the norms of Art. 4 of the Law of Ukraine «On peculiarities of privatization of unfinished construction projects», which also provides for the privatization of land plots; some Decrees of the President of Ukraine on land issues. A broad understanding of privatization is used in writings, in particular, V. Nosik, P. Kulinich and other scholars. In a narrow approach, privatization is considered to be free of charge, one-time (within the established norms) alienation of land plots of state and municipal property exclusively to citizens.

In addition, privatization can be considered in various aspects, in particular: as a way of acquiring citizens ownership of land plots; as the basis for the emergence of rights to land; as a condition for citizens to implement land rights; as a procedure for the transfer of land plots of state and municipal ownership to private property of citizens, etc.

One of the main types of privatization of land plots is their transfer to citizens from the lands of state and municipal property within the limits of the rules of free privatization, which are established by Art. 121 of the Land Code of Ukraine, according to which citizens of Ukraine have the right to transfer free of charge land plots from the lands of state or municipal property for conducting a farm, for the maintenance of a private peasant farm, for gardening, for the construction and maintenance of dwelling houses, utility buildings and structures (private plot), for individual cottage construction, for the construction of individual garages. It should be noted that the free transfer of land plots to the property of citizens within defined norms is carried out by privatization them once for each type of their use. At the same time, the Land Code does not limit the number of land plots, and only their limits are set. The

content of the norm is rather complicated not only in connection with the fact that it establishes the acquisition of rights for various types of land use by citizens on the basis of private property, but also complicates the conditions for the transfer of land plots from different categories of land and for various purposes, which differ considerably from one another by its legal regulation.

In addition to the above, the land law provides for the possibility of privatization of land plots on a royalty-free basis by citizens who use such lands without proper legal right, as well as privatization of state and municipal agricultural enterprises, institutions and organizations by employees of these legal entities, retiree from among them, as well as employees of the social sphere of the village.

It is obvious that when privatizing land, the main requirements and principles of land legislation concerning the protection of land plots must be observed, in particular, the combination of the use of land as a territorial basis, natural resource and the main means of production; ensuring rational use and protection of land; provision of guarantees of rights to land; priority of environmental safety requirements. In support of this thesis it is possible to set the norm of Part 7 of Art. 118 of the Land Code of Ukraine concerning the procedure for implementation of these types of privatization, according to which the ground for refusal to grant a permit for the development of a land management project for land allocation may only be the discrepancy of the location of the object with the requirements of laws adopted in accordance with them regulations, general population plans points and other city-planning documentation about protection of land of administrative-territorial units, the project and in the land management in order to organize the territories of settlements, approved in accordance with the procedure established by law.

Along with the above, there are certain gaps and inconsistencies in the legislation regarding the given issue, including in relation to agricultural land. Thus, as an additional measure of protection of these areas, as well as for the purpose of their rational use by the Land Code of Ukraine in Art. 130 establishes the special legal personality of persons who may be buyers of such lands: Ukrainian citizens must have agricultural education or experience in agriculture or to engage in commodity agricultural production; legal entities of Ukraine – must indicate in their constituent documents of agricultural production the main purpose of the activity. However, this requirement applies only to purchasers of agricultural land, which are intended to engage in commodity agricultural production. It seems that such conditions should be put forward for all the purchasers of these lands, and not only buyers, because they are aimed precisely at the protection and efficient use of land and are not intended to restrict the rights of future owners of agricultural land areas or even deprive citizens of the right to receive such land in property.

A similar article 130 of the Land Code was contained in the Law of Ukraine «On Farmers», which in fact confirmed the need to have special education or skills for a person who expressed a desire to create a farm and engage in this type of activity. At the same time, the citizen did not necessarily have to enter into a contract of sale of such a plot to create a farm. On the contrary, for this purpose, he could take advantage of his right to receive land in accordance with the rules of free privatization provided for in Art. 121 of

the Land Code. Consequently, this provision directly pointed to the need to apply Art. 130 Land Code for all purchasers of agricultural land, regardless of the way of such acquisition: from the conclusion of civil legal transactions to free land privatization.

Today, the requirements for the special legal personality of the farmers creating a farm are not in a special law, which, firstly, does not contribute to compliance with the requirements of the law on the rational and responsible use of agricultural land as the main national wealth, since the owners of these lands may become individuals, which will use them irrationally, and secondly, substantially narrowing the rights guaranteed by the Constitution of Ukraine to citizens, restricting the rights of only individual subjects.

According to the author, based on all the above, appropriate changes should be made to the land legislation, which would allow to assert and guarantee the priority of security norms when acquiring and realizing rights to land parcels as the main property of the state, society and every citizen.

Ключові слова: приватизація земель, земельна ділянка, правова охорона земель, земельна реформа, власність на землю.

Ключевые слова: приватизация земель, земельный участок, правовая охрана земель, земельная реформа, собственность на землю.

Key words: privatization of land, land plot, legal protection of land, land reform, land ownership.

ШМАТЬКО ГЛІБ ІЛЛІЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ БІОМАСИ У КОНТЕКСТІ ТЕРМІНА «БІОПАЛИВО»

Одним із провідних секторів економіки України, котрий нарощує обсяги розвитку, є діяльність пов'язана з видобуванням біоенергетичної сировини та перетворенням її у біопаливо (рідке, тверде та біогазу та ін.) тобто виробництво даної продукції сільгоспвиробниками.

Питанню правового регулювання виробництва біопалива присвячені праці Т. О. Коваленко та В. Ю. Уркевича та С. А. Оболенської та ін. Проблеми виробництва біопалива вивчали такі представники економічної науки, як: Г. Гелетуха, О. В. Дубровін, І. Г. Кириленко, Г. М. Калетнік, А. Шпичак та ін. Теоретичною основою стали дослідження вчених-фахівців у галузі аграрного, земельного, природоресурсного та екологічного права Одеської правової школи, зокрема Т. Є. Харитонової, І. І. Каракаша, Х. А. Григор'євої, К. М. Караханян, Є. О. Платонової, І. Є. Чумаченко та ін.

У найзагальнішому розумінні біопаливо – паливо, яке отримують, як правило, з біологічної сировини; це альтернативний традиційним вид

палива, що виробляється з нетрадиційного джерела енергії (біомаси) й різних видів енергетичної сировини. Енергія біомаси визначається як трансформована природою енергія Сонця. У процесі фотосинтезу рослини й дерева поглинають сонячну енергію, перетворюючи вуглекислий газ на карбогідрати (цукор, крохмаль і целюлозу), які і є біомасою. Найпоширенішим уже тисячі років залишається добре відомий спосіб використання біомаси – спалювання сировини. Розрізняються багато видів біопалива, серед яких: – тверде – тверда біомаса, що використовується як котельно-пічне паливо, в тому числі дрова, торф, тирса, тріска, солома, гранули та брикети, вироблені з біомаси, деревне вугілля й вуглиста речовина. Виробництво електроенергії й тепла з твердої біомаси сьогодні провадиться в основному шляхом спалювання у твердопаливних котлах для отримання пари високого тиску. Цей процес здійснюється за допомогою біомасових енергетичних установок; – рідке з біомаси – біопаливо дизельне, біоетанол, біобутанол, чиста олія, інші синтетичні палива, виготовлені з біомаси; – газоподібне – біогаз, тобто газ, що утворюється при мікробіологічному розкладанні біомаси чи біовідходів, твердих і рідких органічних відходів на звалищах, болотах, каналізації, вигрібних ямах тощо. За іншого підходу біопалива класифікують на: (а) деревні (деревина, відходи деревини, вторинна деревина, відновлювальна деревина), (б) агропалива (відходи агрокультур, тваринництва, переробки агропродукції, енергетичні культури) й (в) відходи (муніципальні і промислові відходи).

Як зауважує А. В. Пастух, з думкою якої ми погоджуємося, термін «біомаса» є родовим поняттям, яке включає в себе разом з сільськогосподарською сировиною ще й інші види останньої – продукти, відходи й залишки лісового господарства й технологічно пов'язаних з ним галузей промисловості, а також частину промислових і побутових відходів. Для виробництва кожного з названих видів біопалива застосовується власна сільськогосподарська сировина: (а) для біоетанолу – зернові й цукрові культури (кукурудза, тритикале, пшениця, сорго, просо, цукровий буряк), (б) біодизелю – олійні культури (соняшник, ріпак), (в) твердого палива – енергетичні культури й відходи, залишки рослинництва (мускантус, верба, тополя, стебла й лузга соняшника), (г) біогазу – відходи рослинництва і тваринництва [1, с. 355].

Перейдемо далі до з'ясування сутності терміна «біомаса», до тлумачення якого зверталися фахівці різних наукових напрямів. Наприклад, біомасою пропонують розуміти: (а) кількість живої речовини (в одиницях маси), що припадає на одиницю площі або об'єму; (б) вуглецевімісткі органічні речовини рослинного і тваринного походження (деревина, солома, рослинні залишки сільськогосподарського виробництва, гній, органічна частина твердих побутових відходів і торф). Як стверджують С. С. Дев'яткіна й Т. Ю. Шкварницька, біомаса – це органічні речовини, які утворюються в рослинах у результаті фотосинтезу і які можуть бути використані для одержання енергії. Учені ведуть мову про можливість виділення біомаси первинної, що є частиною наземного й водного рослинного світу (продукти лісу, водорості, інші рослини), і вторинної, що містить придатні для енергетичної утилізації відходи, утворені після збирання

і перероблення первинної біомаси, а також відходи органічні, що утворюються в результаті життєдіяльності людей і тварин. Уже є усталеним підхід, згідно з яким виділяють біопаливо (а значить, і біомасу) так би мовити 3-х поколінь. Як указують О. К. Золотарьова і Є. І. Шнюкова, перше покоління біопалива виробляють з істівних компонентів рослинної сировини, зокрема, із зерна кукурудзи, цукрової тростини, бульби маніоки тощо або пальмової, рапсової, соняшникової й соєвої олії. Найпоширенішими видами такого біопалива є біоетанол (80 % від загального виробництва рідкого біопалива), біодизель, рослинні олії й біогаз. Для вироблення біопалива другого покоління застосовують неістівні залишки рослинної сировини (стебла пшениці, кукурудзи, деревину тощо) або непродовольчі рослини, до яких відносять так звані енергетичні культури, – швидкоростучі дикі трави (міскантус, деякі сорти проса тощо) або дерева (верба, тополі та ін.). Таке біопаливо (другого покоління) виробляють способом термохімічної конверсії біомаси (біодизель) або бродіння (біоетанол із целюлозовмісної сировини). Технології для виробництва біопалива другого покоління (біоводенню, біоетанолу, диметилфурану, біодиметилового ефіру, суміші спиртів, біодизелю) ще остаточно не відпрацьовані. Третє покоління біопалива вироблятимуть скоріше за все з водоростей, біомасу яких можна успішно переробляти за допомогою кожного з відомих способів. Зважаючи на такий поділ, у спеціальній літературі біомасу першого покоління і біогаз ще пропонують називати як «традиційні відновлювальні джерела енергії», а біомасу другого і третього покоління – «нетрадиційні відновлювальні джерела енергії».

Так у чому ж полягає сутність поняття «біомаса»? Зазначимо, що, за влучним твердженням Ю. М. Рудь, міжнародні правові норми закріплювали такі дефініції поняття «біомаса»: – біорозкладна фракція продуктів, відходів та осадів від сільського господарства (включаючи рослинні і тваринні речовини), лісової і спорідненої з нею промисловості, а також промислових і комунальних відходів (Директива Європейського Парламенту й Ради 2001/77/ЄС від 27 вересня 2001 р. про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлювальних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії); – частка продукції, що зазнає біологічного розкладу, відходи й залишки від сільського господарства (включаючи рослинні і тваринні речовини), лісництва і споріднених галузей промисловості, а також частка промислових і міських відходів, що зазнають біологічного розкладу (Директива Європейського Парламенту та Ради 2003/30/ЄС від 8 травня 2003 р. про стимулювання використання біопалива та інших видів відновлювального палива для потреб транспорту). З огляду на те, що з 1 січня 2012 р. названі Директиви скасовано, сьогодні біомаса визначається частиною продуктів, яка підлягає біологічному розкладенню, відходи й залишки біологічного походження, що отримуються із сільського господарства (враховуючи речовини рослинного і тваринного походження), лісового господарства й суміжних галузей, враховуючи рибальство й аквакультуру, а також частина промислових і міських відходів, що підлягає біологічному розкладенню (Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої

з відновлюваних джерел, якою вносяться зміни до Директив 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС, які в подальшому скасовуються) [2, с. 15–20].

В Україні було прийнято велику кількість актів законодавства, покликаних врегулювати правовідносини у сфері виробництва біопалива. Окрім актів загального спрямування, таких як Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, було прийнято також і цілий ряд спеціальних нормативно-правових актів, серед них Закони України: «Про альтернативні види палива»; «Про альтернативні джерела енергії»; Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку виробництва палива з біологічної сировини» від 26.09.2003 р., а також Програму розвитку виробництва дизельного біопалива, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.2006 р. № 1774; Концепцію Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.02.2009 р. № 276-р та ін.

Аналіз вказаних актів дає підстави говорити, що на жаль, кількість прийнятих документів не перетворюється в якість. Всі згадані нормативно-правові акти страждають на типові «хвороби» притаманні актам законодавства нашої держави: колізійність, декларативність, і, як наслідок – відсутність реального впливу на суспільні відносини, наявність зайвих і невдалих дефініцій [3, с. 196–197].

Отже, Біомасу як термін у правовому вимірі регулювання відносин виробництва біопалива можна визначити як невід'ємний компонент, який є фундаментальною основою сутності біопалива, цінність котрого полягає у зміні своєї форми шляхом біологічного розкладу.

Список використаної літератури:

1. Оболенська С. А. Правове регулювання виробництва біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. С. А. Оболенська; кер. роботи В. Ю. Уркевич; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с.
2. Пастух А. В. До питання про об'єкти правовідносин щодо вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. пр. 2015. Вип. 68. С. 346–360.
3. Голомозий Є. В. Деякі правові проблеми виробництва біопалива в Україні. *Форум права*. 2013. № 1. С. 196–200.

Ключові слова: біопаливо, біомаса, відходи, альтернативна енергетика, джерела енергії.

Ключевые слова: биотопливо, биомасса, отходы, альтернативная энергетика, источники энергии.

Key words: biofuels, biomass, waste, alternative energy, energy sources.

Наукове дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика» в Україні: шляхи законодавчого стимулювання», за підтримки Національного фонду досліджень України.

СЕКЦІЯ 13

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Керівник секції: завідувач кафедри інформаційних технологій, к. т. н.,
доцент Н. І. Логінова

Секретар секції: старший лаборант кафедри інформаційних технологій
Р. С. Сікальська

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ВИШУ

Виробники програмного забезпечення пропонують різноманітні інформаційні системи, що призначені для автоматизації діяльності закладів вищої освіти. Це й автоматизація роботи деканатів, керування персоналом, створення розкладу та інші. Але всі вони розроблені для виконання багатофункціональних завдань та містять функції, які ніколи не будуть використовуватися кафедрами. Проте кафедра є одним з основних структурних підрозділів закладів вищої освіти та ефективність її функціонування залежить від багатьох факторів, в тому числі й від автоматизації.

Діяльність будь-якої кафедри вишу пов'язана з необхідністю збору, зберігання та обробки великих обсягів інформації. Зокрема, планування та розподіл навчального навантаження викладачів, заповнення індивідуальних планів, ведення журналів взаємовідвідувань, розклад занять, формування звітів тощо. Більшість документів, що створюються та обробляються на кафедрах є текстовими або електронними таблицями. Тому для побудови інформаційної системи, яка дозволить автоматизувати рутині операції діяльності кафедри та поліпшити ефективність організації її роботи потрібно використовувати програмні рішення, засновані на інтеграції вбудованих функцій застосунків Microsoft Office 365 і мови програмування Visual Basic for Applications (VBA).

Застосунки Microsoft Office 365 є сукупністю інформаційних технологій, які призначені для автоматизації діловодства: опрацювання текстових і табличних даних, офісної графіки, баз даних та ін. Це універсальний та найбільш поширений засіб для розв'язання завдань зі створення та обробки офісної інформації.

Мова програмування VBA вбудована у всі застосунки Microsoft Office 365 та є об'єктно-орієнтованою мовою, яка дозволяє додавати різноманітні функції в застосунки та створювати форми з елементами керування та використанням процедур, які забезпечують обробку подій, що виникають при різних діях користувачів. Програмування за допомогою VBA дозволяє зменшити кількість повторюваних дій та автоматизувати ведення документообігу.

Використання застосунків, що входять до пакету Microsoft Office 365 не вимагають від користувачів спеціальних знань щодо вивчення нових програмних продуктів та мови програмування, не потребують встановлення додаткового програмного забезпечення.

Першим кроком створення інформаційної системи автоматизації діяльності кафедри вишу викладачами кафедри інформаційних технологій Національного університету «Одеська юридична академія» був розроблений алгоритм формування розподілу навчального навантаження науково-педагогічних працівників кафедри. Реалізований даний алгоритм за допомогою табличного процесору Microsoft Excel і VBA [1].

Використання табличного процесора Microsoft Excel для побудови інформаційної системи автоматизації діяльності кафедри було вибрано не випадкове, оскільки загальне навчальне навантаження кафедри надається навчальним відділом у формі електронної таблиці, створеною у табличному процесорі Microsoft Excel з формулами розрахунків дисциплін кафедри за групами та кількістю студентів. На основі цих даних і визначається кількість викладачів кафедри на навчальний рік та їх навчальне навантаження.

Для автоматизації процесу розподілу навчального навантаження використовувалася вбудована в електронні таблиці мова програмування VBA. В електронній книзі створено декілька модулів та форм. Користувачі заповнюють форму «Викладачі», на основі якої автоматично створюються аркуші індивідуального навантаження кожного викладача кафедри. Модуль «Розподіл» є головним модулем програми. Він містить різні елементи управління, пов'язані з аркушами індивідуального навантаження викладачів за допомогою програмних кодів на VBA. Автоматизоване формування розподілу навчального навантаження здійснюється шляхом виконання послідовних операцій, які за допомогою програмних кодів на VBA поєднанні між собою: обирається дисципліна з аркушів семестрів, зі розкритих списків обираються семестри, вид навантаження та форма навчання. Від цих даних залежить заповнення аркушів індивідуального навантаження викладачів. При введенні кількості груп та потоків з дисципліни програма автоматично розраховує кількість годин за видами навчальних занять для кожного викладача. В програмі передбачено корегування кількості студентів в групах,

години на консультації та контрольні роботи. Після розподілу дані автоматично заповнюють аркуші індивідуального навантаження кожного викладача кафедри та аркуш зведеного навчального навантаження викладачів кафедри.

Наступним кроком щодо автоматизації діяльності кафедри є розробка модуля, якій на основі даних аркушів індивідуального навантаження викладачів буде автоматично заповнювати «п. 1. Навчальна робота» в індивідуальному плані роботи викладача. Модуль дозволить автоматизувати зміни в навчальному навантаженні викладачів, які відбуваються протягом навчального року.

Використання інформаційних технологій для автоматизації діяльності кафедри дозволить суттєво скоротити час на формування різних документів, які використовуються в процесі діяльності та зменшити вірогідність виникнення помилок. Вважаємо доцільно продовжити подальші розробки автоматизації формування документів кафедри, які б були логічним продовженням вже існуючого модуля.

Список використаної літератури:

1. Програмна реалізація задачі автоматизованого формування розподілу навчального навантаження науково-педагогічних працівників кафедри / Логінова Н. І., Янковський О. Г., Лобода Ю. Г., Толокнов А. А. // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. Том 32 (71), Ч. 1, № 1, 2021. С. 110–116.

Ключові слова: інформаційні технології, автоматизація діяльності кафедри вишу, інформаційна система.

Ключевые слова: информационные технологии, автоматизация деятельности кафедры вуза, информационная система.

Key words: information technology, automation activity of the department of higher educational establishment, information system.

ТРОФИМЕНКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент*

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Невпинний технічний прогрес і тенденції розвитку ІТ-технологій фіксують зростання обчислювальних потужностей і можливостей девайсів. Суттєву роль у цьому нині відіграють хмарні технології. Карантинні заходи під час пандемії Covid-19 сприяли стрімкому переходу суспільства до дистанційної форми роботи, навчання, соціального спілкування та інших видів онлайн взаємодії.

За таких умов бізнес здебільшого перейшов до децентралізації і віддалені форми роботи. Для цього відбувається стрімка переорієнтація на хмарні технології і навіть змінення підходів до розробки прикладного програмного забезпечення (ПЗ) на користь моделі SaaS (Software as a Service – ПЗ як послуга) з поступовим відходом від традиційних схем дистрибуції. Нині хмарні сервіси успішно застосовують у телемедицині і дистанційній діагностиці, в інтелектуальних промислових застосунках, пов'язаних з експлуатацією виробничого устаткування, у логістиці, в управлінні транспортом, у роздрібній торгівлі, в інфраструктурі моніторингу навколишнього середовища і вимірювальних приладів тощо [1].

Модель SaaS дозволяє користуватись певним ПЗ як хмарною послугою без потреби встановлювати його на свій комп'ютер. При цьому хмарні сервіси доступні на будь-який, навіть доволі слабкій обчислювальній машині з будь-якою архітектурою й операційною системою. Потрібен тільки браузер і стабільний доступ до інтернету.

Все більш популярним стає використання хмарних технологій в освіті, позаяк це відкриває багато можливостей як для навчальних закладів, так і для вчителів та студентів. Завдяки хмарним сервісам і наявності підключення до Інтернету студенти можуть отримати та виконувати завдання, незалежно від місця фізичного їх розташування. А викладачі мають змогу швидко завантажувати та за потреби коригувати навчальні матеріали на онлайн-платформах, відстежувати виконання завдань. Впровадження хмарних сервісів у навчальний процес дає змогу об'єднати викладачів та учнів в єдиній онлайн-платформі.

За даними Forrester Research [1] 2021 року оборот глобального ринку хмарних сервісів зросте на 35 % і досягне позначки в 120 млрд доларів. Цей сегмент технологій зараз можна назвати одним з найбільш швидкозростаючих, а отже, невдовзі спостерігатимуть перехід у хмари більшості сервісів – комунікаційних, ігрових, софтверних та інших. По-перше, це знизить витрати на апаратне забезпечення, оскільки з хмарним ПЗ можна впевнено працювати майже на будь-якому пристрої, включаючи планшети і смартфони, під які далеко не завжди можна підібрати адекватні офісні застосунки. По-друге, є можливість перенесення даних користувача, тобто відсутня прив'язка до якогось технічного пристрою: пошта, файли, листування у месенджерах, встановлені програми можуть підтягуватися автоматично, адже вони зберігаються в індивідуальному акаунті.

Найпоширеніші хмарні платформи [2–4], які використовують в освіті:

- *Google Classroom* пов'язує хмарні онлайн-програми Google, надає доступ до платформи з комп'ютерів, планшетів та смартфонів, дозволяє зручно планувати терміни виконання завдання студентами;
- *Blackboard* серед інших свої послуг надає ПЗ для хмарного навчання. Так, Blackboard Classroom забезпечує організацію та проведення відеоконференцій у віртуальних класах, керування завданнями, аналітику їх виконання тощо;

- *Knowledge Matters* дозволяє моделювати хмарні бізнес-симуляції для імітації ситуацій, з якими студенти стикатимуться у діловому середовищі, тим самим даючи студентам можливість практикувати розв'язання реальних проблем. Симуляції кейсів орієнтовані на конкретні галузеві сценарії;

- *Coursera* – відома освітня хмарна платформа з різноманітними онлайн-курсами від відомих університетів та викладачів;

- *Office 365 Education* від компанії Microsoft орієнтований на студентів та викладачів і призначений спростити навчання в Інтернеті;

- *Classflow* – це хмарне ПЗ, яке допомагає викладачам створювати інтерактивні форми занять та показувати їх студентам;

- *Top Hat* – освітній застосунок, який дозволяє студентам і викладачам взаємодіяти з матеріалами курсу та між собою: проводити опитування студентів, організовувати дискусії або надсилати матеріали для читання;

- *D2L Brightspace* – платформа онлайн-навчання для задоволення потреб педагогів і студентів, незалежно від того, де і хто вони. Її зручна інформаційна панель дозволяє викладачам відстежувати успіхи студентів.

Цей перелік не є вичерпним, численні хмарні сервіси надають освітні онлайн-послуги і відрізняються набором можливостей, відсутністю або наявністю платної складової та її розміром.

Переваги застосування хмарних технологій в освіті:

- доступність освітніх онлайн-ресурсів для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від форми навчання;

- усунення бар'єрів у доступі до інформації для студентів, які фізично не можуть особисто відвідувати заняття;

- студенти з проблемами мобільності чи порушеннями навчання можуть отримувати персоналізовані навчальні програми, що відповідають їхнім потребам;

- студенти з низьким рівнем доходу можуть отримати доступ до високої якості навчання, тобто впровадження хмарних технологій усуває фінансову нерівність, ставлячи студентів усіх станів до одного освітнього середовища;

- можливість співпраці з кваліфікованими викладачами, стейкхолдерами, тренерами, які працюють віддалено;

- сумісність хмарних програм з будь-яким пристроєм та операційною системою, адже ці програми можуть безперешкодно працювати в інтернет-браузерах;

- мінімальні вимоги до апаратних ресурсів дозволяють підключатися до відповідних академічних програм навіть з дешевого смартфона;

- можливість охопити ширшу аудиторію студентів, зробити процес навчання цікавим, готувати різноманітні інтернет-тести та вікторини, керувати процесом навчання, створюючи новітні освітні можливості;

- миттєвий зворотний зв'язок дозволяє швидко оцінити завдання і проекти, виконані студентами, надіслати їм відгук;

- зниження регулярних витрат на зберігання даних, обслуговування центру обробки даних, капітальних витрат на заміну застарілого фізичного ІТ-обладнання та закупівлю програмного забезпечення;
- оскільки всі навчальні матеріали зібрані та зберігаються у хмарі, не потрібно турбуватися про те, щоб зберігати все на своєму ПК;
- висока безпека зберігання даних у хмарі означає, що навчальний зміст може бути легко переданий користувачам без спотворення;
- хмарне ПЗ автоматично оновлюється у хмарному джерелі;
- хмарні технології роблять можливим якісну самоосвіту, завдяки розмаїттю навчальних онлайн-курсів;
- нові можливості спільної роботи викладачів, учнів та батьків.

Попри всі переваги, є також кілька проблем із хмарними освітніми платформами. По-перше, це залежність від доступу до Інтернету, адже перебої в роботі послуг провайдерів або низька пропускну здатність послуг Інтернету можуть унеможливити онлайн-навчання. По-друге, оскільки хмарні освітні технології залежать від послуг одного постачальника, неможливо перемикатися між постачальниками хмарних послуг. Тому критично важливим є вибір постачальника якісних хмарних послуг для надійного розміщення навчального контенту в його сховищі. По-третє, існують певні небезпеки при розміщенні усіх навчальних ресурсів у хмарі, адже такі інтернет-системи можуть бути вразливими до кібератак. Ризики зростають при нехтуванні правилами хмарної безпеки: дефолтними налаштуваннями і паролями, зберіганням паролів від акаунтів хмарної інфраструктури на різних пристроях, відмовою від двофакторної аутентифікації. Крім того, попри довгострокове скорочення операційних ІТ-витрат, перенесення освітніх навчальних ресурсів у хмару потребує інвестицій, розмір яких залежить від обсягів даних. Додаткових витрат потребуватиме навчання персоналу роботі у новій системі та передовим практикам безпеки.

Міграція навчальних сервісів у хмари – невідворотний процес, але не варто розглядати його, як кінцеву точку на маршруті технічного прогресу. Перенесення навчального середовища в хмару – це гарний інструмент для оптимізації освітнього процесу і підготовки навчального закладу до майбутнього. Адже впровадження хмарних технологій у сучасну систему освіти робить навчання простим та цікавим досвідом для учасників з обох сторін навчального процесу. Студенти й викладачі можуть оцінити доступність та простоту хмарної освіти. Викладачі можуть створювати та проводити онлайн-курси для студентів де завгодно. Студенти можуть з'являтися на віртуальні іспити, ефективно заощаджуючи свій час та витрати. Відтак, усі представники освітньої галузі відчують позитивний вплив хмари, який у майбутньому лише покращуватиметься.

Список використаної літератури:

1. Predictions 2021: Cloud Computing Powers Pandemic Recovery. URL: <https://go.forrester.com/blogs/predictions-2021-cloud-computing-powers-pandemic-recovery/>

2. Gottsegen G. Cloud Computing & Education. URL: <https://builtin.com/cloud-computing/cloud-computing-and-education>
3. The Main Benefits & Challenges of Cloud Computing in Education. URL: <https://www.buchanan.com/benefits-cloud-computing-education/>
4. Riddle J. Cloud Technologies in the Education System. URL: <https://www.computer.org/publications/tech-news/build-your-career/cloud-technologies-in-the-education-system>

Ключові слова: хмарні технології, хмарні послуги, хмарні сервіси, хмарне програмне забезпечення, онлайн-курси, онлайн-навчання.

Ключевые слова: облачные технологии, облачные сервисы, облачное программное обеспечение, онлайн-курсы, онлайн-обучение.

Key words: cloud technologies, cloud services, cloud software, online courses, online learning.

ЗАДЕРЕЙКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук*

МОДЕЛЬ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЄС

У травні 2018 року Європейський Союз (ЄС) переключився на оновлені правила обробки персональних даних, що були встановлені Загальним регламентом щодо захисту даних (Регламент ЄС 2016/679 від 27 квітня 2016 року або GDPR – General Data Protection Regulation) [1]. Даний регламент має пряму дію в усіх 28 країнах ЄС. Важливим нюансом GDPR є екстериторіальний принцип дії нових європейських правил обробки персональних даних.

Новий регламент надає резидентам ЄС інструменти для повного контролю над своїми персональними даними. З травня 2018 року посилилась відповідальність за порушення правил обробки персональних даних: по GDPR штрафи сягають 20 мільйонів євро або 4 % річного доходу суб'єкту бізнесу.

Термінологія, яка використовується в GDPR

Персональні дані (ПД) – будь-яка інформація, що відноситься до фізичної особи або «суб'єкту даних», яка може бути використана прямо або побічно для визначення фізичної особи:

- відбитки пальців, генетичні дані, біометричні дані, расова приналежність;
- інформація про будинок і роботу;
- сексуальна орієнтація і відомості про особисте життя;
- медичні записи, інформація про здоров'я;
- дані про сім'ю: релігійні погляди, філософські погляди;
- час проведення і хобі;
- політичні погляди;

- інтереси, захоплення;
- історія подорожей і дані про місцезнаходження;
- фінансова інформація;
- членство в профспілці;
- поведінкові моделі, які використовуються пристроєм.

Обробка ПД – будь-яка дія, що здійснюється з ПД з використанням або без використання засобів автоматизації, включаючи збір, запис, організацію, структурування, збереження, адаптацію або зміну, відновлення, консультацію, використання, розкриття при передачі, поширення або забезпеченні доступності, угруповання або комбінацію, обмеження, стирання або знищення.

Суб'єкти ПД в ЄС – суб'єкти ПД, що знаходяться на території ЄС, наприклад, громадяни ЄС, резиденти ЄС, суб'єкти, які перебувають в ЄС на підставі віз, біженці.

Оператор ПД – фізична або юридична особа, державний орган, установа або інша особа, самостійно або спільно з іншими особами визначає мету та засоби обробки ПД.

Оброблювач ПД – фізична або юридична особа, державний орган, установа або інша особа, що обробляє ПД від імені оператора ПД.

Моніторинг може включати: – відстеження резидента ЄС в Інтернет; – використання методів обробки даних для профілювання окремих осіб, їх поведінки або їх відношення до чого-небудь (наприклад, для аналізу або прогнозування особистих переваг).

GDPR має екстериторіальну дію і застосовується до всіх компаній, які обробляють ПД резидентів і громадян ЄС, незалежно від місцезнаходження такої компанії. Філії, представництва іноземних організацій на території ЄС повинні будуть відповідати новим вимогам.

Принципи обробки даних по GDPR

Загальний підхід до обробки ПД сформульовано у вигляді наступних принципів:

- 1) законність, справедливість і прозорість;
- 2) обмеження мети;
- 3) мінімізація даних;
- 4) точність;
- 5) обмеження зберігання;
- 6) цілісність і конфіденційність;

Права суб'єкта даних (фізичної особи)

GDPR значно розширює права громадян і резидентів ЄС з контролю за їх ПД. Європейські користувачі мають право запитувати підтвердження факту обробки їх даних, місце і мету обробки, категорії оброблюваних ПД, яким третім особам ПД розкриваються, період, протягом якого дані будуть оброблятися, а також уточнювати джерело отримання організацією ПД та вимагати їх виправлення. Більш того, користувач має право вимагати припинення обробки своїх даних.

У GDPR також передбачено право на забуття, яке дає громадянам ЄС можливість видаляти свої особисті дані за запитом щоб уникнути їх розповсюдження або передачі третім особам.

Однак, право на забуття поширюється не тільки на пошукові системи. Будь-яка компанія, що обробляє дані, повинна видаляти будь-чий ПД за запитом, якщо це не суперечить інтересам суспільства або іншим фундаментальним правам громадян ЄС.

Право на переносимість даних

Право на переносимість даних є новацією в правилах обробки даних ЄС. Дане право полягає в тому, що компанії зобов'язані надавати безкоштовно електронну копію ПД іншій компанії на вимогу самого суб'єкта ПД.

Згода на обробку даних

GDPR встановлює високі вимоги щодо форми отримання згоди на обробку ПД. Згода особи на одну обробку її ПД даних має бути виражена у формі затвердження або у формі чітких активних дій користувача. Згода на обробку ПД буде недійсна, якщо у користувача не було вибору або не було можливості відкликати свою згоду без шкоди для самого себе. Якщо особа дала згоду на обробку своїх ПД, контролер повинен мати можливість продемонструвати це.

Згода також не може бути виражена у вигляді мовчання або бездіяльності особи. Інформація про порядок відкликання згоди на обробку ПД повинна бути розміщена таким чином, щоб особа могла легко її знайти.

Особливий захист дітей

Дитячі ПД заслуговують особливого захисту, адже вони менш інформовані про ризики, наслідки, гарантії і їх права щодо обробки ПД. Згода на обробку даних дитини має бути авторизована батьками (або законними представниками дитини). Віковий поріг для батьківської авторизації встановлюється державами-членами ЄС окремо (від 13 до 16 років).

Призначення відповідального за захист персональних даних

Ця вимога стосується компаній, які здійснюють регулярні та систематичні великомасштабні спостереження, моніторинг осіб (вище про нього згадувалося); або які здійснюють великомасштабну обробку спеціальних ПД, наприклад, медичні записи або відомості про кримінальну судимість.

У будь-якому випадку, будь-яка організація може добровільно призначити співробітника щодо захисту даних для управління процесами обробки ПД користувачів і контролю за дотриманням вимог GDPR. У такому випадку компанія повинна опублікувати інформацію про такого співробітника, а також направити її національному регулятору щодо захисту ПД відповідної країни ЄС.

GDPR – найважливіший законодавчий документ, який суттєво підвищує рівень захисту ПД суб'єктів в ЄС і за його межами. Він вимагає дуже уважного дотримання. Таким чином GDPR вносять ясність і послідовність правил, які повинні застосовуватися в області захисту даних на території ЄС. Їх дотримання відновлює довіру користувача-споживача до будь-яких суб'єктів бізнесу що використовують потенціал єдиного європейського цифрового ринку.

Список використаної літератури:

1. Загальний регламент про захист даних (GDPR). [Електронний документ]. – URL: <https://gdpr-text.com/ua/>
2. Регламент европейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних. [Електронний документ]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

Ключові слова: персональні дані, GDPR, захист персональних даних в ЄС.

Ключевые слова: персональные данные, GDPR, защита персональных данных в ЕС.

Key words: personal data, GDPR, personal data protection in the EU.

ЧАНЫШЕВ РАШИД ИБРАГИМОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридическа академия»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат юридических наук, доцент*

ВИРУСЫ-ШИФРОВАЛЬЩИКИ (RANSOMWARE), УГРОЗЫ И МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Примерно десять лет назад появилась новая разновидность вредоносных компьютерных программ – вирусы-шифровальщики («Ransomware»). Их возникновение стало возможным только после появления криптовалют, так как именно криптовалюты сделали безопасным механизм получения выкупа.

Вирусы-шифровальщики работают следующим образом: на управляющем атакой сервере C&C (Command and Control server) создается пара ключей асимметричного шифрования. При этом публичный (открытый) ключ встраивается в тело вируса. После заражения вирусом очередного компьютера на управляющем сервере генерируется ключ для симметричного шифрования, с помощью которого происходит шифрование файлов на компьютере – жертве. Передача самого симметричного ключа осуществляется при помощи методов асимметричного шифрования (например, RSA-256) – симметричный ключ зашифровывается на управляющем сервере с помощью приватного (закрытого) ключа, вирус на атакованном компьютере расшифровывает его с помощью встроенного в него публичного ключа, после чего происходит процесс шифрования.

После окончания шифрования вирус выводит на экран компьютера сообщение с требованием выкупа с оплатой при помощи одной из криптовалют, например биткойна. При этом обычно указывается срок, в течение которого должна быть произведена оплата («счетчик»).

Величина требуемого выкупа, с учетом текущего курса криптовалют, может колебаться в размере от \$300 до \$5 000 000.

В том случае, если злоумышленниками получен выкуп – вирус производит процедуру расшифровки файлов на зараженном компьютере. При этом нет никакой гарантии, что этот процесс расшифровки будет вообще произведен или завершится благополучно, так как вымогатели уже получили выкуп и у них нет причин для организации достаточно сложного и небезопасного процесса технической поддержки в тех случаях, когда с расшифровкой возникают проблемы.

Следует отметить, что сам принцип зашифровки файлов на зараженном компьютере при помощи вируса-шифровальщика появился достаточно давно, еще в конце 80-х годов 20 века. В 1994 году появление вируса-шифровальщика OneHalf привело к настоящей компьютерной эпидемии [1]. Однако в те времена подобные вирусы действовали «бескорыстно» и, по своей сути, являлись всего лишь злым хулиганством.

В настоящее время ситуация изменилась, и вирусы-шифровальщики постепенно становятся угрозой номер один. Так, например, в начале 2021 года с помощью вируса-шифровальщика Cring была произведена атака на ряд европейских промышленных предприятий, что привело к временной остановке производственных процессов и причинило значительный финансовый ущерб [2]. В отличие от обычных компьютерных вирусов вирусы шифровальщики представляют из себя реальную угрозу для жизни и здоровья людей, так как атакам подвержены компьютеры медицинских учреждений, на которых храниться жизненно важная информация о диагнозах и методах лечения людей. Так, в 2020 году более 750 поставщиков медицинских услуг потеряли в результате атак шифровальщиков почти \$4 000 000 000 [3].

Особенностью современных вирусов-шифровальщиков является их техническое совершенство, атакам не могут противостоять не только частные пользователи, но и подразделения предприятий, профессионально занимающиеся вопросами обеспечения компьютерной и информационной безопасности.

Долгое время для заражения компьютеров использовались достаточно простые методы фишинга, задачей которых было вынудить пользователя открыть вредоносное вложение или перейти по ссылке на фишинговый сайт. К настоящему времени для внедрения вирусов-шифровальщиков стали использоваться встроенный в Windows протокол удаленного рабочего стола (RDP), доступ с использованием незакрытых уязвимостей через виртуальные частные сети (например, через Fortigate SSL VPN), с помощью распространения поддельных обновлений программного обеспечения и с использованием макровирусов в документах MS Office [4].

При этом процесс атаки и внедрения вируса осуществляется с помощью человека-оператора, задачей которого является получение доступа через зараженный компьютер ко всей локальной сети предприятия.

В случае успешно проведенной атаки оператор производит поиск резервных копий, в том числе расположенных не только на самом компьютере, но и на подключенных к сети предприятия сетевых хранилищах, в том числе и облачных.

В результате такой целенаправленной атаки вирусом-шифровальщиком будут зашифрованы не только файлы на самих компьютерах, но и все доступные через удаленный доступ резервные копии.

Переход к удаленной форме работы во время пандемии коронавируса привел к тому, что к локальным сетям предприятий был вынужденно предоставлен удаленный доступ с домашних компьютеров и смартфонов работников. Поскольку домашние компьютерные устройства защищены намного хуже, чем корпоративные (если вообще защищены), такая практика значительно облегчила доступ злоумышленникам к защищенным сетям предприятий. Для получения доступа достаточно узнать логин и пароль, используемый работником на своем личном устройстве. Тем самым проверенная годами система организации защитного периметра для внутренней сети предприятия фактически перестала работать [5].

Смартфоны подвержены угрозам не менее чем персональные компьютеры. Процесс блокировки смартфона часто не требует даже шифрования его содержимого. При этом большинство пользователей не только не использует антивирусные программы на своих смартфонах, но и просто не знает об их существовании. Угроза эта весьма существенная, так как к настоящему времени более 50 процентов используемых в бизнесе компьютерных устройств являются мобильными, причем подавляющее число из них являются частными, а не корпоративными устройствами, используемых на предприятиях по принципу BYOD (bring your own device – «принеси свое устройство»).

Сталкиваясь с описанными выше проблемами, предприятия, ставшие жертвами вирусов-шифровальщиков, все чаще идут на то, чтобы решить проблему путем выплаты требуемого злоумышленниками выкупа.

Объемы выплат уже достигли размеров, вызывающих беспокойство у государственных контролирующих органов. С их точки зрения, подобные выплаты являются де-факто спонсированием терроризма и организованной преступности.

Так, 1 октября 2020 года Департамент казначейства США (US Treasury Department) опубликовал инструкции, в которых указано, что предприятия, пострадавшие от действий вирусов-шифровальщиков и собирающиеся выплатить выкуп, обязаны предварительно связаться с Управлением по контролю за иностранными активами Казначейства (OFAC, Office of Foreign Assets Control) и получить разрешение на выплату выкупа.

В противном случае к предприятиям, выплатившим выкуп без уведомления и разрешения OFAC, будут применены санкции (проведение судебного расследования и выплата крупного штрафа) [6].

Как следствие, предприятия, пострадавшие от вымогателей, оказываются «меж двух огней».

Тем самым предприятия фактически подталкиваются к финансированию и заблаговременному проведению комплекса мер по организации противодействия данной угрозе.

Поскольку жертвами вирусов-шифровальщиков становятся не только крупные предприятия, имеющие подразделения, отвечающие за компьютерную безопасность, но и частные лица, вынужденные принимать подобные меры самостоятельно, можно дать ряд практических рекомендаций.

Например, следует пересмотреть методы создания резервных копий, так как используемые в настоящее время можно считать устаревшими. Метод резервного копирования файлов в облачные хранилища больше не является надежным, так как особенностью этого метода является автоматическая синхронизация файлов в облаке с их копиями на локальном компьютере. В случае заражения компьютера вирусом-шифровальщиком зашифрованные им файлы будут автоматически синхронизированы с их копиями в облачном хранилище. Кроме того, вирусы-шифровальщики имеют возможность получения доступа по сети к таким распространённым устройствам как NAS (Network Attached Storage), используемых как частными лицами, так и предприятиями для оперативного создания и хранения резервных копий.

Следовательно, требуется организовать процесс создания и надежного хранения резервных копий, к которым в принципе нет доступа по сети, например, на жестких дисках, физически подключаемых к компьютеру только на время создания резервной копии. Конечно, такое решение является весьма трудозатратным и неудобным, но это единственный вариант защиты от современных вирусов-шифровальщиков.

Список использованной литературы:

1. Легенды вирусостроения: В тисках шифратора. [Электронный ресурс]. – URL: <http://surl.li/syiv> – Дата обращения: 28.04.2021 г.
2. Шифровальщики-вымогатели The Digest «Crypto-Ransomware». [Электронный ресурс]. – URL: <http://surl.li/syje> – Дата обращения: 28.04.2021 г.
3. Хакеры стали чаще атаковать больницы. [Электронный ресурс]. – URL: <http://surl.li/syjc/> – Дата обращения: 01.05.2021 г.
4. Phoenix Cryptolocker Ransomware New ransomware observed in attack against a large organisation. [Electronic resource]. – URL: <http://surl.li/syjj> – Last access: 04.05.2021.
5. Концепция периметра безопасности устарела. Но как усложнить жизнь хакерам? [Электронный ресурс]. – URL: <http://surl.li/syjm> – Дата обращения: 04.05.2021 г.
6. US Treasury says some ransomware payments may need its express approval. [Electronic resource]. – URL: <http://surl.li/syjq>. – Last access: 04.05.2021.

Ключові слова: віруси-шифрувальники, ransomware, інформаційна безпека комп'ютерних систем, методи створення резервних копій.

Ключевые слова: вирусы-шифровальщики, ransomware, информационная безопасность компьютерных систем, методы создания резервных копий.

Key words: encipher viruses, ransomware, information security computer systems, backup creation methods.

ЛОБОДА ЮЛІА ГЕННАДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент*

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИ СТВОРЕННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

Особливість методики викладання, застосованої під час реалізації умови актуалізації самостійності майбутніх фахівців до створення сучасних комп'ютерних програм, полягає в тому, що студенти вже знайомі з мовами об'єктно-орієнтованого програмування або з будь-якою іншою мовою програмування і мають певний досвід створювати комп'ютерні програми.

Останнім часом зросла популярність комп'ютерних застосувань для ухвалення рішень, створених на базі браузерів. Крім того, вони зручні для створення проектів, що дозволяють підключатися до локальної мережі через з'єднання з Інтернет, і призначені для працівників, що перебувають вдома або в дорозі. Основне завдання розробника полягає в демонстрації користувачеві застосування простого та зрозумілого способу здобуття даних, що цікавлять його. Феноменальне зростання Інтернет і швидкий розвиток корпоративних мереж призвели до того, що створені комп'ютерні програми, легко та просто перекладають «на рейки» Інтернет вже наявні бази даних [1].

Вибір мови програмування залежить багатьох факторів і є сучасною технологією з можливостями: розробки власних графічних призначень для користувача інтерфейсів і створення мультимедійних застосувань; створення додатків, пов'язаних з обміном даними в Інтернет або локальній мережі; у роботі з базами даних і створенні працездатного інтерфейсу для різних локальних баз даних і баз даних клієнт/сервер; створення промислового інтерфейсу, реалізованого в системі Windows; для інформаційних службовців або системних адміністраторів, яким необхідно прийняти кваліфіковане рішення щодо того, який виробник інтерфейсу Windows буде вибраний їх організацією як стандарт.

Під час роботи над проектом створення комп'ютерних програм майбутній фахівець опановує два види інформації:

- інформацію, що пов'язана лише з його обізнаністю про ті або інші сторони розробки проекту, і що не має для нього достатньої цінності;
- інформацію, що є надбанням особи, відкладена в резервах довготривалої пам'яті і знаходиться в стані постійної готовності до актуалізації у необхідній ситуації.

Перехід інформації з одного вигляду в іншій проходить декілька стадій, а саме: первинне недиференційоване сприйняття інформації; визначення значущості отриманої інформації із загальних позицій, потім з позиції особистої значущості; осмислена або стихійна настанова на запам'ятовування інформації на конкретний період.

Така проектна робота над створенням комп'ютерних програм дозволяє розвивати творчий рівень самостійності, оскільки студент при створенні проекту вимушений «...постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, скеровані на вихід за межі заданого, пошук і відкриття нових способів рішення» [2]. Організуючи самостійну роботу щодо виконання проекту, викладач виконує роль координатора і повинен дотримуватися таких основних принципів: необхідністю управління процесом створення проекту; вести облік і постійно розвивати мотивацію під час активізації самостійної пізнавальної діяльності; потрібністю застосовувати індивідуальний і диференційований підхід до студента в процесі активізації їх самостійної діяльності; забезпеченням раціонального використання навчально-матеріальної бази.

При координації проекту будь-яка актуалізація знань студентів повинна супроводжуватися ситуацією успіху і створювати у них оптимістичну перспективу. Ефективний такий підхід, коли необхідно актуалізувати творчий потенціал, потребу в самореалізації.

Створені проекти неможливі без використання текстового матеріалу. Важливо залучити студентів у процес пошуку. Для цього пропонується читати монографії, книги, публікації, здійснювати пошук у мережі Інтернет, де докладно висвітлені різні варіанти тестових завдань від формулювань до остаточних висновків. При цьому актуалізація пізнавальної діяльності, збудження дослідницької жилки, самостійності в студента відбувається тільки тоді, коли він відчуває задоволення від пошуку, від знаходження цікавих фактів.

Функціональні завдання, обґрунтування вибору мови програмування, візуальний інтерфейс і етапи розробки (розробка структури алгоритму, розробка програмних модулів, тестування або контроль додатка, створення посібника користувача, визначення мінімальних вимог до комп'ютера) студент проводить після попередньої підготовки й аналізу існуючого матеріалу [3].

Створення комп'ютерних програм сприяє формуванню самостійності як професійної якості особистості й удосконалюванню вміння працювати без сторонньої допомоги. При цьому активізацію пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців забезпечує те, що на кожному етапі роботи проводиться спостереження, висновки виконуються самостійно, тобто кожен студент залучений до пізнавального

процесу, що має характер самостійного пошуку рішення завдань, які поступово ускладнюються.

Метою даного проекту є вдосконалення засвоєних студентами теоретичних знань, умінь та навичок працювати з відповідними програмними системами, оволодіння принципами системного проектування об'єктів, методами чисельного аналізу у професійній галузі, розвиток умінь виконання роботи в інтегрованих програмних системах, осмислено і ефективно використовувати сучасні інформаційні технології в науково-дослідній роботі та у подальшій професійній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Новиков Б. А. Основы технологий баз данных: учеб. пособие / Б. А. Новиков, Е. А. Горшкова, Н. Г. Графеева; под ред. Е. В. Рогова. – 2-е изд. – М.: ДМК Пресс, 2020. – 582 с.
2. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи [Текст] : навч.-метод. посіб. / Інна Стражнікова ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», Каф. педагогіки ім. Богдана Ступарика. – Івано-Франківськ : НАІР, 2018. – 120 с. – Бібліогр.: с. 114–116.
3. Лобода Ю. Г. Порівняльний аналіз проблем вивчення ІТ-дисциплін / Ю. Г. Лобода, О. Ю. Орлова // Забезпечення якості вищої освіти : матеріали 49-ї наук.-метод. конф. ОНАХТ, Одеса, 11–13 квіт. 2018 р. / Одес. нац. акад. харч. технологій; ред. Б. В. Єгоров та ін. – Одеса, 2018. – С. 240–242.

Ключові слова: комп'ютерні програми, програмування, проект, інформація, самостійність.

Ключевые слова: компьютерные программы, программирование, проект, информация, самостоятельность.

Key words: computer applications, programming, project, information, independence.

ТОЛОКНОВ АНАТОЛІЙ АРНОЛЬДОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій*

АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ САЙТІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Доступність – це практика, що дозволяє використовувати сайти як можна більшій кількості людей. Також доступність можна уявити як спосіб надання рівних прав і рівних можливостей, незалежно від здібностей або обставин [1].

При створенні державних сайтів повинні використовуватися, зокрема, такі принципи і закони. Офіційний веб-сайт є віртуальним представництвом органів самоврядування в Інтернет і повинен вирішувати завдання відкритості інформації згідно закону України «Про доступ до

публічної інформації» № 2939-VI від 13.01.2011 р. Веб-сайт повинен бути адаптований щодо вимог закону про доступ людей з вадами зору та слуху, що відповідає постанові Кабміну від 26.09.2013 р. № 730 (Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 4.01.2002 р. № 3 і від 29.08.2002 р. № 1302).

З 2018 року Державним комітетом телебачення і радіомовлення України надаються аналітичні довідки про моніторинг інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади [2]. Моніторинг інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади здійснюється на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» та згідно з Порядком проведення Держкомтелерадіо моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади, затвердженим наказом Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 08.06.2015 № 118, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 25.06.2015 за № 759/27204.

Держкомтелерадіо проводить моніторинг інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади двічі на рік (квітень – червень та жовтень – грудень).

Зокрема, рівень інформаційного наповнення кожного веб-сайту оцінюється за якістю інформаційного наповнення (Пя), який враховує рівень повноти, актуальності, навігаційної доступності розміщеної на веб-сайті інформації, а також наявність функції пошуку та доступність інформації для сприйняття особами з порушеннями зору та слуху.

В аналітичній довідці [3] за результатами проведеного Держкомтелерадіо моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади у першому півріччі 2020 року у розділі 6, Підсумки та пропозиції, відмічається, що зберігається позитивна динаміка інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів суб'єктів владних повноважень. Також в цій довідці є додатки з таблицями рейтингу інформаційної прозорості офіційних веб-сайтів, в яких, зокрема, рейтинг оцінюється за параметром «Доступність інформації на веб-сайті для користувачів з вадами зору та слуху» (Кід – коефіцієнт інформаційної доступності), який має значення: так (Кід=1,0); частково (Кід=0,75); ні (Кід=0,5).

Мета цієї статті – зробити короткий аналіз доступності сайтів органів державної влади. У цьому аналізі приймали участь такі сайти: Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного суду України, Ради національної безпеки і оборони України, інших органів виконавчої влади (<https://www.kmu.gov.ua/catalog>), в які увійшли: сайти міністерств (20 шт.), служб (25 шт.), агентств (16 шт.), інспекцій (5 шт.), ЦОВВ зі спеціальним статусом (8 шт.), колегіальних органів (3 шт.), інших ЦОВВ (4 шт.), місцевих органів влади (27 шт.), за винятком тих органів, які не мають свого сайту (9 шт.) – загалом 103 сайтів.

Аналіз проводився за такими параметрами:

- Аналізувалася лише головна сторінка сайтів.
 - Визначалось наявність версії сайту для людей з вадами зору.
 - Виявлялась наявність атрибуту *lang* у елемента *html*, який впливає на рівень доступності сайту [4], а також його значення. Для україномовних сайтів значення атрибуту *lang* повинно бути «*uk*» (ISO 639-1).
 - Виявлялося кількість помилок HTML-коду за допомогою стандартного валідатора Консорціуму W3C (<https://validator.w3.org/>). До уваги бралися тільки помилки рівня *Error* і *Fatal error*. Помилки рівня *Warning* до уваги не бралися. Нема прямої залежності доступності сайту від кількості синтаксичних помилок в кодї, але ж найменша кількість говорить про те, що сайт більш доступний.
 - Доступність також визначалась за допомогою розширення WAVE Evaluation Tool для браузера Firefox.
- У результаті аналізу виявлено:
- Версія для людей з вадами зору відсутня у 32 сайтів.
 - Атрибут *lang* відсутній у 21 сайта, неправильне значення атрибуту – «*ua*» зустрічається у 29 сайтів, значення «*en*» – 8 сайтів, «*ru*» – 4 сайта.
 - Найменша кількість помилок валідатора W3C зустрічається у сайтів:

Назва органу державної влади	Валідатор W3C (Error)	WAVE
Державне агентство резерву України	0	4
Рада національної безпеки і оборони України	1	10
Державна служба України з етнополітики та свободи совісті	1	3
Державна аудиторська служба України	1	14
Вінницька обласна державна адміністрація	2	31
Хмельницька обласна державна адміністрація	3	58
Фонд державного майна України	4	38
Міністерство фінансів України	5	8
Державна служба України з безпеки на транспорті	5	21
Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України	5	13

• Найменша кількість помилок доступності за версією WAVE Evaluation Tool:

Назва органу державної влади	WAVE	Валідатор W3C (Error)
Державна служба статистики України	1	15
Міністерство цифрової трансформації України	1	771
Державна служба якості освіти України	2	35
Державна служба України з етнополітики та свободи совісті	3	1
Державна служба України з питань праці	3	46
Державне агентство резерву України	4	0
Одеська обласна державна адміністрація	5	12
Київська міська державна адміністрація	6	38
Київська обласна державна адміністрація	6	42
Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей	7	9

Список використаної літератури:

1. What is accessibility? [Електронний ресурс]. URL: https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Learn/Accessibility/What_is_accessibility (дата звернення: 4.05.2021).
2. Аналітичні довідки за результатами моніторингу веб-сайтів органів виконавчої влади. [Електронний ресурс]. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=112507 (дата звернення: 4.05.2021).
3. Аналітична довідка за результатами проведеного Держкомтелерадіо моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади у першому півріччі 2020 року. [Електронний ресурс] URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=167745&cat_id=112507 (дата звернення: 4.05.2021).
4. Why use the language attribute? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.w3.org/International/questions/qa-lang-why.en.html> (дата звернення: 7.05.2021).

Ключові слова: доступність сайтів, обмеження фізичних можливостей, органи державної влади.

Ключевые слова: доступность сайтов, ограничение физических возможностей, органы государственной власти.

Key words: accessibility, physical limitation, government departments.

СЕКЦІЯ 14

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Керівник секції: в. о. завідувача кафедри кібербезпеки, д. е. н., доцент
С. А. Горбаченко

Секретар секції: доцент кафедри кібербезпеки, к. ф.-м. н., доцент
О. В. Бакуніна

ГОРБАЧЕНКО СТАНІСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кібербезпеки,
доктор економічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО СИНГУЛЯРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Четверта промислова революція посприяла переосмисленню всього механізму менеджменту, адже одним з її досягнень є перетворення автоматизованого виробництва, систем обміну даних і виробничих технологій на єдину саморегульовану систему. В цьому сенсі управлінське втручання людини у виробничий процес є мінімальним і взагалі поступово прагне до нуля. Звісно, управлінські системи реагують на постіндустріальні запити і в процесі осучаснення поступово переходять від ієрархічних структур до інноваційних моделей на основі мережевої взаємодії та співробітництва, проте навіть вказані дії не можуть гарантувати їхнього результативного та ефективного функціонування.

Занепокоєння викликає те, що, по-перше, існуючий рівень управління та усвідомлення поточних змін в усіх областях вкрай низький в порівнянні з необхідністю переосмислення економічних, соціальних і політичних систем, щоб відповісти на виклики четвертої промислової революції. В результаті національні та глобальні організаційні структури, які необхідні для регульованого поширення інновацій є недостатньо адекватними або взагалі відсутні. По-друге, відсутня й послідовна, позитивна і єдина концепція на глобальному рівні, яка могла б визначити можливості та реалізувати потенціал четвертої промислової революції [1, с. 17].

Це обумовлює необхідність змін в технологіях та інструментах менеджменту, зокрема, за допомогою впровадження управлінських інновацій, які здатні максимально адаптувати характер і методи управлінського супроводу технологічних, економічних, соціальних і політичних процесів четвертої промислової революції в контексті розвитку людства та нових стандартів його безпеки.

Найвищим (з тих, що розглядаються не як теоретично можливі, а як практично досяжні) рівнем штучного інтелекту машин, спроможних до саморозвитку і самозабезпечення є сингулярність. Вказаний термін першими почали використовувати математики та астрофізики для опису космічних чорних дір і в деяких теоріях початку всесвіту.

З філософського погляду технологічна сингулярність виступає як гіпотетичне вибухоподібне зростання швидкості науково-технічного прогресу, яке ймовірно настане за створенням штучного інтелекту і здатних до самовідтворення машин, інтеграції людини з обчислювальними машинами або значного збільшення можливостей людського мозку за рахунок біотехнологій.

Соціальним адептом сингулярного середовища є сучасне мережеве суспільство, процеси в якому відбуваються під керуванням інформаційно-комунікаційних технологій, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи мереж. На практиці мережеве суспільство вже сьогодні формує фундамент світової соціальної структури.

В управлінському аспекті Т. Блуммарт та С. ван ден Брук досить вдало визначили сингулярність як стан, при якому «людям більше не доведеться оновлювати комп'ютери, телекомунікаційні системи та роботизовані механізми. Ці машини і системи будуть перепрограмувати себе самостійно. Люди не будуть розуміти, як вони працюють, але все буде працювати саме по собі» [2, с. 14].

Досягнення сингулярних завдань напряму пов'язано з процесами роботизації, мета яких полягає у заміні монотонної людської праці та імітації більш складних фізичних процесів. Основний рушій розвитку роботизації – жорсткі умови конкурентної боротьби в окремих видах економічної діяльності з прагненням спочатку максимізації задоволення потреб споживача, а надалі і формування нових потреб через створення абсолютно нових ринкових сегментів [3, с. 68].

З урахуванням вищезазначеного сингулярне середовище вимагає від поточної системи управління тектонічних організаційних змін, а від окремих менеджерів – докорінної зміни способу мислення. Але навіть в умовах сингулярності не викликає сумнівів неможливість автоматизації таких управлінських аспектів, як лідерство, командна робота, емпатія, інтуїція, креативний потенціал. Саме за рахунок вказаних елементів менеджмент має відшукати своє місце в технологічних системах майбутнього. Відтак сингулярне середовище формує та окреслює портрет сучасного конкурентоздатного менеджера, який має бути носієм лідерських якостей, емоційного інтелекту та креативних

здібностей та прагнути до постійного вдосконалення, як особистісного, так і професійного.

Лідерські якості представників менеджменту включають: здатність вести колектив за собою, стратегічне мислення та практичне бачення довгострокової перспективи, здатність до адаптації інноваційних підходів, прагнення до професійного самовдосконалення, підприємницькі здібності, бажання нести персональну відповідальність, здатність до критичного мислення, вміння створювати та підтримувати творчу атмосферу.

Емоційний інтелект, як некогнітивні здібності, компетенції і вміння (самоусвідомлення, самоконтроль, навички спілкування, емпатія, самомотивація), набуває першочергової важливості для керівників суб'єктів господарювання морських галузей, адже їм вкрай потрібно розуміння власних емоцій та емоцій підлеглих з метою створення сприятливого емоційного середовища в колективі.

Креативна складова передбачає інтеграцію корисних інноваційних управлінських рішень шляхом нестандартного комбінування доступних ресурсів. Це вимагає від менеджерів здатності генерувати та впроваджувати нові ідеї, а також успішно вирішувати поставлені завдання новаторськими способами з відходом від шаблонів.

Список використаної літератури:

1. Шваб К. Четвертая промышленная революция ; Пер. с англ. Москва : Издательство «Э», 2018. 208 с.
2. Блуммарт Т., Ван ден Брук С. Четвертая промышленная революция и бизнес: Как конкурировать и развиваться в эпоху сингулярности ; Пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2019. 204 с.
3. Антохов А. А. Роботизація як головний рушій переходу до технологіко-сингулярного етапу розвитку регіональної економіки. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 67–70.

Ключові слова: сингулярність, менеджмент, інновації, автоматизація, емоційний інтелект, лідерство, креативність.

Ключевые слова: сингулярность, менеджмент, инновации, автоматизация, эмоциональный интеллект, лидерство, креативность.

Key words: singularity, management, innovation, automation, emotional intelligence, leadership, creativity.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор фізико-математичних наук, доктор
юридичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації*

НОВІКОВ В'ЯЧЕСЛАВ ПАНТЕЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент*

РАЧУК ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки*

«ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО» НА ТЕРЕНАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ: КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ У ТЕХНІКО-ПРАВОВИХ ПРОЯВАХ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ

Конфіденційність стала принциповою складовою існування «цифрового суспільства», складаючи найбільш вразливу його ланку. Реально саме конфіденційність унеможливує отримання інформації неуповноваженою особою, а цілісність інформації полягає у неможливості будь-якої її трансформації неуповноваженою особою або ж уповноваженою, але без обґрунтованої на те мети при виконанні дій щодо електронних довірчих послуг. Вимоги часу щодо електронних довірчих послуг та вимоги до посилення їх конфіденційності дозволили посилити останню і зробити її універсальною, затверджуючи такий підхід на законодавчому рівні [1]. Відзначимо, що Закон [1] так і не враховував увесь спектр питань конфіденційності та не був спрямований на вирішення пов'язаних з нею задач. З аналізу технічної та юридичної сторони реалізації багатьох питань в галузі інформаційних технологій та їх захисту відомо, що технічна сторона завжди випереджає юридичну (див. [2]). Тому таке співвідношення не є дивним. Однак законодавча складова має підтягуватися до технічних змін більш швидкими темпами і, як наслідок, прийняття зазначеного вище Закону слід вважати вельми прогресивною подією. Так, Закон [1] не тільки розширив розуміння ряду дефініцій, зокрема ввівши в нього такі поняття як відкриті та особисті (закриті) ключі, кваліфікований підпис тощо, а й увів в правовий обіг визначення нових технічних понять. Однак з юридичної сторони не можна не відмітити, що Закон [1] інтегрує в собі всі попередні здобутки у сфері застосування електронних послуг в розумінні дотримання конфіденційності. Фактично в міжнародному сенсі конфіденційність щодо інформаційної безпеки є однією з основних складових частин самої цієї безпеки. В той же час фахівцям добре відомо, що конфіденційність, цілісність та доступність виступають обов'язковими вимогами, які на законодавчому рівні (державному

рівні) мають бути строго дотримані. Нехтування або неналежним чином дотримання вимог щодо конфіденційності веде до інформаційних втрат, що загалом закономірно приводить до відповідних втрат в цілому підприємства, організації, держави. Отже, конфіденційні інформаційні дані, що циркулюють, обробляються та зберігаються в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах (далі системах) повинні бути надійно захищеними. Це стосується будь-якої інформації, тим більш конфіденційної, бо навіть відкриті інформаційні дані під час обробки в системі повинні зберігати цілісність, що забезпечується шляхом захисту від несанкціонованих дій, які можуть призвести до її випадкової або умисної модифікації чи знищення. Усім користувачам повинен бути забезпечений доступ до ознайомлення з відкритою інформацією. Модифікувати або знищувати відкриту інформацію можуть лише ідентифіковані та автентифіковані користувачі, яким надано відповідні повноваження. Спроби модифікації чи знищення відкритої інформації користувачами, які не мають на це повноважень, неідентифікованими користувачами або користувачами з не підтвердженою під час автентифікації відповідністю пред'явленого ідентифікатора повинні блокуватися.

Зазначимо, що під час обробки конфіденційної інформації повинен забезпечуватися її захист від несанкціонованого та неконтрольованого ознайомлення, модифікації, знищення, копіювання, поширення. Доступ до конфіденційної інформації надається тільки ідентифікованим та автентифікованим користувачам. Спроби доступу до такої інформації неідентифікованих осіб або користувачів з не підтвердженою під час автентифікації відповідністю пред'явленого ідентифікатора повинні блокуватися.

Система дозволяє користувачеві надавати можливість здійснення декількох операцій з метою досягнення забезпечення інформації, або ж надає можливість позбавлення користувача такого права. Боротьбу з функцією несанкціонованого блокування може назначити власник інформаційних даних, на свій розсуд, у разі якщо такі інформаційні дані в системі законодавством не передбачені.

Для досягнення безпеки інформації необхідно дотримуватися певних правил таким чином, щоб у системі здійснювалася обов'язкова дія, яку прийнято іменувати – реєстрація. Таким чином, ми реєструємо:

- користувачів за результатами їхньої автентифікації та ідентифікації;
- будь-які спроби несанкціонованих дій з інформаційними даними;
- фактично здійснені користувачами усі операції під час обробки інформації;
- випадки змін прав доступу користувачам (надання/позбавлення) на час обробки інформаційних даних;
- дані за результатами перевірки цілісності програмно-апаратних засобів захисту інформаційних даних.

При цьому слід пам'ятати, що можливість проведення аналізу реєстраційних даних забезпечується виключно користувачем, якого

уповноважено здійснювати управління засобами захисту інформації та контроль за захистом інформації в системі (адміністратор безпеки). Реєстрація здійснюється автоматичним способом, а реєстраційні дані захищаються від модифікації та знищення користувачами, які не мають повноважень адміністратора безпеки [3]. Реєстрація спроб несанкціонованих дій з конфіденційною інформацією про фізичну особу, яка законом віднесена до персональних даних, повинна супроводжуватися повідомленням про них адміністратора безпеки як це відбувається в країнах-членах ЄС (див. [2; 4]). Результатом таких протиправних дій користувачів, які, в першу чергу, повинні бути ідентифіковані та автентифіковані, стає порушення загальної конфіденційності. Такі особи обов'язково повинні бути позбавлені права доступу до інформації та її обробки, а це означає, що контроль за станом цілісності програмно-апаратних засобів, призначених для забезпечення захисту в системі має здійснюватися автоматизованим способом. Передачу конфіденційної інформації з однієї системи до іншої необхідно здійснювати в закодованій формі або з умовами передавання спеціальними захищеними каналами зв'язку у відповідності до вимог діючого законодавства за напрямком криптографічного та технічного захисту інформаційних даних. Прийнятий порядок підключення систем, в яких обробляються конфіденційні інформаційні дані, до глобальних мереж передачі даних визначається законодавством. У системах з конфіденційною інформацією також здійснюється контроль за цілісністю програмного забезпечення, яке використовується для обробки інформації, запобігання його несанкціонованої модифікації та ліквідація наслідків такої модифікації. При цьому одночасно контролюється цілісність програмних та технічних засобів захисту інформації. У разі порушення їх цілісності обробка в системі інформації припиняється.

Для збереження конфіденційності обов'язково здійснюються організаційні засади досягнення безпеки інформаційних даних. А саме, проводиться спеціальний захист інформації від несанкціонованих дій, у тому числі від комп'ютерних вірусів. Так, для досягнення інформаційної безпеки шляхом гарантованого захисту від комп'ютерних вірусів, а також від несанкціонованих дій необхідно забезпечувати в усіх системах відповідні спеціальні заходи, а захист інформації від спеціального впливу на засоби обробки інформації має забезпечуватися в системі у разі, якщо рішення про необхідність такого захисту прийнято власником (розпорядником) інформації умова гарантованої інформаційної безпеки від спеціального впливу на технічні та програмно-апаратні засоби захисту. Тоді в системі буде досягнуто конфіденційність тільки в тому випадку, коли розпорядник (власник) інформації прийме рішення про таку необхідність. Обов'язково слід пам'ятати про те, що юридичну відповідальність за досягнення безпеки інформації в системі несуть посадові особи (керівники, заступники, керівники підрозділів інформаційної безпеки будь-якої організації, яка володіє (є розпорядником) системи з інформацією, що необхідно захищати, шляхом створення та

правильною експлуатацією цих інформаційних систем в сукупності з програмно-апаратними та технічними засобами захисту.

Таким чином, стрімкий розвиток інформатизації, розмежовуючи матеріальну та юридичну складові, стимулює розвиток як самих зазначених систем та їх конфіденційності, постійно підвищуючи її рівень. Можна з впевненістю говорити, що в сучасних інформаційних відносинах конфіденційність визначається своєю важливістю, розкриваючись як властивість обставин правової реальності, що в логіко-мовних і технічних реаліях виводить на передові рубежі саме інформатизацію. В цьому випадку конфіденційність продовжує становити властивість актів поведінки, подій, юридичних станів тощо, зберігаючи інформацію про них як сукупності певних відомостей, що потребують бути відповідним способом захищеними.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII від 05.10.2017 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 440-IX від 14.01.2020. – Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 45. – Ст. 400.
2. Бойко В. Д., Василенко М. Д. Кібербезпека та захист персональних даних в ЄС: проблеми цифрового суспільства / В. Д. Бойко, М. Д. Василенко // Наукові праці Національного університету «ОЮА». – Т. 23. – Одеса, 2019. – С. 34–48.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах» № 373 від 29.03.2006 р. із змінами, внесеними згідно з наступними Постановами КМУ. – Офіційний вісник України від 12.04.2006. – № 13. – Стор. 164. – Ст. 878.
4. Бойко В. Д. Кібербезпека в ЄС та країнах-членах: генезис та проблеми її підвищення / В. Д. Бойко, М. Д. Василенко, С. В. Кухаренко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави – К. : СБУ, 2019. – № 3. – С. 57–69.

Ключові слова: інформатизація, інформація, конфіденційність, несанкціонований доступ, захист, інформаційні дані, реєстрація даних, закон.

Ключевые слова: информатизация, информация, конфиденциальность, несанкционированный доступ, защита, информационные данные, регистрация данных, закон.

Key words: informatization, information, confidentiality, unauthorized access, protection, information data, data registration, law.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор фізико-математичних наук, доктор
юридичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації*

НОВІКОВ В'ЯЧЕСЛАВ ПАНТЕЛІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент*

ЗМЕНШЕННЯ ІМОВІРНОСТІ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ В КОМП'ЮТЕРНУ СИСТЕМУ ПРИ ПОСИЛЕННІ ПАРОЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Стрімке зростання впливу інформатизації на різні сторони людської діяльності проходить на тлі швидкого становлення «інформаційного суспільства», можливості якого розцінюються як основа подальшого соціально-економічного розвитку сучасних країн за рахунок реалізації ІТ-технологій, зокрема систем штучного інтелекту, здатних створювати суперефективні виробництва. Тим не менш не можна не звертати увагу на деякі негативні, але досить важливі, тенденції загальної інформатизації. Так, наприклад, широкий спектр відомих загроз у сфері формування, збереження та розподілу інформаційних ресурсів та послуг дуже швидко доповнився новими загрозами, пов'язаними з несанкціонованим доступом (НСД) або втручанням різних зловмисників в роботу саме інформаційно-комунікаційних систем (ІКС), що функціонують в різних мережах. І хоча починаючи з 1999 р., в Україні розроблено відповідну нормативно-правову базу щодо захисту інформації, питання забезпечення інформаційної безпеки з багатьох причин все ще залишаються вельми актуальними [1]. Однією з причин такого стану галузі стала недостатня підготовленість, а найчастіше елементарна безвідповідальність, користувачів ІКС, (персоналу фірм та підприємств) в питаннях, пов'язаних з основами інформаційної безпеки ІКС, що призводить до збільшення ймовірності несанкціонованого доступу і проникнення в ІКС. Згідно зі звітом Verison по дослідженню витоку даних за 2016–2019 рр., після серії відомих атак, 63 % підтверджених витоків даних сталися з вини персоналу внаслідок використання ненадійних паролів, вкрадених або встановлених за замовчуванням, а також в порушення вимог експлуатаційної документації [2].

Не викликає сумнівів те, що високий ступінь інформатизації компаній та промислового виробництва вимагає високої кваліфікації працівників при обслуговуванні автоматизованих робочих місць (АРМ), основу яких складають комп'ютери різноманітних модифікацій, включених в різні мережі. На цих АРМ вже зараз створюється значний обсяг продукту, і тому в умовах високотехнологічних виробництв, НСД в такі АРМ вважається неприпустимим. Однак такі АРМ працюють,

як правило, в комп'ютерних мережах, куди при достатньому бажанні можуть проникати зловмисники. У цій ситуації необхідно використовувати ефективні заходи щодо захисту периметра АРМ. Дуже часто захист паролем виступає єдиним ефективним методом забезпечення безпеки таких ІКС. Слід зазначити, що останнім часом з'явилися різні системи захисту типу VPN (скорочення від англ. Virtual Private Network – віртуальна приватна мережа, яка представляє собою узагальнену назву технологій, що дозволяють створювати віртуальні захищені мережі поверх інших мереж із меншим рівнем довіри, а саме вони все частіше стали використовуватися). При цьому робота в умовах віддаленого доступу, яка характерна для нашого часу, накладає додаткові вимоги щодо інформаційної безпеки в таких системах, тому що призводить до додаткових завантажень мереж, що відкриває нові можливості для несанкціонованого доступу зловмисникам (див. [3; 4]). В умовах, що склалися, на думку американських експертів, зняття системи захисту інформації з комп'ютерних систем, призведе до банкрутства приблизно 20 % середніх підприємств протягом декількох годин, а з решти, (60–70) %, розоряться через кілька днів [1]. Тому з метою зниження інформаційних загроз (порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації) на початковому етапі життєвого циклу різних продуктів, велике значення набуває вміло організована робота на захищених програмно-апаратних засобах і системах. Аналіз хакерських атак говорить про те, що для здійснення підступних задумів зловмисникам потрібен контроль над системами доступу для отримання привілеїв вищого рівня [2]. В той же час отримання такого доступу для хакера можливе лише після входу в ІКС, й бажано засобами, що не виявляються засобами захисту даної системи. Найбільш ефективними способами з відповідними засобами захисту інформації від несанкціонованого доступу залишаються ідентифікація та аутентифікація, що засновані на криптографічному перетворенні інформації [5]. Способи аутентифікації в своїй більшості базуються на застосуванні одноразових або багаторазових паролів. А з урахуванням того, що багатфакторні системи аутентифікації ще не стали такими, що використовуються повсюдно, а ті, що вживаються, часто використовують імена користувачів і пароліний захист без систем аутентифікації. Вибір ефективних способів встановлення парольного захисту для таких систем принципово впливає на вирішення основного питання щодо їх працездатності протягом цього життєвого циклу. Це передбачає використання таких різновидів способів аутентифікації, які реалізуються: по збереженій копії пароля або його згортку; по деякому перевірочному значенню; без безпосередньої передачі інформації про пароль стороні, що перевіряє; з використанням пароля для передачі криптографічного ключа.

Короткий аналіз цих способів показує, що перший спосіб передбачає наявність певної бази даних у обох чи кількох імен користувачів для збереження пароля, куди може проникнути зловмисник. Очевидно, що найбільш ефективний третій спосіб. Для виключення можливості несанкціонованого доступу у всіх інструкціях по експлуатації ІКС

рекомендується встановлювати не менше 6–8 букво-цифрових знаків, але зазвичай їх встановлюють менше. Це дозволяє з використанням програм типу Active Password Changer, без особливих зусиль, зламати або стерти паролі користувачів і безперешкодно дістатися до бази даних користувачів і паролів в ОС Windows, які зберігаються в SAM-файлі директорії C. Зазвичай на персональному комп'ютері встановлено 2–3 ОС. І в цьому випадку вибір для хакера відповідного SAM-файлу не представляє великих труднощів.

Не зупиняючись на математичному дослідженні стійкості паролівних систем захисту документів і архівів, надамо лише посилання на покрокову інструкцію з установки паролю як одного з найвідповідальніших моментів в роботі: після моменту включення персонального комп'ютера [6]. Сама інструкція складається з семи кроків, дотримуватись які обов'язково з разі розуміння важливості збереження конфіденційності, а саме, мова йдеться про запобігання несанкціонованого доступу в комп'ютерну систему. Зазначимо лише те, що процес установки пароля може незначно відрізнитися від одного системного блоку до іншого, але його загальний сенс залишається незмінним.

Отже, установка надійного паролю різко знижує ймовірності злому паролівного захисту навіть при використанні методів інтелектуального злому, словникових атак, а також систем автоматичного підбору всіх комбінацій знаків.

Список використаної літератури:

1. Емельянов С. Л. Основы информационной безопасности: конспект лекций по спецкурсу / С. Л. Емельянов. – Одесса : ОНЮА., 2003. – 197 с.
2. Диогенес Ю., Озкая Э. Кибербезопасность: стратегии атак и обороны / Ю. Диогенес, Э. Озкая, пер. с англ. Д. А. Беликова. – Москва : ДМК Пресс, 2020. – 326 с.
3. Василенко М. Д., Новіков В. П., Рачук В. О. Безпека та виклики сучасності: ризики та кібербезпека в період пандемії / М. Д. Василенко, В. П. Новіков, В. О. Рачук // Безпека в сучасному світі : матеріали II Всеукраїнської науково-практ. конф. (м. Одеса, 20 листоп. 2020 р.) / за ред. О. В. Дикого. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – С. 93–98.
4. Василенко М. Д., Новіков В. П., Рачук В. О., Слатвинська В. М. Кібербезпека в проявах ризиків у період пандемії: стан та генеза / М. Д. Василенко, В. П. Новіков, В. О. Рачук, В. М. Слатвинська // Вісник Черкаського державного технологічного університету: технічні науки. – 2020. – № 3. – С. 51–60.
5. Никифоров С. Н. Методы защиты информации. Пароли, сккрытие, шифрование / С. Н. Никифоров. – С.-Пб : Издат. центр «ИНТЕРМЕДИЯ» Лань, 2019. – 124 с.
6. Баркалов С. А., Барсуков О. М., Белоусов В. Е., Славнов К. Е. Информационная безопасность при управлении техническими системами: учеб. пособие / С. А. Баркалов, О. М. Барсуков, В. Е. Белоусов., К. Е. Славнов. – С.-Пб : Издат. центр «ИНТЕРМЕДИЯ», 2016. – 498 с.

Ключові слова: інформація, інформатизація, персональні комп'ютери, інформаційно-комунікаційні системи, автоматизовані робочі місця, ідентифікація, аутентифікація, несанкціонований доступ, паролі.

Ключевые слова: информация, информатизация, персональные компьютеры, информационно-коммуникационные системы, автоматизированные рабочие места, идентификация, аутентификация, несанкционированный доступ, пароли.

Key words: information, informatization, personal computers, information and communication systems, automated workstations, identification, authentication, unauthorized access, passwords.

БАКУНИНА ЕЛЕНА ВАЛЕРЬЕВНА

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры кибербезопасности,
кандидат физико-математических наук, доцент*

О СУЩЕСТВОВАНИИ КЛАССА S-БЛОКОВ, УДОВЛЕТВОРЯЮЩИХ КОРРЕЛЯЦИОННОМУ ИММУНИТЕТУ КОМПОНЕНТНЫХ БУЛЕВЫХ ФУНКЦИЙ И 4-ФУНКЦИЙ

Одно из важнейших мест в любой комплексной системе защиты информации занимает криптографическая подсистема. При этом, со времен открытия К. Шенноном математически строго обоснованной теории секретной связи, теория криптографической стойкости получила свое существенное развитие во многом благодаря введению и описанию критериев криптографического качества компонентных булевых функций, с помощью которых могут быть представлены конструкции криптографического алгоритма [1; 2].

Тем не менее, дальнейшее развитие методов криптографии и криптоанализа, а также разработка новых методов криптоаналитических атак, основанных на функциях многозначной логики, актуализирует переход к последующему этапу развития криптографии, основанному на использовании преимуществ функций многозначной логики.

Переход к новому этапу означает разработку криптографических примитивов, в первую очередь S-блоков, для которых выполняются не только критерии криптографического качества компонентных булевых функций, но и новые критерии криптографического качества функций многозначной логики, с помощью которых могут быть описаны конструкции практически всех современных криптографических алгоритмов [3].

При этом важнейшим критерием, характеризующим способность S-блока, а значит, и всего криптопреобразования в котором он используется, противостоять атакам корреляционного криптоанализа, является критерий корреляционного иммунитета его компонентных функций.

Одной из практически применимых длин S-блоков является длина $N = 16$, используемая во многих современных криптоалгоритмах, например, в криптоалгоритме Магма [4]. Известно [3], что данные S-блоки могут быть представлены как с помощью математического аппарата булевых функций, так и с помощью математического аппарата 4-функций.

Тем не менее, классы S-блоков практически ценных длин, в частности, длины $N = 16$, соответствующие как критерию корреляционного иммунитета компонентных булевых функций, так и критерию корреляционного иммунитета компонентных 4-функций, остаются неисследованными. В настоящий момент в открытых источниках отсутствуют как методы синтеза данных подстановочных конструкций, так и точные оценки количества их возможных структур.

Для определения соответствия компонентных 4-функций S-блоков критерию корреляционного иммунитета обозначим следующее. Концепция критерия корреляционного иммунитета была введена в работе [5], в то время как определения корреляционной независимости выхода 3-функции от заданной её входной переменной, а также определение корреляционного иммунитета 3-функций, основанные на определении разбаланса функций многозначной логики были введены в работе [6].

Далее мы вводим необходимое нам для дальнейших исследований определение корреляционного иммунитета 4-функций, основываясь на обобщенном определении разбаланса функций многозначной логики.

Определение 1. Разбалансом последовательности f назовем значение модуля суммы поэлементных произведений элементов вектора K на соответствующие им элементы экспоненциального алфавита $\{z_0, z_1, \dots, z_{q-1}\}$

$$\Delta(f) = |K_0 z_0 + K_1 z_1 + \dots + K_{q-1} z_{q-1}|. \quad (1)$$

На основе Определения 1 разбаланса функции многозначной логики введем определение независимости выхода 4-функции от её входных переменных, а также определение корреляционного иммунитета 4-функции.

Определение 2 [6]. Подфункцией q -функции $f(x)$, называется функция f' , полученная подстановкой в f значений из множества $\{0, 1, \dots, q-1\}$ вместо некоторых переменных. Если подставим в функцию f константы $\sigma_{i_1}, \dots, \sigma_{i_s}$ вместо переменных $x_{i_1}, \dots, x_{i_s}$ соответственно, то полученная подфункция обозначается $f_{x_{i_1}, \dots, x_{i_s}}^{\sigma_{i_1}, \dots, \sigma_{i_s}}$.

Определение 3. Говорят, что выход 4-функции $f(x)$ является независимым от группы своих входных переменных $\{x_i\}$, $i = 1, \dots, m$, если при подстановке вместо этих переменных любых констант

$\sigma_{i_1}, \dots, \sigma_{i_s} \in \{0, 1, 2, 3\}$, разбаланс полученных таким образом подфункций составляет $\Delta_{f'} = \frac{\Delta_f}{4^m}$.

Определение 4. Говорят, что 4-функция $f(x)$ является корреляционно иммунной порядка $m \leq k$, если её выход является независимым относительно любой группы из m своих входных переменных, т. е. разбаланс всех её подфункций $k - m$ переменных составляет $\Delta_{f'} = \frac{\Delta_f}{4^m}$.

В настоящей работе предлагается следующий метод синтеза S-блоков, удовлетворяющих как критерию корреляционного иммунитета компонентных булевых функций, так и критерию корреляционного иммунитета компонентных 4-функций, который запишем в виде конкретных шагов:

Шаг 1. Путем рассмотрения всех возможных вариантов булевых функций длины $N = 16$, количество которых составляет $J = 2^{16} = 65536$, с помощью определения корреляционного иммунитета булевых функций [2] выделяем корреляционно-иммунные булевы функции первого порядка.

Шаг 2. На основе найденного множества корреляционно-иммунных первого порядка булевых функций в соответствии с теоремой о построении S-блоков [7] конструируем полное множество S-блоков, компонентные функции которых являются корреляционно-иммунными первого порядка.

Шаг 3. Представляем каждый из полученных S-блоков, входящих в состав полного множества построенных на Шаге 2 S-блоков в виде двух компонентных 4-функций.

Шаг 4. На основе Определения 4 исследуем компонентные 4-функции построенных S-блоков на соответствие критерию корреляционного иммунитета первого порядка компонентных 4-функций. Отбрасываем все S-блоки, у которых хотя-бы одна компонентная 4-функция не является корреляционно иммунной.

Выполнение представленного метода позволяет получить следующие результаты.

Исследование полного множества из $J = 65536$ булевых функций позволило установить, что общее количество корреляционно-иммунных первого порядка булевых функций составляет 222.

На основе данного множества булевых функций удается построить множество из 6 728 064 биективных S-блоков.

Среди данных S-блоков существует точно 18 304 S-блока, удовлетворяющих как критерию корреляционного иммунитета компонентных булевых функций, так и критерию корреляционного иммунитета компонентных 4-функций.

Отметим основные результаты проведенных исследований:

1. На основе определения разбаланса функции многозначной логики введено определение независимости выхода 4-функции от её входа, а также определение корреляционного иммунитета 4-функции.

2. Разработан метод синтеза S-блоков длины $N=16$, удовлетворяющих критерию корреляционного иммунитета первого порядка как в смысле компонентных булевых функций, так и в смысле компонентных 4-функций. Используя разработанный метод удалось синтезировать полное множество из 18 304 S-блоков, удовлетворяющих как критерию корреляционного иммунитета компонентных булевых функций, так и критерию корреляционного иммунитета компонентных 4-функций.

3. Указанные S-блоки являются сильнейшими с точки зрения противостояния корреляционному криптоанализу и могут применяться в составе практических конструкций современных криптоалгоритмов.

Список использованной литературы:

1. Жданов О. Н. Методика выбора ключевой информации для алгоритма блочного шифрования. М. : ИНФРА-М, 2013. 90 с.
2. Соколов А. В. Новые методы синтеза нелинейных преобразований современных шифров. Lap Lambert Academic Publishing, Germany, 2015. 100 с.
3. Соколов А. В., Жданов О. Н. Криптографические конструкции на основе функций многозначной логики: монография. М.: Научная мысль, 2020. 192 с.
4. ГОСТ 34.12-2018. Информационная технология. криптографическая защита информации. Блочные шифры. М.: Стандартинформ. 17 с.
5. Gopalakrishnan K. Stinson D. R. Three characterizations of non-binary correlation-immune and resilient functions. Designs, Codes and Cryptography. 1995. P. 241–251.
6. Sokolov A. V., Zhdanov O. N. Correlation immunity of three-valued logic functions. Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography, 2020. P. 1–17.
7. Kim K. Construction of DES-like S-boxes Based on Boolean Functions Satisfying the SAC. Proc. of Asiacrypt'91, Springer Verlag, 1991. P. 59–72.

Ключові слова: криптографія, блоковий симетричний шифр, S-блок, кореляційний імунітет, булева функція, функція багатозначної логіки.

Ключевые слова: криптография, блочный симметричный шифр, S-блок, корреляционный иммунитет, булева функция, функция многозначной логики.

Key words: cryptography, block symmetric cipher, S-box, correlation immunity, Boolean function, many-valued logic function.

БОЙКО ВИКТОР ДМИТРИЕВИЧ

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кандидат технических наук, доцент кафедры кибербезопасности*

ВОПРОСЫ ПЕРЕХОДА НА СВОБОДНОЕ ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ АКАДЕМИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

На заре внедрения программного обеспечения (ПО) в образовательный процесс была широко распространена практика использования пиратского (взломанного, либо не лицензированного явно) программного обеспечения. Одной из главных причин было то, что контроль за использованием лицензионно-чистого ПО не был проработан ни законодательно, ни технически.

В настоящее время контроль за использованием ПО усиливается, что приводит к необходимости лицензирования существующего ПО, либо к переходу на открытое ПО, что многими воспринимается, как вынужденная мера. Такой выбор представляет собой принципиальный процесс, поскольку два направления разработки представляют собой два разных подхода – открытый, при котором клиенту поставляются в том числе исходные коды программного обеспечения и закрытый – когда клиенту поставляются только бинарные файлы.

Среди разработчиков и профессионалов в IT-отрасли сложился устойчивый тренд к увеличению и расширению использования средств открытого ПО. Например, согласно опросу Forrester Research от 2014-го года [1] 84 % разработчиков (в том числе из компаний с проприетарным ПО) используют программное обеспечение с открытым исходным кодом. При этом большая часть разработчиков использует ПО исходя из его производительности и надёжности, в большинстве случаев стоимость играет для них последнюю очередь. Аналогичные тренды сложились в науке и образовании [2; 3].

Не в последнюю очередь это происходит постольку поскольку проприетарные, закрытые исходные коды, протоколы взаимодействия и форматы данных не смотря на свою привлекательность – «решим все ваши проблемы» (разработчик берет на себя поставку и развертывание системы «под ключ», а также обеспечивает дальнейшую техническую поддержку), на практике порождают множество проблем [4; 5].

В их числе: «vendor lock-in» – стремление поставщиков услуг замкнуть клиента на себя, монополизировав оказание услуги, возможное наличие «черных ходов» («backdoors»), неоправданное раздувание объемов ПО и повышение требований к используемому парку аппаратного обеспечения и так далее. Кроме того, при использовании закрытого программного обеспечения, возникает риск потери возможности обслуживания системы в том случае, если ее разработчик обанкротится, уйдет с рынка или его компания будет поглощена другим разработчиком.

Все это служит существенным аргументом в пользу внедрения открытого ПО в образовательный процесс.

Опыт перевода рабочих процессов на открытое ПО позволил выработать несколько практических рекомендаций. При этом основным принципом должна быть постепенность и посильность процесса перехода. Любая смена программного обеспечения неизбежно связана со сменой рабочих процессов, а значит – с «детскими болезнями», с подбором новых инструментов и – что особенно важно – со сменой привычек и организации рабочих процессов, поскольку человеческий фактор составляет существенную часть. Наихудшей является ситуация «нужно было вчера».

Для обеспечения постепенности внедрения можно придерживаться следующих рекомендаций.

- проанализируйте какие Open Source средства и открытые форматы данных вы можете использовать уже сейчас – под текущей операционной системой

Существенная часть открытого ПО кроссплатформенна – то есть существует в разных версиях для разных операционных систем и архитектур. Поэтому процесс внедрения, обучения и использования открытого ПО можно начинать даже не меняя платформу, а постепенно меняя пользовательское ПО. Например, сменить почтовый клиент на Mozilla Thunderbird, в качестве офисного пакета использовать Libre Office и т. д. и т. п.

- изучите отличия платформы на которую собираетесь перейти

У разных операционных систем зачастую гораздо больше общего, чем разного, поскольку существует своеобразный аналог биологической конвергенции для компьютерных систем. Однако, некоторые существующие различия могут сбивать с толку, затрудняя переход. К этому следует быть готовым.

- начните переход с использования открытого ПО, открытых форматов данных и выстраивания рабочих процессов на текущей рабочей платформе

Как было сказано выше, это вполне осуществимо в большинстве случаев.

- проведите постепенный переход сохраняя возможность возврата к платформе

По нашему опыту, наиболее оптимальная схема – это внедрение пилотного проекта, для постепенного перевода пользователей на новую систему. Как было сказано выше, следует быть готовым к «детским болезням» внедрения – и схема с пилотным проектом позволяет решить эти проблемы «малой кровью» без существенных потерь, связанных с неожиданными трудностями внедрения.

Обычно внедрение начинается с одной-двух аудиторий, которые служат полигоном для выявления всех ошибок и проблем внедрения. По мере освоения системы, «поверхность внедрения» расширяется, занимая все больше классов. При этом на каждом этапе сохраняется

возможность возврата на предыдущий этап, если в этом возникнет необходимость.

- откажитесь от перфекционизма

Иногда в проектах может требоваться наличие старых систем. В этом случае, разумно будет оставить несколько старых участков до тех пор пока дальнейший рост освоения новых систем не позволит заменить их, либо перейти на использование виртуальных окружений – словом каким-либо образом решить проблему.

- продолжайте изучать новые средства новой платформы

Выбор схожего ПО и схем работы облегчает смену систем и переходный период, однако, часто (и это характерно для открытого ПО) можно значительно повысить КПД использования ПО, если задействовать сильные и уникальные стороны существующих систем. Например, LibreOffice, который обычно используется в режиме «бесплатный Microsoft Word» содержит в себе такие дополнительные инструменты, как удобный навигатор по документу, html/css-подобную систему задания стилей документа, составные документы (работа осуществляется через мастер-документ, который содержит в себе ссылки на другие документы), систему полей, систему библиографии, генератор содержания документа на основе стилиевой системы, систему текстового задания математических формул, схожую с LaTeX и так далее. Все это, наряду со встроенным экспортом в pdf-файлы делает LibreOffice удобным и мощным инструментом, а не только «бесплатным вариантом текстового процессора» [6; 7].

Однако, «глубокое освоение» тоже должно быть постепенным и посильным. К нему следует переходить только после завершения перехода и вывода рабочих процессов в оптимальный режим.

Список использованной литературы:

1. Survey indicates four out of five developers now use open source | ZDNet [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zdnet.com/article/survey-indicates-four-out-of-five-developers-now-use-open-source/> (дата звращения: 2021-05-04). – Назва з екрана.
2. Wiley D. Open source, openness, and higher education // Innovate: Journal of Online Education. – 2006. – Т. 3. – № 1.
3. Courant P. N., Griffiths R. J. Software and collaboration in higher education: A study of open source software // New York: Ithaca. Retrieved January. – 2006. – Т. 30. – С. 2009.
4. Ruffin C., Ebert C. Using open source software in product development: A primer // IEEE software. – 2004. – Т. 21. – № 1. – С. 82–86.
5. Bouras C., Kokkinos V., Tseliou G. Methodology for Public Administrators for selecting between open source and proprietary software // Telematics and Informatics. – 2013. – Т. 30. – № 2. – С. 100–110.
6. Gamalielsson J., Lundell B. Sustainability of Open Source software communities beyond a fork: How and why has the LibreOffice project evolved? // Journal of Systems and Software. – 2014. – Т. 89. – С. 128–145.

7. Llerena L. et al. Applying a Usability Technique in the LibreOffice Writer Project // CLEI ELECTRONIC JOURNAL. – 2020. – Т. 23. – № 2.

Ключові слова: відкрите програмне забезпечення, відкриті формати даних, відкриті протоколи взаємодії, загрози і ризики, освіта.

Ключевые слова: открытое программное обеспечение, открытые форматы данных, открытые протоколы взаимодействия, угрозы и риски, образование.

Key words: open software, open data formats, open communication protocols, threats and risks, education.

СОКОЛОВ АРТЕМ ВИКТОРОВИЧ

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры кибербезопасности,
кандидат технических наук, доцент*

ХИМЕНКО МИХАИЛ ВАЛЕРЬЕВИЧ

*Государственный университет «Одесская политехника»,
студент бакалавриата*

ТЕСТИРОВАНИЕ ГЕНЕРАТОРОВ КЛЮЧЕВЫХ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЕЙ НА ОСНОВЕ СОВЕРШЕННЫХ АЛГЕБРАИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ

Одной из важнейших составных частей современных систем защиты информации являются криптографически стойкие генераторы псевдослучайных ключевых последовательностей (ГПКП). Важным свойством современных ГПКП является их способность вырабатывать псевдослучайные последовательности G большой длины $|G|$ на основе криптографического ключа K незначительной длины $|K|$, т. е. $|G| \gg |K|$. При этом, с одной стороны результирующая последовательность должна обладать значительным уровнем стохастического качества, тогда как с другой стороны её восстановление должно быть возможно только в случае наличия криптографического ключа K .

ГПКП нашли свои значительные применения в системах защиты информации, основанных на концепции оперативной смены ключа [1], для генерации векторов инициализации, являются основным элементом современных поточных шифров, обеспечивающим выработку гаммы, которая впоследствии накладывается на шифруемую информацию.

В настоящее время предложены также схемы ускорения шифрования информации блочными симметричными шифрами [2], основанные на использовании ГПКП. При этом качество шифрования информации будет напрямую зависеть от качества используемой гаммы.

Другой важнейшей характеристикой ГПКП, на которую опираются при выборе конкретной схемы данного криптографического примитива, является их быстроедействие.

В последнее время значительное распространение получили ГПКП на основе совершенных алгебраических конструкций – бент-последовательностей [3] за счет высокого качества генерируемых ими псевдослучайных последовательностей и достаточно высокой скорости их работы.

Одной из перспективных разработок является ГПКП на основе совершенных алгебраических конструкций (бент-последовательностей и последовательностей де Брейна), а также математического аппарата клеточных автоматов, который используется вместо Регистров Сдвига с Линейной Обратной Связью (РСЛОС), как это сделано в работе [3].

В работах [3] и [4] проведено тестирование разработанных генераторов с помощью набора стохастических тестов Иванова-Чугункова [5], тем не менее в настоящее время тестирование стохастического качества любой последовательности, в частности, генерируемой с помощью ГПКП, выполняется с помощью более строгого набора стохастических тестов NIST [6].

Данный набор включает 15 стохастических тестов, которые считаются пройденными если их результат превышает значение 0.01. Тесты NIST позволяют выявить даже незначительные закономерности, которые могут оставаться незамеченными при использовании набора тестов [5], который применялся в работах [3] и [4].

В настоящей работе с помощью пакета стохастических тестов NIST мы представляем сравнительную характеристику генераторов на основе совершенных алгебраических конструкций и РСЛОС [3] и на основе совершенных алгебраических конструкций и клеточных автоматов [4].

Для эксперимента с помощью обеих ГПКП [3] и [4] были сгенерированы файлы длиной 400 Кб, что является достаточным для проведения каждого из тестов. После генерации к полученным файлам был применен набор стохастических тестов NIST.

Результаты тестирования представлены в табл. 1.

Анализ данных, представленных в табл. 1 свидетельствует о том, что последовательности, сгенерированные с помощью ГПКП на основе клеточных автоматов, будучи соответствующими тестам Иванова-Чугункова, не соответствуют большинству тестов NIST, за исключением тестов Non overlapping template matching, Random excursion, Random excursion variant. В случае использования ГПКП на основе РСЛОС большинство тестов, за исключением теста DFT, выполняется.

Указанное актуализирует задачу дальнейшего совершенствования структуры ГПКП на основе совершенных алгебраических конструкций, для улучшения их криптографического качества до уровня соответствия современному набору тестов NIST, что станет предметом дальнейших исследований.

Таблица 1

Результаты тестирования ГПКП

№	Тест	Генератор на основе клеточных автоматов [4]		Генератор на основе РСЛОС [3]	
		P-value	Pass rate	P-value	Pass rate
1	Monobit test	$1.92 \cdot 10^{-85}$	✗	0.48	✓
2	Frequency within block test	$1.31 \cdot 10^{-36}$	✗	0.7	✓
3	Runs test	0	✗	0.2	✓
4	Longest run ones in a block test	$1.08 \cdot 10^{-40}$	✗	0.02	✓
5	Binary matrix rank test	0	✗	0.76	✓
6	DFT test	0	✗	0	✗
7	Non overlapping template matching test	1	✓	1	✓
8	Overlapping template matching test	$1.94 \cdot 10^{-19}$	✗	0.38	✓
9	Maurers universal test	$3.5 \cdot 10^{-17}$	✗	0.84	✓
10	Linear complexity test	$1.53 \cdot 10^{-23}$	✗	0.14	✓
11	Serial test	$3.11 \cdot 10^{-240}$	✗	0.45	✓
12	Approximate entropy test	$3.54 \cdot 10^{-240}$	✗	0.65	✓
13	Cumulative sums test	0	✗	0.45	✓
14	Random excursion test	0.16	✓	0.05	✓
15	Random excursion variant test	0.09	✓	0.03	✓

Список использованной литературы:

1. Мазурков М. И. Системы широкополосной радиосвязи. Одесса : Наука и Техника, 2010. С. 340.
2. Соколов А. В., Корж А. О. Исследование режимов шифрования с пропуском блоков. Информатика и математические методы в моделировании. 2020. Т. 10, № 1/2. С. 100–108.
3. Мазурков М. И., Соколов А. В., Барабанов Н. А. Генератор ключевых последовательностей на основе дуальных пар бент-функций. Праці Одеського політехнічного університету. 2013. № 3. С. 150–156.
4. Соколов А. В. Быстродействующий генератор ключевых последовательностей на основе клеточных автоматов. Праці Одеського політехнічного університету. 2014. № 1 (43). С. 180–186.
5. Иванов М. А., Чугунков И. В. Теория, применение и оценка качества генераторов псевдослучайных последовательностей. М. : КУДИЦ-ОБРАЗ, 2003. 240 с.

6. A Statistical Test Suite for Random and Pseudorandom Number Generators for Cryptographic Applications / A. Rukhin, J. Soto, J. Nechvatal et al. National Institute of Standards and Technology Special Publication, 2010. 131 p.

Ключові слова: криптографія, генератор псевдовипадкових ключових послідовностей, стохастичний тест.

Ключевые слова: криптография, генератор псевдослучайных ключевых последовательностей, стохастический тест.

Key words: cryptography, pseudo-random key sequence generator, stochastic test.

КУХАРЕНКО СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук*

ПІДХІД ЩОДО ОБҐРУНТУВАННЯ ВИМОГ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Впровадження сучасних цифрових технологій в різні сфери життя і виробництва та комп'ютеризація повсякденного життя, електронний документообіг, створення великих баз даних, необхідність прийняття відповідальних рішень за короткий час або в критичних ситуаціях, необхідність обробки великих об'ємів інформації тощо потребує створення у кожній без виключення державній установі, комерційних структурах, автоматизованих інформаційно-аналітичних систем управління. Це потребує створення системи захисту інформації та її об'єднання з автоматизованою системою управління (АСУ) в єдину систему та встановлення жорстких логічних та функціональних зв'язків між ними. Як показує практика, саме якість зазначених зв'язків визначає рівень ефективності автоматизованої системи управління з системою безпеки інформації.

Згідно ДСТУ 3396.0/1-96 «ТЗІ. Основні положення (п. 3.2) можливі такі варіанти організації захисту інформації:

- досягнення необхідного рівня захисту за мінімальних затрат і допустимого рівня обмежень видів інформаційної діяльності;
- досягнення необхідного рівня захисту за допустимих затрат і заданого рівня обмежень видів інформаційної діяльності;
- досягнення максимального рівня захисту за необхідних затрат і мінімального рівня обмежень видів інформаційної діяльності.

Відомі методичні рекомендації щодо захисту інформації в АСУ орієнтовані в першу чергу на розроблювачів інформаційних систем, а не на користувачів чи системних адміністраторів або менеджерів безпеки. Водночас з практичної точки зору більш важливі рекомендації, які дають не строго оптимальне, а досить ефективне рішення щодо захисту інформації.

Сучасні методики не враховують постійної перебудови структури АСУ, що захищаються, та не містять практичних рекомендацій з формування режиму безпеки. Іншими словами, ці рекомендації не дають відповідей на два головних з практичної точки зору питання:

- Як створювати АСУ, щоб вона відповідала вимогам безпеки інформації?

- Як практично сформувати політику безпеки й підтримувати її в умовах постійної зміни конфігурації програмно-апаратних засобів й структури самої системи?

На відміну від методик технічного захисту інформації на окремих об'єктах інформаційної діяльності, виникає потреба дослідження та впровадження сучасних підходів та методичного апарату для створення систем безпеки комп'ютерно-інтегрованих технологій, які б враховували питання захисту складних процесів обробки інформації в АСУ. Тому виникає потреба дослідження методології безпеки комп'ютерно-інтегрованих технологій (КИТ) в АСУ відповідно сучасним потребам.

У якості основних тенденцій розвитку сучасних методичних підходів до захисту інформації АСУ можна зазначити:

- розвиток методик оцінки, які дозволяють простежити прямування від єдиної шкали ранжирування вимог і критеріїв безпеки до множини незалежних часткових показників і введенню частково упорядкованих шкал;

- зростання ролі вимог адекватності реалізації засобів захисту і політики безпеки що свідчить про переважання «якості» забезпечення захисту над її «кількістю»;

- визначення функцій учасників процесу створення й експлуатації захищених систем, застосування відповідних механізмів і технологій оптимального розподілу відповідальності між всіма учасниками цього процесу.

На даному етапі в АСУ багато уваги приділяється створенню комплексних систем захисту інформації. Але процес проектування та впровадження зазначених систем захисту базується на застарілих методичних підходах технічного захисту інформації, коли особлива увага приділяється збереженню конфіденційності інформації з обмеженим доступом на окремих об'єктах інформаційної діяльності.

Ускладнення технологій обробки інформації призвело до появи нових видів загроз для процесів функціонування комп'ютерних систем. Збитки та руйнації, що є наслідком реалізації загроз інформаційним технологіям, набагато більші ніж наслідки загроз витоку інформації технічними каналами.

Створення КИТ з системою безпеки (СБ) в АСУ має свої різні властивості, і перше за все, це багаторівневий взаємопов'язаний комплекс: цілей, функціональних задач, матеріальних та інформаційних потоків які потребують захисту в АСУ, алгоритмів функціонування та управління системою безпеки інформації в АСУ.

Процеси створення та впровадження СБ КИТ в АСУ характеризуються великим ступенем невизначеності, випадковості, нестабільності,

а їх відображення здійснюється системою кількісних і якісних показників, які зазвичай подаються в вербальній нечіткої заданій формі.

Системи безпеки КІТ в АСУ являють собою складні організаційно-технічні системи, що мають велику вимірність і багаторівневість. У роботах по створенню таких систем безпеки, як правило, беруть участь десятки організацій та підприємств, що накладає специфічні вимоги стосовно узгодження їхніх дій.

При переході від методів проектування засобів технічного захисту інформації до складних систем безпеки виникає необхідність створення єдиної комплексної методології проектування та впровадження СБ КІТ в АСУ, яка об'єднує в собі методи розробки підсистем, елементів та програмних механізмів захисту інформації.

У цьому зв'язку в розробці СБ КІТ в АСУ, на відміну від розробки засобів технічного захисту інформації, більшу частину складають задачі системного проектування та аналізу. Це задачі декомпозиції, системного проектування різних властивостей систем безпеки, побудови математичних та системних моделей різного класу, комплексування проектних рішень, розробки технічних вимог до елементів систем, аналізу коректності проектних рішень та інше.

Оскільки СБ КІТ в АСУ має велику вимірність і багаторівневість, то провести об'єктивний та достовірний аналіз проектних рішень на етапах системного проектування без сучасних комп'ютерних технологій неможливо. Тому методологія та методи розробки системних етапів СБ КІТ в АСУ повинні створюватись з урахуванням їхньої подальшої реалізації комп'ютерними засобами, що, в свою чергу, потребує їхньої формалізації та розробки нової інформаційної технології проектування.

Отже, для захисту комп'ютерно-інтегрованих технологій потрібне сумісне використання різних за функціями та складом компонентів безпеки інформації, таких як заходи, методи, засоби, механізми, процедури захисту та ін. Ці компоненти потребують об'єднання в систему безпеки комп'ютерно-інтегрованих технологій та встановлення жорстких логічних та функціональних зв'язків між собою. Захист інформації в автоматизованих системах управління технологічними процесами потребує взаємного, узгодженого та синхронізованого проектування, впровадження та експлуатації АСУ невід'ємно від комплексної системи захисту інформації як єдиного цілого.

Список використаної літератури:

1. Розробка комплексних систем захисту інформації в сучасних інформаційно-телекомунікаційних системах. Перспективні напрями захисту інформації: матеріали першої всеукр. наук.-пр. конференції, м. Одеса 7–9 вересня 2015 р.: ОНАЗ, 2015. С. 69–73.
2. Манжай О. В., Манжай І. А. Правові засади захисту інформації: підручник. Харків : Панов, 2020. 162 с. : ISBN 978-617-7634-85-9.
3. Марченко А. В. Проектування інформаційних систем. Київ : НТУ, 2015. 40 с. URL: http://kist.ntu.edu.ua/textPhD/PIS_Marchenko.pdf

4. Гончар С. Аналіз ймовірності реалізації загроз захисту інформації в автоматизованих системах управління технологічним процесом. *Захист інформації*. 2014. Т. 16, № 1. С. 40–46.

Ключові слова: інформація, захист інформації, автоматизована система управління, комплексна система захисту інформації, система безпеки, комп'ютерно-інтегровані технології.

Ключевые слова: информация, защита информации, автоматизированная система управления, комплексная система защиты информации, система безопасности, компьютерно-интегрированные технологии.

Key words: information, information protection, automated control system, complex information protection system, information security system, computer-integrated technologies.

БАЛАНДИНА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кібербезпеки*

СЛАТВІНСЬКА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри господарського права і процесу*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ІНФОРМАТИЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство все більше набуває рис інформаційного суспільства. Становленню суспільства інформаційного типу сприяла низка технологічних проривів: винахід телеграфу, телефону, радіо, телебачення, поширення мобільного зв'язку. Сучасні інформаційні технології не тільки впливають на свідомість і поведінку людини, а й визначають в цілому життєвий стиль розвитку особистості і суспільства, характер відносин і взаємодій, а також тенденції в області розвитку економіки, політики, культури, освіти і т. п.

Винахід глобальної мережі Інтернет і мобільного зв'язку зумовили стрімкий розвиток і трансформацію інформаційно-комунікативного простору і в цілому інформатизацію суспільства. Мобільні телефони стали не тільки засобами встановлення контакту, але і зберігачем величезної кількості інформації, а також засобом інтернет-комунікації.

Сучасний інтернет впливає на динаміку соціальних змін і свідомість молоді, соціалізація якої в інформаційному суспільстві здійснюється під потужним впливом засобів масової інформації в цілому і мережі Інтернет зокрема, та формує стильові зразки, ціннісні установки, і пріоритетні моделі поведінки [1].

Інтернет має безліч позитивних і привабливих властивостей не тільки для молодого, але і для старшого покоління, серед яких

особливого значення набуває доступність інформації найрізноманітнішого характеру та безмежні можливості комунікації. Мережеве спілкування має певні переваги, які змушують забути про його недоліки, як, втім, і в ситуації інформаційного доступу, який робить легко доступною не тільки корисну інформацію, а й інформацію негативного змісту. Тож інформатизація сучасного суспільства – має як позитивні, так і негативні сторони.

До числа корисних досягнень комп'ютеризації та інформатизації повсякденному житті суспільства і окремих індивідів можна віднести:

- підвищення рівня навчання, самоосвіти та наукової підготовки;
- користь в систематизації розрізнених даних у всіх сферах людської життєдіяльності насамперед у виробництві і науці;
- розширення можливостей дозволя людей;
- можливості отримання інформації;
- можливість створити особисту інформаційне середовище, що включає різні інформаційні об'єкти в електронному вигляді;
- поліпшення побутових умов життя громадян на основі застосування цифрових технологій.

У той же час слід зазначити і небезпечні тенденції, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства, як то:

- небезпека великого впливу на суспільство засобів масової інформації для здійснення маніпулятивних дій в різних сферах, формування певної громадської думки та інтерпретації подій в заданому напрямку;
- створення ілюзій і помилкових цінностей;
- можливість руйнування інформаційними технологіями приватного життя;
- наявність недобросовісної реклами, що надає негативний вплив на фізичне і психічне здоров'я людей;
- проблема відбору якісної і достовірної інформації при великому її обсязі;
- догляд в віртуальну реальність, що приводить до різних асоціацій і психічним наслідків.

В даному контексті інформаційний простір виступає як сфера виробництва і відтворення інформаційних ризиків, виникають протиріччя між обмеженими можливостями людини по сприйняттю і переробці інформації та існуючими могутніми потоками і масивами інформації, що зберігається. Нові умови роботи породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, придбаної іншими людьми.

Не викликає сумнівів той факт, що вміння самостійно освоювати і накопичувати інформацію є недостатньою умовою для підтримки належного інформаційно-технологічного рівня. Тепер треба навчитися такої технології роботи з інформацією, коли готуються і приймаються рішення на основі колективного знання. Це говорить про те, що людина повинна мати певний рівень культури з поводження з інформацією. Для відображення цього факту був введений термін «інформаційна культура» [2].

Для того щоб стати повноправним членом інформаційного суспільства, людина повинна володіти не тільки комп'ютерною грамотністю – знаннями про призначення і можливості комп'ютера для обробки інформації, вміннями користуватися поширеними програмами, але й мати високий рівень інформаційно-технологічної культури. Вона полягає в умінні використовувати сучасні джерела інформації, обробляти отриману інформацію, та представляти її в електронному вигляді. Володіти інформаційно-технологічною культурою – значить застосовувати інформаційні технології, проявляючи моральну і правову відповідальність при роботі з інформацією і організації особистого інформаційного простору, вміння цілеспрямовано працювати з інформацією використовуючи для її отримання, обробки і передачі, сучасні технічні методи і засоби. Інформаційна культура тісно переплітається з технологічною культурою в тій її частині, яка стосується оперування інформацією про різні види діяльності.

Сьогодні якість набутих інформаційно-технічних навичок свідчить про особистісний потенціал соціального і професійного статусу.

Соціальний розвиток суспільства визначається багато в чому тим, яким змістом наповнене інформаційний простір, в якому здійснюють свою діяльність окремі індивіди, соціальні групи і організації. Культура, як відомо, є одним з критеріїв суспільного прогресу [3].

Адекватне використання можливостей інформаційного простору та інформаційних технологій може стати запорукою успішної і безпечної діяльності людини, соціальної групи, суспільства. В іншому випадку очевидні блага інформаційної революції та інформаційного суспільства можуть обернутися негативними явищами.

Наразі інформаційна культура є показником, професійної культури, але з часом стане важливим фактором розвитку кожної особистості [4].

Отже, сучасний рівень інформаційно-технологічної культури, з однієї сторони, свідчить про інформатизацію суспільства проте, з другої сторони, не вказує про професіоналізм комп'ютерної грамотності окремої особистості.

Список використаної літератури:

1. Батов В. І., Муромцев В. В., Муромцева А. В. Віртуальна комунікація як феномен культури // Філософські науки. 2008. № 7. С. 98–107.
2. Козловські П. Культура постмодерну. М., 1997. С. 217.
3. Net-Club Погляд в інформаційне суспільство. Інформаційна культура. URL: <http://www.fio.vrn.ru/2005/6/4.htm> (дата звернення: 03.05.2021).
4. Єрмолаєва В. В. Вплив інформаційних технологій на життя людини // Молодий вчений / В. В. Єрмолаєва, Є. Є. Пікіна. 2018. № 22 (208). С. 42–44.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

Ключевые слова: информационная культура, информационные технологии, информационное общество.

Key words: information culture, information technologies, information society.

СЕКЦІЯ 15

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Керівник секції: завідувач кафедри іноземних мов № 1, к. філол. н.,
доцент Ю. В. Юлінецька

Секретар секції: старший викладач кафедри іноземних мов № 2
К. В. Лесневська

ЮЛІНЕЦЬКА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри іноземних мов № 1, кандидат філологічних наук, доцент

БАБІЙ ОКСАНА ЮРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РАМКАХ КУРСУ «LEGAL ENGLISH IN USE»

Виклики сьогодення вимагають орієнтації вищої освіти на всебічний розвиток особистості фахівця, спонукають до оновлення форм і методів організації освітніх процесів. У визначенні структурних компонентів професійної іншомовної комунікативної компетентності науковці приділяють увагу оволодінню як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними компетентностями, а також опануванню мови з метою її практичного застосування у фаховій діяльності.

Актуальність більш детального розгляду проблеми набуття екстралінгвістичних та лінгвістичних компетентностей в рамках курсу юридичного письма обумовлена, з одного боку, важливістю формування вищезазначених компетентностей в умовах нової освітньої парадигми, а з іншого – відсутністю розробленої відповідної методики їх формування.

Мета дослідження: запропонувати модель формування лінгвістичних та екстралінгвістичних компетентностей під час роботи над написанням юридичних текстів англійською мовою на базі онлайнового навчального курсу «Legal English in Use».

Методами наукового дослідження слугували аналіз і синтез наукової методичної літератури та передового досвіду впровадження курсу юридичного письма у вишах, вивчення продуктів діяльності здобувачів після завершення вищезазначеного курсу, а також опис практичного досвіду.

Виходячи з напрацювань колег-викладачів НУ «ОЮА», що пройшли курс «Academic Writing Tools for Integrity» за підтримки Американської Ради в Україні, курсу «Learning how to learn: Powerful mental tools to help master tough subjects» на платформі Coursera та беручи до уваги рекомендації USAID щодо «сприяння залученню здобувачів на заняттях більше виконувати практичні письмові роботи із створення конкретного продукту», що «дозволяє надати здобувачам більш незалежних можливостей у проведенні досліджень, які сприяють розвитку їх критичного мислення та підтримці курсу інноваційного розвитку освіти», викладачі кафедри іноземних мов № 1 НУ «ОЮА» створили та впровадили курс юридичного письма [1, с. 10]. Мета курсу – навчити формулювати й доводити власні думки, гіпотези й висновки, складати і оформлювати юридичний текст лексичними, граматичними та стилістичними засобами, які відповідають нормам, властивим англійській мові, тобто розвинути лінгвістичні та екстралінгвістичні компетентності згідно вимог 6 кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій.

При складанні онлайнного курсу було вивчено досвід авторів англомовної навчальної літератури, серед яких Емі Круа-Ліндер, Марк Ибботсон, а також методичні розробки вітчизняних науковців Онищук І. І., Хазанова О. А., визначено ряд проблем, для вирішення яких проведено дослідження і розроблено авторську модель формування лінгвістичних та екстралінгвістичних компетентностей здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Обрані тематики спрямовані на формування екстралінгвістичних компетентностей, таких як готовність і здатність ефективно доводити свою правову позицію, кваліфіковано спростовувати позицію іншої сторони та лінгвістичних компетентностей, серед яких вміння використовувати «...техніку юридичного письма, яка охоплює: структуру НПА; позначення складових частин тексту НПА; логіку викладання правових норм; вимоги до мови та стилю закону; термінологію, нормативні дефініції тощо» [2, с. 6].

Лінгвістичні особливості юридичного стилю здобувачі опановують завдяки сформульованим відповідним чином практичним завданням, які допомагають засвоїти доречні граматичні конструкції, фокусують увагу на лексичних та стилістичних особливостях юридичного тексту, змісті та композиційному наповненні [3]. Здобувачі також набувають досвіду збирання і вивчення фактів, самостійного пошуку й опрацювання англомовних джерел. При виконанні вправ перевага віддається таким формам роботи, які дозволяють дискутувати, розвивати навички аргументації та критичного мислення.

Зіткнувшись з необхідністю розробки власного онлайнного навчального курсу «Legal English in Use» та реагуючи на багаточисленні

виклики самого процесу викладання юридичного письма у сучасному українському університеті, було знайдено самостійне рішення та сформульовано системний підхід до транслявання знань та навчання відповідним компетентностям.

Запропонований онлайн-навчальний курс в цілому виконав свою задачу, що сприяло розвитку лінгвістичних та екстралінгвістичних компетентностей здобувачів вищої освіти: ознайомив з лексикою та структурою зразків юридичного мовлення на прикладі автентичних юридичних тестів і як результат дав перший досвід складання юридичного тексту англійською мовою завдяки оптимальному добору матеріалу та впровадженню інтерактивних методів роботи.

Саме поєднання лінгвістичних та екстралінгвістичних компетентностей при навчанні професійно-орієнтованого англомовного письма є наразі надзвичайно важливим для молодого правника.

Список використаної літератури:

1. Свенсон Д. Р., Спіді Райс Т. Г., Цип'яшук М., Ромащенко І. Зовнішнє незалежне оцінювання процесів забезпечення якості освіти на факультеті адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. 136 с. URL: <https://newjustice.org.ua/uk/lib/doslidzhennya-ta-zviti/ekspertni-zviti-ta-rekomenditsiyi/> (дата звернення: 13.10.2020).
2. Онищук І. І. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті. Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Вип. 559. С. 5–11.
3. Онлайн-курс «Legal English in Use» URL: <https://onua.edu.ua/ua/studentu-ua/on-lain-kursy-anhliiskoi-movy-legal-english/4-kurs> (дата звернення: 23.04.2021).

Ключові слова: іноземні мови, навички, комунікація, говоріння.

Ключевые слова: иностранные языки, навыки, коммуникация, говорение.

Key words: foreign languages, skills, communication, speaking.

ЛАДИНЕНКО АЛЬБІНА ПАВЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 2,
кандидат філологічних наук, доцент*

ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ КОМУНІКАЦІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

Мовлення не повинно розглядатися як кінцевий результат, а скоріше як процес, завдяки якому ми пізнаємо навколишній світ та те, як воно розвиває наші навички творчого та критичного мислення.

Це засоби, за допомогою яких ми отримуємо інформацію, і ця робота має за мету висвітлити деякі стратегії того, як використовувати мову, зокрема, як інструмент навчання в класі.

Існує ряд теорій починаючи від біхевіоризму, когнітивізму, конструктивізму до трансформаційного навчання, які описують, як інформація поглинається, обробляється та зберігається під час навчання. Відповідно до Піраміди навчання [1] студенти зберігають принаймні 50–75 % вмісту вивченого, якщо вони отримують можливість обговорювати та практикувати його. Перші чотири рівні (лекції, читання, аудіовізуальний, демонстраційний) передбачають пасивне навчання, але як тільки навчання стає активним (дискусія, практика, навчання інших) задіюється більше когнітивних процесів. Навчальна діяльність повинна бути розроблена так, щоб допомогти студентам налагодити розуміння, практикувати мислення, досліджувати ідеї та надавати можливості для вираження концепцій.

Багатство досліджень показало, що говоріння є ключовим компонентом навчального процесу. Наприклад, Пітер Гікі та співавтори [2, с. 116] описують навчання як спільне вирішення головоломок і містять сім принципів, які беруть участь у навчанні:

- навчання часто є взаємним досягненням;
- студенти навчаються завдяки організованому та керованому процесу;
- студенти заохочуються від підтримки більш компетентних людей;
- ефективне навчання – це умовні вказівки – участь викладача не передбачає лише прямих вказівок або контролю навчання;
- важливим є якість взаємодії, забезпечення участі студента у плануванні діяльності та прийнятті рішень;
- мова – це засіб, який розвиває саморегуляцію навчальної поведінки.
- навчання залежить від узгодження значення.

Роль мовлення в навчанні досліджував російський психолог Лев Виготський (1962), який розглядав зв'язок між мовою та мисленням. Він розглядав наше використання мови як дві мети, по-перше, як культурний інструмент для обміну та розвитку наших знань для підтримки нашого соціального життя, а по-друге, як психологічний інструмент, який допомагає організувати наші думки. Він також відчував, що ці два аспекти інтегровані, що допомагає нам стати активними членами суспільства. Виготський [3, с. 86] також розробив концепцію зони проксимального розвитку, яка полягає у: відстані між фактичним рівнем розвитку і рівнем потенційного розвитку. Крім того, Виготський [3, с. 188] заявив, що «те, що дитина може зробити сьогодні у співпраці, це може зробити завтра одна». Поняття зони проксимального розвитку широко застосовується (і по-різному трактується). Якби поняття зони проксимального розвитку не було винайдений Виготським, вчителям потрібно було б його винайти.

Брунер (1985) спирається на цю концепцію і пропонує, що той, хто навчається, проходить фази психічного розвитку, які підтримуються структурованим навчальним досвідом. Крім того, Брунер стверджує, що

мова є основним механізмом, і тому для студентів життєво важливо мати можливість поговорити про свої ідеї.

Статус говоріння був значно підвищений завдяки ряду досліджень (наприклад, Р. Олександр 2005, 2012), які показали, що читання та письмо можуть бути визнаною «основою» навчальної програми, але бесіда, безперечно, є справжньою основою навчання. Робін Олександр розробив концепцію діалогічного навчання. Діалогічне навчання складається з наступних п'яти елементів: 1) колективність: студенти працюють разом над завданнями, як група, так і клас; 2) взаємність: викладачі та студенти слухають один одного та коментують / діляться ідеями; 3) підтримка: студентам надається можливість вільно обговорювати свої думки; 4) накопичення: викладачі та студенти спираються на ідеї один одного, щоб створити цілісні лінії мислення; 5) цілеспрямованість: викладачі планують і керують розмовами в класі з конкретною метою.

Існує ряд способів просування навичок мислення. Деякі з них включають роботу партнерів або спільних груп, а також заходи, що заохочують допитування студентів. Використання таксономії або схеми класифікації мислення для підтримки мислення вищого порядку може бути корисним при прийнятті рішення про те, як кинути виклик студентам. Таксономія Блума показує прогрес у мисленні (мал. 1). Використання цієї ієрархії навичок мислення може допомогти викладачам планувати більш ефективні питання з відповідними когнітивними завданнями.

Існує ряд стратегій, за допомогою яких викладачі можуть використовувати розмову як інструмент для навчання, такі як: взаємодія, стратегії опитування, діалогічне мовлення, завдання, відданість і побудова сприятливого середовища. Вчителі повинні моделювати та викладати стратегії міркувань, опитування та ведення переговорів під час цих заходів. Для того, щоб створити більш цілісну форму навчання, Блум створив таксономію, яка посилається на класифікацію різних навчальних цілей, які викладачі ставлять перед студентами (пам'ятати, розуміти, застосовувати, аналізувати, оцінювати та створювати). Метою

було зосередити увагу на всіх різних навичках, когнітивних, афективних та психомоторних, які беруть участь у навчанні.

Говоріння важливе не тільки для навчання та розвитку ефективних комунікативних навичок, але й для розвитку навичок читання та письма. Паліскар і Браун (1984) показали значення діалогу в підтримці навичок при читанні. Метод, який вони пропонують, передбачає просте введення в групову дискусію. Метод полягає в тому, що викладач та група студентів по черзі ведуть дискусію щодо змісту розділу тексту, який вони спільно намагаються зрозуміти. Практикуються чотири стратегії: опитування, уточнення, узагальнення та прогнозування. Протягом усього періоду вчитель надає групі рекомендації та відгуки. Цей процес можна модифікувати таким чином, щоб основні особливості могли бути використані в обговоренні цілого класу. Окрім того, розмова перед письмом сприяє більшому залученню студентів та підвищенню якості роботи.

Роль викладача у навчанні навичкам говоріння (мовленнєві навички) полягає у встановленні чітких стратегій управління розмовою. Є багато способів (деякі з них описані вище), за допомогою яких викладач може організувати необхідний час зайняття для розвитку мовленнєвих навичок. Подальші дослідження можуть стосуватися потенційних труднощів, які можуть виникнути у викладача під час управління розмовами в аудиторії.

Список використаної літератури:

1. National Training Laboratories (2007). *Learning Pyramid*. Bethel, Maine.
2. Geekie, P., Cambourne, B., Fitzsimmons, Ph. (1999). *Understanding Literacy Development*. Staffordshire: Trentham Books Limited. 240 p.
3. Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge, MA : MIT Press.
4. Bruner, J. S. (1985). Vygotsky: *A Historical and Conceptual Perspective*. In J. Wertsh (Ed.), *Culture, Communication, and Cognition: Vygotskian Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Alexander, R. J. (2012) *'Talking to learn: oracy revisited'*, in Conner, C. (ed.) *Teaching Texts*. Nottingham : National College for School Leadership, pp. 75–93.

Ключові слова: іноземні мови, навички, комунікація, говоріння, навчання, таксономія Блума.

Ключевые слова: иностранные языки, навыки, коммуникация, говорение, таксономия Блума.

Key words: foreign languages, skills, communication, speaking, Blum's taxonomy.

КАПІНУС ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1,
кандидат історичних наук, доцент*

РЕФЕРУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

В науковій літературі реферування визначається як процес компресування тексту на основі його аналітико-синтетичної обробки і перефразування мови. Метою даного процесу є виявлення, систематизація й узагальнення найбільш цінної інформації та її письмова фіксація у формі вторинного тексту [1, с. 16].

Зазначене визначення дозволяє виокремити такі етапи в навчанні реферування іншомовних текстів майбутніх філологів: повне, точне й глибоке розуміння первинного тексту; пошук ключової інформації; її узагальнення та перефразування; зведення всіх виділених із первинного тексту смислових блоків в логічно узгоджений вторинний текст. Відповідно до кожного етапу ми визначили певні уміння, якими мають оволодіти здобувачі вищої освіти, та розробили систему вправ, направлених на формування таких умінь.

Повне, точне й глибоке розуміння первинного іншомовного тексту можливе за умови попереднього оволодіння здобувачами групою умінь, що дозволяють розкривати загальний зміст й структуру тексту. Такими умінями є: визначати тему та ідею тексту, орієнтуватися в його логіко-смисловій структурі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати роль та зміст допоміжних компонентів тексту (зміст, план, епіграф, примітки, анотація, предметний покажчик, алфавітний покажчик), читати схеми й графіки, характеризувати мовне оформлення (синтаксичні способи вираження ставлення, мовну експресивність, способи залучення уваги до важливої інформації). У нашій практиці вправи, метою яких є формування зазначених умінь, представлені таким чином:

1. Сформулюйте головну думку тексту.
2. Визначте проблему або групу проблем тексту, логічну схему подання фактів.
3. Визначте абзаци, що містять інформацію, яка підтверджує, розкриває або уточнює назву тексту.
4. Визначте абзак, який є узагальнюючим.
5. Складіть план переказу, використовуючи витяги з тексту.
6. Знайдіть слова, які відображають причинно-наслідкові зв'язки.
7. Випишіть терміни та стійки термінологізовані сполучення. Поясніть їх значення.

Попереднє повне розуміння первинного тексту уможливорює перехід до наступного етапу навчання реферування – виявлення ключової

інформації. Майбутні філологи мають набути вміння критично оцінювати й класифікувати інформацію, що міститься у тексті.

На даному етапі пропонуємо впроваджувати такі вправи:

1. Визначте в кожному абзаці основну, допоміжну й фонову інформацію.

2. Визначте в кожному абзаці узагальнюючі речення.

3. Виберіть із кожного абзацу слова, словосполучення, речення, які несуть найбільше смислове навантаження і можуть служити опорами для відновлення інформації тексту.

4. Визначте ключові слова та опорні словосполучення, необхідні для передачі основного змісту тексту. Використовуючи записи, усно відновіть інформацію тексту.

5. Визначте речення, що ілюструють або уточнюють основні положення тексту.

Узагальнювати (компресувати) та систематизувати виявлену ключову інформацію ми пропонуємо за допомогою візуально-когнітивної техніки – майндмепінгу (*mind mapping*), тобто технології створення ментальних карт (*mind maps*). Ментальна карта в нашому випадку представляє собою деревоподібну схему, в центрі якої знаходиться ключова ідея або тема первинного тексту, самостійно сформульована студентом в короткій формі. Положення, в яких дана ідея/тема розвивається й доводиться, розходяться від центру у вигляді основних й додаткових гілок. Отже, створюючи ментальну карту, здобувачі мають відобразити усю значиму інформацію, що міститься у первинному тексті, та з точністю відтворити логічні зв'язки між виділеними смисловими блоками. Невиконання цієї умови свідчить про суттєві недоліки в роботі над змістом першоджерела.

Зауважимо, що сьогодні ментальна карта може бути кінцевим результатом процесу реферування, адже наукові журнали [5] все частіше вимагають подання «графічного» або «візуального реферату» поряд із текстом статті. Втім, при навчанні реферування майбутніх філологів створення ментальної карти ми розглядаємо лише як один із етапів підготовки до написання вторинного тексту.

При складанні логічно узгодженого вторинного тексту – реферату – важливими є вміння добирати відповідні лексико-граматичні кліше. Для формування цього вміння пропонуємо використання таких вправ:

1. З наведеного переліку виберіть фрази-кліше, які використовуються для оформлення вступу реферату, його основної частини, висновків.

2. В наведених переліках фраз-кліше знайдіть еквіваленти.

3. Згрупуйте фрази-кліше, що найчастіше використовуються при написанні реферату, за такими поняттями: загальна характеристика тексту; завдання; оцінка отриманих результатів; підведення підсумків.

Отже, пропонована робота є спробою висвітлити практичний досвід навчання реферування майбутніх філологів. На наш погляд, сформована нами номенклатура умінь, необхідних для створення вторинного тексту, та ретельно розроблена система вправ,

націлених на формування зазначених умінь, можуть зробити навчання реферування більш ефективним.

Список використаної літератури:

1. Брандес М. П. Немецкий язык. Переводческое реферирование. Практикум. Москва : КДУ, 2008. 366 с.
2. Гребінник Г. Ю., Дідович Г. І., Комова Г. В. Анотування та реферування англійською мовою загальнонаукової та фахової літератури. Харків : НТУ «ХПІ», 2010. 192 с.
3. Кальниченко А. А. Реферирование и реферативный перевод новостей из англоязычной прессы : учеб. пособие для студентов фак. «Референт-переводчик». Харків, 2001. 108 с.
4. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник для студентів вищих навч. закладів. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.
5. Graphical abstracts. URL: <https://www.elsevier.com/authors/tools-and-resources/visual-abstract> (дата звернення: 30.04.2021).

Ключові слова: реферування, етапи навчання, уміння, система вправ, ментальна карта.

Ключевые слова: реферирование, этапы обучения, умения, система упражнений, ментальная карта.

Key words: summarising, stages of teaching, skills, system of exercises, mind map.

ВАРСІШКІНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стрімкий розвиток взаємовідносин з країнами по всьому світу є невід'ємною частиною процесу вивчення і викладання іноземних мов, тому що вони є засобом міжкультурної комунікації. Зростаючі потреби суспільства у фахівцях, які володіють іноземними мовами в різних сферах діяльності, спонукають до перегляду змісту викладання іноземних мов. Не можна не погодитися з Н. О. Арістовою, що «Процес вдосконалення підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної освіти досить складний та обумовлений адекватністю мотивації навчальної діяльності студентів цілям і завданням освітньої системи у ВНЗ» [1, с. 5].

Навчання іноземних мов у сучасних умовах передбачає розвиток особистості студента, здатного брати активну участь в спілкуванні на міжкультурному рівні. Така здатність формується в ході оволодіння

студентами різними видами компетенцій, що знаходяться у взаємодії одна з одною. При цьому під компетенціями ми розуміємо суму знань, умінь і особистісних якостей, які дозволяють тому кого навчають здійснювати різні навчальні дії.

Практичне розуміння творчого підходу до викладання англійської мови є реакцією на зміни і зростаючий попит на творчий підхід, гнучкість і передові навички спілкування в сучасному комунікаційному суспільстві. Такі соціальні і культурні зміни впливають на всі верстви суспільства і мають величезний вплив на галузь освіти. Оскільки школи, університети та мовні центри по всьому світу опановують нові педагогічні та методичні прийоми та підходи в навчанні, ролі викладачів і здобувачів освіти змінюються. Студенти, які вивчають іноземні мови, все менше розглядаються лише як об'єкти навчання. Все частіше вони стають активними партнерами в індивідуалізованому та інтерактивному процесі навчання. Викладачі все частіше стають гідями, консультантами та посередниками в процесі навчання [2, с. 183]. Зазначені ролі змінюються вимагають більш високих рівнів гнучкості і творчості, на цих питаннях ми і зосередимо нашу увагу.

Проблема розвитку творчої активності не є абсолютно новою. Однак останнім часом значно поживався інтерес дослідників і викладачів вищої школи до проблем творчої діяльності, методів її активізації, розвитку творчої особистості студента. Зростає кількість філософських, педагогічних, психологічних робіт, присвячених цієї проблематиці. Її досліджували педагоги та вчені багатьох країн світу: Maslow A. [3], Hadfield J. [4], Fisher R. [5], Burton P. [6], Rosenberg M. [7], Pugliese C. [8], Maley A. [9], Богоявленська Д. [2], Бондаревська Е. [10] та інші. Творча діяльність і творчий розвиток особистості в процесі навчання завжди привертала увагу визначних теоретиків і практиків. Гуманістична психологія А. Маслоу знайшла втілення у працях інших вчених, які пропонують шляхи творчої співпраці викладача зі студентами. Активними прихильниками методу розвитку творчості студентів в процесі вивчення іноземних мов є Р. Фишер, П. Бартон, М. Розенберг, А. Мейли, які стверджують, що завжди треба шукати ефективні методи і підходи, які спонукають до творчого мислення, виявляють гнучкість суджень, впливають на прагнення генерувати ідеї, шукати альтернативні рішення.

Творчість є складним явищем, що вивчають і обговорюють з різних точок зору. Це є однією з причин, чому немає єдиного загальноприйнятого визначення творчості. Творчий підхід до викладання іноземної мови є підходом, який представляє творчість як один з наших численних вроджених навичок, здатність, яку має кожна людина і відповідно будь-який індивід, що вивчає іноземну мову. Цей підхід базується на ідеї про те, що всі ми за певних умов можемо користуватися творчим потенціалом; що всі ми володіємо в тій чи іншій мірі творчим потенціалом, і завданням викладача є виявити і розвинути цей потенціал у студентів. Викладач іноземної мови має переваги, які можуть допомогти стимулювати творчу діяльність студентів [10, с. 16].

По-перше, творчість закладено вже в самій природі мови. Ми можемо висловити або повідомити одну і ту саму ідею різними способами. Крім того, кожна висловлена або передана ідея може викликати різні реакції. Кожне окреме речення, фраза або слово, яке ми вимовляємо або пишемо, створюється в унікальний момент спілкування і може бути відтворено, перефразовано або змінено відповідно до цілей говоріння чи письма. По-друге, мовні заняття не обмежені однією певною темою або сферою знань. Викладач іноземної мови може будувати свої заняття за різною тематикою, вони можуть бути пов'язані з освітою, екологією, кар'єрою чи наукою, і в той самий час бути зосереджені на мові. По-третє, мовні заняття можуть легко залучити студентів у творчі ситуації. Під творчими ситуаціями ми маємо на увазі ситуації наближені до реального життя. У творчих ситуаціях студенти можуть дати одну або кілька відповідей на ряд взаємопов'язаних проблем. Вони мають вирішити, які саме засоби можуть бути використані для вирішення проблеми, вони можуть бути невпевнені, чи має проблема одне рішення, кілька можливих рішень і чи має вона взагалі будь-яке рішення. Студенти не повинні постійно мати справу з ситуаціями, які можуть привести лише до рішення «правильно-неправильно».

Творчий підхід до навчання мови заснований на ідеї про те, що будь-який студент може бути творчим, коли він бере участь у вирішенні творчих проблем, демонструє студентам складність мови, залучаючи їх у наближені до справжнього життя ситуації, але одночасно в безпечне, гнучке і динамічне середовище за допомогою однієї групи студентів, змодельованої як спільнота.

Граматика іноземної мови часто пов'язана з правилами і тренувальними вправами, коли студенти не працюють творчо і застосовують тільки одну стратегію, щоб вирішити проблему, а їхні відповіді є або правильними, або неправильними. Наступний вид діяльності демонструє можливість залучення студентів у творчі ситуації, в яких вони майже завжди можуть досягти успіху. Хід виконання завдання: 1) покажіть студентам особливості використання граматичних явищ в реальному житті: на прикладі фільму, книги, тексту або будь-якого аудіо матеріалу; 2) дайте студентам завдання провести пошук в інтернеті або книгах і аудіо матеріалах для знаходження аналогічних прикладів зразків граматичних явищ, які вони щойно бачили або чули в будь-якому вашому прикладі; 3) попросіть студентів поділитися зразками, які вони знайшли в своїх улюблених фільмах, відео, текстах і аудіо матеріалах [9, с. 103].

Такі види діяльності залучають студентів у ситуації, які стимулюють їхню творчу діяльність. Ми пропонуємо їм працювати індивідуально, головним чином, в сфері їх власних інтересів. Ми також надаємо їм пораду мислити критично і самим вирішувати, які фільми або відео варто дивитися, які тексти вибирати для читання, які аудіо матеріали слухати. Крім іншого, вони починають усвідомлювати, що не завжди існує одне рішення проблеми. Вони не завжди знають, зможуть вони знайти той або інший приклад чи ні. Так само немає і абсолютно

правильної чи неправильної відповіді на певне завдання – вони можуть знайти чи ні приклад або варіант конкретної граматичної моделі. Справжня мета полягає не в тому, щоб відтворити кілька речень з правильним використанням граматичного явища, а в тому, щоб заохотити студентів витратити деякий час, зосереджуючи увагу на конкретному граматичному явищі у власноруч відібраних текстах. Ми знаємо, що студенти часто дивляться фільми та відео, не звертаючи увагу на використання граматичних структур іноземної мови. Але запропонований вид діяльності доводить, що навіть відео і фільми за їх власним вибором можуть стати ефективним інструментом вивчення іноземної мови як основного засобу комунікації.

Зміни в суспільному житті країни вимагають більш високих рівнів гнучкості і творчості, тому гуманізація освіти на сучасному етапі пропонує різноманітні шляхи творчої співпраці викладача зі студентами.

Список використаної літератури:

1. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2008. 20 с.
2. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как психологический аспект изучения творчества. *Исследование проблем психологии творчества*. Москва : Наука, 1983. С. 182–195.
3. Maslow A. H. Creativity in self actualizing people. Harper, 1980. 204 p.
4. Hadfield J. Classroom Dynamics. Oxford : Oxford University Press. 1990. P. 53–63.
5. Fisher R. What is Creativity? In Robert Fisher and Mary Williams: *Unlocking Creativity. Teaching Across the Curriculum*. New York : Routledge, 2004. P. 6–20.
6. Burton P. Creative Teaching Tomorrow: Fostering a Creative State of Mind. Kent : Future Creative CIC, 2009. 139 p.
7. Rosenberg M. Spotlight on learning styles. Delta Publishing, 2013. – P. 123–133.
8. Pugliese C. Being Creative: The challenge of change in the classroom. London : Delta. 2010. P. 17–27.
9. Maley A., Peachey N. Creativity in the English Language Classroom. *British Council*. London, 2015. – 180 p.
10. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования. *Педагогика*. 1997. № 4. С. 11–17.

Ключові слова: творчий підхід, творча діяльність, творчий потенціал, комунікація, проблеми інтересів, пошукові навички, ефективний інструмент.

Ключевые слова: творческий подход, творческая деятельность, коммуникация, проблемы интересов, навыки поиска, эффективный инструмент.

Key words: creative approach, creative activity, creative potential, communication, problems of interests, search skills, effective tool.

БЛАГА ОЛЬГА БОГДАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Сучасне розуміння та підходи до створення правового суспільства проходять процес переосмислення та доходять висновку, що це комплексна наукова і практична проблема. Тож закономірним є той факт, що з'являються нові галузі правової науки (філософія права, соціологія права, теорія управління в сфері правопорядку, юридична педагогіка, юридична психологія, етика юриста, інформаційне право, місцеве самоврядування, ораторське мистецтво тощо), які ґрунтуються на міждисциплінарних зв'язках та взаємозбагачуються різними науковими досягненнями для максимального цілепокладання – виховання юриста майбутнього, формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [1].

Тому на державному рівні необхідно враховувати педагогічні закономірності, механізми і феномени, рівень освіченості та культури, правову компетентність та вихованість не лише кожної людини, а й народу в цілому для створення в педагогічно коректній законотвірчій політиці високої педагогічної якості кожної правової настанови, а на місцях – для забезпечення педагогічно грамотної муніципальної, управлінської нормотворчості [2].

Усвідомлення актуальності зазначених вимог зумовило появу нових науково-педагогічних досліджень різних аспектів професійної підготовки юристів (О. Бандурка, В. Галузинський, Ф. Думко, В. Дяченко, С. Сливка, В. Тацій, М. Шерман, Г. Яворська та ін).

Наведемо приклад. У своїй поведінці та відносинах люди керуються крім права й ідеологічними, культурними, моральними, релігійними, корпоративними, соціально-психологічними (традиції, звичаї, мода, заборони тощо) соціальними нормами. Вони впливають як на правову, так і на інші сфери. Психологічне прийняття тих чи інших норм, орієнтація своєї поведінки на них визначаються рівнем вихованості, освіченості, культурності, соціальної зрілості, моральності народу, його

соціальних груп і окремих громадян. У свою чергу, це визначає нерозривний зв'язок законності і правопорядку з педагогічною системою суспільства, успішністю функціонування в ньому інститутів виховання, освіти, навчання і розвитку, що впливають на колективну й індивідуальну поведінку громадян, які розуміють або заперечують православляння поведінку та дотримання суспільних норм [2].

Зазначаємо, що злочинність як соціальне явище має серед інших причин та умов виникнення також і педагогічні – вади: системи освіти в суспільстві, системи сімейного виховання, процесу формування правової позиції та правової культури молоді, громадянського виховання, реалізації педагогічної функції засобами масової інформації тощо. Індивідуальні причини появи і розвитку девіантної поведінки, яка завершується злочином, майже завжди пов'язані з низькою педагогічною культурою сім'ї, педагогічною занедбаністю особистості, конфліктним та асоціальним стилем виховання; недостатнім рівнем педагогічної культури викладачів, недостатньою правовою освіченістю, навченістю, вихованістю, соціальною відстороненістю тощо.

Таким чином доходимо висновку, що здійснення професійної діяльності потребує відповідної кваліфікації фахівця, що, в свою чергу, є неможливим без засвоєння знань необхідного рівня та професійної підготовки. Ось чому питання використання педагогічних методів та технологій є провідним під час фахової підготовки майбутніх юристів (О. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Безпалько, Б. Блум, В. Бондар, Д. Брунер, Г. Грейс, Дж. Керол, В. Коскарллі, М. Кларін, В. Лозова, Л. Ланда, І. Підласий, О. Рівін, Н. Талізін, Н. Шуркова та ін.). Завдання, принципи, форми, методи, прийоми реалізації й удосконалення цих технологій теж педагогічні.

Впровадження і використання педагогічних технологій у процесі фахової підготовки юристів створює передумови для інтенсифікації навчального процесу, сприяє розкриттю, збереженню і розвитку фахових якостей студентів. Зокрема, з'являється можливість більш ефективно вирішувати цілу низку дидактичних завдань: 1) інтенсифікувати навчальний процес; 2) розширювати світопізнавальну діяльність студентів; 3) впроваджувати різноманітні форми і методи навчально-виховної роботи; 4) сприяти подоланню інформаційного та психологічного бар'єрів; 5) формувати стійку мотивацію студентів на основі використання сучасних матеріалів, актуальних проблем.

У цій роботі велику роль відіграє застосування різних педагогічних методів: проблемно-пошукові методи, навчання у малих групах, пізнавальні ігри, засоби мультимедіа, кейс-технології, самостійна робота студентів, алгоритмізація та ін. З впровадженням у навчально-виховний процес сучасних технологій викладачі все більш освоюють функції консультанта, порадирика, вихователя.

Зокрема, актуальним є інтерактивне навчання – навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними

суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють [3, с. 9]. До особливостей інтерактивних прийомів навчання можна віднести: вимушену активізацію процесу мислення студента (незалежно від його бажання, він включається в загальний процес обговорення й активізує свою позицію); досить довгий термін активності студента (протягом усього заняття), тому що потрібно уважно слідкувати за відповідями інших; високий ступінь самостійності суджень, відповідальності за власні дії, велику емоційність; постійну взаємодію студентів один з одним та викладачем [4].

Нині не виникає питання «чому вчити»: існує велика кількість наукової літератури та багато інформації у мережі Інтернет. Проте є проблема вміння викладача застосувати професійні методи, які б допомогли навчити майбутніх фахівців формам і прийомам використання першоджерел, критичному аналізу законодавства, самостійному пошуку розв'язання юридичних питань. Сучасна юридична освіта спрямована на формування у випускників не абстрактних певних знань, відірваних від повсякденного життя, а особливих навичок, спрямованих на здатності застосування знань та умінь на практиці, в реальній справі. Сьогодні викладач повинен вміти: проєктувати навчальний процес, поєднувати різні підходи до технології навчання, знаходити оптимальні для кожного заняття форми й методи навчальної роботи, застосовувати інноваційні методи навчання, розв'язувати творчі, проблемні задачі професійно-педагогічної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку юридичної освіти | Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita>
2. Рибачук А. В. Застосування педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх юристів / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2010. 210 с.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О. І. Пометун. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
4. Луппа В. А. Інноваційні методи підготовки юристів у ВНЗ. URL: <https://periodicals.karazin.ua/article/download>

Ключові слова: сучасна юридична освіта, підготовка майбутніх юристів, інтерактивні методи навчання, педагогічні технології.

Ключевые слова: современное юридическое образование, подготовка будущих юристов, интерактивные методы обучения, педагогические технологии.

Key words: modern legal education, training of future lawyers, interactive teaching methods, pedagogical technologies.

MASLOVA SVITLANA

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of Foreign Languages Department № 2, PhD*

LESNEVSKA KATERYNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages № 2*

THE PREDICATE MAIN VERBS MEANINGS OF THE ENGLISH PROPOSITIONS

The picture of functioning the English-language discourse has been successfully determined and interpreted. For instance, the nature of the semantic concept «Proposition» (the equivalent of the grammatical concept Sentence) containing its basic constituents – «Subject+Predicate» has been acknowledged as the basic integral explicit (S+P) unity, which is the major means and code of any human's reflection of the knowledge about the world in the English-language discourse. But the notions Subject and Predicate in the frames of the Proposition need further clarifications and generalizations, especially – the Predicate Pattern as the essential constituent and the minimum code creating a human's thought.

Predicate serves to assert something about its Subject denoting either the Action performed or undergone by the Subject or the State in which the Subject is/was/will be/etc. Predicate appears as the main principal basic link and it occupies the central position in any English Proposition according to its Word Order Algorithm: I Subject + II Predicate + III Complement (Object). According to most linguistic investigations all the Predicates fall under two main divisions: simple (verbal) predicates and compound (nominal/verbal) ones. All the Simple and Compound Verbal Predicates denote Action; all the Compound Nominal Predicates denote State.

Predicate is regarded as a central element of a propositional structure (Proposition), it determines the structure of Proposition, and it holds within itself, contains the essence of state of affairs. And in this sense Predicate is defined as a propositional function, that is the form of judgement or Proposition, and this form is equivalent to the content of Predicate Pattern. Thus, the concept of Predicate is defined as a special semantic essence of Language, which is typified in the form of propositional functions (not in the form of vocabulary units) and the semantic structures of the Proposition (Sentence), which correspond to these functions. Predicate occupies a dominant position in the hierarchical system of «Predicate – Arguments», Predicate stands out as the peculiar constructive nucleus specifying its environment composition, which can consist of a certain number of its members (arguments). Arguments or non-Predicate signs include Subject and Complement (Object) expressed not only by nouns (common nouns and proper nouns) and substantival pronouns (substantival – from Latin

substantivum – noun), but also by almost all the parts of speech in English. That's why Predicativity is interpreted as functional, not as a substantival category of words [2, p. 77–78, 81].

The Proposition itself is understood as a certain element of thought, that is to say a relevant predicate, which «places» are filled with signs, and the mental (mind) process (the process of thinking) shown, displayed in the Propositions is that which psychologists call our inner speech. Thus, the Predicate or Predicate code (sign or symbol) may be regarded as a central, main, basic component of the English Proposition as the basic code recreating our thoughts in the form of the Predicate expressing Predicativity, which is the key concept of reconstructing the human's thoughts by the variety of the appropriate codes.

In the English-language discourse any Predicate as the code is expressed by the Main Verb first and foremost. The Verb is a word or phrase that tells what someone or something is, does, or experiences. There are two types of verbs: Main Verbs and Auxiliary Verbs.

According to linguistic deductions the most generalized picture of all the Predicate Main Verbs may be represented and reduced to two basic general lexical meanings: Action and State. In fact these generalized meanings: Action and State are presented or expressed by three generalized, basic, key Main verbs: TO DO/TO BE/TO HAVE that may be considered to be the basis of all the existing Real English Predicate Main Verbs first and foremost constituting three basic generalized Predicate Patterns: «TO DO» Predicate Pattern/ «TO BE» Predicate Pattern/ «TO HAVE» Predicate Pattern.

A human can never think a thought, which wouldn't have Predicate and its referring element – Subject. Thus, the fact of the availability of mental predicativity (a propositional structure) is irrefutable as «somebody's Action/State» or «Action/State of something». The concept «Action/State» goes back to the generalized, «latent» or «atomic» Predicate Main Verbs, which point out either the presence of connection («copula»), or the most generalized and abstract type of connection, which isn't in need of its being concretized. The «atomic» Predicate Main Verbs don't call the concrete type of connection as the real verbs do that. The predicates of such type as «TO BE»/«TO DO»/«TO HAVE» can be regarded as «atomic» Predicate Main Verbs [1, p. 119].

The generalized meanings (Action/State) of the mentioned «atomic» main predicate verbs are as follows: 1. «TO DO» means Action: to speak, to know, to dance, to build, etc; 2. «TO BE» means State/Action (people's behavior or activity): to be young, to be polite, to be a dentist, to be happy, to be careful etc.; 3. «TO HAVE» possesses or takes in two meanings: a) Action: to have a talk, to have dinner, to have a baby, etc.; b) State: to have a sister, to have a car, to have a cold, to have time, etc.

The meaning Action of the verb «TO HAVE» is expressed by the strict Complementation structures (V+C); the meaning State of this verb includes the definite following meanings: ownership or possession; illness/disease/sickness; family relationships.

These verbs constitute the essence of most predicate structures in the English-language discourse.

References:

1. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова // отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука. – 1986. – 156 с.
З. Кэмерон Д. Разговорный дискурс. Интерпретации и практики / Д. Кэмерон // пер. с англ. – Х. : изд-во «Гуманитарный центр» / Вовк Ю. С., 2015. – 316 с.
2. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 165 с.

Ключові слова: речення, значення, англomовний дискурс, лінгвістичний.

Ключевые слова: предложение, значение, англоязычный дискурс, лингвистический.

Key words: proposition, meaning, English-language discourse, linguistic.

ФРУМКІНА АРИНА ЛЕОНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 2,
кандидат філологічних наук, доцент*

ВИДИШЕВА ОЛЬГА ГЕОРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 2*

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Однією з найбільш актуальних проблем становлення майбутнього педагога сьогодні є формування його педагогічної компетентності оскільки вчитель повинен опанувати новітніми практиками, технологіями, методиками, формами, методами професійної діяльності на засадах інноваційних освітніх підходів з урахуванням потреб держави та глобалізованого світу. Нова місія педагога розглядається в контексті європейського професіоналізму із збереженням кращих ментальних українських характеристик, європейського виміру педагогічних якостей [1]. Суспільству потрібні висококваліфіковані, конкурентоспроможні фахівці, яким притаманна професійна компетентність у своїй сфері, сформованість готовності до виконання професійної діяльності, саморозвиток, бажання самореалізації в сучасних умовах [3]. А головна ідея підвищення кваліфікації педагогічних працівників початкової школи полягає у високоякісному формуванні їх професійно-педагогічної компетентності, що і є важливою передумовою для досягнення досконалості в подальшій педагогічній діяльності.

Основою будь-якої педагогічної спеціальності є володіння студентами знаннями і вміннями в педагогіці, тобто навчанні та вихованні.

Зміст знань і вмінь з педагогіки стосовно їх подальшого використання в колективах дітей початкових класів представлені в стандарті вищої освіти, що затверджений Міністерством освіти і науки України. Розглянемо їх в такій модифікованій формі, де кожен вид знань з педагогіки буде відповідати необхідності розвитку у дітей відповідних видів умінь. При цьому кожен попередній вид знань і вмінь буде передбачати наступний, а кожний наступний вид знань і вмінь буде ґрунтуватися на попередньому.

Розглянемо спочатку компоненти змісту навчання педагогіки за затвердженим Міністерством освіти і науки України Стандартом вищої освіти.

Під **педагогічною компетентністю** розуміється «здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти» [2, с. 35]. Ця компетентність включає дидактичну, виховну і організаційну компетенції, кожна з яких формується у взаємозалежності одна від одної. Розглянемо їх детально.

Під **дидактичною компетенцією** розуміється «здатність майбутнього вчителя (випускника) вирішувати стандартні та проблемні професійні завдання, що виникають в освітній практиці початкової школи, на основі сформованих знань про теоретичні засади побудови змісту і процесу навчання молодших учнів, зокрема ґрунтовних знань про сучасні теорії навчання, гнучкого володіння методами навчання; спроможність обґрунтовано обирати прийоми, засоби, технології, форми організації навчання, адекватні дидактичній ситуації» [2, с. 35–36]. У зв'язку з цим вона включає такі знання та вміння. **Знання:** теоретичні основи процесу навчання молодших школярів, зокрема закони, закономірності, принципи, правила, методи й технології навчання; традиційні та інноваційні форми організації освітнього процесу; особливості аналізу навчального процесу в початковій школі. **Вміння:** трактувати поняття «закони, закономірності, принципи, правила, методи й технології навчання»; визначати традиційні та інноваційні форми організації освітнього процесу і організовувати процес навчання на основі наявних дидактичних принципів; організовувати процес навчання з різними типами уроків.

Під **виховною компетенцією** розуміється «здатність випускника до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами; здатність до планування, проектування й аналізу виховного процесу початкової школи як цілісної педагогічної системи, яка включає мету, завдання, зміст, методи, прийоми, педагогічні засоби, форми організації, діяльність вихователя й вихованців; спрямованість на досягнення відповідних результатів; здатність ефективно використовувати виховний потенціал уроків і занять із учнями в позаурочний час тощо» [2, с. 36]. Тому вона включає такі знання та вміння. **Знання:** принципи і методи організації виховної роботи шкільного колективу учнів початкових класів; принципи і методи організації виховної роботи учнів на уроках в процесі навчання; принципи і методи позакласної та позашкільної

виховної роботи, педагогічної співпраці з батьками молодших учнів в позаурочний час. **Вміння:** проводити виховні заходи щодо виховання у дітей загальнолюдських і національних цінностей народу; здійснювати виховну роботу учнів під час сприйняття та засвоєння нової предметної інформації; розробляти сценарії проведення різноманітних позакласних виховних заходів та реалізовувати їх на практиці у рольовій драматизації.

Під **організаційною компетенцією** розуміється «здатність до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, систематичного підвищення професійно-педагогічної кваліфікації». Тому вона включає такі знання та вміння [2, с. 37]. **Знання:** нормативні документи, що регулюють управління системи національної освіти; принципи, напрями, методи внутрішнього управління процесом виховання; шляхи підвищення професійної майстерності вчителя початкової школи. **Вміння:** складати особистий план підвищення професійної кваліфікації; досягати виховних цілей в процесі навчально-педагогічної діяльності; удосконалювати досвід педагогічної діяльності на основі самоосвіти.

Таким чином, педагогічна компетентність базується на досягненні трьох видів компетенцій, а саме: дидактичної, виховної, і організаційної, кожна з яких формується як у внутрішньому взаємозв'язку знань та відповідних їм вмінь, так і у зовнішньому взаємозв'язку, що полягає в набутті пізнавальної інформації на матеріалі виховного характеру та недопущення при цьому порушення норм взаємодії учнів як на уроках, так і в позаурочний час. Наведемо приклад практичного становлення педагогічної компетентності майбутнього вчителя. Так, дидактичні знання таких термінів, як «закони, закономірності, принципи, правила, методи і технології навчання» припускають вміння не тільки їх нормативного трактування, а й здатність організації процесу навчання відповідно до їх значення; вони, у свою чергу, сприяють набуттю знань законів організації виховного процесу, бо принцип виховного навчання є основним у педагогічній діяльності вчителя. Реалізується цей принцип в уміннях виховання школярів на основі змісту матеріалу, що досліджується, а також на основі організації толерантного і гуманного ставлення дітей один до одного і до дорослих. Становлення таких виховних умінь на основі умінь дидактичних виступає основою набуття знань щодо організації навчально-виховного процесу, що має прояв в умінні самовдосконалення особистості педагога, а саме написанні програми професійної перепідготовки. Така взаємодія у формуванні компетенцій для досягнення педагогічної компетентності гарантує майбутньому педагогу високий рівень його професійної педагогічної готовності [3; 4].

Вивчений нами змістовий аспект формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів відобразив лише змістову сутність їх формування. Процесуальна форма буде ґрунтуватися на методах та засобах засвоєння будь-якого теоретичного курсу з урахуванням знань кожної його частини і вмінь їх практичного застосування, що

поступово ускладнюються. Відповідні засоби слугуватимуть як допомога означеним методам. Вони у сукупності своєї реалізації призведуть до певних професійних досягнень, оцінювання яких повинно виконуватися як поопераційно, так і комплексно.

Змістовий аспект формування педагогічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів полягає в формуванні дидактичної, виховної і організаційної компетенцій, кожна з яких формується як у внутрішньому взаємозв'язку знань та відповідних їм вмінь, так і у зовнішньому взаємозв'язку, що полягає в набутті пізнавальної інформації на матеріалі виховного характеру та недопущення при цьому порушення норм взаємодії учнів як на уроках, так і в позаурочний час.

Список використаної літератури:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Стандарт першого рівня вищої освіти, ступеня бакалавра, спеціальності 013 «Початкова освіта». Київ, 2016. 47 с.
3. Фрумкіна А. Л. Трактуювання поняття готовності майбутніх учителів початкових класів до їх професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2019. Вип. 66. Т. 2. С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-2.31>
4. Фрумкіна А. Л. Ретроспективний аналіз методів і прийомів розвитку усного іншомовного мовлення в початковій школі *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters*: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. Pp. 270–291. Mode of access: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/103/2647/5648-1>
5. Frumkina, Aryna et al. Readiness of future teachers for integrated teaching of educational subjects in foreign language. *Práxis Educacional*, [S. l], v. 16, n. 38, p. 502–514, jan. 2020. DOI: <https://doi.org/10.22481/praxisedu.v16i38.6023>
6. Frumkina Aryna Analysis of models of teaching processes of various disciplines in pedagogical theory and practice *International periodic scientific journal SW* Issue № 5, October 2020. Part 1. 2020 Svishtov. Pp. 119–124. Mode of access: <https://www.sworld.com.ua/konferbg5/swj05-01.pdf>

Ключові слова: педагогічна компетентність, компетентність, знання, вміння, етапи реалізації змістової і процесуальної діяльності, майбутні вчителі початкових класів.

Ключевые слова: педагогическая компетентность, компетентность, знания, умения, этапы реализации содержательной и процессуальной деятельности, будущие учителя начальных классов.

Key words: pedagogical competency, psychological competency, knowledge, skills, stages of realization of content and procedural activity, future primary school teachers.

ХАРИТОНОВ РОМАН ФЕЛІКСОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Колір здавна відіграє велику роль в культурі людства. Життя народу, його культура та історія впливає на характер кольоропозначення та їх переносних значень. М. Шагал стверджував, що «є кольори, які належать певним країнам і певним людям» [4, с. 134]. Сприйняття кольору залежить як від самих кольорів, їх чистоти, яскравості, насиченості, так і від індивідуальних особливостей та культурно-ідеологічних факторів. Дослідження символіки кольорів у лінгвістиці, психології, фізіології, історії, фізиці, мистецтві – невичерпні. Вивчення кольорів, їх символічності, їх естетичної, фольклорної, поетичної ролі почалось ще за часів Аристотеля й триває нині у різних науках і галузях знань. Відомі вітчизняні науковці – І. Бабій, Л. Булаховський, О. Василевич, О. Волошина, О. Коваль-Костинська, Л. Лисиченко, Д. Лінькова, Н. Парасін, О. Потєбня, Л. Пустовіт, А. Іншаков, Т. Семашко вивчали кольори у різних лінгвістичних аспектах.

При перекладі потрібно встановити мовні відповідності між вихідною мовою і мовою перекладу, співвідносяться не тільки мовні форми, але також і мовне бачення світу, а також різні ситуації спілкування поряд з широким колом позамовних чинників, що визначаються загальним поняттям культури.

Назви кольору протягом кількох останніх десятиліть є предметом постійного зацікавлення мовознавців, що розробляють проблеми семантики. Цей матеріал виявився надзвичайно корисним, а отже, назви кольорів переконливо свідчать про відмінні концептуалізації світу.

Люди давно помітили, що різні кольори впливають на них неоднаково. Значення кольорів залежить від традицій країни і може змінюватися з часом. Неоднакова реакція на кольори, на їх сприйняття позначається темпераментом, віком, статтю тощо. Лікувальні властивості кольорів використовували здавна в Єгипті, Індії, Китаї. Маги вивчали вплив кольору на організм та долю людини з метою привертання удачі, благополуччя та здоров'я. Наука про вплив кольору була таємною та передавалась тільки посвяченим [1, с. 70–82].

Колірні відчуття можуть викликати спогади та пов'язані з ними емоції, образи, психічні стани. Вплив кольору на психіку людини зачіпає не тільки її емоції, характер, але й пізнавальні процеси. Основні кольори, які використовують на практиці і які мають вплив на характер сприйняття навчального матеріалу: червоний колір і його основні відтінки – збуджують, мобілізують; рожевий – породжує відчуття

ніжності, легкості; помаранчевий – «дихає» теплом, сприяє релаксації, концентрації уваги; жовтий колір – стимулює мозкову діяльність і моторику; зелений колір – заспокоює; синій – знімає збудження та агресію, сприяє розвитку розумових здібностей та поліпшує пам'ять (на Сході синій колір завжди вважався кольором знання); коричневий колір – створює враження впевненості, твердості, але іноді пригнічує [1, с. 144].

С. Г. Тер-Минасова у своїй роботі зазначає, що при перекладі наявний не тільки контакт двох різних мов, а й співдотик різних двох культур [5, с. 149].

Поля основних кольорів в українській та англійській мовах збігаються. Незважаючи на це, існують різні відмінності в сприйнятті кольорного простору в носіїв цих мов. До того ж, при перекладі кольоропозначень слід враховувати ту обставину, що «значення деяких слів розпливчасті, кольоропозначення відповідають не певній одній точці кольорного простору, але цілій його сфері» [2, с. 66].

Ці обставини можуть викликати труднощі при інтерпретації кольоропозначень у літературі. При перекладі тексту, який би ідеальний і близький до оригіналу він не був, неминучі відмінності від тексту оригіналу: заміни, додавання, опущення, викликані такими факторами, як особистість перекладача і своєрідність його сприйняття оригіналу, різні системи мов, відмінності соціокультурного середовища.

Перейдемо до класифікації способів перекладу кольоропозначень, заснованих на методі випадкової вибірки: перекладацький збіг [3, с. 186]; перекладацькі трансформації [3, с. 186].

У даних способах при перекладі був використаний один із видів перекладацької трансформації – опущення. Найчастіше опущенню піддаються слова, що є семантично надмірними, тобто вони показують значення, які можуть бути вилучені з тексту. При цьому, не відбувається втрата основної інформації.

Можна вважати одним із видів перекладацьких трансформацій є перефразування. Його використовують в перекладі для більш реального передавання інформації, закладеної в тексті англійським автором, для українського кола читачів.

Якщо розглядати спосіб перекладу фразеологізмів то він залежить від співвідношення між одиницями вихідної мови та мови перекладу. У сучасній лінгвістиці виділяється три типи таких відношень:

а) існує повна відповідність фразеологічної одиниці в мові перекладу. Звідси переклад здійснюється за допомогою вже закріпленого за ним еквівалента: *The moon has become red as blood* [7]. – *Місяць став червоним як кров*. Цей фразеологізм має повну схожість за значенням фразеологізмам, узятим з вихідної мови і перекладений з неї. Аналогічна внутрішня форма зберігається, тому ці стійкі вирази можна віднести до першої групи.

б) друга група складається з неповних еквівалентів, або аналогів *Спочатку варився в ній, поки не станеш червоним як рак. The sheriff's*

lookin 'to put you in the Black Book [6]. – Шериф шукає привід, щоб занести тебе в чорний список.

Неповні еквіваленти, мають подібні значенням, у той же час мають і відмінності у внутрішній структурі, а також можуть не збігатися за деякими іншими критеріями (інша синтаксичне побудова, сполучуваність).

У випадку перекладу фразеологізмів метод пошуку аналога є більш поширеним, ніж метод підбору еквівалентів.

в) третя група – фразеологічна одиниця. Вона не має в мові перекладу ні аналогів, ні еквівалентів. А також вона є найчисленнішою і включає в себе безеквівалентні одиниці. Для їх перекладу використовуються так звані нефразеологічні способи, які являють собою переклад фразеологічної одиниці за допомогою лексичних засобів. У випадку використанні таких моделей перекладу неможливо уникнути деяких втрат в сфері конотації, експресивності, відтінків значень, тому перекладачі звертаються до нього в разі гострої потреби.

Підсумовуючи, можна сказати, що кольоропозначення англійською і українською мовами дозволяє розширити наші знання про способи їх перекладу. А також виявити їх особливості лінгвістичного характеру. Тому, переклад кольоропозначень з англійської мови на українську є досить складним завданням і це можливо здійснити за допомогою різних перекладацьких прийомів, які виокреслюють конкретний образ, надають додаткову інформацію і виражати певні емоційні відтінки.

Список використаної літератури:

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. – М., 1975. – 289 с.
2. Васильев А. И. Фразеологическая система древнерусского языка: Аспекты исследования: монография. Казань : Салават, 2011. 363 с.
3. Давидян З. О. Семантика цветообозначений bleu / azul во французском и испанском языках (универсальное и национальное) // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 2. Языкознание. Волгоград, 2009. № 1 (9). С. 185–188.
4. Давидян З. О. Способы перевода цветообозначений с французского языка на испанский // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Вып. 7. Волгоград, 2008. С. 134–137.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Едиториал УРСС, 2000. 196 с.
6. Robertson D. W. Why The Devil Wears Green // Modern Language Notes. NY, 1994. Vol. 69. № 7. Nov. P. 470–472.
7. Swami P. The Human Aura // Astral Colors and Thought Forms. Illinois, USA : Des Plaines, 1982. P. 37.

Ключові слова: кольоропозначення, кольороназва, термін кольору.

Ключевые слова: цветообозначение, цветоназвание, определение цвета.

Key words: color designation, color name, color term.

ДИХТА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1,
кандидат юридичних наук*

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТООРІЄНТОВАНИХ СЛОВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Стрімкий розвиток досягнень науки і техніки в нашому житті, а також використання сучасних гаджетів з різноманітними можливостями вносить суттєві корективи у професійну діяльність представників різних сфер. Звичайно використання нових технічних можливостей передбачає подолання територіальних перешкод, економію часу, обмін інформацією великих об'ємів, пошук необхідної інформації з численних джерел різноманітної тематики, а також безпечне спілкування на відстані у період карантинів, епідемій, локдаунів, в тому числі співпраця та перемови на міжнародному рівні.

Використовуючи досягнення людства в цифрову еру в умовах європейської інтеграції, кожен професіонал звертається до надбань людства в тій чи іншій сфері, вивчає та аналізує вітчизняний та міжнародний досвід з тих чи інших питань. Так останнім часом в українській та зарубіжній лінгвістиці дуже актуальним є вивчення термінів та термінології на різних мовах вузької спеціалізації. Таким чином, особливу роль відіграє така наука як термінографія, що вивчає теорію та практику створення спеціальних термінологічних словників. Дійсно саме комплексна наука поєднує в собі терміноведення та лексикографію як симбіоз тлумачення термінів та мистецтво створення словників різних типів. Насамперед зацікавленість проявляється у наявності електронних словників термінів та термінології вузькоспеціалізованого направлення. Яскравим прикладом англо-українського словника спеціалізованого, а саме юридичного направлення є English-Ukrainian International Case Law Dictionary та Англо-український словник юридичних термінів за загальною редакцією професора С. В. Ківалова та доцента Ю. В. Юлінецької, що є комплексним лексикографічним дослідженням науковців-правників та науковців-лінгвістів на базі оригінальних та актуальних юридичних документів Венеціанської Комісії, рішень Європейського Суду з Прав Людини [1, с. 4].

Об'єктом даного дослідження виступають юридичні однослівні та багатослівні терміни. Юриспруденція займає найважливіші позиції суспільного життя і є складовою сучасної цивілізації. Мова права обслуговує не лише вузькоспеціалізовану аудиторію юристів, а є прийнятною для державних чиновників, політиків та представників ЗМІ, чим і викликає зацікавленість більшості населення. Особливу увагу привертає міжнародне спілкування, рішення Міжнародного Суду з Прав Людини, розгляд справ Венеціанською Комісією, міжнародні та

дипломатичні перемови тощо. Тим не менш юриспруденція має велику кількість галузей з власною термінологією, яка властива лише конкретній галузі права. Звісно мова юристів, яка в різних країнах має багато спільного завдяки вже існуючим термінам та фразеологізмам латинського походження, продовжує розвиватися. Аналіз англо-українських словників юридичних термінів та першоджерел римського права вказує на наявність спільних термінів, спільних коренів. Наприклад, порівнюючи англomовні, україномовні та латинські юридичні терміни, переконуємося у відповідності: contract – контракт – contractus, process – процес – processus. Проте процес формування нових юридичних термінів, збільшення чи корегування значення існуючих термінів та сучасних юридичних явищ отримують більш повне розуміння, інтерпретацію й сучасну назву в умовах сьогодення, в тому числі й завдяки міжнародній співпраці або використанню зарубіжного досвіду.

Таким чином зростає значення обміну інформації між професіоналами в області права різних країн, де двомовний електронний термінологічний словник суттєво полегшує співпрацю і взаєморозуміння колег. В першу чергу це стосується полегшення процесу перекладу, а саме таку важливу частину перекладацької роботи, як пошук за словником. Відомо, що перекладач, який працює традиційним способом без текстоворієнтованих переліків термінів, витрачає багато часу на безрезультатний пошук багатьох з них в традиційних словниках та довідниках, на консультації зі спеціалістами, тобто на підготовчу роботу [2, с. 3]. А кожний сучасний електронний двомовний словник юридичних термінів, в тому числі англо-український об'єднує в собі такі функції як перекладацьку, так й інтерпретаційну. Більш того завжди передбачається процес оновлення та поповнення словникового запасу в залежності від потреб користувачів, оскільки налагоджений зв'язок з користувачами через коментарі. Користувачі таких словників – це цільова аудиторія, яка складається з перекладачів та знавців права, тому коментарі, зауваження, запити таких користувачів є доцільними для подальшого вдосконалення тематичних електронних англо-українських словників, а відповідно підвищується якість перекладу юридичних текстів та документів з меншими затратами часу.

Під юридичним терміном розуміється слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, юридичних словниках, довідниках, енциклопедіях, наукових працях тощо) [3, с. 482]. Так юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує мовною моделлю через звуки та літери, а його правове поняття, внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-смісловною основою для окреслення термінологічного значення у формі дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Проте процес терміноутворення та терміновикористання має надзвичайно глибокий зміст, що продиктовано аналізом суспільних потреб сьогодення. Завдяки феномену римського права, ці терміни реалізовані й актуальні, але обмежені

у використанні за лексичним значенням, що пов'язано з конкретикою використання і кожен з термінів являє собою вузькоспеціалізовану номінанту, а в цілому складають групу міжнародного фонду термінів.

Впровадження термінологічно вивіреного та науково-обґрунтованого з юридичного та лінгвістичного погляду англо-українського словника юридичних термінів в електронному вигляді в цифрову еру людства вже є необхідністю, а не новизною; оскільки забезпечує потреби спілкування у сфері права щодо зарубіжного досвіду; надає додаткові можливості наукових досліджень щодо використання іноземних джерел; використовується як тренувальний засіб з метою отримання та вдосконалення відповідних знань здобувачами вищої освіти. Такий словник являє собою особливий тип словника, оскільки мають професійну направленість і відображають системні зв'язки між лексичними одиницями, що включені до його системи з врахуванням конкретної інтерпретації одиничного терміну та фразової термінології в цілому. З такими характеристиками електронний словник являється зручним засобом отримання інформації, оскільки враховує переклад терміну, його інтерпретацію та вузькоспеціалізоване вживання в певній галузі права.

Список використаної літератури:

1. Англо-український словник юридичних термінів / за заг. ред. проф. С. В. Ківалова, доц. Ю. В. Юлінецької; МОН України, НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2018. 548 с.
2. Русакова А. В. Лингвистическая модель двуязычного электронного текстоориентированного словаря юридических терминов : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.21. Тюмень, 2008. 20 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Вид-во Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. Т. 6: Т-Я. 2004. 768 с.

Ключові слова: Електронний словник, латинізми, юридичні терміни, юридична термінологія, термінографія.

Ключевые слова: Электронный словарь, латинизмы, юридические термины, юридическая терминология, терминография.

Key words: Electronic dictionary, latinisms, legal terms, legal terminology, terminography.

ПАСЕЧНИК ОЛЕНА ВЛАДИСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ

Художню деталь дефінують як виразну подробицю, особливо значущий елемент художнього твору, що несе суттєве смислове та ідейно-емоційне навантаження. Прийнято вважати, що саме художня деталь є активним інформаційним центром-носієм авторської інтенції. З одного боку, вона виконує функцію структурної організації твору, а з іншого – залишає простір для множинної інтерпретації тексту читачем.

Про складність і багатогранність художньої деталі свідчить існування цілого ряду її класифікацій. Особливий інтерес для досліджень представляє функціонально-семантична класифікація художніх деталей у новій когнітивній парадигмі, що запропонувала дослідниці цього явища І. А. Щирова. Естетичний потенціал художньої деталі в згаданій класифікації пов'язаний з характером семантичної трансформації мовних одиниць, що скаляють вербальну форму художньої деталі в художньому тексті і поділяються на дві групи: ті, що констатують і ті, що імплікують [3, с. 75]. Констатуючі деталі у свою чергу поділяються на емоційно-нейтральні (надають образу достовірність і вмотивованість) і емоційно-забарвлені (беруть участь у формуванні експліцитного емоційно-оцінного ставлення автора до описуваних подій, співвідносячись з мінімальною емоційною індивідуалізацією образу). Обидва підтипи, згідно з класифікацією Щирової, функціонально спрямовані на екстенсивне формування образу. Емоційно-нейтральні деталі виражаються лексичними одиницями, які реалізують у тексті основні узуальні значення. Дослідниця стверджує, що емоційно-забарвлені деталі спираються на: а) реалізацію основного значення лексичних одиниць, емоційність і експресивність яких входить до складу їх денотативних компонентів; б) актуалізацію узуальних конотацій стилістично забарвлених лексичних одиниць; в) зміну семантичної структури стилістично нейтральних одиниць шляхом внесення в неї оказіональних конотацій, породжуваних комбінаторикою слів на рівні словосполучення, що формує деталь в тексті» [3, с. 75].

Більш широкий філологічний підхід до проблеми класифікації художньої деталі пропонує М. А. Березняк. Враховуючи лінгвістичний аспект породження образу, який виникає у зв'язку з висуненням мовної одиниці, що реалізує деталь в тексті, Березняк називає деталь комунікативно-значущим елементом, здатним індукувати неподільний образ завдяки специфіці свого положення в ієрархії структур [1, с. 8]. На думку дослідниці, особливості функціонування деталі залежать від специфіки

актуалізації словесного матеріалу, що формує деталь, і від тієї ролі, яку відіграє деталь в ієрархічній образній системі тексту.

Згідно з класифікацією вченої, поєднання семантичних і функціональних параметрів дозволяє розмежувати три типи деталей: 1) констатуюча деталь, яка реалізується мовними одиницями в узуальному значенні та створює ефект достовірності; 2) імплікуюча деталь, що характеризується одночасною актуалізацією більш ніж одного значення лексичної одиниці; 3) репрезентуюча деталь, яка об'єднує елементи тексту, що одночасно реалізують не менше двох значень мовної одиниці: узуальне, тобто зафіксоване в словнику, і текстове, що реалізується тільки в даному тексті. Тут сприйняття деталі проходить дві стадії: семантичну стадію розуміння, в якій провідну роль відіграють парадигматичні та синтагматичні функції, і семіотичну стадію впізнавання, що спирається на текст.

Перспективною для вивчення явища художньої деталі також вважається типологія, розроблена В. А. Кухаренко. Вчена класифікує деталі за функціональною ознакою і дистрибуцією в тексті на образотворчі, уточнюючі, характерологічні та імплікуючі [2, с. 115]. Образотворча деталь створює зоровий образ; надає портрету унікальність, індивідуальність. Уточнююча деталь створює правдоподібність, адже саме завдяки їй читач вірить в реалістичність того, що відбувається. Деталь-уточнення завдяки фіксації певної незначної на перший погляд подробиці використовують із метою підкреслення достовірності інформації у тексті. Завдяки такому типу художньої деталі автор здійснює опис практичного досвіду персонажа, реалізує категорії антропоцентричності, локальності й темпоральності твору.

Характерологічна деталь, як вважає Кухаренко, фіксує особливості зображуваного характеру. Вона є головним актуалізатором антропоцентричності й представлена сукупністю ознак персонажа, що розташовані по всій канві твору [2, с. 115]. Їй нарешті імплікуюча деталь демонструє через зовнішні прояви глибину пережитих почуттів і їх зміст. Здатність цього типу деталей до передачі внутрішніх станів та сутнісних сторін характеру при уявній відсутності автора в їх оцінці обумовлює їх використання в якості ведучих засобів створення психологічно багатозначних образів, особливо в реалістичних і модерністських текстах.

Резюмуючи всі наведені дані, можна стверджувати, що зібраний і проаналізований теоретичний матеріал дозволяє проілюструвати певні спостереження, а саме те, що у класифікаціях художньої деталі існує певна закономірність виділення в окремий тип. Наприклад, імплікуюча деталь присутня у вище зазначених класифікаціях І. Щирової, В. А. Кухаренко та М. А. Березняк. Ми дійшли висновку, що така тенденція може бути пояснена тим, що наразі процес психологізації активно проникає в мистецтво та привертає увагу дослідників до проблем організації цілісного психологічного тексту. Множинні форми зображення внутрішніх процесів умовно можна звести до двох – експліцитної, у вигляді невластиво-прямої мови (інтеріоризація),

та імпліцитної, через деталі зовнішнього світу (екстеріорізація). Саме до другого типу зображення можна віднести й художню деталь. З точки зору змісту тексту, його глибинної, інтенціональної семантики, інтеріоризація і екстеріоризація є концептуальними засадами психологізму. Вони, цитуючи вираз Мішеля Фуко, утворюють концептуальний хребет будь-якого психологічного тексту. Саме тому у ході нашого дослідження ми дійшли висновку, що цей тип художньої деталі має бути обов'язковим компонентом класифікації художньої деталі.

Список використаної літератури:

1. Березняк М. А. Типы и функции художественной детали в англоязычной прозе : автореф. дисс. канд. филол. наук / М. А. Березняк. – Одесса, 1985. – 17 с.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988.
3. Щирова И. А. Психологический текст: деталь и образ / И. А. Щирова. – Филологический факультет Санкт-Петербургского Государственного университета, Санкт-Петербург, 2000.

Ключові слова: концепція, художня деталь, імплікуюча деталь, характеріологічна деталь, психологічна деталь.

Ключевые слова: концепция, художественная деталь, имплекующая деталь, характерологическая деталь, психологическая деталь.

Key words: conception, artistic detail, implication detail, characteriological detail, psychological detail.

BILOBROVA OLENA VASYLIVNA

*National University «Odesa Law Academy»,
Senior lecturer of the Department of foreign languages № 1*

BAILO IVAN YAKOVLEVYCH

*National University «Odesa Law Academy»,
Senior lecturer of the Department of foreign languages № 1*

SCIENTIFIC VALIDITY OF THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN MASTERING A FOREIGN LANGUAGE

In recent years, more and more attention is paid to the organization of independent work in the process of teaching a foreign language. Competently organized independent work of students is the key to a successful educational process in the field of a foreign language.

Efficient independent work of students takes on an utmost importance when teaching a foreign language. The teacher should correctly direct the cognitive activity of students, which they perform independently.

The analysis of scientific sources on the content and organization of the process of teaching a foreign language at universities confirms the axiomatic nature of the assumption that independent work is an invariant structural version of a single teaching foreign language complex. The main task of any university is to train specialists for independent practical activities. The process of teaching at a university is increasingly based on the independent and creative activity of trainees or learners and self-learners.

Independent work is a type of educational activity performed by students in the classroom, both under the guidance of a teacher and without direct guidance from a teacher during independent preparation and participation in various extracurricular activities.

In recent years, independent work has become an obligatory link in the specially planned learning process. First of all, it provides the individual work of students in accordance with the directions of the teacher or the training program. In modern methodological literature, on the one hand, students' independent work is considered as a type of educational activity carried out without the direct participation of the teacher, but, all the same, under his/her guidance. On the other hand, it is thought to be a means of involving students in independent cognitive activity. When teaching a foreign language to students their independent work will only be successful if it is planned in advance and is an integral part of the educational process. The students will achieve good results in case their work and that of their teacher is organized and performed systematically.

A substantial role in the organization of independent work belongs to the teacher, since he/she must correctly determine the content and volume of the material submitted for independent work.

When planning independent work, it is necessary to proceed from the leading methodological statement substantiated in the methodological literature: in the course of independent work, the main functions of learning are carried out – the consolidation of knowledge and their conversion into stable practical skills.

In modern conditions, to the goals of independent work, it is also necessary to add the search and acquisition of new knowledge, including those with the use of modern information technologies.

V. A. Kan-Kalik puts forward the following principles the independent activity of students should be built upon:

- when planning an independent work on a particular course, first of all, it is necessary to highlight its so-called fundamental tree, which includes the basic system of methodological, theoretical knowledge that must be brought to the obligatory lecture study. Thus, its fundamental volume will take 50 percent out of a 100-hour course;
- further on, as derivatives of this «fundamental tree», it is proposed to form various types of independent work of students, providing them with topics, nature of study, forms, location, variable ways of implementation, control and accounting system, as well as various reporting methods.

According to V. A. Kan-Kalik, none of independent works of students will produce an educational and professional effect outside such a system.

Independent work of students is especially important when teaching foreign languages, since students are provided with educational materials that need to be memorized, analyzed, consolidated, and this becomes possible only in conditions of independent work. In the process of teaching foreign languages, there are teaching materials that can be learned in classroom lessons when working in pairs, in groups, or while performing individual work by students. The teacher's organization of independent work will primarily depend on how effectively this work is carried out by students in the classroom and outside it. The task of the teacher is to organize the work of students in such a way as to ensure the active independent activity of students, to create conditions for their self-expression and self-development [1].

The effectiveness of independent work is a result of the following factors:

1. Classroom work is drawn up by the teacher in accordance with regulatory documents.

2. The activities carried out are motivated.

3. Students have developed the ability to learn.

4. Formation of educational competence among students as a methodology for independent study of a foreign language.

5. The availability of practically assimilated knowledge, skills and abilities among students.

6. The availability of self-educational skills among students.

V. A. Yakunin proposes the following definition of self-education: «By the term self-education in the structure of an integral education system, we mean such a student's activity, the immediate and distant goals of which he/she sets himself/herself, but the process of achieving them is, to a certain extent, an object of guidance by the educational program/system.» [3].

The National University «Odesa Law Academy» has developed a manual aimed at acquiring knowledge, which is used for independent study of legal English with minimal control by the teacher. The manual is supplemented by a relevant video course «Legal English in Use», which helps students to independently develop legal vocabulary and terminology with further consolidation in texts and exercises.

The material corresponds to the complexity of the level of the relevant classroom course. For independent work in the 1st year, educational texts of general legal topics and topics of higher legal education are offered. The choice of texts for the II and IV year students is due to the search for the scope of practical application of the acquired knowledge and skills in working with documents of European organizations, both in the field of practice and for research [5].

Thus, the student acts as an independent subject of educational activity, as well as an independent user of a foreign language. In the process of independent work, the productive activity of a foreign language learner:

- is of a creative nature, which ensures the development of the student's personal qualities as a linguistic person, his/her self-realization and self-development;

– is based on educational competence in the field of language learning, which is a prerequisite for productivity and creativity.

The emphasis on productive educational activity as the goal and principle of teaching foreign languages also means that, along with communicative competence, educational competence as the ability for independent, autonomous assimilation of a foreign language, which provides conditions for its creative use is an obligatory component of the content of education.

In modern conditions of teaching a foreign language, there is a need for a different approach to the arrangement of independent work, which should be focused on the student's personality, on his/her initiative, on the development of his/her creative potential, all in all, on productive learning activities.

The key category in the modern concept of teaching/mastering a foreign language is the linguistic personality, the secondary linguistic personality [2]. His/her ability and readiness for independent and conscious study of a foreign language is an important quality of a linguistic personality.

The priority role of the student in independent work does not diminish the role of the teacher, but, on the contrary, it makes his/her task more difficult, it increases the requirements for him/her as the organizer of this process. The task of the teacher is to correctly direct and organize the cognitive activity of students, which they perform independently. That is, the teacher needs to create a developmental situation that provides the student with freedom and responsibility in choosing and making decisions, independence of actions in solving educational problems, combined with taking responsibility for the result.

The main task of the teacher is to form the student's need for independent productive educational and cognitive activity, i.e., to teach students to learn.

The scientific validity of the process of organizing students' independent work in the process of mastering a foreign language is determined by the following conditions:

- the axiomatic nature of independent work as an invariant component of a single complex of classroom and extracurricular classes in a foreign language;
- the specifics of a foreign language in any pedagogical system as an aim and means of education and training;
- in the course of independent work, the main functions of training are carried out: consolidation of knowledge and their conversion into sustainable skills;
- the secondary linguistic personality of the student is formed mainly in the process of his/her independent mastering of foreign language knowledge in the course of independent work.

References:

1. Мильберт Г. Е. Самостоятельная работа студентов в условиях реализации Болонского процесса. *Проблемы современной филологии и лингводидактики*: сб. науч. тр. Вып. 8. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена. 2017. С. 151.

2. Халеева И. И. Языковая политика: элемент или доминанта политики в области языкового образования. *Знание языка и языкознание*. М., 1998. С. 79.
3. Якунин В. А. Обучение как процесс управления. *Психологические аспекты*. Л. : ЛГУ, 1988. С. 159.
4. Особливості юридичної терміно-системи англійської мови / Н. М. Антонюк, О. Ю. Титаренко, І. В. Горохова. *Вісник Академії адвокатури України*. т. 1. 2008. С. 139–149.
5. Юлінецька Ю. В., Алексеев М. Е. Юридична англійська європейських судів: Збірник завдань для самостійної роботи студентів-юристів III курсу / Ю. В. Юлінецька, М. Е. Алексеев; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2017. – 50 с.

Ключові слова: іноземна мова, самостійна робота, продуктивна навчальна діяльність, творча активність.

Ключевые слова: иностранный язык, самостоятельная работа, продуктивная учебная деятельность, творческая активность.

Key words: foreign language, independent work, productive learning activity, creative activity.

КОВАЛЕНКО НІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 2*

ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКИХ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Зв'язки України з Федеративною Республікою Німеччиною, Австрією, Швейцарією у всіх сферах життєдіяльності сприяють розширенню використання німецької мови, а напрацювання цих держав в області права можуть надати неоціненну послугу нашим юристам при удосконаленні правої системи країни. Відповідно, для цієї мети найбільш затребуваним є юридичний переклад німецьких правових документів і тому саме він вимагає додаткового розгляду і ближчого вивчення.

Переклад, слідуючи Л. К. Латишеву, «один з видів людської діяльності, найбільш досконалий вид мовного посередництва» [4, с. 23]. Ідеальним виконавцем подібного посередництва є професійний юрист з необхідним рівнем знання мови. У процесі розвитку і вдосконалення права, створена професійна мова юристів (Juristendeutsch), яка сприяє чіткій та достовірній передачі правових понять, а тексти юридичного характеру мають, згідно висловлювань І. С. Алексеевої, «клішовану» форму і трансформування їх змісту «повинно оформлятися раз і назавжди встановленим чином, відповідно суворих конвенцій» [1, с. 282]. Незважаючи на це, існує безліч підводних каменів, здатних ввести в оману і спотворити при перекладі отримувану інформацію.

Значну складність при перекладі юридичних текстів становлять терміни, які мають неоднакове тлумачення у різних джерелах, в одних словниках *Rechtsprechung* перекладається як судочинство та правосуддя, в інших – як судова практика, здійснення правосуддя.

Вводить в оману і велика синонімія понять, так судовий засідатель має кілька німецьких еквівалентів: *Schöffe*, *Gerichtsbeisitzer*, *Laienbeisitzer*. Терміни *Erstreckung* і *Erwürgung* у німецько-російському юридичному словнику за редакцією П. І. Гришаєва позначаються, як задушення [3, с. 157, 159] і зовсім не вказано, що перше поняття позначає – вчадіти від газу, чаду, а друге – задушення за допомогою мотузки або іншого знаряддя вбивства. Ці приклади зовсім не вичерпують усіх випадків невизначеності, розпливчастості перекладу термінів, які в дійсності є однозначними у сучасній юридичній термінології.

Особливі труднощі для перекладу становлять складні іменники. У сучасній німецькій мові переважають складені юридичні терміни, вони можуть переводитися:

- простим іменником: *Sachverständige* – експерт, *Beweismittel* – доказ, *Tatsache* – факт, *Willkür* – свавілля, *Beweggrund* – мотив;
- складним іменником: *Rechtsordnung* – правопорядок, *Rechtsverhältnisse* – правовідносини, *Gesetzgebung* – законодавство, *Rechtsverletzung* – правопорушення;
- словосполученням прикметника і іменника: *Sozialversorgung* – соціальне забезпечення, *Strafrecht* – кримінальне право, *Grundgesetz* – основний закон, *Arbeitsstreitigkeit* – трудова суперечка, *Gerichtshof* – судова палата, *Rechtsfehler* – правова помилка;
- двома іменниками, один із яких у родовому відмінку: *Gerichtszweig* – сфера підсудності, *Sachverhalt* – обставини справи, *Sicherungsmaßnahme* – захід безпеки;
- іменником із прийменниковою групою: *Abwehrrecht* – право на самозахист, *Unfallsversicherung* – страхування від нещасного випадку, *Altersrente* – пенсія за віком, *Behindertenhilfe* – допомога внаслідок інвалідності.

Юридичні терміни доводиться переводити і словосполученнями, що складаються більше ніж із трьох слів: *Eröffnungsbeschluß* – постанова про прийняття справи судом до свого провадження, *Schriftsatz* – документ, підготовлений стороною в ході процесу, *Anwaltszwang* – обов'язкова участь адвоката у судовому процесі.

Іноді компоненти складного німецького іменника не відповідають повністю або частково перекладові. Наприклад, термін *Wohngeld* – дотація на оренду житла [5, с. 527] має інше значення, ніж варто було б очікувати із значень його компонентів.

Часто переклад німецької юридичної термінології практично неможливо знайти у сучасних словниках і значення словосполучення «*früher erster Termin*» (попередній усний розгляд в суді у цивільних справах) або складного іменника «*Haupttermin*» (усне слухання у цивільній справі) доводиться вишукувати в німецьких тлумачних словниках.

Із сказаного вище можна зробити висновок, що весь комплекс проблем, які зустрічаються при роботі із німецькою юридичною літературою, могли б вирішити професійні та якісні юридичні словники.

Список використаної літератури:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – М. : Академия, 2006. – 352 с.
2. Галанза Л. П. Немецкая юридическая терминология и особенности ее перевода: на материале терминологии уголовного права / Л. П. Галанза // Правоведение, 1966. – № 1. – С. 120–126.
3. Гришаев П. И. Немецко-русский юридический словарь: около 46 000 терминов / П. И. Гришаев. – М. : Руссо, 1999. – 624 с.
4. Латышев Л. К. Технология перевода. Текст.: уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л. К. Латышев. М. : НВИ-Тезаурус, 2003. – 280 с.
5. Німецько-український словник юридичних термінів. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія, 2017. – 576 с.

Ключові слова: юридична термінологія, правова система країни, переклад документів, складність перекладу.

Ключевые слова: юридическая терминология, правовая система, перевод документов, сложность перевода.

Key words: legal terminology, legal system, translation of documents, complexity of translation.

БОНДАР-ФУРСА ОЛЬГА СТЕПАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов
та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права*

МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СЛЕНГУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Останніми роками з'явилося чимало публікацій, присвячених молодіжному сленгу, загалом особливостям розмовної мови, новітнім запозиченням, експресивним елементам (що особливо властиві молодіжному сленговому мовленню). Укладено «Словник новотворів української мови», «Нове в українській лексиці: Словник-довідник». Активно досліджується і український, і російський, і англійський сленг.

Для вивчення англійських впливів на український сленг слід якнайширше залучати матеріали не лише англійської мови як такої (включаючи її американський варіант), а й сленг англійської мови (див., наприклад, зокрема, так званий «загальний американський сленг». За визначенням Ю. К. Волошина, «загальний американський

сленг» – інтегративна складова, обов'язковий компонент американського варіанту англійської мови («американської англійської»), безумовна і невіддільна частина культури американського лінгвокультурного товариства [3, с. 32].

Як відомо, в американській лінгвістиці наявні досить ґрунтовні дослідження зі сленгознавства (жаргонології), причому не тільки у синхронічному, а й у діхронічному плані. На жаль, у лінгвістичній україністиці таких студій поки що бракує.

Варто звернути увагу вже на той факт, що саме слово *сленг* є похідним з англійської мови.

Волгоградський дослідник В. І. Шаховської присвятив спеціальну працю американізмам сучасної російської мови. Він поставив собі за мету з'ясувати, якою мірою запозичення з американської англійської мови, кількість яких останнім часом значно зросла порівняно з попередніми епохами мовного існування, впливають на різні рівні системи російської мови, на основи культури мовлення.

Предметом уваги В. І. Шаховського є, зокрема, і російський молодіжний сленг, який він відносить до проявів мовної гри або гри з мовою. Сленг, а саме той його пласт, який становлять новітні американізми, визначено як особливий тип адаптації американізмів у російськомовному лексико-семантичному просторі. Як можливий синонім запропоновано «піджин-рашен», прикладами котрого виступають, для прикладу, *сенька* «спасибі» від англ. *Thank you*, *прентти* аналогією з *менти, кенти, кранти* або *пэренты* «батьки» від англ. *parents*, *бездник* або *безник* «день народження» від англ. *birthday* тощо [13, с. 50].

За В. І. Шаховським, російський молодіжний сленг – це не просто спосіб творчого експресивного самовираження, але й інструмент подвійного відсторонення та нонконформізму. Дослідник підкреслює, коли людична, тобто (з латинської) ігрова, функція, як показав Й. Хейзінга у відомій книзі «*Homo ludens*» («Людина, яка грає»), властива людині взагалі, то молодій людині вона властива тим більше. Ігровий, експресивізуючий принцип реалізується в масованій, гіпертрофованій американізованості «системного» сленгу, яка виступає нібито в ролі колективної маски-шоу, засобом карнавалізації (тут убачаємо прихований натяк на відомі праці М. М. Бахтіна про карнавально-сміхову культуру європейського середньовіччя). Важливим є й те спостереження, що лексичні «американсько-російські гібриди», як правило, виступають номінантами нових для російської лінгвокультури понять [13, с. 50].

Дослідження В. І. Шаховського дало можливість зробити впевнений висновок про те, що американізми адаптуються до системи російської мови, а не змінюють її. Американський варіант англійської мови («американська англійська»), за словами дослідника, експансивно поводить себе щодо всіх інших мов, однак у російській мові лексичні англіцизми підпорядковуються нормам останньої [13, с. 51]. Здійснений В. І. Шаховським аналіз особливостей функціонування лексичних американізмів у лексико-семантичному просторі російської мови

промовисто свідчить про те, що вони, тобто американізм, не справляють скільки-небудь істотного впливу на саму систему російської мови, а навпаки – потрапляють у залежність від неї і у словотвірному, і у граматичному, і у стилістичному аспектах. Підпорядкувавшись, американізм під впливом системних чинників мови, яка їх запозичила й освоїла, змінюються самі в усіх перелічених аспектах [13, с. 52].

Англомовний (зокрема, американський) вплив на російську мову не обмежується лексичними запозиченнями. Наприклад, відзначено випадки певного поширення невласливої російській мові висхідної інтонації у кінці розповідного речення [13, с. 52]. Але загалом слід констатувати, що помітний вплив англійської мови на російську (а так само українську) на рівні просодії спостерігається лише у тих мовців, які тривалий час перебувають в англомовному середовищі і часто спілкуються англійською (від кореспондентів в англомовних країнах до студентів, що опановують англійську мову як спеціальність).

Зрозуміло, що більшість сказаного вище про американізм в російській мові може стосуватись і англомовних елементів української мови взагалі й сучасного українського молодіжного сленгу зокрема.

Деякі дослідники, говорячи про міру продуктивності різних джерел поповнення сленгової лексики, ставлять іншомовні запозичення на перше місце, причому, наприклад, для російської мови найбільший кількісно масив становлять запозичення з англійської мови [2, с. 33].

У словнику, укладеному С. Пиркало, комп'ютерному сленгу не приділено спеціальної уваги, і цей факт позначився, зокрема, на тому, що серед позначок, які характеризують сферу вживання того або іншого слова («армійське», «гопницьке», «музичне», «наркоманське», «студентське», «хіппі» [7, с. 83]), немає вказівки на комп'ютерну сферу. Однак окремі слова цієї галузі все-таки наявні, наприклад: *седе* «програвач компакт-дисків»; *сідюк* див. *седе*; *хакер* «людина, що влізає в чужі комп'ютери і зчитує звітти інформацію».

Деякі лексичні одиниці, що мають багато значень, представлені у словнику не всіма сленговими значеннями. Так, наприклад, слово *висіти* подане у значеннях «постійно вживати наркотики» (з поміткою «наркоманське») і «знаходитися в певному місці протягом невизначеного часу» [7, с. 13]. Однак сюди слід було би додати значення «бути винним гроші» (загальносленгове) і «перервати операції і не слухати команд» (комп'ютерне). Загалом це слово є калькою з англійської мови. Є у словнику слово *босяк* «початківець-гопник, який ще не має над собою старших», але відсутнє новітнє *босяк* «програміст мовою Basic». Не вміщуючи комп'ютерного сленгового слова *батон* 1) «кнопка миші» 2) «клавіша на клавіатурі» (про нього див. нижче), словник подає тільки *батон* у сталому словосполученні *накришити батон* = *наїхати* «розкритикувати, вступити в конфлікт з кимось» [7, с. 6, 47]. Подано *глюк* = *галя* «галюцинація», *глючити* «галюцинувати» [7, с. 17], тоді як ці слова широко вживаються і в комп'ютерній сфері – *глюк* «збій у роботі комп'ютера», *глючити* «заснавати збоїв (про комп'ютер)»: *комп глючить*. Відсутнє комп'ютерницьке сленгове слово *клава* «клавіатура»,

наявне тільки *клава* = *альбіна* «жінка, що торгує з-під поли самогонкою» [7, с. 3, 33]. Наявне давнє загальножаргонне (не спеціалізоване за сферою свого вживання) слово *лапи* «кінцівки» [7, с. 40], але не подано новітнє *лапа* «переносний комп'ютер (*laptop*)». (Пор. у словнику Л. О. Ставицької *лапа* тільки у значенні «хбар» із поміткою «крим.» [10, с. 160]). Зустрічаємо у словнику С.Пиркало слово *мама* у значеннях «красива молода жінка з дитиною» і «повна жінка» [Український... 1999, с. 43], але не натрапляємо на *мама* «материнська плата». *Миша* подане тільки в значенні «кишеньковий злодій» [7, с. 44], але відсутнє значення цього слова «маніпулятор для комп'ютера» (від англ. *mouse*). Є *пентюх* «старша малолітка, підліток» [7, с. 51], проте немає *пентюх* «Pentium Processor». *Чайник* подане в загальному значенні «людина, недосвідчена в певній галузі» [7, с. 77], тоді як можна було б іще вказати на поширеність спеціалізованого вживання цього слова в комп'ютерній галузі. Немає навіть таких поширених слів, як *комп'ютер*.

Список використаної літератури:

1. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 136 с.
2. Береговская Э. М. Молодёжный сленг: формирование и функционирование // Вопросы языкознания. – № 3. – С. 32–41.
3. Волошин Ю. К. Общий американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект). – Краснодар, 2000.
4. Гавлюк Д. Матеріали для словника українського комп'ютерного сленгу // [К–П] // Мова та історія. – К., 2003. – Вип. 63/64. – С. 14–15.
5. Гальперин И. Р. О термине сленг // Вопросы языкознания. – 1956. № 6. – С. 107–114.
6. Клименко О. Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем : авт. дис. ... канд. філол. наук: 10.10.04 // Харківський національний університет ім. В. М. Каразіна. – Х., 2000. – 19 с.
7. Перший словник українського молодіжного сленгу / Укл. С. Пиркало; за ред. Ю. Мосенкіса. – К., 1998.
8. Синишин Р. І. Матеріали для словника українського комп'ютерного сленгу // [А–В] // Мова та історія. – К., 2002. – С. 23–25.
9. Смирнова О. Ю. Комп'ютерний сленг (на матеріалі журналів та інтернет ресурсів) : курсова робота студентки 3-го курсу. – К., 2003. – 30 с.
10. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К. : Критика. 2003. – 336 с.

Ключові слова: сленг, український сленг, молодіжний сленг, граматичний аспект стилістичний аспект, комп'ютерний сленг.

Ключевые слова: сленг, украинский сленг, молодёжный сленг, грамматический аспект, стилистический аспект, компьютерный сленг.

Key words: sleng, ukrainian sleng, youyh sleng, grammar aspect, stylistical aspect, computer sleng.

ALEXEYEV MYKOLA

*National University «Odesa Law Academy»,
Seniour lecturer of the Department of foreign languages № 1*

ALEXEYeva LIUDMYLA

*International Humanitarian University, Odesa
Lecturer at the Department of foreign languages for professional communication*

SYNOVA TETIANA

*International Humanitarian University, Odesa
Lecturer at the Department of foreign languages for professional communication*

STRATEGIC CHALLENGES TO UKRAINIAN T&I TRAINING

Promoting international communication has been the fundamental objective of translation at all times, however, the urgent needs of the society vary in different periods under the influence of specific historical circumstances thus formulating particular tasks and requirements for translators. The new tasks, general situation and developments in the educational system, in turn, have placed new challenges before the institutions engaged in training translators and interpreters.

The recent 30 years' period has witnessed dramatic changes in many spheres of life, science and education, which have not bypassed translation as a field of knowledge, type of intellectual activity and as a profession resulting in intensive research and emergence of new concepts and approaches. New goals and environment have inevitably modernized the standards for the professional translators thus setting new tasks before the educators in this field.

The problems, which Ukrainian T&I training system has encountered can be very approximately divided into «strategic» and «tactical» according to their present importance and the level to be solved.

For Ukraine the «strategic» challenges should include:

1. *The solution of the dilemma: T&I education v. T&I training in the sense of which should prevail: university education or vocational training.*

Historically, translators/interpreters have been almost entirely trained at universities the process being centrally regulated in quantity (number of graduates) and quality (selection of languages) [3] both in the Soviet and post-Soviet periods, which was also characteristic of most eastern bloc countries. Lack of funding and associated with this drain of qualified specialists in the field of higher education are the constant problems for Ukrainian universities but they still remain the institutions capable of providing adequate T&I training.

The universities are no longer monopolists in language study since numerous commercial courses have filled all niches in foreign language training. The employers readily accept international certificates that some

organizations provide or rely on in-house interview where it concerns language proficiency. These employees would frequently have to do translation work although the abovementioned international examinations have nothing to do with translation. However, a university degree would be required for a full-time translator job.

2. Development of evaluation criteria remains a pressing issue for T&I training.

This issue can and probably should be regarded wider, in terms of developing both criteria for evaluation of the learning results and more generally the standards of the profession. The topicality of this problem in Europe is admitted at all levels in academic, official and professional organizations [3]. Since this problem is similar in Europe and Ukraine joint efforts in this directions appear expedient.

3. Since Ukrainian universities try to cover all eventualities in order to provide jobs for their graduates it is frequently hard to understand who they actually train: teachers, translators/interpreters, tourist agents or linguistic researchers.

This tendency is understandable and may even be justified. John Kearns mentions the same situation in Europe where in an attempt to improve employment prospects the graduates trained as translators are sometimes referred to as «linguistic advisers», «linguistic mediators», and «cultural communicators» [5]. However, the desire to train a multifaceted specialist should not result in the mixture of courses. A distinctly independent T&I course can become most effective as a Master course.

4. Despite the fact that almost everybody – practicing translators, educators and researchers in the sphere of translatology agree on the necessity to widely introduce courses of IT technologies into educational programs, very little practical output can be observed at Ukrainian universities so far.

The persistence with which the issue has been raised, also in Europe, makes believe that either the importance and relevance of the problem has not been fully recognized or the ways and means (technical and methodological) have not been discovered and developed so far [5].

5. Educators in T&I remain a challenge for Ukrainian universities.

There are only too many educators in the sphere of T&I training who are actually foreign language teachers having little or no experience in professional translation. Researchers in TS (again not necessarily professional translators) comprise a smaller portion of the academic staff in this field. The latter commonly lecture on theoretical disciplines whereas the former conduct practical lessons. Involvement of practical translators and interpreters in the educational process appear to be the best option. This can also assist in facing the following challenge:

6. Bringing training closer to the requirements of the market of translations.

This problem has always been characteristic of university education in general and T&I training in particular. However, quite a number of methods have been developed both in domestic and European practice in order to cure the deficiency including inviting professionals into the classroom, assessing of

students on the basis of portfolios of their completed translations, using real-world ('authentic') translation tasks with explicit instructions from a client, etc.

The Faculty of Translation and Interpreting at the University of Granada suggests an innovative teaching project named 'Aula.int, an online translation classroom' within the strategy of the Professional Approach to Translator Training aiming at «introducing translation students to the professional market and helping them get acquainted with working conditions in the real labour market by means of a simulated translation agency.» [6].

References:

1. Kiraly, Donald (1995) Pathways to Translation: Pedagogy and Process. (Translation Studies 3). Kent, Ohio & London England: Kent State University Press.
2. Pym, Anthony (2005) «Training Translators: Ten Recurrent Naiveties.» Translating Today 2, January 2005. 3–6.
3. National Reports on the Training of Translators and Interpreters Appendix to the Final Report. http://www.celelc.org/projects/Past_Projects/TNP_Languages/TNP1_resources/SP7NatReps.pdf
4. Translator training and modern market demands, Aula.int1, Perspectives: Studies in Translatology Vol. 13, No. 2, 2005 Universidad de Granada, Granada, Spain [ectives.pdfprints.rclis.org/15145/1/2005-Persp](https://www.researchgate.net/publication/297128820_Training_Translators) https://www.researchgate.net/publication/297128820_Training_Translators
5. Kearns, John. (2006) Curriculum Renewal in Translator Training: Vocational challenges in academic environments with reference to needs and situation analysis and skills transferability from the contemporary experience of Polish translator training culture. Thesis submitted for the award of PhD in Applied Language Studies – <https://core.ac.uk/download/pdf/11311302.pdf>
6. Pym, Anthony (1993b) «On the Market as a Factor in the Training of Translators.» Koine 3. 109–121.

Ключові слова: підготовка перекладачів, стратегічні виклики системі підготовки перекладачів, інформаційні технології у підготовці перекладачів, перекладознавство, ринок перекладів, вітчизняна практика підготовки перекладачів.

Ключевые слова: подготовка переводчиков, стратегические вызовы системы подготовки переводчиков, информационные технологии при подготовке переводчиков, переводоведение, рынок переводов, отечественная практика подготовки переводчиков.

Key words: training translators and interpreters, T&I training, strategic challenges for T&I training system, information technologies for T&I training, translatology, translation market, domestic practice of T&I training.

БАБЯТИНСЬКА ЮЛІА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1*

СТРАТЕГІЇ, СПРЯМОВАНІ НА НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Розширення міжнародних економічних, політичних, освітніх і культурних зв'язків сприяє неухильному збільшенню іншомовної інформації, що поступає, і, як наслідок, зростає потреба у володінні іноземної мови для її обробки. В процесі навчання студентів немовних ВНЗ ставиться мета оволодіння перекладацькими вміннями. У методичній науці переклад розглядається як засіб навчання розумінню іншомовної інформації в тексті, оскільки в основі смислової обробки розвивається вміння грамотного викладу складу на рідній мові. На сучасному етапі при навчанні недостатньо обмежуватися використанням лише поняття «текст», оскільки не розкриваються усі властивості мовних висловлювань, які необхідно враховувати.

Вимоги до компетентності при вивченні іноземної мови в немовному ВНЗ, основні закономірності перекладацького процесу, урахування специфіки англомовного юридичного дискурсу дозволили визначити перелік умінь, необхідних студентам для подолання труднощів письмового перекладу. Уміння письмового перекладу англомовного юридичного дискурсу трактується як здатність здійснювати мовні дії, що дозволяють ефективно здолати конкретну перекладацьку проблему і достовірно створити на іншій мові продукт, еквівалентний початковому тексту. На підставі етапів перекладу виділені вміння доперекладацького аналізу (ділення текстового матеріалу на смислові частини, сприйняття і розуміння тексту як цілісної смислової структури, визначення ключових слів, співвідношення значення слова з контекстом, упізнання і диференціації граматичних явищ, прогнозування змісту тексту), ухвалення перекладацького рішення (знаходити вірні лексичні еквіваленти на мові перекладу відповідно до контексту, здійснювати лексичні і граматичні трансформації (перестановка, заміна, опущення, додавання), перевірки і редагування виконаного перекладу (зіставляти текст оригіналу і перекладу, для самостійної оцінки створеного продукту перекладу). Щодо видів розумових операцій виділені вміння аналізу і синтезу, класифікації і узагальнення, зіставлення і конкретизації. По використанню мови визначені одномовні (письмової мови, знаходження синонімів, антонімів) і двомовні (уміння розпізнавати безеквівалентну лексику).

Для подолання труднощів письмового перекладу англомовного юридичного дискурсу пропонуються наступні стратегії письмового перекладу: смислової обробки, інформаційного пошуку, чорнового перекладу, створення термінологічного глосарію, узагальнення

перекладацького досвіду і тактики: прогнозування головної ідеї, виявлення логіко-граматичної і лексико-тематичної структури, підбору адекватних перекладацьких лексико-граматичних і стилістичних відповідностей, внесення в глосарій еталонного перекладу, вибору порядку слів в реченні згідно з нормативними вимогами української мови, перевірки граматичного і орфографічного оформлення за допомогою застосування електронних систем.

Навчання письмовому перекладу припускає поетапне формування у студентів немовних ВНЗ умінь перекладу і визначається особливостями перекладацького процесу (його ділення на етапи), умовами навчання в немовному ВНЗ (обмежена кількість годин, що відводяться на предмет «Іноземна мова»), низькою лінгвістичною компетенцією тих, що навчаються. Враховуючи вищезгадані чинники, специфіку англомовного юридичного дискурсу, вважаю, що подолання труднощів письмового перекладу студентами немовних ВНЗ стає можливим за умови застосування комплексу стратегій і тактик письмового перекладу. Для навчання стратегіям письмового перекладу потрібне виконання комплексу вправ, які передбачають перехід від одного виду вправи до іншого і спеціально-підготовчі вправи. Результатом виконання вправ повинне стати оволодіння умінням письмового перекладу англомовного юридичного дискурсу. Виконанням вправ є покроковий алгоритм реалізації стратегій і тактик письмового перекладу. В ході покрокової учбової діяльності, що багаторазово повторюється, розвиваються уміння подолання труднощів перекладу англомовного юридичного дискурсу. Студентам пропонується наступний алгоритм: перший етап доперекладацького аналізу тексту, а саме застосування стратегії смислової обробки тексту і інформаційного пошуку, другий етап ухвалення перекладацького рішення, а саме застосування стратегії чорнового перекладу і створення термінологічного глосарію і останній етап редагування продукту перекладу, а саме застосування стратегії узагальнення перекладацького досвіду.

Отже, вибір стратегії перекладу англомовного юридичного дискурсу передбачає доперекладацький аналіз тексту оригіналу, та вибір методів перекладу з урахуванням усіх складнощів.

Список використаної літератури:

1. Андрієнко Т. П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську): монографія / за ред. В. І. Карабан. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.
2. Пастрик Т. В. Концептуальна модель продуктивного білінгвізму перекладача. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. 2006. Т. 8. Вип. 2. С. 141–148.

Ключові слова: юридичний дискурс, письмовий переклад, англійська мова, навчання перекладу, труднощі перекладу.

Ключевые слова: юридический дискурс, письменный перевод, английский язык, обучение переводу, трудности перевода.

Key words: legal discourse, written translation, English, translation studies, translation difficulties.

ТАРАСОВА АННА МИХАЙЛОВНА

*Національний університет «Одеська юридическа академія»,
старший преподаватель кафедры иностранных языков № 2*

О ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ЛАТИНИЗМОВ ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Специалистам, а также всем тем, кто испытывает интерес и потребность в изучении французской юридической терминологии и фразеологии, приходится сталкиваться с тем, что немалая их часть подается на языке латинском. Такие случаи, к примеру, встречаются и во французско – русском юридическом словаре Г. И. Мачковского объемом в 35000 терминов 2002 г. издания. При этом тот или иной термин дается полностью на латинском, некоторые другие частично на латинском, частично на французском языках. Но особенно много латинизмов включает в себя терминология, представленная во французско – русском патентном словаре объемом в 7200 терминов 1977 г. издания под редакцией Э. И. Фурмана.

Частично на французском, а частично на латинском языках приводятся такие термины (в них автором статьи подчеркнуты латинские слова):

Absolutio ab action – отклонение иска ввиду его (*материальной*) необоснованности

Alea de l'exploitation de l'invention – риск, связанный с использованием изобретения

Clause rebus sic stantibus – оговорка «при неизменных обстоятельствах»

Comission ad hoc – специальная комиссия

Droit exclusif erga omnes – абсолютное исключительное право

Erreur in iudicando – неправильность, допущенная при рассмотрении дела по существу

Erreur in negotio – ошибка в природе договора

Erreur in procedendo – неправильность процедурного порядка

Juge ad hoc – судья для рассмотрения конкретного дела (*в частн. в Международном суде*)

Jugement nihil dicit – решение в пользу истца в связи с непредоставлением возражения ответчиком

Loi ayant effet ex nunc – закон, не имеющий обратной силы

Loi ayant effet ex tunc – закон, имеющий обратную силу

Memorandum d'idée – записка о созданном изобретении (*регистрируемая в патентном отделе фирмы с целью закрепления приоритета создания изобретения*)

Opposer son veto – накладывать вето

Quasi contrat – квази-договор, «как бы договор»

Quasi delit – неумышленное правонарушение

Полностью же на латинском языке встречаются, к примеру, такие термины, как:

Absolutio ab instantia – отклонение от иска по процессуальным основаниям

Accidentalia negotii – случайные условия договора (*не предусмотренные законом или отличающиеся от диспозитивных норм закона*)

Actio negatoria – негаторный иск

Actio popularis – популярный иск (*могуций быть предъявленным любым лицом*)

Ad hoc – действительный на данный случай

Casus omissus – случай не предусмотренный договором

Caveat – предварительная заявка на ещё не законченное изобретение

Ceteris paribus – при прочих равных условиях

Circulus vitiosus – «порочный круг» (*приведение в качестве доказательства того, что само нуждается в доказательстве*)

Conditio sine qua non – непременное, обязательное условие

Damnum emergens – действительные потери (*напр. от нарушения прав*)

De cuius – покойный, наследодатель

Dies a quo et dies ad quem – день сообщения решения и день, по который течёт срок давности (*не засчитываются при исчислении срока исковой давности*)

Differentia specifica – отличительная часть (*формулы изобретения*)

Error in accidentia – ошибка в несущественном признаке предмета договора; несущественное заблуждение

~ in essentia, ~ in substantio – ошибка в существенном признаке предмета договора; существенное заблуждение

Exceptio pacti – возражение (*против иска*), основанное на договоре

Genus proximum – ограничительная часть формулы изобретения

Inventum – изобретенный объект

Locus regit actum – форма сделки определяется местом ее заключения

Locus standi – право выступать в процессе

Mora – отсрочка

~ accipiendi seu creditoris – просрочка принятия удовлетворения со стороны кредитора

~ solvendi seu debitoris – просрочка удовлетворения по обязательству со стороны должника

Moratorium – 1. мораторий; 2. отсрочка платежей

Naturalia negotii – обычные условия (*напр. лицензионного*) договора

Omnium – омниум (*торговая или финансовая компания, не имеющая четко выраженного круга деятельности*)

Prima facie – при отсутствии доказательств противного

Prior tempore potior in iure – первый по времени – сильнее по праву
(приоритетное, преимущественное право)

Quid pro quo – 1. компенсация убытка; 2. встречное удовлетворение
(напр. по лицензионному договору)

Rebus sic stantibus – при неизменных обстоятельствах

Причина широкого использования французскими юристами латинизмов связано сходящей в глубь веков традицией функционирования юридических школ и факультетов в университетах Франции, в которых, как это было и во всех странах Европы, преподавание в ходе целого ряда веков осуществлялось только на латинском языке.

При этом, однако, стоит отметить то, что количественный анализ использования латинизмов указывает на то, что они в особо большом количестве встречаются в международных отраслях права, к примеру, в патентном праве, подразумевающим международное сотрудничество в деле распространения и продажи изобретенной продукции, а в тех отраслях права, которые разрабатывались для использования их сугубо во французском законодательстве (к примеру, в уголовном праве), их меньше. Возможно это связано с историей становления правовой базы во Франции, где с момента появления первых университетов и правовых школ значительное внимание уделялось соотношению римского права и местных обычаев (так называемое кутюмное право), и римское право, как правило, являлось инструментом восполнения кутюмного права.

В целом же представляется, что приведенные примеры присутствия такого, стоит это признать, немалого количества латинизмов во французской юридической терминологии свидетельствуют об их универсальности, и это говорит о необходимости тщательного ознакомления с латинским языком лицами, выбравшими поприще юриста в любой стране мира, еще в стадии их профессиональной подготовки.

Список использованной литературы:

1. Русско-французский юридический словарь / Г. И. Мачковский. – М. : «Руссо», 2004. – 565 с.
2. Французско-русский патентный словарь / А. С. Берсон, В. Х. Вайнштейн, Б. П. Мясников; под ред. Э. И. Фурмана. – М. : Рус. яз., 1977. – 280 с.
3. Французско-русский юридический словарь / Г. И. Мачковский. – М. : «Руссо», 2002. – 437 с.
4. Французко-український фразеологічний словник / Г. Ф. Венгренівська, М. А. Венгренівська. – Київ : «Радянська школа», 1987. – 237 с.

Ключові слова: французька юридична термінологія, римське право, латинська мова.

Ключевые слова: французская юридическая терминология, римское право, латинский язык.

Key words: French legal terminology, Roman law, Latin language.

ВОЙТОВИЧ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 2,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії у галузі права

КАПУСТИНА ТАЇСІЯ ІГОРІВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
магістрантка факультету лінгвістики та перекладу,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
лаборант кафедри іноземних мов № 2

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРИСВІЙНОЇ ФОРМИ АНГЛІЙСЬКИХ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Процес перекладу присвійного відмінку англійських іменників на українську мову, що складає специфіку комунікації з використанням двох мов, має свої суттєві особливості. Перша особливість полягає в його різноманітності. Іншою особливістю процесу перекладу є «невловимість» деяких його сторін. У кожній мові існують свої граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для даної мови. При переході до вираження думки на іншій мові необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали не тільки змісту, але й стилю. Розглянемо більш детально вище зазначені особливості.

Відмінок – це граматична категорія, що відображає зв'язок іменника з іншими словами у реченні. У давньоанглійській мові існували називний, знахідний, родовий, давальний і орудний відмінки, як і в українській мові. Проте з плином часу вони втратили своє значення. У сучасній англійській мові існує тільки два відмінки іменників: загальний відмінок (*Common Case*), при якому іменники не приймають спеціальних закінчень, і присвійний відмінок (*Possessive Case*), при якому іменники приймають закінчення ' або 's. Іменники у загальному відмінку, в англійській мові мають таку ж форму, в якій вони наводяться в словниках [3].

Функції присвійного відмінка в англійській мові дуже схожі з функціями родового відмінка в українській. *Possessive Case* вказує на приналежність певного предмета суб'єкту або особі, і навіть сама назва походить від дієслова *to possess* – володіти. Так само слід зазначити, що присвійний відмінок використовується тільки з живими іменниками (*animate nouns*), які називають людей і тварин.

Присвійний відмінок іменників в англійській мові визначає належність, або, рідше, походження. Ця належність показується за допомогою апострофа (') і букви -s. наприклад: *a girl's future* – майбутнє дівчинки (чье?); *students' life* – життя студентів (чия?); *a policeman's uniform* – форма поліцейського (яка? чия?) [2].

Якщо іменник в однині або множині позначає неживий предмет, доречно використовувати не присвійний відмінок, а прийменник of: *the cover of the book* – обкладинка книги; *the history of the English language* – історія англійської мови.

Необхідно також звернути увагу на особливі випадки вживання 's. Наприклад, якщо ім'я або прізвище закінчується на -s, то можливі два варіанти: *St. James '(s) Park* – Парк Святого Джеймса; *Burns '(s) poems* – Вірші Бернса.

У складних іменників зазвичай додається закінчення -'s до останнього слова: *Father-in-law's flat* – Квартира тестя (свекра).

Якщо певний предмет належить не одній людині, а кільком, то закінчення -'s додається до останнього слова -'s у словосполученні: *My son and daughter's room*. – Кімната мого сина і дочки (одна кімната на двох) [4]. Але якщо йдеться про предмети, які окремо належать двом людям, то -'s додається до кожного власника: *My son's and daughter's rooms*. – Кімнати мого сина і дочки (2 кімнати, у них у кожного є своя кімната). Іноді потрібно додати до цілої фрази, що містить іменник, тоді *possessive case* буде застосовуватися після останнього слова: *The secretary of state's private room*. – Особиста кімната держсекретаря [1].

Присвійний відмінок також мають іменники, що позначають час і відстань: *second, minute, hour, day, night, week, month, year, fortnight*. наприклад: *A night's nap*. – Нічний сон. *In an hour or two's time*. – Через годину або дві.

Необхідно зазначити, що до іменників, які позначають неживі предмети, закінчення -'s додається до назв країн, міст і словами *ship* (корабель), *world* (світ), *nature* (природа), *earth* (земля): *London's theatre* – Театр Лондона. *World's organization* – Світова організація [5].

Наведені особливості перекладу присвійних іменників свідчать про особливу необхідність компетентності перекладачів. Переклад є складним інтелектуальним процесом, що вимагає комплексного аналізу семантичних, синтактичних, соціологічних та психологічних процесів та явищ, а також соціокультурних особливостей.

Особливу увагу, під час перекладу, слід приділяти явищам або поняттям, що наявні у культурі носіїв мови оригіналу, але відсутні у культурі носіїв мови перекладу. Такі явища і поняття потребують особливих навичок від перекладача. Саме такий переклад, в якому відтворюється єдність змісту та форми, називається адекватним.

Список використаної літератури:

1. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов [англ./укр.] : навчальний посібник для ВНЗ / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 248 с.
2. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.

3. Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 528 с.
4. Фрумкіна А. Л. Формування предметно-змістовної компетентності майбутніх учителів початкових класів *Журнал «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля»*. Серія «Педагогіка і психологія». 2020. № 2 (20). С. 278–285. DOI: <http://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-2-20-32>
5. Харітонов І. К. Теоретична граматики сучасної англійської мови / І. К. Харітонов. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 352 с.

Ключові слова: присвійна форма, переклад, особливості перекладу, компетенція перекладача, іменник.

Ключевые слова: притяжательная форма, перевод, особенности перевода, компетенция переводчика, имя существительное.

Key words: possessive form, translation, peculiarities of translation, translator's competence, noun.

ТУПКОВА ТЕТЯНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 2,
кандидат філологічних наук, доцент*

МАРІНО ДАР'Я СЕРГІЙВНА

*Міжнародний гуманітарний університет,
магістрантка факультету лінгвістики та перекладу,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший лаборант кафедри іноземних мов № 2*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Фразеологізм або фразеологічний зворот – це стійке поєднання слів, яке виконує роль єдиної лексичної одиниці і, в більшості випадків, його можна легко замінити одним словом. Слова з яких складається той чи інший фразеологізм часто втрачають своє пряме лексичне значення – повністю або частково. І, як наслідок цього – значення фразеологічного звороту не є сумою значень, слів що входять до його складу [2]. В нашій роботі розглянемо деякі особливості перекладу фразеологічних одиниць в художній літературі з англійської на українську мову.

Під час роботи з лексикою англійської художньої літератури великі труднощі для розуміння і перекладу становлять саме фразеологізми, тобто словосполучення, які не виникають у процесі мовлення, а існують як стійкі фразеологічні звороти. В них знаходить відображення історія народу, своєрідність його культури та побуту [3; 5]. У фразотворенні величезну роль відіграє людський фактор, тому що

переважна більшість фразеологізмів пов'язана з людиною, різними сферами її діяльності.

Виділяють такі основні способи перекладу фразеологічних одиниць:

1. *Фразеологічний еквівалент* – образні фразеологічні одиниці в рідній мові, які змістовно повністю відповідають будь-якому англійському фразеологізму та базуються на спільному з ним образі й перекладаються за допомогою еквівалентів (інтернаціональні вирази, які несуть біблійно-міфологічний чи літературний характер): *An old dog will learn no new tricks.* – *Старого пса новим фокусам не навчиш.*

2. *Фразеологічні аналоги*. Кількість образних фразеологічних одиниць, які змістовно та образно співпадають в англійській та рідній мовах, порівняно невелика. Значно частіше перекладачеві треба використовувати український фразеологізм, аналогічний за змістом англійському, який базується на іншому образі, як наприклад: *Absence makes the heart grow fonder.* – *Відстань посилює почуття. A friend in need is a friend in deed.* – *При горі та в лиху годину пізнаєш вірну людину* [3].

3. *Дослівний переклад (калькування) фразеологічних одиниць*. Іноді перекладач задля збереження образності оригіналу при перекладі фразеологізму, який не має ані еквіваленту, ані аналогу в рідній мові, вдається до дослівної передачі образу в іноземній фразеології. Такий спосіб може бути застосований в тому випадку, якщо в результаті калькування отримаємо вираз, образність якого легко сприймається українським читачем та не створює враження непридатності загальноприйнятим нормам української мови. Іноді при дослівному перекладі англійського фразеологізму використовують вставні слова: як *говориться*, як *кажуть*; ніби підкреслюючи цим, що іноземна мова приведена дослівно. Дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, бо він не використовує готові фразеологічні одиниці, які є у мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот, чужий рідній мові, хоча зрозумілий: *What is sauce for the goose is the sauce for the gander.* – *Що для гуски приправа, те і до гусака приправа.*

4. *Описовий переклад*. Якщо англійський фразеологізм не має в рідній мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад міг би призвести до малозрозумілого буквализму, перекладачеві необхідно відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту фразеологічної одиниці за допомогою вільного сполучення слів: *One man's meat is another man's poison.* – *Про смаки не сперечаються* [1].

5. *Контекстуальні заміни* при перекладі полягають в тому, що перекладач намагається знайти таку українську фразеологічну одиницю, яка хоча й не відповідає за значенням англійському еквіваленту, але з достатньою точністю передає його зміст у даному конкретному контексті: *You can take a horse to the water, but you cannot make him drink.* – *Силою не будеш милою./Силою колодязь копати – води не п'єш. Ask no questions and you will be told no lies.* – *Багато знати будеш, швидко поставиш* [4].

Наведені в статті особливості перекладу фразеологізмів свідчать про особливу необхідність компетенції перекладачів. Варто відзначити, що знання цих особливостей та володіння методами їх перекладу на українську мову, підвищує ефективність роботи з художніми текстами і дасть змогу поглибити знання про культуру та традиції народу, удосконалювати вивчення мови в оригіналі, формувати розуміння та вміння відчувати логіку мовлення, збагатити світогляд, навчить адекватно та своєрідно відображати власні думки, використовуючи фразеологізми.

Список використаної літератури:

1. Влахов С. И. Непереваемое в переводе [Текст] / С. И. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 342 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) [Текст] / Р. П. Зорівчак. – Л. : Вид-во Львів. 1989. – 216 с.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков [Текст] / А. В. Кунин. – 3-е изд. – Дубна : Феникс, 2005. – 488 с.
4. Личук М. І., Шинкарук В. Д. Ступені фразеологізації речень [Текст] : монографія / М. І. Личук, В. Д. Шинкарук. – Чернівці : «Рута», 2001. – 135 с.
5. Фрумкина А. Л. Фоностилистическая вариативность приступов гласных в федеративно-немецком теледискурсе [Рукопись] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А. Л. Фрумкина. – Одесса, 2015. – 22 с.

Ключові слова: фразеологізм, переклад, еквівалент, дослівний переклад, описовий переклад.

Ключевые слова: фразеологизм, перевод, эквивалент, дословный перевод, описательный перевод.

Key words: phraseological, translation, equivalent, literal translation, descriptive translation.

ГРОЗА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ КОРПУСИ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

За останні кілька десятиліть завдяки інтенсивній комп'ютеризації суспільства отримав розвиток новий і досить перспективний напрямок в лінгвістичній науці – корпусна лінгвістика. Залучення комп'ютерів і спеціальних телекомунікаційних мереж дозволило не тільки зберігати великі обсяги текстів в електронному вигляді, але і здійснювати пошук по ним, обробляти їх. Завдання створення зібраних текстів

в електронному вигляді, або корпусах, є настільки значущим для сучасної лінгвістики, що ці зібрання електронних текстів стають об'єктом досліджень спеціального розділу прикладної лінгвістики – корпусної лінгвістики, яка займається розробкою загальних принципів побудови і використання лінгвістичних корпусів за допомогою комп'ютерів [1, с. 4].

Виходячи з такого визначення можна констатувати, що корпусна лінгвістика включає два аспекти:

1) створення корпусів текстів з автоматичними інструментами їх використання;

2) розробка способів експериментальних досліджень різних рівнів мови на базі корпусів різних типів.

Центральним поняттям корпусної лінгвістики є поняття корпусу. Корпус текстів являє собою, на думку Т. МакЕнера і А. Харді, «збирання мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких мовних критеріїв для використання в якості моделі мови [2]. Корпус як величезний масив даних характеризується репрезентативністю і наповнюваністю, а також певною структурою побудови. На відміну від одиничних текстів чи паперових видань, корпус текстів дозволяє моментально здійснити пошук необхідних елементів, виявити їх кількісні та статистичні характеристики.

Сучасні дослідники-лінгвісти можуть як створювати свої власні корпуси, а потім проводити необхідні дослідження на їх базі, так і використовувати загальнодоступні корпуси, створені іншими дослідниками їх колективами.

Для дослідження процесу перекладу в корпусній лінгвістиці використовується кілька видів корпусів, такі як паралельний та порівняльний корпуси текстів.

Паралельний корпус текстів, деякими дослідниками інтерпретується також як перекладацький корпус (*parallel/translational corpus*), складається з набору текстів на мові оригіналу та їх відповідних текстів на мові перекладу [3]. Відмінною рисою паралельного корпусу є розмітка, яка, як правило, при великих обсягах корпусів виконується автоматичним способом. При підготовці такого корпусу кожної пропозиції вихідної мови повинно відповідати пропозиція мови перекладу, але так як в процесі перекладу таке співвідношення в багатьох випадках порушується, іноді слід вдаватися до ручного редагування, щоб не допустити розбіжність пропозицій мовою оригіналу з пропозиціями на мові перекладу при розмітці. Такий корпус дозволяє встановити перекладні відповідності між шуканими елементами корпусу, виявити їх частотність і представити список контекстів, в яких вживаються досліджувані одиниці.

Важливим видом корпусу для дослідження перекладу є також порівняльний (*comparable corpus*) корпус. Даний тип корпусів включає в себе два різних набору текстів на одній мові: перший складається з оригінальних текстів, другий – з перекладених текстів на цю мову [3]. Таким чином, порівняльний корпус – це, перш за все, одномовний

корпус, що складається з двох підкорпусів на одній мові. Такий корпус дозволяє розкрити внутрішню структуру мови: він сприяє вичленовуванню і опису одиниць при природному їх функціонуванні у мові.

С. Гренжер говорить про те, що, незважаючи на явну перевагу порівнянного корпусу, представлений двома порівнянними одномовними підкорпусами, такий вид корпусу має і недолік, який полягає у складнощах виявлення параметрів зіставлення. Деякі види текстів мають культурні особливості і не володіють точними відповідниками при перекладі [4]. Незважаючи на те, що порівнянний корпус текстів може не містити перекладних відповідників, такий вид корпусу вкрай корисний для контрастивних досліджень. Зіставлення оригінальних і перекладних текстів дозволяє виявити різні умови для опису функціонального і прагматичного використання елементів, що входять в корпус, може дозволити розглядати одиниці мови, які мають значно більшу або меншу частотність вживання в перекладних текстах, ніж у оригінальних.

Таким чином, використання корпусного підходу до перекладознавчих досліджень пропонує вивчення мови з контрастивної точки зору, дозволяє визначити відмінності між оригінальними і перекладними текстами, виявити культурні, типологічні відмінності, надати опис характерних рис перекладного тексту, що надає широкі можливості у прикладних та дослідницьких цілях.

Список використаної літератури:

1. Захаров В. П. Корпусная лингвистика : учеб.-метод. пособие. СПб. : СПбЕУ, 2005. С. 3–14.
2. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: method, theory and practice. Cambridge University Press, New York, 2012. 292 p.
3. Baker M. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. Target. No. 7 (2). 1995. P. 223–243.
4. Granger S. The Corpus Approach: A Common Way Forward for Contrastive Studies / S. Granger, J. Lerot and S. Petch-Tyson (eds.). Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies. Amsterdam: Rodopi, 2003a. P. 17–29.
5. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус, паралельний корпус, порівнянний корпус, переклад.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, корпус, параллельный корпус, сравнительный корпус, перевод.

Key words: corpus linguistic, corpus, parallel corpus, comparable corpus, translation.

ПОЛІЩУК МАРІЯ ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1*

ЗАСТОСУВАННЯ KEYС-МЕТОДУ У ПРОВЕДЕННІ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ-ЮРИСТАМ

В умовах структурної перебудови економіки, технологічного прогресу та інтеграції України на європейський рівень, вимоги до випускників навчальних закладів неабияк зростають, очікуючи від студентів не тільки опанування майбутньої спеціальності, але і професійного рівня володіння іноземними мовами. Перед сучасною системою вищої освіти постає непросте завдання, що передбачає переосмислення звичного процесу професійної підготовки, що відповідатиме реаліям сучасного сьогодення.

У процесі розв'язання цього питання на першому плані постає задача, щодо розробки методики викладання матеріалу із поєднанням традиційних освітніх методів та сьогоденних інноваційних технологій, що передбачає більш ефективну та сучасну стратегію щодо формування майбутніх фахівців. Впровадження інноваційних технологій сприяє інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, підвищує продуктивність занять, активізує навчально-пізнавальну діяльність студентів. Однією з найголовніших особливостей сучасної освіти є застосовування у навчальному процесі невичерпаних ресурсів мережі Інтернет. Завдяки інтерактивному навчанню, стало можливим навіть моделювання іншомовного середовища, включаючи в освітній процес Інтернет-ресурси, створені саме носіями мови, наочно ілюструючи іншомовну писемність. Стало можливе використання аудіо- та відеоматеріалів, що сприятимуть кращому сприйманню іноземної мови та гідній підготовці до реальної комунікативної ситуації. Питання забезпечення студентів належним рівнем навичок щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій протягом навчального процесу набирає актуальності з кожним роком, що зобов'язує викладачів опанувати новітні методики викладання мов та підібрати той, чи інший метод, що відповідатиме потребам, вже набутих знанням та інтересам сучасного студента, що сформує необхідні компетентності щодо професійної, ситуативної та писемної комунікації іноземною мовою.

Одним із провідних підходів до проведення практичного заняття у цьому аспекті слід вважати кейс-метод. Методика запроваджена Американською школою бізнесу Гарвардського університету та активно практикується закордоном. Суть кейс-методу полягає у використанні реальних випадків та ситуацій для спільного аналізу, обговорення та прийняття рішень щодо вирішення той, або іншої задачі.

Існують наступні види кейс-методів:

1. Практичні кейси. **Кейс-випадок** – це короткий кейс, що розповідає про окремих випадок. Використовується під час заняття, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення.

2. Навчальні кейси. **Кейс-вправа** – над ає студенту можливість застосувати на практиці здобуті знання.

3. Науково-дослідчі кейси. Орієнтовані на залучення студентів у дослідницьку діяльність. **Кейс-ситуація** – класичний кейс, що вимагає від учня аналізу ситуації. Відповідь на питання «Чому ситуація набула такого розвитку і як її можна вирішити?».

Перевагою цього методу є можливість оптимального поєднання практичного та теоретичного матеріалу. Студенти здобувають знання самостійно, активізуючи творче мислення та запам'ятовуючи матеріал без вивчення теоретичного матеріалу. Це стимулює студентів до активної роботи продовж заняття. Іншою перевагою слід вважати колективний характер роботи, суть якої полягає у розвитку здібностей дотримання етики спілкування: командна робота, здатність вислухати опонентів, аргументація особистої точки зору, та логічне побудування схем рішення той, або іншої задачі. Заняття сприятиме розвитку дискурсивного мислення, дозволяючи брати участь в обговоренні навіть студентам з низьким рівнем знань, адже кейс-метод не має однозначних відповідей, які можна було б підготувати заздалегідь.

Кейс-метод чудово адаптується до використання на заняттях вивчення іноземної мови, адже цей вид роботи поєднує у собі усі види мовленнєвої діяльності: читання, говоріння, письмо, аудіювання. Студенти Національного Університету «Одеська Юридична Академія» вивчають англійську мову не тільки у рамках класичної граматики та лексики, а із використання кейс-методів, докладно розбираючи найбільш цікаві судові справи, що реально розглядалися Європейським судом прав людини. Студенти мають змогу комунікації іноземною мовою у взаємодії іншими учасниками дискусії, поєднуючи вивчення іноземної мови із реальною життєвою та фаховою ситуацією, що безумовно має позитивний вплив на розвиток майбутнього фахівця.

Застосування даного методу сприяє розвитку гнучкого та креативного мислення, розвиває у майбутніх фахівців такі якості як: конкурентоспроможність, комунікабельність, креативність, комунікативність, що створює передумови для формування фахівця із високими моральними та професійними якостями.

Список використаної літератури:

1. Бобрицька В. І. Кейс-метод: актуалізація досвіду Великої Британії в умовах сучасної університетської освіти в Україні / В. І. Бобрицька // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2012. – № 1/2. – С. 118–122.

Ключові слова: кейс-метод, юридична лінгвістика, іноземна мова.

Ключевые слова: кейс-метод, юридическая лингвистика, иностранный язык.

Key words: case method, legal linguistics, foreign language.

ПОНЯТТЯ АБО ТЕРМІН КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ КОРПУСІВ

Корпусна лінгвістика дуже молода наукова галузь, тому що вперше це поняття було використовуване в 70 роки. Цій термін було введено у зв'язку з розвитком практики створювання корпусів.

Поставанню корпусної лінгвістики йшов попереду багаторічний період застосування корпусних методів, та створювання корпусів текстів.

Корпуси у XVIII–XIX віці в більшості були представлені у вигляді словників, а той період характеризувався розвитком лексикографії.

В кінці XIX – на початку XX століття корпуси починають створюватись з ціллю проведення лінгвістичних досліджень, або – частіше наприклад, для рахунку частотності мовних одиниць.

У історії будь яких наук бувають таки події, про які дуже корисно знати не тільки представникам цієї науки. З'явлення корпусів на погляд В. А. Плунгян і є така подія. Вихована людина знає наприклад слово «словник». Слово «словник» всім відоме слово, навіть нефахівцям з мови. Зараз така людина повинна знати слово «корпус» [3, с. 10].

Лінгвістичний, або мовний, корпус текстів – це великий, представлений в машинодрукованому форматі, структурований, філологічно компетентний об'єм мовних даних, який в змозі вирішувати конкретні лінгвістичні завдання [1, с. 42].

З з'явленням комп'ютерних засобів обробки інформації з'явилися і можливості для розвитку корпусної лінгвістики, за допомогою інформаційних технологій. Пізніше з появленням та поширенням комп'ютерних технологій з'являється новий крок у розвитку корпусної лінгвістики, у форматі її зберігання, а саме її об'єми.

Сучасна лінгвістична праця частіше неможлива без перекладів текстів у електронну форму. Використання цифрових засобів дозволяє не тільки утворювати нові корпуси для вирішування актуальних питань лінгвістики, історії, соціології, та інших гуманітарних галузей, а також продовжувати життя старих корпусів, роблячи їх оцифровування та наповнювання різними примітками та анотаціями, саме поширюючи та поглиблюючи їх.

Корпусна лінгвістика не тільки дала поштовх до розвитку чисто гуманітарної науки (лінгвістики), але і відкрила нову галузь в науці, яка зараз одна з перших що лідирує по кількості досліджень.

І все ж таки що є ці корпуси? Корпус це проста річ, яка має в собі зібрання текстів, які існують на різних мовах в електронному форматі. Ми з цим в стикаємось у повсякденному житті. Зібрання текстів в електронному форматі можливо називати електронною бібліотекою. Майже всі знають такі бібліотеки. Електронні бібліотеки створюються,

щоб мі могли читати ці тексти, як тексти якої бібліотеки. Корпус для цього не використовується.

Тексти, які входять у корпус не для читання. Ми можемо їх читати, але корпус утворений ні для цього. Корпус створений для того, щоб ці тексти досліджувати, але для цього потрібно зробити деякі дії. Додати необхідну інформацію, котра зазвичай на технічній мові, яка у корпусній лінгвістиці має назву розмітка або анотація. Ці зібрання текстів у електронному вигляді називаються корпусом, незалежно від об'єму.

Перший корпус з'явився у 1960 рр., у Брауновському університеті (США) У. Френсісом і Г. Кучерой. Він складався з 500 текстів об'ємом 2000 друкованих одиниць, з морфологічною та синтаксичною розміткою. Існує декілька причин створення Брауновського корпусу. В першу чергу це забезпечення системного дослідження англійських текстів, які належать до різних жанрів.

Найпопулярніший зараз є Британський національний корпус (BNC – British National Corpus), з цього прикладу утворювались більшість сучасних корпусів. Був розроблений у Оксфордському університеті, за участю Університету Ланкастер та Британської бібліотеки. Складанням цього корпусу займалися британські та норвезькі вчені, вони керувалися ціма ж принципами, що й британські вчені. Об'єм цього корпусу складає 100 млн. Слововживань та він значно більше за його попередники, на 90 % складається з письмових текстів та на 10 % з усних. Варто відмітити, що статус «національний» першим отримав власне Британський корпус. Плунгян В. А. пише, що «для британців слово «національний» позначало в першу чергу «характеризуючий британський національний варіант англійської мови» [4, с. 15].

Список використаної літератури:

1. Захаров В. П., Богданова С. Ю. Корпусная лингвистика : учебник для студентов направления «Лингвистика». – 2-е изд, перераб. и дополн. – СПб. : СПбГУ. РИО. Филологический факультет, 2013. – 148 с.
2. Грудева Е. В. Корпусная лингвистика : учеб. пособие / Е. В. Грудева. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2012. – 165 с.
3. Плунгян В. А. Зачем нужен Национальный корпус русского языка? Неформальное введение / В. А. Плунгян // Национальный корпус русского языка: 2003–2005. – М. : Индрик. – С. 6–20.
4. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики // Русский язык в научном освещении. 2008. № 16 (2). С. 7–20.
5. Труды международной конференции «Корпусная лингвистика». СПб., 2004. – Доступно по адресу: <http://www.corpora.phil.spbu.ru/>
6. Шимкова М. Репрезентативность корпуса как лингвистическая проблема // Сборник: Труды Международной конференции MegaLing-2005: Прикладная лингвистика в поиске новых путей. СПб.: Осипов. 2005. С. 130–139. Доступно по адресу: corpus.juls.savba.sk
7. British National Corpus. [Electronic Resource]. – Way of access: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/corpus/index.xml> – Title from the screen.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, національний корпус, Брауновський корпус, Британський національний корпус, навчання за допомогою корпусів.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, национальный корпус, Брауновский корпус, Британский национальный корпус, обучение с помощью корпусов.

Key words: corpus linguistics, national corpus, Brown's Corps, British National Corps, training with the help of corps.

БУБНОВ ДЕНИС ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1*

ГУСЕЙНОВА КАМІЛА САРХАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 1*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Робота перекладачів у сфері професійної комунікації являє собою важливу і перспективну область перекладацької діяльності в умовах глобалізації, яка має ряд особливостей, що відрізняють її від традиційної роботи перекладача в середині або навіть в кінці минулого століття. Ці особливості обумовлені, перш за все, необхідністю для перекладача в сфері професійної комунікації, з одного боку, володіти професійними компетенціями в області науки і техніки, а з іншого на високому професійному рівні володіти відповідним перекладацькими компетенціями.

Крім того, виклики часу, обумовлені, перш за все, умовами глобалізації, висувають нові вимоги до перекладу в цілому і до професійно орієнтованого перекладу особливо. На нашу думку, одним з найбільш суттєвих вимог до перекладу є необхідність здійснювати переклад не тільки «в свою сторону», тобто на рідну мову, але й «у зворотний бік» (на іноземну мову).

Останній напрям перекладу («у зворотний бік») стає все більш затребуваним для здійснення професійного спілкування, в тому числі і усного. В якості іноземної мови зазвичай виступає англійська, як загальноновизнана мова науки і бізнесу. При цьому від перекладача потрібно не тільки глибоке знання мови перекладу і мови оригіналу, але і, перш за все, навички вживання лінгвістичних структур і явищ мови перекладу (найчастіше англійської), доведеного до автоматизму. Саме такий автоматизм і відрізняє перекладача професіонала (в сфері професійної комунікації) від людини, яка піто добре знає мову.

Мабуть, однією з самих великих проблем при перекладі з української мови на англійську є вживання відовременних дієслівних форм, яких в англійській мові просто значно більше, ніж в українській,

і тому домогатись необхідного автоматизму у виборі відповідних структур при перекладі на англійську досить важко.

Для носія української мови це представляє досить складну, якщо не найскладнішу проблему. Для вирішення цієї проблеми представляється доцільним розглянути поняття «допустимої похибки» перекладу (за аналогією з поняттям «похибка вимірювання», широко застосовується в науці і техніці). Очевидно, що так само як неможливо виміряти що або в інженерній практиці з «абсолютною» точністю, неможливо здійснити переклад з «абсолютною» точністю.

Похибка вимірювань прийнято визначати у відсотках, тому запропонуємо так само в процентах вимірювати «допустиму похибку» перекладу. Величину цієї похибки можна умовно прийняти рівною 5–15 %. Ще раз підкреслимо, що цифра умовна, і взята з таких міркувань: при оцінюванні знань по-іноземній мові на різних іспитах кількість балів в 85 % і вище (85 балів зі 100) вважається відмінною оцінкою. Тобто на іспитах в більшості випадків допускається «похибка» використання іноземної мови в 15 %.

Виходячи з цього, цю ж величину можна прийняти за крайню межу «допустимої похибки» перекладу. З урахуванням цього можна істотно звузити вибір перекладацьких рішень, якщо не розглядати в якості можливих варіантів перекладу явища, які в мові перекладу в принципі вживаються рідше, ніж в 15 можливих випадків. Так, (повертаючись до проблеми перекладу на англійську мову відовремених дієслівних форм) двом дієслівним формам минулого часів української мови (наприклад «робив» і «зробив») в англійській мові можуть відповідати не менше п'яти (наприклад: did).

Якщо якісь дієслівні форми вживаються рідше, ніж в 5–10 % випадків, їх можна було б не розглядати в якості відповідних варіантів перекладу (як кажуть в інженерній справі ними можна знехтувати), істотно полегшивши переклад на англійську мову пропозицій з такими формами, без шкоди якості перекладу. Для виявлення подібних структур можна рекомендувати проведення аналізу частотності граматичних структур англійської мови на матеріалі літератури англomовних авторів.

Нами проведено такий аналіз на прикладі діалогічного мовлення з книги Ієна Флемінга (Ian Flemig) *Diamonds Are Forever*.

У висновку, ще раз підкреслимо, що для остаточних висновків з даної проблеми необхідні. Як нам представляється, подальші дослідження в наміченому напрямків. Дана проблема плідна для дослідження, що впливає з вищевказаних чинників і повинна вестися з огляду на різноманітні цілі, що впливають з назви даної статті.

Ключові слова: професійно-орієнтований переклад, зворотній переклад, шляхи вирішення наукових проблем.

Ключевые слова: профессионально-ориентированный перевод, обратный перевод, пути решения научных проблем.

Key words: professionally-oriented translation, reverse translation, ways of solving scientific problems.

СЕКЦІЯ 16

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Керівник секції: завідувач кафедри прикладної лінгвістики, д. філол. н.,
професор М. В. Мамич

Секретар секції: старший лаборант кафедри прикладної лінгвістики
К. І. Філіпенко

МАМИЧ МИРОСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики,
доктор філологічних наук, професор*

ШЕВЧЕНКО-БІТЕНСЬКА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1,
кандидат юридичних наук, доцент*

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВИ

Історія цього питання сягає столітньої давнини, коли створювалися спеціальні курси, лекції на робітничих факультетах, а згодом і у вищих навчальних закладах. У перше повоєнне десятиріччя українською мовою почали активно створювати наукову літературу, формувати довідкові перекладні словники термінів. Після утворення Української Народної Республіки у березні 1917 року в Києві було відкрито першу українську гімназію, а 1918 року затверджено закон УНР про державний статус української мови (15.02.1918). У Міністерстві освіти правописну комісію очолював І. Огієнко. 24 травня 1918 року було затверджено «Найголовніші правила українського правопису», а у 1924 році при Українській академії наук було створено Інститут наукової мови. У 1921–1933-і роки намагалися активно українізувати науку й державне управління Радянської України. Питання формування українського мовного середовища набуло актуальності.

На тлі цих процесів учені, викладачі харківських вишів – Л. А. Булаховський, Б. О. Ткаченко та ін. – розробляють спецкурси, у яких виокремлюється питання про статус спеціальної

термінологічної лексики як основи наукового стилю, ділової мови, а ширше – професійного навчання.

Досліджуючи розвиток харківської філологічної школи, О. С. Черемська зауважила, що у цей період був відомий підручник Л. Булаховського з української мови для трудових шкіл. V, VI, VII роки навчання (у співавторстві з О. І. Білецьким та іншими авторами; вийшов двома виданнями – у 1927 і 1928 рр.) [9]. Окремі підручники – «Підвищений курс української мови. Лекції» (Харків, 1929); «Загальний курс української мови. Лекції» (Харків, 1929–1930); «Курс української мови для службовців. Лекції» (Харків, 1930) виходили також за редакцією Л. А. Булаховського.

Ще один показовий принцип лінгводидактики у сферах наукової та науково-технічної діяльності – *лексикографічний*. Саме за період 10–30-х рр. XX ст. побачила світ велика кількість словників з правничої мови та адміністративної термінології [8]. Зокрема словники Є. Ванька «Кишеньковий російсько-український правничий словник для адвокатів, нотарів та урядовців» (К., 1918); «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства» (Полтава, 1918); В. Леонтович, О. Єфимова «Московсько-український правничий словничок» (К., 1919); Мик. Осипова «Російсько-український словник найпотрібніших у діловодстві слів (практичний порадник)» (Харків, 1926); «Російсько-український словник правничої мови» за ред. А. Ю. Кримського (К., 1926), «Російсько-український словник ділової мови» Є. Плужника та В. Підмогильного (1926) та ін. У 80-х роках найбільш популярними виданнями у сфері офіційної комунікації були відомі і сьогодні праці А. П. Коваль, а також А. С. Головача «Оформление документов» (70–90-ті рр. XX ст.).

Українська літературна мова єдина для всіх, але вона, цілком природно, має специфічні властивості в мікроспільнотах мовців. Поняття «мови спеціалістів на виробництві» зберігає актуальність і в 60-ті рр. XX ст. Це постійно мали на оці. Бо 2-томовий «Словарь славянской лингвистической терминологии» (побачив світ у 70-х рр., але сформований на повоєнному матеріалі) зафіксував з-поміж понять, що називають окремий стиль літературної мови, термін «професійний (спеціальний) стиль» [6]. Відповідно серед стилістично забарвлених засобів – засоби професійної (спеціальної) мови.

Отже, у перші три десятиліття XX ст. було випрацьовано засади викладання української мови, зокрема у спеціалізованих сферах її застосування, із опертям на рівневий принцип.

Не менш значним для опису вузьких сфер функціонування української літературної мови було і становлення термінології. Говоримо про формування базових термінів теорії професійного спілкування. Для характеристики української мови у професійних середовищах послугуються поняттями «лексика наукової мови», «лексика ділової мови», «професійно-виробнича лексика».

Кодифікація терміна «професіоналізм» також має свою історію. У курсах Л. А. Булаховського відповідні групи слів називають

по-різному, зокрема «індустріально-технічна лексика» [7, с. 88], «професійно-виробнича» [5, с. 41]. Здебільшого це поняття було за своїм наповненням і трактуванням дуже близьким до поняття «термінологічна лексика». Ще у повоєнні 50-ті роки формують курси сучасної української літературної мови, у яких застосовують поняття «професійно-виробнича лексика» – назви різних знарядь, явищ і процесів виробництва, матеріалів [3, с. 72]. Дослідники послуговуються далі у 60–80-х рр. як синонімами термінами «професійне слово», «професійна лексика», «професійно-термінологічна лексика». Не випадково В. С. Ващенко зауважив: «Виділення цієї групи мовних одиниць у складі мови зумовлено як науковими, так і навчальними інтересами, що виникають в процесі аналізування та уточненої характеристики кожного слова й визначення його функціонального обсягу» [1, с. 92–93]. Загалом цю групу лексики уналежнюють до книжної, але щоразу дослідники, вибудовуючи дослідницьку платформу, наголошують на диференціації професійної лексики і термінів. Зокрема, О. Й. Голованова підкреслила, що спеціалізована лексика загалом відображає ступені пізнання людиною матеріального і духовного світу [2, с. 56]. Тому професіоналізм, так само як і термін, є вербалізатором спеціального знання, проте створюється й функціонує він переважно в галузі практики, а не теорії. У професіоналізмах зафіксована та частина виробничої інформації, яка актуалізується в щоденних діях і операціях, а тому – через досвід – наближена до особистого світу людини, складає коло її найближчих, повсякденних концептів. Дослідниця вважає, що для професіоналізмів важлива не об'єктивна (як для терміна) і тому усереднена, відірвана від реальності форма знака, а суб'єктивна, пов'язана з образом, грою, творчістю, або що відображає практичне значення суб'єкта професійної діяльності: перцептивні характеристики об'єкта номінації, його дійові властивості тощо [2, с. 98]. За деякими джерелами спостережено, що диференціюють власне професіоналізми та комунікативні професіоналізми (О. Й. Голованова). Фактично йдеться про професійний жаргон. Відповідно слова вузького професійного вжитку залежно від ступеня їхньої нормативності характеризують як професійно-розмовні дублети (Н. Гарбовський, Л. Капанадзе), професійні арготизми (К. Левковська). Комунікативні професіоналізми експресивно забарвлені. Професіоналізми сфери ремісничих видів діяльності належать до народно-розмовної мови, тобто перебувають на помежів'ї між літературною та народною національною мовною практикою (Д. Х. Баранник). Власне професіоналізми за ступенем поширення поділяють на (1) загальнонаукові / загальнотехнічні – поширені в кількох сферах професійної діяльності; (2) галузеві; (3) вузькоспеціальні [4].

Паралельно історичний аспект становлення навчальної дисципліни «українська мова за професійним спрямуванням» потребує врахування і ширшої проблеми – становлення офіційно-ділової мови як основи фахової мови. Зацікавлення цим аспектом в останні роки посприяло появі низки дисертаційних і монографічних праць. Одні дослідження представляють історичні аспекти становлення офіційно-ділової

практики у перші десятиліття ХХ ст. (Л. Тименко, О. Тихоненко, О. Боярчук, І. Фаріон, Н. Дзюбишина-Мельник, О. Сушко). Для них характерні такі центральні теоретичні та практичні питання: про статус офіційно-ділової номенклатури, галузевих термінологічних систем (на лексичному, лексико-синтаксичному, лексико-граматичному рівнях). Справді, у 20-ті та наступні роки від початку ХХ ст. увиразнилася книжність української літературної мови, що почала функціонувати у сфері навчання робітничих, інженерних, фінансово-економічних, юридичних тощо професій. Активні лексико-фразеологічні процеси в українській літературній мові перших десятиліть ХХ ст. впливали на архаїзацію одних складників, на вилучення діалектизмів із середовища ділового спілкування, на розширення словника ділової мови запозиченою з латинської, німецької, французької та італійської мов лексикою, на оновлення лексичної сфери торгівлі та промисловості, юридичної, фінансової, дипломатичної сфер. Словотвірні процеси супроводжувалися розширенням варіантності, співіснуванням «старого і нового».

Показові і канцеляризми, що увійшли в офіційно-діловий обіг усіх рівнів ділового спілкування у перші десятиліття ХХ ст. Вони були зафіксовані у словниках, що стали опорою для діловодів, а саме йдеться про слова і вирази обмеженого вживання: *довести до відома, вищевказаний, задекларувати, довірена особа, поіменованій, нижчеподаний, вищеподаний, вищеназваний, нижчепідписаний, нижчезгаданий* тощо.

Дослідження основ ділової мови минулих років як пам'яток офіційної комунікації розширює джерельну базу вивчення професійного середовища, є шляхом до оновлення методології та методики курсу «українська мова за професійним спрямуванням».

Список використаної літератури:

1. Ващенко В. С. Українська лексикологія: семантико-стилістична типологія слів. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1979. С. 92–93.
2. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение. Москва : Флинта; Наука, 2011. С. 56.
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.]. Київ : Радянська школа, 1965. Ч. 1. С. 72.
4. Канделаки Т. Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий. *Проблемы языка науки и техники: логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии*. Москва, 1970. 232 с.
5. Курс сучасної української літературної мови; за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Радянська школа, 1951. Т. 1. С. 41.
6. Словарь славянской лингвистической терминологии; под ред. А. Эдлички. Прага, 1977.
7. Сучасна українська літературна мова : стилістика ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. С. 88.
8. Червінська Л. Ф., Дикий А. Т. Показчик української мови : матеріали по 1929 р. Харків, 1929 (1930). 287 с.

9. Черемська О. С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.). Харків : Видавець Савчук О. О. 2020. 512 с.

Ключові слова: термін, професіоналізм, лінгводидактика, ділова мова, лексика, лексикографія.

Ключевые слова: термин, профессионализм, лингводидактика, деловой язык, лексика, лексикография.

Key words: term, professionalism, linguodidactics, business language, vocabulary, lexicography.

ТОМЧАКОВСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри іноземних мов № 2,
кандидат філологічних наук, доцент*

ГРИШКО ВЕРОНІКА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри іноземних мов № 2*

АНГЛОМОВНА ГАЗЕТНА СТАТТЯ ЯК ПОЛІКОДОВИЙ ФЕНОМЕН

Перехід до нової наукової парадигми в лінгвістиці на початку ХХІ століття зумовлений залученням в орбіту її вивчення все більш широкого кола явищ, пов'язаних з передачею і сприйняттям інформації в сучасному суспільстві, висунув в якості однієї з першочергових завдань всебічне дослідження мови у всьому різноманітті її зв'язків з кодами інших семіотичних систем, в тому числі з невербальних кодом.

Мета нашої розвідки – розгляд газетної статті як полікодового феномену на матеріалі англомовної преси, зокрема, інтернет-сторінки газети *The Sunday Times*.

Удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій призвело до значного зростання загального корпусу текстів, що циркулюють у сфері масової комунікації. Перетворення мас-медіа в одну з ключових сфер сучасного мовлення як в плані кількісних показників, так і в плані якісного впливу на перебіг мовних процесів сприяло концентрації академічного інтересу на проблемах функціонування мови в області масової комунікації. Активне вивчення властивостей медіамовлення почалося в другій половині ХХ століття, коли увага вчених зосередилась на найрізноманітніших аспектах використання мови в ЗМІ – від мовно-стилістичних і прагматичних до функціонально-семіотичних [2, с. 93].

Як відомо, основна функція публіцистичного стилю взагалі й мови ЗМІ зокрема – це активний вплив на читача чи слухача, зацікавлення суспільно й політично важливою інформацією [1]. Цей підстиль має специфічні мовні особливості. У ньому сформувалася й постійно

продукується нова суспільно-політична лексика й фразеологія: ідеологеми, що відображають політичні орієнтири, доктрини партій, рухів, громадських організацій, номени на позначення суб'єктів політики, лексика, що відображає функціонування інститутів влади, називає суспільні морально-етичні поняття тощо. Орієнтація на сьогодення, новизну, швидку реакцію й оцінку зумовлюють, з одного боку, пасивізацію старих ідеологем й актуалізацію сучасних, семантичні видозміни й перетворення наявних лексем, розширення варіантності й синонімії [3, с. 273–275].

Специфіка мови друкованих ЗМІ полягає також у взаємодії вербальних і графічних компонентів. Тип і розмір шрифту, наявність ілюстрацій, використання кольору, якості паперу, розташування матеріалів на смугі – все це тісно з'єднується зі словесним вираженням, створюючи єдине ціле – синкретичну мову преси [2, с. 94].

Традиційно, залежно від характеру знаків-символів, які використовуються в комунікативному процесі, виділяють два види комунікації: вербальну (представлену вербальним повідомленням) і невербальну (реалізується в повідомленні невербально). Вербальна комунікація здійснюється за допомогою засобів будь-якої національної специфічної природної мови (в її усній або письмово-друкованій формі). Під невербальною комунікацією мається на увазі система немовних (не словесних) форм і засобів кодування й передачі інформації, які супроводжують усне чи письмове спілкування людей за допомогою мови, іноді повністю або частково замінюючи, уточнюючи, дублюючи вербальне повідомлення.

Відповідно до класифікації, запропонованої Л. Мінаєвою, невербальні засоби за способом передачі інформації діляться на дві групи: 1) набірні невербальні засоби, до яких відносяться: шрифт, пропуски між словами, берега (поля), декоративні елементи (лінійки, рамки, орнаменти), 2) зображувальні невербальні засоби (фотографії, малюнки і т. п.) [4, с. 27].

Використання невербальних засобів у вербальних текстах призводить до появи так званих креолізованих текстів, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної / мовленнєвої) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова). Іконічна частина креолізованого тексту передає реципієнтові інформацію в дуже конденсованому вигляді, тим самим, значно підвищує інформаційну ємність цілого тексту. Креолізований текст постає складним текстовим утворенням, в якому вербальні та іконічні (невербальні) висловлювання утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, що надає комплексний прагматичний вплив на адресата. У нашому дослідженні використовується термін полікодовий текст, оскільки він точніше відображає суть досліджуваного явища – кодування інформації з використанням знаків двох різних систем (вербальної і паравербальної, зокрема, іконічної) і об'єднання продуктів такого кодування в єдине комунікативне ціле.

Аналіз інтернет-сторінки газети *The Sunday Times* зафіксував використання як набірних, так і зображувальних невербальних засобів. До перших традиційно відносимо використання різних шрифтів, зокрема, жирного для виділення заголовків. Колористичне рішення також має смислове навантаження: кожна газетна рубрика виділена окремим кольором, що спрощує сприйняття читача та додатково сигналізує, що він перейшов від читання, наприклад, світових новин до спортивних тощо.

Проведений аналіз дозволив виділити два основні типи ілюстрацій, використаних на сторінках газети: 1) декоративні ілюстрації – зображення, які виконують виключно естетичну функцію в оформленні видання, слідуючи його загальній графічній концепції. Слід зазначити, що у дослідженій газеті цей тип ілюстрації зустрічається досить рідко та використовується як декоративна заставка для певної рубрики; 2) ілюстрації, які виконують функцію візуалізації медіатексту, тобто ілюструють засобами графіки зміст статей з різним ступенем реалістичності і художньої інтерпретації. Саме цей тип ілюстрацій є домінуючим у проаналізованій газеті. В цьому випадку ілюстрація частково приймає на себе когнітивну функцію, притаманну тексту, вступає як візуальне висловлювання або його частина.

Таким чином, сучасна англomовна газетна стаття є полікодовим феноменом – поєднанням вербального й невербального компонентів, при чому роль останнього все більше відходить від суто декоративного та супровідного, й стає смислоутворювальним та центральним.

Список використаної літератури:

1. Архипенко Л. М. Мова ЗМІ як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія становлення, специфіка функціонального стилю. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 101. С. 74–76.
2. Давыдова С. В. Язык средств массовой информации. *Lingua mobilis*, no. 2 (28), 2011. С. 93–96.
3. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови : підручник. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
4. Минаева Л. В. Мультимодусность текстов печатных СМИ и рекламы. *Вестник Московского ун-та. Серия 19: Лингвистика текста и межкультурная коммуникация*. 2002. № 4. С. 26–33.
5. The Sunday Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk/>

Ключові слова: англomовна газетна стаття, полікодовий феномен, невербальні засоби.

Ключевые слова: англязычная газетная статья, поликодовый феномен, невербальные средства.

Key words: English newspaper article, polycode phenomenon, nonverbal means.

КОЛЕСНИК ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри прикладної лінгвістики,
доктор філологічних наук, професор*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Ареальне вивчення антропонімів, територіальна антропоніміка є одним з важливих напрямків ономастики. В ареальному аспекті краще за все вивчені прізвища. Щодо географії прізвищ вже опубліковано чимало робіт на матеріалі українських, білоруських, російських та латвійських прізвищ. Саме на матеріалі прізвищ можна визначити давність відповідного роду, простежити його історію від покоління до покоління. Дослідження ономастів переконливо доводять, як складні питання історичної долі народів, їх міграції можуть бути виявлені на ономастичному матеріалі.

Мета даного дослідження з'ясувати, чи можуть ономастичні свідчення визначити або уточнити місце переселення мешканців того чи іншого регіону. **Об'єктом** дослідження є українські прізвища. **Предметом** даного дослідження є прізвища студентів першого курсу спеціальності «Кібербезпека та інформаційні технології» НУ «ОЮА». Джерельною базою дослідження є списки студентів-першокурсників та регіональні словники.

Український ономастикон – унікальна скарбниця свідчень про сучасне й минуле української мови. Їхньому описові присвятили свої праці відомі українські дослідники – П. П. Чучка, М. Л. Худаш, І. Глинський, Ю. О. Карпенко. Сучасні прізвища українців «масово почали народжуватися в період інтенсивного утворення української нації, коли майже все населення вже мало новітні особові імена й відвикало носити напівофіційні наймення та прізвиська, – десь між XIV і XVIII сторіччями» [1, с. 63].

Загальні питання історії становлення українських прізвищ та родових назв в українських Карпатах розглядає відомий український мовознавець Павло Павлович Чучка, в його історико-етимологічному словнику «Прізвища закарпатських українців» подаються всі прізвища, які функціонували на території Закарпатської області в перші повоєнні роки і тепер функціонують як прізвища корінних українців (понад 11500).

Сучасні прізвища, як і більшість власних назв, нині вже не виражають поняття: прізвище «не характеризує денотата, воно лише називає родину і кожного з її членів та індивідуалізує їх серед інших родин. Прізвища нині є типовими асемантичними знаками» [2, с. V]. Однак кожне прізвище має етимологічне значення. Лінгвістичний розгляд

прізвищ показує, що вони різняться одне від одного й принципами номінації. Більшість лексем, які нині є прізвищами, на перших порах свого функціонування були особовими іменами або прізвиськами.

Підхід правознавця до прізвища принципово відрізняється від підходу лінгвіста. З цього приводу П. П. Чучка відзначає: «Правознавець не вникає в лексичне значення прізвища. Але його цікавить кожен компонент прізвища, бо кожна літера прізвища є юридично значущою як ідентифікаційний елемент денотата... Для юриста вагомим із фонетики прізвища є лише те, чи воно однозначно ідентифікує відповідного денотата, чи в письмовому його відтворенні не допущено часом якихось відхилень від автентичного запису... Закону, який зобов'язував би кожного громадянина мати стабільне прізвище і передавати його у спадок своїм нащадкам, на українських землях доводилося не було. В офіційних колах (а тим більше у повсякденному житті) людей називали то однослівними, то багатослівними іменуваннями, дотримуючись звичаєвого права, що діяло у громаді фактично до кінця XVIII ст.» [2, с. IX].

До юридичного закріплення «однопоколінних знаків (тобто прізвиськових назв) як стабільних багатопоколінних прізвищ майже кожне таке іменування було ще повнозначним словом: воно не лише називало, але, називаючи, й характеризувало свого денотата як члена відповідної громади. Отже воно виконувало як номінативну, так і семасіологічну функцію назви. Стаючи прізвиськом, прізвиськова назва поволі втрачала смисловий зв'язок із назвою, що його мотивує...» [2, с. XXXIX]. Власні імена, як відомо, є назвами асемантичними, а їх кінцеву етимологію розкривають словники.

Щоб уникнути термінологічних непорозумінь, ономасти послідовно розрізняють такі поняття як: «прізвища українців» та «українські прізвища». До прізвищ українців відносимо усі без винятку прізвища осіб української національності, якщо їх носії вважають себе українцями. Тобто, крім прізвищ власне українського походження, до цієї групи зараховуємо також і такі, що утворені від чужомовних лексем. До українських відносимо прізвища, утворені засобами та способами українського словотвору від слів української мови [2, с. XV]. Деякі з них походять від давніх адаптованих запозичень, при цьому кінцева етимологія основ апелятивів чи імен може бути румунською, турецькою, грецькою чи якоюсь іншою, але вони утворені за допомогою українських словотворчих засобів.

За семантикою твірних основ українські прізвища поділяються на кілька груп. Прізвищ, утворених від власних імен, у досліджуваному нами регіоні небагато.

Так, прізвище *Дацько* утворене від особового імені – *Дацьо*, яке широко вживалося по всій Україні в 16–18 ст. Народні форми імені *Дацик*, *Дась* утворені від повного імені *Дасій*, яке у 18 ст. починає співвідноситися з іменами *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, чи навіть *Давид*. На Закарпатті ім'я *Дась* досі виступає як еквівалент імені *Андрій* [2, с. 187].

Прізвище *Собко* походить від давньослов'янського імені *Собко*, що з двоосновних *Собеслав*, *Собемир*, *Собесуд* та ін. Багато прізвищ з антропоосною *Соб-* є і в Польщі, а перша письмова згадка антропоміму *Sobko* зафіксована в 1293 р. [2, с. 526].

Прізвище *Чепандюк* утворене від імені *Чепан*, яке зафіксоване у Хустківському районі ще в 1547 р., утворене «від південнослов'янського чоловічого імені *Серан*, відповідає укр. офіційному *Степан*» [2, с. 601].

Прізвище *Фотієвський* утворене від давньоукраїнського календарного чоловічого імені *Фот*, тобто *Фотій*, яке є грецьким за походженням, що в перекладі з грецької означає 'світло, сонце') + суф. -ський. Зафіксоване на Лемківщині [6, с. 579].

Прізвище *Григорішин* утворене від андроніму *Григориха* – дружина Григора чи Григори + -ин [6, с. 160].

Від жіночого народного імені *Кася* (скорочене від *Катерина*) утворене прізвище *Касян*, яке вважається традиційним бойківським прізвищем [2, с. 253].

Від жіночого імені *Параска* утворене прізвище *Паращенко* за допомогою суф. -енко [6, с. 430]. Українські дослідники вважають, що «основним розрядом українських прізвищ є прізвища саме із суфіксом -енко (який, до речі, має своїх братів і в словах «козаченько, місяченько, маленький тощо» [1, с. 64].

Прізвищ, побудованих на апелятивних основах, значно менше. Нерідко у прізвищах представлені назви популярних видів занять (наприклад, *косар*, *орач*, *пастух*, *сторож...*), а назви, які у громаді мали лише по одному денотату. Наприклад, у одному селі, звісно, працював лише один *бердар*, один *дзвонар*, один *коваль*, *колісник*, один *мельник...*, тоді як *косарями*, *орачами*, *пастухами*, *сторожами* були майже всі жителі села [2, с. XXI]. Із-поміж слів цієї категорії фіксуємо такі прізвища, як *Шевчук* (від апел. *швець*), широко вживане на Гуцульщині, і *Колісніченко* (від *колісник* + -енко).

Значна кількість прізвищ утворена на основі діалектного апелятива. При цьому слід зазначити, що прізвище може мати по дві, три альтернативні етимологічні інтерпретації. Так, прізвище *Дерев'янка* походить від діалектної лексики *деревляник*, яка в одних говірках має значення 'черв'як, який точить дерево', а в інших – 'дерев'яний предмет, наприклад, черевик, посудина' зафіксоване на Бойківщині [2, с. 191].

Прізвище *Барабаш* зафіксовано на Хустщині ще в 1215 р. Воно походить від імені біблійного розбійника Барабаш у його католицькій формі. Як ім'я воно представлене в Реєстрі війська запорізького за 1649 р.: Барабаш Карпенко. Прізвище утворене від діалектної лексики *бараба* 'зайшлий робітник, зайда, пройдисвіт' [2, с. 48].

Прізвище *Чепара* є регресивним утворенням – від місцевої лексики *чепарити* 'розпинати, розчепірювати', а діалектна лексема *чепарик* має значення 'кривонога людина'. Поширене на Лемківщині [2, с. 601].

Прізвище *Флінтер* утворене від запозиченої з німецької мови лексики *Flinter* 'озброєний рушницею'. Зафіксоване на Бойківщині [2, с. 578].

Значна кількість українських прізвищ утворена від назв тварин або птахів, які, як правило, мають переносне метафоричне значення. Так, прізвище *Жук* утворене від зооніму – *жук*. У зоонімії цю лексему використовували для іменування тварин чорної масті. Казали: *чорний, як жук*. Воно зафіксоване на Бойківщині, Лемківщині і в Луцьку [2, с. 226]. Від назви птаха утворене відапелятивнепрізвище *Сорока* (від – *сорока*) – зафіксовано на Лемківщині ще в 1648 р. [2, с. 529].

Кілька прізвищ утворені від топонімів – географічних назв. Вони неоднозначно вказують на місця їх виходу, і мають, як правило суф. -ський:

Тернавський – житель с. Тернава, Тернова (на Львівщині) [2, с. 549].

Лише одне прізвище утворене від етніміу: *Турчин* – від української застарілої лексики *турчин* ‘турок’. Зафіксоване на Бойківщині, Хустківщині і в м.Мукачів ще в 1572 р. [2, с. 562].

Таким чином, прізвище є наймолодшим антропонімічним класом назв. Нинішній денотат конкретного прізвища вже не є носієм первісної ознаки, якою був наділений його пращур. Отже, сучасні прізвища вже не є характеристичними. Вони є лише ідентифікаційними знаками [2, с. 10]. Але антропоніми мають свої діалектні та регіональні особливості, співіснування цих особливостей формує специфіку антропонімічного простору. Досліджувані прізвища своєрідно віддзеркалюють у своїй основі здебільшого не християнський іменник, а народний український.

Список використаної літератури:

1. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. Київ : «Веселка», 1970. 224 с.
2. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.

Ключові слова: ономастика, антропоніми, прізвище, лексема, апелятив.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, фамилия, лексема, апелятив.

Key words: onomastics, anthroponyms, surname, lexeme, appellative.

РИГОВАНОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЖОРНОНУЙ УЛЯНА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов
та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат філологічних наук*

EXPLORING NEWSPAPER ARTICLES THROUGH CORPUS METHODS: RESEARCH PATTERNS REVIEW

Introduction. Facing relatively new area of linguistic research, known as computational linguistics, we are used to the terms ‘corpus enrichment ‘and’ corpus analyses’. Since the first annotated corpus was produced in 1978, the interest and activity in corpus analysis has grown at a considerable speed. Many linguists favor the methods of corpus linguistics, although there is some disagreement about whether corpus linguistics is a methodology or a theory of language (or both) [1].

In order to conduct corpus analysis linguists require tools, as a corpus is not particularly valuable unless it is used in conjunction with computer software that can quickly and accurately perform manipulations on its contents. Some tools can be built in corpora, others are web-based, allowing users to search a corpus online, some tool functions appear as standalone platforms, capable of carrying out analysis on any text or corpus which the user specifics. Tools listed hereafter are free of charge: 1. Antconc (creator: Laurence Anthony); 2. Xaira (creator: Lou Burnard); 3. View (creator: Mark Davies); 4. Sketch Engine (creator: Adam Kilgarriff) has 30 day free trial.

Tognini-Bonelli makes a distinction between corpus-based (uses a corpus as a source of examples, to check researcher intuition or to examine the frequency and/or plausibility of the language contained within a smaller data set) and corpus- driven research (the corpus itself is the data and the patterns in it are noted as a way of expressing regularities (and exceptions) in language) [2]. McEnery and Partington, however, refer to the corpus-assisted analysis which can involve using a corpus as data in order to carry out linguistic analysis, but can also involve other forms of data or analysis occurring simultaneously (e.g. interviews, or etymological or historical research) [5]. Additionally, we may refer to existing linguistic frameworks or categories while doing corpus research, thus, in critical discourse analysis the corpus analysis should be used in conjunction with other forms of analysis which take social, historical and political context into account as well as drawing on existing theories.

Main body and discussion. Taken the requirements of the corpus approaches and variety of tools into consideration we suggest the overview of some patterns to conduct the newspaper articles analyses. Not only does the corpus-assisted analysis provide the linguists with the large amounts of existing data that enable quick and accurate analysis, but also it does practical consideration to avoid simplification, stereotyping or researcher bias conclusion.

Using the online database (e. g. Newsbank UK, GRAC: General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian or others) the researcher may specify the time-frame or/and newspaper itself and then conduct the search of the node word(s). The overall search results in the compilation of sub-corpora for each of the key terms. In more general terms, it is possible to identify the dominant semantic fields. On this stage the first comparative study can be done. On the basis of the keyword lists, it is possible to develop hypotheses that can then be explored in greater depth using concordance analyses. Overall the stages for the deep analysis can be as follows: tagging the analysed corpus/corpora, tokenize the tagged corpus, count frequencies. As an example of such analysis George R S Weir and Nikolaos K. Anagnostou found out the preferences for part of speech in leading Scottish newspaper in comparison with reference BNC. As we have mentioned above the results can be unprojected, despite the consideration of the fact that the newspaper corpus should resemble the characteristics of the BNC reference corpus, «the newspaper corpus has a greater proportion of nouns than the BNC (32 % against 26 %); the BNC has a greater contribution from ‘non-specified’ parts-of-speech than does the newspaper corpus (22 % against 12 %); there is a wide difference in the proportion of determiners, with the newspaper showing almost 5 times the number of the BNC» [4].

By doing the corpus-driven analysis of the news reports and newspaper articles about COVID-19 linguists can contribute to better understanding how the disease is conceptualized metaphorically, public's reactions and concerns and government's reactions and responses to these disease. The research starts with corpus compiling, the next stage is indentifying the key words and analysing collocations (here it is possible to involve such measures: the frequency of the node and the frequency of the collocation). On this stage the ten top theme frequencies can be revealed. On the next stage the part of speech collocations is analysed. It is also beneficial to conduct the comparative research of the relevant topics. As an example of this comparison the Malaysian linguists discover the mismatching in the conceptualisation of the 2014–2015 Ebola outbreak; SARS, reported in local English newspapers; and COVID-19. While the similarities can be found in accepting the virus in terms of war lexemes, the differences are observed in relation of COVID-19 to politics and economy themes [3].

Conclusion. Obtaining a corpus on which to carry out research is a basic step in corpus linguistic research. If there is no corpus existence the researcher needs to build it, however, the ethical and copywrite issues may occur for newspaper article usage, thus it will make the research time-consuming or costly. Annotation of the texts under analysis should be

relevant to the research question. Semantic tags are useful in helping researchers to spot patterns of meaning that go beyond lexis. Searching on combinations of grammatical tags can enable to identify grammatically complex uses of language. The benefits of such analysis are in speed, accuracy, large amount of data for linguistic investigation, prevention of researcher's subjectivity and intuition.

References:

1. McEnery, T., Xiao, R. and Tono, Y. (2006) *Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London : Routledge.
2. Tognini-Bonelli, E. (2001) *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam : John Benjamins.
3. Nor Fariza Mohd, Nor Adlyn Syahirah Zulcafli *Corpus Driven Analysis of News Reports about Covid-19 in a Malaysian Online Newspaper*: Journal of Language Studies. Volume 20 (3), August 2020. On-line resource: <http://doi.org/10.17576/gema-2020-2003-12>
4. George R. S. Weir, Nicolaos K. Anagnostou Exploring newspapers: a case study in corpus analysis. On-line resource: <https://www.researchgate.net/publication/241820191>
5. Paul Baker (2010). *Sociolinguistics and Corpus linguistics*. Edinburgh University Press. – 189 p.

Ключові слова: корпусний аналіз, газетна стаття, корпусні інструменти.

Ключевые слова: корпусный анализ, газетная статья, корпусные инструменты.

Key words: corpus analysis, newspaper article, corpus tools.

КІСЕЛЬОВА АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук*

ЗАВАЛЬСЬКА ЛЮБОВ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ХЕШТЕГІВ, ПРИСВЯЧЕНИХ ТЕМІ КОРОНАВІРУСУ

У сучасних умовах життя людей дедалі більше переходить в онлайн-простір. Зараз в галузі вивчення медіадискурсу і медіатексту на перший план виходить той вид медіатексту (традиційно розділеного на радіо-, теле-, газетні та інтернет-тексти), який створюється в Інтернеті. Він, таким чином, створюється не тільки журналістами в електронних версіях різних видань, але і відомими людьми або звичайними користувачами на своїх сторінках в соціальних мережах.

Глобальна комп'ютеризація, зростання інформаційних технологій і бурхливі соціально-політичні процеси, якими характеризується життя в більшості країн світу в останні роки, привели до того, що актуальність досліджень соціальних мереж не викликає сьогодні сумнівів, тому що ними так чи інакше користується більшість громадян. І саме ця тенденція призводить до того, що, досліджуючи медіатекст, ми, ґрунтуючись на роботах Т. Г. Добросклонської, трактуємо його як «будь-який медіапродукт або продукт комунікації, який може бути включений в різні медійні продукти і різні медійні обставини» [1] та перспективним вважаємо саме розгляд текстів найпопулярніших і найвпливовіших соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter, а також Instagram.

На сьогодні одним з ключових елементів текстів соціальних мереж є хештеги, що дають можливість групувати подібні повідомлення, таким чином можна знайти хештег і отримати набір повідомлень, які його містять. З'явившись у соціальній мережі Twitter, з часом хештеги стали прерогативою не тільки Twitter, а й інших соціальних мереж.

Метою нашої розвідки стало проаналізувати хештеги, тематично пов'язані із всесвітньою пандемією коронавірусу, зокрема особливості їх створення та основні функції, які вони виконували у онлайн-комунікації в умовах, коли саме остання відігравала найважливішу роль у зв'язку людей всього світу. Для цього ми виконали такі завдання, як 1) виокремили 20 хештегів (по 10 англійською та українською мовами), які мали найвищу кількість використання у соціальних мережах; 2) проаналізували їх та розподілили за групами; 3) виконали порівняльно-зіставний аналіз виконуваних ними функцій.

У 2020–2021 роках події, пов'язані з пандемією Covid-19 і викликаним нею карантинном, наочно продемонстрували, що сьогодні саме хештеги є «лакомосвим папірцем» змін, що відбуваються в суспільстві. Онлайн-спільнота реагує на виклики і загрози, які тягне за собою коронавірус.

Дослідження показали, що за період з лютого 2020 у мережі Інтернет з'явилася дуже велика кількість хештегів, так чи інакше пов'язаних з темою пандемії коронавірусу. Серед них є як ті, згадки яких налічують мільйони (#covid19), так і локальні (в основному містять в своїй структурі якісь географічні назви), тобто актуальні тільки для певної групи, а, отже, досить маловикористовувані приклади (#covid19croatia). Однак, незалежно від частотності використання, всі їх умовно можна розділити на номінативні, констатативні та імперативні. Номінативні складаються з одного або декількох іменників (#socialdistancing) і можуть бути використані в записах будь-якого змісту, які мають певне відношення до теми вірусу. Констатативні, як правильно, є простим означено-особовим реченням і висловлюють позицію автора (#працюювдома). Імперативні ж виступають закликком до певної дії, найчастіше супроводжують повідомлення саме такого напрямку і, відповідно, формуються з дієслова в наказовому способі з залежними словами (#staysafe).

Безумовно, розглянути всі хештеги обраної тематики не представляється можливим, однак звернемо увагу на ті з них, які стали найбільш

популярними, тобто були використані в повідомленнях найчастіше. Хоча відповідні хештеги існують більшістю мов світу, ми звернули свою увагу на англо-, україно- та російськомовні. Необхідно відзначити, що частотність використання першої групи, безумовно, значно вища оскільки англійська не тільки є першою мовою в таких великих країнах, як США, Великобританія, Канада, Австралія і Нова Зеландія, але також виступає мовою міжнародного спілкування. Частотність вживання хештегів російською мовою також очевидно буде значно вище ніж українською з урахуванням різниці в загальній кількості населення та фактичної ситуації білінгвізму, при якій велика кількість громадян України використовує російську як мову повсякденного спілкування. Беручи до уваги вищевикладене, чисельні показники, наведені нижче, вважаємо за можливе порівнювати тільки всередині однієї мовної групи.

Серед англомовних хештегів на тему коронавірусу, за даними різних інтернет-ресурсів, 10 найбільш використовуваними стали (тут далі – на прикладі соціальної мережі Instagram, дані на 03.05.2021): #stayhome (52,7 міль. згадувань), #covid19 (41,5 міль. згадувань), #coronavirus (35,3 міль. згадувань), #staysafe (33,5 міль. згадувань), #quarantine (30 міль. згадувань), #corona (29,1 міль. згадувань), #covid_19 (23,7 міль. згадувань) #lockdown (19 міль. згадувань), #socialdistancing (12,7 міль. згадувань), #stayhealthy (11,6 міль. згадувань). Як видно з наведених даних, 4 з 7 номінативних хештегів є варіантами написання назви самого вірусу, а 3 інших – назвами заходів, прийнятих для боротьби з ним – #quarantine (карантин), #lockdown (сувора ізоляція), #socialdistancing (соціальне дистанціювання). Всі наведені імперативні хештеги – #stayhome (залишайся вдома), #staysafe (залишайся в безпеці), #stayhealthy (залишайся здоровим) – несуть по суті одне і те ж повідомлення, закликаючи аудиторію дотримуватися рекомендованих ВООЗ запобіжні заходи. Слід зазначити, що найбільш використовуваним з усіх став імперативний хештег, що містить заклик залишатися вдома – #stayhome, що є короткою версією так званого «stay-at-home order», тобто наказу державного органу обмежити пересування населення в якості стратегії масового карантину для придушення або пом'якшення епідемії або пандемії. Таким чином, можна зробити висновок, що хештег в даному випадку був використаний як спосіб впливу на громадськість.

Говорячи про український сегмент соціальних мереж, необхідно зазначити, що в ньому використовуються як англомовні, так і російськомовні хештеги. Також, у зв'язку з однаковим написанням деяких українських та російських слів (наприклад #карантин), їх вживання важко розділити за національною або навіть мовною ознакою. Також активно, проте, використовувалися і хештеги українською мовою. Серед них найбільш популярними стали: #залишайсявдома (140 тис. згадувань), #коронавірус (115 тис. згадувань), #сидивдома (12,3 тис. згадувань), #залишаюсявдома (11,2 тис. згадувань) #Українавдома (5,5 тис. згадувань), #самоізоляція (5,6 тис. згадувань), #доситьшастать (1,5 тис. згадувань), #працюювдома (1,3 тис. згадувань),

#stopкоронавірус (1,1 тис. згадувань), #підтримуюлікарів (1,1 тис. згадувань) та інші. Як і в розглянутих раніше випадках, до номінативних належали #коронавірус і #самоізоляція, а імперативні закликали залишатися вдома – #залишайсявдома, #сидивдома, #доситьшастать і зупинити коронавірус (#stopкоронавірус). Констатативні мітки #залишаюсявдома, #Українавдома, #працюювдома, #підтримуюлікарів також фактично виконували аналогічну функцію. Слід сказати, що #залишаюсявдома також стало закликком Міністерства охорони здоров'я України, щоб громадяни дбали про власне здоров'я, яким можна було поділитися через рамку для фото в Facebook. До цього хештегу також залучали увагу через телебачення адже його можна було побачити у логотипів українських телеканалів під час трансляцій.

Підсумовуючи, зазначимо, що серед проаналізованих нами хештегів, тематично пов'язаних з пандемією, ми виокремили 3 групи за формою та призначенням: номінативні, констатативні та імперативні. Саме останні, що виступають закликком до певної дії, і стали найпопулярнішими серед досліджених нами 20 найпопулярніших тематичних хештегів англійською та українською мовами.

Виходячи з викладених даних, можна з упевненістю заявити, що на сьогодні медіатекст, а зокрема та його частина, що представлена в соціальних мережах, є не просто важливим, а одним з основних шляхів як інформування аудиторії, так і впливу на неї.

Список використаної літератури:

1. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. Москва, 2008. 203 с.

Ключові слова: медіатекст, соціальні мережі, медіа дискурс, хештег, хештег-текст.

Ключевые слова: медиатекст, социальные сети, медиа дискурс, хэштег, хэштег-текст.

Key words: media text, social networks, media discourse, hashtag, hashtag text.

НАЗАРЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЗАНЬКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики*

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В ТЕКСТАХ ЗМІ ЯК ВИЯВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ

На початку ХХІ століття вивчення тексту обов'язково передбачає дослідження його інтертекстуального шару, а науковці вже зазначають про категорію інтерсеміотичності, що «реалізується на підставі діалогічної взаємодії модулів комунікантів і тексту із семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [5, с. 236]. Ця категорія може бути виражена на різних рівнях тексту, але найяскравіше, на нашу думку, це виявлено в заголовковому комплексі.

В аспекті інтертекстуальності заголовок «у зовнішніх проявах виступає як метатекст стосовно тексту, у внутрішніх – як субтекст єдиного цілісного тексту» [6, с. 138]. Особливої семантичної ваги набуває саме заголовок, що містить інтертекстуальні елементи прецедентного характеру. Саме такий вид інтертекстуальності здебільшого представлений у публіцистичному дискурсі, де заголовки містять різноманітні прецедентні феномени і тексти.

Саме прислів'я та приказки належать до національного шару прецедентності, тобто це феномени, що відомі будь-якому пересічному представнику певної національно-лінгвокультурної спільноти і належать до національної когнітивної бази» [1, с. 174]. Специфікою прислів'їв та приказок як прецедентних текстів є потенційна можливість повного включення їх до іншого тексту, тобто цілісний прецедентний текст стає інтертекстуальним елементом іншого тексту. Коли йдеться про те, що цілісний прецедентний текст виступає заголовком іншого тексту, він набуває подвійної семантичної ваги, викликаючи певні асоціації та інтерпретації в реципієнтів. Вимога «відтворення» в мовленні реципієнтів, яку О. Лисоченко називає необхідною передумовою витлумачення тексту як прецедентного [2, с. 26], повною мірою реалізована в прислів'ях та приказках.

Проаналізуємо прислів'я та приказки в заголовках українських газет «Дзеркало тижня», «Високий замок», «Україна молода», «Львівська газета» з огляду на вираження в них категорії інтертекстуальності. Невеликий обсяг і концентрованість змісту в прислів'ях та приказках надає змогу подавати їх як полісемантичні заголовки без текстових змін [4, с. 177]. За таких умов ідея газетного матеріалу передається саме

змістом прислів'я або приказки, напр.: *Не в грошах щастя* (Високий замок. 02.04.2009); *Зі світу по нитці* (Львівська газета. 14.05.2009); *Яблуко від яблуні...* (Дзеркало тижня. 25–29.04.2009). У наведених прикладах прислів'я подаються як цілісні відтворені тексти, зрозумілі всім носіям мови, тобто легко витлумачені реципієнтами.

Фразеологічні одиниці, зокрема прислів'я та приказки, заслуговують на особливу увагу як елементи інтертекстуальності. Річ у тому, що фразеологізми відтворюються в мовленні, а не створюються мовцем у процесі продукування тексту, як і будь-які інші прецедентні феномени або текстові ремінісценції.

У заголовковому комплексі часто вживають трансформовані прислів'я та приказки, причому характер трансформацій може бути різним [3, с. 12]. Насамперед це заміна одного з лексичних компонентів фразеологізми на більш доречний, семантично навантажений за змістом статті, напр.: *Риба шукає, де глибше, людина – де чистіше...* (Високий замок. 14.05.2009); *Вдома і кільця помагають* (Високий замок. 09.02.2009); *Тиха вода дамби рве...* (Високий замок. 14.04.2009). Саме новий компонент, несе основне значення, він вказує на змістове наповнення основного тексту статті, а іноді й експлікує підтекст. Вживання трансформованих фразеологічних одиниць, зокрема прислів'їв та приказок є характерною рисою газетних заголовків: цей прийом активізує інтелектуальну діяльність реципієнтів, вимагаючи певного розумового пошуку вихідної фразеологічної одиниці, відтворення його первинного значення та розуміння нового змісту трансформованого вислову.

Трансформація фразеологічних одиниць у заголовках сягає й граматичного рівня – це зміна граматичних форм компонентів, що входять до складу заголовка. Сюди належать зміни дієслівних форм (час, особа, вид тощо), напр., приказка *Обдерли як липку...* (Високий замок. 16.03.2009) із заміною інфінітиву особовою формою.

Трансформація може сягати й синтаксичного рівня. Передусім це зміна прагматичної настанови висловлення, що є заголовком та одночасно фразеологічною одиницею. Це можливо за умови, якщо прислів'я або приказка за граматичною формою дорівнюють реченню. Однак у вихідному варіанті це речення є здебільшого розповідним, а в трансформованому вигляді – спонукальним чи питальним, напр.: *Двічі в одну річку не ввійдеш? На Буковині та Прикарпатті досі ліквідують наслідки минулорічної повені* (Україна молода. 29.04.2009). До синтаксичних змін уналежнюємо й граматичні перетворення складних речень, наслідком яких стає зміна їхньої семантики, напр.: *Як посієш – так і пожнеш!* (Високий замок. 14.03.2009).

Проте, крім лексико-граматичних трансформацій, у заголовках, створених на підставі прецедентних текстів – прислів'їв та приказок, поширеним прийомом актуалізації нової семантики є введення в контекст. Додавання контекстуального оточення, що надає змогу інтерпретувати фразеологізм у потрібному авторові ключі, знімає потенційну полісемантичність цього прецедентного тексту. Такі

заголовки мають вигляд фрагментованих конструкцій, що складаються з двох компонентів, які становлять темо-рематичну єдність, напр.: **Розбите горнятко не заклеїш. Краще придбати нове** (Високий замок. 11.02.2009). Подібні заголовки фактично становлять цілісний заголовковий комплекс, що може передаватися одним складним реченням або двома простими.

Відношення між компонентами переважно пояснювальні, уточнювальні, причому пояснення вимагає саме прецедентний текст, напр.: **Пенсійний фонд: чим багаті, тим і раді...** (Високий замок. 07.04.2009); **Газова угода України з ЄС – і вовки ситі, і вівиці цілі** (Високий замок. 28.04.2009). Перша частина в наведених прикладах передає тему статті, вона чітко вказує на те, про що буде йтися нижче, тобто полегшує реципієнтам подальшу комунікативну поведінку щодо вибору газетного матеріалу для прочитання. Друга частина вказує на підтекст, на авторське ставлення до повідомлення: використання прислів'їв та приказок надає змогу дати приховану авторську оцінку подіям, заявленим в темі. Якщо ж в заголовковому комплексі поєднано контекстуальне введення фразеологізму з його лексико-граматичною трансформацією, то ефект авторської присутності посилюється, напр.: **Як нам далеко до Європи! Пусти свиню у Стрийський парк...** (Високий замок. 28.04.2009); **Це точно: не святі горшки ліплять. І не вони їх б'ють** (Львівська газета. 05.02.2009). Фрагментація заголовків виокремлює тему від реми та підкреслює семантичне навантаження відокремленого прецедентного тексту.

Поєднання в одному заголовку кілька способів трансформації одночасно додає тексту елементів мовної інтелектуальної гри і разом з тим виконує стилістичну функцію, напр.: **Українці хочуть з'їсти по пуду солі?** (Високий замок. 18.03.2009); **Українці стали погоджуватися на синицю в руках** (Львівська газета. 12.02.2009). Тут фразеологізми наведені без суттєвих перетворень та органічно введені в контекст, тому сприймаються цілісно з текстом заголовка, а не як окремих компонент заголовка.

Отже, заголовковий комплекс газетних статей може бути представлений різними типами трансформацій прецедентних текстів – прислів'їв та приказок. Конкретна реалізація прецедентних текстів національного рівня передбачає подання фразеологізмів без змін та з лексико-граматичними, синтаксичними та контекстуальними трансформаціями. Зазначений тип прецедентності демонструє прецедентні феномени національного рівня.

Список використаної літератури:

1. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
2. Лисоченко О. В. Риторика для журналистов: прецедентность в языке и в речи. Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. 318 с.

3. Назаренко О. М. Реалізація категорії діалогічності в сучасному українському тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Одеса, 2012. 20 с.
4. Назаренко О. М. Національно-прецедентні феномени українського когнітивного простору в дискурсі мас-медіа. Мовознавчий вісник. Вип. 10. Черкаси, 2010. С. 176–179.
5. Селиванова Е. А. основы лингвистической теории текста и коммуникации. К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. 336 с.
6. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва : Агар, 2000. 280 с.

Ключові слова: заголовок, текстова прецедентність, прецедентний феномен.

Ключевые слова: заголовок, текстовая прецедентность, прецедентный феномен.

Key words: title, precedent text, precedent phenomenon.

ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Керівник секції: завідувач кафедри журналістики, д. філол. н., доцент
В. В. Колкутіна

Секретар секції: старший викладач кафедри журналістики
Л. М. Писаренко

КОЛКУТІНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, доцент*

ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ВИМІРИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Будівельним матеріалом для всіх типів ЗМІ, літератури та літературознавства було і залишається слово. Журналіст чи письменник, оперуючи словом, формулює оцінку, стверджує, переконує, маніпулює, впливає, формує свідомість, увиразнює або спростовує істинність судження. У будь-якому разі він впливає на глибину осмислення естетичної свідомості реципієнта, опосередковано або ж безпосередньо формує його світоглядні засади, художні смаки, аксіологічні пріоритети.

У журналістиці та літературознавстві поліфункціональна семантика слова вимагає правильного тлумачення. Особливо важлива інтерпретація там, де зміст висловлювання спеціально децю прихований від прямого трактування, де він зашифрований, сугестивний, символічний. Герменевтичний стиль (С. Квіт) споріднює журналістику та літературу, внаслідок чого герменевтичний феномен «виступає важливою характеристикою людини, окреслюючи її вроджену здатність до розуміння» [4, с. 9].

Герменевтика посприяла і тому, що література поступово трансформувалась у медіа, вона «є медіа, як і інші засоби соціальної комунікації, а тому зв'язок літературознавства і журналістикознавства у цій площині є незаперечним» [1, с. 6].

Не зважаючи на значний масив дослідженого у журналістиці та літературознавстві, питання їх взаємозв'язку не розглядалися у сучасній науці. Ми простежуємо низку споріднених аспектів, вивчення яких збагатять як літературознавство, так і журналістику. Оскільки нарратив – це оповідь, яка може бути інтерпретована та розказана

по-іншому, в тому числі мовою не тільки кіно чи живопису, а й літературно-критичною, науковою (рецензією, відзивом, статтею), ми прийняли такі робочі інструменти: наратор у літературно-критичному тексті – це суб'єкт повіствування, посередник між автором (літературним критиком) та художньо-критичним світом книги; уявна постать, що викладає для різнотипного читача перебіг подій та впливає на нього. Безперечно, наше визначення потребує подальших уточнень.

Літературно-критичні та історико-літературознавчі оцінки журналіста, письменника або літературного критика, що викладені у журнально-газетних статтях, збірках або ж книгах, залежать від трансформації літературного процесу, від характеру критичних міркувань, літературно-критичних уподобань та сили уяви автора. Оцінний аспект має індивідуально-неповторний, суб'єктивний характер. Духовна, емоційна база автора – журналіста, письменника чи критика – виражається через естетичну оцінку, естетичне почуття, за допомогою логіко-понятійних засобів, яскравих описів-аналогій [2, с. 11].

Одним із ключових аспектів дослідження художнього, літературно-критичного чи публіцистичного тексту є усвідомлення його перш за все комунікативної природи, адже апріорі такий текст передбачає, як мінімум, двох співбесідників: з одного боку, читача, з іншого – письменника, літературного критика, журналіста. Виступаючи знавцем літератури, власний дослідницький інтерес, свої міркування, уподобання митець адресує читачеві, який обов'язково передбачається, тому що такий текст не існує автономно, він у своїй генезі спирається на читачку присутність. Таким чином, як основні елементи художнього та публіцистичного твору виокремлюються комунікація та діалог, котрий диференціюється на діалог критика з читачем; діалог автора розвідки з тим письменником, якого він досліджує; діалог реципієнта з досліджуваним критиком митцем. Тут літературний критик виступає посередником: «Посередники – це всі ті, хто, не маючи безпосереднього відношення до процесу творіння художнього комунікату, втручається в процес його циркуляції, займаючи місце між комунікатором та потенційним реципієнтом з метою полегшення процесу комунікації. Функція посередника – утилітарна, тобто, він покликаний сприяти скороченню та подоланню дистанції та її отримувачем, створити інтерпретаційний клімат» [3, с. 61].

З'ясування вказаного аспекту порушить виникнення проблеми співвідношення / зіставлення художнього тексту та особи критика чи журналіста як гіпотетичного, передбачуваного читача, котрий не тільки аналізує, уособлює, а й перебуває поза межами цього тексту. У результаті таких «читацьких» спостережень узагальнюються його думки та відбувається формування рецептивних ресурсів тексту та психологічного ферменту його сприйняття (праці О. Потебні, Л. Виготського, Ігнатенко М., Г. Клочека, О. Червінської).

Письменник чи журналіст має усвідомлювати, що його художній твір або ж розвідка – це те русло, яке спрямовує творчо-відтворювальну уяву читача, його інтелектуальні операції, навіює йому певні емоції

стани, естетичне сприймання, задає структуру літературно-критичного дискурсу. Тому він має так побудувати свій дискурс, щоб у його структурі відбилася певна оцінна стратегія, спрямовуюча сила сюжетно-фабульних конструкцій, поетикальні виміри, лінгво-стилістичні засоби вираження критичних оцінок і суджень, рецептивно-риторичні аспекти літературно-критичних текстів.

Комплексні родово-жанрові сполучення, що функціонують в журналістиці та літературі, знаходять різноманітну модифікацію переважно у публіцистичних виявах – есе, літературний портрет, нарис, «біографія-світогляд». Ця система жанрів будується за конструктивним принципом аналогії, водночас кожен із них набуває рис, різновидів та стильової домінанти залежно від проблематики, полемічної спрямованості, знову ж таки – оцінних суджень, пафосу, критеріїв.

Як бачимо, журналістика та літературознавство, попри власні існуючі індивідуальні принципи, засади і методи, попри, безмовно, онтологічну розмежованість, у герменевтичному плані мають сутогосподні дотички-перехрестя, спрямовані на глибоке розуміння мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Галич О. Історія літературознавства. – Луганськ : Книжковий світ, 2009. – 264 с.
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) [Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів] // Р. Гром'як. – Тернопіль : Підручники & посібники. – 1999. – 224 с.
3. Зубрицька М. Категорія читача в літературно-критичних дослідженнях XX століття / М. Зубрицька // Записки Перекладацької Майстерні. – Львів, 2002. – С. 52–62.
4. Квіт С. Герменевтика стилу. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 143 с.
5. Михайлин І. Основи журналістики. – К. : ЦУЛ, 2003. – 284 с.

Ключові слова: герменевтика, журналістика, літературознавство, текст, рецепція.

Ключевые слова: герменевтика, журналистика, литературоведение, текст, рецепция.

Key words: hermeneutics, journalism, literary criticism, text, reception.

СКАЛАЦЬКА ОЛЕНА ВІТАЛІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, доктор філософських наук*

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЩОДО COVID-19 У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Пандемія Covid-19 трансформувала соціальне життя індивідів та вплинула на інформаційний простір. Соціальна дистанція та дотримання карантинних обмежень сформували віртуальний простір як основне джерело інформації та репрезентації соціальних практик. Світові інформагенції та ЗМІ описували новий вірус як «невідому форму пневмонії», «пневмонію невідомого походження», «невстановлену пневмонію», «уханський вірус». Індивіди потопали в безлічі інформації: від медичних припущень, історичних фактів боротьби людства з епідеміями, державними повідомленнями про кількість зараженого населення в країні, та тих, хто вилікувався; рекомендаціями про захист здоров'я. В інформаційному просторі стрімко поширювались повідомлення про Covid-19, що отримало назву «інфодемія».

Велика частка цих повідомлень є дезінформацією, яка поширювалась сайтами-сміярками, псевдоекспертами, інфлюенсерами. Окремим джерелом фейкових новин були соціальні мережі, в яких користувачі поширювали емоційно забарвлені відеоролики, фото. У соціальних мережах та месенджерах дезінформаційні повідомлення характеризувались: наявністю закликів «Увага!», «Терміново!»; посиланням, що інформація отримана від близького родича або знайомого, які пов'язані з державними органами або мешкають в іншій країні [1]. Деякі користувачі соціальних мереж розповідали про свою вигадану хворобу, ці відео потрапляли до рекомендацій, ставали вірусними, їх переглядала велика кількість людей. Також велику кількість переглядів мали відео, на яких обговорювались теорії змови та походження Covid-19. Соціальні мережі змінили свої алгоритми, перевіряли акаунти користувачів, які розповідали про Covid-19, спростували міфи. Соціальні мережі одночасно блокували фейкову інформацію та поширювали перевірену офіційну інформацію. Так, пошуковий запит (або хештег) слова «коронавірус» багатьма мовами спочатку направляв на повідомлення ВООЗ.

До боротьби з дезінформацією долучилась і ВООЗ, яка виокремила головні напрямки боротьби: група представників ВООЗ відстежує повідомлення на різних мовах; спростовуються неправдиві публікації, поширюються інтерв'ю з експертами; ВООЗ долучилось до інформаційних кампаній Facebook, Google, Twitter, TikTok, Pinterest та інших платформ; співпраця з популярними в Instagram та YouTube людьми, яких ВООЗ просить поширювати серед своєї аудиторії правдиві відомості [2].

Необхідно зазначити, що дезінформація в інформаційному просторі українського суспільства у період пандемії COVID-19 ґрунтувалась на

фейкових повідомленнях західних джерел (вертольоти розпилюватимуть дезінфектор; поради японських і тайванських лікарів самоперевірки на коронавірус; люди інфікуються Covid-19, коли роблять тести; вежі 5G вбивають імунітет індивіда та сприяють поширенню; спека знищує коронавірус та інші). У цих повідомленнях використовується маніпулятивна технологія: пропонують поширити цей текст для того, щоб рятувати чиєсь життя; або починаються з посилення на висловлення псевдоексперта, якій зазначається як «китайський лікар» або «китайський експерт»; використовують фотофейки та інше.

Боротьба з поширенням цих повідомлень відбувалась не тільки блокуванням мережею, а й розвінчанням міфів. Дезінформація, яка поширювалась в соціальних мережах, була пов'язана з наступними темами:

- походженням Covid-19 (штучні, природні, конспірологічні);
- обмеженням пересування деякої категорії громадян у громадських місцях (наприклад, поліклініки відмовляються приймати людей пенсійного віку; діти не повинні виходити на вулицю під час карантину);
- матеріалу виготовлення та носіння маски на обличчі (кольорова сторона маски оброблена спеціальною речовиною, яка запобігає потраплянню мікробів у дихальні шляхи, а внутрішня (біла) сторона фільтрує; маскам із неопресу, краще захищають від Covid-19);
- діями шахраїв, які приховуючись під виглядом лікарів намагались заволодіти заощадженнями громадян (злочинці вдягали костюм дезінфектора та ходили по будинках);
- вигаданих штрафів, які повинні сплачувати громадяни та підприємства за порушення вимог карантину (магазини штрафуватимуть за несанкціоноване підняття цін; громадяни сплачуватимуть штрафи за відсутність у машині маски, рукавички та антисептик; за пересилку інформації про коронавірус у месенджерах з можливим арештом до 15 діб);
- тваринами переносять / або захищають від Covid-19;
- псевдомедичні рекомендації з вживанням певних ліків та заходів діагностування захворювання на Covid-19;
- заяви державних органів стосовно посилення режиму карантину (запровадження комендантської години);
- ситуації з розповсюдженням Covid-19 в інших країнах (велика кількість смертей та тих, хто заразився вірусом);
- стан готовності українського суспільства до пандемії Covid-19 (фотографії лікарень, які потребують ремонту та неоснащені необхідним медичним обладнанням; вірусне відео, на якому зображено як чоловіка, який кашляв, виштовхують з автобуса);
- медичних питань та профілактичних рекомендацій (борода підвищує ризик заразитися коронавірусом; коронавірус не живе на поверхнях; люди з певною групою крові більше ризикують захворіти на Covid 19; є «коронавірусний вітер», який переносить вірус, населення закликають заклеювати вентиляційні отвори та кухонні витяжки у квартирах).

– громадяни отримують фінансову допомогу.

Дезінформація щодо Covid-19 в соціальних мережах поширювалась користувачами та ставала вірусною. Головними механізмами протидії фейкам були алгоритми соціальних мереж, налаштовані на перевірку та заборону контенту, та підвищення рівня медіаграмотності користувачів, які повинні критично ставитись до джерел та інформаційних повідомлень.

Список використаної літератури:

1. Правда: Як будують фейки у соцмережах. *По той бік пандемії*. Електронний ресурс: [https://coronafakes.com/truth/pravda-yak-buduiut-feyky-u-sotsmerezkh/](https://coronafakes.com/truth/pravda-yak-buduiut-feyky-u-sotsmerezkh)
2. Infodemic Management. *World Health Organization*. Електронний ресурс: <https://www.who.int/teams/risk-communication/infodemic-management>

Ключові слова: алгоритм соціальних мереж, вірусне відео, дезінформація, інфодемія, медіаграмотність, розвінчання міфів, соціальні мережі, фейк.

Ключевые слова: алгоритм социальных сетей, вирусное видео, дезинформация, инфодемия, медиаграмотность, развенчание мифов, социальные сети, фейк.

Key words: algorithm of social measures, disinformation, fake, information, media literacy, social measures, destruction of, viral video.

БАРАБАНОВА НАТАЛІЯ РОСТИСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат педагогічних наук, доцент*

ГРУШЕВСЬКА ЮЛІЯ АНДРІІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент*

МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ ТЕСТІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Стратегія тестування сьогодні – це не лише підбір питань з перевірки знань змісту дисципліни. Це «план проведення робіт по тестуванню системи або її модуля, що враховує специфіку функціональності і залежності від інших компонентів системи, визначення типів тестів, які потрібно виконувати, опис необхідних підходів з точки зору цілей тестування і так далі» [3].

Роль тестування як основного методу контролю знань постійно зростає в українських закладах вищої освіти, особливо на гуманітарних факультетах [4].

Навчальний потенціал тестових завдань є характерним для проведення поточного контролю на практичних заняттях.

Контролюючи завдання застосовуються педагогами після певного циклу занять з метою діагностики рівня підготовленості. Велика частина завдань може використовуватися як для навчання, так і для контролю.

Як правило, поширене серед викладачів тлумачення поняття «тест» пов'язане із спрощеним варіантом його визначення як «вибору однієї відповіді з декількох запропонованих до питання» [1]. Традиційним тестом є стандартизований метод діагностики рівня знань і умінь студентів. Це, наприклад, такі завдання, як:

вставте пропущене; підкресліть правильне; виключіть зайве; виберіть із запропонованих варіантів тощо.

Оптимальним, на наш погляд, можна вважати тест, що має порівняно невелику кількість завдань, але який дає можливість глибокого зондування знань і умінь. Виходячи з цього, при складанні тестів слід відбирати оптимальну кількість завдань, яка дозволяє відносно точно визначити рівень сформованості знань.

Розглядаємо певні принципи тестування студентів з гуманітарних дисциплін, що передбачає певний зміст і алгоритм подання питань і завдань.

Завдання в тестах нами були розташовані за принципом зростаючої трудності. Трудність завдання визначається на основі передбачуваного числа і характеру розумових операцій, необхідних для успішного виконання завдань. Перехід до виконання завдань кожного подальшого етапу можливий лише за умови усвідомленого виконання завдань попереднього етапу.

Для організації тестування у ході модульних контролів нами було розроблено наступну (уточнену) шкалу рівнів знань студентів:

- рівень 1 – упізнання вивчених базових понять, категорій, принципів тощо;
- рівень 2 – відтворення вивчених базових понять, категорій, принципів тощо;
- рівень 3 – уміння узагальнювати, обґрунтовувати, аргументувати, переконувати тощо;
- рівень 4 – створення продукту творчої діяльності на рівні навчально-професійної компетенції, відповідної до «освітньо-професійних стандартів».

Для того, щоб оптимізувати перелік завдань при створенні конкретного тесту, необхідно враховувати загальні принципи їх розробки.

Ми приймаємо варіант розробки, запропонований В. С. Аванесовим, проте із урахуванням професійного напрямку навчання і змістовно-сміслових характеристик дисципліни, яка вивчається.

Перший принцип розробки змісту тесту – відповідність змісту тесту цілям тестування. Відповідно до змісту «Теорії комунікації» це, наприклад, завдання на перевірку умінь назвати, уточнити, охарактеризувати і так далі наведені визначення вивчених на заняттях понять.

Другий принцип – визначення значущості знань, які перевіряються, у загальній системі знань, що перевіряються. Це передбачає наступність в розробці кожного нового етапу контролю знань.

Третій принцип – взаємозв'язок змісту і форми. Прості завдання, що передбачають однозначні відповіді, не слід описувати складними мовленнєвими конструкціями.

Четвертий принцип – змістовна правильність тестових завдань. Викладач має скласти завдання так, щоб уникнути двозначності формулювань, що ускладнює реактивні дії студента.

П'ятий принцип – репрезентативність змісту навчальної дисципліни у змісті тесту. При розробці тесту звертається увага на повноту і достатність кількості завдань для аргументованого висновку про знання з конкретної дисципліни.

Шостий принцип – відповідність змісту тесту рівню сучасного стану науки. У матеріалах для самостійної роботи студентів з вивчення «Теорії комунікації» ми пропонуємо набір навчальних посібників, що регулярно оновлюються, статей, інтернет-ресурсів для як найповнішого осмислення сучасного стану цієї науки.

Сьомий принцип – комплексність і збалансованість змісту тесту. Тест, розроблений для підсумкового контролю знань, не може складатися із матеріалів лише однієї теми, навіть якщо ця тема є найбільш ключовою у навчальній дисципліні.

Восьмий принцип – системність змісту. Це означає формулювання такого змісту тестових завдань, який відповідав би вимогам системності при перевірці знань. Така системність пов'язана із визначеними в програмі і методичних матеріалах інформаційними блоками, пов'язаними з модулями змісту. Якщо студент не продемонстрував рівень сформованості знань і умінь із завдань до першого інформаційного блоку дисципліни, немає сенсу переходити до другого, оскільки у цьому випадку не буде відстежено наступність і повнота його знань.

Дев'ятий принцип – варіативність змісту. Після першого використання тесту його зміст стає відомим студентам. І якщо є умови для передачі інформації про зміст завдань товаришам, то це майже завжди робиться. У зв'язку з цим викладачі повинні мати в своєму розпорядженні надлишковий набір тестових завдань різного рівня і змінювати їх набір для кожного нового контролю знань.

Оскільки реалізація будь-яких методичних положень в завданнях пов'язана, перш за все, з мовленнєвими педагогічними вміннями складання тестів, нами активно використовується модель ускладнення і узагальнення способів викладу предметного змісту, запропонована Н. Р. Барабановою у підручнику «Основи теорії комунікації» [2, с. 229].

Для забезпечення надійності і валідності тестів ми у кожному з них витримуємо принцип зростаючої трудності від завдання до завдання, принцип відповідності завдань вивченому матеріалу, принцип розробки змісту з урахуванням всіх рівнів знань, незалежно від матеріалу, що вивчається.

Варіанти тестових завдань для перевірки знань, умінь та навиків студентів при вивченні гуманітарних дисциплін

Перший рівень
 Виберіть правильний варіант.
 Виключіть неправильний варіант.
 Підкресліть необхідне.
 Назвіть поняття. (у письмовій формі)
 Другий рівень
 Сформулюйте визначення поняття.
 Перелічіть.
 Погодьтеся (або спростуйте).
 Уточніть найбільш правильний варіант. (у письмовій формі)
 Третій рівень
 Класифікуйте.
 Охарактеризуйте.
 Порівняйте.
 Аргументуйте вибір.
 Обґрунтуйте.
 Узагальніть запропоновані дані й зробіть висновок. Поясніть ваш вибір.
 Визначте головну думку.
 Доведіть істинність/помилковість думки.
 Наведіть конкретний приклад.
 Переконайте в правоті власних думок. (в усній або письмовій формі)
 Четвертий рівень
 Створіть.
 Оптимізуйте інформацію у власній інтерпретації.
 Опишіть. (в усній або письмовій формі)
 Щоб забезпечити адекватне сприйняття змістовно-сислової і формальної структури тестів, необхідно при їх створенні дотримуватися певних вимог, інваріантних до рівня знань, що перевіряються, і предметного змісту дисципліни. Основні з цих вимог відомі. Це мовна/мовленнєва правильність змісту; логічна форма вислову; можлива стислість формулювань завдань; правильність розташування елементів завдання; розробленість правил оцінки відповідей; подібність інструкції для всіх тих, хто проходить тестування; адекватність інструкції формі і змісту завдання. До цього переліку можна додати те, що завдання четвертого рівня обов'язково повинні містити установки на формування/розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів.

Список використаної літератури:

1. Аванесов В. С. Определение качества знаний школьников с помощью тестов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.botik.ru/~murs/> – Назва з екрана.
2. Основы теории коммуникации: учебник [Текст] / Под ред. М. А. Василика. – М. : Гардарики, 2003. – С. 229–231.

3. Панков А. Болонский процесс в Украине: proetcontra. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Software-Testing.Ru> – Назва з екрана.
4. Панкратов В. Стратегия в тестировании. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Software-Testing.Ru> – Назва з екрана.

Ключові слова: рівень знань, діагностика рівня знань, навчальні тести, методика тестування.

Ключевые слова: уровень знаний, диагностика уровня знаний, учебные тесты, методика тестирования.

Key words: level of knowledge, diagnostics of the level of knowledge, educational tests, testing methodology.

ЧУБУК ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики*

ПАНДЕМІЯ COVID-19 І ПРАКТИЧНІ МЕДІАЗАХОДИ: ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЗВ'ЯЗКІВ ЗІ ЗМІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛ.)

Актуальність даної теми обумовлена необхідністю релевантних дій організацій, їхніх PR-структур по відношенню до процесів, які відбуваються в інформаційному просторі внаслідок пандемії коронавірусу, яка має місце вже більше року практично в усьому світі.

Наше дослідження має на меті з'ясувати фактичний стан роботи PR-структур, насамперед пресслужб (прес-груп, відділів по зв'язках з пресою, пресцентрів і т. п., як частини PR) в напрямку практичної взаємодії із засобами масової комунікації, а саме проведення медіа-заходів. Для цього нам необхідно із застосуванням аналітичного методу визначити ті чи інші тенденції, виявити закономірності, дійти певних висновків, спробувати окреслити перелік першочергових заходів і дій, які мають вчинити організації і пресслужби по завершенні пандемії.

Практичні заходи (в теорії PR і роботи пресслужб їх ще називають організаційні заходи пресслужб, медіа-заходи тощо), як-то прес-конференції, брифінги, прес-тури (журналістські пули), інтерв'ю для представників ЗМІ, прес-ланчі, зустрічі із журналістами є – поряд із так би мовити суто інформаційною діяльністю (прес-релізи, підготовка статей, прес-пакети, інша інформаційна продукція для медіа) – ефективним і дієвим каналом комунікації із реципієнтом (аудиторією). Донесення меседжів організації через телебачення, радіо, пресу, соціальні медіа, а не завдяки прес-релізам, викликає у читача (глядача) більше довіри, оскільки «в руках журналістів» вони вже можуть не виглядати як пропаганда чи то, скажімо, реклама, просування, піклування про власний імідж організації чи її керівника, і таке інше. Практично будь-який медіа-захід має на меті залучити ширше коло представників ЗМІ,

і саме телевізійники і радійники, газетярі і представники Інтернет-ресурсів мають змогу донести ідею організації – в ненав'язливій, що важливо, формі – до широкого загалу.

Разом з тим, починаючи з березня 2020 року, коли у світі, у тому числі в Україні, набуло поширення таке явище, як пандемія коронавірусу Covid-19, медіа-заходи, донедавна одна з найвагоміших складових роботи пресслужб, внаслідок епідемічних обмежень (які кожного разу активізувалися під час так званих хвиль коронавірусу в країні в цілому і в окремо взятому регіоні) почали набувати так званого оптимізованого формату, що зрештою призвело до зменшення їх кількості в середньому в 2–3 рази. Зменшилася кількість учасників тих медіа-заходів, які все ж таки проводяться. Деякі організації регіону, які ніколи не обмежували кількість журналістів на заході, почали проводити акредитацію. Різко скоротилося відвідування представниками ЗМІ (для спілкування, «очних» інтерв'ю, обговорення напрямів подальшої співпраці тощо) пресслужб органів державної влади, правоохоронних органів, «силових» структур, політичних, громадських організацій, установ тощо. Широкого (негативної тональності) розголосу в ЗМІ набуло січневе поточного року рішення обласної влади щодо допуску журналістів в приміщення ОДА і облради тільки у супроводі працівників пресслужби (влада таке рішення пояснювала саме необхідністю дотримання заходів безпеки з точки зору нерозповсюдження вірусної інфекції).

В практиці роботи пресслужб Одеської обласної державної адміністрації, Одеської обласної ради, Одеської міської ради, Командування Військово-морських сил Збройних сил України, Південного управління Державної прикордонної служби України та деяких інших установ і організацій стали майже відсутніми такі медіа-заходи, як прес-тури (журналістські пули), зустрічі із ЗМІ, а головне, суттєво поменшало подієвих заходів, на які запрошувалися ЗМІ. Варто додати, що саме пресслужби вище зазначених організацій найбільш активно у регіоні застосовували у роботі зі ЗМІ ці формати. В практичній діяльності пресслужб обласних державної адміністрації і ради депутатів серед найбільш «вживаних» медіа-заходів в період, що досліджується, є прес-конференції (частіше це так звані підходи до преси, які більшою мірою є імпровізованими і завчасно не анонсованими), інтерв'ю (коментарі) для представників ЗМІ. З «побуту» діяльності пресслужб практично зникли прес-тури по області (раніше серед інформаційних приводів були, зокрема, знайомство з ходом будівництва доріг, висвітлення відкриття тих чи інших новобудов, навчання, урочистостей тощо), а ті, що й проводяться «оф-лайн», значною мірою носять рекламну, іміджеві спрямованість.

На наш погляд, варто більш детально зупинитися на прикладі медіа-заходу, який ось вже два десятиліття проводить у регіоні відділ зв'язків з громадськістю Командування Військово-морських сил Збройних сил України. Мається на увазі міжнародне військово-морське навчання серії «Сі бриз». У 2020 році у зв'язку з пандемією і зміною формату проведення

(заходи проводилися лише у вигляді морської фази, військові моряки не проводили жодних зустрічей, не обмінювалися делегаціями і не «ступали на борт» один одного), цей відділ практично не ангажував на медіа-захід журналістів, тоді як у попередні роки флотська пресслужба разом з об'єднаним прес-центром даного потужного і широко відомого заходу міжнародного військового співробітництва щоразу акредитувала на навчання 100–150 представників ЗМІ (для яких протягом 10–14 днів організовувалося до 10 медіа-заходів на різних локаціях). У 2020 році регіон (представники ЗМІ) залишилися без ще двох добре відомих одеських «фішок» – Міжнародного одеського кінофестивалю і «Гуморини» (останній знаний своєю традиційною карнавальною ходою центром міста). Заходи проводилися лише у форматі «он-лайн», у вигляді привітань, трансляції архівних матеріалів тощо.

Практика свідчить і про наступне: переважна більшість тих організацій, роботі яких раніше у «допандеміївські» часи була притаманна відкритість, прозорість, намагалися такими залишатися й в умовах тих чи інших обмежень, їх робота активізувалася, як тільки-но послаблювалися обмеження. Разом з тим, ті організації, які й до цього були «закритими», нинішні карантинні обмеження використали як «ширму», як привід для своєї ще більшої закритості і «відгородженості».

Протягом останнього року мав місце й такий, досить неочікуваний, але скоріше негативний досвід, коли медіа-заходи проводилися «офлайн» в ситуації, яка насправді цього «оф-лайну» не потребувала, тобто, коли абсолютно переважній частині журналістів цілком достатньо було отримати інформацію в «он-лайн-режимі», оскільки вони не відрізнялися динамізмом, не «тягнули» на телевізійну «картинку», а більшою мірою містили наведення статистичних даних.

Йдеться, зокрема, про оперативні брифінги в обласній держадміністрації щодо стану захворюваності у регіоні на Covid-19.

В цілому об'єктивно спричинене переведення певних медіа-заходів у форматі «он-лайн» (хоча далеко не завжди доводиться констатувати ефективність цього кроку з точки зору своєї привабливості для журналістів) висвітлює проблему не напрацювання пресслужбами відповідного досвіду. Мовиться про те, що кожен медіа-захід від задуму до його реалізації складається з підготовчого етапу, етапу (безпосереднього) проведення, а також з низки «пост-елементів». Тобто, представники переважної більшості пресслужб, про які йдеться у нашому дослідженні, протягом 2020–2021 років практично не набувають відповідних навичок, зокрема, що стосується підготовки програми заходу, складання його бюджету, продумування логістичних питань, а також досвіду анонсування і добору учасників, підготовки так званої прес-папки, так само як не отримують досвід безпосереднього проведення медіа-заходу, не мають можливостей побачити, відчути весь типовий алгоритм дій пресслужби чи її окремих представників під час проведення медіа-заходу, не вчаться всьому тому, що їм потрібно для успішних і ефективних дій по завершенні заходу.

Отже, така вагома складова у роботі прес-служб, як медіа-заходи в період пандемії коронавірусу зазнала суттєвих, переважною мірою негативних змін. Далеко не усі пресслужби доклали належних зусиль для пошуку нових, нестандартних форматів. Характерним є й те, що не усі пресслужби не дбають про те, як можна компенсувати відсутність напрацювання відповідного досвіду практичної роботи, не проводять відповідне навчання прес-працівників. У зв'язку з вище викладеним передбачається досить повільне відновлення попереднього рівня роботи пресслужб в частині, що стосується проведення медіа-заходів.

Ключові слова: пресслужба, пандемія, медіазахід.

Ключевые слова: пресс-служба, пандемия, медиа-мероприятие.

Key words: press service, pandemic, media event.

ПИСАРЕНКО ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики*

КОМУНІКАТИВНА ПРОПАГАНДА ТА МАНІПУЛЯЦІЯ В ГАСЛАХ ТА СЛОГАНАХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

Актуальність даної теми обумовлена тим, що в країні відбуваються вибори президента, місцеві вибори, під час яких активізувалися всі політичні сили, активно проводилася передвиборча агітація, дебати, дискусії. Тож важливість теми вбачаємо у прагненні звернути увагу суспільства на проблему використання політичної пропаганди та маніпуляції через слогани та гасла.

У попередніх дослідженнях ми звертали увагу на те, які маніпуляційні прийоми застосовувалися політичними лідерами під час передвиборчої кампанії, але метою даного дослідження є аналіз саме слоганів і гасел, які використовували кандидати та політичні партії з метою пропаганди своїх ідей та маніпуляції свідомістю громадян.

Дослідженню феномена пропаганда приділяли увагу багато вчених, серед яких можна назвати Г. Лассуелла, С. Московіча, В. Росса, В. Шрамма. Серед сучасних науковців слід звернути увагу на роботи Е. Аронсона, Дж. Брауна, Л. Войтасіка, Г. Джоветона, Т. Квалтерона та ін.

Г. Ласвелл, у книзі «Техніка пропаганди у світовій війні» визначає пропаганду як менеджмент колективних уявлень за допомогою маніпуляцій значимими символами [2, с. 74].

Крім цього пропаганду визначають як ідеологічно спрямовану діяльність партії, громадського об'єднання чи іншої організації для формування у конкретних верств населення певних позицій і уявлень (світогляду). Пропаганда зазвичай поширюється через різні ЗМІ, щоб досягнути бажаного результату. На відміну від

об'єктивної подачі інформації, пропаганда подає інформацію насамперед для впливу на аудиторію [1].

На думку Ю. Р. Шведа, пропаганда являє собою більш-менш систематичні зусилля маніпулювати переконаннями, відносинами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, плакатів, монументів, музики, одягу тощо). У пропагандиста є конкретна мета, щоб досягти її, пропагандист навмисно відбирає факти, аргументи і символи та подає їх так, аби досягти найбільшого ефекту. Щоб максимізувати ефект, він може оминати істотні факти чи спотворювати їх, а також може відвертати увагу аудиторії від інших джерел інформації [3, с. 181].

Якщо ж говорити про політичну маніпуляцію, то тут слід відмітити таких науковців як Т. Адорно, Ю. Хабермаса, Е. Фрома, Ж. Бодріяра, М. Фуко, П. Бурд'є. В Україні особливого поширення набули публікації щодо політичної маніпуляції в 2004 році після «помаранчевої революції». Вітчизняні науковці Г. Почепцов, О. Бойко, М. Варій, Н. Ротар та ін. зверталися до різних аспектів політичної маніпуляції.

Е. Фромм доводив, що політична маніпуляція позбавляє людину здатності скласти цілісну картину світу, підміняє її на абстрактну мозаїку з тенденційно пов'язаних між собою фактів [4].

Існує безліч способів і прийомів політичної маніпуляції та пропаганди: чітке оцінювання, ярлики, захист «своїх», приниження «ворогів», підміна понять, розділення понять, узагальнення, пропагандистські кліше, багаторазове повторення меседжу з незначними варіаціями.

У нашому дослідженні ми зробили спробу проаналізувати слогани та гасла політичних літерів та партій, які брали участь у виборах 2019 року й показати, як відбувається маніпуляція громадською думкою. Для аналізу ми взяли гасла кандидатів на посаду Президента у першому турі президентських перегонів та деяких політичних лідерів:

В. Зеленський: «Весна прийде – *саджати будемо*» – у цьому лозунгу використано один із прийомів пропаганди – абстрактність. Це гасло виборці можуть зрозуміти у такому контексті: «весною будемо саджати квіти», а насправді піар-менеджери вклали в нього зовсім інший, прихований сенс. Перша частина гасла «весна прийде» – це словосполучення, в якому зроблено акцент на тому, що вибори президента відбудуться саме навесні, а ось друга частина «*саджати будемо*» вказує на той факт, що після обрання В. Зеленського новим президентом, саме навесні він почне судові процеси проти «зрадників» нашої країни. Тож можемо зробити висновок, що це гасло не несе в собі негативних ідей, але спосіб подачі інформації й сама інформація є маніпуляційною, бо створює позитивний імідж кандидату через абстрактне поняття: «Зустрінь весну без пороху! Дай шанс своїй країні!» – цей лозунг є пропагандистським, у слогані натякають на обрання президента саме восени через слова «зустрінь весну», а ось друга частина речення «без пороху», нібито не має під собою якогось потаємного сенсу, але кожен з виборців України розуміє, що «без пороху» – це прозорий натяк на те, що це «без чинного президента Петра Порошенка». Таке формулювання можемо

пояснити як особисту образу по відношенню до суперника. Якщо ж проаналізувати наступне речення: «Дай шанс своїй країні!» то тут висловлюється думка кандидата від «Слуги народу» про те, що якщо Петра Порошенка переoberуть на другий строк, то в Україні не залишиться жодного шансу на процвітаюче є особисте невдоволення та навіть ворожість до дій чинного президента, яке виказується через гру слів та закладених у фрази сенсів. Саме наявність у лозунгах вже описаних положень робить їх цілковито маніпуляційними та пропагандистськими.

Маніпулятори використовують кліше «мова», «звичай», «традиції», апелюючи до етнічної ідентифікації людини. Яскравим прикладом була президентська кампанія Петра Порошенка. У своїх лозунгах, промовах та на білбордах він використовував гасло: «Армія. Мова. Віра». П. Порошенко говорить про гасло наступне: «Армія, мова і віра – це не гасло. Це формула сучасної української ідентичності. Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Церква боронить нашу душу». У гаслі закладено мирні і щирі ідеї Петра Порошенка та його любов до своєї держави. Ми не бачимо у гаслі явних пропагандистських ідей, але звертаємо увагу на послідовність слів. Першим виступає слово «армія», яке одразу викликає у виборця певні ворожі асоціації, адже для чого згадувати про українську армію у той час, коли народ прагне миру. Потім вжито слово «мова», яке ніби відділяє перше войовниче слово від наступного духовного та «світлого» – «віра». Таким гаслом П. Порошенко протиставляє «армію», що асоціюється зі словом «війна» та «віру», що вказує на спокій, тишу, мир. Тож він намагався донести своє бажання налагодити політичну ситуацію в країні та вірити у світле майбутнє.

Кандидат у президенти Юлія Тимошенко: «Новий курс України – зміни, на які чекають». У словосполученні «курс України» використано омонімію, тобто курс українського народу, і знову ж таки фразу «зміни на які чекають», у якій не відомо що це за зміни, коли вони відбудуться та хто саме на них чекає. Отже, це гасло створено з метою впливу на вибір народу, через пропагування уявних позитивних змін, які покращать життя людей у країні.

До традицій та культурних цінностей у своїх лозунгах апелював лідер «Народного фронту» Арсеній Яценюк: «Українська мова, кіно, пісня». Характерною ознакою агітаційної реклами Олега Ляшка є народ та його цінності. Він апелює до культури і традицій «Захистимо мову – захистимо Україну!». Аналізуючи ці лозунги, ми бачимо, що лідери партій підтримують мову, пропагують українську культуру, бо всі розуміють, якщо знищити мову народу, то не буде існувати й країна.

Тож ми прийшли до висновку, що майже у всіх гаслах і салоганах політичних лідерів є пропаганда, яка прослідковується у вдалому використанні прийому «гра слів», коротких речень, певних словосполучень, використанні слів, які у підсвідомості громадян викликають позитивні, або ж негативні асоціації стосовно політичних партій або їх лідерів, тих чи інших суспільних явищ.

Список використаної літератури:

1. Методи пропаганди. Studall.org. 2015. URL: <http://studall.org/all-149473.html>
2. Пропаганда для початківців. Електронний журнал «Новий час». 2016. URL: <https://magazine.nv.ua/journal/2978-journal-no-3/propahanda-dlja-chajnikov.html>
3. Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. Львів : Астролябія, 2005. С. 181.
4. Фромм Э. Бегство от свободы / Пер. с англ. М. : Прогресс, 1995. 256 с.

Ключові слова: політична пропаганда, політична маніпуляція, гасло, слоган, політичні лідери.

Ключевые слова: политическая пропаганда, политическая манипуляция, лозунг, слоган, политические лидеры.

Key words: political propaganda, political manipulation, slogan, slogan, political leaders.

ПЛУКЧИ ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри журналістики*

FACEBOOK ЯК ДЖЕРЕЛО ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ МОЛОДІ

За останні кілька років політичне інформаційне середовище значно трансформувалося. Це пов'язано з підвищенням популярності соціальних медіа, які все більше впливають на повсякденне життя. Однак ця зміна відрізняється від попередніх переходів до нових медіа (наприклад від радіо до телебачення і т. д.). Сьогоднішній інформаційний всесвіт соціальних медіа значною мірою формується простими людьми та їх спілкуванням.

Тому в рамках дослідження ми вивчали роль та вплив платформи Facebook як центрального джерела політичної інформації в сучасній інформаційній середовищі. Він передбачає, що зростаюча роль Facebook як джерела політичної інформації означає повернення двоступеневої інформаційної моделі: політичні погляди та досвід зацікавленої більшості значною мірою формуються завдяки спілкуванню меншої кількості політично зацікавлених однолітків. На основі опитування студентів Національного університету «Одеська юридична академія» (вибірка становить 1000 студентів різних курсів та факультетів), дослідження підтверджує, що Facebook є основним джерелом політичної інформації.

Результати показують, що лише політично зацікавлена меншість (10 %) студентів публікує або ділиться політичною інформацією у Facebook. Це означає, що комунікація громадян стає все більш важливою, оскільки політична поведінка більшості формується завдяки публікаціям тих, хто спілкується про політику публічно.

Якщо аналізувати дослідження попередників, то щодо ролі соціальної комунікації у соціальних процесах ще наприкінці 19 століття Габріель Тарде [3] стверджував, що «якби люди не розмовляли, видавати газети було б марно... вони не мали б міцного чи глибокого впливу; вони були б як вібраційна струна без звукової дошки».

Через кілька років американські військові пропагандисти реалізували думку Тарда як відображену в ідеї «чотирихвилинних чоловіків» під час Першої світової війни. Щоб створити громадськість, яка підтримує війну, Комітет США з питань публічної інформації набирав місцевих лідерів думок і щотижня давав їм сценарії та вказівки для щоденних розмов із сусідами [1, с. 117–121].

Однак після Першої світової війни підхід до прямих медіа-ефектів підкреслив Гаррольд Лассуелл [4]. Нові тоталітарні політичні системи в Європі та розширення засобів масової інформації були благодатним ґрунтом для іміджу громадянина як пасивного реципієнта. Однак у середині 20 століття цей образ було спростовано виборчими дослідженнями Колумбійської школи, і соціальний вплив знову вийшов на перший план. П. Лазарсфельд та ін. [5] встановили, що виборці при виборі голосу більше залежать від лідерів думок у своєму особистому контексті, ніж у ЗМІ. Цей результат привів авторів до формування двоступеневої моделі комунікацій [5], стверджуючи, що політична поведінка ширшої, політично незацікавленої громадськості формується невеликою кількістю високо зацікавлених однолітків. Остання група, однак, є активними споживачами засобів масової інформації, що свідчить про те, що за посередництва цих лідерів думок засоби масової інформації можуть чинити вплив на широку громадськість. Незважаючи на подальшу критику його теоретичних коренів (соціальний плюралізм) та погану емпіричну обґрунтованість [2], ця теорія стала визначним теоретичним підходом у дослідженні комунікацій. Однак було запропоновано багато модифікацій, щоб послабити її спрямованість на лідерів думок і пов'язати її з ідеєю більш горизонтального особистого впливу в потоці інформаційної мережі [6].

На відміну від попередніх досліджень, ми не аналізували прямі, короточасні наслідки, виявлені у конкретних діях, але припускаємо, що впливи мають місце на рівні політичної позиції, а також у формуванні давніх політичних уявлень. Це припущення було перевірено через оцінку функціонування демократії на основі тези, що негативність домінує у політичній комунікації Facebook.

Дослідження демонструє, що на політичне розміщення та спільний доступ сильно впливає незадоволення демократією, і, відповідно, ті, хто регулярно отримує інформацію про політику через Facebook, також негативно сприймають роботу демократії. На задоволеність демократією негативно впливає не будь-яка інша преса, окрім Facebook. Цей ефект може бути наслідком того, що молодь в основному бачить негативний політичний зміст своїх незадоволених однолітків, і цей досвід формує їхнє сприйняття політичної реальності; таким чином, результати пропонують непрямі докази наявності соціальних впливів.

На задоволеність демократією негативно впливає не будь-яка інша преса, окрім Facebook. Цей ефект може бути наслідком того, що молодь в основному бачить негативний політичний зміст своїх незадоволених однолітків, і цей досвід формує їхнє сприйняття політичної реальності; таким чином, результати пропонують непрямі докази наявності соціальних впливів. На задоволеність демократією негативно впливає не будь-яка інша преса, окрім Facebook. Цей ефект може бути наслідком того, що молодь в основному бачить негативний політичний зміст своїх незадоволених однолітків, і цей досвід формує їхнє сприйняття політичної реальності; таким чином, результати пропонують непрямі докази наявності соціальних впливів.

В цілому ці висновки вказують на періодичну актуальність двоступеневої моделі комунікації. Це означає, що завдяки мінливим моделям споживання політичної інформації політичну поведінку молоді значно формують їхні однолітки, які спілкуються про політику. Більше того, дослідження виявляє вплив, що виявляється у рівнях ставлення через давнє формування політичних уявлень. Це означає, що якщо ми хочемо зрозуміти політичну поведінку простих людей, варто звернутися до спілкування політично заангажованих громадян. При такому підході головне питання полягає в тому, як і що спілкуються ці активні люди та які фактори впливають на це.

На основі цього дослідження є кілька можливих майбутніх напрямків. По-перше, було б важливо знати, що саме означає, що політична поведінка молоді формується політичним спілкуванням однолітків у Facebook. У цьому дослідженні було висвітлено лише один аспект, а саме – політичний негатив, однак у Facebook може бути багато інших характеристик політичної комунікації громадян, які можуть вплинути на політичну поведінку молоді. Я сподіваюся, що результати, обговорені вище, підкреслюють, що вивчення змісту політичної комунікації молоді дуже потрібне. Крім того, ми повинні поставити питання про те, як Facebook використовується як джерело політичної інформації. Можна припустити, що більшість політичного контенту зазвичай виявляються випадково, як правило, в контексті, де переважає особистий контент. Як в цьому контексті споживається політична інформація? Цей політичний зміст може впливати на політичну поведінку користувачів, не піддаючись великій обробці. Політичну інформацію можна отримати, прочитавши лише заголовки, заголовки чи короткі нотатки, або не тільки швидко враження, а не лише читання довгого тексту. Ось чому слід також дослідити, як саме обробляється політична інформація Facebook.

Список використаної літератури:

1. Ewen, S. (1996). *PR! A social history of spin*. New York, NY : Basic Books.
2. Gitlin, T. (1978). *Media sociology. Theory and Society*, 6, 205–253.
3. Katz, E. (2006). *Rediscovering Gabriel Tarde. Political Communication*, 23, 263–270.

4. Lasswell, H. D. (1935). World politics and personal insecurity. New York, NY : Free Press.
5. Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. (1948). The people's choice. New York, NY : Columbia University Press.
6. Robinson, J. P. (1976). Interpersonal influence in election campaigns two step-flow hypotheses. Public Opinion Quarterly, 40, 304–319.

Ключові слова: політична комунікація, Facebook, демократія, вплив соціальних мереж, молодь.

Ключевые слова: политическая коммуникация, Facebook, демократия, влияние социальных сетей, молодежь.

Key words: political communication, Facebook, democracy, influence of social networks, youth.

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова.....	3

СЕКЦІЯ 1 ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ерёмко Александр Михайлович Философско-культурологическое осмысление феномена синхронистичности.....	8
Сумарокова Людмила Николаевна Коммуникативная философия: испытание практиками	11
Капустіна Надія Борисівна Феномен інквізиції: філософсько-правовий аспект.....	15
Шамша Игорь Владимирович Онто-гносеологическое содержание процесса дистанционного обучения	18
Соляник Світлана Федорівна Сучасні тенденції інформатизації освіти	22
Матюшина Інна Іванівна Критичне мислення та ТЗНПК для вступу в магістратуру зі спеціальності «Право»	26
Палій Оксана Миколаївна Категорія підстави при пізнанні правової дійсності.....	29
Токар Людмила Вікторівна Каузальний зв'язок як критерій істинної праці.....	32
Соколовський Олександр Олександрович Сутнісні особливості правової свідомості.....	36

СЕКЦІЯ 2 АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Крижановський Анатолій Федорович Міждисциплінарність: шлях з двостороннім рухом	40
Дудченко Валентина Віталіївна Ціннісний вимір юридичної техніки	44
Рязанов Михайло Юрійович Артефактність правової спадщини	46
Тіщенко Юлія Валеріївна Культурологічні аспекти дослідження правового міфу.....	49
Бальжик Ірена Анатоліївна Християнські цінності в світлі юридичної антропології.....	53

Кравченко Сергій Петрович Основні властивості правничого тексту	55
Чувакова Ганна Михайлівна Синергетика у дослідженні аномалій правової сфери: потенціал та особливості	59
Дудник Руслана Миколаївна Розвиток комплексних галузей права в Україні	62
Скуріхін Сергій Миколайович Особливості правового регулювання діяльності військових капеланів у США	64
Кормич Анатолій Іванович Основні інструменти розвитку сучасної України як соціальної держави	69
Серебро Михайло Володимирович Світський вимір сучасної держави	72
Нітченко Алла Григорівна, Крес Наталія Олегівна Причини професійної деформації працівників юридичної сфери	75
Антошина Ірина Володимирівна Інформаційна влада та її вплив на сферу освіти у сучасній Україні	78
Бондаренко Аліна Ігорівна Верховенство права як принцип правозахисної діяльності сучасної держави	81
Ковбасюк Степан Валерійович Інституційна стабільність та цілісність сучасної держави	84
Вольвак Олександр Миколайович Правове регулювання в умовах Індустрії 4.0	87
Войткова Аліса Вікторівна Проблема цілісності морського законодавства України	90
Лук'янчук Ольга Вікторівна Герменевтика права: еволюція наукових поглядів	93
Аракелян Размік Мінасович Моральність та справедливість як критерії легітимності державного примусу	96
Іванкова Вікторія Олексіївна Рецепція та правовий досвід: до питання співвідношення категорій	99
Караман Микола Віталійович Функціональна характеристика ритуалів у правовій сфері	102
Грезіна Олена Миколаївна Порівняльно-правовий метод дослідження проблем захисту прав учасників освітнього процесу	105
Іванчук Віра Євстафіївна Правовий моніторинг як категорія юриспруденції	107
Боброва Тетяна Анатоліївна Позитивна та негативна судова правотворчість у сучасних реаліях	110

Гордієнко Анастасія Юріївна

Соціальна справедливість в епоху глобальних викликів сучасності 113

СЕКЦІЯ 3

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Бехруз Хашматулла

Афганський конституціоналізм: основні історичні віхи 117

Аніщук Ніна Володимирівна

Історичний розвиток конституційних актів

Великої Британії щодо пересс: гендерно-правовий аспект.....120

Барабаш Наталя Олександрівна,

Момот Віра Ігорівна

Дослідження ромської трагедії періоду

Другої світової війни: пошук спеціального визначення 123

Єфремова Наталя Володимирівна

До питання вивчення науково-педагогічної діяльності професора

Володимира Гавриловича Сокурєнка 126

Остапенко Тимур Олександрович

Договір як джерело приватного права на українських землях

Королівства Польського та Речі Посполитої.....130

Попсуєнко Людмила Олександрівна,

Шевчук Яна Валеріївна

До питання про становлення національної державності

Латвійської Республіки.....133

Корнієнко Ірина Валеріївна

Історичні етапи розвитку поколінь прав людини.....136

Шершенкова Вікторія Анатоліївна,

Шершенков Володимир Станіславович

Правове регулювання органів охорони громадського порядку

Західноукраїнської народної Республіки 139

Ченкова Катерина Пилипівна

Витоки міжнародно-правової протидії участі дітей

у збройних конфліктах 141

Джуган Вікторія Олегівна

Особливості державно-правового розвитку Стародавньої Індії.....144

Брага Тетяна

«Закон судний людем» – найдавніший болгарський

та слов'янський законодавчий пам'ятник епохи християнства.....147

Брановський Петро Петрович

Становище етносів на українських землях

у складі Австро-Угорської імперії.....151

Войцехівська Дарина Юріївна

Вплив визнання національних меншин у законодавстві

незалежної України в кінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні 153

Семенова Альбіна Павлівна

Інститут аліментної відповідальності:

історичний аспект та сьогодення 155

Ужитчак Анастасія Юріївна

Особливості притягнення неповнолітнього до кримінальної

відповідальності в післявоєнній Україні (40–60 рр. XX ст.) 159

СЕКЦІЯ 4 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Людмила Іванівна

Гарантії національної безпеки України в європейському контексті 162

Вітман Костянтин Миколайович

Перспективи впровадження

Угорської національно-територіальної автономії в Україні 165

Краснопольська Тетяна Миколаївна,

Милосердна Ірина Михайлівна

Співвідношення понять «індигенна демократія»

та «локальна демократія» 168

Пехник Алевтіна Валентинівна,

Кройтор Артем Вікторович

Розуміння та суттєві фактори політичного ризику 172

Сушко Анатолій Іванович

Фактор політичної культури в становленні

демократичного суспільства в Україні 175

Завгородня Юлія Володимирівна

Сучасні способи протиборства в політичних процесах 179

Коваль Іван Васильович,

Кисляк Леся Несторівна

Сучасний статус Православної церкви в Україні 182

Дробчак Алла Леонідівна,

Ющенко Вікторія Вікторівна

Problems of legal regulation of the pandemic in Ukraine 184

Аміров Артур Олександрович

Безпековий аспект зовнішньополітичного вибору України 187

Воробйов Віталій Анатолійович

Політичне представництво: протиріччя, загрози, експектації 190

Штурмаревич Дмитро Олексійович

«Доктрина Горбачова»: крах імперії чи перемога нового мислення? 193

Дмитрієв Вадим Вадимович

Вплив мас-медіа на політичну ідентичність 195

Ломейко Вероніка Іванівна

Порядок денний: суспільство, держава, медіа 198

Онищенко Олександр Олексійович

Використання Інтернет-технологій у виборчих кампаніях 200

Походєєва Віолета Євгенівна Антикорупційний дискурс як спосіб запобігання корупції в Україні	203
Прохоренко (Вайер) Аліна Марленівна Савон Катерина Володимирівна Вплив діджиталізації та політичної комунікації на сприйняття України міжнародними партнерами в епоху пандемії	205
Таркін Василь Павлович Інформаційно-технічна війна у гонитві вакцинації	209
Філіна Аліна Юрївна Соціальне партнерство як модель відносин держави та громадянського суспільства	212

СЕКЦІЯ 5 СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ярова Ліліана Вікторівна, Прохоренко Євгенія Яківна Проблеми забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції	215
Ігнат'єва Ірина Ігорівна Теорія змін у соціальному проектуванні	219
Каретна Ольга Олександрівна, Яценко Микола Анатолійович Соціологічний підхід до особливостей інтернет-комунікації	223
Мельников Андрій Сергійович, Алексенцева-Тімченко Катерина Сергіївна Принципи аналітичної етнографії	226
Горський Сергій Віленович Деонтологія та юридична освіта	228
Падалка Ганна Миколаївна Соціологічний аналіз розвитку громадянської участі молоді в контексті сталого розвитку регіонів	230

СЕКЦІЯ 6 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лефтеров Василь Олександрович, Лазор Катерина Петрівна Застосування тренінгів під час навчальних занять у закладах вищої освіти	234
Цільмак Олена Миколаївна Традиційно-евристично-аналітичного типу навчання: переваги та недоліки	238

**Kurova Anastasiia,
Kriukova Marina**

Some aspects of the psychological well-being of the students
in a modern educational space 241

**Короход Ясмiна Джанiвiна,
Лiсовенко Анна Федорiвiна**

Аналіз психологічних ідей Їбн-Сіні (Авіценни) 243

**Татъянчикoв Андрій Олександрoвич,
Третьякова Тетъяна Микoлаївна**

Вплив кіберсередовища на психосоматичне здоров'я особистості..... 246

Вітомський Юрій Леонiдович

Поняття методу «Дельфі» як інструменту ефективного
стратегічного планування та управління..... 250

СЕКЦІЯ 7 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Терлецький Дмитро Сергійович

Правові наслідки рішення
Конституційного Суду України № 4-р(П)/2020 від 17.06.2020 253

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна

Зловживання правом на звернення до суду за захистом 256

Крусян Анжеліка Романівна

Інформаційне суспільство в Україні:
конституційно-правове забезпечення формування та розвитку 259

Мишина Наталя Вікторівна

До питання інститутів місцевої безпосередньої демократії в Україні 263

Француз-Яковець Тетъяна Анатоліївна

Сучасні проблеми та передумови виникнення
феномену абсентеїзму в Україні..... 265

Олькіна Олена Володимирівна

Економічний конституціоналізм: структурна характеристика..... 268

Бальцій Юрій Юрійович

Організаційно-правові засади формування
та реалізації державної політики в сфері розвитку
місцевого самоврядування України..... 271

Назарко Аркадій Тимофійович

Місцевий референдум у механізмі народовладдя:
питання теорії і практики 274

Букач Володимир Володимирович

Конституційно-правовий інститут президентства в Україні 277

Волкова Дарія Євгенівна

Свобода релігійних асоціацій в Україні 280

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна

Основні функції соціальної держави щодо забезпечення
соціальних прав людини..... 282

Панасюк Віта Миколаївна

Технічні цензи у виборчому законодавстві України:
поняття та загальна характеристика 285

Міхальов Володимир Олександрович

Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні 288

Марущак Анна Валеріївна

Сучасний стан польського громадянського суспільства 290

Віткова Валентина Сергіївна

Питання взаємодії Державного бюро розслідувань
з іншими правоохоронними органами в Україні 294

Сон Софія Сергіївна

Кодифікація виборчого законодавства України
та загальноєвропейський виборчий процес 297

Батан Юрій Дмитрович

Тести у викладанні конституційного права:
складання, розв'язання, обговорення.....299

Корнієнко Володимир Олександрович

Електронне голосування в Україні 302

Луцков В'ячеслав Олегович

Проблема визначення членів територіальних громад у контексті форм
безпосередньої участі територіальних громад у здійсненні місцевого
самоврядування в Україні 306

Сиротко Михайло Володимирович

Категорія ефективності в конституційно-правовому регулюванні.....310

СЕКЦІЯ 8
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО,
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА
І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Аракелян Мінас Рамзесович

Адвокатура України – важлива складова правозахисної
діяльності в громадянському суспільстві.....313

Сурілова Олена Олексіївна

Правовий механізм адаптації до глобальної зміни клімату
в умовах пандемії COVID-19: досвід ЄС 316

Акіменко Юлія Юріївна

Роль модельних правил приватного права у гармонізації
цивільного права країн-членів Європейського Союзу.....320

Белогубова Оксана Олександрівна

Система колізійних прив'язок, що застосовуються
до трудових відносин, ускладнених іноземним елементом 322

Грушко Мальвіна Валеріївна,

Мануїлова Катерина Вікторівна

Міжнародний досвід застосування концепції
перехідного правосуддя 326

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, Форманюк Вікторія Василівна Діяльність міжнародних організацій щодо цивільної авіації під час пандемії	330
Цибульська Ольга Юрійвна МІПрП в контексті рекодифікації цивільного законодавства України: загальний огляд	333
Чайковський Юрій Володимирович Вплив пандемії на міграційні процеси: виклики міжнародно-правовому регулюванню	335
Юрчишин Наталія Геннадіївна, Безносок Олег Петрович Права людини у праві Європейського Союзу	339
Войтович Павло Петрович Вибір держави як актора світової політики	342
Zabolotna Liudmyla, Maslii Igor Fundamental challenges of state policy to promote the development of civil society in the framework of ensuring constitutional rights	345
Zhebrovska Krystyna, Riaboshapchenko Anastasiia General principles and concept of international legal standards of human rights	349
Idesis Iryna Valeriivna European charter of local self-government as the basis of statutory legislation in the EU member states and Ukraine	353
Cornelius Nolen Hate speech and hate crimes in the COVID-19 era	355
Музика Вікторія Василівна До питання про відсутність поняття «критична інфраструктура» в міжнародному праві	359
Громяк Аліна Віталіївна Питання захисту права власності в сучасному міжнародному праві	362
Мануїлова Анна Іванівна Рецепція принципу загального права естопель у міжнародно-правову систему	365
Мохд Наргіз Османівна Правовий вимір міжнародної регіоналізації у контексті фрагментації міжнародного права	367
Ругало Юлія Ігорівна Юрисдикція Міжнародного кримінального суду: сучасні виклики у її визначенні	370
Рульов Ілля Михайлович Пріоритет інтересів ІТ-корпорацій над інтересами держави як загроза кібербезпеці держави	374

Степанова Снежана Петрівна Міжнародне волонтерство як засіб досягнення цілей сталого розвитку ООН	377
Ходирева Ангеліна Вячеславівна Проблемні питання збереження приватності у трастових правовідносинах	381

СЕКЦІЯ 9 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кормич Борис Анатолійович Впровадження АЕО в Україні: формальна та практична гармонізація законодавства	385
Федотов Олексій Павлович Відповідальність митного брокера за вчинення правопорушень, пов'язаних з провадженням митної брокерської діяльності	388
Аверочкіна Тетяна Володимирівна Гене́за публічного адміністрування режиму судноплавних річок	392
Кузнецов Сергій Олександрович Досвід регіонального співробітництва у протидії нелегальній міграції морем	396
Гаверський Віталій Валерійович Загальнотеоретичні аспекти співробітництва держав, розташованих на узбережжі замкнених та напівзамкнених морів	399
Серафимов Віталій Віталійович Політика планування та розвитку портової галузі України: перспективи оновлення	402
Андрущенко Сергій Васильович Правовий режим суден каботажного плавання у морських портах України	405
Панчук Анна Олександрівна Впровадження світового досвіду управління земельними ділянками у морських портах України	409
Кузнецов Сергій Сергійович Чорноморський басейновий єврорегіоналізм: перспективи для оновлення морської доктрини України	412
Єременко Крістіна Сергіївна Деякі аспекти імплементації Додатку VI МАРПОЛ у законодавство України	415
Смірнова Наталія Романівна Доказове значення інформації з джерела Інтернет при визначенні митної вартості товарів	419
Varykasha Iryna Oleksandrivna Maritime English law: practice and terminology	423

СЕКЦІЯ 10

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ В ЕПОХУ ІНДУСТРІЇ 4.0

Кібік Ольга Миколаївна, Хаймінова Юлія Володимирівна	
Кластеризація в системі економічного розвитку	425
Тупкало Віталій Миколайович	
Зміна парадигми менеджменту підприємств в умовах цифрової економіки	428
Костенко Олексій Володимирович	
Проблеми правового регулювання анонімізації та псевдонімізації в сфері управління ідентифікаційними даними	431
Тихончук Леся Хотіївна, Голуб Роман Сергійович	
Реалізація прав громадян на участь в ефективному надкористуванні	435
Котлубай Вячеслав Олексійович, Редіна Євгенія Валентинівна	
Вплив глобальних трендів на бізнес-менеджмент	438
Примаченко Іван Федорович	
Перспективи економічного розвитку України у постковідний період	441
Шишлюк Вікторія Русланівна	
Запобігання тіньовій економіці та корупції: правові та організаційні аспекти	444
Вольвак Олександр Миколайович	
Сучасні інтеграційні процеси у світовій економіці та їхній вплив на економічну безпеку України	447

СЕКЦІЯ 11

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Lagutina Iryna Viktorivna	
Unified contribution for compulsory state social insurance: general principles of calculation and payment	450
Чанишева Галія Інсафівна	
Щодо закріплення ознак індивідуальних трудових відносин у проекті Трудового кодексу України	453
Ярошенко Олег Миколайович	
Щодо характеру юридичних гарантій, передбачених ч. 3 ст. 119 КЗпП України	457
Вишновецька Світлана Василівна, Вишновецький Вадим Михайлович	
Наука трудового права в епоху глобальних викликів	461

Сімутіна Яна Володимирівна Міжнародний досвід лібералізації трудового законодавства та українські реалії	464
Мельник Володимир Петрович До питання запровадження електронних трудових книжок в Україні.....	468
Бориченко Катерина Валеріївна Щодо незменшуваності змісту міжнародних стандартів права на соціальний захист.....	471
Гудзь Анна Олександрівна, Гудзь Оксана Олександрівна Межі правового регулювання відносин у сфері соціального обслуговування в рамках предмету права соціального забезпечення	475
Потопахіна Ольга Миколаївна Працевлаштування іноземців та осіб без громадянства за законодавством України.....	479
Тарасенко Вікторія Сергіївна Повноваження органів місцевого самоврядування щодо функціонування закладів охорони здоров'я.....	483
Трюхан Оксана Анатоліївна Особливості складання та механізм виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю	485
Андропова Вікторія Артурівна Мовчазна згода як підстава виникнення, зміни або припинення трудових правовідносин.....	489
Нацьєва Марія Іванівна Співвідношення понять «дистанційна робота» і «надомна робота»	491
Пожарова Оксана Вікторівна Правове регулювання охорони праці: проблемні питання	494
Щукін Олександр Сергійович Актуальні питання регулювання праці медичних працівників у період боротьби з пандемією COVID-19	497
Корнілова Олеся Володимирівна Щодо визначення поняття паліативної медичної допомоги.....	500
Кубатко-Писаренко Юлія Володимирівна Предмет колективного трудового права	503
Тодоріка Костянтин Володимирович Підстава здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.....	506
Ломей Дмитро Володимирович Стандарти права працівника на професійну (службову) кар'єру в Європейській соціальній хартії (переглянутій).....	509
Луцик Володимир Борисович Матеріальна відповідальність роботодавця за шкоду, завдану необґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу	512
Старюк Катерина Анатоліївна Особливості актів соціального діалогу у сфері праці	514

Точило Катерина Сергіївна

Виконання працівниками трудових обов'язків
як об'єкт здійснення контролю роботодавцем 517

Пташинська Аліна Олександрівна

Вимоги до особистих і моральних якостей працівників 519

Онуфрієнко Дар'я Віталіївна

Правове регулювання трудових відносин
за участю педагогічних працівників 522

Опара Наталія Геннадіївна

Основні трудові права та обов'язки журналіста
як елемент його правового статусу 524

Ступакова Інна Гаврилівна

Забезпечення права працівника на захист
своїх трудових прав та інтересів як принцип трудового права..... 527

Тішко Дмитро Анатолійович

Основні цілі діяльності МОП у цифрову епоху 529

Краснова Анастасія Валеріївна

Нормативне закріплення права на інформацію та консультації
у законодавстві України та Литовської Республіки..... 532

Яцишин Вадим Валерійович

Нормативне закріплення принципів соціального діалогу
в основних міжнародно-правових актах..... 535

СЕКЦІЯ 12

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Харитоновна Тетяна Євгенівна

До питання використання земель у біоенергетичному виробництві..... 538

Каракаш Ілля Іванович

Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів
та охорони довкілля..... 541

Сидор Вікторія Дмитрівна

Роль державного земельного кадастру в забезпеченні
охорони державного кордону 545

Григор'єва Христина Антонівна

Продовольча безпека vs. аграрний протекціонізм
(правові орієнтири на прикладі експорту соняшникової олії) 547

Чумаченко Інна Євгенівна

Щодо забезпечення прав людини на сприятливе навколишнє
природне середовище в контексті розвитку біоенергетики 550

Платонова Євгенія Олегівна

Особливості програмного забезпечення державної підтримки
біоенергетики в Україні 553

Канівець Людмила Анатоліївна

Щодо перспектив використання Чорнобильської зони у туризмі..... 557

Годованюк Андрій Йосипович Класифікація земельних спорів: історичний аспект	559
Заверюха Марина Михайлівна Національний інвентаризації лісів в Україні бути.....	562
Станчак Ольга Ігорівна Актуальні питання переходу та оформлення права користування земельною ділянкою в порядку ст. 120 ЗК України та ст. 7 ЗУ «Про оренду землі»	564
Karakhanian Karyna Legal protection of land in implementation of privatization	568
Шматько Гліб Ілліч Проблематика правового визначення біомаси у контексті терміна «біопаливо»	570

СЕКЦІЯ 13 ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Логінова Наталія Іванівна Використання інформаційних технологій для автоматизації діяльності кафедри вишу	574
Трофименко Олена Григорівна Хмарні технології у сучасній освіті.....	576
Задерейко Олександр Владиславович Модель захисту персональних даних у ЄС	580
Чанышев Рашид Ібрагимович Вируси-шифровальщики (Ransomware), угрози и меры противодействия	583
Лобода Юлія Геннадіївна Активізація пізнавальної діяльності майбутніх фахівців при створенні комп'ютерних програм	587
Толокнов Анатолій Арнольдович Аналіз доступності сайтів органів державної влади	589

СЕКЦІЯ 14 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Горбаченко Станіслав Анатолійович Проблеми адаптації менеджменту до сингулярного середовища	593
Василенко Микола Дмитрович, Новіков В'ячеслав Пантелійович, Рачук Валерій Олександрович «Цифрове суспільство» на теренах інформатизації: конфіденційність у техніко-правових проявах електронних довірчих послуг.....	596

Василенко Микола Дмитрович, Новіков В'ячеслав Пантелійович	
Зменшення імовірності несанкціонованого доступу в комп'ютерну систему при посиленні парольного захисту.....	600
Бакунина Елена Валерьевна	
О существовании класса S-блоков, удовлетворяющих корреляционному иммунитету компонентных булевых функций и 4-функций.....	603
Бойко Виктор Дмитриевич	
Вопросы перехода на свободное программное обеспечение в современном академическом образовании	607
Соколов Артем Викторович, Хименко Михаил Валерьевич	
Тестирование генераторов ключевых последовательностей на основе совершенных алгебраических конструкций.....	610
Кухаренко Сергій Вікторович	
Підхід щодо обґрунтування вимог захисту інформації в інформаційних системах	613
Баландіна Наталія Миколаївна, Слатвінська Валерія Миколаївна	
Інформаційна культура інформатизованого суспільства	616

СЕКЦІЯ 15 ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Юлінецька Юлія Василівна, Бабій Оксана Юрївна	
Формування лінгвістичних та екстралінгвістичних компетентностей здобувачів вищої освіти в рамках курсу «Legal English in Use»	619
Ладиненко Альбіна Павлівна	
Важливість розвитку навички комунікаційного спілкування під час навчання іноземній мові.....	621
Капінус Олена Леонідівна	
Реферування іншомовних текстів у практиці навчання майбутніх філологів.....	625
Варешкіна Наталія Володимирівна	
Використання творчого потенціалу студентів у навчанні іноземної мови	627
Блага Ольга Богданівна	
Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки майбутніх юристів	631
Maslova Svitlana, Lesnevskaya Kateryna	
The Predicate Main Verbs meanings of the English Propositions	634

Фрумкіна Арина Леонівна, Видишева Ольга Георгіївна Формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів	636
Харитонов Роман Феліксівч Проблема сприйняття кольоропозначення в англійській та українській мовах	640
Дихта Наталя Миколаївна Використання сучасних електронних текстоорієнтованих словників юридичних термінів	643
Пасечник Олена Владиславівна Основні підходи щодо класифікації художньої деталі	646
Bilobrova Olena Vasylivna, Bailo Ivan Yakovlevych Scientific validity of the organization of students' independent work in mastering a foreign language	648
Коваленко Ніна Олександрівна Юридичний переклад німецьких правових документів	652
Бондар-Фурса Ольга Степанівна Можливість використання сленгу у вивченні іноземної мови	654
Alexeyev Mykola, Alexeyeva Liudmyla, Syniova Tetiana Strategic challenges to Ukrainian T&I training	658
Бабятинська Юлія Олександрівна Стратегії, спрямовані на навчання перекладу англомовного юридичного дискурсу	661
Тарасова Анна Михайловна О функционировании латинизмов во французской юридической терминологии	663
Войтович Павло Петрович, Капустіна Таїсія Ігорівна Особливості перекладу присвійної форми англійських іменників в українській мові	666
Тупікова Тетяна Валеріївна, Маріно Дар'я Сергіївна Особливості перекладу фразеологічних одиниць у художній літературі	668
Гроза Ірина Миколаївна Перекладацькі корпуси у сучасній лінгвістиці	670
Поліщук Марія Ігорівна Застосування кейс-методу у проведенні практичного заняття з іноземної мови студентам-юристам	673
Анісімова Юлія Павлівна Поняття або термін корпусної лінгвістики та перелік основних корпусів	675

**Бубнов Денис Валерійович,
Гусейнова Каміла Сарханівна**

Основні проблеми професійно-орієнтованого перекладу 677

СЕКЦІЯ 16 ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

**Мамич Мирослава Володимирівна,
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна**

З історії вивчення професійної мови..... 679

**Томчаковська Юлія Олегівна,
Гришко Вероніка Валеріївна**

Англomовна газетна стаття як полікодовий феномен 683

Колеснік Валентина Олександрівна

Регіональні особливості прізвиськ студентів-першокурсників

Національного університету «Одеська юридична академія» 686

**Ригованова Вікторія Анатоліївна,
Жорнонуй Ульяна Василівна**

Exploring newspaper articles through corpus methods:

research patterns review 690

**Кісельова Анастасія Андріївна,
Завальська Любов Володимирівна**

Функціональні типи хештегів, присвячених темі коронавірусу..... 692

**Назаренко Оксана Миколаївна,
Занько Олена Валентинівна**

Фразеологічні одиниці в текстах ЗМІ як вияви інтертекстуальності..... 696

СЕКЦІЯ 17 ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Колкутіна Вікторія Вікторівна

Герменевтичні виміри журналістського та літературного твору..... 700

Скалацька Олена Віталіївна

Дезінформація щодо Covid-19 у соціальних мережах 703

**Барабанова Наталія Ростиславівна,
Грушевська Юлія Андріївна**

Методика створення тестів для визначення рівня знань студентів..... 705

Чубук Олег Леонтійович

Пандемія Covid-19 і практичні медіазаходи: тенденції та перспективи

(на прикладі діяльності органів зв'язків зі ЗМІ Одеської обл.)..... 709

Писаренко Лариса Михайлівна

Комунікативна пропаганда та маніпуляція в гаслах

та слоганах політичних лідерів 712

Плукчи Людмила Василівна

Facebook як джерело політичної інформації для молоді..... 715

Наукове видання

**НАУКА ТА СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
ЛЮДСТВА У ЦИФРОВУ ЕРУ
(з нагоди 30-річчя проголошення
незалежності України та 25-річчя прийняття
Конституції України)**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

21 травня 2021 року

У двох томах

Том 1

Верстка – О. С. Данильченко

Підписано до друку 20.05.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 42,78. Тираж 300. Замовлення № 0521-148.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.